YAVUZ SULTAN SELİM

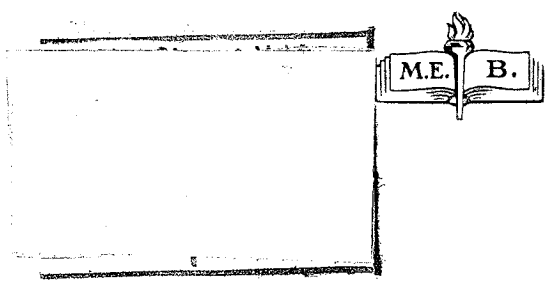
Dr. Selâhattin TANSEL

MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ
ANKARA 1969

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

YAVUZ SULTAN SELİM

Yazan:
Dr. Selâhattin TANSEL

MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ — ANKARA 1969

Kapaktaki minyatürün fotoğrafı, Topkapı Sarayı Müzesindeki aslından foto Tamer Güvenç tarafından çekilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Önsöz	V
Faydalanılan Eserler	VII
BİRİNCİ BÖLÜM	
Yavuz Sultan Selim'in Cülûsu ve Şehzâdelerin Öldürülmesi.	1
İKİNCİ BÖLÜM	
I. Yavuz Sultan Selim'in Doğu Siyâseti.	
Yavuz Sultan Selim'in Tahta Geçtiği Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu İçindeki Huzursuzluk ve Anadolu Kızılbaşları	20
II. Yavuz Sultan Selim'in Doğu Siyâseti.	
A. Osmanlı - Safevî Münâsebetleri	31
B. Osmanlılar Tarafından Doğu Anadolu'nun işgali	74
C. Celâlîler	94
D. Şehzâde Murad Meselesi	99
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
I. Yavuz Sultan Selim'in Güney Siyâseti.	
Dulgadır Beyliği'nin İşgali.	101
II. Yavuz Sultan Selim'in Güney Siyâseti.	
A. Osmanlı - Memlûk Münâsebetleri ve Memlûk Devletinin Yıkılışı...	108
B. Hilâfet Meselesi	210
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
I. Yavuz Sultan Selim'in Batı Siyâseti.	
A. Raguza'ya Verilen Ahid - Nâme	218
B. Osmanlı - Venedik Münâsebetleri	218
C. Osmanlı - Macar Münâsebetleri	222
D. Osmanlı - Rus Münasebetleri	224
E. Papa Leo X. nun Türklere Karşı Bir Haçlı Ordusu Kurma Teşebbüsleri	227

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığının 7 Mayıs 196 tarih ve 112 sayılı kararıyle bastırılması uygun görülmüş, Yayımlar ve Basıl Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğünün 17 Mayıs 1968 tarih ve 7506 sayıl emriyle 3 000 adet basılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I. Yavuz Sultan Selim'in Son Saltanat Yılları.

A. Bilinmeyen Bir Sefer İçin Yapılan Hazırlıklar 242

B. Pâdişah'ın Hastalanması ve Ölümü 245

C. Sonsöz 250

D. İndeks 255

E. Vesikalar 267

ÖNSÖZ

İstanbul fethinin beşyüzüncü yılında, Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan "Fatih Sultan Mehmed'in Siyâsî ve Askerî Faaliyyeti" adlı kitabım için gerekli hazırlıkları yaptığım sıralarda, II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim'e dair bilgi ve dokümanları toplamayı lüzûmlu görmüştüm. Çünkü, bu üç pâdişah zamanında cereyân etmiş olan büyük hâdiseleri birbirinden ayırmaya imkân yoktu. Daha başka bir deyimle, Fâtih ve II. Bâyezid zamanında başlamış olan dış ve iç olayların bir kısmı, ancak Yavuz Sultan Selim zamanında neticelere bağlanabiliyorlardı. Bu sebeple, Yavuz devrinin tarihî olaylarını kavrayabilmek için bu üç pâdişahı birlikte mütâlea etmek kanaatına vardım ve gerekli incelemelere başladım. Gerçi bu iş yirmi yıldan fazla bir zamanımı aldı, fakat bu üç pâdişaha âit üç büyük kitap da meydana çıkmış oldu. Bu bakımdan mutluyum; Tanrı'ya hamd ederim.

Büyük güçlüklerle meydana getirilmiş olan bu kitapta birkaç nokta üzerinde ısrarla durulmuştur. Bunlardan birincisi, en yakınlarını bile tereddüt etmeden öldürebilen Yavuz Sultan Selim'in, bu şiddetli hareketlerine hangi hallerin sebep olduğu ve bu tarzdaki hareketlerinde ma'zur görülüp görülemediği meselesidir. Kesin bir hükme varılamamış olmakla beraber onun cezalandırdığı kimseler, bu cezaya müstahak olmuş gibi görünmektedirler. Çünkü bunlar, ya görevlrinde kusurlu olanlar, ya faydalı bir harekete mâni' olmaya çalışanlar veya imparatorluğun parçalanmasında bir beis görmeyenlerdir.

Üzerinde durulan noktalardan ikincisi, Anadolu'nun bütününü bir idare altında toplayan ve Osmanlı devletinin topraklarını kuzey Afrika'ya kadar genişleten Yavuz Sultan Selim'in, öteden beri söylendiği gibi, bir Kızılbaş düşmanı olup olmadığıdır. Çok mühim olan bu mesele kitabımdzıa mümkün olabildiği kadar incelenmekte ve neticede bu büyük Türk hükümdârının Kızılbaşlar'la olan mücâdelesi, bir mezheb mücâdelesi olarak mütalâa olunamamaktaır.

Yine bu kitapta üzerinde durulan noktalardan biri, Yavuz Sultan Selim'in Halîfeliği ve bu işe ne derece önem verdiği meselesidir. Bende hâsıl olan kanâata göre o, hilâfetten ziyâde başka şeyler düşünmekte ve bilhassa Mekke ve Medine şehirleri üzerinde durmaktadır.

İşte kitabımızda özellikle bu üç mesele, onun zamanında veya o zamana yakın tarihlerde yazılmış olan eserlerle Selim - nâmelerin ve o

devre âit vesikaların verdiği bilgiler esas tutularak işlenmeğe çalışılmıştır. Gerçi Selim - nâmelerin hepsini görmek mümkün olmamış, görülenlerden de gerçekleri araştırıp çıkarmak çok güç olmuştur. Çünkü bu eserler ya noksandır, ya pâdişah hakkında sadece övücü cümlelerle doludur veya, belki de dînî bir taassub neticesi olarak Yavuz'u, basit bir Kızılbaş düşmanı gibi göstermektedir. Bundan dolayı, memlekette âsâyiş ve düzenin hâkim olmasını isteyen, büyük gayeler peşinde koştuğu anlaşılan ve plânlarını da buna göre hazırlamış olan Yavuz Sultan Selim'i, hiçbir eser ve Selim - nâme bu bakımdan ele alarak tetkik etmediği ve hareketlerini bu yönden değerlendirmediği için, gerçek hüviyyetiyle tanımak mümkün olmamakta ve bu sebeple de onun hakkında verdiğimiz hükümler çok defa ihtimallere dayanmaktadır.

Bu kitap, beş ana bölümden ibârettir. Fakat bir takım konular, birbiriyle çok yakından ilgili oldukları için, bir bölümde toplanmış ve bu sebeple de bazı bölümler kısımlara ayrılmıştır. Bölümlerin sıralanmasında her ne kadar kronolojiye dikkat edilmiş ise de, olayların bir bütün olarak tetkik edilebilmesi için, anlatılmaya başlanan konu sonuna kadar devam ettirilmiş ve tabiatiyle kronolojiden kısmen uzaklaşılmıştır.

Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan 36 orijinal vesikanın fotokopisi bu kitapta yer almış bulunmaktadır. Bunlardan bazıları çok ehemmiyetlidir ve o devri karakterize etmektedir. Her vesikanın arşiv numarası olmakla beraber, kolaylık olması için, her birine tarafımızdan da birer numara verilmiş ve bunlar esas numaralarının yanında parantez içinde gösterilmiştir.

Bu kitabın hazırlanması sırasında gerekli tercümeleri yapmak zahmetine katlanan sayın Nâbi Dinçer ile eseri baştanbaşa ve dikkatle okuyarak noktalama bakımından inceleyen çok değerli arkadaşım Kemal Edib Kükçüoğlu'na, kaynak eserlerden bir kaçını, yararlanmak üzre bana vermek lütfunda bulunan sayın Prof. Halil İnalcık ile sayın Prof. Adnan Erzi'ye, kitabın yayımlanmasında yardımlarını esirgemeyen Kültür Müsteşarı Sayın Hüsnü Cırıdlı, Kültür Müsteşar Muavini sayın Mehmed Önder ve Yayımlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürü sayın Enver Esenkova ile Basımevi Müdür ve uzmanlarına teşekkür ederim.

FAYDALANILAN ESERLER

ABDÜLBÂKÎ (GÖLPINALI), Melâmîlik ve Melâmîler, İstanbul, 1931.

ABDÜLGAFFAR KIRÎMÎ, Umdetü'l-ahbar, Esat Efendi (Süleymaniyye) Ktb. No. 2331.

ABDÜLKERİM B. ABDÜRRAHMAN, Mısır'da Osmanlı Vâlileri, Millet Ktb. No. 705.

ABDÜLLAH B. RİDVAN (RİDVAN PAŞA - ZÂDE), Tarih-i Mısr, Bâyezit Ktb. No. 4971.

ABDURRAHMAN HİBRÎ, Risâle-i Fütûhât-ı Âli Osman, Millî Ktb. No. 239 film.

AHMED HAMDİ, Tuhfetü'l-guzât, Bursa Orhan Gazî Ktb. No. 1022.

AHMED REFİK, Onaltıncı Asırda Râfızîlik ve Bektâşîlik, İstanbul 1932.

AHMED SÜHEYLÎ, Tarih-i Şâhî, Fatih Ktb. No. 4356.

AHMED SÜHEYLÎ, Tarih-i Mısr el-cedîd, Köprülü Ktb. No. 229.

AHMED ŞEMSÜDDİN (KEMAL PAŞA - ZÂDE), Âl-i Osman Tarihi, 9. cüz, Millet Ktb. No. 29.

ÂLÎ, Künhü'l- ahbar, Nuruosmaniye Ktb. No. 3406.

ÂRİFÎ (PAŞA), Maraş ve Elbistan'da Zülkadiroğulları Hükûmeti, Târih-i Osmânî Encümeni Mecmûası, 33. cüz.

AZİZ SAMİH, Şimalî Afrika'da Türkler, İstanbul 1934.

ÇAĞAATY ULUÇAY, Yavuz Sultan Selim Nasıl Pâdişah Oldu, Tarih Dergisi, VIII. c, 11 - 12. sayıdan ayrı basım, İstanbul 1956.

FAHRİ DALSAR, Selim I. in Dobrovnik Cümhuriyyeti ile Yaptığı Muâhede, Tarih Vesikaları, II. c, 12. sayı.

F. ECHART, Macaristan Tarihi, İbrahim Kafesdoğlu terc. Ankara 1949.

FERÎDÛN, Mecmûa-i Münşeât-ı Ferîdûn Bey, 1. İstanbul, 1274.

FRİTZ, Dr. Kürdler, Tarihî ve içtimâî Tedkikat, Aşâir ve Mühâcirîn Müdiriyyet-i Umûmiyyesi neşriyatından, İstanbul 1334.

FUAD (KÖPRÜLÜ), Türk Edebiyat Tarihi, İstanbul 1926.

GASTON WİET, Journal D'un Bourgeois du Caire Ibn Iyâs, Histoire des Mamlouks, Tom 11, S. E. V. P. E. N. 1960.

HALİL EDHEM (ELDEM), Düvel-i İslâmiyye, İstanbul 1927.

HALİL EDHEM (ELDEM), Mısır Fethi Mukaddimâtına Âid Mühim Bir Vesika, Târih-i Osmânî Encümeni Mecmûası, 19 - 96.

HALİL İNALCIK, Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu, Belleten, c. 23, sayı, 92.

HAMMER, Devlet-i Osmaniyye Tarihi. M. Ata terc. IV. İstanbul 1330-1331.

HANS PFEFFERMAN, Die Zusammenarbeit Der Renaissance Päpste mit den Türken, Bern, 1946.

H. JANSKY, Die Chronik des İbn Tûlûn als Geschichtsqueller über den Feldzung Sultan Selim's I. gegen die Mamluken, Wien, 1929.

H. JANSKY, Die Eroberung Syriens rudch Sultan Selim I., Wien.

HÜSEYİN B. Ca'fer (HEZARFEN), Tenkîhü't-tevârih, Fâtih Ktb., No. 4301.

FAİK KARAVİT, Tarih'ül-ibtihac, cüz I., Hüsrev Paşa Ktb., No. 321.

İBRAHİM B. HÜDAVERDİ, Câmi'ü'l-inşâ, Ayasofya Ktb., No. 3831.

İBRAHİM (HAYDARÎ-ZÂDE), Mezâhib ve Turuk-ı İslâmiyye Tarihi, Dârü'l-hilâfet el âliyye, 1335.

IORGA N., Geschichte des Osmanischen Reiches, II, Gotha, 1909.

İSHAK B. İBRAHİM, Selim-nâme, Âşir Efendi Ktb., No. 655.

İ. HAKKI UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi II., Ankara 1947.

İ. HAKKI UZUNÇARŞILI, Memlûk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hânedânına Mensub Şehzâdeler, Belleten, c. 17, sayı 68.

İ. HAKKI UZUNÇARŞILI, Şah İsmail'in Zevcesi Taçlı Hanım'ın Mücevherâtı, Belleten, s. 23, sayı 92.

İ. HÂMİ DÂNİŞMEND, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, II., İstanbul, 1948.

KEŞFÎ, Selim-nâme, Esat Efendi Ktb., No. 2147.

LÜTFÎ PAŞA, Lütfî Paşa Tarihi, İstanbul, 1341.

MECMUA, Bâyezid Ktb., No. 2725.

MECMUA, Esat Efendi (Süleymaniye Ktb.), No. 3415.

MECMUA-İ AHVÂL-İ SELÂTÎN Lİ-KOÇİ BEY ve SÜLEYMAN-NÂME, Veliyyüddin Efendi Ktb., No. 2447. Bu mecmuada Yavuz Sultan Selim'e dair Kemal Paşa-Zâde tarafından verilmiş bazı bilgiler vardır. Ayrıca Kanûnî'nin Avusturya seferi de anlatılmaktadır.

MECMUA-İ NÂME-İ HÜMÂYÛN, Esat Efendi Ktb., No. 3343.

MECMUATÜ'L-MÜNŞEAT, Esat Efendi (Süleymaniye Ktb.), No. 3879.

MECMUATÜ'R RESÂİL, Ayasofya Ktb., No. 2705.

MECMUATÜ'R RESÂİL, Nuruosmaniyye Ktb., No. 4976.

MEHMED ALİ FÜRUGÎ, Büyük İran Tarihi, Bıyıklıoğullarından Ömer Halis tercümesi, İstanbul, 1926.

MEHMED ÂŞIK HANEFÎ, Tercüme-i Tarih-i Mekke ve Medine, Manisa Ktb., No. 6380.

MEHMED B.MEHMEDÜ'L-ENVERÎ, Nuhbetü't-tevârih, Nuruosmaniyye Ktb., No. 3443.

MEHMED MUHYİDDİN ÇELEBÎ, Âl-i Osman Tarihi, Millet Ktb. 15.

MUHAMMED B. AHMED B. İYÂSÜ'L-HANEFÎ, Bedâi'u'z-zühûr fi Vakayi'u'd-dühûr, c. 4, İstanbul, 193.1

MUSTAFA AKDAĞ, Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 5, sayı 3.

MUSTAFA B. CELÂL (CELÂL-ZÂDE NİŞANCI KOCA MUSTAFA ÇELEBİ), Tabakat, Ayasofya Ktb., No. 3396.

MUSTAFA B. CELÂL (CELÂL-ZÂDE NİŞANCI KOCA MUSAFA ÇELEBİ), Selim-nâme, Topkapı, Revan Ktb., No. 1274.

MUSTAFA CENÂBÎ, B. SEYYİD HASAN, Tarih-i Cenâbî'nin muhtasar tercümsi, Nuruosmaniyye Ktb., No. 3097.

MÜNŞEAT, Nuruosmaniyye Ktb., No. 4316.

MÜNŞEAT, Esat Efendi Ktb., No. 3647.

MÜNŞEAT, Fatih Ktb., No. 4125.

MÜNŞEAT, Fatih Ktb., No. 5424.

MÜNŞEAT-İ TÜRKİYYE, Ayasofya Ktb., No. 4005.

MÜNECCİMBAŞI, Sahâifü'l-ahbar (Müneccimbaşı Tarihi Tercümesi) Nuruosmaniyye Ktb., No. 31.

NÂMEHÂ-Yİ MÜLÛK ve VÜZERÂ, Âşir Efendi Ktb., No. 895.

NEŞET ÇAĞATAY, Osmanlı İmparatorluğunda reâyâdan alınan vergi ve resimler, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 5, sayı 5.

RİCHARD HARTMAN, Das Tübinger Fragment der chronik des ibn Tûlûn, Berlin, 1926.

RİSÂLE, Selim Ağa Ktb., No. 560.

RİSÂLE, Ragıp Paşa Ktb., No. 439.

SA'DÎ B. ABDÜ'L-MÜTEAL, Selim-nâme, Topkapı, Revan Ktb., No. 1274.

SÂ'DÜDDİN, aTcü't-tevârih, II, İstanbul, 1280.

SALİH B. CELÂL (CELÂL-ZÂDE), Muhtasar Tarih-i Mırs, Damat İbrahim Paşa Ktb., No. 980.

SALİH B. CELÂL (CELÂL-ZÂDE), Tarih-i Sultan Selim Han, Hüsrev Paşa Ktb., No. 354.

SARICA KEMAL (KEMAL-İ ZERD), Selâtîn-nâme, İstanbul Üniversitesi Ktb., No. 331.

SELÂHATTİN TANSEL, Sultan II. Bâyezid'in Siyasi Hayatı, İstanbul, 1966.

SİLÂHŞÖR (?), Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, nşr. Selâhattin Tansal, Tarih Vesikaları, s. 1, sayı 17, 18 den ayrı basım, 1958, 1961.

SÜCÛDÎ, Selim-nâme, Topkapı, Revan Ktb., No. 1284.

ŞABAN ŞİFAİ, Fezâil-i Âl-i Osman (Kalâidü'l-ikyân fi fezâil-i mülûk-i Âl-i Osman tercümesi), Nuruosmaniyye Ktb., No. 3404.

ŞÎRÎ, Tarih-i Feth-i Mısr, Topkapı Emânet Hazinesi Ktb., No. 1433-2.

ŞÜKRÎ, Selim-nâme, Esat Efendi Ktb., No. 2146.

VAKAYİ'-İ SULTAN BÂYEZİD VE SELİM HAN, Topkap. Sarayı Ktb., No. 1416. (Bu eser Peçevî Tarihi olabilir.)

V. BARTHOLD, Mir İslama Dergisi, c. 1, Na ve 3.1912 nci neşir yılı.

ZAÎM MÎR MEHMED KÂTİB, Kitâb-ı Câmi'üt-tevârih, Fatih Ktb., No. 4306..

ZİNKEİSEN, Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, II, Gotha, 1845.

ZİVER, Rodos Tarihi, Rodos, 1312.

TOPKAPI SARAYI ARŞİVİNDEKİ VESİKALARDAN FOTOKOPİLERİ VERİLENLERİN ARŞİVDEKİ VE BU KİTAPTAKİ NUMARALARI İLE NEYE AİT OLDUKLARINI BİLDİRİR CETVEL

Vesikaların Arşivdeki No.	*Vesikaların Kitaptaki No.*	*Vesikaların neye ait olduğu*
5876	2	Şehzâde Sultan Ahmed'in Beylerbeyisi tarafından Biga alaybeyine ve ilgililere yazılan mektup.
6701	3	Şehzâde Ahmed ve icrââtı hakkında bilgi veren bir mektup.
6118	4	Şehzâde Ahmed'in Ali ve Şah Veli'yi tehdit ettiğine ve onların da Pâdişah'ın yanına geleceklerine dair mektup.
6189	5	Beçin müderrisinin, Şehzâde Ahmed'in adamlarından şikâyet eder bir mektubu.
7055	6	Hemdem Paşa'nın, Şehzâde Ahmed ve müfsidler hakkındaki mektubu.
7084	7	Kırım Han'ı Mengili Gerey'in, Yavuz Sultan Selim'i îkaz eden mektubu.
6631	8	Şehzâde Ahmed ve Sivrihisar kadısı hakkında bilgi veren bir mektup.
6399	9	Şehzâde Ahmed, Ramazanoğlu ve Karamanoğulları hakkında bir câsus mektubu.
6193	10	Şehzâde Ahmed'in oğlu Osman ile şehzâde Murad'ın oğlunun öldürüldüklerini bildirir bir mektup
3192	11	Ali b. Abdülkerim halîfenin memleket işlerine dair bir raporu.
6304	12	Saru Gürz'ün, Bâli Bey'den rüşvet aldığını açıklayan bir mektup.
5460	13	Şâh İsmail'in Musa Durgutoğluna gönderdiği mektup.
5960	14	Kızılbaşlar hakkında Hamza'nın fetvası.
6401	14	
12077	14	

Vesikaların Arşivdeki No.	*Vesikaların Kitaptaki No.*	*Vesikaların neye ait olduğu*
5465	15	Erzincan'dan Tebriz'e kadar olan konaklar.
6672	16	Kürd Beylerinden Hâlid ile Kızılbaşların, bazı şehir ve kasabaları yağma ve tahrib ettiklerine dair bir vesika.
5674	17	Şâh İsmail ile İran ve Alâü'd-devle hakkında bilgi veren bir vesika.
6320	18	İran hakkında bilgi veren ve bilhassa bir Osmanlı topunu nümûne alarak top imâline başlandığına dair bir mektup.
5469	19	Canbirdî Gazâli'nin Şâh İsmail ile münâsebeti bulunduğunu bildiren bir vesika.
4796	20	Hızır Bey oğlu Ahmed'in, Pâdişah'ı İran'a yürümeğe teşvik eden bir yazısı.
5293	21	Şah-Veli isyanını ve Kızılbaşların galip geldiklerini bildirir Şâdi Paşa'nın bir mektubu.
3295	22	Karaman Beylerbeyi Husrev Paşa'nın, Kızılbaşların yenildiklerini bildiren mektubu.
6384	23	Şâdi Paşa'nın, isyancıların reisinin ne şekilde yakalandığını bildiren mektubu.
2261	24	Tosya kadısı Muhyiddin ile halkın, on yıldanberi Celâlilerden çektikleri ve bazı mükellefiyetlerden muaf tutulmaları hakkındaki dilekleri.
4467	25	Eşkiyânın Zile ve civârında halkı soydukların, her şeylerini kaybeden hklkın vergilerini ödeyemeyeceklerini bildirir vesika.
11634	26	Dört mezheb kadısı ile Haleb eşrafının, halk adına Yavuz'a başvurmaları.
8277	27	Vezîr-i A'zam Sinân Paşa'nın, Gürcistan'a akın yapmağa me'mûr edildiğini bilidirir bir hüküm.
5824	28	Akbıyık mevkiinde askerî yoklama yapıldığına dair tezkere.
4312	29	Ermenilere verilen haklar.
6341 - a	30	Emîr Tarabay'ın tebrik mektubu ile ibn Haneş'in mektupları hakkında.

Vesikaların Arşivdeki No.	*Vesikaların Kitaptaki No.*	*Vesikaların neye ait olduğu*
6608	31	Kaptan Ca'fer Paşa'nın, donanmanın hazırlandığını ve yola çıkmak üzre olduğunu bildirir arızası.
10292 - a	32	Hayırbay'ın zevcesinin getirilmesine dair vâlide sultanın bir yazısı.
5594 - a	33	Hayırbay'ın, denizden ve karadan hacca gidildiğini, Arab Şeyh ve Beylerinin Pâdişah'dan çok memnun olduklarını, Çerkes Beylerinin çoğunun ve bu arada Kansuh Âdili'nin gelip itaat ettiklerini bildirir mektubu.
5594 - b	34	Hayırbay'ın daha sonraki tarihlerde gönderdiği bir mektup.
6341 - b	35	İbn Haneş'in mektubunun tercemesi.
10292 - b	36	Kanûnî'nin annesine aid bir mektup.

Vesikaların
şivdeki 1

5465

6672

5674

6320

5469

4796

5293

329

638

226

44

116

8

5

4

6

YAVUZ SULTAN SELİM

BİRİNCİ BÖLÜM

Yavuz Selim'in cülûsu ve şehzadelerin öldürülmesi

Babasını âdeta zorla tahttan indirerek (1) 24 nisan 1512 de hükümdar olan Yavuz (2) bu tarihte 46 yaşında idi (3).

---

(1) Selâhattin Tansel, Sultan II. Bâyezit'in siyasi hayatı. s. 299. Topkapı Sarayı Arşivinde 8525 numarada "Fırak-nâme-i merhûm sultan Bâyezit" başlığını taşıyan ve birkaç kıtadan mürekkep olan manzum bir parça vardır. II. Bâyezit'in dilinden kaleme alınan bu şiirin bizzat onun tarafından yazılmış olması da düşünülebilir. Bu manzum parçadan Bâyezid'in nasıl bir psikolojik hal içinde bulunduğunu açıkça anlamak mümkün oluyor. Misal vermiş olmak için bu parçadan aşağıdaki kıtalar alınmıştır:

"Kaçan anâ riâyet itmedüm ben—Oğıl idi nihayet (hiyanet?) itmedüm ben
Bu beylikten feragat itmedüm ben—Görün beyler bana nitti Selim şah
Ben anı, hâlüme haldaş bilürdüm—Bunun gibi deme yoldaş bilürdüm
Oğıl değül anı kardeş bilürdüm—Görün beyler bana nitti Selim şah". Bak. Topkapı Sarayı Arşivi. 8525.

(2) Yavuz'un cülûsuna bir takım tarihler düşürüldü. Bunlardan birkaç tanesi aşağıdadır:

"Şâd olub dil bu duayı kıldı tarih oldu rast
Adlile bu mülki dilşâd eyleye Sultan Selim
« شاد اولب دل بو دعائی قیلدی تاریخ اولدی راست — عدلیله بو ملك دلشاد ایلیه سلطان سلیم »

Bak. 506 numaralı risâle, vrk. 26 b. Aşağıdaki tarihler Sürûri'nindir:
(Sultan Selim oldu cihandâr padişah), "Şeh-i mülk-i cihân Sultan Selim kâmbîn oldu", "Padişah-i âlem oldu izz ile Sultan Selim", "Âleme sa'd ola eyyâm-i cülûs-i Şeh Selim".

« سلطان سلیم اولدی جهاندار پادشاه » ، « شه ملك جهان سلطان سلیم کامبین اولدی » ،
« پادشاه عالم اولدی عز ایله سلطان سلیم » « عالمه سعد اوله ایام جلوس شه سلیم » .

Bak. 2725 numaralı risâle, vrk. 8 a. Talibî de onun cülûs tarihini aşağıdaki şekilde anlatıyor: "Didi Sultan-i dehrin Talibî tarihini—Padişah oldu cihanda seyf ile Sultan Selim".

« دیدی سلطان دهرك طالبی تاریخنی — پادشاه اولدی جهانده سیف ایله سلطان سلیم » .

Kendisini sevenler tarafından iş başına getirilmiş olan bu hükümdarın, (4) babası ile birlikte aynı şehirde kalmaları mahzurlu görüldüğü (5) için Bâyezid Dimetoka'ya gitmek üzere yola çıkmış, Yavuz da onu teşyi etmişti. İşte bu teşyi'den döndüğü sırada Padişah'a, yeniçerilerin tüfeklerini, kılıçlarını çatttıklarını ve kendisini bunların altından geçirmek istediklerini haber verdiler. Bu şekildeki bir hareketten yeniçeriler, Pâdişah'ın kendilerine "râm" olacağını (6) ve belki de bol bahşiş vereceğini ummuşlardı. Fakat umduklarını bulamadılar. Çünkü onların kılıçları altından geçmeği bir yenilgi alâmeti sayan Padişah, Yedikule'de babasına ait olduğunu söylediği hazineleri almak bahanesiyle, yol değiştirdi ve yeniçerilere görünmeden saray'a gidebildi (7). Ancak onun bu suretle hareket etmiş olması, yeniçerilerin saray'a gelerek "câyize" istemelerine engel olamadı (8).

Bak. 2725 numaralı risâle, vrk. 39 b. Bir tarih olmamakla beraber şu kıtayı çok enteresan bulduğumuz için kitabımıza almaktan kendimizi alamadık.

"Çün be-hükm-i Kadir ü Kayyûm (ü) Kassam-i ezel
"Taht ile tâ tahta-i tâbûtu taksim ettiler
"Bahtı gör kim tahta-i tâbûta bindi Bâyezit
"Tahtını Şâh-ı Selim üt-tab'a teslim ettiler"

Bak. 4971 numaralı risâle, vrk. 68 b.

(3) Bazı kitaplar onun 875 de Amasya'da doğduğunu yazıyor. Bak, Lütfi Paşa, s. 288. Âlî, vrk. Sa'düddin, 2, s. 397. Müneccimbaşı, vrk. 91 a. Bazıları da 872 de doğduğunu kaydediyorlar. Bak, Hüseyin b. Cafer, vrk. 113 b. Abdülgaffar Kirîmî, vrk. 219 b. 3647 numaralı risâle, vrk. 160 a. Cenâbî, Selim Han bahsı.

(4) Selim'in hükümdar oluşundan en çok memnun olanlardan birisi de Keşfî olmuştur. O, yazdığı Selim-nâme'nin 26. varakında bu halden duyduğu büyük memnuniyeti bir manzume ile ifadeye çalışmıştır. (Müsebba (yedili) şeklindeki bu manzumenin ilk kıt'ası şöyledir:

"Fasl-i nevrûz irdi gül vakti gülistan devridir
Sohbet eyyâmı çemen hengâmı büstân devridir
Vakti fevt itme geçer gerdûn-i gerdân devridir
Kılma kim zerrîn kadeh elden ki reyhan devridir
Ayş ü nûş âvânıdır mürg-i hoş elhân devridir
Şi'r ü inşâ mevsimi şâh-i sühandân devridir
Mey getür sâkî gül eyyâmı Selim Hân devridir"

(5) Selâhattin Tansel, Sultan II. Bâyezit'in Siyasi Hayatı, s. 307

(6) Cenâbî, vrk. 85 a.

(7) Cenâbî, vrk. 85 a. Cenâbî'de gördüğümüz bu bilgiye başka kaynaklarda rastlamadık. Hammer'de var ise de o da Cenâbî'den nakletmiştir. Hammer'in dediğine göre Selim, daha babasının sağlığında yeniçerilere 2000 akçe yerine 3000 akçe vermeyi vadetmişti. Bak, Hammer, 4, s. 101.

Şehzâde Ahmed'in isyânı

Önce "serasker" olarak ordunun daha sonra da hükümdar olarak devletin başına geçmiş olan Yavuz Selim, zararlı bir faaliyete girişmedikleri takdirde, kardeşlerine fenalık yapmayacağını babasına vadetmiş bulunuyordu (9). Bununla beraber ağabeyleri olan şehzâde Ahmed ile şehzâde Korkut'un durumları ile yakından ilgilenmesi, tahtının temellerini sağlamlaştırmak bakımından, zaruri idi. Çünkü bunlardan şehzâde Korkut, idaresi ile olmasa bile, ilmi, irfanı ve bilhassa cömertliği ile her sınıf halkın ve bu arada yeniçerilerin sevgisini kazanmış olan bir şahsiyet idi. Fakat Yavuz ilk plânda, esasen öteden beri arasının açık olduğu, devletin ileri gelenlerinin çoğunun ve Rumeli beylerinden bir kısmının desteklediği ağabeyi şehzâde Ahmed ile meşgul olmak zorunda kaldı. Çünkü bu şehzâde daha II. Bâyezit'in sağlığında hükümdar olmak üzere harekete geçmiş, Üsküdar'a kadar gelmiş, fakat yeniçerilerin müdahalesi sonunda geri dönerek Konya'ya çekilmiş ve orada hükümdarlığını ilân ederek (10) her tarafa hükümler göndermeye başlamıştı (11). Bu arada 918 Rebî'ül-evvel'inin sonunda (haziran 1512) Biga alay beyine ve askerlere yollanılan bir emirden onun, Anadolu'ya bir beylerbeyi tayin ettiğini ve kendisine de "Sultan-i selâtîn-i zaman Padişahımız Sultan Ahmed Hân" denildiğini öğreniyoruz (12). Şehzâde Ahmed'in Beylerbeğisi tarafından gönderildiği anlaşılan bu emirde, mektubum elinize geçer geçmez askerleriniz ve silâhlarınızla birlikte hemen Bursa'ya geliniz, beratlarınızı da beraberce getiriniz ve yeniden berat alınız. Beratlarını getirmeyenlerin timarları başkalarına verilecektir. Rebî'ül-âhir'in 5. gününe kadar (20 Haziran) Bursa'ya gelinmelidir. Aksi takdirde gelmeyenlerin evleri yağma edilecek ve kendileri kapılarının önünde asılacaklardır deniliyordu (13). Bundan biraz önce de, mayıs ortalarında, Kastamonu vilâyeti kadılarına hükümler yazılarak onlardan da asker ve para istenmişti (14). İşte bu sıralarda, yanındaki kuvvetlerle batıya doğru yürüyen bu şehzâde, Germiyan topraklarında Çukurçayır denilen yere geldikten sonra

---

(8) Cenâbî, vrk. 85 a. Bu tarihlerde 35 000 kişi olan kapuhalkı'na Padişah ikişerbin akçe vermişti. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 25 b.

(9) Lütfi Paşa, s. 204.

(10) Selâhattin Tansel, Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı, s. 292.

(11) Çağatay Uluçay, s. 132.

(12) Topkapı Sarayı Arşivi, 5876 (2).

(13) Aynı vesika.

(14) Çağatay Uluçay, 132. sayfadaki 2667 numaralı vesika.

Bursa'nın işgali, âsîlerin teşkilatlanmaya çalışmaları ve şehzâde Ahmed'in Yavuz'a bir müracaatı

oğlu Alâüddin'i Bursa'yı işgale gönderdi (15). Alâüddin'in yanında Davud Paşaoğlu ile Dulkadırlılara, Ramazanoğullarına ve Turgutoğullarına mensup binden ziyade asker ve yumlu'lar (16) vardı. Bursa'nın bunlar tarafından işgali zor olmadı. Çünkü şehrin yağma ve halka zulüm edileceği düşüncesiyle (17) Bursa'nın ileri gelenleri şehzâde Alâüddin kuvvetlerini büyük bir saygı ile karşılamış ve hediyyeye boğmuşlardı (18).Bu halden, cesaretinin büsbütün arttığı anlaşılan şehzâde Alâüddin, babası adına Bursa'da "hutbe okudup ve sikke kesdirüp âyîn-i selâtîn üzre icrâ-yi kavânîn" eylemeğe başladı (19). Fakat halkın onlara karşı gösterdiği sevgi uzun sürmedi. Çünkü şehzâde Alâüddin, şehrin subaşı'sını öldürdükten ve mîrî mallara el koyduktan sonra (20) halka da "altı kez yüzbin akçe avârız salub" bunun altmış yetmiş binini, çeşitli baskılar yapmak suretiyle hemen almış, geri kalanını da acele elde etme çarelerine baş vurmuştu. Bundan başka hıristiyanlarla bazı müslümanların evleri de yağmalanmıştı. İşte bunlar ve bunlara benzer hareketler sonunda halk silâha sarılarak (21) bunlardan ikiyüz kadarını öldürünce (22) şehzâde Alâüddin Bursa'yı terke ve ordugâhını şehrin dışında kurmaya mecbur oldu. Ancak onun yeniden şehre hücûm edeceğinden korkan Bursa'lılar, Bursa kadısı Eflâtun-Zâde'nin kaleme aldığı

(15) Zaîm Mîr Mehmed Kâtip, vrk. 255 b.

(16) Yumlu Anadolu'da Türkmen oymağı, Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s. 506. Arab harfleriyle Yumlu (يوملو) veya Yumlı (يوملى) şeklinde yazılan bu kelimeyi "yevmlü" suretinde okuyanlar da vardır. Nitekim Prof. Mustafa Akdağ'ın, daha sonraki metinlerde de geçen bu kelimeyi Yevmlü olarak okuduğu ve bu kelime hakkında aşağıdaki bilgileri verdiği görülmektedir: Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu şehzade Bâyezit isyan ettiği vakit "Anadolu'nun en ileri gelen sipahileri hemen harekete geçerek şehzadeye büyük bir ordu kurdular. Bu ordu Yevmlü ordusu adını almıştı." Bak, Mustafa Akdağ, Yeniçeri ocak nizamının bozulması, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt 5, sayı 3, s. 295.

(17) Çağatay Uluçay, 133. sayfadaki 5452 numaralı vesikadan.

(18) Kemal Paşa - Zâde, defter 9, vrk. 27 a. Vaktiyle Cem Sultan isyan edip Bursa'ya geldiği vakit bu şehirliler onu da karşılamışlardı. O zaman yine Cem'in yanında Karamanlılar, Turgutlular ve Varsaklar vardı: Bak. Selâhattin Tansel, Sultan II. Bâyezit'in siyasî hayatı, s. 25, 26.

(19) Kemal Paşa - Zâde, defter 9, vrk. 27 a.

(20) Lütfi Paşa, s. 204.

(21) Çağatay Uluçay, 133. sayfadaki 5532 numaralı vesikadan.

(22) Topkapı Sarayı Arşivi. 6701 (3).

Rebî'ül-âhır 918 (19 Haziran 1512) tarihini taşıyan bir arîza ile Padişah'tan acele yardım istediler ve hiç olmazsa 1000 kişilik bir kuvvetin gönderilmesini dilediler (23). Öte taraftan şehzâde Ahmed de "Taşili ve Karaman Beylerine acele gelmeleri içün" mektuplar yazıyor, oğlu Murad'ı yanına gelmeğe davet ediyor (24), asker topluyor (25) ve bu suretle de teşkîlâtlanmaya ve kuvvetlenmiye çalışıyordu. Bununla beraber, önceleri şehzâde Ahmed'in etrafında önemli bir kuvvet toplanmadığı, toplananlardan da bir kısmının daha sonra onu terkettiği anlaşılmaktadır (26). İhtimal bu hale, ikinci Bâyezit'in ölüm haberinin Anadolu'da duyulması ve biraz da Yavuz Selim'in büyük kuvvetlerle Anadolu'ya geçmek üzere bulunduğunun işitilmesi sebeb olmuştu. Şehzâde Murad'ın babasının dâvetini reddetmesi (27) ve Taşili Beyleri ile Karaman Beylerinin Şehzâde Ahmed'e oyalayıcı bir takım cevaplar vermesi de (28) bu sebeblerden ileri gelmişti. Bu suretle umduğunu bulamayan ve bu kadar az kuvvetle bir başarı sağlayamayacağını idrak eden Şehzâde Ahmed, belki de bundan dolayı babalarının ölümünü bir vesile sayarak Yavuz'a bir ta'ziyet mektubu gönderdi. O bu mektubunda aynı zamanda babasının topraklarından miras istiyor, bunun bir hak olduğunu, mirasın da Anadolu olabileceğini, böyle yapıldığı takdirde anlaşmazlığın ortadan kalkacağını ifade ediyordu (29). Fakat Yavuz Selim ona, bu şekildeki isteğin makul olmadığını, dürüst hareket ederse kendisine karşı müşfik davranılacağını yazdı (30). Bu cevabın Şehzâde Ahmed'i tatmin etmeyeceği meydanda idi. Çünkü esasen hükümdarlığının gasbedildiğine kanî' bulunan ve o anda hükümdarlığını ilân etmiş olan bu zâtın bütün haklarından feragat ederek bir köşeye çekilip sessiz ve sedasız oturması günün şartları içinde elbette düşünülemezdi. Bundan dolayıdır ki isyana müteveccih hareketlerini hiçbir suretle gevşetmemiş ve kendine merkez yaptığı Afyon şehrinden işleri idare

Halk isyancılardan şikâyet ediyor.

(23) Çağatay Uluçay, 133. sayfadaki 5452 numaralı vesikadan.

(24) Çağatay Uluçay, s. 133.

(25) Ona Bursa, İnegöl ve Sultanönü halkından "ikiyüz mikdarı oğlan Cem'olunup gönderildi. Bak. Topkapı Sarayı Arşivi. 6701 (3).

(26) Topkapı Sarayı Arşivi. 6118 (4).

(27) Şehzâde Murad babasının davetini "benim bu yana düşmenim var, varamazın" demek suretiyle reddetti. Bak, vesika, 6701 (3).

(28) Bu beyler "Osmanlının bir âdeti vardur, sefer adın eyler, on gün bir yerde, onbeş gün bir yerde oturur, âdemi eskidür. Bizüm ana kudretimiz yetmez. İnşâ Allah düşmen üzerine gelicek varalum deyu def'ül-vakt iderler" di. Bak, Topkapı Arşivi. 6701.

(29) 4316 numaralı risâle, vrk. 413 b.

(30) Aynı eser, vrk. 413 b. Bu mektuplaşmaya başka kaynaklarda rastlanmadı.

etmeye başlamıştı. İşte bu arada Karaman Beylerbeyliğine tâyin ettiği Tâcüddin Beyi Eskişehir yöresine gönderdi ve Turgutili Sancak Beyini de onunla buluşmaya memur etti (31). Tâcüddin Bey ve adamları gittikleri yerleri yağma ediyorlar, karşı gelenleri öldürüyorlardı. Bu sebepten birçok insanlar yerlerini, yurtlarını terkederek dağlara çekildiler ve açlıktan büyük sıkıntılara düştüler (32). Şehzâde Ahmed'e tâbi olduğu anlaşılan Menteşe Sancak Beyinin (33) haregetlerinden de halk ziyadesiyle huzursuz bir hale gelmiş bulunuyordu. Çünkü bu Bey, şehzâde Ahmed'e mensup olan İskender adlı birisini Menteşe'ye davet etmiş, o da hemen harekete geçerek "on mikdar kadılığın avârız ve yahşî atların" almış ve ulûfeci dahî yazmıştı. Bunlarla da yetinmiyen İskender, işgal ettiği Beçin kalesini kendisine terkedebileceğini bir mektupla şehzâde Ahmed'e bildirmiş bulunuyordu. Bu halleri duymuş olan şehzâde Korkut, halkı zulümden korumak ve belki de kendisine doğru yaklaşmakta olan şehzâde Ahmed tehlikesini uzaklaştırmak maksadiyle Saruhan alaybeyi Hüseyin Beyi (34) bir kısım kuvvetlerle İskender'e karşı gönderdi. Beçin müderrisinin yaptığı propaganda sonunda bazı köylüler ve şehzâde Ahmed taraftarlarının zulmünden usananlar, gönüllü olarak Hüseyin Bey'in yardımına koştular. Bu suretle ikibin kişiye varan kuvvetiyle Hüseyin Bey, İskenderi Menteşe sancağından kovmuş, fakat Menteşe sancak beyinin bu hususta hiçbir yardımını görmemişti.

Şehzâde Ahmed'in adamları tarafından yağmaya uğramış olan Menteşe sancağı, İskender'in kovulmasından sonra da sükûna kavuşamadı. Çünkü bu hale sebep olan Menteşe beyinin tutumunda bir değişiklik olmamış, tersine, ona sırtını dayamış olan bazı kimseler ve bilhassa, sultan ikinci Bâyezid zamanındanberi yaptıkları zulümle tanınmış olan ve "Tanrıbilmez" diye anılan Subaşısı ile kethudâsı İlyas (35) bu yolda daha da ileri gitmişlerdi. Onun için Beçin müderrisi on şikâyetçi ile birlikte şehzâde Korkud'a baş vurdu, herşeyi anlattı ve bazı köylerde bunların yüzünden cuma namazı bile kılınmadığını, çünkü halkın câmide bulunduğu sıralarda sancak beyi'nin adamlarının kapıları tuttuğunu ve günahlı günahsız demiyerek bunların ellerinden herşeylerini aldıklarını arzetti (36). Bu hal

(31) Çağatay Uluçay, s. 134.

(32) Çağatay Uluçay, 135. sayfadaki 6376 numaralı vesika.

(33) Bu bey şehzâde Ahmed'e lâzım olan malzemeyi göndermekle yetinmiyerek oğlunu ve kırk elli kişilik bir kuvveti yardıma göndermiştir. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi. 6189 (5).

(34) Topkapı Sarayı Arşivi. 6189 (5).

(35) Aynı vesika.

(36) Aynı vesika.

şehzâde Korkud tarafından Pâdişah'a duyurulup gerekli tedbirlerin alınması istenildiği (37) sıralarda ise şehzâde Ahmed'in adamları bir taraftan da "kapuhalkı ve Anadolu ve Rumeli beylerinin ittifakı bizimledir" diyerek (38) zorla para ve asker toplamakta idiler.İşte, hükümet merkezine her taraftan şikâyetlerin yağdığı bu sıralarda idi ki Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa'nın, halkın her sınıfının Padişaha müzahir olduğunu ve Anadolu'ya geçilmesi lâzım geldiğini tavsiye eden mektubu geldi (39). Bununla beraber Padişahın başşehri bırakarak Anadolu'ya geçmesi ve sonu belli olmayan bir maceraya atılması gerçekten üzerinde çok düşünülmesi lâzım gelen bir mesele idi. Çünkü Rumeli beylerinin şehzâde Ahmed'e taraftar olduğunu herkes gibi Sultan Selim de biliyordu. Kendisinin Anadolu'da bulunduğu esnada batıdan yapılacak bir hareket, başarılı olmasa bile, uğraştırıcı olabilirdi. Öte taraftan devlet ileri gelenlerinin büyük bir kısmına güvenilemezdi. Çünkü onlar daha birkaç ay önce Yavuz'un yerine Ahmed'i hükümdar yapmak istemişlerdi (40). Şu halde Pâdişah Anadolu'ya çıktığı takdirde durumu koruyabilecek bir elemanın başkentte bulunması gerekiyordu. Bunun içindir ki oğlu Süleyman'ı Kefe'den getirtmiş ve yerine "kayim makam" tayin etmişti (41). Buna rağmen onun sefere çıkmasını hâlâ tehlikeli bulanlar vardı ki bunlardan biri Kırım hânı Mengili Giray'dı. O, Padişaha gönderdiği bir mektupta bu hususdaki endişelerini gizleyemiyor, çok ihtiyatlı hareket olunmasını, hattâ "saltanat kemal-i istihkâm buluncaya dek der-i devletten dûr olmak katiyen câiz görünmez" demek suretiyle Padişahın yerinden ayrılmamasını kesin olarak istiyordu (42). Fakat şehzâde Ahmed'in uyandırdığı kargaşalık karşısında daha ziyade gecikilemezdi. Onun için oğlunu iş başına getirmekle belki de son tedbirini almış olan Padişah (43) 18 temmuz 1512 de (4 Cumâda-1-ûlâ 918) (44) Anadolu'ya geçti. Bir kısım yeniçerileri de Mudanya üzerinden

Yavuz'un Anadolu'ya geçişi.

(37) Ç. Uluçay, s. 190.

(38) Topkapı Sarayı Arşivi. 7055 (7).

(39) Aynı vesika.

(40) Selâhattin Tansel, Sultan II Bâyezit'in Siyâsî Hayatı, s. 286.

(41) İshak Çelebi, vrk. 88 a.

(42) Topkapı Sarayı Arşivi. 7084 (8).

(43) Şehzadelerden herhangi birinin Avrupa'ya kaçmaması için 25 gemiyi Padişah sahillerde dolaşmaya memur etmişti. Bak, Hammer, 4, s. 102.

(44) Kemal Paşa - Zâde, defter 9, vrk. 27 b. Yavuz 29 Temmuz 1512 de (15 Cumâda - 1 - ûlâ 918) Anadolu'ya geçti. Bak, Vakayi-i Sultan Bayezit ve Selim Han, s. 66. İ. H. Danişmend, 2, s. 2. Çağatay Uluçay, s. 135.

Şehzâde Ahmed'in çekilişi ve türlü teşebbüsleri.

Bursa'ya gönderdi (45). Bu durum karşısında Bursa ve civarındaki kuvvetlerini Afyon'da toplayan şehzâde Ahmed orada da duramayarak Sivrihisar yoliyle (46) Ankara'ya çekildi. Ancak Yavuz'un süratle ilerlemesi karşısında acele bir karara varması icab ediyordu. Çünkü yanındaki az kuvvetle Yavuz'a karşı direnmesi mümkün değildi. Onun için, mevcut kuvvetlerinden bir kısmının bulunduğu kendi eyaleti olan Amasya'ya gitti ise de şehre giremedi (47) ve şiddetle takip edildiği için bu civarda da kalamayarak doğuya kaçmaya devam etti. Nereye gittiği belli değildi. Bir an onun Çukurova'ya ineceği duyuldu. Çünkü o tarafta kendisini destekleyenler (48), hattâ çağıranlar vardı (49). Fakat onun yanında bulunanlar bu hususta kesin bir karara varamıyor, bir kısmı İran'a, bir kısmı Mısır'a, bir kısmı da Dulgadıroğullarına sığınmayı uygun buluyordu (50). Onu

(45) İshak Çelebi, vrk. 88 a.

(46) Şehzade Ahmed daha Akşehir'de iken Sivrihisar kadısı oraya kadar giderek tabiiyetini arzetmiş ve geri döndükten sonra da onun adına şehre "salgın" salmıştı. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi. 6631 (9). Bu vesikaya göre kalenin şehzade Ahmed'in taraftarlarına teslim olmadığı ve olayların kale dışında cereyan ettiği anlaşılmaktadır. İşte şehzade Ahmed, Afyon'dan Ankara'ya çekilirken belki de kendisine zorla tabi kılınan bu şehre uğradığı vakit aynı kadı, kale muhafızlarının uyarmasına rağmen, onu karşılamış ve yeniden "il'e ve vilayete salgın salmıştı. Fakat şehzade Ahmed buradan Ankara'ya hareket ettikten sonra Yavuz'un öncü kuvvetleri komutanı Tûr Ali Bey, Sivrihisar dizdarına ve a'yanına gizlice mektup yazarak şehzade Ahmed'e taraftar olanların te'dibini istemiş, bir taraftan da gönderdiği kuvvetler vasıtası ile kadıyı ve kadı ile birlikte hareket edenlerden bir kısmını yakalamaya muvaffak olmuştu. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi. 6631 (8).

(47) Şehzade Ahmed'in Amasya'ya girip giremediği kesin olarak belli değildir. "Yavuz Sultan Selim nasıl Padişah oldu" adlı eserinin 138. sayfasında sayın Çağatay Uluçay, şehzadenin şehre girmiş olduğunu gösterir bir ifade tarzı kullanıyor. Fakat aynı yazar aynı eserin 139. sayfasında Amasya beyi Mustafa Paşa şehri şiddetle savunduğu için, şehzadenin Amasya'ya giremediğini ve samsun yakınlarından doğuya kaçtığını söylüyor. Bak, adı geçen eser, s. 139. Bazı kaynaklar şehzâde Ahmed'in sadece Amasya'ya kaçtığını yazıyorlar. Bak, Şükri, vrk. 9 a. Sa'düddin, 2, s. 226. Bazıları ise Amasya civarına gitti diyorlar. Bak, Âli, vrk. 231 b. Müneccimbaşı, vrk. 91 b. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Hân, s. 66.

(48) Çağatay Uluçay, s. 136.

(49) Rivayet edildiğine göre Ramazanoğlu, şehzâde Ahmed'e haber göndererek kendi taraflarına sessizce geldiği takdirde Bulgar beylerinin yardımı ile, muhalefette bulunabilecek bir kısım Karaman beylerinin kılıçtan geçirilebileceğini, geri kalanların itaat ettirileceğini ve bu suretle de Taş ilinde kalmanın mümkün olabileceğini, icab ettiği takdirde de buradan kolayca Şam'a sığınılabileceğini bildirmişti. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi. 6399 (10). Bu vesikanın metni yayınlanmıştır. Bak, Çağatay Uluçay, s. 137.

(50) Çağatay Uluçay, s. 137.

İran'a gitmeye teşvik edenlerin birisi de oğlu Murad idi. Çünkü bu şehzâde tarafından gönderildiği söylenen bir mektuptan, İran şahının kendilerine 20 000 kişilik bir kuvvetle yardım edeceği ve bu yardımı almak üzere şehzâde Ahmed'in hemen Erzincan'a gitmesi lâzımgeleceği anlaşılıyordu (51). Karaman beyleri de onun İran'a sığınmasını daha uygun bulmakta idiler (52). Fakat ne Karaman beylerinin ısrarı, ne de oğlu Murad'ın tahrikleri onu bu yola götürememiş, "Turgutoğulları, Mıdıkoğulları ve Reyhanoğulları" nın da fikirlerini dikkate alan şehzâde Ahmed, Memlûk Sultanı Gavrî'ye; Selim'in Osmanlı tahtını zorla ele geçirdiğini, babasının ölümünün Selim tarafından hazırlandığı hakkında bir takım şayialar dolaştığını, bu ölümden dolayı üzüntüsünün büyük olduğunu, ancak bundan sonra babası yerine kaim olan Gavrî'nin sağ olması ile teselli bulabileceğini ve Mısır'a sığınmak (53) istediğini bildirmişti (54). Fakat Gavrî'den müsait bir cevap alamadı (55). Bu sebepten dolayı onun Dulkadıroğullarına sığınması ve oradan da Çukurova'ya gitmesi daha uygun mütalea olundu (56).

Yavuz'la şehzâde Ahmed arasındaki mektuplaşma.

Bu kararını uygulamak üzere harekete geçen şehzâde Ahmed Divriği üzerinden Darende'ye gittiği, yani vatan sınırları dışına çıktığı sıralarda, Ankara'ya gelmiş olan kardeşi Selim'e bir mektup gönderdi. Bu mektubunda Ahmed, en eski zamanlardan başlayan ve alemin mahvoluşuna kadar sürecek olan bir hak vardır. O da, babaları öldüğü vakit çocuklarının onun mirasından hak taleb etmeleridir. Ben de, sen de bu kaideye uyarak hak için harekete geçtik. Fakat Allahın iradesi sizin hükümdar olmanız imiş. Bu sebepten yaşınız küçük olmasına rağmen saltanat "size nasib oldu". Bundan dolayı hamd etmelisin. Ancak "bu atıyye-i uzmâ ve mevhibe-i kübrânın şükranesi" olarak birleşme yoluna gitmeniz ve düşmanlık göstermemeniz gerekirdi. Amma artık olan oldu. Bana gelince, ne yalnız ne de ailemle bir-

(51) Çağatay Uluçay, 140. sayfadaki 7052 numaralı vesika.

(52) Aynı vesika.

(53) Çağatay Uluçay, s. 139.

(54) İ. H. Uzunçarşılı, Memlûk Sultanlarının yanına iltica etmiş olan Osmanlı hanedanına mensup şehzâdeler, Belleten, Cilt 17, sayı 68, s. 531. Bir rivayete göre de şehzâde Ahmed, Sultan Gavri'den, Selim ile aralarının bulunmasına tavassut edilmesini rica etmişti. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, adı geçen makale. Tavassut hususunda herhangi bir vesikaya rastlanmadı. Fakat Selim'in saltanatı gasbettiğine ve Ahmed'in Sultan Gavri'ye baba diye bitab ettiğine ait vesika mevcuttur. Bak, Çağatay Uluçay, 138. sayfadaki 2667 numaralı vesika.

(55) İ. H. Uzunçarşılı, Memlûk Sultanlarının yanına iltica etmiş olan Osmanlı hanedanına mensup şehzâdeler, Belleten, Cilt 17, sayı 68, s. 531.

(56) Çağatay Uluçay, s. 140.

likte Şam'a veya doğuya sığınmayı doğru bulmuyorum. Zaten bu şekilde-ki bir hareket sizin şanınıza da lâyık değildir. Kaldı ki böyle bir hareket daha sonrası için bir fesat da doğurabilir. Halbuki, Karaman eyaleti bana verildiği takdirde hayatımın sonuna kadar tarafınıza asla bir muhalefet gösterilmeyecektir, diyordu (57). Şu mektubun incelenmesinden anlaşılıyor ki şehzâde Ahmed, eskiden olduğu gibi bütün Anadolu'yu değil, sadece Karaman eyaletini istiyordu. Fakat kendisine rakip olabilecekleri ortadan kaldırmaya kararlı görünen Yavuz, onun bilhassa Karaman'da kalmasına razı olamazdı. Çünkü öteden beri Karaman beyleriyle, Toros'ların kuzey ve hattâ güneyinde bulunan topluluklardan büyük bir kısmının Ahmed'e taraftar olduğunu bilmekteydi. Esasen Ahmed'in Karaman'ı isterken böyle bir şey düşünmüş olması da mantik sahibi her insanın aklına gelebilen bir keyfiyetti. Fakat Ahmed'in isteği başka bir yer için dahi olsa Yavuz'un bunu kabul edeceği düşünülemezdi. Çünkü o, amcası Cem sultanın Osmanlı tahtını iç ve dış olaylarla nasıl sarstığını ve babasının yıllarca bu yüzden nasıl hareketsiz kalmaya mecbur olduğunu biliyordu. Onun için kendi tahtını ve kendisinden sonra o tahta oturacak olan oğlunu bütün rakiplerinden kurtarmayı bir vazife sayıyor ve bu suretle de fetihler için düşündüğü geniş plânlarını uygularken herhangi bir engelin içte ve dışta kendisini meşgul etmemesini sağlamak istiyordu. Bundan dolayı 1512 ekiminde (918 şaban ayının avâlinde) Ankara'dan ağabeyi Ahmed'in mektubuna verdiği cevapta: istediklerinizin hiç birisi hiçbir suretle kabul edilemez. Zaten birkaç günlük ömür için bir fitne ve fesad çıkararak memleketi harap etmektense Allahın takdirine boyun eğmek en iyi bir hareket tarzı olur. Böyle yapıldığı, yani husumetten el çekildiği ve bir Müslüman memleketinde oturma hali kabul edildiği takdirde aramızda düşmanlıktan hiçbir eser kalmayacak ve ihtiyaçlarınız tamamen karşılandığı gibi "bu tarafta kalan mühimmâtınız dahi riayet" olunacaktır. Aksi takdirde Allahın iradesi ne ise o olacaktır diyordu (58).

Bu mektuplaşmaların yapıldığı sıralarda idi ki yurt içinde şehzade Ahmed'in tahrik ettiği isyan söndürülmüş ve şehzade Ahmed'de sınır dışına kaçmıştı. İşte bu netice hasıl oluncaya kadar Yavuz Ankara'da kaldı.

(57) Bu mektup, Manisa Muradiye kitaplığında 2779 numarada kayıtlı olan bir kitabın 48 - a varakındadır. Sayın Çağatay bu mektubu, kaynak olarak kullandığımız eserinde metin olarak vermekte ise de en önemli bir cümlesini yazmamaktadır. Ben, noksan olan bu cümleyi parantez içinde kullanarak metni tamamlıyorum. "Mercû ve mütevekka'dır ki gayre ihtiyaç gösterilmeyip (varup Rumil'de Karaman himmet oluna ki anınla zindegâni idüp mâdâme ki kayd-i hayatta (?) olavuz, hiçbir defa) muhâlefet ve muânedet vâkî olmaya". Bak, Çağatay Uluçay, s. 140.

(58) Çağatay Uluçay, 141. sayfadaki 12277 numaralı vesika.

Bu süre içindedir ki Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde bulunan şehzâdeler Ankara'ya gelerek Yavuz'a itaatlarını ve tebriklerini bildirmişler, böylece onun iltifatlarına mazhar olmuşlardı (59). Öte taraftan, şehzâde Ahmed'in tamamiyle zararsız bir hale geldiğine inanmış olmalıdır ki Padişah, Davudpaşaoğlu Mustafa Paşa'yı Amasya sancak beyliğine tayin ve Tûr Âlî Bey'i de sınırları muhafaza etmeye memur ederek kendisi kışı geçirmek üzere 23 Kasım 1512 de Bursa'ya geldi (60). Onun Bursa'ya gelişi belki biraz da ihtiyatsızca bir hareket olmuştu. Çünkü Padişahlık dâvasında olan şehzâde Ahmed, bir müslüman memleketinde otururşan ihtiyaçların karşılanacaktır, sözleriyle elbette tatmin edilemezdi. Kaldı ki şehzâde Ahmed'in Osmanlı imparatorluğu içinde taraftarları pek çoktu. Daha önce de söylendiği gibi Karaman beylerinin çoğu ile Toroslarda ve hattâ Çukurova'da oturan beyler onu yakından desteklemekteydiler. Ayrıca Osmanlı devlet adamlarıyla ve bu arada bilhassa vezir-i azam Mustafa Paşa ile mektuplaştığı da söylenmekte idi. Gerçekten, sultan II. Bâyezid'in sadrazamlarından olan ve Şah kulu ile yaptığı savaşta şehit düşen Ali Paşa ile, sonradan aynı makama gelen vezir Mustafa Paşa'nın, şehzâde Ahmed'i tahta geçirmek arzuları öteki devlet erkânından çok fazla idi, "Leyl ü nehâr efkârları ol kâra mevkufdu, subh u Şâm ihtimamları bu işe masrufdu" (61). Filhakika Pâdişah'ı, kışı geçirmek üzere, Bursa'ya gitmiye ikna' eden Vezir-i a'zam Mustafa Paşa'nın (62) şehzâde Ahmed ile muhâbere ettiği ve hattâ mektuplarından birisinin Yavuz'un eline geçtiği bazı kaynaklarda kaydolunmaktadır (63). Gûya bu mektupta Mustafa Paşa, şehzâde Ahmed'e, biz Ankara'dan ayrılıp Bursa'ya gittiğimiz vakit siz de hemen sancağınız olan Amasya'ya yürüyünüz. Çünkü Selim tarafında bulunan askerin bütünü sizin gelmenizi sabırsızlıkla bekliyorlar. Ben de sizin mutlaka hükümdar olmanızı istiyenlerdenim, bu husus için elimden geleni yapıyorum. Bu hal gerçekleşmeden Allah benim canımı almasın, diyordu (64). Böyle bir mektubun yazılıp yazılmadığını, yazıldı ise ele geçip geçmediğini kesin olarak söyleyemiyoruz. Ancak Mustafa Paşa'nın, şehzâde Ahmed tarafını tuttuğunu bilen Yavuz onun hareket-

Vezîr-i a'zam Koca Mustafa Paşa'nın ve şehzâdelerin öldürülmesi.

(59) Kemal Paşa - Zâde, defter 9, vrk. 29 a.

(60) Çağatay Uluçay, s. 142.

(61) Kemal Paşa - Zâde, defter 9, vrk. 15 b.

(62) Mustafa Paşa "a'dâ' gürîzân olup şimdengeru pervâ kimdendir deyu zarafetle" Padişah'ı Bursa'ya gitmeğe ikna' eyledi. Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtip, vrk. 256 a.

(63) Zaîm Mîr Mehmed Kâtip, vrk. 256 a.

(64) Aynı eser, vrk. 255 b.

lerini pek yakından izliyordu. İşte bu sıralarda idi ki Pâdişah'ın şüphelerini artıran hâdiseler meydana geldi. Bunlardan biri, şehzâde Ahmed'in Amasya'da bulunan âilesini getirmek üzre Padişah tarafından gizlice gönderilmiş olan süvâri kuvvetinin pusuya düşmesi idi. Gerçek bilinmemekle beraber herkes bu olaydan Mustafa Paşa'yı sorumlu tutuyor ve başarısızlığı, onun şehzâde Ahmed'i daha önce durumdan haberdar etmesi sebebine bağlıyordu (65). Olaylar ne suretle cereyan ederse etsin gerçek olan şudur ki, Yavuz'un Ankara'dan ayrılarak Bursa'ya geldiği kasım ayı içinde şehzâde Ahmed'in de iki bin süvâri ile Kemah ve Niksar üzerinden yürüyerek Amasya'yı bastığı, şehri zaptettiği, sancakbeyi Davud Paşa oğlu Mustafa Paşa'yı esir ettiği (66) ve hattâ onu kendisine vezir yaptığıdır. Onun cesaretle Amasya üzerine yürümesine sebep, bir taraftan Yavuz'un Bursa'ya çekilmesi öte taraftan da "paşalardan ve cümle beyler ve ağalardan ve kapuhalkı'nın atlu ve yaya'sından" aldığı mektuplarda "saltanat sizindir" denilerek davet edilmesi olmuştur (67). Bu suretle Amasya'yı yeniden ele geçiren bu şehzâde'nin dağıttığı bol paralar, askerlerden bir kısmının da onun tarafına geçmesine sebep oldu (68). Yine bu sıralarda idi ki sınırların korunmasına memur edilmiş olan Tur Ali Bey, civarın ileri gelenleriyle kendi yanında bulunan Rumeli Beylerinin şehzâde Ahmed tarafına meylettiğini görmüş (69) ve acele Padişah'ın yanına gelerek durumu izah etmişti. Bundan başka Anadolu halkından bir kısmının şehzâde Korkud'u saltanata lâyık gördükleri işitilmeğe başlandı (70). İşte bu rahatsız edici haberler sonundadır ki Vezîr-i a'zam Mustafa Paşa'yı öldürtmüş olan Padişah (71) "üslâh-i âlem ve nazm-ı umûr-ı benî

(65) Hammer, 4, s. 103.

(66) Sa'düddin, 2, s. 229. Müneccimbaşı, vrk. 91 b. Âlî, meseleyi şu suretle izah etmektedir: Şehzâde Ahmed, Amasya'nın Davud Paşa oğlu Mustafa Paşa'ya verildiğini duyduğu vakit Malatya'da arkadaşlarına, biz babamızın memleketini almağa çalışırken kendi sancağımızı bile elimizden kaçırdık. Bu şekilde yaşamaktansa ölmek hayırlıdır diyerek onları gayrete getirmiş ve Amasya baskınını hazırlamıştı. Bak, Âlî, vrk. 231 b.

(67) Ç. Uluçay, 192. sayfadaki 2667 numaralı vesika.

(68) Sa'düddin, 2, s. 229.

(69) Müneccimbaşı, vrk. 91 b. Şehzâde Ahmed, Rumeli Beylerine mektup yazarak eski ahidlerini hatırlattı. Bundan dolayı, sözlerinde duran bin kadar adam onun tarafına geçti. Bak, Şükrî 9 b.

(70) Şükrî vrk. 9 b.

(71) Âlî, vrk. 263 b. Müneccimbaşı, vrk. 104 a. Mustafa Paşa'nın öldürülmesi sebebi belli değildir. Âlî'ye göre o, Sultan Cem'i zehirli bir ustura ile öldürdüğü için Yavuz, amcasının katilini yaşatmak istememiştir. Bak, Âlî, vrk. 262 b.

âdem için" beş şehzâdenin de Bursa'da aynı cezaya çarptırılmalarını emretti (72). Bunlar, şehzâde Sultan Mahmud'un oğulları Musa, Orhan. Emîr ile Alemşah'ın oğlu Osman ve Şehinşah'ın oğlu Mehmed Beylerdi. Bu suretle Yavuz, babasına vermiş olduğu sözü tutmamış, yani durumu kendisi için tehlikeli görür görmez va'dini unutmuş, suçluyu, suçsuzu ayırmak lüzumunu duymamış ve sadece tahtı rakipsiz hale getirmeyi tek vazife saymıştır. Bu sebepledir ki Manisa'da bulunan şehzâde Korkud da kendisini ölümden kurtaramadı. Halbuki Yavuz'un hükümdar ilân edildiği esnada İstanbul'da bulunan şehzâde Korkud (73), ona sadık kalacağına dair söz vermiş, Selim de, muhalefet edilmediği müddetce rahat ve müreffeh bir hayat geçirebileceğini kendisine va'd etmişti. Bununla beraber Korkud'un huzursuzluk içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü herşeyden önce Yavuz'un verdiği söze sadık kalıp kalamayacağı belli değildi. Ayrıca onun haşîn tabiatı da kendisince herhalde biliniyordu. Belki de bunları dikkate aldığı içindir ki İstanbul'dan ayrılıp sancağına hareket ettiği zaman Yavuz'dan Midilli adasını istemişti. Bu talebi yaparken elbette bir düşüncesi vardı. Bunu sadece gelir bakımından mı istemişti, yoksa başına nasıl olsa bir felâket geleceğini düşünerek, buradan Mısır'a veya amcası Cem gibi başka bir ülke'ye kaçmağı mı düşünmüştü? Bunu şimdilik kesin olarak söylemeye imkân yoktur. Ancak onun bu arzusu ne Padişah'ça ne de henüz o tarihlerde sağ olan ikinci Bâyezit tarafından olumlu karşılanmıştı (74). Bununla beraber Yavuz, istediklerinden daha çoğunun verilebileceğini, ancak biraz sabırlı olması lâzımgeleceğini kendisine bildirdi. Bu va'd, samimî olmasa bile tam zamanında yapılması bakımından dikkate şayandı. Çünkü şehzâde Ahmed isyanının devam ettiği bu sıralarda Korkud'un da ayaklanacağına dair söylentiler çoğalmıştı. Bir an geldi ki bizzat şehzâde Korkud bir mektupla Yavuz'a "tâife-i ehl-i nifâkın" boş durmadığını ve aleyhinde birçok şeyler uydurduğunu, bunlara inanılmaması gerektiğini ve kendisinin tam bir sadakat içinde bulunduğunu bildirmek mecburiyetinde kaldı (75). Selim'in bu mektuba verdiği cevapta kısaca, sen sözünde durdukça "bu cânibden aslâ endîşe" etmemelisin, denilmiş-

Şehzâde Korkud'un şüpheli hareketleri.

(72) Sa'düddin, 2, s. 229. Şehzâdeleri "umûr-ı saltanata nizam vermek için öldürttü. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 91 b. Şehzâdeler İstanbul'da öldürüldüler. Bak, Hammer, 4, s. 104.

(73) S. Tansel, s. 296.

(74) Ç. Uluçay, s. 188.

(75) Feridun Bey, 1, s. 373.

ti (76). Ancak birisinin sadakattan, ötekinin de teminattan bahsetmesine rağmen iki tarafın huzursuzluk içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Korkud, şehzâde Ahmed'e karşı topladığı kuvvetleri, Selim'le yapmış olduğu anlaşma gereğince, dağıtmak mecburiyyetinde olmasına rağmen, şehzâde Ahmed'in tecâvüz edebileceği gerekçesiyle, bu yola gitmemiş, Yavuz'un bu hususdaki ısrarı karşısında bile bunlardan ancak bir kısmını dağıtmıştı (77). Korkud'un başka bir şüpheli hareketi de, Midilli'yi elde edemeyince, Teke ve Alaiyye taraflarının kendisine verilmesini istemesi idi. Halbuki, vaktiyle kendisine ait olan bu yerlerden o, sıhhatına elverişli olmadığını söyliyerek ayrılmış bulunuyordu (78). Onun yeniden bu topraklara sahip olmak istemesini, bir tehlike vukuunda, deniz yolu ile başka bir tarafa kolayca kaçma maksadına bağlamk mümkün olduğu gibi idare ettiği toprakların biraz daha genişletilmesi şeklinde yorumlamak mümkündür. Ancak şehzâdenin bu gibi istekleri Yavuz'un şüphelerini artırmaktan başka bir sonuç vermedi. Bu sebeple, esas maksadı Osmanlı tahtını rakipsiz bırakmak olan Yavuz, kanaatimizce Korkud'u öldürme se-

Sahte mektup.

bepleri aramış ve bu sebebi yaratmak üzere "ümerâ ve sipâh lisânından mektuplar ihtira' idüp" (79) Korkud'un saltanat duygularını tahrik etmişti. Bu mektuplarda Selim'in korkunçluğundan şikâyet edilmekte ve kendisi hükümdar olmak üzere davet olunmakta idi (80). Bazı kaynakların verdiği bilgiye göre, işte bu suretle aldatılan ve içi saltanat havası ile doldurulan Korkud, kendisine yapılan tekliflere olumlu cevaplar verdi (81) ve yine bu kaynaklarda kaydedildiğine göre Korkud, bu işle ilgili olarak adamlarından birini o tarafa göndereceğini bildiren mektubunu, kendisine Padişah'ın sahte mektubunu getiren zata teslim eyledi (82).

Kaynakların verdiği bilgilere inanıldığı takdirde Korkud'un bir ter-

Korkud kaçıyor.

tip karşısında kaldığı anlaşılmaktadır. İşte bu olaydan sonra Yavuz, avlanmak bahanesiyle acele Bursa'dan Manisa üzerine yürüdü. Onun yanında on bin kişilik bir kuvvet vardı. Beş günlük sıkı bir

(76) Aynı eser, s. 374.

(77) Ç. Uluçay, s. 189. Şehzâdelerin öldürülmesinden sonra aynı akibetin kendi başına da geleceğinden korkan Korkud'un "sancak beylerini ikna ve yeniçerileri kendi tarafına celbetmek üzere her çareye tevessül" ettiği söyleniyorsa da (Bak; Hammer, 4, s. 105) bugüne kadar Korkud'u suçlayacak bir vesika ele geçmemiştir.

(78) S. Tansel, s. 269.

(79) Sa'düddin, 2, s. 231. Müneccimbaşı, vrk. 92 a.

(80) Âlî, vrk. 232 a. Sa'düddin, 2, s. 231.

(81) Âlî, vrk. 232. a. Sa'düddin, 2, s. 231. Müneccimbaşı, vrk. 92 a. Vakayi-i Sultan Bâyezit ve Selim Han, s. 68.

(82) Sa'düddin, 2. s. 231.

yürüyüşten sonra Manisa'ya geldi ve Korkud'un sarayını kuşattı (83). Fakat Korkut bir miktar gümüş ve altın alarak Piyale adındaki adamı ile birlikte sarayın bahçe kapısından kaçarak kurtulmaya muvaffak oldu ve 20 gün kadar bir mağarada gizlendi (84). Bütün araştırmalara rağmen bulunamadığı için Yavuz o civarda daha fazla kalmamış ve gerekli tedbirleri aldıktan sonra Bursa'ya dönmüştü (85). İlk tehlikeyi bu suretle atlatan Korkud'la Piyale, Yavuz'un çekilmesinden sonra gizlendikleri mağaradan çıkarak güneye doğru gizlice ilerilediler. Maksatları sahile inerek "Frengistân'a" gitmekti (86). Onun için her tehlikeyi göze alarak Teke iline gelebildiler ve yeniden bir mağaraya sığındılar. Burada kaldıkları sürece münasebet kurdukları bir köylünün getirdiği ekmek, zeytin ve meyve ile geçinen Korkud ile Piyale, bir taraftan da kaçmayı sağlamak üzere bir gemi tedarik etmeyi düşündüler ve bu işi de aynı köylünün yap-

Korkud yakalanıyor ve öldürülüyor.

masını istediler. Teklifi kabul eden köylü şehre giderken Korkud'un atına binmişti. İşte bu hal onların yakalanmasına sebep oldu. Çünkü esasen Korkud'un macerasından haberdar edilmiş bulunan ilgililer, bir köylünün bu kadar iyi cins bir ata ve güzel eğer takımlarına sahip olamayacağını düşünerek onu yakalamış, sıkıştırmış ve sonunda kendisine Korkud'un saklandığı mağarayı söyletmişlerdi. Bunun üzerine sancak beyi Kasım Bey, Korkud'u sığındığı mağarada yakalayarak durumu Pâdişah'a bildirmiş, Pâdişah da Korkud'un getirilmesine Karaçinoğlunu memur etmişti (87). Karaçinoğlu ile Korkud Bursa'ya doğru ilerledikleri bir sırada Kapıcıbaşı Sinan onları karşıladı ve Korkud'u Karaçinoğlundan teslim aldı. Sinan Ağa şehzâdeye karşı çok iyi davranıyor ve hattâ kendisini başına gelen felâketten dolayı teselli bile ediyordu. Bütün yolculuk esnasında Piyale'yi ondan ayırmamıştı. Eğrigöz'de bir evde misafir kaldıkları gece şehzade ile Piyale yine bir arada idiler. Her zaman olduğu gibi şehzâde onunla dertleşmiş, ağlaşmış ve sonunda da uykuya dalmıştı. İşte bu sırada muhafızlar, seni Sinan Ağa istiyor diyerek Piyale'yi oradan uzaklaştırdılar ve Korkud'u hemen boğdular (88). Biraz sonra geri dönen Piyale efendisinin öldürülmüş olduğunu

(83) Âlî, vrk. 232 a. Sa'düddin, 2, s. 231.

(84) Müneccimbaşı, vrk. 92 a.

(85) Sa'düddin, 2, s. 232.

(86) Âlî, vrk. 332 a. Sa'düddin, 2, s. 232.

(87) Sa'düddin, 2, s. 233. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 69.

(88) Sa'düddin, 2, s. 233. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 70. Boğulma olayı Eğrigöz'de oldu. Bak, Kemal Paşa - Zâde, defter 9, vrk. 30 b. Korkud'u Karaçinoğlu öldürdü. Bak, Muhyittin Çelebi, s. 190. Piyale, Korkud'un yanından uzaklaştırıldıktan sonra Korkud uyandırılmış ve ölüm kararı kendisine bildirilmişti. Bunun üzerine o, bir saat müsaade isteyerek Selim'i, hıyanetinden dolayı ayıplar manzum

gördü. Büyük bir teesür gösterdi ve hiçbir şeyle avunamadı. Onun tek teselli si, Bursa'da Sultan Orhan türbesine gömülen Korkud'un türbedarlığını ölünceye kadar yapmak oldu.

Şehzâde Ahmed yeniden hareket geçiyor.

Şimdi Selim'e rakip olarak ağabeyi Ahmed ile onun oğullarından başka kimse kalmamıştı. Ancak Ahmed kolayca ele geçirilip ortadan kaldırılabilecek biri değildi. Çünkü babası II. Bâyezid tarafından dahi hükümdarlığa lâyık görülen bu şehzâdenin (89) daha öncede söylediğiniz gibi imparatorluk dahilinde her sınıf halktan çok taraftarı vardı. Nitekim yeniden harekete geçmek ve Amasya'yı işgal etmek üzere yola çıktığı vakit taraftarlarından birçok mektuplar almıştı (90). Bu tarzdaki mektuplar Amasya'yı işgalinden sonra da devam etti. Ancak bir çoğu Yavuz tarafından yazdırılan bu mektuplarda Yavuz'un zulmünden şikâyet ediliyor, şehzâdelerin ve Veziriazam Mustafa Paşa'nın öldürülmesi tenkit olunuyor, halkın Yavuz'dan soğuduğu, kendisi ile Yavuz arasında bir savaş olursa askerin Yavuz'u terkederek kendi tarafına geçeceği belirtiliyordu (91). Ahmed'in bu mektuplara verdiği cevaplar ise pek enteresan ve va'dlarla dolu idi. Bunların en iyi misâlini teşkil eden ve 1512 yılı aralık ayında yaya'lara yazılmış olan bir mektubunda o, Padişah olduğu takdirde, terfi' ettirileceklerini, ulûfelerinin artırılacağını ve babası tarafından yapılan "in'âm"dan daha fazlasının yapılacağını, Allah adına and içmek suretiyle onlara va'dediyordu (92). İşte şehzâde Ahmed bu şekildeki mektuplaşmalardan ve gelen mektupların bütününü gerçek saydığından dolayı durumunun sağlamlaştığını kabul etmiş ve oğlu Osman'ı Amasya'da vekil bırakarak 29 ocak 1512 de Yavuz'la vuruşmak üzre harekete geçmişti (93). Önceleri onun Karaman Beylerbeğisi Hemdem Paşa'nın üzerine yürüyeceği duyuldu ise de sonradan, Tosya'da bulunan Bıyıklı Mehmed Ağa'ya karşı yöneldiği görüldü (94). Yanında 1500 kişilik bir kuvvet vardı. Bunlarla Bıyıklı Mehmed Ağa'nın, Ahmed Çavuş idaresindeki kuvvetlerini Hüseyinâbâd'da yendikten sonra Osmancık'a gelmiş, fakat kale'yi alamayarak oradan Tosya üzerine yürümüştü. Yanında yeter sayıda kuvvet bulunmadığı için Tosya'yı terkederek Ankara'ya çekilmek zorunda kalan Bıyıklı Mehmed Ağa, bu durum karşısında Padişah'tan yardımcı kuvvetler üstedi (95). İşte bu başarılar bir taraftan şehzâde Ahmed'in güvenini artırmış, bir taraftan da kuvvetlerinin çoğalmasına sebep olmuştu. Bundan dolayı o, Ankara'yı ele geçirdikten sonra 20-30 bin kişilik bir kuvvetin başında Seyyid Gazi - Eskişehir yolu ile İnönü'ne geldi ve bu durumu ile başarı sağlıyaca-

bir mektup yazdı. Selim kardeşinin öldürüldüğünü duyduğu ve bu mektubu okuduğu vakit çok ağlamış ve 3 gün matem tutulmasını, Korkud'un mağarasını haber verenlerin de öldürülmesini emretmişti. Bak, Hammer, 4, s. 106. Kemal Paşa-Zâde bu olay için aşağıdaki tarihi düşürmüştü.

"Kani Korkud Han şevket ile
Misli bulunmaz idi dünyâde
Hâsılın yıktı nar-ı hasret ile
Harmen-i ömrini virüp bâde
Dedi hâtif vefatına tarih
Meskenin ola arş-i â'lâda"

« مسكنك اولا عرش اعلى ده »

Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 31 b.

(89) S. Tansel, s. 286.

(90) Bak, s. 11.

(91) Âlî, vrk. 232 b. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 70.

(92) Şehzâde Ahmed'in yaya'lara gönderdiği mektub şudur: "Mefâhir ül-emsâl ve'l-akran yaya yoldaşlar zîde kadrühûm, Tevkî-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki bundan evvel li-maslahatin serhadd-i memlekete varmak vecih görmüş idim. El-hâletü hâzihi mütevekkilen alâ' Allâhi teâlâ avdet idüb mahrûse-i Amasya'dan gelüb ol cânibe teveccüh itdüm. İmdi el-hamdü li-llâhi ve'l-minne-

karındaşımın hakikat-i ahvâli size malûm olub ve evvelden benim size itimad-i tammım olduğu sebebden sizi gereği gibi riâyet eylemek tamam maksûdumdur. Aslâ ve kat'â size incinmem yoktur. Eğer şöyle ki bir garez ehli kimesne benden muhâlif kelâm nakl itdi ise inanmayasız ki v'Allahi-el-azîm benim size incinmem yoktur, sizden hoşnûdum. Hâk sübhânehu ve teâlâ inâyetinde murâdım hâsıl oldukta yayabaşlarına ağır çatma virüb ulûfelerini 25 er akçe eyleyem ve daima in'âm ittüğüm ağır çatma olub hazinedarlık aldırmayam. Ve sizden bölüğe çıkmaya muhâl olanları sipâhî ve silâhdâr bölüğüne çıkarub, sipahi bölüğüne çıkanlara 20 şer akçe ve silâhdâr bölüğüne çıkanlara 18 er akçe ulûfe idem. Ve timara çıkanlara 15 er bin akçelik timar virem ve bölüğe ve timara çıkmayanların ulûfelerini 10 ar akçe idem ve evvel defa 3 er bin akçe idüb sonra merhum babam in'âm itdüğünden dahi ziyade in'âm idem ve sekbân ve zağarcıya şimdiye değin tolayı kemhâ virülürmiş, ben münakkaş virem ve merhum babam zamanında virilen çukadan iyi çuka virem. Ve çayır taleb ider imişsiz, virilmez imiş. Murad idindiğiniz yerden çayır virem. Fi'l-cümle karındaşım gibi benden hilâf-i vâde sâdır olmaya ve her hususta merhum Hudâvendigâr zamanından ziyade riâyet eyliyem. V'Allahi'l aliyyil Azîm ve billahi'l-kaviyyil-kadîm ki bu ahd ü peymâne muhâlefet itmiyem. V'Allahu alâ mâ ekulü vekîl feleyse lil-hulf-illâhi sebîl. Ve siz dahi bu ahid-nâme-i şerîfin cevabın itimad ittiğiniz ademle gönderdikten sonra dâimâ ahvalinizin suretin il'âm idüb ahbarınızı eksik itmiyesiz. İn-şâ'-Allah ül-azîz şöyle bilesiz. Tahriren fî evâsıt-i şeval, sene seman aşere ve tis'a mie. Bi-mekam-i Amasya". Bak, Zarif Ongun, Tarih Vesikaları, Cilt 2, sayı 9, s. 166. Bu vesikanın Başvekâlet arşivindeki numarası 3062. E. dir.

(93) Ç. Uluçay, s. 193.

(94) Ç. Uluçay, s. 193.

(95) Ç. Uluçay, 195. sayfadaki 6532 numaralı vesika.

ğını kabul ederek hemen Bursa üzerine yürüdü. Fakat câsusları vasıtasıyle Ahmed'in bütün hareketlerinden haberdar olan Yavuz, bu serî' ilerleyişi durdurma çarelerine başvurmuş ve ilk tedbir olarak Bıyıklı Mehmed Ağa ile Anadolu Beylerbeyisi Mustafa Paşa'yı bir kısım kuvvetlerle onlara karşı göndermişti (96). Şu anda durum herhalde çok kritikti. Çünkü Yavuz 1513 nisanında oğlu Süleyman'a Bursa'dan gönderdiği bir mektupta, işin çok önemli olduğunu, acele İstanbul civarına gelmesini ve orada ikinci bir emre intizar etmesini bildirdikten sonra kendisinin de 4 nisanda Bursa'yı terkederek Ahmed'in üzerine yürümüş olduğunu ifade ediyordu (97).

Yenişehir savaşı ve şehzâde Ahmed'in öldürülmesi.

Şehzâde Ahmed Ermeni derbendine geldiği sıralarda Yavuz İnegöl taraflarında idi. Ancak şu anda Ahmed için de nazik bir durum hasıl olmuştu. Çünkü kendi tarafına geçeceği daha önce bildirilmiş olan kuvvetlerden henüz bir eser yoktu. Acaba Ahmed'e vaktiyle gönderilmiş olan mektuplar baştan aşağı uydurma mı idi? Yoksa Yavuz'un yanında toplanmış olan kuvvetlerden Ahmed tarafına geçmek isteyenler fırsat mı bulamamışlardı? Bunu kesin olarak bilemiyoruz. Gerçek olan şudur ki, Yavuz'un karşısında çok zayıf durumda kaldığını anlayan şehzâde Ahmed, Eskişehir'e doğru çekilmek zaruretini duydu. Fakat Yavuzun kuvvetleri onun peşini bırakmamış ve kendisini yakından izlemeye başlamışlardı. Bunun üzerine o, yön değiştirerek İznik tarafına kaçmak istedi ise de sonunda Yenişehir Ovasında savaşı kabul etmek mecburiyetinde kaldı (98). 15 nisan 1513'te (27 muharrem 919 da) başlayan (99) bu savaşın ilk anları şehzâde Ahmed için ümit verici idi. Çünkü onun kuvvetleri Anadolu askerini dağıtmış ve hattâ onları takibe koyulmuşlardı. Fakat bu durumu düzeltmek üzere yardıma gönderilen ve Dukakinoğlu ile Kırım hanının oğlu Saadet Gerey'in komutasında bulunan Selim kuvvetlerinin, şehzâde Ahmed kuvvetlerini yan taraftan kuşatmaları Ahmed'in felâketini tacil eyledi. (100). Büyük bir hezimet başlamıştı. Şehzade Ahmed de askerleriyle beraber

(96) Hammer, 14 nisan 1513 de Uludağ civarında şehzade Ahmed kuvvetlerinin galibiyeti ile sona eren bir savaştan bahsetmektedir. Bak, Hammer, 4, s. 107.

(97) Ç. Uluçay, 197. sayfadaki 6185 numaralı vesika. Şükrî, Padişah'ın Bıyıklı Mehmed Ağa ile Anadolu Beylerbeyisini şehzâde Ahmed'e gönderdiğini, bunların şehzâde Ahmed'e tabiiyetlerini arzettiğini, onu Selim üzerine yürümeye ikna ettiklerini ve bu suretle kendisini tuzağa düşürdüklerini yazmaktadır. Bak, Şükrî, vrk. 10 b.

(98) Âlî, vrk. 233 a.

(99) Ç. Uluçay, s. 197.

(100) Âlî, vrk. 233 a. Sa'düddin, 2, s. 236.

kaçıyordu. Fakat bu esnada atı yıkıldığı için Dukakinoğlu tarafından yakalandı ve Kapıcı Sinan Ağa tarafından boğularak öldürüldü (101).

Şehzâde Ahmet'in oğulları ve torunları.

Uzun süre Pâdişahlık arkasında koşan ve büyük bir kütle tarafından desteklenen Ahmed'in bu suretle öldürülmesinden sonra oğullarının da ortadan kaldırılması Yavuz için lüzumlu görülüyordu. Bu sebepten dolayı Amasya'da Ahmed'e vekâlet eden şehzâde Osman üzerine hemen kuvvetler sevkolundu. Sinop beyi Ahmed ile İskilip çeribaşısı Mehmed Ağanın idaresindeki bu kuvvetlerle Osman arasında şiddetli savaşlar oldu ise de sonunda şehzâde Osman Amasya'yı bırakarak kaçmak mecburiyetinde kalmış fakat çeribaşı Mehmed Ağa tarafından yakalanmıştı (102). Bu şehzâde 14 mayıs 1513 te şehzâde Ahmed'in torunu, yani şehzâde Murad'ın oğlu Mustafa ile birlikte boğuldu (103). Şehzâde Osman'ın cenazesi İstanbul'a, Mustafa'nınki de Bursa'ya gönderildi (104).

Hakkında hâlâ kesin bir hüküm verilememiş olan ve fakat Türk tarihinin kaydettiği büyük insanlardan sayılan Yavuz, daha fazla Bursa'da kalmayarak Gelibolu üzerinden Edirne'ye gitmiş ve orada, birçok hediyelerle birlikte beklemekte olan yabancı devletler elçilerini kabul etmişti (105).

(101) Şehzâde Ahmed, kendisinin Yavuz'la görüştürülmesini istedi ise de bu isteği kabul edilmedi. Bak, Hammer, 4, s. 108. Ç. Uluçay, s. 197. Ahmed, Selim'in huzuruna götürüldü, sonra boğuldu. Bak, Âlî, vrk. 233 a. Sa'düddin, 2, 237. Ahmed öldürülmeden evvel "parmağından - kıymeti Rumeli'nin bir senelik vergisine muadil olduğu rivayet edilen - bir yüzüğü çıkarıp değersizliğine bakmayarak bir yadigâr olmak üzere kabulü ricasiyle padişaha" verilmesini Sinan Ağa'dan istemişti. Bak, Hammer, 4, s. 108.

(102) Ç. Uluçay, s. 198.

(103) Topkapı Sarayı Arşivi, 6193 (10).

(104) Şehzâde Osman, İstanbul'da ikinci Sultan Bâyezit camii avlusuna, Mustafa da Bursa'da "Çelebi Mehmed'in oğlu Kasım türbesine gömüldüler. Bak, Ç. Uluçay, s. 199. Ahmed'in oğlu Murad'ın, Mehmed Çelebî adında başka bir oğlu daha olduğu ve onun da öldürüldüğü anlaşılıyor. Bak, Ç. Uluçay, s. 199. Şehzâde Ahmed'in diğer oğullarına gelince bunlardan Murad İran'a sığınmış ve sonradan bazı olaylara sebep olmuştur. Bak, s. 32. İkincisi olan Süleyman 1513'te Kahire'ye gitti ve Sultan Gavrî tarafından çok ikram gördü. Biraz sonra başka bir oğlu yani şehzâde Alâüddin de Mısır'a gelmiş, o da iyi karşılanmıştı. Fakat Süleyman, gelişinden üç buçuk ay, Alâüddin de 4 ay sonra Tâûn'dan ölmüşlerdi. Kansu Gavrî her ikisinin cenâze töreninde bulunmuştur. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, Memlûk Sultanlarının yanına iltica etmiş olan Osmanlı hanedanına mensup şehzâdeler, Belleten, Cilt 17, sayı 68, s. 531-532. Şehzâde Ahmed'in diğer bir oğlu şehzâde Kâsım daha sonra Mısır'a sığınmıştır. Bundan ilerde bahsedilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

I

YAVUZ'UN DOĞU SİYASETİ

Yavuz'un tahta geçtiği sıralarda Osmanlı İmparatorluğundaki huzursuzluk ve Anadolu kızılbaşları

Babasının son saltanat yıllarını ve memleketin düştüğü perişan durumu bir süre, vali bulunduğu Trabzon şehrinden endişe ile takip eden Yavuz, sonunda babasını tahttan indirerek ve kendisine rakip olabilecekleri hiç merhamet göstermeden ortadan kaldırarak imparatorluk işlerini ele almıştı. Bu şekildeki hareket, imparatorluk içinde sadece tek bir meselenin halledilişi yani Osmanlı tahtının rakipsiz surette elde edilişi idi. Halbuki babasının ona bıraktığı bu geniş imparatorlukta, acele halledilmesi lâzımgelen sayısız meseleler vardı. Bunların her birini ele alarak sebeplerini araştırmak, çarelerini bulmak ve buna göre memleketin sosyal bünyesinde biraz ferahlık yaratmak ise, gerçekten güç bir iş idi. Çünkü, İkinci Bâyezid devri sona ererken gevşemiş olan idareden türlü şekillerde faydalanmak istiyenler, kendi emellerini, çıkarlarını ve ideolojilerini gerçekleştirmek üzre her tarafta harekete geçmişler ve her çeşit halkın huzur ve sükûnunu bozmuşlardı. Bu hâle sebep olanlar arasında, vezîrden tutunuz devletin en küçük görevlisine kadar olanlar da vardı. Bu arada en çok güvenilmesi icabeden kadılar, müftüler, müderrisler, bilginler, zâhidler, müridler, seyyid olmayıp da seyyidlik taslayan sahtekârlar da ön safta geliyordu. Halkın bilhassa bunlardan canı çok yanmıştı. Yapılan zulüm ve işkenceden kendilerini kimin kurtaracağını kestiremeyen imparatorluk halkından bir kısmı, belki bundan dolayı, bir şehzâdeye bir kısmı da diğerine hizmet ettiler. Ayrıca bir kısmı da memleketi başka bir idare altında kurma yolunda gayretler harcadılar. Politik haller bir tarafa bırakıldığı ve bu hususla ilgili olanlar istisna edildiği takdirde ihtimal, halkın bütününün maksadı, zulümden kurtulmak ve mes'ut bir hayata kavuşmaktı. Onun için bir kurtarıcı arıyorlardı. Ali bin Abdülkerim Halife (1) bu kurtarıcıyı Yavuz'un şahsında bulmuş ve ona verdiği geniş bir raporla memleketin dertlerinden bir kısmına parmak basmıştır. Ali bin Abdülkerim Halife'nin arîzasında şu noktalar üzerinde durulmaktadır:

Çeşitli meseleler üzerinde çok önemli bir rapor.

a) Ali bin Abdülkerim Halife'ye göre kadılar fukarânın hakkını yemekte, "iskat-i salât" ve hattâ rüşvet almakta, ölen bir kimsenin serveti bunlar, nâibler, yalancı tanıklar ve "müteseyyidler" arasında yağmalanmaktadır. Bu sebeplerden dolayı, toplumda denge bozulmuş, bir taraftan yokluk içinde kıvranan bir halk kütlesi, öte taraftan çok müreffeh bir zümre meydana çıkmıştı. Ali bin Abdülkerim Halife bu hali "biri tokluktan öle, biri yokluktan öle" deyimiyle özetlemektedir (2). Gerçi Osmanlılarda rüşvet alma işinin kesin olarak hangi tarihte başladığı belli değildir. Fakat bu devir galiba en bol alındığı ve yine devletin en büyük makamlarını işgal edenlerin ve birinci sınıf bilginlerin bile rüşvet şüphesi altında bulunduğu bir devredir. Çünkü ikinci bir vesika Ali bin Abdülkerim Halife'yi te'yid eder mahiyettedir ve daha da enteresandır. Bu vesikaya göre rüşvet almakla itham olunan zat İstanbul kadılığı ve kadıaskerlik de yapmış olan ünlü bilginlerden Mevlânâ Sarugürz'dür. Olay şu suretle cereyan etmiştir:

Semendire valisi Bâlî Beyin zulmünden usanmış olan halk nihayet bu adamın kötü hareketlerini Yavuz Selim'e duyurabilmişlerdi. Meseleyi önemle ele almış olan Yavuz, o zaman İstanbul kadısı olan Sarugürz'ü davet ederek "senin istikametine i'tikadım vardır". Git Bâlî beyin ve şikâyetçilerin durumunu incele, ancak kimsenin tarafını tutma ve "bir akçe ve bir habbe alayım deme" diye tembihte bulunmuş, fakat bununla da yetinmeyerek bir şey almayacağına Kuran-i kerim üzerine yemin et demiş ve böyle yaptırmıştı. Sarugürz ödevine bu suretle başlamış ise de Bâlî Bey'in teklif ettiği 50 000 akçe karşısında yumuşamıştı. Ancak Padişaha söz verdiği için bunu alamayacağını söylemişse de sonunda bu iki zat aralarında bir anlaşmaya varmışlardı. Buna göre Sarugürz tahkikat işini bitirdikten sonra parayı alacaktı. İşte şikâyetçiler bu şartlar altında dinlendi ve tabii haksız çıkarıldı. Geri dönen Sarugürz Padişah'a bu

(1) Ali bin Abdülkerim Halife'nin kimliğini tesbit edemedim. Fakat onun çok bilgili bir kimse olduğu, Padişah'a her şeyi açık söyliyebilecek kadar metin bir karaktere sahip bulunduğu, kötü olduğuna kanaat ettiği şeylerin iyiye doğru yöneltilmesi hususlarını Padişah'a tavsiye edebilecek kadar cesur olduğu ve Padişah'la görüşmeyi umduğu dikkate alınırsa huzura kabul edilebilecek kıratta bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Sunduğu arîzada o, yurdun türlü dertlerine parmak basmış ve bu arada Kızılbaşlık meselesini de bahis konusu etmiştir. İlk bakışta çok mütaassıp bir zat olarak görünen Ali Bin Abdülkerim Halife'nin raporu Topkapı Sarayı arşivinde 3192 numarada kayıtlıdır. Olayların anlatılış şekline göre bu arîza Yavuz'a, hükümdar oluşundan az sonra sunulmuştur.

(2) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192 (11).

yolda bilgi verdikten sonra ödevinin sona erdiğini kabul etmiş ve bundan sonra Bâlî Bey'in teklif ettiği 50 000 akçeyi almıştı (3). Verilen bu bilginin doğru olup olmadığı kestirilemez. Fakat bir an şu düşünülebilir ki İstanbul kadısı Sarugürz dahi rüşvet şüphesi altındadır. Eğer böyle bir hal olmadı ise o takdirde de şöyle bir mütalea yürütmek yersiz olmaz: Cemiyet o kadar bozulmuştur ki en üstün vasıftaki insanları dahi kirletmekten çekinmemektedir.

Gene Ali Bin Abdülkerim Halife'ye göre kadılar, nâibler, subaşılar kâmilen birer cinsî sapıktırlar. Kadıların bu halini "lûtî" kelimesi ile, ayrıca "ve kadılar dahi hep azmıştır" cümlesi ile ifade eden bu zat "azgun ve bozgun âlimler, kadılar ve müderrisler ve müftîler" den (4), seyyid olmayıp da seyyidlik taslayanlardan acı acı şikâyet etmekte ve şikâyetini "mütesseyyidler elinden, mütaassıp şeyhler ve zahidler ve sûfîler ve müridler elinden ah, ah, ah kim hergiz ihlâs tevekkülleri yoktur" demek suretiyle (5) dile getirmektedir. Görülüyor ki halkı doğru yola sevketmekle görevli olanların bütünü "azgun ve bozgun" bir haldedirler. Halbuki memleketin köşe bucağında gerçek bilginler ve kadılar bulunmakta ve fakat bunlar sefâlet içinde yaşamaktadırlar. Ali Bin Abdülkerim Halife'ye göre Sultan II. Bayezid'in bilginlere ve din adamlarına bir takım ihsanları olmuştur. Fakat bu ihsanlar daha ziyade İstanbul ve Edirne'dekiler ile "müteseyyid ve müteşeyyih'a münhasır" kalmıştır, müstahak olanlar bunlardan faydalanamamışlardır. Sultan II. Bâyezid'in bu isabetsiz hareketini tenkit ederken Ali Bin Abdülkerim Halife, sanki o yalnız İstanbul ile Edirne'nin Padişahı idi, memleketin öteki kısımlarının "ulemâsı, sulehâsı ve fukarâsı ve gurabâsı kendünün değildi", bunlarla meşgul olmadığı için gerçek mü'minler köşe bucakta kendi hallerine terkedilmişlerdi demekte ve Padişah ile vezirlerin sosyal işlerle hiçbir zaman ilgilenmediğini, arasıra yapılan işlerin sadece paraya ve maddeye inhisar ettiğini, halbuki Padişahlığın yalnız mal ve mülk işiyle ilgilenmek demek olmadığını söyledikten sonra Bâyezid devri erkânının şimdiye kadar hep bu yolda yürüdüklerini, onun için bunlarla bir iş görmenin mümkün olmadığını ve hepsinin değiştirilerek yerlerine iyi vezirler ve kadıaskerler tayin edilmesi lâzım geldiğini ileri sürmekte idi (6). Bir taraftan da, öteden beri

(3) Topkapı Sarayı Arşivi, 6304. (12).

(4) Ali Bin Abdülkerim Halife bunlar hakkında "okuduğun tutmaz ve Kur'anı işitmez (?) âlimler elinden ve kadılar elinden ve fetvasını tutmaz müftîler elinden ve takvasını tutmaz şeyhler ve sûfiler elinden..." demektedir. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi, 3192. (11).

(5) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192. (11).

(6) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192. (11).

öğünülen adâlet müessesesi bu tarihlerde artık tamamiyle ters işlemekte ve şikâyetçilerin haklı istekleri rüşvet yüzünden yerine getirilmemektedir.

b) Ali Bin Abdülkerim Halife, halkın türlü şekillerde soyulduğu bu devirden enteresan bazı örnekler vermekte ve bilhassa bennâk resmi denilen bir vergiden (7) halkın bıkmış usanmış olduğunu belirtmektedir. Çünkü timar sahibine ödenmesi lâzım gelen ve yurdun türlü bölgelerinde türlü şekillerde uygulanan bu verginin toplanılışında büyük yolsuzluklar olmakta ve bu suretle de ilgililerden alınan vergi çok ağırlaşmaktadır. Ali Bin Abdülkerim Halife bu hususu "bennâk derler ve karı (کرى) (kurâ?) hakkı derler, bennâk hakkını otuzüç akçe alurlar. Hele hoş amma bu bennâk hakkı viren kişinin beş on oğlu olsa (iki kelime okunamadı) derler her bir oğlundan altı akçe ve on iki akçe alırlar. Kâfirlerden ve oğlancıklarından (iki kelime okunamadı) imdi lûtfidüb men' idesiz" demek suretiyle (8) Pâdişah'a duyurmaktadır.

c) Bundan başka aynı zat, daha ilgi çekici ve hukuka aykırı düşen bir miras meselesine de takılmaktadır. Anlaşıldığına göre o tarihlerde bir kimse öldüğü vakit, bırakmış olduğu topraklar ne kadar geniş olursa olsun ve ne kadar işlenmiş bulunursa bulunsun, ölenin mirasçı olarak oğlu yoksa, on kızı dahı olsa bu topraklar üzerinde onlara hiçbir hak tanınmamakta ve toprakları beylik arâzîye katılmaktadır. Ali Bin Abdülkerim Halife bu hâli adâlete uygun görmemiş olmalı ki durumu Padişah'a "bu, sultanım gayet zulümdür, ol yetimler şöyle fakîr aç kalurlar, ağlaşa ağlaşa kırılur giderler. Katî müşkil hâl, ziyâde zulümdür. Lûtfidüb Sultanım bu zulmü kabilse ref'idesiz" diyerek arzediyordu (9).

d) Ali Bin Abdülkerim Halife. kanûn-nâmelere kadar girmiş bir meseleden de yakınmaktadır, bu da evlenmek istiyen zengin ve fakirden "gerdek değer" veya "gerdek değdi" diyerek alınan altmış akçedir. Kanûnnâme'lerde bulunmasına rağmen (10) Ali Bin Abdülkerim Halife bu

(7) "Bennâk, evli raiyyet demektir". Bak. H. İnalcık, Osmanlılarda raiyyet rüsûmu, Belleten, Cilt 23, Sayı 92, s. 589. "Elinde tam veya nim çift erazisi bulunmayan, kâr ve kisbe kadir, evli, ayrı bir yerde oturan veya babası yanında oturan reayaya bennâk" denilebilir. Bak, Neşet Çağatay, Reayadan alınan vergi ve resimler, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt 5, sayı 5, s. 491. Tarih deyimleri ve terimlerinden bu verginin hem evlilerden ve hem de bekârlardan alındığı, evlilerden on iki akçe, bekârlardan da altı akçe olarak alındığı kaydedilmektedir. Bak. M. Zeki Pakalın, Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, Bennâk maddesi.

(8) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192. (11).

(9) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192 (11).

(10) Osmanlılarda gerdek resmi, resm-i arûs, arûsâne, âdet-i arûs adı altında alınan bir vergidir. "Bir kız veya dul kadın evlenirken kadı'ya verilen nikâh resmin-

vergiyi yadırgamakta ve onun hangi kitapta veya nerede bulunduğunu sormaktadır. Şerîat hükümleri arasında böyle bir şey bulunmadığına, Pâdişah da şerîat hükümlerinin dışında hareket edemeyeceğine göre bunun mutlaka kaldırılması lâzımdır. Çünkü evlenmek istiyen şahs sadece 66 akçe vermekle kalmamakta ayrıca kadı için yirmi beş, imam için beş, müezzin için iki üç, mahalle kethüdası için bir, asesbaşı için on, yiğit (bir kelime okunamadı) için 20 akçe daha ödemektedir (11). Bütün ömrü boyunca 100 akçeye sahip olamayanların bulunduğu bir toplumda bu parayı ödemeden evlenmenin mümkün olamayacağını düşünmek cidden hazindir. Şu halde evlenme müessesesi de ötekiler gibi halkı soymaktadır. Garip olan şudur ki halkın rahatını bozan, ona zülûm yapan, elinde ve avucunda bulunan her şeyi almaya kalkışanlar her müessesede aynı şahıslardır. Yani kadılardır, din adamlarıdır veya beylerdir. Bu zengin zümrenin yanı başında yalnız ödemekle yükümlü bir halk sınıfı görülmektedir ki Ali Bin Abdülkerim Halife, bu iki sınıfı birbiriyle kıyaslamakta ve Padişah'a: "ve dahi güzel sultanım ve selim-i cihan canım, bu ne mânadır kim biri tokluktan öle ve biri yokluktan öle. Bunun mânası nedir? Bu, hod ayn-ı zulümdür. Bu zulmü yine sultanım def'ider" demektedir (12).

e) Rapor sahibinin en çok yakındığı hallerden biri de ulakların sebep olduğu huzursuzluktur (13). Ulak hükmüne dayanarak uğradığı her yerde kendini ve atını besleten, gerektiği vakit, kime ait olursa olsun, sahibinin rızası bulunsun veya bulunmasın, her şahsın atını alma yetkisi bulu-

den başka timar sahibine veya sancakbeyi'ne verilen" vergiye bu ad verilmiştir. Bunun miktarı kız ve dul için değiştiği gibi bölgelere göre de değişmektedir. Bundan başka kanunun maddesi "zimmiler (hıristiyanlar, yahudiler ve sâire)" için de başka suretle uygulanmaktadır. Birçok vilâyetlerde bu vergi müslüman kızlar için 60 akçe, müslüman dul kadınlar için 30 akçedir. Bak, N. Çağatay, Reâyadan alınan vergi ve resimler, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt 5, sayı 5, s. 507. Şam'ın Yavuz tarafından işgalini müteakip bu verginin orada da uygulandığı ve bâkirelerden 100, dul kadınlardan 75 dirhem vergi alındığı anlaşılmaktadır. Bak, Richard Hartmann, s. 131.

(11) "Bizim ey aziz Sultanımuz, bu ne hikmettir, ne revâdır kim baylardan ve yohsullardan evlenür olsa gerdek değdi, elbette 66 akçe almak ne revâdır, bu ne kitapta vardur ye nerede vardur? Kanun-i örfse Pâdişah'lar Kanun-i şer'-i Nebevîden taşra değildür. Fakir vardur, ömründe 100 akçe'ye mâlik olmaz. Altmış akçeyi gerdek değdi deyu alurlar ve 25 akçe resm-i kadı deyu alurlar ve 4-5 akçe imam hoce (hoca) (?) alur ve 2-3 akçe müezzin hoce (?) alur ve 4 akçe mahalle kethudası ve 20 akçe yiğit (bir kelime okunamadı) alur ve 10 akçe asesbaşı alur. Ve imdi bu fakir bir pula malik değildir, nice itsün?" Bak. Vesika 3192 (11).

(12) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192 (11).

(13) Ulak, devlete ait olan evrakı bir yerden bir yere götüren adama denir.

nan ulaklar öteden beri şikâyet konusu idi (14). Karışık zamanlarda ise bunlar büsbütün zalim oluyorlardı. Rapordan anlaşıldığına göre bu devrede bunların zulmü daha da artmış aynı zamanda sahteleri de türemişti. Bunların yaptığı iş sadece halkı soymaktı (15). İster hakikisi ister sahtesi olsun bunların yaptıklarına bir son vermek mümkün olamıyordu. Yavuz Sultan Selim gibi korkunç bir Padişah bile bunlarla başa çıkamamış, bu yüzden dünyada ve âhirette bu işin kendisini rahat bırakmayacağını söylemişti (16).

Toplumda türlü görevleri yapmakla yükümlü olanların yalnızca çıkarlarını düşünmeleri, vaktiyle kurulmuş olan nizamın günden güne bozulmasına ve buna paralel olarak halkın sosyal hayatında kötüye doğru bir akışın başlamasına ve sonunda da keyf verici maddelere, fuhşa, livataya ve tefeciliğe sürüklenmesine sebep oldu. Ali Bin Abdülkerim Halife bu halleri de şu şekilde ifadelendirmektedir: "Cümle âlem şöyle hamr'a, zinaya, livataya, ribâ'ya" devam eder oldular ki "bu efâl-i habiseyi günah deyüp günah bilmez oldular" (17). Ona göre çirkin telâkki olunması lâzım gelen bütün bu haller o gün için kınanmamakta, hattâ hoş görülmektedir. Bilhassa bütün kötülüklerin başı olan şarap içme, esrar ve afyon kullanma, bütün toplumu sarmıştı. Çünkü bunların kullanılmasına mani olacak şahısların bizzat kendileri bunları içmektedir. Ali Bin Abdülkerim Halife bu durumu "kadı içer, subaşı içer, bey içer, vezir içer, alim içer, cahil içer, hayvan içer insan içer (birkaç kelime okunamadı) bay içer, yoksul içer, büyük içer, küçük içer, oğlan yiğit içer, koca içer, bazı halde muttali' olduk avret dahi içer" şeklinde ifade etmektedir. Yine ona göre şaraba duyulan ihtiyaç o kadar çoktur ve şarap o kadar çok aranmaktadır ki bu yüzden memlekette yinecek üzüm bile bulunmamaktadır (18). Toplumun o

(14) Hükümet dışarıya göndereceği kâğıdı teslim ettiği ulaka "ulak hükmü" denilen ve uğradığı her yerde istediği atı alabilmesine, kendisinin ağırlanmasına, atının beslenmesine dair maddeleri ihtiva eden bir kâğıt verirdi. Bak. M. Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Ulak maddesi.

(15) "Ve dahi her bî-saadet bedbaht, asıl ulak değül iken ulağız deyu işler ve zulümler eyler, akçeler alır kim, demek olmaz. Asıl ulak zulmü bir yana, ârız zalim ulak zulmü bir yana. Bu çaresiz derde, derman, çare nedir? Sultanım billah, lillah-i tealâ. Her zulüm yaramazdır illa ulak zulmü, illa ulak zulmü" Bak. Vesika 3192 (11).

(16) Lütfi Paşa, s. 374.

(17) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192 (11). Aynı vesikanın başka bir tarafında da cihanı, sarhoşlukla livata ve zinanın yıkacağı, peygamber Lût zamanında bu kötü halde kırk elli kişinin bulunduğu, bunların yüzünden memleketin mahvolduğu, halbuki şu anda livata yapmaz kırk elli kişiyi bulmanın mümkün olmadığı ifade edilmektedir.

(18) Topkapı Sarayı Arşivi 3192 (11).

günkü halinden pek bunalmış görünen Ali Bin Abdülkerim Halife, taassubu yüzünden de olsa, kötülüklerin baş sebebi olarak gördüğü içki ve meyhaneler hakkındaki mütalaalarını "meyhaneler olmasa ve meyhaneler akçesi olmasa olmasa, bu murdar süci (19) içilmese Pâdişahlar şöyle fakir mi olur ve hazineler boş mu kalur?" demek suretiyle ortaya koyuyor, içkinin menedilmesini ve meyhanelerin kapatılmasını istiyordu (20). Anlaşılıyor ki İmparatorluk içinde yaşayanların büyük bir kısmı kimi varlıktan, kimi yokluğun verdiği sıkıntıdan kendini içkiye ve zevke vermiştir. İhtimal bu yolda olanlar daha çok, bu gibi halleri mubah sayan bazı teşekküllere mensupturlar. Fakat bu teşekküller ve bunlara bağlanmış olanlar o kadar çoğalmıştır ki, onların hali adeta İmparatorluğu sembolize eder bir durum yaratmıştır.

f) Ali Bin Abdülkerim Halife'nin Padişah'a yolladığı bu arizada Kızılbaşlara ayrılan kısım ötekilerden de enteresandır. Çünkü Kızılbaşlar, II. Sultan Bâyezid devrinden itibaren, çekinilmesi lâzımgelen bir kuvvet haline gelmişlerdi. Bunların, Osmanlı İmparatorluğu topraklarını veya hiç olmazsa Anadolu'yu, 15. yüzyılın sonlarında ve 16. yüzyılın başlarında İran'da kurulmuş olan ve Şîîliği, devletinin resmi mezhebi kabul ederek sırtını Türk olan ve Türk olmayan halka dayayan Safevî devletine bağlamaya çalıştıkları, yani sadece bir inancı değil fakat bir politikayı da gerçekleştirme yolunda oldukları anlaşılıyordu. Eğer II. Sultan Bâyezid biraz daha hükümdarlığa devam etmiş olsaydı başta Şâh İsmail olmak üzere Safevî propagandacılarının hayalleri, gerçekleşme yolunda çok şeyler kazanmış olurdu. Çünkü Şah İsmail İran'da siyasi birliği kurduktan sonra orada birçok değişiklikler meydana gelmiş ve öteden beri "zahmet ve meşakkat çekmekte olan ahali" bu kuruluş sayesinde rahata ve asayişe kavuşmuştu (21). Propagandaya memur olan halifeler, ihtimal İran'daki bu rahat yaşayışı da öne sürerek, bulundukları yerlerin halkını Safevî devleti adına kazanmaya çalışmış ve bu devletin genişlemesinde bunların hissesi büyük olmuştu. Fakat tereddüd edilmemelidir ki İran'ın o günkü duruma yükselmesinde en mühim amil Şah İsmail'in büyük meziyetleridir. "Hakikaten Şah İsmail İran'ı yeniden diriltmiş ve hududunu Bahr-i Hazer ve Cibal-i Kafkas'tan Umman denizine ve Ceyhun nehrinden Dicle nehrine eriştirmiş" tir (22). İşte bu genişleme, bir taraftan dinî

(19) Süci (sücü) = şarap.

(20) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192 (11).

(21) Muhammed Ali Fürugî, s. 5.

(22) Aynı eser, s. 7.

ve bir taraftan da politik bir tehlike arzettiği için, doğu ve batıdaki komşulariyle İran'lılar arasında büyük bir uçurum meydana getirdi. Esasen Safevîlerin, İslâm alemince tanınmak istiyorlarsa, doğudaki sünnî Özbeklerle ve batıdaki yine sünnî Osmanlılarla vuruşmaları lâzımdı (23). Bu sebepten dolayı 1510 da Özbekleri ezmeye muvaffak olan Şah İsmail bütün dikkatini Osmanlılar üzerinde toplamıştı. Çünkü Osmanlı toprakları, bilhassa Anadolu "ma'nen çok gayr-i mütecânis hattâ birbirine düşman zümre ve sınıflardan mürekkep" (24) insanların toplandığı bir sâha idi. Burada "bâbâî-bâtınî akîdelerini" benimsemiş olanlardan başka Kalenderî, Hayderî, Abdal ve Şeyyâd'lar vardı (25). İşte bu gayri mütecanis insanların yaşadığı anadolu toprakları üzerinde, Trabzon Rum imparatorluğunun akrabası sıfatiyle hak iddia etmekte olan Şâh İsmail (26), Bâyezid'in son saltanat yıllarında büsbütün nüfuzunu artırmıştı. Onun tarafdarları sadece propagandasını yapmakla kalmıyor, aynı zamanda nezr adını verdikleri vergiyi de muntazaman İran'a gönderiyorlardı. Osmanlı şehzâdelerinden bazılarını tesirleri altına alan, hattâ bazılarını da kızılbaş yapan (27) bu cereyanın dikkate değer belirtileri Şah-kulu isyaniyle meydana çıkmış bulunuyordu(28). Osmanlı topraklarını Safavî'lere peşkeş çeken Anadolu kızılbaşlarıyla Anadoluda yaşayan öteki Bâtınî akîdelerine sahip olanların birlikte hareket edip etmedikleri kesin olarak belli değildir. Ancak bunların da kızılbaşlara mütemâyil hattâ müzâhir oldukları düşünülebilir. Nitekim Işık'larla Şebkülâh'ların onlarla iş birliği yaptığını söyleyenler vardır (29). Bundan başka Anadoluda gittikçe artan Râfızî'ler, Rumelideki Şeyh Bedreddin taraftarları ile de fikir birliği halinde idiler. Çünkü Rumelideki sipâhî'ler Kızılbaş seferi için davet edildikleri vakit "kimi timardan ferâgat etmiş ve kimisi kılıcı mühürleyüp gitmişlerdir. Timar hatırı için ere kılıç çekemeyiz" demektedirler (30). Bunlar da tıpkı Safavîlere tabi olan kızılbaşlar gibi düşünmekte, yani sünnî "müslümanlardan adam öldürmek kâfir öldürmek kadarınca gazâ" olduğunu kabul ederek "her dâim Kızılbaşın zuhûr ve intişârın" temenni etmektedirler (31). İşte, bağlı bulunduğu toplumun şu hali, müteassıp bir sünnî olduğu

(23) İorga, 2, s. 253.

(24) Köprülü M. Fuad, s. 206.

(25) Aynı eser, s. 294.

(26) İorga, 2, s. 252.

(27) Ç. Uluçay, s. 69.

(28) S. Tansel, s. 248.

(29) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192 (11).

(30) Ahmet Refik, s. 5.

(31) Aynı eser, s. 5.

anlaşılan Ali Bin Abdülkerim Halife'yi coşturmuş olmalıdır ki o, Peygamberin "Acem memleketi âhir zamanın âhirinde fitneyle dola, kâfiristân ola" dediğini ileri sürüyor ve Erdevil diye adlandırdığı Safavîleri, islâmiyetin dışında telâkkî ederek diyordu ki "üşde (işte) bir zaman geldi kim Rûm memleketinin halkının çoğu Erdevil olup kâfir oldu". Bunlar kur'ân ve mushaf'ları, köpeklerin karnını yararak oraya koydular; köpeklerin boynuna taktılar; ayaklar altında parçaladılar; kendilerine uymayanları öldürdüler ve yine bunlardır ki "Erdevil gelürse hep uyarız, tâbi, oluruz didiler, nice fâsid fikirlere meşgul oldılar" (32). Bu kadar aşırı hareketleri görülen bu insanlara karşı neden bu kadar yumuşak hareket edildiğini kabul edemiyen bu zat, fikirlerini "ah kanı gayret-i islâm, bu mel'unlar Şâh, Şâh, derler, niçin mü'minler Allah, Allah! dimezler", ve bunlara kılıç çalmazlar? dedikten sonra Padişah'a hitap ederek "ey güzel Sultan Selim, heman gayret-i islâm sizde kalmıştır, bu kâfirleri hep kırmak gerektir. Zîrâ bular (bunlar) münkir-i kelâmullahdır, câhid-i (جاحد) dînullahdır, hâdim-i هادم şer'ullahdır" demek suretiyle Padişah'ın dînî duygularını coşturmaya ve onun dikkatini Şâh İsmail'in peşine takılmış olanların üzerinde toplamaya çalışıyordu. Burada dikkati çeken en önemli nokta, Osmanlı İmparatorluğu içindeki kızılbaş'ların, Safevî devletine tâbi' olacaklarının belirtilmesidir. Anlaşılıyor ki büyük bir halk kütlesi, inançları uğruna memleketin, yabancı bir idare altına girmesinde bir mahzur görmemektedir. Gerçekten bütün Râfızîler İran tarafını iltizam ediyorlardı. Şah İsmail de râfızîliği "Osmanoğullarını yıkmak için" bir silâh gibi kullanıyordu (33). Ali Bin Abdülkerim Halife'nin raporunda en enteresan noktalardan birisi de kızıl renge karşı gösterilen tepkidir. O bu rengi, hıristiyanlara ve yahudilere mahsus olarak kabul edilen gök ve sarı renkle kıyasladıktan sonra, kâfirler tarafından kullanıldığı için gök ve sarı renkten nasıl kaçınılıyorsa, kızılbaşlara mahsus olan kızıl renkten de o suretle kaçınılması icâbettiğini söyleyor (34) ve bu sebepten

(32) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192 (11).

(33) Ahmed Refik, s. 5.

(34) "Zîrâ bir zâlim kâfir-i bî-din zâhir olup kızıl şapka giyüp ehl-i ilme ve ehl-i tevhîde ve ehl-i islâm ve sünnîlere aduvv olup, darb urup azîm cidâl (ve) kitâl edüp bed fiâl etti, adını kızıl şapka'nın taç kodı, hâşâ ki taç ola" diyen Ali bin Abdülkerim Halîfe, bundan sonra Şah İsmaili kasdederek "bize dâ'vâ-yi fâsid etti, cihân halkını dalâlete bırıktı. Hidâyet-i ehl-i îmânı inkâr-ı küllî eylediler. Öyle olsa kızıl renkten gayet hazer ihtirâz (?) itmrk gerektir. Nite ki gök renkle sarı renkten ihtiraz olduğu gibi, gökle sarunun nesârâ ile yahûdiye mahsus olmuşdur". Bunlardan nasıl sakınılırsa kızıl renkten de o suretle sakınılmak lâzımdır. Bazı tefsir ve fetvâ kitaplarına göre kızıl ve sarı giyenin şehâdeti kabul olunmadığı gibi

dolayı kızıl renkli elbise ve külâhların men' edilmesi isteniyordu. Çünkü bu renkler, Ali Bin Abdülkerim Halife'ye göre Şeytan'ın süslerindendir (35). Kızılbaşlığı bu suretle yeren bu zat, halkın îmânını sarsanların başında Şebkülâh'ların, bu arada bizim "namazımuz kılınmıştır" diyen ve "müşriklikte yüz kâfirden eşedd" olan Işık'ların da birbirlerine secde ettiklerini, şarabı, afyon ve esrâr'ı kendilerine "gıda" yapmış olduklarını, aynı zamanda çok hâin ve zâlim olan bu insanlardan çok çekinilmek lâzımgeldiğini, bunlara âit olan tekke'lerin mescid'e çevrilmesini söyleyor ve kendilerinin de öldürülmesini tavsiye ediyordu (36). Müteassıp ve fakat büyük bir yurtsever olduğu anlaşılan rapor sahibi, Rodos ve Sakız'ın alınması lâzımgeldiğini söyledikten sonra son olarak sözlerini, yurd'un "azgunını ve bozgununu ve Erdevilini ve zâlimini nice olmalı ise öyle edin" demek suretiyle bitiriyordu (37).

Sapıklıkların arttığı toplumlarda ma'nevî müesseselerin çöktüğü, bu müesseselerin çökmeğe başladığı topluluklarda ise sapıklıkların arttığı her zaman görülmüştür. Nitekim Ali Bin Abdülkerim Halîfe'nin raporundan, o tarihlerde Osmanlı İmparatorluğunun maddî ve ma'nevî bir kriz geçirdiği, perişanlık ve sıkıntı içinde bulunan büyük çoğunluğun, rahat bir hayat geçiren ve kendilerini soyan bir azınlığın tutumu karşısında, ne yapacağını kestiremediği ve bu arada toplumun her türlü iyi vasıflarını kaybederek mâ'nevî bir çöküntüye düştüğü anlaşılmaktadır. Gerçekten kötü idare, zulüm, vergilerin ağırlığı ve adaletsizlik, bir taraftan da kökü dışta bulunan ve yabancı bir devlet adına yapılan mezhep propagandası, o günkü imparatorluk câmiasında, içinden çıkılması güç bir hal meydana getirmiş bulunuyordu. Bununla beraber Ali Bin Abdülkerim Halife'nin teassubu ve Padişah'a tavsiye ettiği tedbirlerin şiddeti üzerinde durulabilir, fakat aynı zatın, yurt bakımından duyduğu endîşelerin vârid olmadığı da söylenemez. Kanaatımıza göre o, Kızılbaşlara ve diğerlerine sadece inançları yüzünden değil aynı zamanda memleketteki düzeni, âhengi ve bütünlüğü

dileği de kabul olunmaz, hattâ bu renkleri kullananların çabuk "helâk" olacaklarına dâir bazı tefsir ve fetvâ kitaplarında hükümler vardır diyordu. Bak, Vesika, 3192. Bu sözlerde biraz mübâleğa olsa gerektir. Çünkü Memlûk hükümdarı Kansu Gavri, Yavuz Selim'le çarpışmak üzre kuzeye doğru hareket edip Şam civarına geldiği vakit kendisini dört sünnî mezhebin kadıları karşıladılar. Hükümdar, Şâfiî kadısına beyaz, Mâliki'ye yeşil, Hanefî ve Hanbelî'ye de kırmızı hilatlar geydirmişti. Bak, Richard Hartmann, s. 138.

(35) الحمرة والصفرة من زينة الشيطان Kızıl ve sarı kılık, şeytan'ın süsü cümlesindendir.

(36) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192 (II). Sünnî ulemânazarında râfizîlik "dînî ve siyasî bir tehlike idi." Bak, Ahmed Refik, s. 7.

(37) Topkapı Sarayı Arşivi, 3192 (11).

bozduklarından dolayı infial duymaktadır. Çünkü Anadolu ve Rumeli'de o kadar çok farklı inançlara sahip insan grupları hasıl olmuştu ki bunların bütünü ile bir millet olarak güven içinde yaşamak biraz müşkil, hattâ imkânsız idi. Kaldı ki bunlardan bir kısmının Osmanlı topraklarını İran devletine bağlamak gibi emelleri de vardı (38). İşte Ali Bin Abdülkerim Halîfe ve onun gibi müfrit olan sünnîler ve fakat herhalde yabancı bir devlete tâbi' olmayı reddedenler, Padişah'a memleketin gerçek durumunu anlatmaya çalıştılar ve onu, icraatında, daha çabuk harekete geçirmek için her çareye başvurdular. Esasen olayları öteden beri endîşe ile izlemekte olan Yavuz Selim, ihtimal kendisine yapılan bu telkinleri de dikkate alarak memlekette yeniden bir düzen ve yeni bir ahenk kurmayı zarûrî saydı ve bunu sağlamak üzre de bazı şiddetli kararlara vardı. Biz onun, işe başladığı tarihten itibaren öldüğü tarihe kadar geçen süre içinde, hiçbir zaman şiddetini kaybetmemiş olan tedhiş hareketini, çeşitli dertlerin giderilmesi hususunda harcanmış çabalar olarak kabul etmek istiyoruz.

(38) Râfızîler "İran'ın siyasî telkinlerine tâbi' olan ve icabında Acem'leri Türk toprağına ancehlin sokmayı ecr ü mesûbât" bilen insanlardandı. Bak, Ahmed Refik, s. 7.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi

II

YAVUZ'UN DOĞU SİYASETİ

A — Osmanlı - Safavi Münasebetleri:

Osmanlı - İran münâsebetleri büsbütün kötüleşiyor.

Trabzon'da vali bulunduğu sıralarda bile kızılbaşlık tehlikesini sezen ve onlarla daha o zaman çarpışmaya başlayan Yavuz'u (39), hükümdar olur olmaz, Ali Bin Abdülkerim Halîfe ve onun gibi düşünenlerden pek çoğu hiç şüphesiz İran ile savaşmaya tahrik etmişlerdi (40). Esasen Yavuz daha tahta oturduğu gün huzurunda bulunan "ümerâ, vüzerâ" ve askerlere "Ma'lûmunuzdur ki Şeyh Haydaroğlu İsmail bir nâmerd-i rezîl iken adını Şah kodu" (41). Günden güne kötülüğü artan ve etrafını yağma eden bu bâtıl mezhepli insanın üzerine yürümek istiyorum. Bu işi yaptığımız zaman Allah bizim yardımcımız olacaktır, demek suretiyle fikirlerini açıklamış ve onlardan kendini destekler bir cevap beklemişti. Ancak üçüncü defa kendisine cevap verilmesini istedikten sonradır ki, dokuz akçe ulûfe alan Abdullah adındaki bir yeniçeri, bulunduğu yerden birkaç adım ileriye gelerek, Yavuz için gerekli duayı yaptıktan sonra, Allah'tan senin gibi bir Padişah isterdik. Allah dileğimizi kabul etti. Onun için "fermân hudâvendigârındır, şimdi buyursun, şimdi gidelim" demişti (42). Yavuz, yeniçerinin bu jestinden çok memnun olmuş, Selânik sancağını vermek suretiyle onu mükâfatlandırmış, fakat şehzâde Ahmed, daha doğrusu şehzâdeler meselesini halletmeden hiçbir iş yapılamıyacağını düşündüğü için

(39) S. Tansel s. 264.

(40) İkinci Bâyezid oğlu Selim'e tahtı teslim ederken "Kızılbaştan ehl-i islâmın intikamını alıviresin" demişti. Bak, Lütfi Paşa, s. 203.

(41) Âli, vrk. 243 a. Şah İsmail "düvel-i sâbıkadan devlet-i fârisiye tâbiriyle şöhret-zed-i âfâk olan devlet-i kadîmeyi ihyâ sevdasiyle ve ol devlet ricâlinden ta'dâd olunmak hevâsiyle mesned-nişîn-i dârâ vü cem iddiasını kendüye hasbihâl kılub bâis-i hudûs-i devlet-i Safeviyye oldu". Bak, İbrahim Müteferrika, Tarih-i seyyah Der Beyân-i Zuhur-i Ağvâniyân ve İnhidam-i Binâ-i Devlet-i Şahan-i Safaviyan tercümesi, vrk. 2 b.

(42) Âlî, vrk. 234 a. Bu konuşma, şehzadeler meselesi halledildikten ve İran'a hareketten biraz önce yapılmıştır. Bak, Hammer, 4, s. 123.

İran meselesini geri bırakmıştı. Bununla beraber bu süre içinde iki hükümdarı birbirinden uzaklaştıracak bazı yeni olaylar cereyan etti. Bunların önemlilerinden birisi, şehzâde Ahmed'in oğlu Murad'ın İran'a sığınması ve Şahdan yardım görmesi idi (43). Babasını da dinlemiyen ve esasen kızılbaşlığı kabul etmiş olan bu şehzâdeyi Padişah, Şah İsmail'den istemiş, fakat bunun için gönderilmiş olan Türk elçisi İran Sarayında öldürülmüştü (44). Öte taraftan Şah İsmail, Sultan İkinci Bâyezid devrinde başlamış olduğu yıkıcı hareketlerini Anadoluda devam ettirmekte idi. Bu hususta onun bilhassa Karamanoğulları ve onlarla akrabalık kurmuş olan Turgutoğulları ile (45) gizli mektuplaşmaları oluyordu. Nitekim 7 Rebî'ül-evvel 918 (23 Mayıs 1512) de Musa Durgutoğlu'na yazdığı mektup çok dikkate şayandı. Çünkü o bu mektubunda, değerli adamlarından Ahmed Karamanlu'yı o tarafa gönderdiğini, ona tâbi' olunmasını ve birlikte hareket edilmesini istiyordu (46). Yavuz'un tahta çıkışından (47) bir ay kadar sonra yazılan bu mektup, Şah İsmail'in Osmanlı devletini parçalamak yolundaki çabalarında hâlâ ısrar ettiğini gösteriyordu. Bundan başka Şah İsmail, Yavuz'u tahta çıkışından dolayı tebrik etmek lüzumunu bile duymamıştı. İşte bu tarzdaki hareketler, zaten İran üzerine yürümeyi düşünen Yavuz'u büsbütün tahrik etmişti. Bundan dolayı o, şehzadeleri ortadan kaldırır kaldırmaz İran işini ele aldı. Bununla beraber İran üzerine yürümenin lüzumunu sadece kendisinin değil, devlet erkânının ve askerlerin de benimsemesini istiyordu. Çünkü açılacak seferin birtakım hususiyetleri, hattâ tehlikeleri vardı. Önce uzun bir yolculuğa katlanmak gerekiyordu. İkincisi, Şah İsmail'e karşı açılacak seferin meşru'luğunun mutlaka ortaya konması ve bunun gerekliler tarafından itirazsız kabul edilmesi lâzımdı. Halbuki bu çok önemli noktayı halletmek o kadar kolay görünmüyordu. Çünkü, mezhepleri ayrı olmakla beraber müslüman bir kütleyi başka bir müslüman kütlenin üzerine sevk etmek bahis konusu idi. Kaldı ki döğüşecek olanla-

Dîvân'da bir münakaşe.

(43) Bu şehzadenin İran'a hangi tarihte sığındığı kesin olarak belli değildir. Bazılarına göre şehzade Ahmed'in öldürülmesinden sonra oraya kaçmış ve dört yıl yaşadıktan sonra bir gün yatağında ölü olarak bulunmuştur. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 103 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 119. Onun, babası tarafından İran'a gönderildiğini söyliyenler var ise de bu, doğru olmasa gerektir. Çünkü onun, babasını İran'a sığınmaya kışkırttığı, babasının bunu reddettiği, zaten bu şehzâdenin, babasını da dinlemediği bilinmektedir. Bak, Ç. Uluçay s. 128 - 131.

(44) Hammer, 4, s. 130.

(45) S. Tansel, s. 120.

(46) Topkapı Sarayı Arşivi, 5460 (13).

(47) Yavuz'un tahta çıkışı 24 Nisan 1512 dedir.

rın büyük bir çoğunluğunu aynı ırka mensup olanlar teşkil edecek idi. Bunlar arasında birbirleriyle akraba olanlar bile vardı. Bundan başka Safavî halîfeleri tarafından kandırılmış olan anadolu kızılbaşlarının durumu cidden kritik görünüyordu. Bir çarpışma vukuunda beklenilmeyen bir halin meydana gelmesi ya'ni İran lehine bir hareketin doğması imkânsız bir şey değildi. Ayrıca Osmanlı devletinin istinad ettiği askerî kuvvetin başında gelen yeniçeriler de bir problem olabilirlerdi. Çünkü bunların, Türklüğü benimsediklerinden şüphe edilmemekle beraber (48), Hacı Bektaş-ı Veli'yi pîr olarak kabul ettikleri bilinmektedir. Gerçi "bektaşiliğin kızılbaşlıkla hiçbir alâkası yoktu" (49). Fakat bektaşilerin ve netice itibariyle yeniçerilerin Hazret-i Ali'ye karşı duydukları kayıdsız, şartsız ve sonsuz bağlılık, onların, zayıf bir ihtimalle de olsa, kızılbaşlara karşı harekete geçmelerini güçleştirebilirdi. Bu itibarla sefere çıkmadan önce bazı önemli kararlar almak lüzumunu duyan Padişah büyük bir divânın toplanmasını emretti. Edirne'de toplanan ve devlet erkâniyle birlikte (50) büyük ulemânın da bulunduğu bu toplantıda Padişah fikirlerini kısaca ve şu suretle ortaya koymuştu:

Hıristiyanlar şu anda baş kaldıracak durumda değillerdir (51). Fakat doğudaki durum endişe vericidir. Çünkü Şâh İsmail İran'a hâkim olduktan sonra kısa zamanda Gence, Şirvan, Geylân, Mâzenderân, Taberistân, Cürcan, Kürdistân ve Gürcistan'ı ele geçirerek buralarda "ondört nefer şehriyar"ı öldürmüş, bunların kuvvetlerini dağıtmış, hazînelerini yağma etmiş ve Özbek Hân'ı Şeybek'i öldürdükten sonra kafatası ile şarap içmiştir. Bundan başka cemâat ile namaz kılmayı men'eden bu zât, cami'lerde minberleri yıktırmış, ehl-i sünnetten olan ulemâyı da öldürmüştür (52). Tarafdarları onun uğrunda her şeyi yapabilmekte, hatta "ehl ü iyâl ve mâl ü menâllerini" feda etmekte, kız ve kızkardeşlerini ona peşkeş çekebilmektedirler (53). Ayrıca kuvveti durmadan artan bu teşekkülün Osmanlı toprakları için bir tehlike teşkil ettiği de âşikârdır (54). İşte bu

(48) Ahmed Refik, s. 7.

(49) Aynı eser, s. 6.

(50) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 72. Bu toplantıya, Hersek-Zâde Ahmed Paşa hasta olmasına rağmen getirtilmişti. Bak, Şükrî, vrk. II a.

(51) Sâ'düddin, 2, s. 241.

(52) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s .72, 73.

(53) Sa'düddin, 2, s. 242.

(54) Daha Sultan İkinci Bâyezid zamanında vukubulan Şahkulu ayaklanmasında başta bulunan zat "Bana erenlerden işaret olmuştur. Ben sahip zuhûr olan

sebeplerden dolayı onlarla savaşmak "aklen ve şer'an" lâzımdır (55) dedikten ve Osmanlı kudretinin bunları ezmeye yeter olduğunu sözlerine ekledikten sonra Padişah, mecliste hazır olan ulemâdan, Şâh İsmail ile tarafdarlarının küfrüne ve kanının helâl olduğuna dair fetvâ istedi. Ancak, toplantıda bulunan devlet erkânı ile ulemânın, Padişah'ın bu hitâbından sonra müşkül duruma düştükleri anlaşılmaktadır. Çünkü ortaya atılan meselenin tartışılması lâzımgelen birçok yönleri vardı. Her şeyden önce kızılbaşlar hakkında verilecek olan fetvâ, büyük bir önem taşıyordu. Kanlı bir olaya meşruiyyet verecek olan bu fetvâyı kaleme almak ve bu satırların altına imza koymak cidden zordu. Kaynaklarımızın, bu toplantıda bulunan bilginlerin gerekli fetvâ'yı verdiklerini yazmalarına rağmen (56) ve hattâ Yavuz Selim'in, Şâh İsmail'e gönderdiği mektupta, bütün ulemâ senin ve taraftarlarının "küfr ve irtidâdına" ve netice itibariyle öldürülmenizin vâcip olduğuna dâir fetvâ verdiler (57) demesine rağmen bu işin orada kolayca halledildiğine ve Türk bilginlerinden yazılı bir fetvâ alındığına inanamıyoruz. Kanaatımıza göre Padişah, bilginlerden bazıları ile görüşmüş ve onların sadece bu hususdaki fikirlerini öğrenmiştir. Fakat bütün ulemâ'nın aynı fikir etrafında birleştikleri, ön safta bulunan Türk ulemâ'sının bilhassa fetvâ hususu ile ilgili makamı işgal etmekte olan Ali Cemâlî Efendinin (58) bu fikre katıldıkları çok şüphelidir. İhtimal bundan dolayıdır ki, kızılbaşlık meselesini gidermek için bir fetvâ'ya ihtiyaç duyan Padişah, bunu sadece Hamza adındaki bir zattan alabilmiştir (59). Böyle bir fetvâ'nın verilmesine bir tehdid mi, yoksa para mı veya Hamza'nın teassubu mu sebep olmuştur? Bu, kestirilemez. Fakat gerçek olan şudur ki bu fetvâ müthiş bir şeydir ve Anadolu kızılbaşlarının öldürülmesini kolaylaştırmış olan şimdilik tek vesikadır (60). Hamza bu fetvâsın-

Kızılbaşlık aleyhinde verilmiş olan müthiş fetvâ.

Şâh İsmail'in halifesiyim. Min ba'd devlet ve saltanat bizimdir" demişti. Bak, A. Refik, s. 7, 8. Ayrıca bak, S. Tansel, s. 248 - 257.

(55) Sa'düddin, 2, s. 242. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 72, 73 şa'ban şifâî, vrk. 203 b.

(56) Sa'düddin, 2, s. 242. Şükri, vrk. II a, b.

(57) 4316 numaralı kitap vrk. 411 a. Bu mektup bazı farklarla Süleymaniye kitaplığındaki 3879 numaralı mecmuada da vardır.

(58) Zenbilli Ali Cemâlî Efendi bu tarihlerde Müftidir.

(59) Hamza isimli zatın kim olduğu açıkça anlaşılmamaktadır. Fetvalardan birisinin altında Hamza'nın Sarugürz lâkabıyle şöhretli olduğu işareti vardır. Halbuki Yavuz devrinde Kadıaskerlik yapmış olan ve Sarugürz lâkabıyle anılan zatın adı Nureddin'dir. Yalnız Bursalı Tahir Beyin Osmanlı müelliflerinin ulema kısmında Sarugürz'e Nureddin Hamza adının da verildiği görülmektedir.

(60) Topkapı Sarayı Arşivinde 12077, 6401 ve 5960 numaralarda kayıtlı ve fakat üçünün de altında Hamza imzası bulunan üç fetvâ vardır. Bunlar meâl itibariyle

da "Erdebiloğlu İsmail" in yani Şâh İsmail'in reisleri bulunduğu kızılbaşların, Peygamberin şerîatı, sünneti, İslâm dini ve kur'an ile alay ettiklerini, Allah'ın haram kıldığı şeylere helâl dediklerini, şeriat kitaplarını tahkir ederek ateşte yaktıklarını, sünni ulemâyı öldürdüklerini, mescidleri yıktıklarını, Ebubekir ve Ömer'e sövdüklerini, bunların hilafetlerini inkâr ettiklerini, Peygamberin eşi Âişe'ye iftira ederek sövdüklerini, Şâh İsmail'e, Allah yerine koydukları için, secde ettiklerini ve daha bunlara benzer birçok kötülükler yaptıklarını söylemek suretiyle sünnîlerin en hassas noktalarına dokunuyor, onları tahrik ediyordu (61). Suçları bu

birbirinin hemen hemen aynıdırlar. Yalnız 6401 numaralı olan ile 5960 numaralı olanda ufak tefek değişiklikler görülmektedir ki bunlar, orijinal nüsha olarak kabul edilebilecek mahiyette olan 12077 numaralı fetvânın tashih edilmiş noktaları olarak mütalâa olunabilir. Bundan başka 6401 numaralı olanının altında ayrıca "ve'l mütfi ez'af ul-ibâd Hamze'l-fakir eş-şehîr bi Sarugürz (bir iki kelime okunamadı) Hüseyin (bir kelime okunamadı) ile'l-ân (bir kelime okunamadı) al melâ'în bi Yahya Paşa rahimehu'llahü teâlâ" kaydı bulunmaktadır.

(61) Kızılbaşlar hakkında Hamza'nın verdiği fetvânın metni aşağıdadır:

"Hüve-l-muîn. Bismillâh-ir-Rahmân-ir-Râhîm. El-hamdü li'llâhi nâsır-i evliyâihi ve kahir-i â'dâih ve's-salât-i alâ seyyidinâ enbiyâihi Muhammedin ve âlihi ve eshâbih. Müslimanlar. Bilün ve âgâh olun, şol tâyife-i kızılbaş ki reisleri Erdebiloğlu İsmail'dir, Peygamberimizin, aleyhi's-salâtü ve's-selâm, şerîatını ve sünnetini ve dîn-i İslâm ve ilm-i dîni ve Kur'ân-ı mübini istihfaf ittikleri ve dahî Allahü teâlâ haram kılduğı günahlara helâldir dedikleri ve istihfafları ve Kur'ân-ı azîm ve Mushafları ve kütüb-i şerîatı tahkîr idüb od'a yaktıkları ve dahî ulemâya ve sulehâya ihânet idüb kırup mescidleri yıktıkları ve dahi reisleri laîni ma-bûd yerine koyup secde ettikleri ve dahî Hazret-i Ebî Bekr'e, radiy-allahü teâlâ anh, ve Hazret-i Ömer'e, radiy-allahü teâlâ anh, sövüp hilâfetlerine inkâr ettikleri ve dahî peygamberimizin hatunı hazret-i Âişe anamıza, radiy-allahü teâlâ anha, iftirâ idüp sövdükleri ve dahi peygamberimizin, aleyhi's-salât-ü ve's-selâm, şer'ini ve dîn-i islâmı götürmek kasdın ittikleri bu zikrolunan ve dahi bunlarun emsâli şer'a muhâlif kavilleri ve fi'lleri bu fakîr katında ve bâkî ulemâ'-i dîn-i islâm katlarında tevâtürle ma'lûm ve zâhir olduğu sebepten biz dahi şerîatın hükmü ve kitaplarımızın nakli ile fetvâ virdük ki ol zikrolunan tâyife kâfirlerdür, ve mülhidlerdür. Ve dahî her kimse ki anlara meyledüb ol bâtıl dinlerine râzı ve muâvin olalar, anlar dahi kâfirlerdir ve mülhidlerdir. Bunları kırup, cemâatların dağıtmak cemi' müslümanlara vâcib ve farzdır. Müslümanlardan ölenler saîd ve şehîd, Cennet-i a'lâdadır ve anlardan ölenler hor ve hakîr, Cehennem'in dibindedür. Bunların hâli kâfirler hâlinden eşedd ve ekbahdır. Zîrâ bunların boğazladıkları ve dahî saydları, gerekse toğan'la ve gerekse ok'la ve gerekse kelb ile olsun, murdardır. Ve dahî nikâhları gerekse kendülerden ve gerekse gayrîlerden alsunlar bâtıldur. Ve dahî bunlar kimseden mîras yemek yoktur. Ve bir nâhiye ehli ki bunlardan ola, Sultân-i İslâm, eazz-Allahü ensârehu içün vardır ki bunlarun ricâllerin katledüb, mallarını ve nisâlarını ve evladlarını guzât-ı İslâm arasında kısmet ide ve bunlarun ba'delahz tevbelerine ve nedâmetlerine iltifat ve i'tibar olunmayub katloluna. Ve dahî bir kimse ki bu vilâyette olup anlardan idüği biline veyahut anlara giderken tutula, katloluna.

suretle ortaya koyan fetvâ sahibi, bu suçların "kendi katında ve bâkî ulemâ-i İslâm katında tevâtürle ma'lûm" olduğunu söyleyerek ve kitaplara dayanarak hükümlerini şu suretle sıralıyordu' Kızılbaşlar, kâfirdir, mülhiddir. Onların tarafını tutanlar da böyledir. Bunları öldürmek, topluluklarını dağıtmak bütün müslümanlar için vacip, hattâ farzdır. Bunlarla yapılacak çarpışmada ölenler şehiddir ve Cennete gideceklerdir. Karşı taraftan ölenler ise Cehennemliktir. Kâfirlerden çok dahha fena olan kızılbaşların kestikleri ve avladıkları hayvanlar pistir. İster başkalarından, isterse kendi aralarından olsun aldıkları kadınlar için kıydıkları nikahlar "bâtıldır". Kızılbaş olan bir bölgenin erkeklerini İslâm Sultanı öldürmeli, bunların mallarını, kadınlarını ve çocuklarını müslüman gazilere taksim etmelidir. Yakalandıktan sonra bunların tevbeleri kabul edilmemeli ve kendileri öldürülmelidir.

Bu kadar şiddetli hükümlerin altına imzasını koymaktan çekinmeyen Hamza'nın fetvâsında bilhassa son cümleler çok dikkate değer mahiyettedir. Çünkü bu kısımda o, "bil-cümle bu tâyife hem kâfirler ve mülhidlerdir ve hem ehli fesaddır. İki cihetten katilleri vaciptir". demektedir. Bu suretle sona eren fetvânın bu son cümlesindeki ehli fesaddan kastedilen mâna pek sarih değildir. Galib ihtimalle, Türk toprakları üzerinde yaşayıp da İran'a tâbi' olmak isteyenler ve isyan edenler bu deyimle izah olunmak istenmiştir. Bu sebeptendir ki bunların iki cihetten, yani hem dini cihetten, hem de memleketlerine ihanet ettiklerinden dolayı katilleri lüzumlu görülmüştür. Bu fetvâda, sünnîlerin harekete geçebilmesi için gerekli olan her şey düşünülmüştür. Hamza, bilhassa insanların en çok zaafa düştükleri noktalar üzerinde durmakta büyük bir maharet göstermiş, yani onlara dünyada mal ve kadını ahirette de şehitlik mertebesini mükâfat olarak vermiştir. İhtimal bu vaidlerin sonundadır ki birçok insan kolayca öldürülebilmiş ve yine on binlerce insan doğuya doğru büyük bir coşkunlukla akıp gitmiştir. Ancak, biraz önce yani 1511 de Şahkulu'nun idaresinde kızılbaşların çıkardıkları isyan ve bu yüzden Anadolu'nun bir parçasının uğradığı büyük felâket (62) gözönüne getirildiği takdirde, kızılbaşlara karşı duyulan düşmanca duygunun sadece dinî inançlardan ileriye gelmediğini ve bu işte bir intikam fikrinin de rol oynadığını kabul

Ve bilcümle bu tâyife hem kâfirler ve mülhidlerdir ve hem ehl-i fesâddır. İki cihetten katilleri vaciptir. Allahümmensur men nasar ed-din, vahzül men hazel el-müslimîn. Âmin, ya Kahir, ya Nâsır, ya Muîn. Ketebehu efkar ül-ibad, Hamza". Osmanlı İmparatorluğu tarihinde rafızîlerden bazı şahısların öldürülmesi hakkında verilmiş fetvalar da vardır. Bak, Abdülbâkî Gölpınarlı, Melâmilik ve Melâmiler, s. 72. İstanbul, 1931. (62) Bak, S. Tansel, s. 249-251.

(62) Bak, S. Tansel, s. 249 - 251.

etmek icabeder. Çünkü Hamza'nın fetvâsındaki hükümler, Şahkulu'nun, daha önce sünnîler için düşündüğü hükümlerin hemen hemen aynıdır (63) Şu halde İslâm'ın bu iki gurubu, birbirlerine saldırırken, aynı noktalardan hareket ediyor, yani birinin haram dediğini öteki helâl kabul ederek birbirlerinin malına, canına ve kadınlarına tecavüzü mubah sayıyorlardı. Fetvâda en çok yadırganacak olan taraf, kızılbaşların yalnız fetvâyı veren Hamza'nın katında değil, aynı zamanda "ulemâ-i islâm katında" da suçlu olduklarının söylenmesidir (64). Halbuki bu fetvânın altında sadece Hamza'nın imzası vardır. Bu fetvâ, ulemânın bu işe karar vermesinden sonra mı yazıldı, yoksa fetvâ verildikten sonra mı ulemânın tasvibi alındı veya böyle bir şeye lüzum görülmeyerek yalnız Hamza'nın verdiği ile mi yetinildi, bu belli değildir. Fakat işin bilinen tarafı şudur ki Padişah'ın, bu kadar önemli bir meselede acele karara gidilmeyerek eski kanun ve kaidelere baş vurulmasını ve işi aralarında müşavere etmek üzre kendilerine müsaade olunmasını isteyen vezirlere, kanunların Allah'ın yapısı olmadığını söyleyerek red cevabı vermesi (65) ve hemen Otlukbeli seferi için yapılanların iki katının yapılmasını emretmesidir (66). Esasen "memâlik-i mahruse hükkâmına" hükümler gönderilmesini ve baharda ordunun Yenişehir sahrasında toplanmasını emreden Padişah'ın bu kesin hareketi karşısında artık bir direnmenin mümkün olamıyacağını bu mecliste bulunanların hepsi kabul etmek zorunda kaldılar ve "Hâtırı Şâh'ın tecelli câmıdır - her ne lâyıh olsa Hak ilhâmıdır" diyerek sefere karar verdiler (67).

Pâdişah son sözü söyleyor.

Kızılbaşlar hakkında ilk icraat.

Kızılbaşlar hakkında verilen fetvâdan sonra herhalde kendisini çok kuvvetli hisseden Yavuz Selim, önemli saydığı bir meseleye el koymakta gecikmedi. Bu mesele, İmparatorluk içinde, Şâh İsmail lehine kazanılmış olanların zararsız hale getirilmesi idi. Bu sebepten dolayı Yavuz, normal zamanlarda bile büyük bir tehlike olduklarını belli etmiş olan bu insanların (68), bir Osmanlı - İran silahlı çatışmasının başlaması halinde daha da tehlikeli olabileceklerini hesaba kattı ve bazı kararlara vardı. Esasen verilmiş olan fetvâda bu gibiler için hükümler vardı ve bunlar çok şiddetli idi (69). İşte Yavuz, yurd için

(63) S. Tansel, s. 250.

(64) Topkapı Sarayı Arşivi, 12077 (14).

(65) Şükrî, vrk. 11 a.

(66) Lütfî Paşa, s. 208. Şükrî, vrk. 12 a.

(67) Sa'düddin, 2, s. 243. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 73.

(68) S. Tansel, s. 248 - 257.

(69) Bu fetvaya göre Padişah bu gibileri öldürebilir, mallarını kadın ve çocuklarını gaziler arasında taksim edebilirdi. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi, 12077 (14).

tehlikeli gördüğü bu insanların bir kısmı hakkında, çok şiddetli davranılması lüzumunu duyduğu için, Edirne'de savaşa karar veren meclisin toplanmasından belki daha önce, beylerbeyler ile sancak beklerine hükümler göndererek, kendi vilâyetlerinde olan kızılbaşların gizlice tesbitini emretmişti. Yapılan kabataslak bir araştırma sonunda ayaklanma ihtimali olanların (70) sayısının 40 000 kişi olduğu anlaşıldı (71). Padişah, bazı kaynaklara göre bunların hepsini, biraz önce bahis konusu yaptığımız fetvaya dayanarak öldürttü (72). Bazı kaynaklara göre de bunların bir kısmı öldürüldü bir kısmı hapsedildi (73). İşte İran sarayında çok sinirli bir hava yaratmış olduğu anlaşılan bu olaydansonra Osmanlı - İran savaşı kaçınılmaz bir hal almış ve 1513'te Şâh İsmail'e ait kuvvetler, görünüşte şehzâde Murad'ın saltanat hakkını savunmak (74) ve fakat gerçekte öldürülen mezhebdaşlarının intikamını almak üzere harekete geçerek Osmanlı sınır şehirlerinin bir kısmını tahrib ve bir kısmını da zaptetmişlerdi (75).

Yavuz'un Edirne'den İstanbul'a hareketi.

Savaş için gerekli hazırlıkları bitiren Padişah 20 Mart 1514 Pazartesi günü (76) Edirne'den İstanbul'a hareket etti ve on gün sonra Eyyüp Sultan yakınındaki Filçayırında ordugâhını kurdu (77). Padişah'ın İstanbul'da kaldığı süre içinde ordu Anadolu yakasına geçmiş, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa idaresindeki kuvvetler de, izdihâma mani olunmak üzere (78) Gelibolu'dan

(70) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 246.

(71) Âlî, vrk. 234 a. Sa'düddin, 2, s. 245. Müneccimbaşı, vrk. 92 b.

(72) Âlî, vrk. 234 a. Müneccimbaşı, vrk. 92 b.

(73) Padişah, "diyâr-i Rûm'da ârâm iden kızılbaş meredesin teftiş için hükkâm-i memâlike ahkâm-i şerîfe gönderüb yedi yaşından yukarıya varınca ol gürüh-i mekrûhtan idüği sâbit olan eşkıyânın esâmileri defter olunup fırak-i dâllenin kimi maktûl ve kimi mahbus olmuştu. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 74. Sa'düddin, 2, s. 245. Hammer, 4, s. 121. Zinkeisen, 2, s. 569. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 246.

(74) Hammer, 4, s. 123.

(75) Zinkeisen, 2, s. 569.

(76) "23 Muharrem 920 düşenbih günü". Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 45 b. Keşfî, vrk. 33 b. Feridun Bey Münşeatı, 2, s. 458. Fakat bir kısım kaynaklar bu tarihi 22 Muharrem olarak gösteriyorlar. Bak, Lütfî Paşa, s. 208. Âlî, vrk. 234 a. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 73. Hammer, 4, s. 123. Bu bir günlük fark belki de Padişah'ın 22 Muharrem'de Edirne sarayından çadıra çıkmış olmasından ileriye geliyor.

(77) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 45 b. Âlî, vrk. 234 a. Müneccimbaşı. vrk. 92 b. Hammer, 4, s. 123. Pâdişah, safer ayının üçünde yani 30 martta Eyyübe geldi. Bak, Feridun Bey, 2, s. 458.

(78) Âlî, vrk. 234 a.

karşı sahile geçme emrini almışlardı (79). Yine bu süre içinde babasının, dedesinin mezarlarıyle Eyüp Sultanı birkaç defa ziyaret eden ve bu arada oğlu Şehzâde Süleyman'ı, Edirne'de kendi yerine bırakan Padişah (80) bir taraftan da İstanbul'da yeniden büyük bir meclis topladı. Buraya "ehl-i sünnet ve cemâat arasında kalem-i fetvâ ile ve alem-i takvâ ile" tanınmış "mevâlî" davet olunmuş ve bunların, Şâh İsmail ve ona taraftar olanlar hakkındaki mütalaaları bir defa daha sorulmuştu. Meclise katılmış olan ulemâ, Şâh İsmail'e intisâb edenlere, gittiği yola gidenlere, onunla birlikte hareket edenlere, hattâ ona yardım edenlere karşı savaşmanın, kâfirlere karşı savaş yapmaktan daha lüzumlu olduğunu, bu gibilerin rastlandıkları yerlerde öldürülmelerini, Dünyanın bunlardan temizlenmesi gerektiğini, âyet ve hadislere dayanarak savunmuşlardı (81).

İstanbul'da toplanan bir meclis-te durum yeniden görüşülüyor.

Pâdişah'ın İzmit'ten Şah İsmail'e gönderdiği mektup ve doğu'ya doğru ilerleyiş.

İstanbul'da kaç gün kaldığı kesin olarak bilinmeyen Padişah (82) gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Üsküdar'a geçti ve iki gün orada kaldı (83). Üçüncü gün hareket ederek Maltepe, Tekirçayır'ı (Tekfurçayırı), Gebze, Hereke ve Çınarlı konaklarını sıra ile geçerek İzmit'e geldi (84). Şâh İsmail'in halifelerinden ve casuslarından iken yakalanarak hapse atılmış olan Kılıç adındaki zatı Padişah (85),

(79) Müneccimbaşı, vrk. 92 b.

(80) Âlî, vrk. 234 a. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 74. Padişah, oğlu Süleyman'ı, Edirne'den hareket etmeden önce oraya getirtmişti. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 248.

(81) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 46 a. Şükri, vrk. 12 a.

(82) Lütfi Paşa'ya göre Padişah İstanbul'da 22 gün kalmıştır. Bak, Lütfi Paşa, s. 208. Feridûn Bey Münşeatında ayrı ayrı sayfalarda Padişah'ın, 23 ve 24 saferde Üsküdar'a geçtiği yazılıdır. Bak, Feridûn Bey, 2, s. 397 ve 458. Sa'düddin ve Müneccimbaşı Üsküdar'a geçiş tarihini 24 safer, Âlî ile Abdullah Bin Rıdvan 27 safer olarak gösteriyorlar. Bak, Sa'düddin, 2, s. 245. Müneccimbaşı, vrk. 92 b. Âlî, vrk. 234 a. Abdullah Bin Rıdvan, vrk. 12 a. Kemal Paşa-Zâde ise Padişah'ın 20 saferde Üsküdar'a geçtiğini ve orada iki gün kaldıktan sonra hareket ettiğini yazıyor ki 23 safere rastlayan (bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 47 a) bu tarihin doğru olması lâzım gelir. Çünkü Üsküdar'dan İzmit'e kadar 6 konaklık bir mesafe yürünmüştür. İzmit'ten Şâh İsmail'e yazılan mektubun tarihi 920 safer tarihini taşımaktadır. Öteki kaynakların verdiği tarih kabul edildiği takdirde Padişah'ın Üsküdarda hiç eğlenmemesi lâzım gelir ki ancak İzmit'ten safer ayı içinde bir mektubu Şâh İsmail'e göndermesi mümkün olsun.

(83) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 47 a.

(84) Şükri, vrk. 12 a.

(85) Feridûn Bey, 1, s. 459. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 248.

İzmit'e gelindikten sonra, "var gördüğün söyle ve ma'lûm olan mürâdı beyan eyle" diyerek Şâh İsmail'e gönderdi (86). Kılıç aynızamanda Padişah'ın hem tehdit, hem de nasîhat dolu bir mektubunu Safavî hükümdarına götürüyordu. Bu mektupta kısaca deniliyordu ki: (87)

"Bilesin ve âgâh olasın ki" ilâhî hükümlerden yüz çevirenlerin, dini ve şerîatı yıkmaya çalışanların bu hareketlerine, bütün müslümanların ve bu arada adâlet-sever hükümdarların, kudretleri nisbetinde, mâni' olmaları farzdır. Bunu söylemekten maksadımız şudur: Tekke köşesinden hâkimiyyete yükselen sen, bu yolda yürüdün, müslümanların memleketlerine saldırdın, şefkat ve utanmağı bir tarafa atarak zulüm kapılarını açtın, günahsız müslümanları incittin, fitne ve fesâdı kendin için esas kabul ettin ve "umûr-ı Pâdişâhî ve ahkâm-ı Şehinşâhîyi mukteza-yi hevâ-yi nefs ve rağbet-i tabiiyyeye uydurup kuyûd-ı şerîatı hakk" ettin. "İbâhe-i muharrem'e ve irâkat-i dimâ-i mükerreme"(88) ve mescitleri yıkma, türbeleri, mezarları yakma, ulemâ ile peygamber neslinden gelmiş olan seyyidlere ihânet ve "ilka-i mesâhif-i kerîme der kazûrat ve sebb-i şeyhayn-i kerîmeyn" gibi işler senin kötü hallerinden bir kaçıdır. Dillerde dolaşmakta olan bunlar ve bunlara benzer hareketlerinden dolayi din adamları kesin delillere dayanarak senin küfür ve irtidâdına, senin ve sana tâbi' olanların öldürülmelerinin vâcib olduğuna; mallarınızın, rızklarınızın yağma, kadın ve çocuklarınızın esîr edilmesinin mübâh olduğuna ittifakla karar vermişlerdir. Bu durum karşısında ben, Allah'ın emirlerini yerine getirmek, zulüm görenlere yardım etmek ve "merâsim-i nâmûs-i Padişahî için" ipekli elbiselerimi çıkardım, zırh giydim, kılıç kuşandım, at'a bindim ve safer ayının başında Anadolu yakasına geçtim. Maksadım, Allah'ın inâyetiyle senin padişahlığını yok etmek ve bu suretle de âcizler üzerinden zulmünü ve fesâdını kaldırmaktır. Ancak, kılıçtan önce sana, "sünnet-i seniyye icabı" islâmiyeti teklif ederim. Eğer yaptıklarına pişman olup can ve gönülden "istiğfâr" eder ve aldığın kaleleri geri verirsen, tarafımızdan dostluktan başka bir şey görmezsin. Fakat kötü hallerine devam ettiğin takdirde "zulmet-i zulümden" simsiyah yaptığın yerleri

(86) Âlî, vrk. 234 a. Sa'düddin, 2, s. 246.

(87) Feridûn Bey Münşeatının birinci cildinin 379. ve Hammer'in 4. cildinin 124. sayfasında metni farsça olarak verilmiş olan ve İzmit'ten Şâh İsmail'e gönderilmiş bulunan bu mektubun Türkçe tercümesi için bak, 3879 numaralı Mecmuat-al-münşeat vrk. 23 b - 25 b. Aynı tercüme Ayasofya Kitaplığındaki 4316 numaralı münşeatta da var. Bak, vrk. 411 a.

(88) Hammer'de bu deyim aşağıdaki tarzdadır: "İbâhat-i fürûc-i muharreme ve irâkat-i dimâ-i mükerreme". Bak, Hammer, 4, s. 125.

nura kavuşturmak ve senin elinden almak üzre inşa'Allah yakında geleceğim. Takdîr ne ise öyle olacaktır (89).

İzmit'ten sonra Kazıklıderbent, Yaylacık, Dikilütaş ve İznik yoluyle yürüyüşe devam eden orduya, Yenişehir'e gelindiği vakit, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyleri de katıldılar (90). Burada bir gün kalan Padişah yeniden harekete geçerek ve on günlük bir yolculuk yaparak Seyyidgazi'ye geldi ve bu konakta ordunun üç gün dinlenmesini emretti (91). Bu durakta idi ki Dukakinoğlu Ahmed Paşa 20 000 timarlı sipâhi ile, İran kuvvetlerinden bir haber almak ve durumu incelemek üzre ileriye gönderilmişti (92). Bunların önünde, Dukakinoğluna bağlı ve fakat Sinop Bey'i Ahmed Beyin (93) komutasında 500 kişilik bir suvari keşif kolu bulunuyordu. Ahmed Beyin en başta gelen işlerinden birisi düşmandan esir almaktı (94). Daha sonra Konya'ya gelen Padişah burada kaldığı birkaç gün içinde (95) Mevlânâ Celâl-ü'd-din-i Rûmî'nin, Sadrü'd-din-i Konevî ve sâir büyüklerin türbelerini ziyaret etti, kapıhalkından her birine biner akçe, "sâir rûmelinin ve anadolunun erbâbı-ı timârına binde ellişer akçe" terakkî verdi ve çok mikdarda sadaka dağıttı (96). Oniki

(89) 4316 numaralı kitap, vrk. 411 a. Bu mektup, Yenişehir'den Şâh İsmail'e gönderildi. Bak, Keşfî, vrk. 39 b. Bu mektup İzmit yakınındaki Sitâre köprüsüne gelindikten sonra gönderildi. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 397.

(90) Feridûn Bey, 1, 459. Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 47 a. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ordûya Akşehir'de katıldı. Bak, Şükri, vrk. 12 b. Karaman Beyleri ve Anadolu kuvvetleri orduya Kayseri'de katıldılar. Bak, Abdullah Bin Rıdvan, vrk. 12 b.

(91) Âlî, vrk. 237 a. Şükri, vrk. 12 b. Hammer, 4, s. 127.

(92) Âlî, vrk. 237 a. Sa'düddin, 2, s. 249. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 74. Dukakinoğlu, ordunun Yenişehir taraflarına geldiği sıralarda gönderildi. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 93 a. Dükakinoğlu, Karaman civarında iken gönderilmişti. Bak, Feridûn, 1, s. 398. Dukakinoğlu'nu Padişah, Akşehir'e gelindiği vakit görevlendirdi. Bak, Şükri, vrk. 12 b.

(93) Bu zâta Karaca Paşa da denilir.

(94) Âlî, vrk. 273 a. Hammer, 4, s. 127. Bazı kaynaklar Sinop Beyi Ahmed Bey'in Sivas civarına gelindiği vakit görevlendirildiğini yazmaktadırlar. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 398. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 74. Müneccimbaşı, vrk. 93 a.

(95) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 74 b. Padişah Konya'da beş gün kaldı. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 398. Konya'da altı gün kalındı. Bak, Hammer, 4, s. 300.

(96) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 47 b. Padişah 10000 akçe sadaka dağıttı. Bak, Feridûn, 1, s. 398. Padişah daha Seyyidgazi'de iken Sipâh'lara biner akçe vermiş, ayrıca Kayseri geçildikten sonra "Rumeli ve Anadolu sipâhlarının ve ammeten zuamâ'nın timarların bin osmânî'de elli osmânî hisâbı üzerine ziyâde" etmişti. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 74. Sa'düddin, 2, s. 250. Âlî ve Hammer de Seyyidgazi'de bulunulduğu sıralarda Padişah'ın her askere bin akçe verdiğini, ayrıca Hammer, Kayseri'den sonraki bir konakta "bin akçe zeâmete mâlik olan her süvarinin tahsîsatına elli akçe zam" olunduğunu yazmaktadır. Bak, Âlî. vrk. 237 a.

konak sonra Kayseri'ye gelen (97) Padişah, burada da dört gün kalmış ve ordu'ya katılan Karaman kuvvetleriyle birlikte (98) tekrar harekete geçerek üç konak sonra Çubuk ovasına gelmişti. İşte buradan Dulkadir Beyi Alâ-ü'd-devle'ye bir mektup yazılarak Şâh İsmail aleyhine birlikte savaşa girmesi istenmiş ise de o, Yavuz'un bu teklifini kabul etmedikten başka Osmanlılar'a düşmanca bir tavr bile takınmıştı (99). Sivas'a gelmeden iki konak önce (100) Mihaloğlu Mehmed Bey, esir almak üzre, akıncılarla ileriye gönderildi (101). Bu sıralarda, daha önce yola çıkarılmış olan Dukakinoğlu ise yeniden orduya katıldı (102).

Pâdişah'ın Sivas'taki icraatı. Bu yürüyüş sırasında Sivas'ın husûsî bir yeri vardır. Çünkü buraya gelindiği vakit Padişah ordu'yu teftişe tâbi' tutmuş (103), mevcûdu 140 binden fazla olan kuvvetinden (104) bir kısmını ayırmış (105) yani "timarı üçbinden alçak" olan "erbab-i timara icâzet" vererek İskender Paşa oğlu Mustafa Bey'in komutasında onları geri çevirmişti (106). Bu davranışın elbette bir takım sebepleri vardı. Ancak Osmanlı kaynaklarının bu hususta gösterdikleri sebepler kabul edilemiyecek kadar zayıftır (107). Kanaatimize göre kuvvetlerden bir

Hammer, s. 127. İ. H. Uzunçarşılı ise, Seyyidgazi'de kapıkulu askerinden her birine biner akçe sefer bahşişi, Konya'da "bütün timarlı sipâhi'ye binde yüz akçe terakki" verildiğini yazıyor. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 250.

(97) Feridûn Bey, 1, s. 398. Hammer, 4, s. 300.

(98) Sa'düddin, 2, s. 249.

(99) Bak, s.

(100) Bu konağın adı türlü kaynaklarda Üsküfçe veya Üskülce olarak geçmektedir. Bak, Feridûn, 1, s. 398. Sa'düddin, 2, s. 250. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 74. Hammer, 4, s. 127.

(101) Sa'düddin, 2, s. 250. Müneccimbaşı, vrk. 93 a. Mihaloğlu daha Konya'ya gelmeden akına memur edilmişti. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 250.

(102) Sa'düddin, 2, s. 250. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 75. Müneccimbaşı, vrk. 93 a.

(103) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 48 a. Feridûn Bey, 1, s. 399.

(104) Askerin miktarı 140 bin kişi idi. Bak, Sa'düddin, 2, s. 250. Askerin sayısı 400 bin idi. Bak, Feridûn Bey, s. 459. Orduda 140 bin askerle beşbin zahireci ve 60 bin deve vardı. Bak, Hammer, 4, s. 127.

(105) Padişah, bu kadar asker bize ayak bağıdır diyordu. Bak, Şükri, vrk. 12 b.

(106) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 48 b. Bu kuvvetler, İskender Paşa'nın idaresinde idi. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 251.

(107) Bu kuvvetler işe yaramaz insanlardan mürekkep olduğu için geri bırakıldılar. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 399. Sd'düddin, 2, s. 250. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 75. Müneccimbaşı, vrk. 93 a. Abdülgaffar Kırimi 219 b. Şaban Şifâî, vrk. 204 a. Kuvvetlerin ayrılmasının bir sebebi de Şâh İsmail'in, Türk ordusunu çok kalabalık görerek savaşı kabul etmiyeceği keyfiyyeti idi. Bak, Âlî, vrk. 237 a. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 75. Müneccimbaşı, vrk. 93 a.

kısmının geri çevrilmesi, ordunun beslenmesi, anadoludaki kızılbaşların, Osmanlı - İran çatışması sırasında çıkarmaları ihtimali olan bir isyanın önlenmesi, durumları pek de kesin olarak belli olmayan Memlük Sultan'larının, Türk ordusunu arkadan vurmak ihtimalinin bulunmasiyle ilgilidir (108). Bilhassa ordunun beslenmesi, üzerinde önemle durulacak bir mesele idi. Çünkü Sivas'ın biraz ilerisinden geçen Türk-İran sınırı civarında yaşayan halktan sünni olanlar, kızılbaşların tasallütünden dolayı her şeylerini kaybetmiş (109), ayrıca, Türk ordusunun ileri harekâtını duymuş olan İran komutanı Ustaçluoğlu Muhammed Han, bu bölgenin halkını daha içerilere sürmüş ve geri kalan her şeyi ateşe vermişti (110). Bu itibarla bilhassa İran topraklarına girildikten sonra ordunun beslenmesi büyük güçlükler yaratabilirdi. Nitekim daha şimdiden yiyecek hususundaki darlık kendisini göstermeye başlamıştı (111). Fakat bu sıkıntı hiçbir zaman, ordunun harekâtını durduracak kadar fazla olmadı. Çünkü, gemiler vasıtasıyla Trabzon'a getirilmiş olan erzak (112) türlü araçlarla orduya yetiştirilebiliyordu (113).

"Defâtir-i (vefâir-i?) hazâin-i emval ve sâyir ahmâl ve eskal" ini Sivas'ta bırakan Türk kuvvetlerine (114), bundan sonra dördüncü konak olan Kunduzsuyu yakınındaki Masakcılar denilen konakta (115) cephâne dağıtılmış, âdet olduğu üzre yeniçeriler tarafından "otağ-ı hümâyûn" çevrilmiş ve Suşehr'inden itibaren İran topraklarına girilerek Erzincan yakınlarına gelinmişti. İşte bu sıralarda idi ki iki hükümdar'ın birbirlerini tahkîr eden mektupları gelip gitmeğe başladı.

İki hükümdar arasındaki mektuplaşmalar. Yavuz'un İzmit'den gönderdiği mektup Şâh İsmail'e Hemedan'da bulunduğu bir sırada verildi (116). Fakat bu mektub'un cevabı gelmeden Yavuz, İran hükümdarına ikinci bir mektup gönderdi (117). Nereden yazıldığı bilinmiyen ve farsça olan bu mektubunda o, birinci mektubunda söylediklerini hemen hemen

(108) Bu kuvvetler, Sivas ile Kayseri arasındaki yerleri koruyacaklardı. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 75. Müneccimbaşı, vrk. 93 a.

(109) Sa'düddin, 2, s. 250.

(110) Aynı eser, s. 251.

(111) Sa'düddin, 2, s. 251. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 75. Müneccimbaşı. vrk. 93 a.

(112) Müneccimbaşı, vrk. 93 a.

(113) Hammer, 4, s. 128.

(114) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 48 b.

(115) Hammer, 4, s. 300.

(116) İ. H. Uzunçarşılı, 2, 249.

(117) Âlî, vrk. 237 b.

tekrarlamış ve Şâh İsmail'e, bir şeyh ailesinden geldiğini hatırlatmak üzre bir hırka, bir asâ, bir misvâk ve kuşak göndermişti (118). Daha sonra ve fakat herhalde henüz bir İran elçisinin gelmesinden önce Erzincan'dan (119) Türkçe olarak yazılmış olan bir başka mektubunda Yavuz Selim, eski mektuplarında yazdıklarının bir özetini yaptıktan sonra diyordu ki: Seni yok etmek üzre doğuya hareket edeceğimi daha önce bildirmiştim. Yapacağım işten seni birkaç ay evvel haberdar etmekteki kasdım, hazırlıklarını tamamlaman ve gafil bulundum, gerekli kuvvetleri toplayamadım dememen içindi. Fakat uzun zamandan beri benim hazırlıklarıma ve gürültülü hareketlerime, hattâ Erzincan dağ ve tepelerine gelmiş olmama rağmen sende halâ hiçbir hareket eseri yok. O şekilde gizleniyorsun ki yokluğunla varlığın arasında bir fark görülmüyor. Halbuki "kılıç davasın edenlerin siper gibi belalara göğüs" germesi ve "serverlik sevdasında olanların zahm-i tîğ u tîrden" korkusu ve kaygusu olmaması gerektir. Ölümden korkanların kılıç kuşanması ve ata binmesi münasip olmaz. Eğer gizlenmekteki maksadın askerimin çokluğundan ileri geliyorsa, ben bu korkunu gidermiş olmak için onlardan kırk binini Kayseri ile Sivas arasında bıraktım. Sanırım ki bir hasma bundan daha fazla bir iyilik yapılamaz. Onun için eğer sende bir parça "gayret ve hamiyyet" varsa hemen askerime karşı çık (120).

(118) Âlî, vrk. 237. Hammer, 4, s. 128. Bu eşyalar İran elçisi geldikten sonra gönderilmiştir. Bak, Uuzunçarşılı, 2, s. 250. Yavuz'la Şâh İsmail arasındaki mektuplaşmayı, Osmanlı tarihçileri birbirine o kadar karıştırmışlardır ki bunları bir sıraya koyarak incelemek pek zordur. Öte taraftan Şâh İsmail'in gönderdiği elçi veya elçilerin isimleri de doğru bilinmemektedir. Meselâ Padişah, Yassıçimen civarına geldiği vakit bir İran elçisi Şah İsmail'in bir mektubunu getirmişti. Bu elçinin adı Şahkulu Ayı idi. Bak, Hammer, 4, s. 130. Bu elçinin adı, Şahkulu Akay idi. Bak,İ. H. Danişmend, 2, s. 8. Şâh İsmail'in mektubunu Yassıçimen'de iken getirmiş olan elçinin adı Ebu'l Fuzûl idi. Nüktedan ve hoşsohbet olan bu zat Padişah'ın sorduğu suallere ezberlenmiş bir takım cevaplar vermeğe kalkıştığı için cellada teslim edilmek istenilince gerçekleri söylemeğe mecbur olmuştu. Bak, Şükrî, vrk. 13 a. Şâh İsmail'in mektubunu getiren zat, Trabzon beyinin adamları tarafından öldürülmüş olduğundan Şah'ın mektubunu Padişah'a bu adamlar getirmişlerdi. Mesele anlaşılınca Padişah katilleri öldürttü. Bak, Feridun, 1, 399. Fakat aynı eserde, biraz sonra yani Yassıçimen'in nihayetinde bir İran elçisinin geldiği de kaydedilmektedir. Bak, Feridun, 1, 460. Bir İran elçisi Erzincan'da Padişah'ın huzuruna kabul olundu. Bak, Hammer, 4, s. 301.

(119) Padişah Erzincan'da 18 gün oturdu. Bak, Hammer, 4, s. 301.

(120) Feridûn Bey, 1, s. 393. Lütfî Paşa, s. 213. İbrahim Bin Hudaverdi, vrk. 13 a. Hammer, 4, s. 128. Âlî ile Sa'düddin bu mektubun, Şâh İsmail'in elçisi geldikten sonra Yassıçimen'den gönderildiğini yazıyorlar. Bak, Âlî, vrk. 237 b. Sa'düddin, 2, s. 252.

Bu mektubun yola çıkarılmasından biraz sonra Şâh İsmail'den ilk mektup geldi (121). Bu kadar hakaretten sonra bile yumuşak bir edâ taşıyan bu mektubunda o, Sultan Bâyezid zamanında mevcud olan dostluğun şu anda neden bozulduğunu ve bunun yerine neden bir düşmanlığın geçmiş olduğunu bilmediğini yazıyordu (122). Yine bu mektuba göre Şâh İsmail, hâlâ Osmanlı'ların dostu idi ve bu sebepten dolayı da Osmanlı'lar arasında, Timur zamanında olduğu gibi, karışıklıkların çıkmasını istemiyordu (123). Bundan başka, kendisine gönderilmiş olan mektuplarda kullanılan ifade tarzını Padişah'a yakıştıramadığını söyliyen Şâh İsmail bunları, afyon ile sarhoş olmuş kâtiplerin birer eseri olarak kabul ettiğini bu yüzden de bir kutu afyon gönderdiğini (124), avlandığı bir sırada yazılmış olan bu dostça cevabın "hüsn-i kabul görmediği" takdirde, kendisinin savaşa hazır bulunduğunu, şimdiye kadar gecikmesi sebebinin ise "bu mücadeleye vermek istediği neticeyi pek ince düşünmesinden ileri" geldiğini ifade ediyordu (125).

Padişah'ın bu mektuptan ve gelen hediyelerden sonra Şâh İsmail'e karşı düşmanlığı büsbütün artmış olmalıdır ki İran elçisi hemen cellâda teslim edilmiş (126) ve 21 temmuz 1514'de ordugâha gelmiş olan bir Memlûk elçisinin barış için yaptığı tavassut teklifi de reddolunmuştu (127).

(121) Bu mektup, Padişah'ın 3 mektubuna birden verilmiş olan cevaptı. Bak, Hammer, 4, s. 129. Bu mektup Padişah'ın Yassıçimen'de bulunduğu bir sırada gelmişti. Bak, Âlî, vrk. 237 a. Sa'düddin, 2, s. 252. Bu mektup "Yassıçimen muzâfâtından Hasan Bey pınarı konağında" Yavuz'a sunuldu. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 399.

(122) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 249.

(124) Aynı eser, s. 249.

(124) Hammer, 4, s. 129. Padişah'a Şâh İsmail'in elçisi bir mektupla bir hokka macun getirdi. Bak, Âlî, vrk. 237 b. Sa'düddin, 2, s. 252. İran elçisi Padişah'a bir murassa' taçla bir hokka tiryak getirdi. Bak, Şükrî, vrk. 13 a. Uzunçarşılı daha önce Şâh İsmail'in, Padişah'a bir kadın elbisesi ile bir yaşmak gönderdiğini yazıyor. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 249.

(125) Hammer, 4, s. 130.

(126) Hammer, 4, s. 130. Yavuz elçiyi öldürtmekle, daha önce İran'a gönderilen ve şehzâde Murad'ı isteyen bir Türk elçisinin İranlılar tarafından öldürülmesine karşılık vermişti. Bak, Hammer, 4, s. 130.

(127) İ. H. Danişmend, 2. s. 9.

Osmanlı ordusundaki kaynaşma. Pâdişah Hemden Paşa'yı öldürüyor.

Ordu, hiçbir sarkıntılık hareketi yapmadan düşman toprakları üzerinde yürümekteydi. Çünkü Padişah, Erzincan yöresi halkının, güçlük çıkarmadan itaatkâr bir hal alması karşısında "kimse kimsenin esbâbın garet eylemesün" diye emir vermişti (128). Fakat uzun bir yolculuğun verdiği yorgunluğun, dağlık bir bölgeye gelindiği için yürüyüşte meydana gelen zorlukların, yiyecek darlığının, Şâh İsmail kuvvetlerinin halâ görünmemiş oluşunun, hattâ İran şahının bir savaşı kabul edip etmeyeceğinin ve kabul ettiği takdirde de bunun nerede yapılabileceğinin bilinmemesinin ve nihayet belki de ordu arasında Şâh İsmail lehine yapılan propagandanın, Osmanlı ordugâhında bir hoşnutsuzluk yarattığı anlaşılmaktadır. Çünkü Padişah'ın doğuya doğru yürümekte kararlı bulunduğunu bilmelerine rağmen devlet erkânından bazıları, ihtimal bu yorucu hayattan ve yürüyüşten usandıkları için "bunca sipâh-i firâvân ile yâd memlekete girmek inân-i devleti elden vermektir" diyorlardı (129). Onların yürüttükleri bu tarzdaki bir mütalânın gerçekle hiç ilgisi bulunmadığını söylemek elbette hatalı olur. Fakat bu mütalâları beyan edenlerin ne derece samimi olduklarını kestirmek pek güçtür. İhtimal bu şekildeki düşünüşe, güçlüklere göğüs gerememe ve Şâh İsmail ile esasen savaşa taraftar olamama fikri (130) sebep olmuştu. Sebepler ne olursa olsun ortaya atılmış olan fikir az zamanda gelişti. Çünkü, bulundukları yerden geri dönmenin en doğru bir hareket olabileceğini kabul eden bu insanlar, bilhassa yeniçerileri kendi düşüncelerinin doğruluğuna inandırdılar. Onun için yeniçeriler arasında dedikodu gittikçe arttı (131). Bu, üzerinde hassasiyetle durulması lâzım gelen bir olaydı. Ordunun öteki kısımlarından ziyade yeniçeriler üzerinde durulması, yeniçerilerin daha kudretli ve isyana daha müsteid oluşlarından mı yoksa bu kuvvetin öteden beri alevîlikle olan münasebetlerinden mi ileriye geldiği kesin olarak söylenemez. Bununla beraber Padişah'ın bu dedikodulara önem vermediği anlaşılmaktadır. Çünkü bu sıralarda idi ki o doğuya doğru yürümekte devam olunmasını devlet erkânına bildirmiş ve hattâ Erzincan ile Tebriz

(128) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 49 a.

(129) Sa'düddin, 2, s. 254. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 76.

(130) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 252.

(131) Yeniçeriler "hasım meydana çıkmadıkça ardınca revân olmak, belâ-yi kahf ü galâdan gayrı netice hâsıl itmez. Eğer anda gayret ve âr olaydı bir mahalde karâr idüp memleketinin pây-mâl olmasını ihtiyar itmezdi. Çünkü adû-yi nâ-tüvân zuhûra gelmeyüp nihân olıcak mukabelesin taleb bihude renc ü teabdır." demeye başladılar. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 76. Sa'düddin, 2, s. 254.

arasındaki mesafeyi konaklara ayırmak suretiyle tayin etmişti (132). Bunun üzerine, muhalifler, Karaman valisi Hemden Paşa'dan, Padişah'ı geri dönmeye ikna etmesini rica ettiler. Çünkü bu paşa, "hizmet-i şehriyârîde - terbiyet bulup nedîm-i şehriyârî ve her hususta huzûr-i humâyûnda" konuşabilen (133), aynı zamanda şehzade Ahmed isyanı sıralarında çok yararlığı görülmüş olduğu için, Padişah tarafından sevilen ve sayılan bir insandı. Muhaliflerin bu (134) ricasını, belki kendisi de İran savaşını istemeyenler arasında bulunduğu için, kabul eden Hemden Paşa "asker lisânından arz-i tezallüm" ederek (135) durumu Padişah'a anlattı. Fakat Şâh İsmail'le mutlaka çarpışmaya karar vermiş olan Yavuz Selim, Hemdem Paşa'yı, daha önceki fedakarlıklarını ve hatıralarını da bir tarafa iterek, hemen öldürttü (136). İşte bu şiddetli hareket, geri dönme fikrini ortadan kaldırmış olmamakla beraber, herkesi susturmuş ve ordunun bir süre daha yürümesini sağlamıştı.

İran kalelerinin işgali ve Yavuz'un Şah İsmail'e yeni bir mektubu.

Padişah, Erzincan civarından Şehsuvar oğlu Ali Bey'i düşman hakkında bilgi toplamak için ileriye (137), Tercan taraflarına gelindiği vakit de Faik Bey'i Bayburd'u işgal etmeye (138), Mihaloğlu ile Voyvoda Bâlîyi, İran'lılardan esir almaya (139) ve Türkmen beylerinden Ferahşad Bey'i Tercan üzerine gönderdi (140). Bir taraftan da ordu yürü-

(132) Erzincan ile Tebriz arasındaki mesafeyi Padişah 40 merhale olarak tayin etti. Sa'düddin, 2, s. 254. Bu mesafeyi 27 konak olarak gösteren vesikalar vardır. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi, 5465 (15).

(133) Müneccimbaşı, vrk. 93 b. Sa'düddin, s. 255.

(134) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 252.

(135) Sa'düddin, 2, s. 255.

(136) Öldürülen Hemdem Paşa'nın yerine Zeynel Paşa tayin olundu. Bak, Feridûn Bey, 1, 400. Daha sonra ikinci vezirliğe getirilen bu paşa alim ve şair bir zattı. Aşağıdaki beyt onundur:

"Devr-i gülde düşmeyüb elden ayağı lâlenin,
Bezm-i gülşende yanar par par çerâğı lâlenin".

Bak, Müneccimbaşı, vrk. 104 b.

(137) Sa'düddin, 2, s. 255. Şehsuvaroğlu daha sonra görevlendirildi. Bak, Şükri, vrk. 14 b.

(138) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 65 b. Bayburt'u Polak Mustafa Bey ile Trabzon sancak Beyi Mehmed Bey almaya memur edilmişlerdi. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 252. Yanya Beyi Mustafa Bey eski tepeye "ki Ebül-Gazi Sultan Mehmed Han gazi hazretleri ile Uzun Hasan'ın rezmgâhıdır", gelindiği vakit Bayburt'u almak için görevlendirildi. Bak, Sa'düddin, 2, s. 257. Âlî, vrk. 238 b.

(139) Âlî, vrk. 238 b. Şükri, vrk. 13 b.

(140) Ferahşad Bey, Tercan'daki kızılbaş komutanını esir etmiş ve diğer esirlerle birlikte Padişah'a göndermişti. Bak, Sa'düddin, 2, s. 255. Müneccimbaşı, vrk., 93 b.

yüşüne devam etmekte idi. Erzurum'a bir konak mesafede bulunan Çermik (Çermük/Çermuk) konağına gelindiği sıralarda Bâlî Voyvodanın gönderdiği iki esirden çok değerli bilgiler alan Padişah, bunlarla Şâh İsmail'e bir mektup daha gönderdi. Mektubun özeti şu idi:

Bana bir mektupla birlikte, cür'etimizin artmasına sebep olsun diye bazı şeyler göndermiş ve cesarete ait bazı sözler de sarfederek acele gelmemizi ve bu suretle intizardan kurtulacağını bildirmişsin, "ma'lûm oldu".

Hükümdarların toprakları onların nikâhlısı gibidir. Bu itibarla erkek ve merd olanlar ona başkasının elinin değmesine dayanamazlar. Halbuki günlerden beri ben ve askerlerim senin toprakların üzerinde yürüdüğümüz halde senden hâlâ hiçbir eser yok. Esasen şimdiye kadar senin merdlikle ve "celâdet" ile ilgili bir hareketin görülmemiştir. Bütün hareketlerin sadece hileye dayanmaktadır. Ben, askerlerimden 40 000'ini Sivas ile Kayseri arasında bırakmakla senin korkunu gidermeğe hizmet ettim. Bir düşmana "mürüvvet" ancak bu kadar olur. Bundan sonra dahî gizlenmekte devam edersen, erkeklik sana haramdır, zırh yerine çarşaf, miğfer yerine yaşmak kullanarak "serdarlık ve şahlık sevdasından" vazgeçmelisin (141). Padişah bu mektupla birlikte Şâh İsmail'e bir de kadın elbisesi gönderdi (142).

Gürcü Hanının elçileri ve getirdiği hediyyeler. Çermük'ten dört beş konak ileride bulunan Çoban köprüsü konağına gelindiği vakit Gürcistan beyi Mzédchabouc'un (143) bir elçisi geldi (144). Bu elçi çok miktarda hediye ve erzak getirmişti (145). Bu halden pek memnun kalan Padişah elçi'ye çok iltifat etmiş, bu sebepten dolayı onlarla birlikte "Mîrâhur'unu" "teşekkür ve libâs-i fâhir ile" Gürcistan Beyine göndermişti (146). Bazı gizli şeyleri de Gürcistan beyine söyliyecek olan Mîrâhur (147), ondan daha erzak gönderilmesini isteyecekti (148).

(141) Lütfi Paşa, s. 218. Feridûn Bey, 1, s. 357. Sa'düddin, 2, s. 256. Hammer, 4, s. 131.

(142) Hammer, 4, s. 131. Şâh İsmail tarafından daha önce gönderilmiş olan murassâ' taç' Padişah tarafından parçalanmıştı. Bu kırık taç ile birlikte Padişah, tiryak hokkasını da Şâh'a geri göndermiş ve bu kırık taçın İran hükümdarının başına yakışacağını, tiryakın ise zehirlenenlere lüzumlu olduğunu, yakında "Rûm yılanlarının" o tarafta görüleceğini bu sebeple de tiryakın lâzım olacağını bildirmişti. Bak, Şükri, vrk, 13 b.

(143) Gürcü By'inin adı Osmanlı kaynaklarında جانيك چابوق چابك چابك olarak geçmektedir. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 49 b. Feridûn Bey, 1, s. 401 ve 461. Sa'düddin, 2, s. 257. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 77. Hammer, 4 ,s. 133.

(144) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 49 a. Gürcistan elçi'si Söğmen denilen konakta geldi. Bak, Sa'düddin, 2, s. 257. Şükri, vrk. 14 b. Hammer, 4, s. 133.

(145) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, 49 b. Âli, vrk. 238 b. Gürcistan elçi'si 2000 koyun ile bir miktar yağ ve bal getirmişti. Bak, Feridûn Bey, s. 461. Gürcistan beyinden "2000 baş koyun ve bir miktar bal mumu geldi". Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 252. Elçi ile birlikte Şâh İsmail'in yanından kaçıp Gürcistan'a sığınmış olan iki

Osmanlı ordusunda bir ayaklanma hareketi. Hemdem Paşa'nın öldürülmesinden sonra Eleşgird ovasına kadar ses çıkarmadan yürümüş olan yeniçeriler, burada yeniden isyânkâr bir tavır takındılar ve 16 ağustos 1514 (24 cumâda - 1 - âhire 920) perşembe günü Eleşgird'e tâbi' Karasakallı konağına geldikleri vakit "Dergâh-i muallâda" yeniden harekete geçerek üç aydır yürüyüş halinde olduklarını, çok sıkıntı çektiklerini, bu sebepten Padişah'ın, şefkat ve merhamet göstererek, geri dönmesini istediler (149) ise de Padişah yine kararını değiştirmedi. Bunun üzerine yeniçeriler, çadırlarını yıkarak ayaklandılar (150). Padişah, bu isyanı kimlerin tahrîk ettiğini bilmekle beraber (151) şimdilik onları cezalandırmayı uygun bulmamış, sadece yeniçerileri yola getirmek için çok cür'etkârâne bir harekete baş vurarak onların arasına dalmış ve şu kısa hitâbede bulunmuştu:

Şu anda varmak istediğimiz yere henüz gelmiş değiliz. Düşmanla karşılaşmadan geri dönmemiz ise mümkin değildir, bunu düşünmek bile kötü bir şeydir. Amma "garabet" bundadır ki Şâh'ın adamları, efendileri için can verirlerken içimizdeki bazı gayretsizler, bu bâtıl anlayışlı insanları zararsız hâle getirmek için buralara kadar gelmiş olan bizleri geri dönmeye ve çalışmalarımızı neticesiz bırakmaya uğraşıyorlar. Fakat biz yolumuzdan asla dönmiyecek ve emre itaat edenlerle birlikte gerekli yerlere kadar gideceğiz. "Şunlar ki za'f-ı kalble ehlü iyâl hayâlini ve metâib-i tarîkı bahane iderler ve bundan öte gidemezüz dirler. Anun gibiler kendüler bilürler". Geri dönerlerse "dîn-i mübîn" yolundan dönmüş olurlar. Onların bahaneleri düşman gelmediği ise düşman ilerdedir. "Eğer er iseniz benimle hem-inân ve revân olun". Yoksa ben yalnız başıma da giderim

Dulgadir'lı Prens de vardı, bunlar Dulgadır beyi Alâüddevle'nin kardeş çocukları idi. Bak, Feridûn Bey, s. 401. Sa'düddin 2, s. 257. Bu prens'ler Alâüddevlenin oğulları idi. Bak, Hammer, 4, 133. (146) Hammer, 4, s. 133.

(147) Âlî, vrk. 238 b.

(148) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 49 b.

(149) Âlî, vrk. 238 b.

(150) Yeniçeriler Padişah'ın çadırına bile kurşun attılar. Bak, Sa'düddin, 2, s. 259. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 253. Kurşun atma keyfiyeti Çaldıran seferi dönüşünde olmuştu. Bak, s.

(151) Feridûn Bey, 1, s. 401.

diyerek atını ileri sürmüştü (152). Bu acı sözlerden sonra artık Padişah'a kimse muhâlefet edemedi ve ordu sükûnetle yoluna devam etti. Esasen bu sıralarda İran ordusu hakkında türlü kaynaklardan haberler gelmeğe başlamıştı. Bunlardan belki de ilki, Yahyâ Bey adındaki bir "dilâver sipâhî'nin (153) yakaladığı Kör Şâdî adındaki adamın verdiği haberdi. Şâh İsmail'den Tebriz yakınlarında ayrıldığını bildiren bu zat, şu anda onun Tebriz'de bulunabileceğini söylüyordu (154). Yine bu sıralarda idi ki Mihal oğlu Ali Bey, İran komutanı Ustaclû oğlu Muhammed Han'ın, Hoy şehrine geldiğini ve Şâh'ın da yakınlarda bulunduğunu bildirdi (155). Biraz sonra, Kazlıgöl civarına gelen Padişah'a, Şehsüvâr oğlu Ali Bey, Şâh'ın Hoy'a geldiğini haber vermiş (156), aynı zamanda bir mikdar kızılbaş kafası da yollamıştı. Şehsüvâroğlunun gönderdiği haberden çok memnun kalan Padişâh ona, 1000 altın ile Gedik Ahmed Paşa'dan kalmış olan değerli bir kılıcı hediye olarak gönderdi (157).

Savaş yerine yaklaşılıyor.

Türlü kaynaklardan Şâh İsmail hakkında toplanan bilgiler arasında, bir casusun verdikleri cidden enteresandı. "Türkmen emîrlerinden Ferahşad Bey'in Şeyh Ahmed" adındaki bu casusu, daha ordu Tercan'da iken İran'a gönderilmişti (158). "Acemlerin eline düşmek felâketine dûçâr olan şeyh Ahmed" (159) Ucan yaylağında bulunan Şâh'ın yanına götürüldüğü vakit, o kadar ustaca hareket etmişti ki Şâh, onu ilgi ile dinledi. Çünkü Şeyh Ahmed "beni Rumeli beyleri ve Türkman serdârları gönderdiler. Cümlesi kadîmden muhibb-i Âl-i Abâ ve hevâdâr-i evlâd-i Murtaza olub Şâh'ın hizmetine tâlib ve cân-u dilden bende-i fermân olmağa râgıblardır". Bunlar kendi aralarında and içtiler ve karar verdiler ki Osmanlı ordusu

(152) Âlî, vrk. 238 b.

(153 Sa'düddin, 2, s. 257. Yahya Bey silahtardı. Bak, Şükrî, vrk. 14 b.

(154) Âlî, vrk. 238 b. Sa'düddin, 2, s. 257. Şükrî, vrk. 14 b.

(155) Sa'düddin, 2, s. 260. Şükrî, vrk. 14 b. Bu tarihlerde Şâh İsmail bir mektup göndermiş ve Irak'ta bulunduğu için geciktiğini ve bundan dolayı mazur görülmesini bildirmişti. Bak, Sa'düddin, 2, s. 260.

(156) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 51 b. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 78.

(157) "Bin sikke-i efrenciye ile merhum Gedik Ahmet Paşa'dan bir murassa' şemşir var idi", Şehsuvaroğluna gönderildi. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 51 b. Feridûn Bey, 1, s. 401. Padişah Şehsuvaroğluna "bir murassa' eğerlü, altun bozdoğanlu at ve bir şemşir ve iki hil'atla üç bin sikke kırmızı altun gönderdi". Bak, Şükrî vrk. 14 b. Şehsuvaroğlu Ali Bey'e "esbân-i hassadan raht-i mülûkî ile bir rahş ve üç bin altun ihsan buyuruldu". Bak, Müneccimbaşı, vrk. 93 b.

(158) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 50 b.

(159) Hammer, 4, s. 134.

ile İran ordusu karşı karşıya geldiği vakit Osmanlılar tarafını bırakarak bu tarafa geçeceklerdir, diyordu (160). Ayrıca Kürt ve Türkmen beyleri tarafından, itâat edeceklerine dair Şâh'a yazılan bir takım uydurma mektuplar da ortaya koymuştu (161). Söylediklerinin hepsinin doğruluğundan şüphe etmeyen Şâh İsmail, hediyelere boğluğu ve Hoy'a kadar beraberinde getirmiş olduğu bu zatı yeniden Osmanlı karargâhına gönderirken "Yine sen mukaddemâ var, istimâlet eyle. Ben dahi Çaldıran'da yetiştim" demiş (162) ve uydurma mektupların cevabını da onunla göndermişti (163).

Alınan bu haberler, Şâh İsmail'in işi daha çok uzatmak istemediğini gösteriyordu. Nitekim Osmanlı ordusunun Çaldıran'a iki, üç konak mesafeye geldiği sıralarda, İran kuvvetlerinin Çaldıran'da toplandıkları kesin olarak öğrenildi (164). Ordunun Dana Sazı konağına geldiği gün yani 19 ağustos 1514 (27 Cumâda-l-âhire 920) de güneş tutuldu. O devirlerde (165) çok önemli sayılan bu tabii olayı müneccimler, "mağrib vilâyetinin şehr - yârı şark memleketine müstevlî olub hutbe ve sikkeyi tağyir eyleye deyü takrir itmişlerdi, şark padişahına azîm nekbet ve zillet vardır deyü takvimlerinde tahrir itmişlerdi". (166) Olayın bu suretle hayra yorumlanması Osmanlıların maneviyatı üzerinde büyük bir tesir icra eyledi. (167). 20 Ağustosta Bâyezid kalesini teslim alan Osmanlı ordusu, 22

(160) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 51 a. Şeyh Ahmet, Şah'a "beni Türkmân tâifesi ve Anadolu ve Rumili ümerâsı hizmetinde olan sûfiler ve şeyh Erdebil hânedanının muhibleri gönderdiler ki eğer Rum Padişahı ile Şâh mukabele ederse bilcümle Şâh'a tabi oluruz". Dediklerini söylemişti. Bak, Feridûn, 1, s. 401.

(161) Sa'düddin, 2, s. 261.

(162) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 51 a.

(163) Sa'düddin, 2, s. 261. Müneccimbaşı, vrk. 93 b, 94 a. Rivayet edildiğine göre Yavuz, savaşın Çaldıran'da yapılmasına şeyh Ahmet'in getirdiği bilgilerden sonra karar vermiştir. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 51 b. "Şâh, bu casusun hilesine aldanarak kendisine girân-bahâ hediyeler vermiş ve salimen Padişah'a göndererek onu Çaldıran sahrasında beklemekte olduğunu ihbara memur etmiş idi". Bak, Hammer, 4, s. 134. Şehsuvaroğlunun gönderdiği esirlerden savaşın Çaldıranda olacağı anlaşılıyordu. Bak, Sa'düddin, 2, s. 261.

(164) Dana Sazı (Tane Sazı) denilen yere gelindiği vakit yakalanan bazı esirlerden Şâh'ın Çaldıran'a geldiği öğrenildi. Bak, Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 78. Şaban Şifaî, vrk. 204 b. Hammer, 4, s. 134. Şâh'ın Çaldıran'da savaşı kabul edeceği Ovacık konağında haber alındı. Bak, Şükrî, vrk. 15 a.

(165) Feridûn Bey, 1, s. 401.

(166) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 51 b.

(167) Müneccimbaşı, vrk. 94 a.

Ağustosta Çaldıran savaşının yapıldığı Sahra civarına geldi ve kızılbaş-

Ordular savaş sahasında.

ların karakolları ile karşılaştı. Bundan dolayı kızılbaş ordusunun çok yakında bulunduğu kabul edilerek, "Otâğ-ı humâyun konmuşken" kaldırıldı (168) ve savaş düzeni alınarak akşama kadar yürüdü. Fakat düşmanla karşılaşılmadı. Akşam üstü Padişah'ın otağı bir tepeye kuruldu, etrafı yeniçerilerle çevrildi, "çadır çadıra çetilüp tınab tınaba çatıldı, ve yasak ile sak yatıldı (169)". Bu geceyi askerler,sabaha kadar yarı uykusuz geçirdiler ve gerekli hazırlıkları tamamladılar. Savaşa pek elverişli görünmemekle beraber işgal ettikleri sahayı Osmanlılar tahkimli bir hale getirdiler,topları mevzie soktular, zincirlerle birbirine bağladılar ve ordugâhta develerden ve arabalardan bir takım manialar meydana getirerek barikatlar kurdular (170). Osmanlı ordusunun konakladığı bu saha, Akçay vadisinin kuzey-batı tepeleri idi. Bu kuvvetlerin tam karşısında İranlılar yer almış bulunuyordu. Osmanlıların bu kadar sıkı çalışmalarının ve geceyi uykusuz geçirmelerinin sebebi herhalde, Şâh İsmail'in daha önce Çaldıran sahrasına gelip yerleşmiş olması idi (171). Eğer Şâh'ın ordugâhında Osmanlılara karşı hemen hücuma geçme fikri kabul edilebilseydi, Yavuz Sultan Selim'e bir hazırlanma imkânı bırakılmamış, bu suretle de yorgun Osmanlı kuvvetleri ve Türk süvarileri çok müşkül duruma düşürülmüş olacaktı. Fakat bu şekilde hareket edilmediğinden Osmanlıları, Şâh İsmail'in savaş sahasına daha önce gelip yerleşmiş olması avantajından başka bir şey tehdit etmi-

Savaş meclisi ve Başdefterdâr Pîrî Çelebî'nin savaş hakkındaki fikirleri.

yordu. İran ordusunun bu tarzdaki hareketine karşılık Yavuz Sultan Selim, savaş sahasına geldiği günün gecesinde (22 Ağustos salı günü gecesi) hemen bir savaş meclisi toplamış ve burada çok kritik olan durumun münakaşası yapılmıştı. 2500 kilometrelik bir yolculuk yapan ve ayrıca zahire sıkıntısı da çeken Osmanlı ordusu, insan ve hayvan bakımından çok yorgun olduğu için mecliste bulunan vezirler, bu sebepleri ileri sürerek orduya 24 saatlik bir istirahat verilmesini istediler (172). Defterdar Pîrî Mehmed Çelebî ise, zaman kaybının Osmanlılar aleyhine bir hal yaratabileceğini düşündüğü için, derhal savaşa gir-

(168) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 51 b. Feridûn Bey, 1, s. 402. Padişah'ın otağı Recep ayının birinci günü Ovacık'ta kurulmuştu. Fakat kızılbaşlar geldi diye ortaya bir haber çıkınca aynı gün harekete geçildi. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 402.

(169) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 51 b.

(170) Binbaşı Kâzım, Osmanlı-İran muharebelerinden 1514 tarihinde vukua gelen Çaldıran seferi, Çaldıran ve Ridaniye, s. 46.

(171) Lütfi Paşa, s. 219. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 254.

(172) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 255.

me taraftarı idi. Çünkü ona göre, Osmanlı askerleri arasında Şâh İsmail'e taraftar olanlar vardı. Bilhassa akıncıların büyük bir kısmı Alevî idiler. Bunların her an Şâh İsmail ile anlaşma ihtimali hatıra gelebilirdi (173). Pâdişah, Pîrî Çelebî'nin fikrini çok beğenmiş ve hattâ "işte yegâne sahib-i re'y bir âdem, yazık ki vezîr olmamış" (174) diyerek onun fikrini tasvib etmişti. Bu sebeple Osmanlı ordusu, 22 ağustos günü gecesi hazırlıklarını bitirerek sabaha karşı savaşa girecek duruma gelmişti (175). Esasen iki ordugâh arasındaki mesafe beş altı kilometreyi geçmediği için (176) iki taraf gerekli ihtiyat tedbirlerini almış ve ileri karakollar arasında bütün gece boyunca çatışmalar vuku' bulmuştu (177).

İki tarafın savaş düzeni.

23 Ağustos 1514 (2 Receb 920) Çarşamba gününün sabahı olurken Yavuz Sultan Selîm silahlarını takınmış, atına binmiş ve ordunun merkezindeki yerini almış bulunuyordu. Onun etrafında 10000 tüfekli yeniçeri ile (178) topçu, cebeci ve kapıkulu süvârisi vardı (179). Yeniçeriler'in ön tarafına arabalar ve develer konulmuştu, bunlar siper vazîfesi görecekti (180). Sadr-ı a'zam Hersek-Zâde Ahmed, ikinci vezir Dukakin-Zâde Ahmed ve üçüncü vezir Mustafa Paşa'lar Padişah'ın yanında idiler (181). Sağ kolda bulunan Anadolu ve Karaman kuvvetlerine Anadolu Beylerbeyisi Sinan Paşa, sol kolda bu-

(173) Başdefterdâr Pîrî Çelebi'ye Padişah, Sen ne dersin diye sorduğu vakit o, "Heman durmayub ve göz açtırmayub duruşulmak ve adû'nun gözü öğrenib alışmadın heman uruşulmak gerektir. Zîrâ ki askerden Mihallı taifesi ve sâyire, Kızılbaşa muhibb olup anların mezhebinde olanlar bu gice Şâh'ın casusları iğvâsiyle câyiz ki öteye gitmek ihtimali ola veyahut cenge el uciyle yapışalar, can ve gönülden ceng itmiyeler, dahî askere fütûr gele ve andan sonra adû'nun üzerine Allah, Allah deyüb, yürüyüb, göz açtırmayub, tokunmakta çok hal vardır didikte Sultan Selim Han, İşte askerim içinde bir müdebbir ehl-i rey âdem var imiş. Hayfdır ki bu kimesne vezir olmaya deyu cengten sonra Pîrî Paşa'yı vezir eyledi". Bak, Hüseyin bin Cafer, vrk. 114 a.

(174) Cenâbî'den naklen Hammer, 4, s. 135.

(175) Âlî, vrk. 239 a.

(176) Binbaşı Kâzım, Osmanlı-İran muharebelerinden 1514 tarihinde vukua gelen Çaldıran seferi, Çaldıran ve Ridaniyye, s. 45.

(177) Sa'düddin, 2, s. 262.

(178) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 53 a.

(179) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 254. Padişah'ın sağında ve solunda sipâh, silâhdar, ulûfeci ve gurabâ bölükleri vardı. Bak, Sa'düddin, 2, s. 263. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 78.

(180) Hammer, 4, s. 136.

(181) Âlî, vrk. 239 a. Sa'düddin, 2, s. 263. Müneccimbaşı, vrk. 94 a.

lunan Rumeli askerlerine de Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa komuta edecekti. Bu kuvvetlerden başka Hasan Paşa'nın yanında 10 000, Sinan Paşa'nın yanında da 8000 azeb vardı (182). Zincirlerle birbirlerine bağlanmış olan topların büyük bir kısmı azeblerin arkasında mevzi'lendirilmişti. Emir aldıkları vakit azebler sağa, sola açılacak ve topçular, bundan sonra düşmana hemen ateş açacaklardı (183). Şehsuvar Oğlu Ali Bey öncü, Şâdî Paşa'da ardcı kuvvetlerin komutanlıklarına tayin olunmuşlardı (184). Bu suretle tertiplenen Osmanlı kuvvetleri 120 000'den fazla tahmin ediliyor ve bunların 80 000'inini süvariler teşkil ediyordu (185). Fakat Osmanlı askerinin atları gıdasızlık yüzünden bitkin, hattâ bir iş göremiyecek halde idiler (186). Ayrıca yiyecek maddelerinin azlığı Osmanlı ordusunun insan gücü üzerinde de çok müessir olmuştu. Bununla beraber düşmanın çok yakınlarda bulunmuş olması, Türk'lere her şeyi ve her istırabı unutturmuştu (187). İran'lılara gelince, onların kuvvetleri de en azından Osmanlı kuvvetleri kadar vardı (188). Topa ve tüfeğe mâlik olmamakla beraber, bolluk içinde bulunan bu ordu'nun süvâri kuvveti sayıca Osmanlı süvârisinden fazla idi. Ayrıca bunların atları yorgun ve zayıf da değildi. Bilhassa bu süvârilerden 10 000 tanesi, dikkati üzerlerine çekmekte idiler. Çünkü, savaş tecrübeleri fazla olan ve tepeden tırnağa kadar zırh içinde bulunan bu insanların kırmızı tuğlarla süslenmiş ve çelikten yapılmış cilâli miğferleri vardı (189). Ayrıca topuz, yay ve mızraklarla teçhiz edilmiş bulunan bu cengcilerin çevik atlarına çelikten yapılmış eyerler vurulmuştu. Şâh İsmail'in yanında bulunan bu atlılar, o kadar demire gark olmuşlardı ki "cüyûş-i cevşenpûş mı dır, yoksa demür dağ mıdır bilinmeyüb nokerler mîrinden ve beyler birbirinden seçilmez idi" (190).

İran kuvvetleri de sağ, sol ve merkezde olmak üzre başlıca üç gruba ayrılmışlardı. Bunlardan sağ kanaddaki kuvvetlere bizzat Şâh İsmail

(182) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 53 a.

(183) Hammer, 4, s. 136.

(184) Âlî, vrk. 239 a. Sa'düddin, 2, s. 263. Müneccimbaşı, vrk. 94 a.

(185) Hammer, 4, s. 136.

(186) Aynı eser, s. 136.

(187) Aynı eser, s. 137.

(188) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 254.

(189) Hammer, 4, s. 137.

(190) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 53 a.

komuta etmekte idi (191). Sol kanat kuvvetlerinin başında ise, Şâh'ın en güvendiği adamlarından birisi olan Ustaçlûoğlu Muhammed Han bulunuyordu (192). Bu kuvvetler, Anadolu Beylerbeyisinin komutasındaki Osmanlı kuvvetlerine saldıracaklardı. Necm-i sânî denilen ve vezîr-i a'zam olan Seyyid Ni'metullah oğlu mîr Abdü'l-Bâkî ile Kadıasker Seyyid Şerîf, merkezde Şâh'ın sancağı dibinde idiler (193). İşte ordusunu bu şekilde tertiplemiş olan Şâh İsmail, Osmanlı kuvvetlerinin iki kanadına birden hücum ederek iki taraftan bir kuşatma hareketi uygulamak ve bu suretle de Osmanlı merkezindeki kuvvetleri arkadan vurmak istiyordu (194). Piyâde kuvveti pek az olan Şâh İsmail'in bu cür'etkâr pilânını uygulamaya karar vermiş olmasının başlıca sebebi belki de ordusuna karşı beslediği sonsuz güvendi. Çünkü ona tâbi' olan kuvvetler, yalnız iyi teçhiz edilmiş değil, aynı zamanda kendisini kutsal tanıyan insanlardan meydana gelmişti (195). Bu cür'etkâr hareketin bir sebebi de, daha önce söylendiği gibi, Osmanlı kuvvetlerinden bir kısmının kendi tarafına geçeceğini umması ve Osmanlı ordusu içindeki alevîlerden ve casuslardan Osmanlı Ordusunun tertibatını öğrenmiş bulunması idi (196). İşte bu günki Doğu Bâyezid şehrinin 80 kilometre güney doğusunda bulunan Çaldıran ovasında, o devrin en güçlü iki ordusu, birbirlerini imhâ etmek için bu tertip üzre, karşı karşıya gelmiş bulunuyordu.

Çaldıran savaşı. Savaşa, 23 Ağustos 1514 (2 Receb 920) Çarşamba günü güneş doğarken (197) İran'lıların taarruziyle başlandı. Şâh'ın ida-

(191) "Meymenesi tarafından kendü, hulâsa-i ceyşle ki yirmi bin mikdarı var idi" Osmanlıların solkanadına çarptı. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vark. 53 a. Feridûn Bey, 1, s. 402. Lütfî Paşa, s. 229. Sağkanada Durmuş Han komuta etti. Şâh, merkezde ihtiyat kuvvetleriyle birlikte idi diyenler de vardır. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 254. Şâh İsmail, Osmanlıları Azerbaycan ve Mâzenderân'lılarla mükayese ederek vezîrlerine ve komutanlarına "siz yemîn ve şimalden düşmen mukabelesinde alaylarınızı müheyyâ idüb elleşmeye başlayınız, ben üzerinize hâzır olub ceng ü peykârînıza nâzırım". Bak, şahî tarihi, vrk. 265 a. dediğine göre onun herhangi bir kanatta bulunmadığı ve netice itibariyle sağ kanada da bir kumandanının komuta ettiği söylenebilir. Fakat bir vesika bulunmadıkça en eski kaynakların verdikleri bilgileri reddetmek mümkün değildir. Bu itibarla ben muâsır kaynakların verdiği bilgiye sadık kaldım.

(192) Bu zat, Şâh'ın "muazzam sipeh-sâlâr'ı idi". Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 53 a.

(193) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 53 a. Sa'düddin, 2, s. 264. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 79. Müneccimbaşı, vrk. 94 a.

(194) Müneccimbaşı, vrk. 94 a. Hammer, 4, s. 138.

(195) S. Tansel, s. 234.

(196) Hammer, 4, s. 137.

(197) Şa'ban Şifâî, vrk. 204 b.

resindeki 40 bin kişilik bir kuvvet büyük bir hırsla (198) Osmanlı kuvvetlerine saldırmıştı (199). Aynı anda Ustaçlûoğlu Muhammed Han da Anadolu Beylerbeyisinin idaresindeki kuvvetler üzerine yürüdü ve bu suretle de, kızılbaşlarca Sofukıran (sûfî kıran) adı ile bundan sonra ün kazanacak olan Çaldıran ovasında korkunç bir savaş başlamış oldu (200). Osmanlıların "Allah Allah!" kızılbaşların da "Şâh, Şâh!" diyerek (201) canla başla çarpıştıkları bu savaşta her iki tarafın sağ kanatları büyük başarılar gösterdiler. Buna karşılık daha ilk hamlede İran kuvvetlerinin sol kanadı işe yaramaz bir hale getirildi. Çünkü Osmanlıların sağ koluna komuta eden Anadolu Beylerbeyisi Sinan Paşa plân gereğince, kızılbaşları top menziline kadar getirdikten sonra topların önünde bulunan askerlerini büyük bir intizam içinde geri çekmeye (202) yani İran'lıları Türk topları ile karşı karşıya bırakmaya muvaffak olmuştu. Onun için, coşkun bir sel gibi Osmanlılar üzerine atılmış ve hiçbir ihtimali hesaba katmamış olan kızılbaşlara, herhangi bir tedbire baş vurmaya vakit bırakmadan birçok Türk topu ateş püskürdü. Husule gelen müthiş gürültünün birçoklarının maneviyatını sarsması ve yakın mesafeden açılmış olan bu ateşin birçok insanı birden yok edişi, Ustaçlûoğlu Muhammed Han ve kuvvetleri

İki taraf sağ kanad kuvvetlerinin büyük başarıları.

(198) Savaşa girmeden önce Şâh İsmail, askerlerinin cesaretini artırmak için onlara şarap içirtmişti. Bak, Lütfî Paşa, s. 228.

(199) Sa'düddin, 2, s. 266.

(200) Âlî, vrk. 239 a. Savaşa başlamadan biraz önce husule gelen bazı olayların, Şâh İsmail'in ma'neviyyatı üzerinde-ki, o devirlerde bu gibi şeylere çok değer verilirdi - pek fena bir tesir bırakmış olduğu söylenmektedir. Bunlardan birisi "Bâz-i hümâyûn" adlı ve Şâh'ça çok makbul olan bir doğan kuşunun, Şâh'ın savaşa gireceği sıralarda avına saldırmaması ve havaya yükseldikten sonra bir daha geriye dönmemesi idi. Bu halden üzüntü duyan Şâh İsmail sâkisinden şarap istemiş "peyâle-i nusret" adını taşıyan kadehle kendisine sunulan şarabı içmeden kadeh elinden düşüp kırılmıştı. Şâh bir memlekete hücum etmeden önce daima bu kadehle şarap içer ve bunu uğur telâkki ederdi. Bu hali fenaya yoran Şâh, atının başını harp sahasına döndürdüğü vakit sarhoş bir halde idi. İşte bu sırada, askerlerinin arasında "Bugün Al-i Osmân'ı Hudâ Şâh'ımıza şikâr göndermiştir" diye bağırılmasını istedi. Fakat bu emri tebliğe memur olan adam Şâh'ın dediklerini tamamiyle ters bir surette ilân etti ve "Gaziler, bilmiş olun ki bugün, Hak teâlâ Şâh'ımızı Osmanlılara şikâr" kıldı dedi. Bunu duyanlar büyük bir sinirlilik içinde "hay kâfir, poh (bok) yiyüpsen deyu" adamın üstüne saldırdılar. Bak, Şâhî tarihi, vrk. 266 a, b. Böyle bir hal vukub bulup bulmadığı kesin olarak söylenemez. Gerçek olan şudur ki Şâh İsmail Osmanlı kuvvetleri üzerine büyük bir cesaretle atılmıştır.

(201) Âlî, vrk. 239 b.

(202) Âlî, vrk. 239 b. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 79. Hammer, s. 138.

için büyük bir felâket oldu (203). Çünkü top ateşi karşısında "Bir def'ada kati çok Kızılbaş ve Muhammed Han'ın evlâd ü etbâı saf önünde bulunmağla cümlesi hâk-i helâke düştiler" (204). Bu arada bir Osmanlı askeri de Ustaçlûoğlunu atından düşürmüş ve öldürmüştü (205). Şâh İsmail'in sol kanaddaki kuvvetlerini ezen, komutanlarını öldüren Sinan Paşa kuvvetleri ayrıca Abd ül Bâkî Han idaresindeki İran piyâdesine de hücûm ederek onların da dağılmasını ve komutanlarının öldürülmesini temin ettiler. Ancak kılıçtan kurtulabilenler, savaş sahasını terketmemiş, Şâh'ın yanına kaçmışlardı (206). Halbuki Kızılbaşların; sağ kanad kuvvetleri büyük bir başarı ile çarpışmakta idiler. Çünkü önce yeniçerilere hücûm eden Şâh İsmail, tüfek ve topların çok tesirli ateşi karşısında çekilmek mecburiyyetinde kaldıktan sonra (207), Osmanlıların solkanadına saldırmaya karar verdi (208) ve hemen Malkoçoğlu Ali Bey ile kardeşi Tur Ali Bey'in zayıf kuvvetleri üzerine atıldı. Çünkü bunlar "Rumeli alayının ucunda dururlardı" (209). Bundan maksadları, Kızılbaşların bütünü savaşa girdikten sonra onları arkadan vurmaktı. Câsusları vasıtasiyle bunu haber almış olan Şâh İsmail, işte bundan dolayı herşeyden evvel bu kuvvetleri yok etmek istedi. Gerçi iki kardeş büyük fedâkârlıklar gösterdiler, ancak takviye kıt'aları yetişmeden her ikisi de şehîd düştüler (210). Bundan sonra asıl kuvvetler üzerine yönelen Şâh İsmail, kısa zamanda azeb'leri dağıtarak Beylerbeyi Hasan Paşa'nın sancağının bulunduğu yere doğru sür'atle ilerledi (211). Bu koldaki Osmanlı

Beylerbeyi Hasan Paşa'nın şahâdeti ve Osmanlı solkanadındaki çözülme.

(203) Âlî, vrk. 239 b. Müneccimbaşı, vrk. 94 a. Topların sayısı 500 kadardı. Bak, Abd ül Gaffar Kırîmî, vrk. 220 a.

(204) Müneccimbaşı, vrk. 94 a. Ustaçlûoğlunun "evlâd ü ensâbı" bu esnada öldüler. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 79.

(205) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 54 b. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 79. Ustaçlûoğlu'nu "bir bölük dilâver irişüb" öldürmüşlerdi. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 94 a.

(206) Kemal Paşa-Zâde, defter, vrk. 54 b. Feridûn Bey, 1, s. 462.

(207) Kemal Paşa-Zâde, defter, vrk. 54 b.

(208) Şâh İsmail'in Osmanlı sol kanadı üzerine bütün kudretiyle çarpması belki de bir maksada bağlıdır. Çünkü bu koldaki Osmanlı askerlerinin bir kısmı alevî idiler.

(209) Kemal Paşa-Zâde, defter, vrk. 55 a.

(210) Kemal Paşa-Zâde, defter, vrk. 55 a. İran askerinin hücum edişini tehammülle seyredemiyen Malkoçoğulları, zamansız saldırıya geçmişlerdi. Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 259 b.

(211) Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 79.

komuta hey'eti, daha önce kararlaştırılmış olan hareket pilânını uygulayamamış, yani topların önünde bulunan azeb'leri zamanında geri çekemediği için, neticenin alınmasında tesirleri pek büyük olan toplar hiçbir işe yaramamıştı (212). Bundan başka Beylerbeyi Hasan Paşa da pek ağır surette yaralanmış ve savaş sahasının dışına çıkrıldıktan kısa bir zaman sonra ölmüştü (213). Hülâsa Şâh'ın korkunç saldırısı, topların işe yaramaması ve Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın şehid düşmesi, Osmanlı sol kanadının çözülmesine ve askerlerin Pâdişah'a doğru kaçmasına sebep oldu (214).

Osmanlı merkez kuvvetlerinin işe müdâhalesi. Şah İsmail'in yaralanması ve Safavî kuvvetlerinin hezîmeti.

Durumun vehâmetini, Karaçinoğlu'nun gönderdiği haberden öğrenen Padişah, bu kola acele yardım edilmesini emretti. Onun için tüfekli yeniçerilerden "Bir koşun asker, Rumeli leşkerine imdâd ve incâd kasdına yüzlerin oi cânibe döndirdiler" (215). Yeniçerilerin işe müdahalesi savaşın seyrini birden bire değiştirmiş görünmektedir. Çünkü ateşli silâhlar karşısındaki insan kaybı, Şâh İsmail'in yaptığı şiddetli hücumun yönünü değiştirmesine ve Osmanlı ardcı kuvvetleri üzerine çevrilmesine sebep olmuştu. İşte bu hal İran'lıların yenilmesini biraz daha çabuklaştırdı. Çünkü İran süvârisi böyle yapmakla Osmanlı ağırlıklarının, deve ve arabalarının içine düşmüş, atlarının ayakları iplere ve zincirlere takılarak iş göremez bir hale gelmişti (216). Bu sırada idi ki Osmanlı merkezindeki bütün kuvvetler kılıçla da savaşa girdiler (217). Savaşın bu en kritik anında Şâh İsmail, bir kurşunla bazusundan yaralandı (218) ve atı çamura saplanarak kendisi yere düştü (219). Bu halde iken mızraklı bir Osmanlı süvarisi ona hücûm etmişti. Fakat Şâh'ın "mukarriblerinden" olan, kıyafet ve elbisesi, aynı zamanda "zînet ve şevket" bakımından Şâh'a çok benziyen (220) sultan Ali, "Şâh, ben'im" diyerek işe müdahele edince Osmanlı süvarisi onun üzerine atılmış ve kendisini yakalıyarak Pâdişah'a koşmuştu. Bu esnada idi ki, sonradan at - çeken diye ün alan Hızır adındaki bir seyis, kendi atını Şâh'a vererek gerçi onun kaçmasını mümkün kılmış (221), fakat kendi canını kurtaramamıştı (222). İkindi vaktine doğru savaş sâhasından kaçan Şâh'ın (223) peşine takılan Mihaloğlu, ona Çaldıran suyunda yetişmiş ise de yakalamaya muvaffak olamamıştı (224).

Şâh'ın yaralanmasından ve kaçmasından sonra İran ordusu daha fazla direnemiyerek dağılmış ve şafakla başlamış olan bu korkunç savaş, o gün akşam üzeri, Osmanlıların büyük bir galibiyyetiyle sona ermişti (225). Bununla beraber Pâdişah yatsı vaktine kadar atından inmedi (226). Tarihin en büyük meydan savaşlarından biri olan Çaldıran savaşının kazanılmasında; "tertip ve tahkim işlerindeki" üstünlüğün (227), ateşli silâhlara mâlik olmanın, Osmanlı askerinin eşsiz fedâkârlığının ve son olarak Yavuz Sultan Selim'in askerî dehâsının büyük payı vardır (228).

(212) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 255.

(213) Âlî, vrk. 240 a. Sa'düddin, 2, s. 268. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 80. Müneccimbaşı, vrk. 94 b.

(214) Âlî, vrk. 240 a. Sa'düddin, 2, s. 268.

(215) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, 56 a. Ustaçluoğlu kuvvetlerinin yenilmesinden sonra İran'lılar "Rumili askeri üzerine yürüyüb hücûm idicek Padişah emretti, on üç bin beşyüz yeniçeri yedişer nevbet tüfek attılar ve a'dâyı âteşe yaktılar". Bak, Abdül-Gaffar Kırîmî, vrk. 220 a. Durumun kötülüğünü Padişah'a bizzat Hasan Paşa aşağıdaki şekilde arzetmişti: "Hasan Paşa ibtidâ mecrûh olup henüz rûh-i revânı bedeninde iken alem dibine yürüyüb rikâb-i Padişahîye varub ruy-mâl itti ve rikâb-i saâdet menabların takbîl idüp gubâr-i sümm-i semend-i hâkanîye hezâr bâr hamd ü sipâs olsun ki bu zerre-vâr kullarına uğur-i humâyûn-i hudâvendigârî'de rûh-i revân fedâ etmek müyesser oldu. Ve bu abd-i ednânın vücûduna adem irişti ise Padişah-i cihân mesned-i saltanatta ömr ü devletle câvidân olsun ki hâlâ Rumili kuluna za'f ve inkisâr vâkı' oldu. Anlara sahâbet ve muavenet ehemm-i mühimmat ve cümle-i vâcibâtdandır, deyu rikâb-i Padişahî'ye mâ-vaka'ı arzetti". Bak, Zaim Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 430 b.

(216) "Pes Şâh dönüb sâka'ya hücûm ve kendusini vartaya ilka eyledi. Ağırlık develeri ve arabalar içine düşüb atlarının ayağı iplere ve zincirlere dolaşmaya başladı". Bak, Müneccimbaşı, vrk. 94 b.

(217) Müneccimbaşı, vrk. 94 b.

(218) "Bu resme ceng iderken Şâh-ı güm-râh
"Tüfek tokundu bâzûsuna nâ-gâh".
Bak , Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 56 b. Şâh İsmail omuzundan iki yerden yaralandı. Bak, Müneccimbaşı, vrk, 94 b. Şâh, kolundan ve ayağından yaralanmıştı. Bak, Hammer, 4, s. 138.

(219) Müneccimbaşı, vrk. 94 b. Şâh'ı, Malkoç oğlu Ali Bey Yaralamıştı, fakat Şâh'ın adamları bu sırada Malkoçoğullarını öldürdüler. Bak, Muhy'iddin Çelebî, s. 191.

(220) Sa'düddin, 2, s. 270.

(221) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 80.

(222) Müneccimbaşı, vrk. 94 b.

(223) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 56 b. Muhy'iddin Çelebî, s. 191.

(224) Şükrî, vrk. 19 b.

(225) Feridûn Bey, 1, s. 403. "Ceng ve harb kuşluktan akşama dek" sürmüştü. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 95 a.

(226) Sa'düddin, 2, s. 273.

(227) Muhammed Ali Firûgî, s. 7.

(228) Savaşın kazanılmasında Osmanlı topçusu ile yeniçerilerin büyük rolü olmuştur. Bak, Zinkeisen, 2, s. 570.

Şâh İsmail, on onbeş kişilik maiyyetiyle birlikte (229) sür'atle doğuya doğru kaçtı ve çok kısa bir zamanda Tebriz'e vardı (230). Ancak orada da güven içinde kalamayacağını anladığı içindir ki Sultaniyye kalesine sığındı (231). İran ordusuna gelince, büyük kısmı esir edilmiş (232) olan bu ordunun kılıçtan kurtulanlarını Şehsüvâr oğlu Ali Bey'in bir süre ta'kip ettiği (233), fakat biraz sonra bu işten vazgeçtiği, netice itibariyle, perişan bir surette kaçan İran kuvvetlerinin esaslı bir surette ta'kibe tâbi' tutulmadığı anlaşılmaktadır. Askerliğin en baş kurallarından birisi olan ta'kip işinin, İran ordusu hakkında neden uygulanmadığını, bir vesika ve kandırıcı bir kaynak bulunmadığına göre, izah etmek pek güçtür. Gerçi bazı kaynaklarda, Kaçanı kovalamak merdliğe aykırı bir harekettir denilmek suretiyle ta'kip etmeme keyfiyyeti açıklanmak istenmiş ise de bunu bir gerçeğin ifadesi olarak kabul etmek mümkin değildir (234). İhtimal bu ta'kip etmeyişte, savaşın akşama kadar sürmüş olması, esasen yorgun olan Osmanlı kuvvetlerinin, sabahtan akşama kadar sürmüş olan bu çetin savaştan sonra artık düşman ordusunu ta'kip edecek zindeliği kaybetmesi ve nihayet zengin İran ordugâh'ının yağma edilmesi işi rol oynamış olabilir. Bilhassa sonuncu nokta, yani yağma işi, üzerinde önemle durulması lâzımgelen bir haldir. Çünkü, yolculuk esnasında türlü sıkıntılara katlanmış olan Osmanlı ordusu o anda zengin bir ordugâh'ın

Safavî kuvvetleri esaslı bir ta'kibe tâbi' tutulmadılar.

(229) Muhy'iddin Çelebî, s. 191. Şâh, sekiz kişi ile kaçabildi. Bak, Şükrî vrk. 19b.

(230) Çaldıran'dan Tebriz'e kadar on günde gidilebilir. Şâh, bu mesâfeyi bir gün bir gecede aldı. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 56 b.

(231) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 56 b. Muhy'iddin Çelebî, s. 191. Şâh İsmail, Dergüzin'e kaçmıştı. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 256. Müneccimbaşı, vrk. 95 a. Hammer, 4, s. 139. Şâh, İsfehan'a kaçtı. Bak, Şa'ban Şifâî, vrk. 205 b.

(232) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 56 b.

(233) Aynı eser, vrk. 59 a.

(234) Pâdişah ta'kibe muhâlefet etti ve "kaçanı kovmak (kovalamak) ve zebûnu öldürmek, âdât-ı sâhib-kıran-ı cihâna muhâlif olmağla herkim bu leşker-i mahzûl'ün sürüb kovmağa (kovalamağa) bâdî olacak olursa ana nân ü nemek'im haram ender haram ola deyu guzât'a sevgend ve peymân virdi. Guzât-ı mücâhidin emr-i Pâdişah-ı rûy-i zemîni sem'-i kabulle isga idüb herkes yerlü yerinde ve gediklü gedüğünde durdu". Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 430 b. Gaziler "kaçanı kovmak (kovalamak) mürüvvet değildir, deyu ele gireni alup giru ordularına döndiler". Bak, Şâhî Tarihi, vrk. 268 b. Pâdişah, tellâllar vasıtasıyle orduya şunu bildirdi: "Bir kimesne ki nisâ ve sıbyân'dan esir etmiştir, salıvireler" ve "Şâh İsmail'i kovmaktan fârig olalar. Ona olan yeter. Şimden sonra olan mürüvvet değildir". Bak, Hüseyin bin Ca'fer, vrk. 114 a.

içinde bulunmaktadır (235). Ayrıca, savaşta çok sayıda insanın ölmüş olması, bu ta'kip edilmeyişte başka bir sebep olarak düşünülebilir. Çünkü, söylendiğine göre iki taraftan ölenlerin mikdarı 30 000 kişi idi (236). Ölenler arasında üstün vasıftaki insanlar da vardı. Osmanlılar, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile, Sofya Sancağı Beyi Malkoç oğlu Ali ve kardeşi Silistire sancağı Beyi Tur Ali, Birizren Sancağı Beyi Süleyman (237), Karasi Beyi, Mehmed, Kayseri Sancağı Beyi Üveys, Niğde Beyi Yürüyüşoğlu İskender, Beyşehir Beyi Karlıoğlu Sinan, Rumeli Kethüdası İsâ, Yahya Paşa oğlu Mahmud, Mihaloğlu Mustafa, Yörgüçoğlu Mehmed veya Mustafa Beylerle Mora Sancağı Beyi Hasan Ağa'yı (238) ve daha "nice züamâ-yi nâm-dâr ve a'yân-ı sipâh-ı timâr" ı kaybettiler (239). İranlılara gelince, onların da kayıpları telâfî edilemiyecek kadar büyüktü. Kemal Paşa-Zâde'nin dediğine göre ölenler arasında vezîr-i a'zam Seyyid Abd ül Bâkî, Bağdad Hâkimi Hulefâ Bey (240), kadıasker Seyyid Şerif, Herat ve Horasan valisi Lala Bey, Hemedan Hâkimi Tekelû Kâhi Bey (241), Korucubaşı Saru Pîrî (242), Damgan Hâkimi Sultan Ali Bey, "İrak-ı Acem serdârı Pîr Budak Bey, Gence Beyi Serdâr Bey, Saidçukuru Beyi Ağzıdar Bey, Kazvin ve Sultaniyye Hâkimi Kara Sinan Bey, "Meşhed-i Ali âstânesi nakîbi "Muhammed" (ki sıhhat-ı neseble meşhurdur") gibi büyükler de vardı (243). Bunlara Ustaçlûoğlu Muhammed hanı da ilâve edersek İran büyüklerinden ölenlerin sayısı on beşe yükselmektedir (244).

(235) Bu ordugâh'ın zenginliği hakkında bir fikir verebilmek için yağmada bulunmuş olan bir Rumeli sipâhisinin, elde ettiklerini en düşük fiyatla satmış olmasına rağmen yine de "beşyüz yetmiş bin Osmânî" kazanmış olduğunu söylemek yeter. Bak, Matrakçı Nasuh'dan naklen Şâhî Tarihi, vrk. 229 a.

(236) Mehmed bin Mehmed al Enverî, vrk. 145 a.

(237) Bazı kitaplarda bu zat Preveze sancağı beyi olarak gösteriliyor.

(238) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 57 b. Keşfî, vrk. 44 a. Âlî, vrk. 239 b. Şükrî, vrk. 44 a.

(239) Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 80.

(240) Bazı kitaplarda bu zatın adı Halife veya Halef olarak geçmektedir. Bak, Âlî, vrk. 239 b. Lütfî Paşa, s. 230. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 79.

(241) Lütfî Paşa ve Keşfî'de bu zatın adı Tekelü Yegân Beydir. Bak, Lütfî Paşa, s. 230. Keşfî, vrk. 43 a.

(242) Bu zatın adı Sarı Piredir. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 81. Bunun adı korucubaşı Kara Pîridir. Bak, Keşfî, vrk. 43 b.

(243) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 57 b. Koçi Bey risâlesinde Kemal Paşa-Zâde'ye ait olduğu söylenilen bir metinde bu isimlere ilâveten Faris ve Şîraz sipeh-sâlârı Köse Hamza Bey ile İsfahan nâibi Tursun Bey'in adı da vardır. Bak, Mecmua-i ahvâl-i Selâtîn Li-Koçi Bey, vrk. 134 b. Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, 2447.

(244) Büyüklerden ölenlerin sayısı 14'dür. Bak, Hammer, 4, s. 139.

İran ordusunun ta'kip edilmemesine son bir sebep olarak, büyük bir kısmı esir alınan İran ordusundan arta kalanların, herhangi bir noktada tutunarak Osmanlı ordusunu engelleme imkânına sahip olamayacaklarının düşünülmüş olabileceği de gösterilebilir. Hülâsa, Çaldıran savaşının sonucu Şâh İsmail için pek ağır olmuştu. Rivâyet edildiğine göre o, kendisini bu savaşa teşvik edenlere ve bilhassa Ustaçlûoğlu Muhammed Han'a sonradan bed-düâ etmişti (245).

Taçlı Hanım. Sayıları fazla olan kadın esirler arasında (246) Bağdad Hâkimi Hulefâ Bey'in kızı ve Şâh İsmail'in "menkûhası" olan Taçlı Hanım da vardı (247). Kaynaklarımızın bir kısmı tarafından Şâh'ın nikâhlı karısı ve bir kısmı tarafından sadece gözdesi olarak kabul edilen (248) ve Tacım Hanım da denilen Taçlı Hanım'ın yakalanması keyfiyyeti tarihçilerimiz arasında ihtilâflı bir konudur. Bazılarına göre, alınan esirler arasında elbisesi altınlı ve gömleği gül renkli bir kadın da vardı. Kendisinin Şâh'ın nikâhlı Hanım'ı olduğunu söylediği için Padişah'ın huzuruna götürülmüştü, öteki esirler de onun sözlerini tasdik etmişlerdi (249).

(245) Şa'ban Şifâî, vrk. 206 b.

(246) Kaynaklarımız İran'lıların, cesaretlerini ve gayretlerini arttırmak için, kadınlarını da beraberlerinde savaşa götürdüklerini yazmaktadırlar. Bak, Âlî, vrk. 240 a. Müneccimbaşı, vrk. 95 a.

(247) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 57 a. Taçlı Hanım, Akkoyunlu hükümdarı Ya'kup Bey'in kızıdır. "Şâh İsmail bu kadınla evlenmiştir. Bak, Walter Hinz (T. Bıyıklıoğlu Terc), Uzun Hasan ve şeyh Cüneyt, s. 75. Ankara 1948.

(248) Taçlı Hanım Şâh İsmail'in zevcesi idi. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 57 a. Feridûn Bey, 1, s. 403. Âlî, vrk. 240 a. Şâh İsmail'in "Taçlı Hanım dimekle ma'ruf hatunı ki büyük hatunı ve sevgilüsi idi". Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 261 a. Esirler arasında Şâh İsmail'in "zevcesi Taçlı Hanım" da vardı. Bak, Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 81. Savaş meydanında zor duruma düşen Şâh İsmail'in, zevcelerinden Taçlı Hanım Osmanlıların eline esir düştü. Bak, Muhy'iddin Çelebî, s. 191. Esirler arasında Şâh'ın zevcesi de vardı. Bak, Sa'düddin, 2, s. 270. Taçlı Hanım Şâh İsmail'in "mâ'şukasıdır". Bu kadından başka esirler arasında Şâh'ın Bihrûze adını taşıyan Hanımı da vardır. Esasen Taçlı Hanım Mesih Paşa-Zâde tarafından yakalandıktan sonra serbest bırakılmıştır. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 95 a.

(249) "Ol günde tutulan diller tiğ-i ab-dâr'la haklanub esirler yoklanurken nâ-gâh bir altunlu libasla pîrâhen-i gülgûn giyinmiş bir hâtûn-i meftûn yeniçeriler arasında bulunub Şâh-i gümrâh'ın menkûhasıyım deyu söyledikte huzûr-i hümâyûna götürülüp cellâd elinde olan muteber dillerden sual olundukta muhakkak olmağın...". Bak, Feridûn Bey, 1, s. 403. Taçlı Hanım yakalandığı vakit zırhlar içinde ve harb kıyafetinde idi. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, Şâh İsmail'in zevcesi Taçlı Hanım'ın mücevheratı. Belleten, cilt 3, sayı 92, s. 612.

Bazı kaynaklar onun, Mesih Paşa-Zâde'nin adamları tarafından yakalanarak Padişah'ın huzuruna götürüldüğünü kbul etmektedirler (250). Bir kısım kynaklar ise onun yakalandığını ve fakat Padişah'ın yanına getirilmeden serbest bırakıldığını söylüyorlar (251). Meseleyi bu şekilde kabul etmek, Padişah'ın savaş günü gecesi tellallar vasıtasıyle yapdığı emre uymaktadır. Buna göre her kimin eline kadın ve çocuk esir düşmüş ise

(250) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 57 a.

(251) Koca Nışancı Celâl-Zâde, tabakatü'l-memâlik adlı eserinde Irakayn seferini anlatırken bu meseleye de değinerek diyorki: Rüstem Bey adındaki bir bahadır, Çaldıran'da bozulan Şâh İsmail ordusunu kovalamakta iken Hoy yolunda Tacım veya Taçlu Hanımı Şâh İsmail'e yetiştirmeye çalışan bir grup İran askerine yetişerek bir kısmını öldürmüş bir kısmını da esir etmişti. Taçlı Hanım bir "cariyesiyle" birlikte işte burada ele geçti. O geceyi bu civarda Rüstem Bey'in kurduğu bir çadırda geçiren Taçlı Hanım, ertesi sabah erkenden cariyesini Rüstem Bey'e göndererek çadırına kadar gelmesini rica etmişti. Bu daveti kabul eden Rüstem Bey, Taçlı Hanım'dan isteğini sorduğu vakit o, beni evimden ve yurdumdan uzaklaştırarak ağlatma. Esasen cesaret ve kahramanlığınla Padişah'ın gözüne girmiş olan senin gibi bir yiğite, âciz bir kadını yakalıyarak götürmek bir şeref ve şan sağlamaz ve "sermâye-i saâdet" de olamaz. Senin yükselmene sebep olacak şey, zaten sende mevcut olan "şehâmet ve merdânelikdir". Bu itibarla beni, Padişah'ının "mübarek başı hürmetine âzâd" etmek sana en yakışan bir hareket olur. İşittiğimize göre Yavuz Sultan Selim merd bir insandır. Beni alıp ona götürürsen, düşmanı olmakla beraber, Şâh İsmail'in nâmusu ile ilgili olan bu hareketten dolayı belki de üzüntü duyabilir. Onun için beni bırak ve fakat beni esir aldığını isbat için kulaklarımdaki şu küpeleri al. Göreceksin ki Padişah'ın huzuruna vardığın ve âciz bir kadını yakalayarak huzurunuza getirmeyi lâyık bulmadığım için onu, uğrunuza azad eyledim, dediğin vakit Padişah, seni çok takdir edecektir demiş ve bırakılması hususunda çok yalvarmıştı. Onun sözlerinden müteessir olan Rüstem Bey "hanım, hatırını hoş tut. Öyle edelim" dedikten sonra Taçlı Hanımı Hoy kalesi yakınına kadar götürmüş ve Hoy'lulara teslim etmişti. Sekiz gün sonra ordugâha dönen ve ancak meseleyi o zaman kendisine arzeden Rüstem Bey'i Padişah, davranışından dolayı takdir etmiş ve beylerbeyi yapmıştır. Bak, Celâl-Zâde'den naklen Şahî Tarihi, 267 b, 268 a. Başka bir eserde bu hususta şu kayıt vardır: "Bu defa Şâh'ın hatûnu Bihrûze dahi kızılbaş a'yanından nice kimselerin haremleri ile ele girdi. Eğerçi meşhur olan Taçlu Hanım olmak üzredir. Lâkin sahih olan budur ki mezbur Şâh İsmail'in ma'şûkası olup mahall-i ma'rekeden firar ederken Mesih Paşa-Zâdenin dâmına giriftâr ve iki gece haymesinde ârâm ve karâr eyledikten sonra la'l-i bukrek nam meşhur küpesini ki her biri bir el ayesi mikdarı idi virüb Mesih Paşa-Zâde pençesinden halâs ve Hoy'a ve andan Şâh'a vusul buldu". Bak, Müneccimbaşı, vrk. 95 a. Tâcü't-tevarih yazarı Sa'düddin de babasından naklen Taçlı Hanımın, savaş esnasında Mesih Paşa oğlunun eline geçtiğini ve bir gece çadırda misafir edildiğini, Taçlı Hanımın Mesih Paşa oğluna bütün mücevherleriyle "lâl-i bukrek parelerinin güzîdesini" verdiğini, ağlamak ve yalvarmak suretiyle onu yumuşattığını ve bu suretle serbestisini sağlayarak Hoy'a gittiğini yazmaktadır. Bak, Sa'düddin, 2, s. 273.

bunların salıverilmesi lâzımdır (252). Padişah'ın kadınlar hakkında böyle bir hüküm verip vermediği kesin olarak söylenememekle beraber çok güzel olan Taçlı Hanımın bırakılmadığı ve onun Taçî-Zâde Cafer Çelebi'ye verilmiş olduğu ve bundan sonra da Türkiye'de kaldığı bir gerçektir (253). Çünkü Padişah 921 ramazanında Taçlı Hanıma "hadım ve at arabası ve beş bin akçe vermişti (254). 984 hicret tarihine kadar yaşamış olan bu kadının ayrıca, "Tırhala'da başmaklık tarikiyle cihet-i maaşı vardı" (255). Son yapılan incelemelere göre Taçlı Hanımı esir eden MesihPaşa-Zâde değil, Vidin sancak beyi Mesih Bey'in bir adamıdır (256). Taçlı Hanımın bütün mücevheratını (257) alan bu zat bunları Mesih Beye teslim etmiş, Mesih Bey'in ölümünden sonra bu mücevherlerin bir kısmı onun zevcesinden geri alınmıştı (258).

Taçlı Hanımın, Taçî-Zâde Cafer Çelebi'ye nikahlanması üzerinde de kaynaklarımızın verdiği bilgiler birbirinin aynı değildir. Feridûn Bey'e göre Taçlı Hanım, "Cafer Bey'e in'am buyurulup mîr-i mezburun cevârîsi silkine münselik" olmuştu (259). Esasen Padişah'ın dindar ve şeriat ka-

(252) "Bir kimesne ki nisâ ve sıbyândan esir etmiştir, salıvireler. Bak, Hüseyin bin Cafer, vrk. 114 a. Tellallar vasıtasıyla bu husus için yapılan ilân şöyleydi: "Her kime nisâ ve sıbyândan esir düştüyse, ehli kıbledendir, istirkak olunmazdır, itlak olunsun deyü salıverdiler" Bak, Abdü'l-Gaffar Kırımî, vrk. 220 a. "Esir olan nisvânı, orduyu mülevves itmesünler deyü azâd eylediler". Bak, Feridûn Bey, 1, s. 403. "Kızılbaş ordusunda giriftâr olan avretleri" Padişah yurdlarına gönderdi. Bak, Şahî Tarihi, vrk. 269 a. Taçlı Hanımın esir edildiği arzedilince Padişah onu muhafaza altına aldırdı, daha sonra da Şâh İsmail'e gönderdi. Bunun böyle olduğunu bazı kitaplar kaydetmektedirler. Bak, Şaban Şifai, vrk. 206 b.

(253) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 57 a. Âlî, vrk. 240 a. Şükrî, vrk. 19 b. Zaim Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 261 a. İ. H. Uzunçarşılı, Şâh İsmail'in zevcesi Taçlı Hanımın mücevheratı. Belleten, cilt 23, sayı 92, s. 613.

(254) Fridûn By, 1, s. 418.

(255) Zaim Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 216 a.

(256) İ. H. Uzunçarşılı, Şâh İsmail'in zevcesi Taçlı Hanımın mücevheratı Belleten, cilt 23, sayı 92, s. 613.

(257) Padişah'ın emriyle Pirî ve Çoban Mustafa Paşalar tarafından tesbit olunan Taçlı Hanımın mücevheratı şunlardır: "Bir çift salkımlı ve taşları büyük küpe ile 36 tane armut biçiminde kullanılmamış ve yirmi dörder tane iki takım kol incileri, ve yine dörder taneden iki takım halhal incileri, bir tane altın kaplı ve altın zincirli ve altın yazılı veya işlemeli yeşim taşı ve bir tane bazubend ve bir altın fîrûze taşlı yüzük ve bir altın l'al taşlı yüzük ve bir altın mühür ve bir yirmibeş düğmeli fakat düğmeleri dikilmemiş sırma işlemeli zerbaft kaftan" ile iki tesbih. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, Şâh İsmail'in zevcesi Taçlı Hanımın Mücevheratı, Belleten, cilt 23, sayı 92, s. 613.

(258) Aynı makale.

(259) Feridûn Bey, 1, s. 403. Şükrî, vrk. 26 a.

nunlarına çok bağlı bulunması, aynı zamanda Tâcî-Zâdenin de "ulemâ-yi kibârdan" bulunması dolayısıyle bir nikâh bahis konusu olamazdı (260). Başka bir kaynak ise nikâhın yapıldığını ve fakat bundan Pâdişah'ın haberi olmadığını bildirmekte hattâ Pâdişah bunu duyduğu vakit Tâcî-Zâde'ye, nikâhlı bir kadını kendisine nasıl nikâh ettiğini ve hangi mezhebin buna müsait olduğunu sorduğunu ve Tâcî-Zâde'nin ölüm sebebinin bu olduğunun rivâyet edildiğini yazmaktadır (261).

Kaynakların verdiği bu bilgilere rağmen Padişah'ın bu mesele üzerinde bu kadar hassasiyetle durduğuna pek gerçek nazarıyla bakılamaz. Çünkü kızılbaşlar hakkında verilmiş olan fetva bu hususta kendisine geniş yetkiler tanımaktadır (262).

(260) Şahi Tarihi, vrk. 267 b.

(261) Şâh İsmail'in "Taçlu Hanım demekle ma'ruf hatûnu ki büyük hatûnı ve sevgülüsi idi ve sefer ve hazarda Şâh olduğu yerlerde ol nâzenîneyi bir an hizmetinden cüdâ itmezdi. Ol rezmde ol nâzenîne esir ve giriftâr olub Padişah-i zaman ol hatûnı İstanbul'a gönderüb seferden avdet idicek Taçlı Hanım için, murâdı olan nikâhla alsun dimekle, ol asırda kadıasker olan Tâcî-Zâde Cafer Çelebi, Pâdişah-i âlem-penâhın kelimâtına mağrûr olub kendüne nikâh ettirdi. Birkaç gün mürûr idicek, Kadıasker efendiye Pâdişah-i zillullâh hitap eyledi ki ol herifin avretin nice eyledinüz deyü sual irad etti. Meğer Padişah'ın murâd-i şerifleri tecribe ve imtihan imiş. Tâcî-Zâde cevap verdi ki, saâdetli Pâdişahın emr-i şerifleri yerin buldu. Deyicek Pâdişah, bre kim aldı diyu sual itti. Kadıasker Pâdişah-i âlem-penâhın emr-i vacibü'l-imtisâline ittibâan bu kemîne duacıları emr-i şer'-i sünnetle kendü vücuduma tenkih ve tezvic eyledim deyü cevap viricek, Pâdişah-i zillullah gazab ve hiddetle heman dizi üzerine geldi ve tehevvür ile, bre herif hitâbiyle, farazâ bir Pâdişah'ın avreti sana küfüv olmaya lâyık ve münasib imiş, tutalum. Amma ol herîfin zâhir bu avret menkûhasıdır ve talâk virmedüğine muhakkak olub gaye mâfi-l-bâl biz zor ve kuvvetle elinden aldığumuz mukarrer. Hal böyle olıcak nikâh üzre nikâh etmek kangı mezhepte cevaz ve ruhsat vardır deyü sual buyurduklarında biçâre Tâçî-Zâde nâ-çâr sükûta vardı. Âhir Tâçî-Zâde Cafer Çelebi'nin helâkine ve âlem-i mevcuttan nâ-bûd olmasına sebep bu oldu deyü rivâyet ederler. Bak, Zaim mir Mehmed Kâtib, vrk. 261 a. Fezâil-i Âl-i Osmanda bu hususta şu bilgiye rastlanmaktadır. Pâdişah Tâçî-Zâde'ye: "Şâh İsmail hayatta iken Taçlı Hanımın nikâhına şer'an ne yüzden müsaade buldunuz buyurduklarında fâzıl-ı mezbûr iki gûne cevab irâd eyleyüb şevketlü efendim evvelen, ol mülhid-i pür tadlil sünnet-i seniyyeye riâyet itmediği mukarrer olmakla nikâh bulunduğu surette dahi muvâfık-ı şer'-i mutahhar olmadığı azhardır. Sâniyen, aslında Hanlarından birinin zevcesi olub Şâh'ına pişkeş virdiği mesmû'-i sığar ü kibâr olduğu ecilden menkûhası olmayıb bizim nikâhımız muvâfık-ı şer'-i enver oldu didikleri mervîdir." Bak, Şaban Şifaî, vrk. 206 b.

(262) Bak, s. 38.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi

Çaldıran'da geçirilen günler, taltifler ve Tebriz'e hareket edildiği sıralarda hâinlerin cezalandırılmaları.

Şâh'ın kuvvetlerinin iyice dağıldığına kanaat getirildikten sonra savaşın yapılmış olduğu sahrada çadırlar kuruldu, ordugâh süslendi, ganâim toplandı ve gece bu suretle geçirildi. Bu savaş için "Beşâret-i ebedî" (بشارت أبدی) deyimi tarih oldu (263). Bu önemli olay için düşürülen tarihlerden birisi de şu idi:

"Hayli hücum itti müselmanlara,
Leşker-i bed-baht ile sûfî-i şûm
Âkibet-ül-emr olub münhezim
Gitti harab illere mânend-i-bûm
Hatif-i gaybî didi tarihini
Aldı Acem Şahını Sultan-ı-Rûm". (264)

آلدی عجم شاهنی سلطان روم.

Ertesi gün büyük bir divan toplandı. "Vüzerây-i izâm ve ümerârây-i kirâm" nehrin kenarında saf saf durdular, (265) ve Pâdişah'ın elini öperek zaferi tebrik ettiler (266). Bu arada şehitlerin gömülmesini ve şehzade Süleyman ile Mısır Sultanına, Kırım Hanına, Eflâk ve Boğdan'a fetih-nâmeler gönderilmesini emreden Padişah (267) bir taraftan da gereklileri taltîf etmiş, rütbeler ve bahşişler dağıtmıştı (268).

Zaferin tes'id edildiği o anlarda Padişah'ın korkunç bir hükmü de yerine getiriliyor yani İran esirleri cellatlara veriliyordu (269). Yalnız bunlardan "Kadı-Zâde Erdebîlî Mevlânâ", İdrîs-i Bitlisî'nin şefâat etmesiyle kılıçtan kurtuldu ve kendisine 18 akçe ulûfe tahsis edildi (270). Şu anda Yavuz'un istediği olmuş yani İstanbul'dan İran'a doğru asker yürütülmüş ve kızılbaşlar melâmet kanıyle boyanılmıştı (271).

Çaldıran'da iki gün kalan Padişah üçüncü gün Tebriz'e doğru harekete geçti (272) ve Recep ayının sekizinde (29 Ağustos) Dukakin-Zâde Ahmed Paşa, Pîrî Çelebi ve Sekbanbaşıyı 500 yeniçeri ile Tebriz'i işgal etmek için yola çıkardı (273). Bunlar aynı zamanda Şâh İsmail'in hazinesini zapt edecek ve şehri yağmadan koruyacaklardı (274). Kuşçu Çimeni (275) veya Kuşçu Çeşme (276) denilen konak mahalline gelindiği vakit Pâdişah, şimdiye kadar Şâh İsmail tarafında çalışmış, Çaldıran'da Osmanlılar aleyhine savaşa girmiş ve fakat o andaki menfaatları icâbı Osmanlılara dehâlet etmiş olan kürt beyi Rüstem'i, elli adamiyle birlikte öldürtmüştü (277). Yedi Çeşme denilen konak mahallinde de, biraz önce itaat etmiş olan kürt beylerinden Hâlid, yüz elli adamiyle birlikte öldürüldü (278).

(263) Keşfî, vrk. 46 a.

(264) Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi, 3415, vrk. 90 b, sayfa kenarı.

(265) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 58 a.

(266) Âlî, vrk. 241 a. Şaban Şifaî, vrk. 207 b. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 82.

(267) Kemal Paşa-Zâde, defter 9, s. 59 b. Âlî, vrk. 241 a. Bu fetihnâmelerden bazıları Feridûn Bey münşeatında vardır.

(268) Bu savaşta ölen Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın yerine Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa, Anadolu Beylerbeyliğine Karaman beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman Beylerbeyliğine de Ferhad Paşa getirildi. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter 9, vrk. 59 a. Atlı askere iki, yayalara birer akçe "terakki ihsan" olundu. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 95 a.

(269) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 58 b. Daha zafer gecesi, Padişah'ın huzurunda ve meş'alelerin ışığı altında esirlerin çoğu öldürülmüştü. Bak, Şa'ban Şifâî, vrk. 207 a. Herkes kendi esirini Padişah'ın emriyle öldürdü. ,Bak, Lütfî Paşa, s. 232.

(270) Esirlerden biri "Kadı - Zâde Erdebîlî Mevlânâ idi ki cevdet-i tabiat ve meziyyet ile şöhret bulmuştu. Mevlâna İdris görüb, bilüb, Sultan-i cihândan şefâat itti. Şâgirdim ve oğlum didikte afvolunup zincirde on sekizinci esir olmağın on sekiz akçe ulûfe himmet etti". Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 59 a.

(271) "Leşker ez taht-i Sitambul sûy-i İrân tâhtem
"Sürh-serrâ garka-i hûn-i melâmet sâhtem"
İstanbul tahtından İran'a doğru asker yürüttüm. Kızılbaşı melâmet kanına boğdum. Yavuz Sultan Selim. Bak, Lütfî Paşa, s. 233. Hüseyin Kâzım Kadri, Büyük Türk Lügati, cilt 3, s. 69.

(272) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk.. 60 a. Keşfî, vrk. 46 b. Padişah Çaldıran'da üç gün kaldı. Bak, Lütfî Paşa, s. 232. Padişah Çaldıran'da 1 gün kalmıştı. Bak, Şükrî, 20 a.

(273) Feridûn Bey, 1, s. 404. Dukakin Ahmed Paşa, defterdar Mehmed Pîrî ve 500 yeniçeri Tebriz muhafazasına gönderildi. Bak, Âlî, vrk. 241 a. Padişah, Dukakin-Zâde Ahmed Paşa, Pîrî Paşa ile Sekbanbaşını ve İdris'i Tebriz'e gönderdi. Bak, Sa'düddin, 2, s. 279. Tebriz'e gönderilenler, Dukakin-Zâde Ahmed Paşa ile Şehsuvaroğlu ve Sekbanbaşı idi. Bak, Şükrî, vrk. 19 b. Padişah, Hoy kasabasına geldiği vakit Dukakin-Zâde Ahmed Paşa Defterdar Pîrî Paşa ile Sekbanbaşı'yı bin yeniçeri ile Tebriz'e gönderdi. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 95 a.

(274) Şükrî, vrk. 20 a. Sa'düddin, 2, s. 279.

(275) Feridûn Bey, 1, s. 404. Sa'düddin, 2, s. 279.

(276) Hammer, 4, s. 305.

(277) Feridûn Bey, 1, s. 404. Rüstem Bey, yüz elli adamı ile birlikte öldürüldü. Bak, Şükrî vrk. 20 a. Sa'düddin, 2, s. 280. Hammer, 4, s. 405.

(278) Şükrî vrk. 20 a. Sa'düddin, 2, s. 280. Hammer, 4, s. 305. Bu iki kürt beyinin öldürülmesinin sebepleri kaynaklarımızda pek açıklanmamaktadır. Müneccimbaşı bu hususta: "evzâ'u etvarlarından alâyim-i nifak zuhûr etmekle" öldürüldüler demektedir. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 95 a. Bu beylerin ve adamlarının öldü-

Yavuz, Tebrizliler tarafından karşılanıyor.

O ayın onbeşinde Tebriz yakınındaki Sürhab'a gelen Pâdişahı (279) Tebriz ulemâsı, eşrafı ve halkı burada karşılamış ve Tebriz'e kadar Onun geçeceği yollara kıymetli acem kumaşları ve altunlu bezler sermişlerdi (280). Pâdişah'ı karşılayanlar arasında, Timur soyundan Hüseyin Baykara oğlu Bedî'ü'z-Zaman da vardı (281). Önde yeniçeriler olduğu halde büyük bir alayla

rülme sebeplerini, Topkapı Sarayı Arşivindeki 6672 numaralı vesikadan çıkarmak mümkündür. Bu vesikaya göre, belki Yavuz'un taht'a çıktığı sıralarda veya biraz önce doğudaki kürt beylerinden bir kısmı, kızılbaşlar adına harekete geçerek haydutluğa başlamış, bu arada bilhassa Halid Bey, Karahisar'a tâbi' Suşehri ile Akşehir ve Şaphane'yi basarak yağma ve tahrip etmişti. Aynı tarihlerde Torul kasabasının eski beyinin oğlu, babasının lalası olan ve Torul'da timar sahibi bulunan Yahya ile birlikte faaliyyete geçmiş ve Torul halkının büyük bir kısmını kızılbaşlık lehine kazanmıştı. Yine aynı sıralarda harekete geçen Şâh Ali ve Şahkulu halîfeler, Şîran ve Alucra'ya giderek Sübaşı'yı öldürmüşler ve o civarın sipâhileriyle reâyâsını kendilerine bağlamışlardı. Bunlardan başka Kürtün beylerine mensup Memiş veya Menteş adındaki şahıs, taç giymiş yanı kızılbaş olmuş ve o bölge halkının çoğunu da kendine uydurmuştu. Bu suretle başlayan hareket gittikçe genişledi. Çünkü başlangıçta teker teker hareket eden bu fesadcılar, sonunda birleştiler ve Trabzon'u basarak orada Şâh adına hutbe okutmaya karar verdiler. Ancak yapmak istedikleri iş haber alındığı için üzerlerine gerekli kuvvetler sevkedilmiş ve bir kısmı öldürülmüştü. Bununla beraber kılıçtan kurtulanlar, yukarı Kelkit ve civarına çekilerek yeniden teşkilâtlandılar. Kendilerine o bölgenin eşkıyâ ve hırsızları da katıldıktan sonra fesadcılar, yeniden Şîran'ı yağma ettiler ve Alucra'ya yürüdüler, fakat bir başarı elde edemediler. Hükümet kuvvetleri, büyük çabalar sarfettikten sonra, bu bölgeye tamamiyle hâkim olmuş, fesadcılardan büyük bir kısmı ya tutulmuş veya öldürülmüştü, fakat Halid ele geçirilememişti: Bak, Topkapı Sarayı Arşivi, 6672 Çemişkezek nâhiyesinde hüküm süren Rüstem Bey'e gelince o, bölgesi üzerine yürümüş olan kızılbaş Nûr Ali halife'ye karşı durmadıktan başka Şâh İsmail'e tâbiiyyetini arzederek topraklarını onlara bırakmış ve bu yüzden Şâh İsmail onu İrak'ta bir beyliğe ta'yin etmişti. Fâtih Sultan Mehmed zamanında Kemah'ın Osmanlılar eline geçmesine mani' olan ve bu bölgeyi Şâh İsmail'e terkeden Rüstem Bey, Çaldıran savaşında da Osmanlılara karşı çarpışmıştı. Bak, Dr. Fritzsche, Kürdler, s. 164. İstanbul, 1337.

(279) Feridûn, 1, s. 404. Pâdişah Sürhab'a onüç Receb'de geldi. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 60 a. Pâdişah buraya 16 Receb'de geldi. Bak, Âlî, vrk. 241 a. Sa'düddin, 2, s. 280. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 82.

(280) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 60 a, b. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 82. Abdü'l-Gaffar Kırîmî, vrk. 220 a.

(281) Şükrî, vrk. 20 a. "Bedî'ü'z-Zaman Mirzâ, Hüseyin Baykara'nın oğlu olup babasının 912 h, (1516) tarihinde vefatı üzerine biraderi Muzaffer ile birlikte Horasan'da taht'a geçmişlerse de pek az müddet kalmışlar ve Muzaffer'in vefatından sonra bunların ülkesine, Özbek devletini kuran Mehmed Şeybânî hücûm ettiğinden Bedî'ü'z-Zaman Şâh İsmail'in yanına kaçmış ve orada bulunduğu sırada Yavuz Sultan Selim'in Tebrizi işgali üzerine kendisi bilinerek hakkında riâyet gösterilip gün-

Tebriz'e giren ve kadın, erkek, genç ve ihtiyar herkes tarafından büyük bir sevgi ile karşılanan (282) Yavuz, gerçi orada Şâh'ın hazinelerini bulamadı (283), fakat bir kısım mücevherat ile kıymetli taşlar ve çok de-

Geriye dönme sebepleri.

ğerli silahları ele geçirdi (284). Tebriz'de kaldığı sekiz dokuz gün içinde her tarafı ve bu arada Heşt-Behişt sarayını da gezen Yavuz, Şâh İsmail tarafından cephanelik olarak kullanılmakta olan Uzun Hasan camiini yeniden ma'bed haline getirmiş ve burada Cum'a günü hutbede Hulefâ-i Râşidîn ile kendi adına hutbe okutmuştu (285). Onun maksadı kışı bu havâlide geçirmek ve baharda Şâh İsmail ile yeniden mücadeleye girişmekti (286). Fakat "a'yân, bâ-husus sipâh ve yeniçeriyan" bu fikirde değildiler (287). Vezirlerin fikirlerine göre de kış, ihtiyata riâyet edilmiş olmak için, İran topraklarıyle Anadolu arasındaki bir bölgede geçirilmeli idi (288). Çünkü sefer sırasında Osmanlı ordusunun "nüzül develeri", bir kısım manialar yüzünden, "mahall-i ihtiyaçta gelüp vâsıl" olamamışlardı (289). Öte taraftan o yıl, az yağmur yağması mahsulün de az olmasını mucip olmuştu (290). Ayrıca Şâh İsmail, çekilirken mevcud yiyecekleri yaktığı için "bir şinik arpa iki yüz akçeye ve bir ekmek yüz akçeye satılur olmıştı" (291). Bu şartlar altında Tebriz'de bulunmanın askerin ma'neviyyatı üzerinde fena tesirler bırakacağını söyliyen vezîrler, böyle bir anda muhtemel bir düşman hücumunun tehlikeleri üzerinde de duruyorlardı (292). Bu fikirlere, Pâdişah'ın ne derece değer verdiği bilinmemekle beraber, Tebriz'de bazı icraat yaptıktan ve bilhassa tüccar, bilgin ve san'atkârlardan bin kişiyi İstanbul'a naklettikten sonra, kışı geçirmek üzre, 14 Eylül'de (24 Receb) Tebriz'den Karabağ'a hareket etti (293). Ancak kışı buralarda bile ge-

de bin akçe ulûfe ta'yin edilip sonra İstanbul'a naklolunmuş ve 933 h., (1517) de tâûndan vefat ile Eyyûb'a defnedilmiştir". Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 256.

(282) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 60 b.

(283) Tebriz valisi Hasan Bey, Padişah'ın Tebriz'e doğru yürüdüğünü duyunca hazineyi kaçırmıştı. Bak. Âlî, vrk. 241 a.

(284) Hammer, 4, s. 140.

(285) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 61 b.

(286) Sa'düddin, 2, s. 281.

(287) Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 83.

(288) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 63 b.

(289) "Sultan-i Mısr olan Gavrî, mezheb-i rafz ve ilhâd'a mâil olmağın İsmail ile ittihad üzre" olması yüzünden zahire taşıyan Osmanlı kafilelerine mani olmuştu. Bak, 4976 numaralı kitap, vrk. 90 b.

(290) Sa'düddin, 2, s. 281.

(291) 4976 numaralı kitap, vrk. 90 b.

(292) Sa'düddin, 2, s. 281.

(293) Feridûn Bey, 1, s. 405.

Orduda huzursuzluk ve bir ayaklanma hareketi.

çirmeyi uygun görmeyenler, Pâdişah'ı fikrinden caydırmaya çalışıyor ve bu yolda yeniçerileri tahrik ediyorlardı. Bundan başka havanın soğuması, hattâ kar yağmaya başlaması, gıda maddelerinin günden güne azalması sinirlerin bozulmasına yol açtı ve bu hal ile Aras nehrine kadar gelindi. Gürcistan Hanından istenilmiş olan yiyecekten de henüz bir eser yoktu (294). Bu sebepten Gürcistan toprakları yağmalanmaya başlanmıştı. Ancak Gürcü Hanının İspirin anahtarlarını göndermesi ve yiyeceklerin de Çoban Köprüsü konağında ordugâha erişeceğini bildirmesi (295) sinirli havayı biraz yatıştırdı ise de, Aras nehrinin sularının kabarması, nehir geçilirken birçok insan ve hayvanın boğulması, ayrıca açlıktan da zayiat verilmesi, (296) yeniden sinir bozukluğunun artmasına sebep olmuş olmalıdır ki nehrin kenarında "erkân-ı devletin tahrikiyle yine yeniçeri tâifesi rehgüzâr-i şehr-yârda durdular" (297) ve buralarda kışlamanın mümkün olamayacağını söylediler (298). Devlet erkânıyle komutanların da yeniçerilerle fikir birliği içinde bulunduğunu anlamış olan Padişah, kendi isteklerinde daha fazla ısrar etmeyerek geri dönmeye karar verdi (299), ancak olayları bu suretle tertiplediklerinden şüphe ettiklerini cezalandırmakta da gecikmedi. Nitekim Nahcıvan civarında bulunan Karabağ köyünden hareket edildiği sırada, Pâdişah'ın emriyle, dilsizlerden birisi vezir Mustafa Paşa'nın atının kuskununu kesti (300). Bir süre bu halde yol alan ve nihayet askerlerin alaylı gülüşleri arasında atından düşen bu Paşa'yı (301) Yavuz, ordu mensuplarının saygısını kaybettiğini bahane ederek, Jengi çayırı konağı geçildikten sonra azletti (302). Çoban Köprüsüne gelindiği vakit Gürcü Hanının gönderdiği yiyecek maddeleri geldi. Burada bir gün kalan Pâdişah Mustafa Paşa'nın yerine Pirî Mehmed Çelebi'yi vezirliğe getirmiş, bu arada başka tayinler de yapmıştı (303). Bu esnada

Aziller ve ta'yinler. Bayburt'un işgali.

(294) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 64 a.

(295) Aynı eser. vrk. 64 b.

(296) Aynı eser. 64 a ve 66 b. Feridûn Bey, 1, s. 405.

(97) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 83.

(289) Sa'düddin, 2, s. 283.

(299) Burada yeniçerilerin Padişah'ın çadırına kurşun attıkları söylenmektedir. Bak, Sa'düddin, 2, s. 259.

(300) Şükrî, vrk. 22 a. Âlî, vrk. 242 a.

(301) Hammer, 4, s. 142.

(302) Feridûn Bey, 1, s. 405. Şükrî, vrk. 21 b. Hammer, 4, s. 142.

(303) Bu tayinlerin başlıcaları aşağıdadır: Anadolu defterdarı Şemsi Bey Rumeli defterdarlığına, Üsküp kadısı Mevlâna Abdülkerim-Zâde Anadolu defterdarlığına, Anadolu kadıaskeri Zeyrek-Zâde, emekliye sevkolunan Müeyyet-Zâde'den açı-

idi ki Bayburd'un fethedildiği haberi (304) ve Çin Ağılı (veya Çinoğlu) menziline gelindiği vakit de kalenin anahtarları geldi (305). Yine bu esnada idi ki kar yağmaya başladı. Bu sebepten çok dağlık olan bu bölgede harekât büsbütün güçleşmiş, açlık daha ziyade artmış, Gürcü Hanından gelenlerden başka, zahire tedariki için Bayburd taraflarına gönderilen Pirî Paşa'nın sağladıkları da ihtiyacı karşılamadığı için insan ve hayvanlardan ölenlerin sayısı gittikçe çoğalmıştı (306). Onun için Üç Kilise konağına gelindiği vakit sipâhilere izin verilmiş (307), fakat buna rağmen sıkıntı giderilememişti. Belki de bu sebepten dolayı Tayı Şeyh (Dayı Şeyh) konağında bulunulduğu sıralarda askerlerden bazılarının, köyleri yakıp yıktıkları görüldü (308). Ayrıca "bazı reâyâ fukarâsı" Pâdişah'a "askerin teaddisinden" şikâyet ettiler (309). Bu halleri dikkate alan Yavuz, suçluları öldürtmüş, ayrıca, bunların hareketlerine mani olamadıkları için, Sadrazam Hersek-Zâde Ahmed Paşa ile ikinci vezir Dukakinoğlu Ahmed Paşa'yı azletmişti (310). Ramazan bayramı namazını Niksar'da kılan Yavuz, 920 şevvalinin altıncı

Açlık tehlikesi, askerde disiplinsizlik. Hersek-Zâde ile Dukakin-Zâde'nin azli.

lan Rumeli kadıaskerliğine, nişancı Tâcî-Zâde Cafer Çelebi Anadolu kadıaskerliğine, Edirne'deki Yeni Medrese müderrisi Hocaoğlu Mehmed Çelebi de nişancılığa getirildi.

(304) Bayburd'u Faik Bey adındaki zat fethetmişti. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 65 a. Pâdişah Erzurum'a geldiği vakit Bayburd'un hâlâ düşmediğini öğrendi, fena halde sinirlendi, kaleyi kuşatan Bıyıklı Mehmed Bey'in, kendisi oraya gelinceye kadar bir başarı sağlanmadığı takdirde, öldürüleceğini bildirdi. Bundan dolayı gayrete gelen muhasırlar kaleyi zaptettiler. Bak, Şükrî, vrk. 21 b. Padişah, Bayburd'u kuşatan beylere "Ben gelemeden kale alınmamış olursa sizin başlarınız düşecektir" diye haber göndermiş ve kale ancak bundan sonra alınabilmişti. Bak, Hammer, 4, s. 142.

(305) Sa'düddin, 2, s. 284. Müneccimbaşı, vrk. 95 b. Bayburd'un anahtarları Padişah'a Erzurum'da sunuldu. Bak, Hammer, 4, s. 142. Padişah, Bayburd, Erzincan, Karahisar, Trabzon ve Canik'in idaresini Bıyıklı Mehmed Bey'e vererek onu İran sınırını beklemeye memur etti. Bak, Şükrî, vrk. 22 b. Âlî, vrk. 242 a. Müneccimbaşı, vrk. 95 b.

(306) Açlıktan 1000 insan ve yüzbinden fazla hayvan ölmüştü. Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 66 b.

(307) Hammer, 4, s. 306.

(308) Padişah, bir köyün yakılıp yıkıldığını ve yağma edildiğini bizzat görmüştü, Bak, Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, 66 a.

(309) Müneccimbaşı, vrk. 95 b.

(310) Kemal Paşa-Zâde, defter, 9, vrk. 66 a. Şükrî, vrk. 22 a.

Bir İran elçi heyetinin Amasya'ya gelmesi ve isteklerinin reddi.

(24 kasım 1514) günü (311) Amasya'ya geldi ve "güzîde-i sipâh ve mülâzimân-i dergâh ile" kışı burada geçirmeye karar verdi (312). Yeniçeriler, Ayas Ağa idaresinde İstanbul'a döndüler (313). Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa, kışı Ankara'da geçirmek üzere harekete geçti (314). İlkbaharda yeniden bir doğu seferine çıkılacağı düşünülerek toplar ve cephane, Şarki Karahisar'da bırakılmıştı (315). Fakat Çaldıran'da çok ağır bir darbe yemiş olan Şâh İsmail yeni bir savaşa tarafdar görünmüyordu. Bu sebepten dolayı "Sâdât-i Tebriz'den Abdülvehhâb ve Kadı İshak ve Şükrullah Muganî ve hulefâ-yi Hayderiyyeden Hamza Halifeden" kurulu bir İran heyeti Amasya'ya geldi (316). Bu heyet Pâdişah'a kıymetli hediyelerle birlikte Şâh'ın bir mektubunu sunmuştu. Barış isteğini ihtiva eden bu mektubunda Şâh, âdetâ suçunun bağışlanmasını ister şekilde bir ifade kullanıyor (317) ve esir düşen karısının geri verilmesini rica ediyordu. İran Şâh'ını bu tarzda harekete mecbur bırakan şey, Pâdişah'ın kışı Amasya'da geçirdikten sonra yeniden bir İran seferine çıkacağının öğrenilmesi idi (319). Fakat Pâdişah İranlıların isteklerinin hiç birisini kabul etmemiş (320), hattâ elçilerden Abdülvehhab ile Kadı İshak'ın İstanbul'da, diğerlerinin de Dimetoka'da hapse atılmalarını emretmişti (321).

(311) Feridûn Bey, 1, s. 464. Âlî, vrk. 242 a. Sa'düddin, 2, s. 285. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 84.

(312) Sa'düddin, 2, s. 285.

(313) Keşfî, vrk. 53 a.

(314) Şükrî, vrk. 25 b. Âlî, vrk. 242 b. Sa'düddin, 2, s. 287.

(315) Feridûn Bey, 1, s. 464.

(316) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 84. Âlî, vrk. 242 b. Sâ'düddin, 2, s. 288. Müneccimbaşı, vrk. 96 b.

(317) Âlî, vrk. 242 b.

(318) Sa'düddin, 2, s. 288. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 85.

(319) Müneccimbaşı, vrk. 96 b.

(320) Padişah, Taçlı Hanım meselesi bahis konusu olduğu vakit Şâh İsmail'in "mürted, kâfir, demi ve malı ve iyâli dükeli asker-i muvahhadîne mubâh" olduğunu ve alınan herşeyin ganimet sayıldığını söylemiş ve bunlardan dolayı biz onu bir kadıya "İn'am ettik". Şimdi ne deyip de onun elinden câriyesini alabiliriz demişti. Bak, Şükrî, vrk. 26 a.

(321) Âlî, vrk. 242. Sa'düddin, 2, s. 288.

B — DOĞU ANADOLU'NUN İŞGALİ

Çaldıran savaşından sonra da Osmanlı - İran münasebetlerinin düzgün hale gelmeyeceği, İran elçilerine karşı takınılan tavırdan anlaşılmakta idi. Gerçi iki devletin orduları bu savaşta olduğu gibi, bütün kudretleriyle bir daha karşı karşıya gelmediler. Ancak doğu Anadolu üzerinde kimin hâkim durumda kalacağı meselesi iki tarafı uzun uzadıya işgal etti ve küçük kuvvetler arasında silâhlı çatışmanın devamına sebep oldu. Ayrıca Anadolu'da İranlıların tahrik ettiği bir takım kimseler, Osmanlı idaresini rahatsız etmekten bir an geri kalmadılar. Ancak Memlûk sultanlığına karşı girişilen mücadele ve nihayet Pâdişah'ın ömrünün pek kısa oluşu ikinci bir İran seferine mani olmuştu. Halbuki Yavuz Selim'in en çok üzerinde durduğu ve en çok istediği şeylerden birisi İran'a yeniden yürümekti. Fakat olaylar ve aklı selimi onu, böyle bir savaştan önce daha başka işler yapmaya yöneltti. Bir kısmı iç meselelere ait olan bu işlerin başlıcalarına o, ihtimal Çaldıran seferi dönüşünde Amasya'da karar vermiş bulunuyordu. Bu meseleleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

Suçluların cezalandırılmaları.

1) Bunlardan bir tanesi Dukakin - Zâde Ahmed Paşa'nın öldürülmesidir. Daha önce vezirlikten azledilmiş olmasına rağmen Dukakin - Zâde Ahmed Paşa'yı Pâdişah, Amasya'ya geldikten sonra vezîr-i âzamlık makamına getirdi (322). Onun iki ay kadar süren sadâreti esnasında idi ki yeniçeriler, Pâdişah'ın doğuya yapacağı yeni seferi durdurmak için devlet erkânının tahrikiyle yeniden ayaklandılar (323). Ayaklanmanın en göze batan tarafı, Padişah'ın çok değer verdiği ve henüz üçüncü vezirliğe getirdiği Pirî Paşa ile "hâce-i sultanî Halîmî Çelebi'nin" evlerinin basılması ve mallarının yağma edilmesi idi (324). İran meselesi ortaya atıldıktan sonra birkaç defa olumsuz tavır

(322) Ferîdun Bey, 1, s. 464. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 257. Sadrazamlıktan azledilmiş olan Hersek - Zâde'nin yerine Padişah, Sinan Paşa'yı getirdi. Bak, Hammer, 4, s. 143.

(323) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 257.)

(324) Âlî, vrk. 242 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 84. Müneccimbaşı, vrk. 96 a.

takınan askerlerin bu son hareketi Yavuz'un büsbütün canını sıktı ve belki de bu yüzden birçok suçsuz insanı öldürdü, bu arada Alâü'-d-devle ile mektuplaştığı sanılan sadrazam Dukakinoğlu Ahmed Paşa, 18 muharrem 921 (4 mart 1515)'de bizzat Padişah tarafından hançerlendi ve daha sonra da iç oğlanları tarafından başı kesildi (325). Fakat onun bu kadarla yetinmeyeceği anlaşılıyordu. Nitekim o, kanlı icraatına İstanbul'a döndükten sonra da devam etmiş, ve çok sevdiği Tâcî-Zâde Cafer Çelebi ile İskender Paşa'yı ve Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'yı öldürtmüştü (326).

Kemah'ın zaptı. 2) Kemah kalesine sığınmış olan ve kalelerinin metanetine güvenen kızılbaşlar (327), kendilerine yakın olan Osmanlı toprak-

(325) Ferîdun Bey, 1, s. 464. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 257.

(326) Dukakin - Zâde'nin neden öldürüldüğü kesin olarak belli değildir. Bir rivâyete göre o, Padişah'ı Şah İsmail'in takibinden alıkoyduğu için, bir rivâyete göre de Cafer Çelebi'nin öldürülmesine ses çıkarmadığı için gazaba uğramıştır. Bak, Âlî, vrk. 263 b. Pâdişah İstanbul'a döndükten sonra askeri Amasya'da kimlerin tahrik ettiğine dair esaslı incelemeler yapmış, devlet erkânını, yeniçeri subaylarını sıkıştırmış, doğruyu söylemedikleri takdirde Padişahlıktan çekileceği tehdidinde bulunmuş ve neticede vezir Mustafa Paşa'nın yerine getirilen İskender Paşa ile Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'yı ve Tâcî - Zâde Cafer Çelebi'yi suçlu görerek Dîvân-i Hümayûn önünde boyunlarını vurdurmuştu. Bak, Âlî, vrk. 244 b. Pâdişah, Tâcî - Zâde Cafer Çelebi'den, askerleri isyana teşvik ve tahrik edenin 'cezasının ne olması lâzım geleceğini sormuş, o da, Böyle olduğu gerçekleştiği takdirde idamları gerekir, demişti. Bunun üzerine Padişah "Senin dahi fesâdın benim izz-i huzurumda gerek lâhikan ve gerek sâbıkan sâbittir" diyerek onu öldürttü. Bak, Âlî, vrk. 244 b. Tâcî - Zâde'nin öldürülmesi sebeplerinden birisi de, vaktiyle babasıyle yaptığı savaşı kazanamayarak Kefe'ye kaçan Yavuz hakkında bir hiciv yazmış olmasıdır. Bk, Âlî, vrk. 270 b. Halbuki Yavuz Tâcî - Zâdeyi çok sevmekte idi. Hattâ bu sevgiyi ifade etmek bakımından yanlış olarak aşağıdaki bilgi bile verilmektedir: Padişah, Cafer Çelebi'yi öldürtmekten çok büyük üzüntü duymuş, hattâ bir gün Dukakin - Zâde Ahmed Paşa'ya hitab ederek: "Niçin ol zamanda Cafer'in hapsini ilka itmedin, bir ağız kıyma Pâdişah'ım Cafer kuluna dimedin. Belki sözün müessir olaydı, hapse göndermekle def'i gazabımız tahakkuk bulaydı. İmdi ol zamanda olan sükûnetten malûmdur ki ol makule emîrül - kelâm mün'adim olub müsahabetimiz sana münhasır ola. Çünkü ol gitmiştir, safâ - yi tabiatı meclisimizi terketmiştir. Senin dahi sâlik-i râh-i fenâ olman sezâvardır buyurdular. Ve saatiyle derd - mendin tedarikini görmüşler". Bak, Âlî, vrk. 263 b. Ancak Âlî'nin verdiği bu bilgi gerçek sayılamaz .Çünkü Dukakin - Zâde, Cafer Çelebi'den önce yani Amasya'da Cafer Çelebi ise İstanbul'a döndükten sonra öldürülmüştür. Fakat bu bilgiden Pâdişah'ın, Ca'fer Çelebî'ye karşı olan duygularını öğrenmek mümkün oluyor.

(327) "Erzincan'dan bir merhalelik mesâfede Fırat sahiline müsâdif nâ - kabil - i teshîr bir kayanın üzerinde Kemah kalesi manzûr olur. Bak, Hammer, 4, s. 146.

larına durmadan tecavüz ettikleri için (328), kışı Amasya'da geçirmekte olan Yavuz Selim'e "bazı tecribeli beyler, Kemah kalesi kızılbaşlar elinde bulundukça "Bayburt, Erzincan gibi kasaba ve şehirlerde bir güvenlik sağlamanın mümkün olamayacağını söylediler (329). Bunun üzerine doğu Anadolu'da, esasen hâkimiyyet kurmayı lüzumlu sayan Pâdişah (330), Yıldırım Bâyezid zamanında Osmanlı topraklarına katılmış, fakat Timur istîlâsından sonra kaybedilmiş bulunan Kemah kalesinin kuşatılmasını Bıyıklı Mehmed Paşa'ya emretti. Diğer taraftan Yeniçeri Ağasına gönderdiği "hükm - i şerîf" ile, yeniçerilerin hazırlanmasını ve baharda Geldigelen sahrasında bulunmalarını isteyen Pâdişah (331) 1515 Nisanında (332) Amasya'dan bu sahra'ya hareket etti. Rumeli Beylerbeyinin idaresindeki Rumeli kuvvetlerinin de Pâdişah'a katıldığı bu sahrada (333) üç dört gün kalınmış (334) ve gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra, önemli bir kuvvetle, Kemah'a doğru harekete geçilmişti. Tokat kalesinden getirtilmiş iki top da bu kuvvetler arasında bulunuyordu. Pâdişah'ın idaresindeki bu önemli kuvvetin sadece, Fırat kenarında bir kaya üzerinde inşa edilmiş olan Kemah kalesi için olmadığı ve bu hazırlıkların başka sebepleri de bulunduğu ilk bakışta anlaşılıyordu. Gerçekten Yavuz'un, Kemah üzerine yürüdüğü sıralarda İran Kuvvetlerinden başka Dulkadır beyi Alâ'ü-d - devle ve Memlûk hükümdarının kuvvetleriyle de karşılaşmak ihtimali vardı, hattâ bu üçünün, birlikte, Osmanlılara saldırması bile mümkündü. Çünkü Dulkadır beyi Alâ'ü-d - devle ile ittifak etmiş olan Şâh İsmail'in (335), kendisinden sonra sıranın Mısr'a geleceğini söylemek suretiyle Memlûk sultanını uyararak Osmanlılar aleyhine bir ittifak te'minine çalıştığı (336) bilinmekte idi. Pâdişah'ın çok ağır bir tempo ile hareket ederek Amasya'dan Kemah'a kadar olan yolculuğu bir ay kadar uzatması, belki de bu devletlerin takınacakları tavrın meydana çıkmasını beklemekten ileri gelmişti. Ancak ne Şâh İsmail, ne Memlûk Sultanı ne de Alâ'ü-d - devle gerekli faaliyyeti göstere-

(328) Âlî, vrk. 243 a. Sa'düddin, 2, s. 288.

(329) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 258.

(330) Bak, s. 78.

(331) Keşfî, vrk. 53 b.

(332) 921 Safer'inin sonu. Bak, Ferîdûn Bey, I, s. 413. Pâdişah Amasya'dan 5 Rebî'ül - âhir (19 Nisan) perşembe günü ayrıldı. Bak, Âlî, vrk. 243 a. Keşfî, vrk. 53 b. Şükrî, vrk. 26 a. Vakayi' - i Sultan Bâyezit ve Selim Han, s. 85.

(33) Keşfî, vrk. 54 b.

(334) Şükrî, vrk. 26 b. Keşfî, vrk. 54 b.

(335) Keşfî, vrk. 59 b.

(336) Bak, s. 113 - 114.

mediler. Sadece Memlûk Sultanı, Dulkadırlılar için diplomatik bir çıkış yapmış, fakat Kemah yolu üzerindeki Karaca Bey çayırında kabûl edilen elçileri, Pâdişah'ın sert bir cevabiyle karşılaşmışlardı (337). Kemah kalesi muhafızlarına gelince onlar, bir süredenberi kuşatılmış bulunmakla beraber teslim olmayı kabul etmeyorlardı. Bu yüzden, Pâdişah'ın kale önüne geldiği gün (5 Rebî'ül-âhir 921=19 Mayıs1515) büyük bir hücûm yapılmış ve kale zorla ele geçirilmişti (338). Bu sebepten dolayı, kalenin "cenge kadir olanları katl ve nisâ ve etfâli esir kılındı" (339) ve kale muhafızlığına Karaçin oğlu Ahmed Bey tayin edildi (340).

Doğu Anadoluda Osmanlı hâkimiyetine doğru gidiş.

3) Çaldıran zaferi ve Osmanlı ordusunun Tebriz'e kadar ilerlemesi gerçi İran'da Safavî devletinin kudret ve nüfuzunu sarsmış, fakat bu zafer ve geçici olan o istîlâ, Safavî'lere bağlı olanların inançları üzerinde esaslı bir değişiklik meydana getirememişti. Onun için Osmanlılar çekilir çekilmez, bilhassa İran'ın kuzeyinde Şâh İsmail'in hâkimiyyeti ve otoritesi yeniden kuruldu. Fakat, sünnî'lerin de bulunduğu doğu Anadolu'da bu nüfuz ve hâkimiyyet, hiçbir zaman, Çaldıran savaşından önceki yıllarda olduğu gibi yerleşemedi. Çünkü Osmanlılar, bu toprakların kendilerine bağlanmasını, İmparatorluğun güvenliği, İran'ın batı ve kuzey kesimlerinin baskı altında tutulması ve müteakip İran seferlerinin güçlüklerini ortadan kaldırması bakımından lüzumlu görüyorlardı. Bu sebeplerden dolayı Yavuz Sultan Selim, daha Amasya'da iken bu bölge hakkında bazı kararlara varmış bulunuyordu. Fakat çok ârızalı olan bu toprakların istîlâsı o kadar kolay değildi. Onun için Pâdişah, askerî hareketten ziyade politik yollardan yürümeyi lüzumlu gördü ve ihtimal, Şâh İsmail'in bu bölge hakkında uyguladığı yanlış siyasetten birinci derecede faydalandı.Bu siyaset, doğu Anadolu'da bulunan Kürd beylerine karşı Şâh İsmail'in

(337) Bak, s. 103.

(338) Şükrî ,vrk. 27 a. Keşfî, vrk. 56 b. Müneccimbaşı, vrk. 96 b. Kale kumandanı Rebî'ül - âhir'in beşinci günü ikindi vakti kaleyi teslim etti. Bak, Ferîdûn Bey, I, s. 413.

(339) Müneccimbaşı, vrk. 96 b.

(340) Bu kale için aşağıdaki tarih düşünülmüştür:

"Komağa âlem içre nâm ü nişân
Arka bir eyleyüb cemî' - i sipâh
Oldı tekbîr - i gaziyân tarih
Aldı hısn - i Kemah'ı yâ Allah"

Bak, Keşfî, vrk. 37 b.

Şah İsmail'in Kürd beylerine karşı tutumu.

düşmanca bir tavır takınması idi. Çünkü doğu Anadolu'da birçok kürd beyinin bulunmasını zaten uygun görmeyen Şâh İsmail'i, Osmanlı nüfuzunun doğuya doğru yayılması ve bilhassa bu beyler arasında bulunan sünnî'ler üzerindeki tesiri büsbütün telâşlandırdı. İşte bu hal ve daha bazı politik düşünceler sonundadır ki Şâh İsmail, Kürd beylerinden bir kısmını tevkîf etmiş ve beyliklerine de son vermişti (341). Tevkîf edilerek hapse atılanlar arasında kendi eniştesi Hısnıkeyfa beyi Halil Bey de vardı (342). Bu gibi haller, müstekil aşîretler hâlinde yaşayan kürdleri rahatsız etmiş, hutbe ve sikke Şâh İsmail adına olmakla beraber ona samîmi bir surette bağlanmalarına imkân vermemişti (343). Esasen sünnî olan bir kısım kürd beylerinin ona itaatı sadece korkudan ileriye geliyordu. Bu itibarla daha Yavuz Çaldıran savaşına giderken bunların bir kısmı gelip kendisine sığındılar (344). Ancak bazıları, Pâdişah batıya çekildiği vakit, Şâh İsmail'in yeniden geleceğini düşünüyor, bu sebepten dolayı tereddüt içinde bulunuyorlardı (345). Ciddî bir davranışın ve Şâh İsmail'e karşı bir koruma va'dinin bu

Yavuz'un doğu Anadolu'yu istîlâya hazırlanması.

toplulukları kendisine bağlayacağını sezmiş olan Yavuz, Tebriz'den Amasya'ya döndüğü vakit, bu hususta bazı kararlar almış ve kürdleri memnun edecek hareketlerde bulunmuştu. Bunlardan bir tanesi, daha önce öldürülmüş olan Kürd Rüstem Bey'in (346) topraklarının, oğlu Hüseyin Bey'e verilmesi idi (347). Bu Bey'e karşı Yavuz'un takındığı dostça tavır, öteki beylerin dikkatinden kaçmamış olmalıdır ki bundan sonra Osmanlılara tâbi'

(341) İlk Kürd Beyliği Abbâsî devletinin son zamanlarında Diyarbakır'da kurulmuş, sonra sayıları çoğalmıştır. Bak, Dr. Fritz, Kürt'ler, tarihî ve içtimaî tetkikat, s. 85. İstanbul, 1334.

(342) Müneccimbaşı, vrk. 97 a. Fakat Çaldıran savaşından sonra Tebriz'deki hapishaneden kaçmaya muvaffa kolan Halil Bey, kendi Beyliğine ait topraklara geldiği vakit, halk, yeniden onu Bey olarak tanıdı. Bak, Dr. Fritz, Kürt'ler, tarihî ve içtimaî tetkikat, s. 85. İstanbul, 1334.

(343) Âlî, vrk. 245 b.

(344) Âlî, vrk. 245 b. Palu Bey'i Cemşid Bey Pâdişah'a tâbiyyetini arzetmiş, bu yüzden kaybettiği topraklara yeniden sahip olmuş ve Çaldıran savaşına da Osmanlılar safında katılmıştı. Bak, Müneccmibaşı, vrk. 97 a.

(345) Âlî, vrk. 245 b.

(346) Bak, s. 67.

(347) Şah İsmail tarafını tutmayarak Osmanlılara sığınmış bulunan ve bir süre İrak'da bulunmuş olan Hüseyin Bey, önce Memlûk Sultanının himâyesine sığınmak istedi. Fakat Memlûk'lerin Malatya beyi Mamay Bey, ona, Osmanlılara başvurmasını tavsiye etmişti. Bak, Dr. Fritz, Kürdler, tarihî ve içtimaî tetkikat, İstanbul, 1334, s. 165, 166.

olanların sayısı da arttı (348). Bu tâbi oluşta Osmanlılar lehine yapılan propagandanın ve bu propagandayı idare eden Şeyh Hüsâmü'd-din Ali oğlu İdrîs-i Bitlîsî'nin rolü pek büyüktü (349). Çünkü Pâdişah, Çaldırandan Amasya'ya döndüğü vakit, kürd âdet ve geleneklerini çok iyi bilen aynı zamanda onlar katında itibarı fazla olan İdrîs-i Bitlîsî'yi (350), gerekli propagandayı yapmaya ve kürd'lerin tâbiiyyetlerini sağlamaya me'mûr etmişti (351). İşte bir taraftan bu propagandanın, bir taraftan da Şâh İsmail'in Çaldıranda yenilmiş olmasının sonundadır ki bir kısım kürd beyleri, aralarında ittifak ederek, İranlılara karşı cephe aldılar (352) ve babadan kalma topraklarını kurtarmak yoluna girdiler (353). Pâdişah da bunlara, itâatleri karşılığı olarak, beyliklerine ait olan topraklar üzerindeki haklarını tanıyan beratlar gönderdi (354). Bu beylerin en ileri gelenleri, İmâdiyye Hâkimi emîr Seyfü'd-din ile Cezîre-i ibn Ömer'den Musul'a kadar uzanan topraklar üzerinde hâkim bulunan Bohti beyleri, Hîzan Beyi Emîr Dâvûd, Hısn-ı Keyfa Emîri Halil, Bitlis Emîri Şerefü'd-din idi. Sözün kısası, Çaldıran savaşından sonra doğu bölgesindeki şehir ve kasabalarda ihtilaller oldu (355), İran me'mûr'ları buralardan kovuldu (356), Musul ve Kerkük dahil olmak üzre bu bölgede, hutbede Yavuz'un adı okunmağa başladı (357).

Diyarbakır ve yöresinde Osmanlı - İran rekabeti.

4 — İran'a, Memlûk devletine ve hattâ Dulkadir Beyliğine karşı açılacak bir seferde, Diyarbakır'ın oynayacağı büyük rolü dikkatten uzak tutmayan Yavuz, Çaldıran dönüşü sırasında, Akkoyunlu'lardan Sultan Murad'ı bu şehri geri almaya me'mûr etmişti (358). Fakat Sultan Murad bir başarı kazanamadı. Bununla beraber Pâdişah şehri almaktan vazgeçmiş değildi. O, şehrin Osmanlılara bağlanmasında, sünnî halkın gayretler harcayacağını hesaba katıyor ve bu hususta İdrîs-i Bitlîsî'nin büyük faydalar sağlayacağını kabul ediyordu. Nitekim Diyarbakır halkı, İdrîs'in tavsiyelerine uyarak, şehirde bulunan kızılbaşların bir kısmını öldürmüş, bir kısmını kovmuş (359) ve Pâdişah'dan, şehri idare edecek bir eleman bile istemişlerdi (360). Öte taraftan Şâh İsmail, doğu Anadolu'da meydana gelmekte olan bu değişikliklere mâni olmak üzre bir takım tedbirlere baş vurdu. Bunlardan birisi, Ustaçluoğlu Muhammed Han'ın kardeşi Kara Han'ın Diyarbakır'ı kurtarmaya me'mûr edilişidir. Çapakcur yolu ile Diyarbakır'a hareket eden bu Han'ın kuvvetlerine, Şâh İsmaile sadık kalmış olan Ruha (Urfa) Hâkimi Turmış (Durmuş) Han'ın kuvvetleri ile Mardin ve Hısn-ı keyfa'dan katılanlar oldu ve bu suretle toplanan beş bin kişilik bir kuvvet Diyarbakır'ı kuşattı (361).Fakat halk, şehri savunmağa karar vermiş bulunuyordu. Ancak kendi kuvvetlerinin İran'lılara karşı yeter olmayacağını düşündükleri için Amasya'da bulunan Pâdişah'tan acele yardım istediler (362). Bunun üzerine Pâdişah, esasen Diyarbakır'lı olan ve Dergâh-i Âlî müteferrikalarından bulunan Yiğit Ahmed'i (363), bir kısım kuvvetlerle Diyarbakır'a yolladı. İdris-i Bitlîsî'ye ve Kürd Bey'lerine Pâdişah'ın mektuplarını da getiren Ahmed, karanlık bir gecede Kara Han'ın kuvvetlerine bir baskın yapmış ve Rum kapısından şehre girmeye muvaffak olmuştu. Bununla beraber Pâdişah'ın mektupları ümit kırıcı

(348) Şükrî, vrk. 25 b.

(349) Müneccimbaşı, vrk. 96 a. Vakayi' - i Sultan Bâyezit ve Selim Han, s. 88.

(350) Şeyh Hüsâm'üd-din Ali'nin doğuda müridleri pek çoktu. Bunlar, şeyhlerinin oğlu olan İdris'e karşı pek büyük bir saygı duyuyorlardı.

(351) Âlî, vrk. 254 z. "Mukaddema Tebriz'den avdet vaktinde Hâkim'üd-din idrîs-i Bitlîsî, taraf-ı saltanat-ı aliyyeden me'mûren varub kürdistânı hüsn-i tedbîr ile teshîr etmiş idi". Bdk, Müneccimbaşı, vrk. 96 b.

(352) Sa'düddin, 2, s. 301.

(353) Bunların başlıcaları Urmiye, İtak, İmâdiyye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hızran (Hizan), Garzan, Palu, Siird, Hısn - ı keyfa (Hasankeyf), Meyyarfarkın (Mafarkin), Cezîre - i ibn Ömer' 'idi. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 262.

(354) Âlî, vrk. 246 a.

(355) Hammer, 4, s. 154.

(356) Âlî, vrk. 246 a.

(357) Sa'düddin, 2, s. 304.

(358) Akkoyunlu Devleti, bu tarihlerde, Uzun Hasan'ın torunlarından Elvend ve Mehmed Beyler ile Sultan Murad arasındaki rekabet yüzünden üçe bölünmüş ve bu beyler arasında savaş başlamıştı. Mehmed Bey'in ölümünden sonra da karışıklıklar devam etmiş ve neticede İrak, Fars ve Kirman Murad'a, Azerbaycan, Erran ve Diyarbakır yöresi Elvend'e düşmüştü. Fakat bu hal uzun sürmedi. Çünkü bu sıralarda Şah İsmail onların topraklarına tecavüz etmiş, bu yüzden Elvend, Diyarbakır'a, Murad'da Bağdad'a kaçmak zorunda kalmıştı. Bunun neticesi olarak Akkoyunlu devleti topraklarının bütünü ve bu arada Diyarbakır Şah İsmail'in eline geçti. İşte bu olaylardan sonra topraklarını terkederek muhtelif taraflara kaçmış olan Sultan Murad sonunda Osmanlılara sığınmış, Yavuz Sultan Selim ile birlikte Çaldıran seferine katılmıştı. Sefer dönüşünde Yavuz bu prensi Diyarbakır'ın geri alınmasına memur etmişse de, Sultan Murad bir başarı kazanamamış ve 1514 de Uurfa'da Safevîler tarafından öldürülmüştür.

(359) Sa'düddin, 2, s. 304. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 89.

(360) Âlî, vrk. 246 b.

(361) Sa'düddin, 2, s. 305. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Seli mHan, s. 89.

(362) Âlî, vrk. 247 a.

(363) Sa'düddin, 2, s. 306. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 89. Bu zâtın adı Hacı Yektâ Ahmed'dir. Bak, Hammer, 4, s. 155.

idi. Çünkü Yavuz, baharda yeni bir takım işlerle meşkûl olacağını ve şehrin, İran'lılara karşı sadece halk tarafından savunulması lâzım geleceğini yazıyordu (364). Buna karşılık Kara Han, Kürd Bey'lerinin İran'lılara yardım etmiyeceğini ve şehre, az da olsa bir Osmanlı yardımının yapıldığını bildirdiği vakit Şâh İsmail, hemen gerekli tedbirlere vaş vurdu ve kendisine sâdık kalan Kürd Bey'lerini Kara Han'a yardıma memur etti. Bunlar, eski Hizan Bey'i ile,Kürd Halid'in oğulları ve Adilcevaz, Erciş Bey'leri idi (365).Fakat Ahlat üzerinden Diyarbakır'a doğru yürümek isteyen bu kuvvetlere, Sason, Hizan ve Bitlis Bey'lerinin idaresindeki 4000 kişilik bir kuvvet, Erciş civarında hücum etti ve onları büyük bir yenilgiye uğrattı (366). İdris-i Bitlîsî'nin de hazır bulunduğu bu savaşta kızılbaşların uğradığı hezimet, Kemah üzerine yürümekte olan Pâdişah'ı çok memnun ettiği için, İdris'e 4000 filûrî gönderilmiş ayrıca kendisi de davet olunmuştu (367). Ancak, İran'lıların bu yardımcı kuvvetleri dağıtılmış bulunmasına rağmen, Diyarbakır'ın düşmana karşı daha çok zaman direnemiyeceği anlaşılmakta idi. Bu sebepten İdris-i Bitlîsî, Dulkadır toprakları üzerine yürüyen Pâdişah'tan, Diyarbakır için yeniden yardım istedi ise de (368) bir şey sağlayamadı. Çünkü Pâdişah, çok önemli saydığı Dulkadır Bey'liği meselesi ile meşgüldü. Bu Beyliğe Memlûk Sultan'ının hattâ Şâh İsmail'in yardım etmesi ihtimali kuvvetli idi (369). Bu itibarla, kuvvetlerinden bir kısmını ayırarak Diyarbakır'a göndermesi mümkün değildi. Onun için İdris-i Bitlîsî'ye verdiği cevapta "Diyâr-i aceme azîmetimiz, Alâ'ü-d-devle'nin def'ü ref'ine mevkuf olub himmetin husûli müyesser olunca ol câniblerin muhâfazasına bezl-i makdûr idesiz" demişti (370). İhtimal bu mektuplaşmalar sırasında idi ki Şâh İsmail, Kemah'ın düştüğünü öğrenmiş, ayrıca Pâdişah'ın yeniden İran'a yürüyeceğine dair bir takım haberler de almıştı (371). Her iki haberden huzursuzluk duyduğu anlaşılan İran hükümdarı, Yavuz'un bundan sonra ne suretle hareket edeceğini bilmediği için, kararsızlık içinde bulunuyor ve bu sebepten dolayı da gâh yaylaya çıkıyor, gâh Erdebil'i ziyaret ediyordu (372).

(364) Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 89.

(365) Sa'düddin, 2, s. 307.

(366) Âlî, vrk. 247 b. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 89, Şâhî tarihi, vrk. 456 a.

(367) Sa'düddin, 2, s. 307. Vakayi' - i Sutan Bâyezid ve Selim Han, s. 90.

(368) Sa'düddin, 2, s. 308.

(369) Bak, s. 102 - 103.

(370) Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 90. Sa'düddin, 2, s. 308.

(371) Topkayı Sarayı Arşivi, 5674 (17).

(372) Aynı vesika.

Onun telâşı sadece batı tarafından da ileriye gelmiyordu. Çünkü Çaldıran yenilgisinden sonra doğuda büyük karışıklıklar çıkmış, özellikle Bedî'ü'z-zaman'ın oğlu Mehmed Mirzâ, Tamgan'a kadar olan yerleri zaptetmiş ve bu suretle Irak'la Horasan arasındaki, çöl yolu hariç olmak üzre, bütün yollar kapanmıştı (373). Ubeyd Sultan da bir kısım yerleri işgal ettikten başka Merv kasabasını kuşattı. Fakat Şâh İsmail, her şeyden önce Osmanlı tehlikesine karşı tedbir almayı lüzumlu görmüş, bu sebepten dolayı Alâ'ü'd-devle ile anlaşma yoluna gitmiş ve bu arada 4-5 bin kişilik bir kızılbaş kuvvetini Aladağ civarına göndermişti (374). Gözetleme görevi ile yükümlü olan bu kuvvetler, yeni bir Osmanlı istilâsı karşısında kuzeye doğru çekilecek, böyle bir istilâ vukubulmadığı takdirde doğu Anadoluya girerek, Osmanlı'lara karşı tâbiiyyetlerini arzetmeye başlayan Kürd Bey'leri üzerinde gerekli baskıyı yaparak bu toprakları elde tutmaya çalışacaktı (375). Öte taraftan yine bu tarihlerde bir kısım Kızılbaşlar, Erzincan yöresine kadar ilerlediler. Nur Ali'nin idaresinde bulunan bu kuvvetleri (376) karşılamak ve zararsız hale getirmek için, Bayburt'da bulunan Bıyıklı Mehmed Paşa harekete geçmiş ve sabahtan akşama kadar süren kanlı bir savaş sonunda onları yenmeye muvaffak olmuştu (377). Bu olaydan sonra Pâdişah, Dulkadır seferini bitirerek, İstanbul'a doğru yola çıktığı sıralarda İdris-i Bitlîsî'ye gönderdiği bir mektupta, Diyarbakır'ı sınır komutanlarının kuvvetleriyle kurtarmanın mümkin olup olmadığını, ayrıca askere ihtiyaç

Mardin'in teslim olması.

(373) Topkapı Sarayı Arşivi, 5674 (17).

(374) Aynı vesika.

(375) Aynı vesika.

(376) Nur Ali'nin idaresindeki bu kuvvetler arasında çok sayıda kadın da vardı. Bak, Şükrî, vrk. 29 b. Nur Ali'nin daha önce öldürüldüğü söylenmektedir. Bak, Ç. Uluçay, s. 109. Çaldıran savaşında bir Nur Ali vardır. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 254. Bu, Nur Ali'ler birbirinden ayrı kimseler midir, tahkikine imkân bulunamadı. Ancak Şükrî, yukarda bahsettiğimiz olayla ilgili Nur Ali'nin, vaktiyle Anadolu'yu yağma eden ve Yularkıstı Sinan Paşa'yı mağlub eden meşhur Nur Ali olduğunu söylemektedir. Bak, Şükrî, vrk. 29 b.

(377) Nur Ali, bu savaşta Kadı-Zâde Hoca Bey adındaki gazi tarafından öldürüldüğü için Kızılbaşlar yenilmişlerdi. Bıyıklı Mehmed Paşa, Nur Ali'nin başı ile birlikte Padişah'a 600 Kızılbaş burnu gönderdi. Bak, Şükrî, vrk. 30 a. Nur Ali'yi, Kürd Rüstem Bey'in oğlu Hüseyin Bey, Çemişgezek'de bozmuş ve oldürmüştür. Ba, Dr. Fritz, Kürt'ler, Tarihî ve İçtimaî Tetkikat, İstanbul 1334, s. 65, 66.

bulunup bulunmadığını sormuştu (378). Bu mektubu yolda iken alan İdris (379) Pâdişah'a mülâki olduğu vakit, şehrin bundan sonra direnmesinin mümkin olmadığını söyledi. Bunun üzerine Pâdişah Bıyıklı Mehmed Paşa'yı Diyarbakır'a göndermeye karar vermiş, İdris'i de, Diyarbakır'a yardım etmeleri için, Çemişkezek, Palu, Çabakçur, Bitlis, Hısn-ı Keyfa, Hizan, Cizre ve Sason kürd beylerine yollamıştı. Pâdişahın emrine uyan bu beyler, kısa bir zamanda Bıyıklı Mehmed Paşa'nın emrine girmek üzre on bin kişilik bir kuvvet topladılar (380). Amasya ve Sivas Beylerbeyisi Şâdî Paşa da (381) beş Sancak beyi ve beş bin süvari ile Bıyıklı Mehmed Paşa kuvvetlerine katılacaktı (382). Fakat daha bu kuvvetler bir araya gelmemişti ki, İran kumandanlarından Kurt Bey'in, Çapakçur'u işgal ettiği duyuldu. Bunun için, toplanmış olan Kürd kuvvetleri, önce Kurt Bey'le çarpışarak onu Âdilcevaz ve Erciş taraflarına çekilmeye mecbur bıraktıktan (383) ve Şâdî Paşa kuvvetleri de katıldıktan sonra, Diyarbakır'a doğru yürüdüler. İşte Bıyıklı Mehmed Paşa'nın idaresi altında toplanmış olan bu hatırı sayılır kuvvet, Diyarbakir civarındaki Karaköprü'ye geldikten sonradır ki (384) İran kumandanı Kara Han, uzun zamandan beri devam ettirdiği Diyarbakır kuşatmasını kaldırmak ve Mardin'e çekilmek zorunda kaldı. Bundan dolayı Bıyıklı Mehmed Paşa, 921 Şa'banının "evâyilinde" (1515 eylülünde) (385) savaşmadan Diyarbakır'a girmişti. Ancak Kızılbaş tehlikesi giderilmiş sayılmazdı. Çünkü Kara Han bütün kuvvetlerini, Mardin'de bıraktığı muhafızlar müstesna, muntazam bir surette Sincâr sahrasına doğru çekmeye muvaffak olmuştu (386). Gerçi Osmanlı'lar, onları Cevsak'a kadar takip etti (387). Fakat sıcaklar dolayısiyle daha öteye gitmek istemiyerek (388) üç gün burada

(378) Sd'düddin, 2, s. 308. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 90.

(379) Daha önce yardım edilmiyeceğini bildiren Padişah'ın mektubundan büyük üzüntü duyan ve telâşlanan Diyarbakır'lılar, durumun cidiyyetini anlatmak üzre İdrisi, Padişah'a göndermiş bulunuyorlardı.

(380) Sa'düddin, 2, s. 309. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 91.

(381) Sa'düddin, 2, s. 310. Şâdî Paşa, Amasya Beylerbeyi'dir. Bak, Hammer,

(382) Sa'düddin, 2, s. 310.

(383) Hammer, 4, s. 156.

(384) Sa'düddin, 2, s. 310. Karaköprü, Diyarbakır'a beş fersah uzuklıktadır. Bak, Hammer, 4, s. 156.

(385) Sa'düddin, 2, s. 310. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 91.

(386) Müneccimbaşı, vrk. 97 a.

(387) Âlî, vrk. 248 a. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 91.

(388) Sa'düddin, 2, s. 311.

hareketsiz kaldılar. Çünkü kumandanlardan çoğunun fikri geriye dönmek idi. Halbuki İdris-i Bitlîsî, Mardin'in alınmasında israr ediyordu. Ona göre, Mardin'de Hısn-ı Keyfa Bey'i emir Halil'e tarafdar olanlar vardı. Bunlar vasıtasiyle şehir kolayca zaptedilebilirdi. Bu fikri, Bıyıklı Mehmed Paşa da uygun bulduğu için, İdris ile Halil Bey'i 500 kişilik bir kuvvetin başında Mardin'i almağa memur etti. Silâhlı bir çatışmadan ziyade barış tarafını tercih eden İdris, Kürd ulemâsından birisini, nasihat yollu bir mektupla Mardin'e elçi olarak göndermiş, itaat ettikleri takdirde mal ve canlarının güven altında bulunulacağını bildirmişti (389). Bu yumuşak ve mantıki politika çok olumlu bir tesir yaptığı için Mardin'liler, Seyyid Ali Nusaybinî'yi İdris'e göndererek teslim olma şartlarını kararlaştırdılar (390) ve şehri teslim ettiler. Ancak İran'lılar tarafından şiddetle savunulan iç kaleye girmek mümkün olmadı. Buranın elde edilebilmesi için bir süre kuşatılması icap ediyordu. Halbuki bu hususta Bıyıklı Mehmed Paşba ile Şâdî Paşa arasında anlaşmazlık baş gösterdi. Çünkü Şâdî Paşa, Pâdişah tarafından kendisine verilen görevin, Diyarbakır'ın zaptedilmesi suretiyle yerine getirilmiş bulunduğunu ve bu itibarla da işinin sona ermiş olduğunu kabul ediyordu. Onun için Mardin'in kuşatılmasına yanaşmadı (391) ve bütün ısrarlara rağmen komutasındaki 5000 kişilik kuvvetle birlikte kendi eyâletine doğru çekilip gitti (392). Şimdi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın yanında az miktarda askerle Kürd'lerden başka kuvvet kalmamıştı. Bunlarla Mardin'de kalmayı mahzurlu telâkkî eden Paşa (393), orada bir muhafız kıtası bırakarak Diyarbakır'a döndü (394). Halbuki bu sıralarda Pâdişah'ın, Kızılbaşlarla ilgili her olay üzerinde hassasiyetle durduğu ve onlara karşı tutumunda her hangi bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü 1514 kasımında (921 Şevvalinde) Edirne'de bulunan bir İran elçisinin dilekleri Dîvân'da dinlenmiş ise de Pâdişah'ın elini öpmesine müsaade edilmemişti (395). Ayrıca İran aleyhine bir takım yeni kararların alındığı da görülüyordu. Bunlardan birisi "Acem diyârına" gidip gelmenin menedilmiş oluşu idi. Çünkü Pâdişah'a göre Kızılbaşlara lâzım olan malzemenin hemen hemen hepsi Osmanlı'lardan gi-

Osmanlı komutanları arasındaki anlaşmazlık, mücâdelenin devamı ve bazı yasaklar.

(389) Sa'düddin, 2, s. 311.

(390) Âlî, vrk. 248 a.

(391) Müneccimbaşı, vrk. 97 b.

(392) Sa'düddin, 2, s. 312. Müenccimbaşı, vrk. 97 b.

(393) Âlî, vrk. 248 a.

(394) Aynı eser, 248 a.

(395) Feridûn, Bey, 1, s. 471.

diyordu (396). Buna mâni olunduğu takdirde Kızılbaşların za'fa uğrayacağını bir gerçek olarak kabul eden Yavuz, bu hususta çok şiddetli hareket ediyor ve sıkı emirler veriyordu. Fakat bütün bu emirlere ve uygulanan cezalara rağmen İran yolunun büsbütün kapanması mümkün olamıyor, yani tüccarlar bu kârlı işten vaz geçirilemedikleri için gerekli malzeme, kaçak olarak İran'a akıp gidiyordu (397). Türlü hilelere baş vurularak devam ettirilmekte olan malzeme ve silâh ticaretinin Arabistan üzerinden İran'a yöneldiğini haber almış olan Pâdişah, gereklilere daha şumullü ve dikkate değer bir takım hükümler gönderdi. Bunlardan bir tanesi 1515 kasımında Karesi Sancak Bey'i Hüseyin ile bu Sancak Kadı'larına ve iskele eminlerine gönderilen hükümdür. Bu hükümde Pâdişah, daha önce emredilmiş olmasına rağmen Türk'lerin "Arab ve Acem sûretine", Arab ve Acem'lerin de "Türk sûretine girüb" İran'a gidip geldiklerini duyduğunu belirttikten sonra: Ne karadan, ne denizden her hangi bir kimsenin ticaret, hacc ve seyâhat maksadiyle Arabistan ve İran'a gitmeleri yasaktır. Yasak'a riâyet etmeyenlerin hemen öldürülmesini ve kendilerine ait her cins eşyanın zaptedilmesini, sınırdaki Sancak Bey'lerine emir ettim. Vazifelilerin bu hususta gösterecekleri ihmâl ölümle tecziye edilecektir (398), diyordu. İhtimal bu şiddetli hükümlerin etrafa gönderildiği sıralarda Şâdî Paşa'nın, yersiz hareketi yüzünden Mardin'in kaybedildiğini ve kışı geçirmek üzre Diyarbakır'a çekilmiş olan Bıyıklı Mehmed Paşa'nın sıkıntılı duruma düştüğünü haber alan Padişah, bir taraftan Şâdî Paşa'ya ve onunla fikir birliği yapmış olanlara gerekli cezaları vermiş (399), aynı zamanda "Sipâhî oğlanlar Ağası Sinan Bey'i ve Silâhdarlar Ağası Bâlî Bey'i" 2000 seçme süvari ile Bıyıklı Mehmed Paşa'ya yardım için göndermişti (400). Öte taraftan kışı geçirmek üzere Diyarbakır'da gerekli tedbirlerin alındığı sıralarda (401). Osmanlı komutanları arasındaki anlaşmazlığı öğrenmiş olan Kara Han, bir taraftan Mardin'i işgal etmiş, bir taraftan da yardım gönderilmesi için Şâh İsmail'e haber göndermişti (402). Bunun üzerine Şâh, Hemedan Hâkimi Yegân Bey ile Bağdad'a bir miktar asker gönderdi (403). Bunlar, Bağdad Hâkiminin kuvvetleriyle birleşerek Osmanlı'larla çarpışacaklardı (404).

(396) Celâl - Zâde, vrk. 23 b.

(397) Bu yolda ticarette blunanlara verilen cezalar pek şiddetli idi. Yakalananların malları kâmilen ellerinden alındığı gibi, kendileri de hapse atılıyordu. Bu arada birçok suçsuz insan da vardı. Bu gibiler müracaat ederek hak taleb ettikleri vakit Padişah'ın bunlara «gayret - i dîn - i mübîn içün bir hususdur vâkî' oldu, sabr itsünler deyû» cevap verdiği görülüyordu. Bak, Celâl - Zâde, vrk. 23 a.

(398) Edremit Mahkeme - i Şeriyye scillerinden. (Bu vesika 1940 tarihli Ülkü mecmuasının Kasım nüshasında Kâmil Su tarafından yayınlanmışytır.)

(399) Padişah, Şâdî Paşa'yı ve onunla birlikte hareket edenleri yanına getirtti ve zindana attı. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 474. Halbuki Şâdî Paşa daha sonraki tarihlerde yine aynı vazifede görülmektedir. Bak., s. 96.

(400) Feridûn Bey, 1, s. 474. Fetih - Nâme - i Diyâr - i Arab, s. 3. Lütfî Paşa s. 243. Şükrî, vrk. 316.

Osmanlı yardımcı kuvvetleri 19 Şubat 1516 da İstanbuldan karşı sahile geçtiler (405) ve yirmi günlük bir yolculuktan sonra Kayseri'ye gelerek buradan, yardıma gelmekte olduklarını Diyarbakır'a bildirdiler. Bu haber, her an bir İran saldırısına uğramaları ihtimali olan Bıyıklı Mehmed Paşa ve onunla birlikte bulunan kuvvetler üzerinde çok iyi bir tesir bıraktı (406). Bundan sonradır ki Bıyıklı Mehmed Paşa, Sarukaplan idaresindeki 1500 kişilik bir kuvveti, Mardin'i işgal etmiş olan İran kuvvetlerini basmak üzre yola çıkarmış, kendisi de geri kalan kuvvetlerle onu takip etmişti (407). Kararlaştırılan zamanda yapılmış olan bu baskın, önce İranlıları biraz şaşırtmış, fakat sonunda onlar Osmanlıları pusuya düşürerek bir çoğunu şehit etmişlerdi (408). Kurtulabilenler, dört fersah mesafede bulunan Bıyıklı Mehmed Paşa'ya doğru kaçtılar ise de onu yerinde bulamadılar. Çünkü Paşa, yanlış bir bilgi yani kızılbaşların mağlup edildiği haberini almış olduğu için Diyarbakır'a doğru çekilmişti (409). Onun için Diyarbakır'a kadar takip edilen Osmanlı kuvvetlerinden bir kısmı da Fırat'ta boğularak ölmüşlerdi. O anda Diyarbakır bile işgal edilmek tehlikesiyle karşı karşıya geldiği için Bıyıklı Mehmed Paşa Padişah'tan yeniden yardımcı kuvvetler istedi (410). Bozgun haberini 25 nisan 1516 da (22 rebî'ül-evvel 922) duyan Pâdişah (411) fena halde sinirlenmiş, paşalara ağır lâflar söylemiş ve nisanın 26'sında Hersek - Zâde'-

Bıyıklı Mehmed Paşa'nın yeniden yardım isteği ve Osmanlıların büyük zaferi.

(401) Müneccimbaşı, vrk. 97 b.

(402) Âlî, vrk. 248 a.

(403) Aynı eser, 248 a.

(404) Âlî, vrk. 248 b. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 92. Bu Kuvvetler, Sincar sahasında Osmanlılara tabî' Kürd beylerinden Bedr ve Şeyid Ahmed Beyler komutasındandaki kuvvetlerin saldırısına uğradılar ve haylice hırpalandılar. Bak, Âlî, vrk 248 b. Sa'düddin, 2, s. 314.

(405) Fetih - Nâme - i Diyar - i Arab, s. 4

(406) Aynı eser, s. 4.

(407) Aynı eser, s. 4. Baskını yapacak olan kuvvet 2000 süvariden ibaretti ve başlarında da Çerkes Hüseyin Be yadında birisi vardı. Bak, Âlî, vrk. 288 b.

(408) Âlî, vrk. 289 a.

(409) Sa'düddin, 2, s. 316.

(410) Fetih - Nâme - i Diyar - i Arab, s. 4.

(411) Bozgun haberini şeytan Kara Murad getirmişti. Feridun Bey, 1, s. 476.

nin yakasına sarılarak başına birkaç yumruk vurmuş, sadaret mührünü kendisinden almış ve Pîrî Paşa ile birlikte onları Yedikule'de hapsetmişti (412). Anlaşılıyor ki, İran kuvvetleri İstanbul'dan gönderilen ve henüz Diyarbakır'a varamamış olan 2000 süvari ila durdurulacak kadar az değildi. Ayrıca Memlûkların bu esnadaki halleri de dikkati çekiyordu (413). Onun için Pâdişah, Hersek - Zâde'nin yerine vezîr-i a'zam olarak tayin ettiği Sinan Paşa'yı (414) hemen yola çıkardı. İstanbul'dan Üsküdar'a geçen ve oradan süratle Kayseri'ye yürüyen Sinan Paşanın yanında küçümsenmeyecek bir kuvvet vardı (415). Öte taraftan, daha önce Bâli ve Sinan Ağalar idaresinde gönderilmiş olan 2000 kişilik kuvvet, henüz Fırat'ın batısında bulunuyordu. Bunlar, Diyarbakır'ın sıkışık duruma düştüğünü ve Bıyıklı Mehmed Paşa'nın yeniden Pâdişah'tan yardım istediğini, yardımı istemeğe memur olan ulaktan öğrendikten sonra (416) acele Fırat'ı geçtiler ve 6 günlük bir yürüyüşten sonra Diyarbakır'a geldiler. Ayrıca Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa "amme-i sipâh-i Karaman ve Anadolu askeri ile" Diyarbakır'a gönderilmişti (417). Bunlar da, henüz Kızılbaşların elinde bulunan Harput ve Ergani'yi aldıktan sonra Diyarbakır'a gelmiş bulunuyorlardı (418). Bu suretle kuvvetlenen Bıyıklı Mehmed Paşa, Kara Han ile eski Koçhisar yakınında çarpıştı (419). Osmanlı kuvvetleri, sağ, sol ve merkez olarak tertiplenmişlerdi. Sağ kolda Hüsrev Paşa'nın idaresi altında 6000 kişilik bir Anadolu ve Karaman süvarisi, sol kolda ise Karaçinoğlu Ahmed Bey ile İdris-i Bitlîsî ve kürd beyleri vardı (420). Bunların idaresindeki kuvvetlerin sayısı 4000 kişi idi. 2000 kişilik kapukulu askeri ile topçular, merkezde Mehmed Paşa'nın komutasında idiler (421). Kara Han ise kuvvetlerini iki kısma ayırmış,

(412) Ferîdun Bey, 1, s. 476.

(413) Bak, s. 113.

(414) Sinan Paşa 921 Recebinde Sadrazam olarak görülmektedir: Bak, s.

(415) Fetih - Nâme - i Diyar - i Arab, s. 5.

(416) Aynı eser, s. 5.

(417) Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 92. Anadolu Kethüdası ile 500 süvari ve müfettiş Mehmet Beyle 3 000 Yumlu gönderildi. Bak, Şükrî, vrk. 31 b.

(418) Müneccimbaşı, vrk. 97 b.

(419) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 92. Müneccimbaşı, vrk. 97 b. Savaş "kadîm Koçhisar şehrinin şarkında kâin Kargandede mevkiinde oldu. Bak, Hammer, 4, s. 166. Savaşın yapıldığı yere Dedekargın sahrası derler. Bak, sa'düddin, 2, s. 317.

(420) Sa'düddin, 2, 317.

(421) Hammer, 4, s. 166.

birinin başına Şâh'ın yeğeni Hüseyin Bey ile (422) birlikte kendisi, diğerinin başına da Hemedan ve Dergüzin valisi geçmişti (423). Ayrıca Kara Han, Şah'ın kız kardeşi olan karısının hizmetindeki kadınları da "erkek kılığında süvari safları arasına tevzi" etmiş bulunuyordu (424). Her iki kolda üçer yüz korucu da vardı.

Savaş, Osmanlı sağ kanadına karşı girişilen bir hücumla başladı. Bu hücum o kadar şiddetli olmuştu ki bir an bozulur gibi olan Husrev Paşa'ya, merkezden yardımcı kuvvetler göndermek mecburiyyeti hasıl oldu. Sipâhî oğlanlar Ağası Sinan Bey'in idaresindeki bu yardımcı kuvvetlerin (426) gelişinden sonradır ki cephenin bu kesiminde durum düzelmiş ve İran kuvvetleri geri atılabilmişti. Osmanlılar, sol kolda da başarılı olmamalıdırlar ki buraya da Silahdarlar Ağası Bâlî Bey yardıma gönderilmişti (427). İşte savaşın bu şekilde devam ettiği ve sonucun ne olacağı kestirilemediği sıralarda Kara Han'ın bir kurşunla boğazından yaralanması ve Nasuh adındaki gazî tarafından başının kesilmesi (428), İranlıların yenilmesinin ve savaş meydanında 8000 ölü bırakmalarının (429) en mühim âmillerinden birisi oldu.

Zafer haberi ile birlikte Kara Han'ın başını ve bu savaşta öldürülen kızılbaşların burun ve kulaklarını Pâdişah'a götürenler, Kayseri'de Sinan Paşa ile, Akşehir'de de Pâdişah'la karşılaştılar (430). Mardin'de kazanılmış olan bu zafer Pâdişah'ı çok memnun etmişti. Çünkü onun o anda Akşehir'de bulunması ya İran'a veya Memlûklara karşı açılacak bir sefer içindi (431). Her iki takdirde de Mardin'de üslenmiş olan bir düşman kuv-

(422) Sa'düddin, 2, s. 317.

(423) Hammer, 4, s. 166.

(424) Aynı eser, s. 166.

(425) Korucu, Şah'ın hassa askerinin adıdır.

(426) Fetih - Nâme - i Diyâr - ı Arab, s. 6.

(427) Aynı eser, s. 6.

(428) Sa'düddin, 2, s. 318. Şükrî, vrk. 33 a. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 92.

(429) Fetih - Nâme-i Diyâr - ı Arab, s. 7. Sabahleyin başlayarak ikindi vaktine kadar süren bu savaşta, 10 000 kızılbaş öldürüldü. Bak, Âlî, vrk. 298 a. Müneccimbaşı, vrk 98 a.

(430) Fetih - Nâme - i Diyâr - ı Arab, s. 8. Pâdişah, zafer haberini Konya'da aldı.. Bak, Keşfî, vrk. 73 b.

(431) Osmanlı kaynaklarının hemen hemen hepsi Pâdişah'ın İran üzerine yürüdüğünü kabul etmektedirler. Bak, Fetih - Nâme - i Diyar - ı Arab, s. 9. Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 264 a. Keşfî, vrk. 66 a. Hüseyin bin Ca'fer, vrk. 115 b. Muhyiddin Çelebî, s. 192. 3647 numaralı kitap. vrk. 160 b. Abdül Gaffar Kırîmî, vrk. 220 b. Şâhî Tarihi, vrk. 458 a. Âlî, vrk. 250 b. Sa'düddin, 2, s. 324, 325. Müneccimbaşı, vrk. 98 a. Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 93.

vetinin kendisi için ne derece tehlike olduğunu Pâdişah, elbette idrâk etmekte idi. Ayrıca İran tarafından gelen haberlerden, Şâh'ın yeniden batıya doğru yöneleceği tahmin olunuyordu. Çünkü bir casus İranlılar hakkında çok dikkate değer bilgiler vermişti. Bu casusun dediğine göre, yanında 15000 kişilik bir kuvvet olduğu halde yaylada bulunan Şâh İsmail, Durmuş Bey'i bir kısım kuvvetlerle, Kara Han'a yardım etmek üzre, Diyarbakır'a göndermiş, fakat bu kuvvetler gönderilen yere varmadan Kara Han'ın öldürüldüğünü haber almışlardı (432). Bunun üzerine Şâh'dan ne suretle hareket edeceğini soran Durmuş Bey'e, yerinden ayrılmaması ve Şâh'ın da o tarafa gelerek birlikte Sinan Paşa'nın üzerine hücum edileceği bildirilmişti (433). Öte taraftan Aladağ'da bulunan kürtlerin de Durmuş Bey'le birleşeceği anlaşılıyordu. Yine bu casusun dediğine göre, elde edilen bir Osmanlı top'u, örnek alınarak, İran ordusu top ve tüfeklerle teçhiz edilmeye başlanmıştı. Bir taraftan da İranlılarla Memlûk'lar arasındaki temaslar devam ediyordu. Çünkü 200 kişilik bir Memlûk hey'etinin, Bağdad üzerinden Hemedan'a geldiği görülmüştü. Söylendiğine göre bu hey'et Şâh'a, Sünnîliği kabul ettiği takdirde, Osmanlılar ve İranlılar arasında barış için aracılık yapılabileceğini ve işgal edilen İran topraklarının geriye verdirilebileceğini, Osmanlılar razı olmazlarsa o zaman Memlûk'ların İranla birlikte onlara hücum edeceklerini bildirmişti (434). Yine bu casusa göre, Mardin savaşından canlarını kurtararak İran'a doğru kaçan kızılbaşlara, kürd beyleri yol vermemişlerdir. Onun için bu askerler, yurtlarına gitmek üzre, arab topraklarından geçmişlerdir. Fakat bu defa da arab'lar tarafından çırıl çıplak kalacak surette soyulmuşlardır. Ayrıca bunların ölü veya diri oldukları da bilinmemektedir (435). Öte taraftan Memlûk Sultanı'nın takındığı tavır, o kadar mânalanmıştı ki Yavuz, doğuya veya güneye gitmekte belki de hemen bir karara varamadı. İhtimal bundan dolayıdır ki her iki tarafa da yönelebilecek bir yol takip ediyor ve kesin kararını, olayların gelişmesi sonuna bırakmayı her halde uygun görüyordu. Fakat sonunda Yavuz, kızılbaş kuvvetlerinin Eski Koçhisar'da uğradığı önemlice hezimetten sonra daha az tehlikeli hale düşürülmüş olan Şâh İsmail'i bir tarafa bırakmış olmalıdır ki, Mardin'i işgal etmeden ,Bıyıklı Mehmed Paşa'yı kendi kuvvetlerine katılmak üzre yanına çağırmıştı (436). Bu yüzden, Mardin'de bırakılan Hüsrev Paşa'nın küçük kuvvetleri

Bir casusun verdiği bilgiler ve Mardin'in yeniden işgali.

(432) Topkapı Sarayı Arşivi, 6320 (18).
(433) Aynı vesika.
(434) Aynı vesika.
(435) Aynı vesika.
(436) Fetih - Nâme - i Diyâr - ı Arab, s. 12.

karşısında, Kara Han'ın kardeşi Süleyman Bey tarafından savunulan Mardin şehri bir yıl kadar kendisini koruyabildi. Fakat Yavuz Sultan Selim Merc-i Dâbık savaşını kazanıp Haleb'i ele geçirdikten sonra Bıyıklı Mehmed Paşa'yı yeniden oraya gönderince (437) durum birden bire değişti. Çünkü Paşa'nın yanında taze kuvvetler ve kale kuşatılmasında kullanılan ve büyük işler gören toplar vardı. Onun için Mardin Kalesi kısa zamanda zapt edildi ve kaleyi savunan komutanın başı Pâdişah'a gönderildi (438).

Pâdişah'ın hediyeleri ve İdris-i Bilisî'ye verdiği yetkiler.

Mardin'in düşmesi ve Kürd Bey'lerinin Pâdişah'a itaat etmesi (439), bu bölgedeki İran hâkimiyyetine son verdiği için, Pâdişah'ı çok memnun etmiş ve bu münasebetle Bıyıklı Mehmed Paşa ile Kürd Bey'lerine değerli hediyeler göndermesine sebep olmuştu (440). Doğu anadolunun Osmanlı'lara bağlanmasında pek büyük rolü olan İdris-i Bitlîsî'ye gönderilenlerin değeri ise büsbütün fazla idi. Fakat Pâdişah'ın ona gönderdiği mektup ve gösterdiği güven bütün değerlerin de üstünde bir şeydi (441). Bu güven,

(437) Âlî, vrk. 250 a. Hammer, 4, s. 167. Müneccimbaşı'ya göre Bıyıklı Mehmed Paşa Mardin'e Mısır seferi dönüşünde gönderilmiştir. Bak, Müneccimbaşı vrk. 98 a.

(438) Hammer, 4, s. 168.

(439) Vakayi' - i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 92.

(440) Yavuz'un Bıyıklı Mehmed Paşa'ya ve Kürd Bey'lerine gönderdiklerini Sa'düddin Efendi aşağıdaki şekilde beyân ediyor:

«Dîyâr-- i Bekr Beylerbeyisi Mehmed Paşa'ya sürh u sefîdden kîse'- i emele sığmaz mebâliğ-i kesîre gönderdiler ve esbâb ve emtia nefâyisinden bî-hadd ü bî-kıyâs nesne atâ buyurup hıla'-i mütenevvia-i fâhire ihsânı ile ser-firâz eylediler ve ümerâ-yi Dîyâr-i Bekr'e ve mülûk ve hükkâm-i Ekrâd'a bahşolunmak içün yirmi beş yük akçe ve beş yüz câme-i zerrîn ve on yedi alem-i pür tezyîn irsâl buyurdular». Bak,Sa'düddin , 2, s. 321.

(441) İdris'e Pâdişah tarafından gönderilen mektub, gerekli «elbakb»dan sonra şöyle devam ediyordu: «Tevkî'-i ref'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki şimdiki halde südde-i saâdetime mektubun vâsıl olub senden umulan hüsn-i diyânet ve emânet ve fart-ı sadâkat ve istikametin muktezâsınca Diyâr-ı Bekr vilâyetinin feth-i küllisine bâis olduğun zikrolunmuş. Yüzün ağ (ak) olsun in-şâ'-Allah. İllâ gayri sâyir vilâyetlerin dahî fethine sebeb-i küllî olasın. Benim envâ'-i inâyet-i husrevânem senin hakkında mebzûl ve mün'atıfdır. Ve-'l-hâletü hâzihi âhir-i Şevvâl-i mübârekeye değin vâk'ı olan ulûfeniz ile iki bin sikke-i efrenciyye filuri ve bir semmûr ve bir vaşak ve iki murabba' sûf ve iki çuka ve bunlardan gayri bir semmûr ve bir vaşak kürk kaplu soflar dahî ve bir firengî kemha gılâflu müzehheb kılıç in'âm ve irsâl olundu. İn-şâ'-Allah ül ekrem vusûl buldukta sıhhat ü selâmetle alub masârifine sarfeyleyesin. Mukabele hidemât ve mücâzat istikametinde dahî ihlâsınızla envâ'-i avâtıf-ı aliyye-i husrevânem sezâvâr olub behre - mend olasın". Bak, Âlî, vrk. 250 a.

ona gönderilmiş olan fermanlarla açığa vuruluyordu. Çünkü Pâdişah'ın tuğrasını taşıyan bu fermanların açık bırakılmış olan yerleri İdris-i Bitlîsî tarafından doldurulabilecek ve gereken kürd Beylerine Pâdişah adına verilebilecekti (442). Kürdlerin örf ve âdetlerini çok iyi bilen İdris, bu fermanları dilediği gibi kullanmış ve bu bölgede yapılan idârî teşkilâtta, belki de tamamiyle onun fikirlerine uyularak, sancakların bir kısmı mahallî hanedanlara bırakılmıştı (443).

1517'den sonraki yıllarda Osmanlı - İran münâsebetleri. Karahisar sancağı beyine ve kadılarına yazılan hüküm.

Doğu Anadolu'nun kaybı, İranlılar için telâfisi mümkin olmayan bir haldi. Bunu önlemeye çok uğraşan Şâh İsmail, Çaldıran seferini ta'kîb eden günlerde Memlûk'lara baş vurarak, Osmanlılara karşı ittifak etmek istedi ise de, Osmanlı'ların yeniden İran üzerine hareket edeceklerini duyan Memlûk'ler, buna yanaşmamışlardı (444). Fakat olaylar, Memlûkların duyduğu ve düşündüğü gibi cereyân etmedi, tersine olarak Osmanlılar onların topraklarını istîlâ ettiler. Bu süre içinde ise Şâh İsmail, gerekli faaliyyeti göstermedi. İran için bulunmaz bir fırsat gibi görünen bu durumdan onun neden faydalanmadığı ve niçin Osmanlıları arkadan vurmak üzre harekete geçmediği îzâhı kolay olmayan bir haldir.

Yavuz Sultan Selim'in, Mısır'ı işgal edip geriye döndüğü sıralarda, yeniden bir İran seferi düşündüğü anlaşılmaktadır. Çünkü, 1517 Nisanında, Karahisar Sancağı Beyi ile Kadısına ve diğer kadılara gönderdiği bir hükümde (445), Tumanbay'la (446) altı defa çarpışıldığını, sonunda yakalanarak huzûruna getirildiğini, bütün Mısır kıt'a'sının Çerkeslerden temizlenmiş olduğunu ve Malatya, Antep, Haleb, Şam, Trablus, Dimyat, İskenderiyye, Reşid, Saîd vilâyeti, Kudüs, Halîl ür rahman, Remle, Gazze'nin yani Akdenizden Nil'e kadar olan yerlerle Yenbu', Cidde, Medîne, Mekke, Yemen, Zengibar ve Bağdad'a (?) kadar olan yerlerin (447) fethedilmiş bulunduğunu söyledikten sonra "imdi buyurdum ki hükm-i şerîfim vusûl bulduğu gibi heman cidd ü cehd idüb ve kanûn-ı mukarrer üzre

(442) Sa'düddin, 2, s. 322.

(443) Bu bölge 19 sancak'a ayrıldı. Bunlardan on biri Türk idârecilerine ve sekizi de yerli beylere tevcih edildi. Ayrıca bu sekiz sancak'ın beşinde, hâkimiyetin babadan oğula intikali de kabul olundu. Bak, Hammer, 4, s. 177.

(444) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 267.

(445) Bu hüküm Mısır topraklarında yazılmış fakat nereden yazıldığı anlaşılamamıştır.

446) Tumanbay Memlük'ların son hükümdarıdır.

(447) Bu yerlerin hepsinin zaptedilmediği bir gerçek olduğuna göre neden böyle yazıldığı anlaşılamadı.

kendin ceng âleti ile ve cebelûlarınla bil-cümle müretteb ve mükemmel ve düşmen yarağıyle silâh ve teçhizatıyle ve sipâhî tâyifesinden kat'an sancağında bir kimesne komayub yanınca bile olub dahî aslâ te'hîr ve terâhî eylemeyüb elbette, elbette ta'cîl ale-t-ta'cîl yürüyüb Hama'da veya Halep'de gelüb asâkir-i humâyunumla cenâb-ı celâlet - meâbımı istikbâl eyliyesiz" diyordu (448). Çünkü Şâh İsmail, daha önce yapmadıklarını şimdi yapacakmış gibi harekete geçmiş bulunuyordu. Casusların ve sınır komutanlarının verdikleri bilgilere göre Nahçıvân'da kışlamakta olan Şâh İsmail, Amasya'ya doğru harekete geçmek fikrinde idi (449). Fakat biraz sonra, Pâdişah'ın Şam'a geldiğini duyduğu için, İsfahân'a çekileceği şâyi' oldu. Bu haberin alınışından onbeş gün sonra ise, Diyarbakır Beylerbeyi, İran kuvvetlerinin bir taraftan Musul üzerinden Mardin'e, öte taraftan Bayburd'a yürümek fikrinde olduklarını bildirdi. İşte bu karışık haberlerin sonundadır ki Pâdişah, yeniden Şehsuvaroğluna ve Rumeli Beylerbeyine savaşa hazır olmalarını emretmişti (450). Fakat Şehsuvaroğlundan gelen haberler, doğuda herhangi bir faaliyetin bulunmadığına dairdi. Bununla beraber, Memlûk devletini yıkmakla sağ kanadını güven altına almış olan Selim'den çok çekindiği anlaşılan Şâh İsmail'in telâş içinde bulunduğu ve harhangi bir karara varamadığı anlaşılıyordu. İşte bu kararsızlık içinde Şâh, Yavuz Sultan Selim ile barışmaya bir defa daha teşebbüs etti ve elçisini Şam'a gönderdi. Değerli hediyeler getirmiş olan bu elçi (451) aynı zamanda Pâdişah'a, Şâh İsmail'in bir mektubunu sundu. Çok saygılı bir dille yazılmış olan bu mektupta o, bir anlaşmaya gidilmesini istiyordu (452). Fakat Yavuz, Şâh İsmail'in samimiyetine aslâ güvenemiyor ve zaten onun hangi maksada hizmet ettiğini biliyordu. Elçinin tavırlarından ve sözlerinden de şüphelenilmişti (453). Çünkü İran'da

(448) Mecmuatü'l-münşeat, 3879, vrk. 105 a.

(449) Feridûn Bey, 1, s. 493.

(450) Aynı eser, s. 494.

(451) Sa'düddin, 2, s. 382.

(452) Bu mektupta şöyle denilmekteydi: «Sen birçok belde ve teb'aya malik oldun. Bilhassa Mısır'ı almakla Hâdim-i Haremeyn-i Şerîfeyn ünvanını aldın. Şimdi sen arzın İskender'isin, aramızda geçen geçmiştir; bir daha avdet etmez; sen memleketine git, ben de memleketime gideyim; aramızda, müslümanların kanlarını dökmeyelim, arzun ve maksadn neyse onu ben yerine getiririm». Bak, İ. H. Uzunçarşılı, s. 282. Şah «mektubunda Hudâvendigâr'ın ayağı basduği yerleri virüb Tebriz'i pay-taht olmağın, giru ihsan olunmasın rica eylemiş». Bak, Ferîdun Bey, 1, s. 496.

(453) Keşfî, vık. 115 a.

bir kaynaşmanın bulunduğu gelen haberlerden anlaşılıyordu. Bu hareket-te ihtimal ki, yenilmiş Memlûk sultanlığının ileri gelenlerinin de parmağı vardı. Çünkü Mısır'ın fethinden sonra, Çerkeslerin ünlü komutanlarından birisi olan Canberdi - Gazâlî (454) bir süre Osmanlılara tabî' olmamıştı. Belki bu devrede, hattâ tabî' olduktan sonra bile (455) Osmanlılar aleyhine olmak üzre İranlılar ile münasebette idi. Çünkü Mısır'ın fethinden sonra onun bir adamı Kâşân'da Şâh'ı ziyaret ederek Canberdî - Gazâlî'nin tâbi'iyyetini teklif etmiş ve sonra Bağdat'a dönerek orada beş ay kadar kalmıştı (456). Şâh, işin sıhhat derecesini anlamaya Bağdad Hâkimi Şâh Ali'yi memur ettiği için o, bu hususla ilgilenmiş ve neticede şu anlaşılmıştı ki Canberdî Gazâlî, Şâh'ın bizzat gelmesini veya yardım göndermesini istiyordu. Gönderilecek yardım ile bulunduğu vilâyeti fethedeceğini bildiren Canberdî Gazâlî, Mısır'da kendisiyle fikir birliği yapmış olanların bulunduğunu da açıklıyordu (457). İşte Yavuz, Canberdî Gazâlî'nin bu ihânetini bilmemekle beraber, İran'daki kıpırdamaları, Şâh'ın Anadolu halkı ile olan ilgisini ve bu arada Bolu kadısı Mevlâna İsa'nın bile onunla münasebette bulunduğunu (458) dikkate alıyor ve ona karşı güvensizlik içinde bulunuyordu. Bunları ve buna benzer olayları göz önünde bulunduran ve esasen İran topraklarını istîlâ ederek oralarda da hâkimiyyet kurmayı düşünen Selim, Şâh İsmail ile anlaşmaya yanaşmamış, ibrişim yasağının devamını (459), Haleb'deki Acem'lerin İstanbul'a sürülmesini, İran elçisinin hapsedilmesini emretmiş, (460), ve "Diyâr-i şarka Şâh İsmail niyetine" hareketi kararlaştırmıştı (461). Ancak ordu o kadar yorgun ve savaşa isteksiz idi ki bunlar, İran seferinin ertesi yıla bırakılmasını istedikleri vakit Yavuz, bu gibi zamanlarda gösterdiği celâdeti göstermemiş, onların dilediklerini kabule mecbur kalmış (462), sadece Vezir-i azâm Pirî Paşa'yı bir kısım kuvvetlerle Diyarbakır tarafına göndermişti. Bunu yaparken Pâdişah "baş ve buğluk"a tayin ettiği Pîrî Paşa'ya

Pîrî Paşa'nın Diyarbakır taraflarına gönderilmesi.

(454) Bak, s.

(455) Yavuz Selim tarafından Şam valiliğine tâyin edilmiş olan bu zat, Kanunî Sultan Süleyman zamanında, isyan ettiği için, öldürülmüştür.

(456) Topkapı Sarayı Arşivi, 5469 (19).

(457) Aynı vesika.

(458) Bolu Kadısı İsa bu sebepten dolayı Merzifonî'da yakalanarak idam edilmiştir. Bak, Ferîdun Bey, 1, s. 497.

(459) «İpek ticaretinde İran'a ilân edilen boykotaj». İ. H. Danişmend, 2, s. 48.

(460) Ferîdun Bey, 1, s. 498. Sa'düddin, 2, s. 308.

(461) Ferîdun Bey, 1, s. 497.

(462) Sa'düddin, 2, s. 381.

olağanüstü yetkiler tanıyordu. 1518 tarihini taşıyan bir Berâttan anlaşıldığına göre (463) Diyarbakır ve Karaman Beylerbeyleri, Ramazan oğlu Pîrî Bey, Rumeli ve Anadolu'nun "ve Diyâr-i Arab'a müteallik" sancak Beyleri ile Kürdistan Beyleri onun emrine veriliyordu (464). Yine bu Berâtta "ve bölük ağaları ve sekbanlarım başı ve subaşıları ve çeri başıları ve sâir sipâhîlerim (sipâh) ve kapum halkı ve yeniçerilerim bil-cümle bile koşulan asker-i nusret-peykerim" denildiğine göre Pîrî Paşa'nın maiyetine bunların da verilmiş olduğu anlaşılmaktadır (465). Paşa'nın her dediğinin ve münâsip gördüğünün mutlaka yerine getirilmesi lüzumunu bu Berâtta ifade eden Pâdişah, muhâlefet edenlerin, kendi emrine muhâlefet etmiş gibi telakki olunacaklarını, bunları suçlarına göre Paşa'nın cezalandırabileceğini, hattâ öldürebileceğini de kaydediyor, ayrıca Pirî Paşa'nın, terfi' için münasip gördüğü herşeyin kabul olunacağını açıklıyordu (466).

19 mayıs 1518 de yola çıkan Paşa, 20 aralık 1518 de Edirne'ye dönmüştü. Bu süre içinde o, Fırat nehri kenarında bulunan Âne ve Hit kasabalarını alarak Safevîlerin idaresi altında bulunan Bağdad'ı tehdit etmeye başlamıştı.

Pâdişah'ın yeni bir savaş için yaptığı hazırlıklar ve onu İran'a yöneltmeğe teşvik edenler.

Anlaşılıyor ki Osmanlı - İran münasebetleri, Yavuz devrinde, bir an bile dostça cereyan etmemiştir. Bunun türlü sebepleri arasında bilhassa Sünnî ulemâsının büyük rolü vardır. Onlar, Yavuz'u durmadan tahrik etmişler ve kendi zamanında İran'ın zapt olunabileceği üzerinde ısrarla durmuşlardır (467). Bunların da tesiri ile 1519 ve

(463) İbrahim Bin Hüdâverdi, vrk. 15 b.

(464) Aynı eser, vrk. 15 b.

(465) Ayn eser, vrk. 15 b. «Külliyen Rumili ve Anadolu ve Karaman ve Rûm askerleriyle umûmen kapu halkı âmme-i yeniçeriler ile bölükler ahalisinin mecmu' askeri» Paşa ile gönderildi. Bak, Celâl-Zâde, vrk. 18 b. Pâdişah, Pirî Paşa'yı "kapu kullarından birkaç bölük ile ve bir miktar yeniçeri ile ve Rumili ve Anadolu ve Karaman ve Arabistan sipâhileri ile Fırat kenarına» gönderdi. Bak, Sa'düddin, 2, s. 380. Pâdişah birçok eyâlet askeri ile 2 000 yeniçeriyi Pirî Paşa ile gönderdi. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 282.

(466) İbrahim Bin Hüdâverdi, vrk. 15 b.

(467) Hızır Bey oğlu Ahmed, Pâdişah'a bir arîza takdim etmiş ve burada « الم غلبت الروم » sûresinin iki üç âyetini tefsir ederek bir sonuca varmıştı. O bu âyetlere dayanarak «hicretten sekizyüzde Fâris Rûm'a galib olub anun üzerine yüzyirmi yıl mürûr ve ubûr idicek Rûm Fârise galebe ider» diyordu. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi, 479 (20.) Kur'an-ı Kerîm'in XXX. sûresinin, Ehl-i Kıble olan Bizanslıların en geç 10 yıl içinde müşrik olan İranlılara galebe edeceklerini bildiren bu ayetlerinin mânası şudur: şudur: «Rûm, yeryzünün en kötü bir yöresinde yenildi. Onlar, ötekilerin yenmesinden sonra yılların 3 - 9 unda yeneceklerdir.

1520 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu içinde büyük harb hazırlıklarına başlandığı ve bilhassa gemi yapmaya önem verildiği görülür. Bir seferin açılacağı muhakkaktır, fakat nereye olduğunu kestirmek güçtür. Gemilerin yapıldığı dikkate alınırsa bunun Rodos için olduğu söylenebilir. Ancak Pâdişah'ın yeniden bir İran seferi için hazırlandığı da rivâyet edilmektedir. Her ne kadar Osmanlılar için artık bir Safevî tehlikesi yok gibi görünüyorsa da Safevî devletinin yıkılmamış oluşu, hattâ Şâh İsmail'in yukarda da söylediğimiz gibi hudutlar üzerinde bazı faaliyetlerde bulunuşu, Pâdişah'ı rahat bırakmamış olsa gerektir. Fakat hazırlanan ordunun hareketi işi "ümerâ ve vüzerâ ve eşrâf-i nâs ve ülemâ ve âmme-i sipâh ve zuamâ" arasında tartışma konusu olmuş (468), bunlardan bir kısmı sefere gitmeyi bir kısmı gitmemeyi "kimi te'hir ve kimi ta'cîli" uygun bulmuştu (469). Sonunda savaş ertesi yıla bırakıldı.

C — CELÂLİLER:

Anadolu'da huzursuzluk ve Celâl adlı bir Kızılbaşın tipik isyanı.

Kızılbaşların sadece sınır dışında olanları ile değil, aynı zamanda sınır içinde bulunanları da Pâdişah'ı uğraştırmakta idi. Çünkü Osmanlı sınırları içinde uzun zamandan beri, Safevîler adına yapılan propogandalar, gerekli tesiri meydana getirmiş ve sayıları azımsanmayacak kadar olan bir insan kütlesinin gönlünü Safevî devletine bağlamıştı Bu gibiler ayaklanmak için fırsat kollamakta idiler. Nitekim bunlar, Yavuz'un babasına karşı isyanını en zayıf anlardan birisi telakki ettiler ve Şâh kulunun idaresi altında harekete geçerek bir anda büyük bir tehlike haline geldiler (470). Güçlükle bastırılan bu ayaklanmadan sonra sükûnet avdet etmedi ve Nur Ali isyanı başladı. Bu, Şahkulu isyanından daha az korkunç değildi (471).Eğer Yavuz Sultan Selim'in aldığı kanlı tedbirler olmasaydı ihtimal ki bunların, o tarihlerde, daha önemlilerine şahit olunacaktı. Bunlara karşı onun müsâmahasızca davranışı, bir an için alevin etrafı sarmasına mani olabilmiş, fakat ateşin büsbütün söndürülmesine yetmemişti. Bu itibarla şiilik, daha doğru bir deyimle Safevîlik adına, zaman zaman, ortaya atı-

Bundan önce de, bundan sonra da emir ve irâde Allah'ındır ve işte o gün, mü'minler Allahın yardımiyle ferah bulur. Allah, dilediğine yardım eder. O, Rahîm olan Aziz'dir.

Âyet için bak, Kur'an, 21. cüz, Rûm sûresi, 1. - 4. âyetler

(468) Âlî, vrk. 259 a.

(469) Aynı eser, vrk. 259 b.

(470) S. Tansel, s. 248.

(471) Aynı eser, s. 256.

lanlar oldu.İşte 1519 da Celâl adındaki Kızılbaşın çıkardığı isyân da bunlardan birisi idi. Bozok'lu ve Kızılbaş ileri gelenlerinden olan Celâl, "kendüyi mecnunluğa urub ve abdal kisvetine girüb" (472) Turhal civarına gitti ve orada bir mağaraya yerleşti (473). Burada onu gizlice ziyarete başlayan Kızılbaş'lar, "meczûb-i ilâhî dir" diyerek adını etrafa duyurmaya ve şöhretini arttırmaya başladılar (474). O tarihlerde bu bölge halkının çoğunun Kızılbaş veya Kızılbaş'lığa mütemâyil oluşları (475), Celâl'in mutlaka çok işine yaramıştı. Öte taraftan o, derece derece kendini halka prezante etmiş ve etrafını aldatmakta büyük bir mahâret göstermişti. Gerçekten önceleri o, "Mehdi bu gardan âşikâr olsa gerektir ve ben intizarla me'mûrum" diye işe başlıyarak birçok insanı buna inandırdıktan ve bu suretle de yeter derecede kuvvetlendiğini hissettikten sonra asıl çehresiyle meydana çıkmış ve kndisini kılıcın ksmiyeceğini iddiâ ederek "Halîfe-i zaman ve Mehdi-i devrân" ben im demeye başlamıştı (476). O günkü toplum içinde bu gibi sözlere candan inananlar pek çok bulunduğu için az zamanda Celâl'in yanına çok sayıda Kızılbaş toplandı (477). "Âlemi men ser-be-ser alsam gerek. Cümle münkir gitse ben kalsam gerek" (478) diye kendisine büyük bir pâye veren bu zâtın etrafında toplanmış olanlardan bir kısmının onun politik bir gaye uğrunda çalıştığını bilmemeleri mümkündür.

Vezir-i a'zam Pîrî Paşa'nın, Fırat kenarından ayrılarak Pâdişah'ın yanına gidişini (479) fırsat sayan Celâl, Şâh - Veli unvanı altında (480) ve belki de Şâh İsmail'den aldığı emir sonunda harekete geçti. İsyan önce Bozok vilâyetinde başlamıştı (481). "Ol etrafta bulunan kurâ ve kasabâtın sükkânına teaddî ve tecâvüz" etmek suretiyle (482) başlayan bu hare-

(472) Vakay'i-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 118.

(473) Sa'düddin, 2, s. 384.

(474) Aynı eser, s. 384.

(475) Sa'düddin, 2, s. 384. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 118. Müneccimbaşı, vrk. 103 a.

(476) Keşfî, vrk. 118 a. Sa'dâddin, 2, s. 384. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 119. Müneccimbaşı, vrk. 103 a.

(477) Onun yanında yirmibinden ziyade silâhlı süvârî ve piyâde toplanmıştı. Bak, Sa'düddin, 2, s. 384.

(478) Şükrî, vrk. 52 a.

(479) Bak, s. 92.

(480) Lütfî Paşa ve Keşfî, Celâl'e «Şah-Veli» demektedirler. Bak, Lütfî Paşa, s. 283. Keşfî, vrk. 117 b.

(481) Topkapı Sarayı Arşivi, 5293 (21).

(482) Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 119.

ketın çok çabuk geliştiği anlaşılmaktadır. Çünkü Bozok'da, Şehsüvar oğlu Ali Bey'in oğlu Üveys Bey'in evini bastığı vakit Celâl'in yanında 4000 kişilik bir kuvvet olduğu halde (483), biraz sonra, yukarda da söylendiği gibi bunların hemen çoğaldığı ve Rûm Beylerbeğisi Şâdi Paşa kuvvetlerini yenecek duruma geldikleri görüldü (484). Gerçekten Şâdi Paşa, daha isyanın çıktığı anlarda, çarpışmak için Zile'ye gittiği ve asker toplamak üzre etrafa ulaklar saldığı bir sırada onların hücûmuna uğramıştı. Yanındaki kuvvetler, bunlarla çarpışacak sayıda olmamakla beraber, isyancılrın önünden kaçmayı uygun görmeyen Şâdi Paşa, onlarla savaşa girdi. Fakat sabahtan akşama ve ertesi gün öğleye kadar süren bu savaşta paşa'nın kuvvetleri dağılmış, kendisi ağır surette yaralanmış, Defterdar, Tokat Çeribaşısı ile kardeşleri, Dulkadırlılardan Zünnûn Bey ve askerlerden bir çoğu şehîd düşmüştü (485). Gerçi yaralı olarak Amasya'ya kaçabilen Şâdi Paşa, yeniden asker toplayıp tekrar faaliyyete geçti. Ancak, Şah-Veli'nin kuvvetleri "bu diyârlarda کجه جی و جناغی dimekle ma'rûf (486) melâhide tâyifesinden" ve Kızılbaşlardan çok yardım görüyor ve sayıları gündengüne artıyordu (487). Bundan başka, Şâdi Paşa'ya karşı kazandığı zafer Celâl'in şöhretini ve taraftarlarını daha da artırmış, hattâ Şâh İsmail'in bile adını unutturmuştu (488).

İsyancılar, Şâdi Paşa'yı yeniyorlar.

Tenkil hareketi. Şâdi Paşa'nın mektubundan veya başka bir kaynaktan haber aldığı bu isyânı çok önemli ve ciddi telâkkî eden, aynı zamanda Şehsuvâroğluna tâbi' bir vilâyette çıkan isyanın bu Bey tarafından bastırılamamasına sinirlenen Pâdişah (489), Rumeli Beylerbeyisi Ferhad Paşa'yı, vezirlik pâyesi vererek, isyanı bastırmaya me'mur etti (490). Ferhad Paşa "kapuhalkı'ndan ve yeniçeriden" bir mikdar askerle hemen yola çıktı (491). Bir taraftan da Karaman Beylerbeyisi Hüsrev Paşa'ya Rûm Beylerbeyisi Şâdi Paşa'ya ve Şehsüvâroğlu Ali Bey'e, birlikte harekete geçmeleri için emirler gönderildi (492). Bu sebepten dolayı acele Kayseri'ye gelen Hüsrev Paşa (493), esasen savaş için hazır durumda bulunan Şehsüvâr oğlu Ali Bey'le, 23 Nisan 1519 da (21 Rebî'ül-evvel 925 de) (494) buluştu (495). Bu sıralarda, çok yakında bulunan isyancılar, çarpışmak için değil, kaçmak için harekete geçmişlerdi (496). Bunun için zaman da vardı, kendilerini te'dip etmeye me'mûr edilmiş olan Ferhad Paşa, henüz Ankara civarında bulunuyordu. Fakat olaylar, düşündükleri gibi gelişmedi. Çünkü onların kaçacaklarını duymuş olan ve bu sıralarda buluştukları anlaşılan Hüsrev ve Şâdi Paşa'larla Şehsüvâr oğlu Ali Bey, Ferhad Paşa'yı beklemeden, isyancılara hücûm etmeye karar vermişler ve 24 Nisan 1519 da onlarla savaşa girmişlerdi (497). O gün başlayıp yatsı vaktine kadar süren ve Şehsüvâr oğlu Ali Bey'in büyük fedâkârlıkları görülen bu savaş sonunda (498) Kızılbaşların çoğu öldürülmüş, kadın ve çocukları esir edilmiş (499), fakat isyancıların başı olan zât, Celâl veya başka birisi, kaçmaya muvaffak olmuştu (500). Yanında çok sayıda isyancı da bulunan bu zat (501), Şehsûvar oğlu Ali Bey'in oğlu Üveys Bey tarafından büyük bir kuvvetle takip olunuyordu. Aynı zamanda "vilâyet-i Rûm'a müteallik" yürüklere de yakalanması için mektuplar gönderilmişti. Nihayet onu ve kethudasını "yürük tâifesinden Cunkar (جونقار) cema-

(483) Topkapı Sarayı Arşivi, 5293 (21).

(484) Aynı vesika.

(485) Aynı vesika

(486) Keçeci ve Çanağı şeklinde okunabilir.

(487) 5293 numaralı vesikada isyancıların sayısının çoğalışı şu suretle anlatılmaktadır:"Amma zikrolunan mülhidûn bu diyârlarda Keçeci ve Çanağı (?) dimekle ma'ruf melâhide tâyifesinden ve Kızılbaş'tan ehibbâsı olup yevmen fe-yevmen terakkîdedir, sâyir â'dâdan asgar (ahkar) deyüldür, tamam fitne ve fesâda mübâşirdir, cüzvî tesavvur olunmaya". Buradaki "sâyir a'dâdan" deyimi dikkate alınırsa, daha başkalarının da bulunduğu anlaşılabilir.

(488) Şükrî, vrk. 52 b.

(489) "Şehsüvâroğlu kandedir ki vilâyetinde celâlîler böyle fesâd iderler". Bak, Şükrî, vrk. 52 b.

(490) Âlî, vrk. 529 b. Celâl - Zâde, vrk. 19 a. Sa'düddin, 2, s. 384. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 119. Müneccimbaşı, vrk. 103 a.

(491) Lütfî Paşa, s. 283.

(492) Topkapı Sarayı Arşivi, 3295 (22).

(493) Aynı vesika.

(494) Aynı vesika.

(495) Onların nerede buluştukları kesin olarak tesbit olunamadı. Şehsüvâroğlunun Şâdibey Köprüsü'ne (?) geldiği ve görüşmenin bu civarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Bak; vesika, 3295 (22). Şükrî, vrk. 52 b.

(496) İsyancılar, Ferhad Paşa'nın kendi üzerlerine yürüdüğünü işittikleri vakit, İran'a gitmek üzre Sivas'a doğru çekilmişlerdi. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 119.

(497) Topkapı Sarayı Arşivi, 3295 (22). Savaş Akşehir yakınında oldu. Bak, Sa'düddin, 2, s. 385. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 119. Müneccimbaşı, vrk. 103 a. Akşehir, Erzincan'a bağlı bir kasabadır. Bak, Türk Ansiklopedisi.

(498) Topkapı Sarayı Arşivi, 3295 (22).

(499) Müneccimbaşı, vrk. 103 a. "Tîğden geçdi er (ü) avret bi-t-tamâm
Kalmadı kimse adûdan ve-s-selâm"
denilmek suretiyle kadınların da öldürüldüğü anlatılıyor. Bak, Şükrî, vrk. 53 a.

(500) Topkapı Sarayı Arşivi, 3295 (22). Sa'düddin, 2, s. 385.

(501) Topkapı Sarayı Arşivi, 6384 (23).

ati" yakalamağa muvaffak olmuş ve Şadi Paşa'ya teslim etmek üzre yola çıkmışlardı (502). Ancak, esasen Celâl'i takip etmekte olan Üveys Bey, onlara rastlayınca, Celâl'i zorla ellerinden alarak babasına götürdü (503). Bu halden müteessir olan "Rûm'lu" lar Üveys Bey'in adamlarıyle vuruşmak istedilerse de Şadi Paşa, böyle bir harekete Pâdişah'ın canı sıkılacağını düşündüğü için, mani olmuş, fakat Celâl'in sağ ve salim Ali Bey'e teslim olunduğunu, bu olayı tasvir eden bir mektupla Pâdişah'a bildirmişti (504). Aynı Paşa bu mektubunda, isyancıların ileri gelenlerinden Hamza halifenin yakalandığını, isyancıların her şeyini bilen bu zatın Pâdişah'a gönderildiğini yazıyor, ayrıca Ali Bey'in (?) akrabalarından olan Hisar Bey'in iki karısı, üç kızı, dört oğlu ve bir gelininin yakalanarak hapsedildiğini, bunlar hakkında ne şekilde bir işlem yapılması gerektiğini de soruyordu (505). Olayın bastırılmasında herhalde büyük güçlüklere uğranmıştı. Fakat Şadi Paşa bunları ancak geldiği vakit Pâdişah'a arzedeceğini söylüyordu. Sonradan bu hususta Pâdişah'a neler söylendiğini bilmiyoruz. Ancak arazinin çok arızalı, mevsimin kış oluşu ve isyan çıkan bölge halkının daha çok kızılbaşlığa mütemayil bulunuşları dikkate alındığı takdirde çekilen zahmet ve güçlüklerin derecesini takdir etmek zor olmaz. İsyan ilk başladığı anlarda, bunun başında bizzat Şâh İsmail'in veya Osmanlı şehzadesi Murad'ın bulunduğu söylentileri ise (506), güçlükleri şüphesiz daha da artırmıştır.

Şehsuvaroğluna sağ salim teslim olunan Celâl'in başı Pâdişah'a gönderildi. Fakat onun vücudu, herkese ibret olacak şekilde ve kendi kulağı büyüklüğünde parçalara ayrıldı (507). Onun bu şekilde parçalanması ve canlı olarak Pâdişah'a gönderilmemesi belki de bir çekinmeden ileriye gelmişti. Çünkü onun söylediği sözler, kendisini yakalayanlar üzerinde bile büyük tesirler yapmış ve bir takım tereddüdler yaratmıştı (508).

Devletin en kudretli bir devrinde, büyük gayretler harcanarak bastırılan bu isyandan sonra Anadolu'da, haklı veya haksız olarak ayaklananlara, Celâl'ın adına izâfetle Celâlî denecek ve bunlar zaman zaman Anadolu'da harekete geçerek yurdun tahribinde ve halkın soyulmasında başlıca âmil olacaklardır. Tosya kadısının ve vilâyet ahalisinden ileri gelenlerin Celâlîlerle ilgili olarak gönderdikleri mektup cidden dikkate şayandır. Bu

(502) Topkapı Sarayı Arşivi, 6384 (23).
(503) Aynı vesika.
(504) Aynı vesika.
(505) Aynı vesika.
(506) Aynı vesika.
(507) Sa'düddin, 2, s. 385. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 119.
(508) Keşfî, vrk. 120 b.

mektuptan, on yıldan beri halkın rahatının kaçtığı, evlerinin yakıldığı yiyeceklerinin ve hattâ kadınlarının zorla ellerinden alındığı, bu yüzden birçok köyler halkının kaçtığı geri kalanların da hiçbir malî kudrete sahip olmadığı (509), devletin bu hale bir çare bulması icab ederken tersine vergi bakımından halkı sıkıştırdığı ve bu yüzden de bir takım olayların cereyan ettiği yine vesikalardan anlaşılmaktadır (510).

D — ŞEHZADE MURAD MESELESİ:

Şehzâde Murad meselesi.

Celâlî meselesinden dolayı Karaman'da bulunan Ferhad Paşa'ya bir gün "mukarriblerinden" birisi (511), şehzade Ahmed'in oğlu şehzade Murad'in Amasya'da bulunduğunu ve memleket ileri gelenleri ile birleşerek yakında devlet aleyhine harekete geçeceğini bildirmişti (512). Halbuki onun İran'a sığındığı ve orada öldürüldüğü bilinmekte idi (513). Bununla beraber ölümünün uydurma olduğunu ve hattâ Celâlî isyanının başında bu şehzadenin bulunduğunu söyleyenler bile vardı. Bu itibarla meseleyi belki de lüzumundan fazla ciddi telakki eden Ferhad Paşa, durumdan Pâdişah'ı haberdar etti. Devletin sükûn ve nizamı için kardeşlerini ve kardeş çocuklarından eline geçirdiklerini öldürmeyi lüzumlu sayan Yavuz Sultan Selim, şehzade Murad'ı Osmanlı tahtı için tehlikeli bir rakip olarak görmüş olmalıdır ki bundan büyük bir huzursuzluk duymuş ve esasen insanların ölümüne kolayca karar verebilen bu hükümdar, Ferhad Paşa'ya "muaccelen bu hususu tedârik idüb Sultan Murad ile ittifak ve ittihad idenleri cümleten katl ü kahreyle" diye bir hüküm göndermişti (514). Bunun üzerine Paşa şehzade Murad meselesini bahane ederek "ol diyârın a'yânından beş altı yüz mikdarı kimesneleri nâ-hak yere" öldürdü (515) ve mallarına da el koydu (516). Onun çok defa haksız olarak yaptığı bu yoldaki icraat, şikâyetlerin artmasına sebep olurken mesele de yavaş yavaş çözülmüş ve nihayet Amasya'da bir nalbant bu işle ilgili görülerek Pâdişah'ın huzuruna

(509) Topkapı Sarayı Arşivi, 2261 (24).
(510) Topkapı Sarayı Arşivi, 4467 (25).
(511) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 119.
(512) Celâl-Zâde, vrk. 19 b.
(513) Şehzade Ahmed'in oğlu olan Murad, İran'a sığındığı vakit, Şâh tarafından çok iyi karşılanmış ise de gitgide itibarı azalmış ve bir gün yatağında ölü olarak bulunmuştu. Bazılarına göre o, bir Osmanlı fedâisi tarafından, bazılarına göre de Şâh tarafından öldürülmüştür. Bak, Sa'düddin, 2, s. 386.
(514) Celâl-Zâde, vrk. 19 b.
(515) Aynı eser, vrk. 19 b.
(516) Âlî, vrk. 259 b.

götürülmüştü. Bu nalbant, hasta bir adam ile tanıştığını ve kendisine birkaç defa yemek verdiğini, ondan sonra sıhhatı düzelen bu adamın, Amasya sabun tüccarlarından İbrahim Ağa ile münâsebette bulunduğunu Pâdişah'a anlattı (517). Bu defa da sabuncu İbrahim Ağa İstanbul'a getirildi. Onun verdiği bilgiye göre de Amasya'daki hasta zat, birkaç kişiyle birlikte İstanbul'a gelmişti. İbrahim Ağa bu zatların şekil ve kıyafetlerini tarif ettiği için kısa zamanda kendilerini bulmak mümkün oldu. Bunların dediğine göre şehzade Murad denilen kimse Üsküdar'da ölmüştü (518). Pâdişah, ölen bu adamın mezardan çıkartılan başını huzuruna kadar getirttikten ve onun şehzade Murad'a ait olmadığını tesbit ettikten sonra ancak rahatlayabildi ve bu yüzden hapse atılmış olan birçok insanın bundan sonra serbest bırakılması mümkün oldu.

(517) Nalbant, Pâdişah'ın huzurunda şunları söyledi: Bir gün dükkânımda işimle meşgulken derviş kıyafetli birisini gördüm. Pek dertli görünen ve arasıra bana bakan bu adam birkaç gün sıra ile dükkanımın yanına geldi, sonunda biraz merak ve biraz da merhamet duygusu ile kendisine, derdinin ne olduğunu sordum. Bunun üzerine ağlamaya başlayan bu adam, çok sevdiği bir arkadaşı bulunduğunu, fakat şu anda kimsesiz ve hasta olan bu arkadaşının şehzade Ahmed'in oğlu şehzade Murad olduğunu söyledi ve bu şehzadeye elini uzatmanı rica ediyorum dedi. Ben de birkaç defa şehzade Murad denilen zatın yanına gittim, yemek götürdüm. Daha sonra hastalıktan kurtulan bu adam Amasya zenginlerinden sabuncu İbrahim Ağa ile münasebet kurdu.

Bu olayı Osmanlı vak'anüvislerinden çoğu bu suretle anlatmaktadır. Bak, Sa'düddin, 2, s. 386. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 119. Müneccimbaşı, vrk. 103 b.

(518) Bu adamlar Üsküdar'da ölen ve şehzade Murad olduğu iddia edilen adamın kafasında bir ceviz sığacak kadar çukurluk olduğunu söylediler ve mezarını da gösterdiler. İlgililer mezarı açarak bu adamın başını Pâdişah'ın huzuruna götürdüler. Gerçekten bu başta böyle bir çukur vardı. Fakat bu kafanın şehzade Murad'a ait olmadığı tesbit olunmuştu. Bak, Sa'düddin, 2, s. 386, 387. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 119. Müneccimbaşı, vrk. 103 b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I

YAVUZ SULTAN SELİM'İN GÜNEY SİYASETİ

Dulgadır Beyliğinin ortadan kaldırılması:

Dulgadır topraklarının Osmanlılar için önemi ve Alâü'd-devle Bey'in tutumu.

Osmanlı, İran ve Memlûk toprakları arasında bulunan Dulgadır Beyliği üzerinde bu üç devletten her biri hâkimiyet kurmayı daima düşündüler. Güneye ve hattâ doğuya yapılacak bir sefer sırasında bu beyliğin dost veya düşman oluşunun, politik ve iktisadî yönden, neler ifade edeceğini çok iyi takdir eden Osmanlı'lar, ihtimal bu yüzden onlarla bir akrabalık kurmayı lüzumlu görmüşlerdi (1). Bu sebeple aradaki münasebetler uzun süre dostça devam etti. Fakat Memlûk'ların bu beylik işlerine müdahaleleri, durumun değişmesine ve Dulgadır Beylerinin bazen Memlûk'ların, bazan da Osmanlı'ların baskısı ile iş başına gelmesine sebep olmuştu. 1479 da Osmanlı'ların yardımı ile Beylik makamına gelmiş olan Alâü'd-devle, II. Bâyezid'in kayınpederi ve Yavuz Sultan Selim'in büyük babası idi (2). Bununla beraber Dulgadır Beylerinin en tipiklerinden olan Alâü'd-devle, uzun süren idaresi sırasında, iki yüzlü bir siyaset takib ederek, çok defa Osmanlıları aldatmış bulunuyordu. Ancak onun bu durumu Yavuz'un gözünden kaçmış değildi (3). Zaman geçtikçe Osmanlılardan uzaklaşan bu adam, Yavuz'un tahta çıkışını da tebrik etmemişti (4). Ayrıca o, belki de daha bu tarihlerde Şâh

(1) Dulgadır Bey'i Süli zamanında başlayan Osmanlı - Dulgadır münasebetleri, Çelebi Sultan Mehmed'in Dulgadır prenseslerinden biriyle evlenmesinden ve bilhassa Dulgadır beyi Süleyman Bey'in kızının Fatih Sultan Mehmed'e nikâhlanmasından sonra büsbütün iyiye gitti. Bak, Halil Ethem, s. 309.

(2) Alâ'üd-devle'nin kızı Ayşe Hatun Bâyezid'in nikâhlısı ve Yavuz Sultan Selim'in annesidir. Bak, Halil Edhem, s. 311.

(3) Yavuz Sultan Selim Trabzon'da bulunduğu sıralarda bir gün arkadaşlarını toplamış, onlara türlü meselelerden bahsetmiş, bu arada Alâ'üd-devle için de "Ve ol fitne olusu ki Türk yavısı (یاویسی) Alâ'üd-devle didikleri habisdir", Osmanlılarla Memlûkların arasını açan odur, bu suretle iki devletin düşman oluşundan faydalanmak istemektedir, demişti. Bak, Şükrî, vrk. 4 a.

(4) Şükrî, vrk. 27 a.

İsmail ile birlikte Osmanlılar aleyhine hareket etme yolunda birleşmişti (5). Bu yüzden iki teşekkülün büsbütün arası açıldı. Bununla beraber Çaldıran seferine çıkan Yavuz, gerçek durumu daha iyi anlamak üzre, Çubuk konağından bir elçi göndererek onu Kızılbaş seferine davet etti. Gönderilen mektupda, Osmanlı'larla Dulkadır'lıların aynı mezhepte oldukları söylendikten sonra "İmdi gerektir ki bu yolda bizim ile ol melâhide-i güm-râh (گمراه) def'inde hem-râh olub i'lâ-yi kelimetullah idenlerden ma'dûd olasız" deniliyordu (6). Olumlu cevap alınamıyacağı zaten bilinen bu teklifi (7) Alâü'd-devle ihtiyarlığını bahane ederek reddetti (8). Fakat o, bununla da yetinmeyerek, Türk ordusunun Çaldıran'da savaşmak üzre İran sınırını geçtiği sıralarda, Dulkadır topraklarına civar olan Osmanlı köy ve kasabalarına tecavüz etti (9). Bundan dolayı onun hemen cezalanması gerekirdi. Fakat o anda bu mümkün olmadığı için yapılanlara göz yumuldu. Bununla beraber Alâü'd-devle'nin, düşmanca davranışları daha sonra da kesilmedi, Çaldıran seferinden dönen ve erzak sağlamak üzre Dulkadır topraklarına giren Osmanlı memurlarına iyi muamele etmediği görüldü (10) ve casusların verdiği bilgilerden Şâh İsmail ile münasebetlerini daha da ileriye götürdüğü anlaşıldı (11). Onun bu cüret ve cesârete sadece Şâh İsmail ile aralarında meydana gelen dostluktan değil, belki de Memlûk Sultanı dahil olmak üzre üçü arasında Osmanlı'lara karşı kurulması düşünülen birlikten ileriye geliyordu. Ancak,

(5) "Alâü'd-devle-i fitne cûnun kızılbaşlarla ittifâkı ve ittihâdı istimâ" olunmuştu. Bak, Feridun Bey, 1, s. 465. Şâh İsmail ile Alâü'd-devle'nin 1502'den beri araları iyi değildi. Bunun türlü sebepleri arasında Alâü'd-devle'nin kızı Beglü Hâtunun, önce Şâh İsmail'e zevce olarak verilmesinin düşünülmüş olması, sonra bundan vaz geçilmesi de vardır. Bak, Ârifî Paşa, s. 539. Ancak biraz sonra bu iki zatın barıştığı ve Osmanlılara karşı birlikte harekete karar verdikleri anlaşılmaktadır.

(6) Sa'düddin, 2, s. 249.

(7) Pâdişah ona "imtihânen bir elçi gönderüb sefer-i mezbûre dâ'vet" etmişti. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 74. Sa'düddin, 2, s. 249. Ârifî Paşa, s. 545.

(8) Hammer, 4, s. 224. 0,90 yaşında idi. Bak, Ârifî Paşa, s. 545.

(9) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 74. Şâhî Tarihî, vrk. 450 b. Alâü'd-devle hudûd-i Osmaniyyeyeye tecavüz ve Maraş ve Antep cihetlerinde ordu-yi hümayûna zahîre satılmasını men' ederek açlıktan insanca ve hayvanatça bir hayli telefat vukuuna sebebiyyet vermekle beraber bazı etbâı da ordunun mühimmat kafilelerine taarruz etmek cür'etinde bulundu." Bak, Ârifî Paşa, s. 546.

(10) Âlî, vrk. 243 b.

(11) Topkapı Sarayı Arşivi, 5674 (17).

Şehsüvâr oğlu Ali Bey'e Kayseri Sancak Beyliğinin verilmesi ve Bozok vilâyetinin işgali.

Yavuz'un tam zamanında yaptığı müdahale buna imkân bırakmadı. Çünkü o, Çaldıran seferinden Amasya'ya döndüğü vakit (12) Dulgadır Prens'lerinden Şehsuvar oğlu Ali Bey'i hemen Kayseri Sancak beyliğine ta'yin etmiş ve Dulgadır toprakları işgâl edildiği takdirde kendisine verileceğini imâ etmişti (13). Pâdişah tarafından çok sevilen ve takdir edilen Ali Bey'e (14) Kayseri Sancağı'nın verilmesi mânalı idi. Çünkü bu şehir Alâü'd-devle'nin sınırları üzerinde bulunuyordu (15). Pâdişah onu buraya tayin ederken, Alâü'd-devle'nin oğlu Süleyman Bey'in idaresindeki Bozok vilâyetini de işgal etmesini istemişti. Ali Bey, kış olmasına rağmen, Pâdişah'ın bu emrini yerine getirmiş ve Süleyman Bey'in başını kesip Pâdişah'a yollamıştı (16). Bu halden büyük bir memnunluk duyduğu anlaşılan Yavuz Sultan Selim'in, Bozok topraklarını da Ali Bey'in idaresine vermesi (17) büsbütün mânalı idi. Çünkü o, kendisine ait olmayan toprakları kendi Sancak Beylerinden birine veriyor ve bu tutumu ile de bir taraftan Dulgadır Bey'ine, öte taraftan da onu himaye etmekte olan Memlûk Sultanı'na karşı meydan okumuş oluyordu. Büyük babası Alâü'd-devle'ye karşı beslediği duyguların bu suretle meydana çıktığı sıralarda Yavuz, Kemah üzerine yürümekte idi. Alâü'd-devle'ye gelince o, yalnız başına Osmanlı'lara karşı bir iş yapamıyacağını bildiği içindir ki durumu, Memlûk Sultanı Kansu Gavri'ye bildirmiş ve Osmanlı'ların takındığı tavırdan şikâyet etmişti (18). Bunun üzerinedir ki Memlûk Sultanı'nın bir elçisi, Kemah'a doğru hareket halinde bulunan Yavuz'un Karargâhına gelmiş ve Karaca Bey Çayırına gelindiği gün Pâdişah'a, Gavri'nin bir mektubunu sunmuştu (19). Gavri bu mektubunda, Yavuz'-

Memlûk'ların bir müdâhalesi ve Alâü'd-devle'nin düşmanca hareketleri.

(12) 24 kasım 1514.

(13) Şükrî, vrk. 25 b. Ali Bey'in babası Şehsuvar Bey Fatih Sultan Mehmed zamanında Dulgadır Bey'i idi. Memlûklarla yaptığı bir savaş sonunda yenilen bu zat, esir olarak götürüldüğü Kahire şehrinde Bâbü'z-Züveyle de asılmak suretiyle öldürülmüştü. Bak, Dr. S. Tansel, Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetî Ankara 1953, s. 332.

(14) Bilhassa Çaldıran'da büyük fedakârlıkları görülen Ali Bey'e, Pâdişah büyük bir değer verdiği için, Gedik Ahmed Paşa gibi ünlü bir komutanın kılıcını hediye etmişti: Bak, s.

(15) Âlî, vrk, 242 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 84. Müneccimbaşı, vrk. 96 a.

(16) Şükrî, vrk. 25 b.

(17) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 84.

(18) İbn Iyâs, 4, s. 437.

(19) Sa'düddin, 2, s. 291. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 85. Bu isim Hammer'de Karaçayırı olarak geçmektedir. Bak, Hammer, 4, s. 147.

un hareketlerini âdeta tenkîd ediyor ve bir takım yersiz isteklerde bulunuyordu (20). Bu hoşa gitmeyen baş vurmanın tesirleri henüz silinmemişti ki, Kemah kuşatmasında bulunan Osmanlı ordusunun zahîre kolları Alâü'd-devle tarafından tecavüze uğradı (21). Bu hal ise, Osmanlılar tarafında sayısız hayvanların yemsizlikten ölümüne ve ordunun savaş gücünün hissedilir derecede sarsılmasına (22), fakat aynı zamanda Pâdişah'ın sabrının tükenmesine sebep oldu (23). Onun için yeni bir İran se-

Dulgadır topraklarının işgaline karar veriliyor.

feri tasarlamakta olan ve Kemah alındıktan sonra Sivas'a gelen Pâdişah İran işini bir tarafa iterek, Dulgadır Beyliğini ortadan kaldırmaya karar verdi. Böyle yapıldığı takdirde, öteden beri Osmanlılarla Memlûklar arasındaki münasebetlerin iyi veya kötü oluşunda tesiri büyük olan ve daha çok Memlûklara mütemayil bulunan bir düşmanın, Osmanlıların doğu veya güneye yapacakları bir savaş esnasında, meydana getireceği tehlike ortadan kalkacak ve Anadolu'nun bu bölgesindeki Türk unsuru esas kütleye katılarak, Osmanlılar tarafından sağlanmaya çalışılan milli birliğin tamamlanması yolundaki adımlardan birisi daha atılmış olacaktı. Bunun şimdiye kadar yapılmamış oluşu, belki de doğuda Safevîlerin ve güneyde de Memlûkların bulunmasından ileriye gelmişti. Halbuki şu anda Safevîler artık bir tehlike teşkil edecek durumdan uzak idiler. Memlûkların Dulgadır meselesine fi'len katılmaları ise bir zaman işi idi. Bununla beraber onları her zaman hesaba katmak gerekiyordu. Fakat bu hal Pâdişah'ı, plânında bir değişikliğe götürmedi. Çünkü o andaki Osmanlı kuvvetleri, yeni bir ordu ile karşılaşabilecek durumda ve güçte idiler. Onun için Sivas'ta topladığı bir harb meclisinde Pâdişah, "Anlar bir tâife-i bî-hiref ve sınâat ve bir cemâat-i bî-akl ü bidâ-at" dediği Dulgadır üzerine (24) Rumeli Beylerbeyi Si-

(20) Bak, s. 111.

(21) Sa'düddin, 2, s. 294. Müneccimbaşı, vrk. 96 b.

(22) H. Jansky, s. 181.

(23) Yavuz Selim bu tecavüzü duyduğu vakit "ol bedbaht şakî-i günehkârın hıyaneti dahi şimdi mi oldu, eski kabahatleri hod çoktur. Amma eyyâm-i saltanatımızdan olan cerâyimin biri ibtidâ-i cülûsda selâtîn-i ekalimden tehniye içün âdemler geldi ve bu şakîden kimse gelmedi. Ve sâniyen gazâya dâvet olundu, kendüsi değil barı birkaç âdem göndereydi özrün kabul ederdik. Andan dahi geçtük yerinde edebiyle otursa ne söz idi. Velâkin asâkir-i müslimîn ve zuzât-i muvahhidînin yolun kesüb nüzüllerini yağma ittürdüğünden eşed kabahat ola mı? Mısır sultanının kafadar ittürdüğünden eşed ve Acem şahın hevâdâr dutup bize karşu duran düşmeni terk idüp kızılbaş cengin şimdi nideriz?" demişti. Bak, Şükrî, vrk. 27 a.

(24) Keşfî, vrk. 60 a.

Rumeli Beylerbeyi Sinân Paşa'nın Dulkadır topraklarına girişi ve savaş.

nân Paşa ile (25) Şehsuvaroğlu Ali Bey'i göndermeye karar verdi (26). Sinan Paşa'nın idaresindeki kuvvetlere, bu toprakları çok iyi tanıyan Şehsuvaroğlu kılavuzluk ediyordu. Öte taraftan Sinan Paşa kuvvetlerinin Elbistan'a geldiğini duyan doksanlık Alâü'd-devle, sıkıntıya düştüğü vakit, her zaman yaptığı gibi bu defa da çok sarp olan Turna dağına çekildi. Ailesini ve hazinelerini de buraya nakleden (27) Alâü'd-devle'de Osmanlı kuvvetlerini durduracak, hattâ yenecekmiş gibi bir davranış vardı. Çünkü bir taraftan kendi yanında toplanmış olan önemli kuvvete güveniyor (28), bir taraftan da belki Memlûk sultanının, belki de Şâh İsmail'in yardımda bulunacağına inanıyordu. Fakat yine de Turna dağının eteklerinde ve geçit yerlerinde tertibat almıştı (29). Gerçi kendisine memleketin gün görmüşleri bu tutumun mahzurlu olduğunu anlatmaya çalıştılar, fakat o "Benim Osmanlılardan ne bâkim var?" (30) diyerek kimseyi dinlememiş ve savaşmayı tercih etmişti (31). O sebeple 12 haziran 1515 de savaş başladı. Osmanlı tarihçilerinin dediğine göre, Şehsuvar oğlu Ali Bey'in çağrısına uyan Dulkadır atlılarından bir kısmı, Alâü'd-devle'yi terk ettiler (32). Bu yüzden kuvvetleri azalan Alâü'd-devle, yaptığı savaşı kay-

(25) Sinan Paşa, Çaldıran'da şehit düşen Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın yerine tayin olunmuştu. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 260.

(26) Sinan Paşa'nın yanında 10000 süvari ve bir mikdar yeniçeri vardı. Bak, Sa'düddin, 2, s. 294. Bu kuvvetler 10000 süvari ve 3000 yeniçeriden ibaretti. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 86. Sinan Paşa, 15000 kişilik kuvvetle Dulgadır topraklarına girdi. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 96 b. Sinan Paşa'nın yanında 10000 yeniçeri vardı. Bak, Hammer, 4, s. 147. Sinan Paşa'nın kuvvetleri 40000 kişiden ibaretti. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 260.

(27) Âlî, vrk. 244 a.

(28) Onun etrafında "25000 Türkman atlısı" toplanmıştı. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 96 b. Onun yanındaki kuvvetler 30000 kişi idi. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 86.

(29) Sa'düddin, 2, s. 295.

(30) Arîfi Paşa, s. 550.

(31) Âlî, vrk. 244 a.

(32) Şehsuvar oğlu Ali Bey cenk alanına herkesten önce atılarak karşıdaki Dulkadır kuvvetlerine haykırdı: "Kani benim pederim Şehsuvar devletinde nân ü ni'metten behre-mend ve nice in'âmı ve ihsânı ile ser-bülend olanlar, hukuk-i nimeti riâyet idüb mihr ü mahabbetden dem uran ahbab. Ol ki kavlinde sadıktır ve bu hinde bana ve pederime yâr ve muvâfıktır, sancağım dibine cem' olsun ki cân ü baş ile emin olmaya sâhib-kırân-i cihân Sultan Selim Han'dan rica ideyim diyu nidâ idince fi-l-hâl Alâü'd-devle-i bî-devletin askeri iki fırka olub bir bölüğü ayrılub zîr-i alem-i Pâdişah'ı penâh ittiler". Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 86.

betmekle kalmamış, savaş meydanında canını da vermişti (33). Eğer vak'a —nüvislerin verdiği bilgiler doğru ise Alâü'd-devle kendi kuvvetleri tarafından terkedilmek suretiyle ihânete uğramıştı. Diğer taraftan onu şimdiye kadar Osmanlılara karşı himâye eden ve belki de böyle bir savaşa sevkeden Memlûk devleti de harekete geçmemişti. Şu halde Alâü'd-devle, büyük koruyucusunun da ihânetine uğramış oluyordu. Bununla beraber vatan müdafaasında, yanındaki kuvvetlerle birlikte büyük fedakârlıklar gösterdi. Onun, boyun eğmeyerek Sinân Paşa kuvvetlerini müşkül duruma sokacağını, Memlûk sultanı ve belki de Şâh İsmail tarafından kendisine mutlaka yardım edileceğini düşünmüş olan Yavuz Sultan Selim, maiyetindeki büyük kuvvetlerle bu sıralarda Göksun'a gelmiş bulunuyordu (34). Fakat düşünülenlerin hiç birisi olmadı ve ölümüne "merg-i hâyin" (مرگ خاین) deyimi tarih düşürülmüş olan (35) Alâ'ü-devle'nin başı Göksun'da Yavuz'a sunuldu (36). Dulkadır prenslerinden çoğunun öldürüldüğü, bir kısmının da esir edildiği (37) bu savaştan sonra

(33) Osmanlı kuvvetleri, Dulgadır kuvvetlerinin "Pâyin sürerken Kuh-istan da tarîk üç cânibe gider yere geldiler ve tarîkın her biri bir cânibe ayrılub gitmekle meğer ol râh-i selâsenin biri o mekkâr-i sitemkâr Alâü'd-devle didikleri nâ-bekârın kendü bi-z-zât Türkman askeriyle gittüği yol imiş ve biri dahi oğlu ile mâl ü menâli ve sâlisen diğer oğlu ile ehl-ü iyâli azîmet eyledüği râh imiş. Beru cânibden Şehsuvar oğlu Ali Bey gittüği yol meğer Alâü'd-devle'nin gürîzân olduğu râh-i nusret-penâh olmakla sâbık-uz-zikr Ali Bey askeriyle Kûh - istân'a yayılub giderken Alâü'-d-devle Bey'in ceyşine rastgelindi. Ve derhal rezm ü cenge aheng olunub iki ceyş-i girân aksâ-i beyâbân ve Kûh-istân'da âlî ceng itti. Mâ-vaka'ı Ali Bey Sinan Paşa rikâbına arz itmek, ehemm olmakla, vâki'i hâli alâ-esra'-il-hâl gubâr-i pâ-yi ferhunde fâle arz olundukta Sinan Paşa, derbendi dolaşub leşker ile derbendin ağzın aldı. Pâdişah-i cihan sultan Selim Han dahi aduvv-i stanla girüb (?) acele ile şitabân olub anlar dahi derbend ağzına yetişüb devlet-ü ikbâl ile derbendin dehenesinde leşker ile nüzûl ve iclâl idüb öte cânibden Şehsuvar oğlu Ali Bey ceng içinde Alâü'd-devle kaltabanın başın" kesti. Bak, Zaîm Mir Mehmed Kâtib, vrk. 263 b.

(34) Pâdişah'ın Turna dağı savaşına katıldığı da söylenmektedir. Bak, Zaim Mir Mehmed Katib, vrk. 263 b.

(35) Keşfî, vrk. 62 a.

(36) Pâdişah, Ḥasan Bey adındaki bir zatla ve bir feth-nâme ile birlikte bu başı Memlûk sultanına gönderdi. Bak, Ârîfi Paşa, s. 550.

(37) Bu savaşta Alâü'd-devle'nin "evlâd ü ensâbından" kimse kurtulmamıştı. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 87. Savaşta onun 4 oğlu öldürülmüştü. Bak, Ârîfi Paşa, s. 550. Alâü'd-devle'nin kardeşi Abdürrezak Bey, çocuklariyle birlikte esir edilmişse de daha sonra o Memlûklara sığınmaya muvaffak olmuştu. Bak, s. 113.

Savaştan sonra Dulkadır toprakları.

Dulkadır şehirlerinin anahtarları Pâdişah'a teslim olunmuş ve Yavuz Sultan Selim adına hutbe okunan bu şehirlerin idaresi Şehsuvar oğlu Ali Bey'e bırakılmıştı (38).

Politik ve iktisadî yönden büyük değeri olan Dulgadır topraklarının kolayca elde edilmesinden herhalde büyük bir memnuniyet duyan Pâdişah (39), Rumeli Beylerbeyi Sinân Paşa'yı vezirlik payesine yükseltirken (40), askerlerini de unutmamış ve onlara "biner akçe ihsan" etmişti. (41).

(38) Âlî, vrk. 244 a. Sa'düddin, 2, s. 297. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 87. Şehsuvar oğlu Ali Bey 1521 de "Ferhat Paşa'nın iftira ve ilkaâtiyle" Kanuni Sultan Süleyman tarafında üç oğlu ile birlikte öldürüldü. Bak, Halil Edhem, s. 311.

(39) Alâü'd-devle'nin hazinesinden ve Dulgadır topraklarının işgalinden dolayı ele geçen ganâim, Çaldırandakinden fazla idi. Bak, Ârifî Paşa, s. 551.

(40) Âlî, vrk. 244 a.

(41) Müneccimbaşı, vrk. 96 b. Sa'düddin, 2. s. 297.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN GÜNEY SİYÂSETİ

II

A — Osmanlı - Memlûk münâsebetleri:

Yavuz'un tahta çıktığı sıralarda Osmanlı - Memlûk münasebetleri.

Sultan İkinci Bâyezid zamanında yapılan Osmanlı - Memlûk savaşları, iki taraf için de kesin bir sonuç vermemişti. Fakat aynı hükümdar zamanında bu iki devlet bir daha çarpışmamış, hattâ kendileri için müşterek tehlike saydıkları Safevî Devletine karşı birlikte hareketi bile düşünmüşlerdi (1). İhtimal ki bu hali dikkate alan Şâh İsmail, iki yıl önce İran'a gelmiş ve 1512 haziranında Kahire'ye dönmüş olan Emîr Temir (Timur) adındaki zâtın idaresindeki Memlûk elçisini çok soğuk karşılamış ve ona bir ikramda bulunmamıştı (2). Bundan başka Şâh İsmail'in, Memlûk'lara tabi' halk arasında şiiliği yaymağa çalıştığı görülmüş ve hıristiyanlarla birleşip Memlûk topraklarına yürümeyi tasarladığı da duyulmuştu (3). Bununla beraber 1512 haziranında Kahire'de, diğer elçilerle birlikte İran elçileri de vardı. Memlûk Sultanı gerçi bunlara hil'at geydirmiş, fakat herhangi bir va'dda bulunmamıştı. İşte iki tarafın birbirlerine karşı bu şekilde davrandıkları, buna karşılık Osmanlı - Memlûk münasebetlerinin gittikçe dostâne bir şekil aldığı sıralarda ikinci Bâyezid'in tahttan indirildiği ve biraz sonra öldüğü haberi Kahire'de duyuldu. Yeni hükümdarın nasıl bir politika takip edeceği ve ne tarafa yöneleceği bilinmemekle beraber Memlûk sultanının onunla da iyi münasebetler kurmak istediği ve cülûsu tebrik bahanesiyle Yavuz Sultan Selim'e bir elçi yolladığı bilinmektedir. Bol hediyeler getirmiş olan ve Emîr Akbay adını taşıyan bu elçi (4), Yavuz Sultan Selim'in, kardeşlerini ve kardeş çocuklarını ortadan kaldırmasına kadar Edirne'de beklemek mecburiyetinde kaldı ise de Pâdişah'ın Edirne'ye dönmesinden sonra huzura kabul olundu ve çok iltifat gördü (5). İhtimal ki bu davranışı dikkate alan Memlûk

(1) S. Tansel, s. 116.

(2) İbn İyas, 4, s. 265.

(3) Aynı eser, s. 191.

(4) Aynı eser, s. 303.

(5) Sa'düddin, 2, s. 238.

Sultanı Kansuh Gavri, 919 da (1513 - 1514) Yavuz Sultan Selim'e İran Şâh'ına karşı tedâfüî bir andlaşma imzalanmasını tek-

Osmanlı - Memlûk çatışmasının sebepleri.

lif etti (6), Pâdişah da buna uygun bir cevap verdi (7). Ancak iki tarafın da hareketlerinde samîmî oldukları şüpheli idi. Çünkü kökleri daha önceki yıllarda bulunan bir takım sebeplerden başka (8) Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışından sonra meydana gelen olaylar, iki devletin anlaşmasına hiç de müsait görünmüyordu. Ayrıca, Ön Asyada İslâm dininin maddî ve manevî merkezleri halinde bulunan İran ve Mısır'ın, Osmanlı'ların askerî üstünlüğü karşısında liderliği onlara bırakmak durumuna girmiş olmaları (9) bu devletleri düşündürmekte idi. Yalnız yaklaşan tehlikenin büyüklük derecesi iki devlet için aynı görünmüyordu. Çünkü Osmanlı üstünlüğünden İran'ın sadece dış memleketleri yani Mezopotamya ve doğu Anadolu ile bunlara civar olan toprakları zarar görebilir, çok uzakta bulunan doğu toprakları ise güven altında kalabilirdi. Halbuki bir Akdeniz memleketi olan, aynı zamanda Suriye'de ve Torosların güney kısımlarında hâkimiyyet kurmuş bulunan Memlûk sultanlığı için durum böyle değildi. Önce Coğrafî bakımdan Osmanlı topraklarının içinde bulunması tabii görülen ve çok verimli eraziyi ihtiva eden Torosların güney bölgesi, halkı itibariyle Memlûk'lara yabancı idi. Öte taraftan, bu tarihlerde büyük bir kudret olarak meydana çıkmış olan Osmanlı devletinin bu verimli topraklara ve hattâ daha ilerilere göz diktiği öteden beri bilinen bir gerçek olduğuna, esasen doğu Akdeniz havzası iki devlet için yeter bir saha olmadığına (10) ve nihayet bu havza elde edilmedikçe Osmanlı'ların Asya'daki hâkimiyyeti hiçbir zaman kesin olarak kurulamıyacağına göre (11) iki devletin vuruşması mukadder gibi görünüyordu. Onun için ikisi de liderlik iddiasında bulunan ve bunu

(6) Bu andlaşmada "Eğer Sûfî Mısır'a teveccüh ederse Osmanlı askeri Akşehir veya Kayseriye'de Mısır askerine ve eğer Osmanlu ülkesine hücum edecek olursa Mısır askeri Selim'in istediği mahalde Selim'in askerine iltihak edecektir" denilmekte idi. Bak, Halil Edhem, Mısır fethi mukaddimatına aid mühim bir vesika, Osmanlı Tarihi Encümeni Mecmuası, 19-96, s. 35.

(7) Memlûk Sultanı'na verilen cevapta "Bu teklifiniz memâlikimizin bir, arzularımızın mutâbık, aramızın mütevâfık ve kalblerimizin multesık, lisânımızın müttefik olduğuna ve beynimizde uhuvvetin sâbit bulunduğuna delâlet ider" deniliyordu. Bak, Halil Edhem Mısır Fethi mukaddematına aid mühim bir vesika, Osmanlı Tarihi Encümeni Mecmuası, 19 - 96, s. 35.

(8) S. Tansel, s. 93 - 98.

(9) H. Jansky, s. 177.

(10) Aynı eser, s. 178.

(11) Zinkeisen, 2. s. 572.

sağlıyacak kudreti kendilerinde gören bu devletlerin vuruşmalarını, aşağıda sıralıyacağımız sebepler ve olaylar sadece ta'cil etti.

1) Şehzade Ahmed'in oğullarından Süleyman ve Alâüddin, Yavuz Sultan Selim'den kaçarak Memlûk'lara sığındıkları vakit bunlara çok yakınlık gösterilmiş, hattâ 1513 yılı nisan ve mayıs aylarında tâûn'dan ölen bu iki Şehzade'nin cenazesinde Sultan Gavri bizzat bulunmuştu (12). Gerçi, her iki Şehzade'nin, arka arkaya ölmesi, Memlûk'ların Osmanlı'lara karşı güttükleri siyaset bakımından, telâfisi mümkün olmayan birer kayıptı. Fakat olaylar, Memlûklar için yeniden fırsatlar hazırladı ve bu arada kendilerine âlet olabilecek başka bir Osmanlı Şehzade'sini onların kucağına attı. Çünkü, Şehzade Ahmed'in ölümünden sonra oğlu Kasım, lalası tarafından Haleb'e kaçırılmıştı. Henüz on üç yaşında bulunan bu Şehzade'yi Gavri, gizlice Kahire'ye getirtmiş ve bunu zamanı geldiği vakit, Yavuz Sultan Selim'e karşı kullanmayı düşünmüştü (13).

2) Osmanlı - Memlûk münasebetlerinin günden güne bozulmasının sebeplerinden birisi, Dulkadıroğlu Alâü'd-devle Bey'in takip ettiği siyaset idi. Çaldıran seferine katılması için yapılan teklifi reddeden bu zât (14) o an için memleketinin çıkarını Memlûk'larla İranlı'ların kendisiyle dost olmasında buluyordu. Bu sebepten dolayı, Memlûk Sultanının direktifiyle, Osmanlı ordusuna, ihtiyacı olan yiyecek ve içecek hususunda kolaylıklar gösterilmemesini, onlarla alış veriş edilmemesini kendi tebaasına emretmiş ve bu emrin uygulanması için lâzım olan tedbirleri de aldırmıştı (15). Bu hali, Memlûk Sultanının hâtırasına hürmet edildiği için cezalandırmadıklarını bildiren Osmanlılara Sultan Gavri, Alâü'd-devle'nin hareketleriyle bir ilgisi bulunmadığını (16), onun Çaldıran seferine katılmamasının doğru olmadığını, fakat bu zâtın kendisini de dinlemediği için cezalandırılacağını bildiriyor, bir yandan da, yaptığı işten dolayı Alâü'd-devle'yi tebrik ederek kendisine hil'atlar gönderiyordu (17). Öte taraftan, Çaldıran seferinden sonra Kayseri Sancak Beyliğine tayin edilen Şehsüvâr oğlu Ali Bey'in, Bozok vilâyetini işgal ederek burayı idare etmekte olan Alâü'd-devle'nin oğlu Süleyman Bey'i öldürmesi (18), 15 şubat 1515 de Kahire'ye gelen bir Osmanlı elçisinin getirdiği mektup ile, belki de kasden Gavri'ye bildirilmişti (19). Ayrıca bu mektupta, Yavuz Sultan Selim'in kendisini daha üstün tuttuğu ve Memlûk Sultanını küçültmüş olduğu şâyiası ortaya çıktı (20). Gavri, Dulkadır Beyliği üzerindeki nüfûzunun zedelenmesine ve esâsen Osmanlılar aleyhine kışkırttığı Alâü'd-devle'nin daha ziyade ezilmesine imkân vermemiş olmak için Yavuz Sultan Selim'e acele bir mektup gönderdi. Karaca Bey Çayırı'na (21) geldiği sıralarda Pâdişah'a sunulan bu mektubunda Gavri, Alâü'd-devle'nin kendi bendesi olduğunu, ondan önce Dulkadır Bey'i olan Şehsüvâr'ın, isyan ettiği için, Memlûk Sultanı Kayıtbay tarafından Bâbü'z-Züveyle'de asıldığını, o zaman Anadolu'ya kaçmış olan oğlu Ali'nin şimdi Kayseri ve Bozok vilâyetine tayin edildiğini duyduğunu, babası gibi bu zatın da iki devlet arasında fesat çıkaracağını ifade ettikten sonra Ali Bey'e başka taraflarda sancak verilmesini (22), ayrıca Memlûk sultanının adının "Dulkadır vilâyetinde üslûb-i sâbık üzre ya hutbede mezkûr veya sikkede mastûr olmasını" istiyordu (23). Memlûk sultanının bu müdahelesi, Alâü'd-devle'yi himâye etmekten çok daha ileriye giden bir haldi. Buna fena halde sinirlenen Yavuz Sultan Selim, Memlûk elçisine: Eğer Kansu Gavri

(12) İbn İyas, 4, s. 303, 306. İ. H. Uzunçarşılı, Memlûk sultanları yanına iltica etmiş olan Osmanlı hanedanına mensup şehzadeler, Belleten, c. 17, sayı 68, s. 531, 532.

(13) Merc-i Dâbık savaşından biraz önce Osmanlı Şehzadesi olarak ilân edilen Kasım Bey'e Memlûk Sultanı Gavri, "Kırmızı ipekten yapılmış saltanat sancağı" verdi. Mercidâbık savaşından sonra da her yerde amcasına karşı duran ve bilhassa Tumanbay ile iş birliği yapan bu Şehzade, Mısır'ın istilâsından bir süre sonra yakalanabilmiş ve kesilen başı, İstanbul'a dönmek üzre Şam'a gelmiş olan Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştu. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, Memlûk sultanlarının yanına iltica etmiş olan Osmanlı hanedanına mensup şehzadeler. Belleten, c. 17, sayı 68 s. 531, 532.

5 temmuz 1516 da Şehzade Korkud'un oğlu Şam'a geldi, nâibler ve kadılar kendisini karşıladı. Bu Şehzade çok genç idi, yanında annesi de vardı. Vaktiyle amcası Selim Han'dan kaçarak İran'a gitmiş, Çaldıran mağlûbiyeti üzerine de Memlûk sultanına sığınmıştı. Bak, Richard Hartmane, s. 135.

(14) Bak, s. 102.

(15) Süheylî, vrk. 7 b. Abdullah bin Ridvan, vrk. 146 a. Ayrıca bak, s.

(16) H. Jansky, s. 181.

(17) Süheylî, vrk. 8 a. Şükrî, vrk. 27 b. Alâü'd-devle Osmanlılar tarafından şikâyet edildiği vakit Gavri, onun kendisine karşı da serkeşçe hareketlerde bulunmakta olduğunu bildirdi ve "Eğer muktedir iseniz hakkından geliniz yolunda ve gûya makam-ı i'tizarda âdâb-ı mülûk'e yakışmaz bir cevab - nâme gönderdiği gibi Alâü'd-devle'ye dahî mahremâne ve münâfikane bir mektup yazarak meslek-i müstemendinde tavsiye sebat etmiş ve bu babda Şâh İsmail'e de mâ'lûmat vermiş idi". Bak, Ârifî Paşa, s. 546.

(18) Bak, s. 103.

(19) İbn İyas, 4, s. 435.

(20) Aynı eser, s. 435.

(21) Sa'düddin, 2, s. 291. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 85. Hammer, buraya Karaca Çayırı demektedir. Bak, Hammer, 2, s. 147. Ayrıca Bak, s. 97.

(22) Şükrî, vrk. 26 b.

(23) Sa'düddin, 2, s. 291.

"merd ise Mısır'da hutbe ve sikkesin müstemir itsün" demek suretiyle (24) hiç de iyiye yorumlanamayacak bir cevap vermişti (25). İşte bu olaylardan sonra Kahire'de her gün bir şayia çıkmaya, Pâdişah'ın hazırlıklarının Mısır için olduğu ve birçok Türk askerinin bu husus için gemilere bindirildiği söylenmeğe başlandı. Yine bu sıralarda idi ki Alâü'd-devle, Şehsuvar oğlu Ali Bey ile kendi kuvvetleri arasında çatışmaların başladığını Memlûk'lara bildirmiş (26), biraz sonra da onun öldürüldüğü duyulmuştu. Bu son haberin gerçek delili 6 ağustos 1515 de Memlûk sultanının huzuruna getirildi. Bu, Dulkadır Bey'i Alâü'd-devle'nin kesilmiş başı idi (27). Bu başla birlikte gönderdiği mektubunda Sultan Selim, "Veliyy-i ni'meti emrinden udûl eden mahzûlün âkibeti budur" diyor (28) ve bu suretle de Memlûkleri tehdit ediyordu (29). Bunun neler ifade edebileceğini anlamakta herhalde güçlük çekmeyen Gavri'nin "kalbine kendü mülki zevâlinin havfı" düşmüş (30), bu korkunun ve teesürün verdiği psikolojik bir hal içinde Osmanlı elçilerine o, Bu baş, kendilerine galib gelinen kâfir hükümdarların başı mıdır ki önüme koyuyorsunuz, diyerek şikâyette bulunmuştu (31). Çünkü o, Dulkadır topraklarının Memlûk sultanlığı için ne kadar büyük bir değer taşıdığını ve kuzeyden gelecek Osmanlı tehlikesine karşı bu beyliğin, kendi devleti için ne derece bir garanti sağladığını çok iyi bilmekte idi. Bu beyliğin kaybedilmesiyle bundan sonra Maraş taraflarından artık Osmanlıları iz'aç etmek imkânı kalmadığı gibi, aynı beyliğin ortadan kalkmasıyle Osmanlılar, Suriye kapılarına dayanmış oluyorlardı (32). Bununla beraber Gavri, daha önce Alâü'd-devle hakkında Osmanlılara söylediklerini hatırladığı için (33) şikâyetlerini daha ileriye götürememiş ve bu kesik başı memnuniyetle kabul eder görünmüştü (34). Öte taraftan, Turna dağı savaşından kaçabilen ve Dulkadır hanedanına mensub olanlardan bir kısmı Şâh İsmail'e, bir kısmı Memlûk sultanına, Osmanlılar tarafından esir alınan Abdürrezzak Bey de daha sonra yine Memlûk sultanına sığınmıştı; her iki tarafa kaçanlar çok iyi karşılanmışlardı (35).

(24) Sa'düddin, 2. s. 291.

(25) "Kansu ger merd ise Mısr'ın beklesün
Bir zaman divâne gönlün dinlesün
O siyâsetgâhı kim yâd etmiş ol
Şehsuvar'a ad bünyâd itmiş ol
Hoz Züveyle Babına kılsun nazar
Çün siyâsetgâh imiş kılsun hazer
Bu cevab üzre resûl-i kâmyâb
Döndü Gavri'ye perişan ü harab" Bak, Şükrî, vrk. 26 b.

(26) İbn İyas, 4, s. 436.

(27) Aynı eser, s. 462.

(28) Şükrî, vrk. 28 a. Âlî bu hususta "cemîan mâ-beynimizde olan nifak ve idlâl hep bunun başı altında idi" demektedir. Bak, Âlî, vrk. 244 a.

(29) Sa'düddin, 2, s. 297.

(30) Süheylî, vrk. 9 b.

(31) İbn İyas, 4, s. 462.

(32) H. Jansky, s. 182.

(33) Bak, s. 111.

3) Daha önce de söylendiği gibi ne Kansu Gavri'nin Yavuz Sultan Selim'e karşı göstermeğe çalıştığı yakınlık, ne de Yavuz Selim'in ona karşı duyduğu hislerde bir samimiyet vardı (36). Çünkü Gavri, İranlılarla bir ittifakı olmamakla beraber, Çaldıran'a doğru yola çıkmış olan Yavuz Sultan Selim'e bir elçi göndererek onlar lehinde tasavsut teklifinde bulunmuş (37), fakat yine bu sıralarda Şâh İsmail'e de ben gereklilere ve bilhassa Alâü'd-devle'ye lüzumlu emirleri verdim, Osmanlı kuvvetleri oralardan geçerken onlara zahire ve erzak vermeyeceklerdir diye mektup göndermiş (38), bir taraftan da kendi kuvvetleri Osmanlıların erzak taşıyan deve kollarını vurmuştu (39). Bununla beraber Çaldıran savaşından önce İranlılarla Memlûkların dostluk münasebetleri pek gelişmiş görünmemektedir. Eğer böyle bir hal gerçekleşebilseydi, bu savaş esnasında bir Memlûk ordusunun Osmanlı kuvvetlerini arkadan vurması ve onları güç duruma düşürmesi mümkündü. Halbuki Memlûkler bu savaşta İranlılara yardım etmedikleri gibi Yavuz'un, İranlılar aleyhine yaptığı ittifak teklifini de reddederek (40) tarafsız kalmayı lüzumlu saymışlar ve sadece

(34) H. Jansky, s. 182.

(35) Abdürrezzak'a Osmanlılarla çarpışmak üzere Kahire'den hareket ettiği sıralarda Kansu Gavri, asker toplaması için 10000 dinar vermişti. İşte bu para ile teşkilâtlandırılmış olan bazı Türkmenler, Dulgadırlılardan Şâh Budak Bey'in oğlu Aslan'ın idaresinde Mercidâbık savaşına katıldılar. Bak, Arifî Paşa, s. 635.

(36) Yavuz Sultan Selim, önce Şâh İsmaili vurmak için Memlûk'lara karşı sabırlı hareket etmiş olsa gerektir. Bu hususu bir şairimiz aşağıdaki beyti ile dile getirmektedir:

"Ey gasıb-ı diyâr-ı arab bekle vaktini
Evvel cezâ-yi saltanatı-ı sürh - ser gelür"

Yahya KEMAL

(37) Bak, s.

(38) Abdullah Bin Rıdvan, vrk. 146 a.

(39) Gavri, "mezheb-i rafz u ilhâdâ mâyil olmağın İsmail ile ittihad üzredir. Ona muavenet maksadıyle" yolları kesmiştir. Bak, 4976 numaralı Mecmuatü'r - resâil, vrk. 90 b.

(40) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 267.

Haleb taraflarında bir mikdar kuvvet bulundurmayı yeter görmüşlerdi (41). Bu şekilde hareket etmek, Memlûkların menfaatine daha uygun geliyordu. Çünkü İranlılar da onlar için Osmanlılar kadar ve belki de daha fazla tehlikeliydi. İhtimal Memlûklar, Osmanlılarla İranlıların birbirlerini ciddi surette oyalayıp yıpratacağına inanmakta idiler. Bu takdirde kendileri için de birer tehlike sayılan bu iki devletten galib geleni dahi bundan sonra korkulacak durumdan çıkmış bulunacak ve bu suretle de Memlûk sultanlığı her iki tarafı ezebilecek hale gelecekti. Fakat olaylar, onların hayal ettiği gibi gelişmedi, aksine olarak Osmanlılar Çaldıran'da, İranlıları bir gün içinde, telâfîsi kolayca mümkün olmayan büyük bir yenilgiye uğratarak büsbütün güçlendiler. Onun için Çaldıran savaşının sonuçları Kahire'de duyulduğu vakit Mısır sultanı, davul çaldırmak suretiyle memnuniyetini açıklamamış ve ileride Osmanlıların, Memlûk topraklarına da saldıracakları düşüncesiyle telaşlanmıştı (42). Bundan dolayı 1514 aralığında Kahire'ye gelen ve Osmanlılara karşı Mısır'ın dostluğunu isteyen bir İran elçisi çok iyi karşılanmış (43) ve belki de bundan sonra her iki hükümdar tarafından, Alâü'd-devle Osmanlılara karşı harekete geçirilmişti (44).

Kemah'ın işgali, bunu takib eden günlerde Anadolu'ya gönderilmiş olan Nur Ali kuvvetlerinin yenilmesi (45) ve Osmanlı ordusunun yeniden İran'ı istîlâ edeceği şayialarının ortaya çıkması Şâh İsmail'in endişelerini artırırken, aynı yılın haziranında Dulkadir beyliğinin ortadan kaldırılması da Memlûk sultanlığı için çok kritik bir durum husule getirmişti. Bu sebeple zengin hediyeler getiren bir İran elçisi Kahire'de büyük iltifat gördü. Bu elçi ile Kansu Gavri'ye gönderdiği mektubunda Şâh İsmail, İranın kesin surette mağlubiyeti sonunda Mısır için doğacak büyük tehlikeye dikkati çekiyor (46), kendisinden sonra sıranın Mısır'a geleceğini ifade

(41) İbn İyas, 4, s. 376.

(42) Aynı eser, s. 398.

(43) H. Jansky, s. 180.

(44) Bak, s. 102.

(45) Şükrî, vrk. 30 a. Ayrıca bak, s.

(46) H. Jansky, s. 183. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, yazarı bu hususta Yavuz Selim için:

"Alur ise ger Acem mülkin tamam
Bi-tereddüd anın olur Mısr u Şam
Vaktine sen dahi hazır ol heman
Üstüne varır sana virmez eman" demektedir. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 93.

ediyor (47) ve başka hükümdarlarla kıyaslanmaması lâzım gelen Yavuz Sultan Selim'in İranlılarla barıştırılmasını veya ona karşı bir ittifak yapılmasını istiyordu (48). Tam zamanında yapılmış olan bu teklif Mısır emirlerinin, Gavri'nin de hazır bulunduğu, bir toplantısında uzun uzadıya tartışıldı ve Yavuz Sultan Selim'in mutlaka Mısır'a karşı bir savaş tasarlamakta olduğu kanaatına varıldığı için İranın yaptığı ittifak teklifinin kabulüne karar verildi (49). Bundan sonradır ki İran elçisi, Türklerin İran üzerine tekrar yürümeleri halinde, Memlûkların onları arkadan vuracakları ve böylece de İranı istîlâdan vazgeçirerek barışa mecbur edilecekleri hususunda teminat almıştı (50). Halbuki onların bu anlaşmada çok geç kalmış oldukları görülmektedir. Çünkü Yavuz Sultan Selim bu hali haber almış (51) ve uygulanmasına imkân bırakmadan Memlûk topraklarına tecavüz etmişti.

4) Osmanlı istîlâsını hazırlayan sebepler arasında Memlûk sultanlığının iç durumundaki aksaklıklar başlıca rol oynamıştı. Bunları, kısaca da olsa aşağıdaki şekilde sıralamayı faydalı görüyoruz: a) Altmış yaşını geçtiği sıralarda hükümdar olan ve adâlet duygusundan uzak bulunduğu anlaşılan Kansuh Gavri (52) teb'asının büyük bir kısmı tarafından sevilmiyordu. Bu antipatinin başlıca sebebi çok zalim oluşu (53) ve kendisine mensub olanların işledikleri suçlara göz yummaası, vergileri arttırması, değeri düşük para bastırması, hayır müesseselerine ve evkafa ait olan hükümleri hiçe sayması idi. İhtiyarladıkça mal, mülk edinme hırsı daha çok artan bu zat, bir an geldi ki gereklilerin maaşlarını verememeğe başladı, ve bu sebeple vergileri daha da yükseltti. Bilhassa Mısır'ın gelir kaynak-

(47) Sa'düddin, 2, s. 326.

(48) Sa'düddin, 2, s. 327. İttifak teklifini Memlûk sultanı yapmıştı. Çünkü Alâü'd-devle'nin kesilmiş başını gördükten sonra o, Şâh İsmail'e haber göndererek "Gel seninle ittifak idüb Rûm tarafına yürüyelüm, Sultan Selim'i aradan götürelüm. Rûm mülki senin olsun, bana nesne gerekmez" demişti. Bak, Lûtfî Paşa, s. 241.

(49) H. Jansky. s. 183. Richard Hartman, s. 134.

(50) H. Jansky, s. 183. Memlûk Sultanı İran elçisine, "Eğer bir defa dahi Osmanoğlu şarka yürürse Şâh bi-hiras karşu gelsün, ben dahi beriden ardın alurum. Zâhiri bu kim cânibeyne cevap viremez", ister istemez barışa ve kendi topraklarında oturmaya razı olur demişti. Bak, Şükrî, vrk. 31 a.

(51) Richard Hartman, s. 134.

(52) İslâm Ansiklopedisi, Kansu Gavri maddesi. "Merkum Gavri dâire-i hakdan udûl" etmişti. Bak, Salih Bin Celâl, vrk. 114 b.

(53) Rivâyet ederler ki bir gün Kansu Gavri birisini öldürmek istedi. Müftı, suçun küçük olduğunu söyleyerek bu adamın öldürülemeyeceğini israrla ileri sürdü ise de Gavri fikrinden vazgeçmemiş, hattâ suçluyu, müftünün evinin karşısında asmak suretiyle cezalandırmıştı. Bak, 4976 numaralı Mecmuatü'r-resâil, vrk. 124 b.

larından birisi olan transit ticareti üzerine koyduğu vergiler tahammül edilemeyecek kadar ağır bir hal aldı. Onun için bu işle meşgul olan tacirler ve bilhassa Portekizliler, batı ile doğuyu başka bir yönden birbirine bağlayacak bir yol aramaya başladılar. Ümit Burnu yolunun keşfedilmesi sebepleri arasında Memlûk hükümetinin transit vergisini arttırmasını da zikredebiliriz. İşte bu yolun keşfidir ki Mısır'ı en verimli bir gelir kaynağından mahrum bıraktı. Ayrıca Portekiz'lilere karşı girişilen mücadele, Memlûk hazinesinin yükünü ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramadı. Öte taraftan, Memlûk komutanlarından bir çoğunda hükümdar olma sevdası bulunduğu için (54) Gavri'nin bunlara güveni yoktu. En çok korktuğu zat ise "Şam Nâiba's-saltanası" olan Sibay idi. Çünkü Gavri'ye bir gün "fenn-i remil'de" çok ileri gitmiş olan bir zat, adı S harfiyle başlayan birisinden çekinmesini tavsiye etmişti (55). Onun için Gavri, Sibay'ın her söylediğini kendisi için tehlike sayıyor veya onun garezkârlığına bağlıyordu. Anlaşmazlık sadece kumandanlarla hükümdar arasında olsaydı, durum belki de yapılacak bazı tasfiyelerle düzeltilebilirdi. Fakat asıl önemli olan mesele, kumandanların birbirleri arasındaki çekememezlik ve rekabet idi (56). Bilhassa Sibay ile Hayırbay arasındaki münâsebetler düzeltilmesi mümkün olmayacak derecede kötü idi (57). Buna karşılık, Osmanlıları iltizam ettiği söylenen Hayırbay'ı, belki de Memlûkların en kudretli komutanı olan Canbirdî Gazâli, sayıyor ve savunuyordu (58). Hiçbir endişenin bu iki şahsı kin ve garezlerinden uzaklaştıramadığına en büyük delil, Osmanlıların savaş sahasına çok yaklaştıkları bir sırada bile birbirleri ile kavga etmeleridir (59).

İslâm âleminin başında en büyük bir hükümdar gibi görünen Kansu

(54) Süheylî, vrk. 7 a.

(55) Aynı eser, vrk. 7 a.

(56) Aynı eser, vrk. 7 a.

(57) Aynı eser, vrk. 11 b.

(58) Süheylî, vrk. 11 b. Keşfî, vrk. 44.

(59) Memlûk elçisi Mugulbay'ın Yavuz tarafından tahkir edilmesinden sonra (Bak, s. 134) Gavri'nin huzurunda bir toplantı yapıldı. Burada Şam Naibi Sibay "Nâib-i Haleb olan Hayre Bey'i (Hayırbay'ı) yakasından çekûb Gavri önüne götürüb, Yâ Mevlânâ's-Sultan, eğer devletin ber karar olsun der isen bu münâfıkı komayub hakkından gel ki sâirlere mücib-i ibret ola, zîra hâindir, adûmuz tarafıyla yek-dildir, didikde hemen ümerâdan Canberdi Gazâli kalkub "Yâ Mevlânâ's-Sultan" bu ne biçim iştir ki büyük bir düşman "bizim kastımızda iken bizim ümerâmızın" birbirlerine düşmesi kuvvetlerimiz arasında büyük bir fitneye sebep olur. Bundan başka düşman bunu duyduğu vakit fırsatı kaçırmaz, hücum eder, yani bu hal düşmanımızın kuvvet-i kalbine ve bizim za'f-i devletimize bâdî olur, deyu Hayre Bey'i bu hîle ile halâs eyledi. Bak, Süheylî, vrk. 11 b.

Gavri'nin ordusunda ise disiplinden aslâ bir eser yoktu. Bu ordu tıpkı eşkiya gibi, halkı soyuyor, istediği kadar zulüm ve baskı yapabiliyordu (60). Memleketlerini kurtarma derdinde olması lâzım gelen bu orduda, Osmanlılarla çarpışmak üzre Şam'a gelindiği vakit, maaşlarının artırılmadığından şikâyet ederek isyan edenler vardı (61). Yine bunlar Haleb'e geldikleri zaman yangın çıkarmak suretiyle yağmaya fırsat aramış ve o kadar çok fenalık yapmışlardı ki Halebliler çocuklarına « ينصرك الله العظيم » « پادشاه سلیم » deyimini ezberletmek suretiyle (62) onlara karşı duydukları nefreti meydana koymuşlardı.

b) Gavri'nin, türlü yönlerden şikâyete sebep olan idâresi yüzünden halk, bir kurtarıcının gelmesini beklemekte idi. Daha Yavuz Selim'in cülûsunu takib eden günlerde Mısır ulemasının ona haber göndererek, Mısır'ı istîlâ etmesini ve Çerkesleri kovmasını istedikleri söyleniyordu (63). Gerçekten Mısır uleması, Mısır'a giden her Osmanlı elçisine gizlice "cevr-i Gavri'den şikâyet ve şer'-i şerife muhalefet üzre olduğun hikâyet ve Pâdişah-ı adâlet-güsteri" Mısır'ı almaya davet ederlerdi (64). Bu arada Gavri'nin kölelerinden olan Hoşkadem'in Yavuz'un yanına kaçtığı, ona Mısır'ın iç işleri hakkında bilgi verdiği, Mısır'ın kolayca zaptedilebileceğini söyleyerek kendisini Mısır'ın istîlâsına teşvik ettiği de duyuldu (65). Fakat bunların hepsinden daha önemli olan mesele, Haleb Nâibi Hayırbay ile Canberdi Gazâli'nin kendi devletleri aleyhinde, Osmanlılarla dostça münasebette bulundukları şüphesi idi. Bazı kaynakların dediğine göre Hayırbay ile Canberdi Gazâli birbirleri ile "yek-dil olub sultân-i Rûm ile haberleşürlerdi" (66). Çünkü bunların her ikisi de "Gavri'den kerâhet ve Gavri anlardan nefret üzre idi" (67). Hükümdarla kumandanların bu şekildeki anlaşmazlıklarına, Hayırbay ile Canbirdî Gazâli'nin "saltanat-ı Mısr" sevdasında olmaları sebep olarak gösteriliyordu (68). Gûyâ bunlar

(60) H. Jansky, s. 179. 1515 nisanının dördüncü günü Çerkezlerin şerrinden Şam'daki çarşılar kapatılmıştı. Bak, Richard Hartman, s. 140.

(61) V. Bartold, s. 377.

(62) Abdullah bin Rıdvan, vrk. 156 b.

(63) H. Jansky, s. 180.

(64) Abdullah bin Rıdvavn, vrk. 145 b.

(65) İbn İyas, 4, s. 449, 450.

(66) Süheylî, vrk. 11 b. Şükrî, vrk. 34 b. Mısır üleması Hayırbay'a haber göndererek "Gavri-i nâ-halef memâlik-i mahrûseyi telef için Pâdişah-i islâm üzerine nefîr-i âm eylemiştir deyü i'lâm ittikte Hayre Bey hayırhah Pâdişah-i vâlâ câhı bu haberden agâh eyledi". Bak, Abdullah bin Rıdvan, vrk. 153 b.

(67) 4976 numaralı Mecmuatü'r-resâil, vrk. 91 a.

(68) Abdülgaffar Kırîmî, vrk. 220 b.

Yavuz Sultan Selim'e haber göndererek " İklîm-i Mısrı sühûletle alıvermeği teahhüd" etmişlerdi (69). Buna karşılık Sultan Selim, hutbe ve sikke kendi adına olmak üzre, onları eski yerlerinde bırakacaktı (70). Bu komutanların Osmanlılarla anlaştıkları kesin olarak söylenmemekle beraber, o tarihlerde Mısır'da karışıklıklar olduğu, memleket savunmasının zayıf hâle geldiği ve bu arada bazı kimselerin Yavuz Sultan Selim'i, Mısır'ı istîlâya da'vet ettikleri bir gerçektir, bizi bu hükme götüren delîl de Haleb'den Pâdişah'a yazılan bir mektuptur. Haleb'deki Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî kadıları tarafından gönderilen ve cidden enteresan olan bu mektupta, ilk belirtilen nokta, gönderdikleri bu mektubun, Haleb'in bütün ileri gelenlerinin izniyle yazılmış olduğudur. Bu itibarla, Haleb'liler adına hareket ettikleri kabul edilebilecek olan kadılar, Haleblilerin canlarına, mallarına ve ailelerine dokunulmayacağına dair söz verildiği takdirde, Haleb için bir mesele bulunmadığını, Çerkezlerin hemen yakalanarak Osmanlı'lara teslim edilebileceğini veya kovulacağını, Pâdişah Anteb'e ayak basar basmaz bütün Haleb'lilerin karşı çıkacağını, kendilerini Çerkeslerin elinden kurtarmanın kâfir elinden kurtarmak gibi bir şey olacağını söylüyor ve şikâyetlerini şu suretle açıklıyorlardı:

Haleb'de şerîat hükümleri yürümez, Çerkesler nasıl isterse işler öyle olur, beğendikleri her şeye, kadın dâhil, hemen mâlik olabilirler. Çünkü onların her biri bir sultandır. Bizden her üç ev başına bir "yaya" (ادب) istediler, razı olmadık. Bundan dolayı bize düşman oldular (71).

İstîlâya karşı Memlûkların aldığı tedbirler.

Yukardan beri izaha çalıştığımız bu haller, halkın çeşitli sınıflarında Memlûk idaresine karşı duyulan hoşnutsuzluğun belirtileri idı. Bu sebeple, halkın büyük bir kısmının, Memlûk devletinin yıkılışını normal karşılayacakları ve memleketlerinin yabancı bir millet tarafından istîlâ edilmesini yadırgamıyacakları anlaşılıyordu (72). Şu halde Mısr'ı idare edenlerin, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmeleri, memleketleri için son derece korkulacak neticeler doğurabilirdi. Memlûk'ların böyle bir sonuç meydana gelebileceğini düşünüp düşünmedikleri hakkında herhangi bir hükme varmak cidden zordur. Ancak güvenlerini hiçbir zaman kaybettikleri söylenemeyecek olan bu insanların, savaş için lüzumlu saydıkları tedbirleri daha önceden almaya başladıkları görüldü. Emir İnalbay'ın 1515 eylülünde (Şaban 921 de) Şam'a gelerek çeşitli binalar ile askerî bir takım kuruluşları tamir ettirmesi (73) bu tedbirlerden birisi idi. Ayrıca Sultan'ın da Şam'a geleceği söyleniyordu (74). Fakat Kahire'de her gün çıkan şâyialar arasında. Pâdişah'ın Mısr'ı istilâ için büyük bir donanma hazırladığı ve gemileri askerle doldurduğu haberi duyulduğu vakit (75), huzursuzluk birdenbire artmış ve denizden yapılacak bir baskını önlemek üzre Kansu Gavri, 10 ekim 1515 de İskenderiyye'ye ve Reşid'e giderek kalelerini gözden geçirmiş, deniz kenarında yeniden bir sûr inşası için birçok ustayı oraya göndrmişti (76) Memlûk'ların aldığı tedbirler yersiz değildi. Çünkü bu sıralarda Yavuz Sultan Selim'in yeni bir savaş içi nbüyük hazırlıklar yapmakta olduğu görülüyordu. Gerçi bu hazırlıkların İran için olduğu işâa edildi, hattâ açıklandı. Fakat Memlûk'ların kuşkularından, bu açıklanmaya inanmadıkları veya Osmanlı'ların her hareketinden şüpheye düştükleri görülmektedir. Onları şüpheye götüren sebeplerden bazıları şunlardır:

Osmanlılarda harb hazırlıkları.

1) Pâdişah, Dulkadır meselesi halledildikten sonra Mısır işleriyle daha yakından ilgilenmeye başladı. Çünkü II. Bâyezid zamanındaki Osmanlı-Memlûk savaşlarında, Osmanlı kuvvetlerinin Memlûkları yenememiş olmasını daha velî - ahdlığı zamanında bile hazmedemiyen (77) ve ihtimâl ki Mısır'a karşı bir savaş açma fikri, muhteşem plânları arasında bulunan Yavuz Sultan Selim'in (78), Çaldıran, Kemah ve Dulkadır savaşları sırasında, Memlûk Sultanı'nın yaptığı müdâhaleler ve takındığı tavır büsbütün tahammülünü tüketmiş ve bu devlet hakkındaki düşüncelerini, Osmanlı ileri gelenlerinden bazılarına açmasına vesile olmuştu. Fakat bu husus için davet ettiği Hersekoğlu Ahmed Paşa ile Pîrî Paşa'ya, Mısır'a karşı açılacak bir savaşın plânlarından bahsettiği vakit bu Paşa'lar, seferin güçlüklerinden, yolların susuzluğundan ve çölde yapılacak yürüyüşün zorluklarından bahsederek

(69) "Ümerâ-yi Gavri'nin nâm-darlarından Haleb vâlisi olan Cambirdî Gazâli (?) ve Şam valisi olan Hayre Bey (?) saltanat-ı Mısr sevdasında olmakla Gavri'yi can ile istemezlerdi. Âkıbet zevâl-i devletine sâî olmakla Sultan Selim ile gayibâne haberleşüb iklim-i Mısrı sühûletle alıvermeyi teahhüdittiler". Bak, Abdulgaffar Kırîmî, vrk, 220 b.

(70) Abdulgaffar Kırîmî, vrk. 220 b. Hüseyin bin Cafer, vrk. 115 b. Ayrıca bak, s.

(71) Topkapı Sarayı Arşivi, 11'634 (26).

(72) H. Jansky, s. 180.

(73) Richard Hartman, s. 139.

(74) Kansu Gavri'nin Şam'a gelmek isteyişinin Osmanlı'larla mı yoksa oğlu ile mi ilgili olduğu belli değildir. Onun oğlu Şam nâibi Sibay'ın kızı ile evlidir. Bak, Herbert Jansky, Die Chronik des İbn Tulun als Geschichtsquelle über den Feldzug Sultan Selim s. 1. Gegen die Memlûken, Wien. 1929, s. 25.

(75) İbn İyas, 4, s. 436.

(76) Aynı eser, s. 474.

(77) S. Tansel, s. 268.

(78) H. Jansky, s. 178.

Padişah'ın fikrini olumlu karşılamamışlardı (79). Onların bu halinden sıkılan Pâdişah aynı hususu Kemal Paşa-Zâde'den sorduğu vakit o, "Emr-i a'dâdan ihmâl ve düşmen hususunda imhâl kâr-i ukalâ-yi sahib - Kemal" değildir (80) dediği vakit Pâdişah çok memnun olmuş ve ertesi gün bir savaş için hazırlanılması emrini vermişti (81). Ancak bu hazırlıkların bilhassa Mısır'la ilgili olmadığı noktası üzerinde ısrarla duruluyor ve yeniden İran'a yürüneceği fikrinin her tarafa yayılması isteniyordu. Halbuki o anda büyük tehlikenin İrandan değil Memlûklardan gelebileceği meydan-

(79) Şükrî, vrk. 31 a. H. Jansky, s. 184. Pâdişah Hersek-Zâde'ye "Bu hususta sizin re'yiniz nedir deyu sual buyurdukta Hersekoğlu Ahmed Paşa, zânû-yi edeb üzre çöküb hazret-i Pâdişah önünde yer öpüb ferman Pâdişah-i âlem - penâhımındır. Ve lâkin bundan akdem merhûm babanız Sultan Bâyezid bu kullarını serdâr idüb asker-i Mısr ile bir azîm cengimiz olub âkibet bu kullarını asker-i Çerâkese sındırdıktan sonra giriftâr idüb Mısr'a kayd ü bend ile dâhil olub Kayıtbay Sultan önüne vusûl bulduktan sonra bizi kayddan âzâd idüb bir dahi bu cânibe kıble tarafına kılıç çekmeyesin deyu yemin virüb âzâd eyledi. Gerçi bizim askerimiz çoktur. Lâkin ol yollar sa'b al mesâlik yollardır, hatar-nâkdir dedi ve bu kavle Pîrî Paşa'yı işhâd eyledi. Pîrî Paşa dahi kazıyye böyledir didikte hâtır-i Pâdişah-i gayyûr kederpezîr olub ikisini dahi mansab-i vezâretten azlidüb irtesi gün seferdir deyu münâdiler nidâsın idüb...". Bak, Süheylî, vrk. 10 a.

(80) Abdullah bin Rıdvan, vrk. 153 b. Selim, kendi müftüsü bulunan Zenbilli Ali Cemâli efendiden, Şâh İsmail'e yardımcı oldukları için "Memlûk'lara karşı açılacak savaşın meşru" olduğuna dair bir fetva almıştı. Bak, V. Bartold. Hammer ve Keşfî'de bu fetva hakkında bilgi vardır. Bak, Hammer, 4, s. 253. Keşfî, vrk. 70 b, 71 a.

(81) Şükrî, vrk. 31 a. Dîvân erkânı üç yıllık bir "sefer esbâbını" hazırlamağa me'mûr edildi. Bak, Sa'düddin, 2, s. 324. Âlî, vrk. 250 b. Sa'düddin, bu tarihlerde Pâdişah'ın gördüğü bir rü'yâ'dan bahsetmektedir. Ona göre Pâdişah geceleri çok defa uyumaz, kitap okur ve yanında bulunan Hasan Can'a "ahvâl-i âlemden" bahsederdi. Hasan Can bir gece, uyuyup kaldığı için, Pâdişah'ın yanına ancak sabah ezanından sonra gidebilmişti. Pâdişah, görünmeyiş sebebini sorduğu vakit Hasan Can gerçeği açıklayarak özür diledi. Bunun üzerine, elbette bir rü'yâ görmüşsündür diyen Pâdişah'a Hasan Can, hayır diye cevap vermiş ise de Pâdişah hem sözlerinde ısrar etmiş, hem de rü'ya görülmemesini acâib karşılamıştı. Biraz sonra Pâdişah, bir iş hususunda onu Kapı Ağası Hasan Ağa'nın bulunduğu yere gönderdi. Onun buraya geldiği sırada Kilercibaşı, Saray Ağası ve Hazînedârbaşı Mehmed Ağa birbirleriyle konuşuyor, Kapıcıbaşı Hasan Ağa da ağlayordu. Hasan Ağa gördüğü bir rü'yâ'nın teessürü içinde bulunduğu için ağlayordu. O, rü'yâ'sını şu suretle anlattı: Bu gece rü'yâmda, şimdi bulunduğumuz şu kapının vurulduğunu duydum. Kapıya gittiğim vakit onun aralık olduğunu ve dışarda Arab kılığında bayraklı ve silahlı birçok insanın toplandığını gördüm. Ayrıca kapının hemen yanında dört kişi vardı. Bunlardan kapıyı çalanın elinde Pâdişah'ın "ak sancağı" görülüyordu. Bu zât bana dediki ben Ebû Tâlib oğlu Ali'yim. Bu gördüğün üç kişi de Ebû Bekir, Ömer, Osman'dır, diğerleri de sahâbe'lerdir. Bizi buraya Peygamber gönderdi ve

da idi. Çünkü Memlûkların, yorgun olmayan ve seçkin süvârilere sahip bulunan büyük bir ordusu vardı. Çok eski olmayan bir tarihte Osmanlı kuvvetlerine kritik anlar yaşatmış olan bu ordunun (82) yalnız başına bile yine başarı sağlayabileceği düşünülebilir, İranlılarla birlikte yapacağı bir saldırı ise Osmanlılar için büsbütün tehlikeli olabilirdi. Yeni bir İran seferine çıkıldığı vakit Osmanlıları arkadan vurabilecek olan böyle bir orduyu, büyük bir komutan olan Yavuz Sultan Selim'in hesaba katacağı ve bu itibarla da her şeyden önce Memlûk kuvvetlerini ezmek isteyeceği tabiî idi. Ayrıca, Çaldıran'dan sonra, henüz yeter derecede kuvvetlenememiş olan Şâh İsmail'in, Memlûk Sultanına yapabileceği yardım, ya pek az olacak veya hiç olmayacaktı. Bununla beraber Yavuz Sultan Selim'in o gün için yaptığı hazırlıkların Mısır için olduğunu gösteren bir vesikaya henüz sahip değiliz. Yalnız gerçek olan şudur ki 1515 yılında, Osmanlı ülkesinin her tarafına, yeni bir savaşa hazırlık yapılmak üzre, birçok emirler gönderilmiş, bu arada Rumeli kuvvetlerinin, Gelibolu'dan Çanakkale Boğazını keçerek Kayseri'de toplanmaları ve Pâdişah'ı orada beklemeleri emrolunmuştu (83). İşte böyle kritik bir anda Vezîr-i a'zam Sinân Paşa'nın (84) gûyâ Gürcistan'a bir akın yapması kararlaştırıldı ve kendisi Anadolu'ya gönderildi (85). Çünkü 921 Receb'inin ortalarında (Ağıstos 1515) Ali Bey'e (86) Pâdişah tarafından gönderilen bir hükümle, Vezîr-i a'zam Sinân Paşa'nın "Gürcistan cânibine" akına me'mûr edildiği, bu halin, kendisine tabi' olan halka duyurulması, "atı yarar ve kendü yarar, darb'a ve harb'e kadir ve tuvânâ, kılıciyle ve yoldaşlığıyle dirlik ve himmet rica eyleyen yiğitlerden" asker toplaması ve bunların Sinân Paşa'nın göstereceği yere hemen gitmesi isteniyor, "herkim ulûfe taleb iderse a'lâsı onbeşe değin, ednâsı on akçe mürad idindikleri

Vezîr-i a'zam Sinân Paşa'nın Gürcistan seferine me'mûr edilişi.

Selim Han'a selâm ederek dedi ki: "kalkub gelsün ki Haremeyn hizmeti ana buyruldu". Bundan sonra hepsi birden kayboldu.

Rü'yâyı dikkatle dinliyen Hasan Can, acele Pâdişah'ın yanına geldi ve rü'yâ'yı "bu Hasan kulunuz görmediyse başka bir Hasan kulunuz" görmüştür diyerek izah edince Pâdişah "Sana dimez miyüz ki biz, bir cânibe me'mûr olmadın hareket itmemişüz". İşte Pâdişah Mısır seferini bundan sonra düşünmeğe başladı. Bak, Sa'düddin, 2, s. 607 - 609.

(82) S. Tansel, s. 102.

(83) Âlî, vrk. 250 b. Sa'düddin, 2, s. 324..

(84) Topkapı Sarayı Arşivi, 8277 (27). Sinân Paşa'nın Vezîr-i a'zamlığa getirilmesi büyük bir çoğunlukla 26 Nisan 1516 olarak kabul olunur. Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s. 23.

(85) Topkapı Sarayı Arşivi, 8277 (27).

(86) Şehsüvâr oğlu Ali Bey olsa gerek.

bölükte gelüb mülâkî oldukları günden" itibaren ulûfelerinin ta'yin olunacağı, timar isteyenlere de "hallü hâline göre envâ'-i riâyetler" kılınacağı bildiriliyor ve Sinân Paşa'nın da "Şa'bân'ın gurresinde" (10 Eylül 1515) Anadolu yakasına geçeceği haber veriliyordu (87). Bir vesikadan aldığımız bu bilgilerin gerçeği ifâde ettiği çok şüphelidir. Çünkü, her şeyden önce böyle bir akın için ortada bir sebep yoktur, hattâ Çaldıran seferi dönüşünde Gürcistan Han'ı, Pâdişah'ı çok memnun edecek tarzda harekette bulunmuştur (88). Ayrıca, Feridûn Bey hariç olmak üzere (89), Osmanlı kaynaklarında böyle bir akının yapıldığına veya yapılacağına dâir bir kayd bulunmadığına göre Sinân Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesini başka sebeplere bağlamak icabeder. İhtimal Sinân Paşa, Rumeli'den Anadolu'ya geçecek askerlerin ve bilhassa Osmanlılara henüz bağlanmış olan Dulkadır Beyliği halkından toplanacak olan yeni kuvvetlerin teşkilâtlanmasını sağlamakla görevlendirilmiş, fakat bu hali gizleyebilmek için bir Gürcistan akını uydurulmuştur. Ancak Sinân Paşa'nın, bu vesikanın verdiği bilgiye göre, 1515 Eylülünde Anadolu'ya geçip geçmediği kesin olarak belli değildir (90). Fakat şu bir gerçekdir ki Pâdişah, daha önce işgal ettiği Dulkadır toprakları üzerinde yaşayan halk arasında da, Memlûklara karşı kullanılmak üzre, bir kısım kuvvetlerin kendi idaresi altına girmelerini istemiştir.

Karesi sancak beyine gönderilen hüküm.

Bu emrin verilmesinden biraz sonra yani 1515 yılı aralık ayının başlarında Karesi Sancak Bey'i Hüseyin Bey'e gönderilen bir hükümde, büyük bir sefere niyet ettiğini bildiren Pâdişah "Buyurdum ki hükm-i şerif-i cihân - mutâım vardıkda kat'an te'hîr ve terâhi eylemeyüb Sancağa müteallik Alay Beyi'ne ve Sü başılara ve Çeri başlarına vesair Sipâhilere gereği gibi te'-

(87) Topkapı Sarayı Arşivi, 8277 (27).

(88) Bak, s. 70.

(89) Feridûn Bey, 1, s. 468.

(90) Sinân Paşa, 922 h. yılı kışının sonunda Anadolu'ya gönderildi. Bak, Âlî, vrk. 250. 922 kışı sonunda Rumeli askerleri Anadolu'ya geçtiler. Sinân Paşa daha sonra Anadolu yakasına geçti. Bak, Sa'düddin, 2, s. 324. Sinân Paşa 18 Nisan 1516'da Anadolu'ya gitmek üzre Üsküdar'a geçti. Bak, Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 15. Pâdişah, 26 Nisan 1516'da Sinân Paşa'yı "Serasker" yaparak Diyarbakır'a gitmesini emretmiş, aynı zamanda Vezîr-i a'zamlığa getirilmiş olan Sinân Paşa, Hersek-Zâde ile Pîrî Paşa'yı affettirerek 28 Nisan'da Üsküdar'a geçmişti. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 476, 477. Sinân Paşa "dokuzyüz yirmi iki şa'banının evâhirinde" Anadolu'ya geçti. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 93. Son olarak verilen bu tarih, Merc-i Dâbık savaşından sonraki bir zamana rastlamaktadır. Vesikanın verdiği tarihte Sinân Paşa'nın Anadolu'ya geçtiği, daha sonra geri döndüğü ve 922 baharında yeniden Anadolu'ya gittiği de düşünülebilir.

kidât ile tenbih idesiz ki her biri cebeleri ve cebelüleri ve âlât-i harbîleri ve esbâb-i maîşetleri" ile hazırlanıp baharda vereceğim emre muntazır olmalıdırlar dedikten sonra hazırlanma hususunda kusuru görülecek şahıslar hakkında korkunç kararını da "Ammâ bu def'a askeri ben kendü zât-i şerîfimle yoklayub görsem gerektir. Tulgası olmayanın başı kesilüb ve kolçağı olmayanın kolu kesilüb vesair yarağında (silâhlarında) noksan olanlar dahi" öldürüleceklerdir. Bunu gereklilere anlat ve bizzat sen dahi bu şekilde hareket et. Zamanından önce durumu bildirmemin sebebi, sonradan ileri sürülecek özür ve bahaneleri kabul etmemek içindir demek suretiyle de hazırlanma hususunda gösterilecek herhangi bir mazretin kabul olunmayacağını açıklıyordu (91). Bu hazırlıklara paralel olarak 1515 yılında Haliç tersanelerinin genişletilmesi hususundaki gayret ve yine aynı yılda hac ve seyahat maksadıyla Arabistan ve İran'a gitmenin yasaklanması (92), Memlük Sultanı Gavri'nin büsbütün telâşlanmasına ve Yavuz Sultan Selim'e bir mektup göndermesine sebep oldu. Yavuz Selim'in Mısır üzerine hareketinden dört ay kadar önce yazılmış olan bu mektupta Gavri'nin, Pâdişah'a hitapları çok okşayıcı idi. Bilhassa "Oğlum hazretleri" deyimini de ihtiva eden bu mektubunda Gavri, tacirler hakkında Osmanlılarca uygulanan hükümlerden şikâyet ettikten sonra ayrıca denizden ve karadan Mısır'a yürünülmek istendiğinin haber alındığını belirtiyor ve "ikümüz (ikimiz) dahi el-hamdü lillâh ehl-i İslâm Pâdişahlarıyız. Hükmümüz altında olanlar mü'minler ve muvahhidlerdir, Sûfî gibi hâricî değüllerdür" diyordu (93). Bundan başka aynı mektubunda Gavri, aralarının açılmasının müslümanlara zarar getireeçğini söylülor ve dostluğun bozulmasına kendi taraflarından bir şey sebep olduysa onu hemen gidermeyi vadediyordu (94).

Yavuz Sultan Selim ile Kansûh Gavri arasında mektuplaşmalar.

Bu mektuba Osmanlıların ne şekilde cevap verdikleri bizce bilinmemektedir. Fakat bu tarihlerde iki tarafın birbirlerine sık sık mektup yazdıkları ve birbirlerine karşı besledikleri gerçek duyguları saklamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Nitekim 1516 şubatında Gavri'ye gönderdiği bir mektupta Yavuz Sultan Selim, Memlûklara karşı taşıdığı duygulara taban tabana zıt kelimeler kullanıyor, Gavri'yi babası makamında görü-

(91) Edremid Mahkeme-i şeriyye Sicillerinden. Bu vesika Ülkü mecmuasının 1940 kasım nüshasında Kâmil Su tarafından yayınlanmıştır.

(92) Bak, s. 84.

(93) Halil Edhem, Mısır Fethi Mukaddimatına ait mühim bir vesika. Türk Tarihi Encümeni Mecmuası, 19 - 96, s. 30.

(94) Aynı eser, s. 30.

yor, isteklerini hemen yerine getirebileceğini, hattâ Dulkadır topraklarını geriye verebileceğini bildiriyordu (95). Yavuz Sultan Selim başka bir mektubunda ise Gavri'yi yine babası olarak vasıflandırıyor, onun duasını diliyor ve fakat Şâh İsmail ile kendi arasına girmemesini ve tavassutta bulunmamasını istiyordu (96). Halbuki 1516 martında Yavuz Sultan Selim mühim bir takım kararlara vardı, veliahd şehzâde Süleyman'ı, Rumeli'yi korumak üzre Edirne'ye çağırdı, Yeniçeri Ağasına hemen harekete geçmesini, Rumeli beylerbeyine de Gelibolu'dan karşıya geçerek kuvvetlerini Biga'da toplamasını emretti (97). Veziriazam Sinan Paşa'da, Kayseri'de toplanan 40000 kişilik kuvvetin idaresini ele almak üzre 28 nisan 1516 da belki ikinci defa olarak (98), Üsküdar'a geçti. Öte taraftan 9 mayıs 1516 da, Bursa'da Akbıyık'da gerekli askerî yoklamalar yapıldı, savaşa kabiliyetli olanlarla ihtiyar, hasta ve mecalsiz olanlar ayrılarak defterlere kaydolundu, açılacak sefere katılabileceklerin isimlerinin yakında gönderileceği bildirildi ve yoklamada bulunmayanlar hakkında ne yapılacağı merkezden soruldu (99). Ancak daha önce de söylendiği gibi hazırlıkların hedefi gizli tutuluyor ve bilhassa yapılanların İran için olduğu ısrarla öne sürülüyordu (100).

Kahire'de toplanan meclis ve Gavri'nin Suriye'ye hareketi.

Memlûk'lar, Osmanlıların hareketlerini yakından takip etmekte idiler. İşitilen haberler pek endişe verici olduğu için gerekli tedbirleri alıyorlar, fakat onlar da hazırlıklarını gizlemek için bütün gayretlerini harcıyorlardı. Bu sebepledir ki hicrî 922 yılının başlarında (1516 kışının sonu veya ilkbahar başı), Osmanlıların şikâyeti üzerine Şam'daki büyük me'mûrlarından birini hapse atmak suretiyle (101) Osmanlılara hâlâ dost olduklarını

(95) İbn İyas'tan tercüme edilen mektup aşağıdadır:

"Sen benim pederimsin, sizden dua isterim; ben Alâü'd-devle memleketine ancak senin izninle girdim; bu bana âsi idi; pederimle sultan Kayıtbay arasındaki fitneyi meydana getiren bu adamdı. Onun ölümü aynı sevab oldu. Onun yerine tayin edilen Şehsuvar-Zâde hoşunuza giderse ibka ediniz, gitmezse değiştiriniz, size aid bir iştir. Size köle getiren tüccarı ben menetmedim. Ben Alâü'd-devle'den aldığım yerleri yine size iâde ediyorum. Sultan daha ne arzu ederse onu da yaparım". Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 268.

(96) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 269.

(97) Feridun Bey, 1, s. 475.

(98) Bak, s. 121.

(99) Topkapı Sarayı Arşivi, 5824 (28).

(100) Feridun Bey, 1, s. 475. Müneccimbaşı, vrk. 98 a.

(101) H. Jansky, Die Chronik des İbn Tulûn als Geschichtsquelle über den Feldzug Sultan Selim's 1. gegen die Memluken, Wien. 1929, s. 25.

ifâde etmek istediler. Halbuki bu sıralarda Kahire'de Osmanlılar aleyhine hararetli müzâkereler yapılmakta idi. Sinân Paşa'nın Diyarbakır'a hareket ettiği duyulduğu vakit yine böyle bir toplantı yapılmış, Çerkes ileri gelenlerinden toplantıda bulunanların fikirleri alınmış, ve sonunda Haleb'e doğru yola çıkılması (102), fakat bu hareketin sadece Yavuz Sultan Selim ile Şâh İsmail'i barıştırmaya ma'tuf bir hareket olduğu haberinin işâa edilmesi kararlaştırılmıştı (103). Bu durumdan Şâh İsmail'i de haberdar eden ve 50 bin kişilik bir kuvvetle 18 Mayıs 1516'da Kahire'den hareket eden (104) Kansu Gavri'nin yanında din adamlarından bir çoğu ve bilhassa "hulefâ-yi güzîn-i evliyâ-yi kiramdan Seyyid Ahmed el Bedevî" ile Şeyh İbrahim ve dört mezheb kadısı da bulunuyordu (105). Abbasi soyundan gelen Halife Mütevekkil Alallah da (106) Gavri ile beraberdi (107). Gavri'nin birçok din adamını ve bu arada Halife'yi beraberinde götürmesinin bir sebebi olacaktı. İhtimal bu şekildeki bir hareket, Anadolu'daki müslümanlara ve hattâ bütün İslâm alemine Yavuz Sultan Selim'in,

(102) Sinân Paşa Kayseri'ye geldiği sıralarda "Diyâr-ı Arab'dan câsus gelüb didi kim: Ey Âsaf-ı devrân, âgâh ol kim Mısır Halifesi Sultan Gavri, sen Âsaf'ın Rûm'dan asker çekip Diyâr-ı Bekr üzerine revâne olduğun işitip cümle beyleriyle meşveretleşip nice idelim deyicek, cümle mîr-i Çerâkesan kelâm idib dimişlerki: Ey Sultan-ı Mısr! Sultan-ı Rûm nice def'a asker gönderib bizim ile muharebe kılmışdır. Sen Sultan devletinde gelen askerlerin darb-ı seyf ile dağıtıp gürîzân kılmışızdır. Şimdiki hînde Diyâr-ı Fars'a ulaşıp anın fethi tedarikindedir. Amma Sûfî-i bîdin ortadan gidicek yine bizim ile muharebesi mukarrerdir. Bundan gafil olmamak gerekdir, müvecceh tedbir gerekdir deyip hâmûş oldular. Sultan-ı Mısr: Ye ne revâ görürsüz deyicek didiler ki: Ey Halife-i Mısr! cümle beyler böyle revâ görürler ki ceyş-i Mısr fûlâd'a müsteağrak olub yürüyüb, diyâr-ı Haleb'e inip asker-i Rûm birle buluşub, Şâhları bile değilken, yığınakların dağıtıp, sonların yağma kılmak gerek deyicek Sultan-ı Mısr dahî rizâ virip askerine in'âm, ihsanlar kılıp yarak idip Mısır'dan göçüp yürüyüb" Haleb'de toplandı dedi. Bak, Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 8.

(103) Şükrî, vrk. 34 b. Memlûkların hedefi, Dulkadır topraklarında olan Maraş'ın Osmanlılardan geri alınması idi. Bak, H. Jansky, Die Chronik des Ibn Tulun als Geschichtsquelle über den Feldzug Sultan Selim's 1. gegen die Memluken, Wien 1929, s. 25.

(104) Halil Edhem, Mısır fethi mukaddimatına ait mühim bir vesika, Osmanlı Tarihi Encümeni Mecmuası, 19-96, s. 34. Bartold, s. 373. Kansu Gavri 13 mayıs 1516 da Kahire'den hareket etti. Bak, Richard Hartman, s. 139.

(105) Süheylî, vrk. 12 b.

(106) Abbasi Halifesinin adı "Al Mütevekkil Alallah Ebu Abdullah Muhammed ibn Müstemsik Billah Ebi al Sabr Yakub al Hâşimî al Abbas" dır. Bak, Richard Hartman, s. 137.

(107) Halil Edhem, Mısır Fethi Mukaddimatına aid mühim bir vesika, Osmanlı Tarihi Encümeni Mecmuası, 19 - 96, s. 34.

Müslüman bir devlete kılıç çekmesini kötülemek ve bilhassa sünnî mezheblerde bulunan müslümanları, onun aleyhine çevirmek içindi. Ayrıca Memlûk Sultanı, Yavuz Sultan Selim'i, içinde Hıristiyan'lar da bulunan bir orduyu müslüman memleketlere sevk etmiş olmakla itham ediyordu (108). Fakat bu şekildeki propagandanın birkaç müteassıbı kamçılamaktan başka bir işe yarayamıyacağını ve sünnîlerin kendisine yardım etmeyeceklerini düşünememişti. Çünkü o, sünnîlerin nefret ettiği bir grupla anlaşarak sünnî bir devlete karşı harekete geçmiş bulunuyordu. Bundan başka, Şam yakınlarına geldiği vakit ona, Mardin'deki İran komutanı Kara Han, pusuya düşürdüğü Osmanlı askerlerinin (109) başlarını göndermişti (110). Kendisini, üzerlerinde kanları kurumuş olan bu sünnî kafaları, o anda Diyarbakır'a gelmiş olması gereken Şâh İsmail'in bir zaferinin eseri olduğu için, o kadar çok memnun etmişti ki bundan dolayı Kara Han'a değerli hediyeler göndermiş ve Şam'a geldiğini de bildirmişti (111). 19 haziran 1516 da Şam'a gelen Kansu Gavri (112) buradan Yavuz Sultan Selim'e bir elçi ile bir mektup göndermişti. Bu mektubunda o, "Mâbeynimizde olan ühüvvet ve bünüvvet bozulmasun der isen" memleketine dönmelisin diyordu (113). Fakat aradan çok zaman geçmemişti ki Gavri takviye edilen Osmanlı kuvvetlerinin, Diyarbakır civarında İranlıları yendiğini duymuş ve biraz sonra da Mardin ve Diyarbakır yöresindeki İran kuvvetlerine komuta eden Kara Han'ın kesilmiş başı ile (114) Yavuz Sultan Selim'den bir zafer mektubu almıştı. Osmanlı hükümdarının bu hareketi, râfızîlere karşı kazanılmış olan bir zaferin, sünnî bir hükümdarı memnun edeceği şeklinde yorumlanabilirse de (115) gerçekte kasdedilen ma'nâ bu olmamalıdır. İhtimal Pâdişah bu suretle Memlûk Sultanına, birlikte hareket etmeği tasarladığı Şâh İsmail kuvvetlerinin ezildiğini, bir savaş vukuunda, Memlûk kuvvetlerinin Osmanlılarla yalnız başlarına çarpışacaklarını îmâ ediyor ve onlarda bir moral bozukluğu meydana getir-

(108) Bartold, s. 337. Richard Hartman, s. 134.

(109) Bak, s. 85.

(110) Lütfi Paşa, s. 244.

(111) Aynı eser, s. 244.

(112) Halil Edhem, Mısır Fethi Mukaddimatına aid mühim bir vesika, Osmanlı Tarihi Encümeni Mecmuası, 19 - 96, s. 34. H. Jansky, Die Chronik des İbn Tulun als Geschichtesquelle über den Feldzug Sultan Selim's 1. gegen die Memluken, Wien. 1929, s. 25. Kansu Gavri 18 haziranda Şam'a geldi. Bak, Richard Hartman, s. 138.

(113) Âlî, vrk. 264 a.

(114) Bak, s. 129.

(115) Gavri, Pâdişah'ın gönderdiği zafer mektubuna verdiği cevapta, İranlıların yenildiğinden dolayı memnuniyyetini bildiriyordu. Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s. 25.

mek istiyordu. Ancak, Şâh İsmail'in Osmanlılara karşı harekete geçmediğini görmüş olmasına ve Osmanlılarla tek başına çarpışma durumunda kalacağını anlamış bulunmasına rağmen Gavri'nin, ordusunun başında kuzeye doğru yürüyüşüne devam ettiği görüldü. Yalnız o, yürüyüş maksadını hâlâ gizlemeğe çalışıyor ve bu sebeple de Haleb'e kadar gideceğini, bunun sadece bir "teftiş" mâhiyetini taşıyacağını ve ondan sonra tekrar Mısır'a döneceğini etrafa yayıyordu (116).

Vezîr-i a'zam Sinân Paşa'nın, Diyarbakır'a gitmek üzre harekete geçmesi ve Memlûkların tutumu.

Bir İran seferi yapılacakmışcasına 28 Nisan 1516'da Üsküdar'a geçen Vezîr-i a'zam Sinân Paşa (117), kırk bin kişilik bir kuvvetle Malatya üzerinden Diyarbakır'a gidecek (118) ve orada Pâdişah'ı bekliyecekti (119). Aynı zamanda o, Arabistan işleriyle ilgilenmek ve Memlûklar hakkında duyduklarını Pâdişah'a bildirmekle de görevli idi (120). Fakat enteresan olan cihet Malatya üzerinden Diyarbakır'a gitmekti. Çünkü Malatya, Memlûkların elinde bulunuyordu. Onların müsadesi alınmadan buradan geçmek, zaten araları iyi olmayan iki devletin büsbütün bozuşmalarına ve hattâ savaşmalarına bir sebep olabilirdi. Müsaade istiyerek bu topraklardan geçmenin ise, o sıralarda kuvvetlendiği görülen Memlûk - İran dostluğu düşünüldüğü vakit, mümkin olamayacağı tabiî idi. Her iki hâli de dikkate almış olduğunu tahmin ettiğimiz Yavuz Sultan Selim'in buna rağmen yeni bir seferi bu yolda pilânlamasının herhalde çok önemli sebepleri olmalıdır. Bu sebeplerin neler olabileceğini sezmek ve bazı mütalealar yürütmek mümkin ise de bunlardan vaz geçerek sadece şunu söyleyebiliriz ki Yavuz'un çok derin mâ'nalar taşıyan bu tarzdaki hareketi, bir Memlûk muhalefeti ile karşılaşıldığı takdirde, hiç olmazsa Osmanlı - Memlûk çatışmasının bütün Osmanlılarca tasvib edilmesine ve benimsenmesine hizmet edecekti. Çünkü devlet erkânı arasında bile bu savaşa taraftar olmayanlar vardı.

Kayseri'ye geldiği sıralarda Memlûk Sultanının Kahire'den elli bin askerle hareket ettiğini öğrenen Sinân Paşa (121), bu haberi hemen Pâdişah'a ulaştırmış ve bir taraftan da yoluna devam ederek Elbistan'a gelmişti. Buradan usûlen, Memlûk sınır komutanlarına haber gönderip Malatya yakınında bir yerde Fırat üzerine köprü kurmak ve Fırat'ı geçmek

(116) Lütfi Paşa, s. 246.

(117) Bu Sinân Paşa'nın Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa olduğunu söyleyenler vardır. Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 264 b.

(118) Âlî, vrk. 250 b. Sa'düddin, 2, s. 325.

(119) Müneccimbaşı, vrk. 98 a.

(120) Âlî, vrk. 250 b. Sa'düddin, 2, s. 325.

(121) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 8. Sa'düddin, 2, s. 327.

Pâdişah'ın huzurunda yapılan toplantıda Memlûklar üzerine yürünme kararı veriliyor.

müsadesini istemiş ise de (122) Memlûk komutanlarının buna verdiği redd cevabı (123) pek sert olmuştu (124). İşte bu red keyfiyyeti ve Memlûk Sultanının 50 bin kişilik bir kuvvetle Şam'a doğru ilerlemesi (125), Pâdişah'ın huzurunda bir takım toplantıların yapılmasına ve bu toplantılarda çetin tartışmaların açılmasına sebep oldu. Çünkü iki sünnî hükümdarın çarpışması, tasvib edilmesi güç işlerden biri idi. Gerçi Memlûkların Kızılbaşlara mütemâyil oluşları, Yavuz Sultan Selim'in onlara karşı açacağı savaşı biraz kolaylaştırmıştı. Çünkü râfizîleri vurmakla onlara yardım edenleri vurmak arasında, sünnî anlayışına göre, hiçbir fark yoktu ve hattâ bu, gerekli idi. Bununla beraber savaşa girme kararı kolay kolay verilemedi ve devlet erkânı arasında Memlûk'lar üzerine yürüme hususunda bir fikir birliği meydana gelemedi. Bazıları harekâtın durdurulmasını, bazıları da aksini ifade ediyorlardı (126). Çokları harekâtın aleyhinde idi (127). Toplantıda bulunan ulemâ da, Memlûk'lara karşı savaş açılması hususunda bir fetvâ vermeye hevesli görünmüyordu (128). Fakat "nişancılık mansıbından" vezîrliğe yükselmiş olan Hoca-Zâde Mehmed Paşa (129), bizim için Kızılbaş veya Çerkes bahis konusu değildir (130), "bize lâzım olan, a'dâ'ya sell-i seyfdir" (131), düşmanın göründüğü yerde karşısına çıkmaktır (132). En önce en lüzûmlu olan şey de "iki hasm-i kavî bir yere gelmedin birinin tedârikini görmektir" (133) diyerek fikrini açıkladığı vakit Pâdişah, büyük bir memnuniyyet göstermiş ve "bizim dahî makbûl ve muhtarımız bu idi" (134) demek suretiyle Memlûklar üzerine yürümeği kararlaştırmıştı. Varılmış olan kararı ve kendisinin hemen yola çıkacağını Vezîr-i a'zam Sinân Paşa'ya bildiren Pâdişah (135), gerçek maksadının Memlûklar tarafından hâlâ bilinmediğini kabul ederek, seferin İran için olduğunu işâa etmekte devam etmiş ve bu sebeple de Rumeli Kadıaskeri Zeyrek-Zâde molla Rüknüddin ile Karaca Paşa'yı elçilikle Memlûk Sultanına göndermişti (136). 4 Haziran 1516'da (137) yola çıkan bu zatlar Gavri'ye, birçok hediyye ile birlikte, Pâdişah'ın

Memûklara gönderilen Osmanlı elçileri ve Pâdişah'ın İstanbul'dan hareketi.

(122) Âlî, vrk. 250 b. Sa'düddin, 2, s. 325. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 93.

(123) Müneccimbaşı, vrk. 38 a.

(124) Âlî, vrk. 250 b. Sa'düddin, 2, s. 326.

(125) Gavri, elli bin kişilik bir kuvvetle "Rûm ve Acem mâ-beynine hâil olmağıçün Şam tarafına hırâm eyledi". Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 93.

(126) Sa'düddin, 2, s. 327.

(127) Âlî, vrk. 250 b.

bir mektubunu götürdüler. Bu mektupta Yavuz Sultan Selim, İran topraklarını rafızîlerden temizlemek üzre Şâh İsmail'in üzerine yürüdüğünü, bu hususun gerçekleşmesi için Mısır Sultanının da düâ ve yardım etmesi lâzımgeldiğini yazıyordu (138). Bu arada oğlu Süleyman'ı kendisine vekâlet etmek üzre Edirne'de bırakan, Pîrî Paşa'yı İstanbul muhafızlığına (139) ve Hersek-Zâde Ahmed Paşayı da geçici olarak Bursa muhafızlığına ta'yin eden Pâdişah (140), 5 Haziran 1516'da İstanbuldan Üsküdar'a geçti (141). "Zâhiren savb-ı mülk-i Şâh-i A'câm'a, bâtınen kişver-i Şâm'a" yönelen (142) Pâdişah, 26 Haziran'da Akşehir'e (143) ve oradan da Konya'ya geldi. Diyarbakır'da yenilen ve öldürülen İran komutanı Kara Han'ın başı ile birçok kızılbaşın burun ve kulakları Pâdişah'ın Akşehir'e vardığı sıralarda gelmişti (144). Bunların sayısı 10000 idi (145). Diyarbakır za-

(128) Müneccimbaşı, vrk. 98 b.

(129) Âlî, vrk. 250 b.

(130) Sa'düddin, 2, s. 328.

(131) Aynı eser, vrk. 250 b.

(132) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 94.

(133) Âlî, vrk. 264 a.

(134) Sa'düddin, 2, s. 328.

(135) Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 8.

(136) Âlî, vrk. 250 b.

(137) Feridûn Bey, s. 477.

(138) Âlî, vrk. 251 a. Sa'düddin, 2, s. 328. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 94. 3647 numaralı kitab, vrk. 160 b. Bu elçiler "Malatya ma'berinden" asker geçirme müsadesini almak için Mısır'a gitmişlerdi. Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 264 b.

(139) Pirî Paşa, savaşa karar veren mecliste alyehte konuştuğu için Pâdişah onu İstanbul muhafızlığında bırakmıştı. Bak, Âlî, vrk. 251 a. Bu mecliste, Memlûklarla İranlıların müttefikan hareket etmeleri ihtimaline karşı Pirî Paşa'nın teklifi ile savaşa karar verilmiştir. Bak, İ. H. Danişmend, 2, s. 24.

(140) Keşfî, vrk. 73 a. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 271.

(141) Fetih-Nâme-i Diyâr-i Arab, s. 9. Sa'düddin, 2, s. 329. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 94. Müneccimbaşı, vrk. 98 b. Pâdişah "922 Cumâda-l-evvelinin evvel yekşembesi (8 haziran 1516 Pazartesi)" İstanbul'dan hareket etti. Bak, Keşfî, vrk. 73 a.

(142) Sa'düddin, 2, s. 329. "Diyar-i Acem fethine tekrar azimet olunub İstanbul'dan Üsküdar'a geçti". Bak, 4647 numaralı kitap, vrk. 160 b.

(143) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 9. Pâdişah bu tarihte Konya'da idi. Bak, Sa'düddin, 2, s. 329. Müneccimbaşı, vrk. 98 b.

(144) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 8. Bu baş ve kulaklar Pâdişah'ın Konya'da bulunduğu vakit gelmişti. Bak, Sa'düddin, 2, 329.

(145) Âlî, vrk. 251 b.

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslâm Araştırmaları Merkezi

ferinden büyük bir memnunluk duyan Yavuz Sultan Selim, bir taraftan zaferi sağlayan Bıyıklı Mehmed Paşa'ya orduya katılmasını emrederken (146) öte taraftan Kara Han'ın başını bir zafer mektubu ile birlikte Memlûk Sultanına gönderdi (147). Kayseri'ye geldiği vakit halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanan ve burada üç gün kalıp dinlenen Pâdişah dördüncü gün yeniden yola çıkarak altı gün sonra Elbistan sahrasına vardı (148) ve daha önce buraya gelmiş bulunan Vezir-i a'zam Sinan Paşa tarafından büyük bir merasimle karşılandı (149).

Gavri, Osmanlı elçileri ile görüşüyor.

Pâdişah'ın Elbistan'a varmasından biraz önce yani 11 temmuz 1516 da Haleb'e gelmiş olan Gavri (150), Osmanlı elçileri mevlânâ Rüknüddin ve Karaca Paşa ile burada görüştü (151). Görüşmelerin ilk dakikalarının, iki dost devlet arasındaki münâsebetler çerçevesinde cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Memlûk Sultanı elçilerden Yavuz Sultan Selim'in hatırını sormuş, onlar da "Sultan Selim muhlisiniz ve hayır-hah oğlunuzdur" diye cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Gavri, ondan asla şüphe etmiyorum, "oğlumdan aziz olmasa" tâ Mısır'dan kalkıp buralara kadar gelme yorgunluğunu göze alabilir mi idim? "Ümizdir ki Şâh İsmail ile mâ-beyinlerin islâh için rizâyi mâ-beyini tahsil idevüz" diye cevap verdi (152). Fakat tahminimize göre bundan sonra okunmuş olan Pâdişah'ın mektubu Gavri'yi ve yanındakileri sinirlendirdi. Çünkü Pâdişah bu mektubunda kısaca, Şâh İsmail'in üzerine, zulmünden ve islâm dinini pay-mâl ettiğinden dolayı, yürüdüğünü söylüyor (153) ve bu arada Memlûk Sultanına da bir takım ta'rizlerde bulunuyordu (154). Bu mektupta dostluk havasının bulunmadığını sezen Gavri, belki de bundan sonra Dulkadir topraklarının işgalinden ötürü duy-

(146) Sa'düddin, 2, s. 330. Bıyıklı Mehmed Paşa'nın orduya katılması, Pâdişah'ın Elbistan'a gelmesinden sonradır. Bak, Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 10. Bıyıklı Mehmed Paşa, Tohma suyu kenarında ordugâh kurmuş olan Vezir-i a'zam Sinan Paşa kuvvetlerine katılmak üzre Diyarbakır'dan ayrılmıştır. Bak, Keşfî, vrk. 74 b.

(147) Bak, s. 126.

(148) Pâdişah, Elbistan sahrasına 23 temmuz 1516 da vardı. Bak, Ferîdun Bey, s. 478.

(149) "Sinan Paşa, Şâh-i Rûm irdiğin bilib asker-i Rûm-ı atlandırıb karşı gelib Şâh-i cihân dahi yürüyüb erib dest-bûs-i Şâh kılıb yine süvâr olub Sultan-i Rûm yanınca yürüyüb asker-i Rûm üzerine erib ceyş-i Rûm saf-saf durub Şâh-i Rûm'ı tapulayub.....". Bak, Fetih-Nâme-i Diyâr-i Arab, s. 9.

(150) Halil Edhem, Mısır fethi mukaddimatına aid mühim bir vesika. Osmanlı Tarihi Encümeni Mecmuası, 19-96, s. 34.

(151) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 271.

(152) Süheylî, vrk. 10 b. Şükrî, vrk. 35.

(153) Şükrî, vrk. 35 b.

(154) Âlî, vrk. 251 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 94.

duğu üzüntüyü belirterek ağır sözler söylemiş (155), hattâ huzurda bulunan Memlûk emîrlerinden bazıları daha ileri giderek elçilerin öldürülmesini öne sürmüş (156), fakat Gavri buna razı olmayarak onların sadece hapsolunmasını emretmişti (157). Bu durumdan sonra elçiler için her an bir ölüm düşünülebilirdi. Fakat aksine olarak biraz sonra onların serbest bırakıldığı görüldü. Bu hale ihtimal ki elçilerin zekâları ve Osmanlı ordusunun çok yakınlarda bulunuşu sebep olmuştu (158). İşin en dikkate değer tarafı Gavri'nin, bu elçilerle Yavuz Sultan Selim'e, istemiş olduğu helva ve şekeri göndermesi idi. Halbuki, iki tarafın birbirlerine karşı duydukları kîn ve husumeti hâlâ gizlemeğe çalıştıkları bu sıralarda, savaşa çok yaklaşılmış bulunuluyordu. Çünkü Osmanlı elçilerinin hapisten çıkarılıp geri çevrildiği günden bir gün sonra Gavri, ağırlıklarını Haleb'de bırakarak "Sultan Selim üzerine seferdir deyu" oradan ayrıldı (159).

Gavri'nin bir mektubuna Yavuz'un çok dikkate değer cevabı.

Zeyrek-Zâde'nin Gavri'ye gönderilmesinden sonra Osmanlılarla Memlûklar arasında, tarihleri kesin olarak tesbit edilememekle beraber, daha bazı elçilerin gidip geldikleri ve mektuplaşmaların devam ettiği anlaşılmaktadır (160). Bunlardan birinde Gavri, alınan tedbirlerden ve Osmanlı donanmasının Suriye sahillerine gönderilmesinden şikâyet ediyordu. Yavuz'un bu mektubâ verdiği cevap çok dikkate şâyandır (161).

(155) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 271. Gavri, Fırat üzerinde köprü kurma müsadesi isteyen Osmanlı elçilerine bu müsadeyi vermiş ve onları geri çevirmişti. Fakat sonradan arkalarından adam göndererek onları öldürtmek istedi ise de elçilere yetişilemedi. Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 266 b.

(156) Âlî, vrk. 251. Sa'düddin, 2, s. 330. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 94.

(157) Âlî, vrk. 251 b. Sa'düddin, 2, s. 330. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 94. Bazı kaynaklarda elçilere çok riayet edildiği yazılıdır. Bak, Süheylî, vrk. 10 b.

(158) Elçiler, Gavri'nin infiâlini gördükten sonra tavırlarını değiştirmiş ve geniş yetkileri bulunduğunu, Memlûk Sultanı nasıl isterse münâsebetlerin o şekilde düzenlenmesinin mümkin olduğunu söylemeğe başlamışlardı. Bak, İbn İyas, 5, s. 58. Gavri, "Pâdişah'ın tekarrubunda metbu'ları ile Şâh İsmail arasında sulh müzakeresinde bulunmalarını teklif ederek" bu elçileri bıraktı. Bak, Hammer, 4, s. 185.

(159) Süheylî, vrk. 10 b. Gavri Haleb'den 8 Receb'de ayrıldı diyen İbn Tulun'ı, H. Jansky kabul etmiyor. Bak, H. Jansky, Die Chronik des İbn Tulun als Geschichtsquelle über den Feldzug Sultan Selim's 1. gegen die Memluken, Wien. 1929, s. 26. Süheylî bu tarihi 9 Receb yani 8 ağustos olarak kabul ediyor. Bak, vrk. 12 a.

(160) Sinân Paşa'nın Elbistan'a geldiği sıralarda, Memlûk'lar tarafından buraya gönderilmiş bir kadı, paşa ile görüşmüş ve Mısır Sultanının Haleb'e kadar gelmesi sebebini Pâdişah'a izah etmek üzre İstanbul'a gideceğini söylemişti. Halbuki bir gün sonra Pâdişah, Elbistan'a geldiği için bu kadı yoluna devam edemedi ve Gavri'nin mektubunu burada Pâdişah'a sundu. Mektup okunduktan sonra Pâdişah

Diyardu ki: Mısır'a karşı hiçbir kötü niyyetimiz yoktur. Aldığımız tedbirlerden yani tacirlerin İran'a girmesinin men' edilmiş olmasından (162) sizin bir takım yanlış mâ'nalar çıkardığınız anlaşılmaktadır. İran'a yürümekten maksadımız da "kat'an tama-ı memleket" değil, sadece İslâm dinine aykırı olan bir hareketin ortadan kaldırılmasıdır. Bu sebeple onlara, ne taraftan olursa olsun, gelmesi muhtemel olan her yardımı önlemek üzre türlü tedbirlere baş vurduk ve yine bu sebeple "Haleb yolundan veya derya'dan İskenderiyye yolundan" gelen eşyanın İran'a girmesini önlemeği düşündük. Şer'-i şerîfin hâkim olduğu İslâm memleketlerinin hiç birine zarar vermeği hatırımıza bile getirmedik. Maksadımızın iyice anlaşılabilmesi için tarafınıza Mevlânâ Rüknüddin'i göndermiş bulunuyoruz. Bu şekildeki hareket, size karşı duyduğumuz sevginin ifâdesidir. Esasen Kızılbaşlara karşı giriştiğimiz harekete bir engel çıkarmadığınız takdirde dostluğumuz devam edecek, aksine hareket ise "verâ-yi takdîr-i Rabbânî'-de" ne varsa onu meydana getirecektir. Donanma meselesine gelince:

elçi'ye: Gavri'nin bu kadar çok askerle Haleb'e gelmesi, bizi Şâh İsmail ile barıştırmak sebebine bağlanamaz. Anlaşılıyor ki o bizi "Erdebiloğlu" üzerine gitmekten alıkoymak istiyor. Onun için biz de Acem seferinden vaz geçtik ve "beruda baş kaldıran düşmenin kaydın" görmeğe karar verdik dedi. Bak, Şükrî vrk. 35 b, 36 a. Yavuz Sultan Selim Malatya ovasına geldiği vakit "Gavri'den kasıd gelüb nâme getirib Elbistan, Maraş kadîm ül eyyâmdan Mısr'a tâbi'dir, yine lûtfedib mülki sahibine ısmarlamak hoşdur. Ve illâ kulu zabt edemezim dimiş. Sultan-ı Rûm bu haberi gûş idüb gazab'a gelüb gelen kasıd'ı habs buyurdu". Bak, Fetih-Nâme-i Diyâr Arab, s. 11. Malatya'da bulunulduğu sıralarda Gavriden mektup ve hediyyeler geldi. O bu mektubunda: "Oğlum" eğer maksadın bizimle barış halinde bulunmak ise Maraş ile Elbistan'ı bize bırakmalısın. "Ve illâ vaktine hâzır ve âmâde olub" savaşı göze almak gerektir. Karşılaşma gününde mukadder ne ise o olur diyordu. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim Malatya'dan birdenbire güneye yöneldi. Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 265 b. Yavuz Sultan Selim, Malatya'dan Gavri'ye haber göndererek "var Mısır'da otur, babam yerindesin. Hayır düâdan ferâmûş etme. Ben Şâh İsmail üzerine giderim. Sultan Gavri'ye bu haber varıcak mukayyed olmayub memleketimdir, gitmezin diyicek Sultan Selim dahî (haber) gönderdi ki senin kasdın böyle olıcak sen âşikâre adû imişsin. Şâh İsmail gayibdir. Senin Haleb'de oturduğun benim leşkerime ve vilâyetime hayır değildir. Senin düşmanlığın göz göri dururken ben görünmez düşmana varub seni ardımda komazım diyüb Sultan Selim Malatya'dan göçüb azm-i Haleb idüb yürüdü. Bak, Lütfî Paşa, s. 247.

(161) Pâdişah'ın bu mektubu Muharrem 922/Şubat 1516 tarihini taşımaktadır. Halbuki mektubun muhtevâsından, Zeyrek-Zâde'nin Gavri'ye gönderilmesinden sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu takdirde mektubun ya uydurma veya tarihinin yanlış atıldığını kabul etmek iktiza eder. İkinci şık akla daha uygun gelmektedir. Mektup için bak, Feridûn Bey, 1, s. 374. Bu mektup başka bir kitapta da vardır. Fakat bu kitapta yanlış olarak kürd beylerinden birisine yazılmış gibi gösterilmektedir. Bak, 4316 numaralı kitap, vrk. 276 b.

(162) Bak, s. 84.

"malûmunuzdur ki cânib-i bahr'da cenâb-ı âlîmizin küffâr-ı hâk-sâr'a dâimâ" savaşı eksik değildir. Bu itibarla "hıfz-ı diyâr için tedârikimiz cemi' zamanda müheyyâdır" (163). Fakat verilen bu teminâta rağmen Gavri, her türlü tedbîre baş vurmuş, bu arada, daha önce pilânlayıp gizli tutmakta bulunduğu bir meseleyi açığa vurmakta bir beis görmemiş yani Hama'da bıraktığı Şehzâde Kasım'ı (164) Haleb'e getirterek Osmanlı şehzâdesi ilân etmişti (165). Bundan başka, Malatya Bey'inin, Yavuz'un Memlûk topraklarına yürüyeceğini bildirmesi üzerine Gavri, daha da ileri giderek, bir kısım kuvvetlerini Kayseri'ye kadar ileri sürmek cüretinde bulundu (166). Fakat kaleye girmek istiyen bu kuvvetlere karşı Kayseri halkının direndiği ve onları kaleye sokmadıkları görüldü (167). İşte savaşın kaçınılmaz bir hal aldığı o sıralarda Gavri, Emîrleri arasındaki anlaşmazlığı gidermek için bir toplantı yapmış ve bilhassa Sibay ile Hayırbay'ın barıştıkları bu toplantıdan sonra (168) Osmanlılar üzerine yürünmesini emretmişti (169).

Gavri, düşmanca hareketlerini artık gizlemiyor.

Tohma çayırı kararı.

28 temmuzda Malatya ovasına gelen ve bu suretle Memlûk topraklarına girmiş olan Osmanlı ordusu, Malatya'yı almak için savaşa girişmedi. Çünkü muhafız, daha önce kaleyi bırakıp gittiği için (170) halk, bir direnme göstermeden Pâdişah'ı karşılamıştı (171). Fakat Malatya yöresinde bulunulduğu günlerde mühim bir takım olaylar cereyan etti. Bunlardan biri Amasya ve Bayburt'tan gelen

(163) Feridûn Bey, 1, s. 374.

(164) Bak, s. 110.

(165) İ. H. Uzunçarşılı, Memlûk Sultanları yanına iltica etmiş olan Osmanlı hânedânına mensup şehzâdeler, Belleten 17, sayı 68, s. 531, 532. Yavuz'un ağabeyisi Sultan Ahmed'in oğlu diye iddia olunan şehzâde Kasım'ın etrafına çok sayıda silâhlı insanlar toplanmıştı. Bak, Şükrî, vrk. 38 a.

(166) Bu kuvvetler Kertbay veya Kurtbay komutasında idiler.

(167) Şükrî, vrk. 37 a. "Ve ahâlî-i Kayseriyye bunları gördüğü gibi şehrin kapularını beste idüb hisâr bedenlerinden zükûr ve inâs, Çerâkese tâifesine şetm-i galiz ile hitab idüb bire tâife-i şûm, Haleb gibi bir iklîm-i azîmi zulm ü teaddî ile pâymâl idüb şimdi bizim tarafımıza dahî nekbet îsâline geldünüz deyu levm eylediler ve bunları hisâr'a yaklaşdırmadılar". Bak, Süheylî, vrk 11 b.

(168) Şükrî, vrk. 37 a.

(169) "Sene isneyn ve işrîn ve tis'a mie Receb'inin ikinci cüm'ası (8 ağustos 1516) mevkib-i azîm ile Sultan Selim üzerine" yüründü. Bak, Süheylî, vrk. 12 a.

(170) Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 265 a.

(171) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 11. Malatya, Mercidabık zaferinden sonra, 28 ağustos 1516 da zaptolunmuştur. Bak, İ. H. Danişmend, 2, s. 29. Âlî, vrk. 254 b. Sa'düddin, 2, s. 339.

kuvvetler katıldıktan sonra (172) ordunun savaş düzenine girmesi (173) ikincisi de, 29 cumâda-l-âhire 922 de (30 temmuz 1516 da) (174) yapılan ve hemen hemen bütün ilgililerin katıldığı bir toplantıda, galiba ilk defa Memlûklar üzerine yürümenin açıkça bahis konusu edilmesi idi. Çünkü bu toplantıda Pâdişah, Şâh İsmail üzerine yürüdüğü şu sıralarda Mısır sultanının ona yardım etmek ve Osmanlı ordusunu arkadan vurmak üzre Haleb'e geldiğini toplantıda bulunanlara bildirdiği vakit, Yavuz'un esas maksadını bilen veya bilmeyen herkes ayağa kalkarak "ey Şâh-i Cihan" madem ki Mısır sultanı, Şâh İsmail'e yardım etmek için yolumuzu kesmeğe gelmiştir, o halde sultanımızın ona karşı yürümesi zaruridir deyince Pâdişah, Memlûkların üzerine yürünmesi emrini açıkladı (175). Onun için, Tohma Çayırı Kararı da denilen bu karardan altı gün sonra yani 5 ağustosta Malatya'dan birdenbire güneye dönüldü ve sarp bir arazi üzerinde sıkıntılı bir yolculuğa başlandı (176). Ağustosun 9 unda Bucakdere konağına gelen Pâdişah'a (177), daha önce Gavri'ye gönderilen ve onun tarafından hiç de iyi karşılanmamış olan Osmanlı elçileri Zeyrek - Zâde ile Karaca Paşa mülaki oldular, başlarından geçeni anlattılar ve Memlûkların niyetlerinin dostane olmadığı üzerinde durarak, her şeyden

Osmanlı elçilerinin dönüşünden sonra Memlûk elçisine yapılan hakaret.

(172) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 12.

(173) "Evvel Sultan-i Rûm bar-gâhın onbin tîr-endâz kader endâz dilâver kat ender kat olub anın etrafına oniki bin âhen gönüllü müzerkeş geyimli mîr ü sipâh karar eyledi. Sağ kola Anadolu beylerbeysi Zeynel Han, otuz bin Anadolu askeri ile karar eyledi. Anın cânibine Karaman Beylerbeysi Hüsrev Han yedi bin Turgud dilâveriyle karar eyledi. Anın cânibine Şehsuvar oğlu Ali Han, sekiz bin Türkistan mihterleriyle karar eyledi. Sol kola Rumeli beylerbeysi Yusuf Han otuz bin Rumili askeriyle karar eyledi. Anın cânibine Mengili Gerey Han oğlu Sa'd Gerey Han, üç bin Tîr-endâz, ekseri Tirkeşli Oğuz erenleriyle karar eyledi. Anın cânibine Amasya beylerbeyisi Mehmed Han, yedi bin Harçene askeriyle karar eyledi. Anın cânibine Bayburd beyi Ahmed Han, üç bin Demir tonlu İsfir mihteriyle karar eyledi. Bu saire yüz yirmi iki bin demir tonlu muğrak kılıçlı sipâh olup Sultan-i Rûm bâr-gâhın kuşayıp karar ittiler". Bak, Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 13.

(174) Feridûn Bey, s. 478.

(175) Fetih-Nâme-i Diyâr-i Arab, s. 13. Feridûn Bey, s. 478. Pâdişah daha önce Malatya'dan geçme müsaadesi verilmediği bir zamanda fikrini açıkladı ve "otak-ı Gerdûn-revâkın uğru Şarka iken kıbleye kurulmağa emrolundu ve Malatya mâberinden ferâgat idüb ol, ceyş-i girân Arabistan üzerine yürüsün deyü buyurdu". Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 265 a.

(176) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 13, 14.

(177) 10 recep 922. Bak, Âlî, vrk. 251 b. Sa'düddin, 2, s. 330. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 95. Pâdişah Bucakdere konağına 10 ağustosta geldi. Bak, İ. H. Danişmend, 2, s. 26.

önce bu meselenin halli gerektiğini söylediler (178). Elçilerinin uğradığı hakaret Yavuz'u çılgına döndürdü ve Osmanlı ordugâhında bulunmakta olan Mısır elçisi Mugulbay'ın öldürülmesini emretti (179). Yanında tam teçhizatlı ve süslü elbiseli on tane süvari de bulunan bu elçi (180) Memlûk sultanından bir mektub getirmişti. Bu mektupta Gavri, Mısırlıların barış istediklerini ileri sürüyor ve bütün "emîrlerin ve askerlerin buna muntazır olduklarını" yazıyordu (181). Osmanlı elçilerinin uğradığı hakaret yetmiyormuş gibi, Memlûk elçisinin silahlı on askerle gelişi Pâdişah'ın hiddetini büsbütün artırdı. Onun için elçiye "ne aceb, Gavri yanında ulemâdan bir kimesne yok mu idi ki irsâl eyleye, sizi donadub gönderdi" demiş ve hislerine mağlûb olarak "bre cellâd deyu siyâset ferman" eylemişti. Gerçi vezirlerin müdâhalesi sonunda Pâdişah on silâhlı asker hariç, elçiyi öldürtmekten vazgeçmiş, ancak saç ve sakalını traş ettirdikten sonra bir topal eşeğe bindirerek "var imdi Gavri'ye haber vir, vaktine hazır ve mâ-verâ-yi gaybda olan umûr-ı takdire nâzır olsun" demek suretiyle geri çevirmişti (182).

Pâdişah Merc-i Dâbık'ta.

Pâdişah, Memlûk dileklerini reddeddikten ve Muğulbay'ı geri çevirdikten sonra süratle güneye doğru ilerle-

(178) Âlî, vrk. 251 b.

(179) Ne zaman ve nerede Osmanlı ordugâhına vardığını tesbit edemediğim Memlûk elçisi Mugulbay, Gavri'nin en ünlü Emîrlerindendi. O, Osmanlılarla barışı sağlamaya memur edilmiş ve Gavri'nin Haleb'ten ayrılışından iki gün sonra yola çıkmıştı. Bak, Süheylî, vrk. 10 b.

(180) Süheylî, vrk. 10 b.

(181) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 271.

(182) Süheylî, vrk. 11 a, b. Şükrî, vrk. 36 b. Yavuz Sultan Selim bu elçiye: "efendine söyle, Merc-i Dâbık'ta karşıma çıksın" demişti. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 272. Mugulbay son Memlûk elçisi midir, bu da kesin olarak belli değildir. Çünkü Osmanlı kaynaklarının bazılarına göre Mugulbay'dan başka ve ondan daha sonra gönderildiği anlaşılan bir elçi daha vardır. Güya yaptığı işten pişmanlık duyan Gavri Yavuz Sultan Selim'e gönderdiği bu elçiyle kendisini çok küçük düşüren bir de mektup yollamıştı. Bu mektupta o, Çerkes ileri gelenlerinin elinde esir olduğunu, Haleb'e zorla getirildiğini, kendi reyinde müstakil olmadığını ve onun için mazur görülmesini istiyordu. Bak, Âlî, vrk. 252 a. Sa'düddin, 2, s. 331. Pâdişah, elçinin barışa müteallik bütün dileklerini reddetmiş ve Gavri'ye gönderdiği mektuba da sadece şu kıta'yı yazmıştı:

"Miyân-i mâ ger ezin bes peyâm hâhed bûd
Peyâm-i mâ be zebân-i hüsâm hâhed bûd".

Eğer aramızda bundan böyle haberleşme yeter görülüyorsa buna bizim haberimiz kılıç diliyle olacaktır. Bak, Âlî, vrk. 252 a. Gavri bu mektubu okuduktan ve elçinin Osmanlı kudreti hakkında verdiği bilgiyi dinledikten sonra bir süre sükût etmiş ve ondan sonra Mercidabık sahrasına hareket etmişti. Bak, Âlî, vrk. 252 a.

di. 18 ağustosta Antep ilinde Merzban veya Merzuman suyu kenarına gelindiği vakit, Memlûkların Anteb hâkimi Yunus Bey Osmanlı ordugâhına gelerek tabiiyetini arzetmiş ve Anteb'e kadar orduya kılavuzluk etmişti (183). Anteb'de üç gün kalındı ve casuslar vasıtasiyle Gavri'nin Merc-i Dâbık sahrasına geldiği öğrenildi (184). Belki bundan dolayı, bir ihtiyat tedbiri olarak Bursa beyi Koçi Bey ile Teke beyi Ferhad Bey bir kısım kuvvetlerle ileriye gönderildi (185). Bunların görevleri arasında Memlûklar hakkında aldıkları haberleri Pâdişah'a bildirmek de vardı (186). Pâdişah'a gelince o, Anteb'de daha fazla kalmayarak üç günlük hızlı bir yürüyüşten sonra Merc-i Dâbık civarında akar bir su kenarına geldi ve konakladı (187). Burası Tel-Habeş denilen yerdi. Düşmana çok yaklaşılmış bulunulduğu için, bir baskın ihtimaline karşı (188) her türlü ihtiyat tedbirlerini alan gerekliler, geceyi silahlı ve atları eğerli olarak geçirmişler, sabaha kadar kuvvetli devriye kıtaları dolaştırmışlardı. Zaten ertesi günün savaş günü olacağı da ilân olunmuştu. Onun için recebin 25 inci günü (24 ağustos) sabahının ilk ışıkları belirmeye başladığı sıralarda (189) Osmanlı ordusu

(183) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 14. Feridûn Bey, s, s. 479. Sa'düddin, 2, s. 331.

(84) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 14. Mercidabık 'Haleb'in 39 km. kuzeyinde ve Kilis'in 24 km. güney doğusundadır. Bak, Binbaşı Hüsnü, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi, 1516 - 1517, Türk ordusunun eski seferlerinden iki imha muharebesi. Çaldıran ve Ridaniye, Ankara, 1930, s. 79.

(185) Sa'düddin, 2, s. 321.

(186) Aynı eser, s. 331.

(187) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 14.

(188) Yavuz, Tel-Habeş yakınında konakladı ve o gece Memlûk'ların ileri karakolları ile savaşa girdi. Bu çarpışmalarda yakalananlardan Memlûk ordusu hakkında doğru bilgi verenler affedilmiş, diğerleri öldürülmüştür. Bunlardan öğrenildiğine göre Gavri'nin bir baskın yapma ihtimali vardı. Bundan dolayı çok sıkı ihtiyat tedbirleri alınmıştı. Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 266 b.

(189) Feridûn Bey, 1, s. 478. Halil Edhem, Mısır fethi mukaddimatına ait mühim bir vesika, Osmanlı Tarihi Encümeni Mecmuası, 19 - 96, s. 34. İ. H. Danişmend, 2, s. 34. Bazı Osmanlı kaynaklarında bu tarih 26 recebe tesadüf ettirilmiştir. Bak, Âlî, vrk. 252 a. Keşfî, vrk. 76 b. Sa'düddin, 2, s. 333. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 96. Uzunçarşılı 26 receb tarihini 24 ağustosa rastlaatmıştır. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 272. Hammer'in dördüncü cildinin tezyilât kısmının 315 inci sayfasında şöyle bir kayıt vardır: "Solak-Zâdeye göre 26 receb cumartesi, 26 receb 922, 24 ağustosa müsadif ise de 1516 senesi kabiseli olduğu ve 922 sene-i hicriyyesi 5 şubat salı günü başladığı cihetle 24 ağustos Pazara düşer. Bir gün ihtilâfı takvim ve ru'yet farkından tahaddüs edebilir." Merci-i Dâbık savaşı 24 recebte oldu. Bak, Richard Hartman, s. 134. Savaş recebin 16 ncı günü oldu. Bak, Şâhî Tarihi, vrk. 459b. Merc-i Dâbık savaşı recebin beşinci günü oldu. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 98 b. Modon ve Koron kadılarına yazılan ve Merc-i Dâbık zaferini bildiren mektuplarda da savaşın tarihi 25 receptir. Bak, 4125 numaralı Münşet, vrk. 158b. Mısır fetihnâmesi.

sancaklarını açmış, davul ve zurna sesleri arasında savaş tertibi almış bulunuyordu. Pâdişah da atının üstünde iki (190). Bu tertibe göre merkezde bulunan Pâdişah'ın yanında kapukulu piyadeleriyle atlıları vardı (191). Sağ kola Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa komuta ediyordu. Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa ile Şehsuvar Bey oğlu Ali Bey, Ramazan oğlu Mahmud Bey bu kolda çarpışacaklardı (192). Sol kol, Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinan Paşa'nın komutasında idi. Amasya beylerbeyi ile Diyarbakır beylerbeyi bu kolda bulunmakta idiler (193). Ordunun önünde ve arkasında toplar ve ağırlık arabaları vardı (194). Zincirlerle birbirine bağlanmış olan top arabalarının sayısı üç yüze varıyordu (195). Osmanlı ordusunun kaç kişiden mürekkeb olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. En inanılır rakamlara göre bu ordunun 50 - 60 bin kişi olduğu (196) ve Memlûk kuvvetlerinden çok noksan olmadığı bilinmektedir (197). Ancak bu ordu, disiplin, teknik ve

İki tarafın savaş düzeni ve kudretleri.

(190) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 14, 15.

(191) Bunların sayısını tesbit etmek mümkün olmadı. Şükrî, savaş esnasında 20 000 yeniçeri tüfeklerini ateşlediler dediğine göre bunların sayısı bu kadardı. Bak, Şükrî, vrk. 38 b. Topçular da burada idi. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, 272. Topların arkasında "on iki bin âhen dilli, müzerkeş geyimli, muğrak kılıçlı mîr ü sipâh durdu". Bak, Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 15.

(192) Sa'düddin, 2, s. 333. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 96.

(193) Sa'düddin, 2, s. 333. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 96. Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab yazarı sağ kola Sinan Paşa'nın (belki vezir-i azam Sinan Paşa) komuta ettiğini ve maiyetine de Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa ile Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın ve Şehsuvar oğlu Ali Bey'in verildiklerini, sol kanadı ise vezir Yunus Paşa'nın idare ettiğini, onun yanında Rumeli Beylerbeyi Yusuf Paşa ile Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed, Amasya Beylerbeyi Mehmed Paşaların ve Kırım Hanı Mengili Gerey'in oğlu Sa'd Gerey'in bulunduğunu yazmaktadır. Bak. Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 15. Savaşın şiddetle devam ettiği sıralarda sağ kola sadrazam Sinan Paşa, sol kola da vezir Yunus Paşa giderek Pâdişah'ın "eğer şehâdet müyesser olursa âhirette saâdet bizim, eğer düşmanı kahr idevüz dünyada devlet bizimdir" dediğini kuvvetlere bildirdiler. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 479. Hammer, sağ kol komutanlığının Anadolu Beylerbeyi Zeynele Paşa ile Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa arasında bölündüğünü, Şehsuvar oğlu Ali Bey ile Ramazan oğlu Mahmud Beylerin bu Paşalar emrine verildiklerini, sol kanada ise Bıyıklı Mehmed Paşa ile Amasya beylerbeyi Mehmed Paşa'nın komuta ettiğini yazıyor. Bak, Hammer, 4, s. 194.

(194) Sa'düddin, 2, s. 334.

(195) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 15. Topların sayısı 800 idi. Bak, Şükrî vrk. 38 b.

(196) İ. H. Danişmend, 2, s. 28. Osmanlı ordusu 122 bin kişi idi. Bak, Fetih-nâme-i Diyar-i Arab, s. 13.

(197) Memlûk ordusu 70 - 80 bin kişi kadardı. Bak, İ. H. Danişmend, 2, s. 28.

topçuluk bakımından rakibinden çok üstündü. Söylenildiğine göre Memlûk ordusunda tek top bile yoktu (198). Atlı sayısı ve binicilerinin maharet yönünden Osmanlılardan üstün bulunan Memlûk ordusunun sağ kanadına Haleb Emîrü'l-ümerâsı Hayırbay, sol kanadına da Şam Melikü'l-ümerası Sibay komuta ediyordu. Merkezde bulunan hükümdarın yanında "20000 den ziyade hazır silâhşör Cündî" ile (199) Mısır, İskenderiyye ve Saîd piyade ve ümerâsı, aynı zamanda Hicaz, Kudüs, Nablus ve daha bazı bölgelerin askerleri vardı (200). Sağ kola komuta eden Hayırbay'ın kuvvetlerini "sipâh-i Etrâk ve a'rab" (Türklerle arablardan mürekkep kuvvet) teşkil ediyordu (201).

Savaş. Memlûk ordusunda panik ve Gavri'nin ölümü.

Savaş şafak söker sökmez başlamış ve birdenbire şiddetli bir hal almıştı. Bir an geldi ki Osmanlıların hem sağ hem de sol kanadında bir sarsılma görüldü. Bu yüzden Pâdişah'ın, Vezir-i azam Sinan Paşa'yı sağ, Yunus Paşa'yı da sol kanadı takviyeye memur etmesi (202), kendisinin bizzat elinde kılıç olduğu halde savaş meydanında görülmesi (203) ve toplarla birlikte 20000 yeniçerinin tüfekleriyle işe müdahale etmesi sonunda savaşın seyri birdenbire değişmişti (204). İşte top ve tüfek seslerinin her tarafı gü-

(198) Hammer, 4, s. 194. Halbuki Süheylî, savaş gününün sabahındaki durumu izah ederken: "Ertesi ale-s-sabah tarafeynden alaylar bağlanub meydân-i kâr-zâr yemîn ü yesârdan cem' olub toplarını zencir-i teshîre çektiler ve lâzime-i harb ü kıtâl olan umûra mübaşerete hâzır oldular" demek suretiyle Memlûkların da topa malik olduklarını anlatıyor. Bak, Seüheylî, vrk. 12 b.

(199) Sa'düddin, 2, s. 333. Cündîlerin bu savaştaki sayısı 13000 idi. Bak, Süheylî, vrk. 12 a. Cündî Memlûk ordusunda askeri sınıflardan birisidir. Bak, Türk Ansiklopedisi, Cündi maddesi. Cündi, asker demektir. Bak, El-Müncid, 19 uncu basım, s. 105. Bu askere Cindî de deyenler vardır. Cindi, iyi ata binen demektir. Bak, J. W. Redhouse, Türkçe'den İngilizce'ye lûgat, London, 1890, s. 682. Aynı zamanda bak, Binbaşı Hüsnü, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi, 1516-1517. Türk ordusunu eski seferlerinden iki imha muharebesi. Çaldıran ve Ridaniye, Ankara, 1930, s. 69. Mısır ordusu üç sınıftan mürekkepti. Birincisi Çerkes kölelerinden, ikincisi çoğu Habeşli esirlerden kurulmuş olan ve Celîban adını alan askerlerden, üçüncüsü de korsanlar denilen ve çeşitli milletlere mensub olan ücretli askerlerden meydana geliyordu. Bak, Binbaşı Hüsnü, adı geçen makale.

(200) Sa'düddin, 2, s. 333.

(201) Aynı eser, s. 333.

(202) Aynı eser, s. 334.

(203) Süheylî, vrk. 14 a.

(204) Şükrî, vrk. 38 a. Süheylî, vrk. 14 b. Savaş öğleye kadar Memlûklar lehine devam etti. Fakat Memlûk askerlerinin yağmaya koyulmaları üzerine Osmanlılar ateşli silâhlarla hücuma geçtiler ve neticeyi değiştirdiler. Bak, Richard Hartman, s. 134.

rültüye boğduğu anlarda idi ki Gavri, yerinde durmaya imkân bulamayarak "Havâss-i huddâmından biriyle miyân-i ma'rekeden tecdid-i vuzû' bahanesiyle çıkub kenara can attı (205)". Onun savaş sâhasının dışına çıkmış bulunuyordu. Bu paniği, Osmanlı ordusunun şiddetli baskısından ziyade Haleb Valisi Hayırbay ile Canbirdî Gazâlî'nin ihânetine bağlayanlar vardır. Bunlara göre bu iki insan Merc-i Dâbık savaşı esnasında inanılması aslâ mümkün olmayan hareketlerde bulunmuşlar, Yavuz'un çadırına kadar gelerek onunla görüştükten sonra tekrar kendi ordularına dönmüşler, hükümdarları sağ iken öldüğünü ilân etmişler, kendi devletleri ve vatanları aleyhinde Osmanlı hükümdarı ile bir takım anlaşmalar imza etmişlerdir (206). Çünkü her ikisini de Gavri sev-

Merci Dâbık zaferi küçültülmek isteniyor.

(205) Sa'düddin, 2, s. 335. Atılan bir top güllesi Gavri'nin yakınından geçince orada kalmaya muktedir olamamış ve "tecdid-i vuzû" (abdest tazelemek) bahânesiyle savaş sâhasının dışına çıkmıştı. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 96.

(206) Cengin en gürültülü bir zamanında Hayırbay ile Canbirdî Gazâli karışıklıktan faydalanarak ve Yavuz'un otağına gelerek tâbiiyyetlerini arzetmişler, ondan sonra tekrar kendi taraflarına giderek "Sultan Gavri'nin otağına karşu âvâz-i bülend ile feryad idüb yâ tâife-i Çerâkese, ne durursuz. Sultan Selim-i nâm-dâr cümle askerimizi pây-mâl idüb Pâdişahımız Sultan Gavri'nin hayatı memâta mübeddel oldu. Şimden giru bize necât ve sermâye-i hayat hemen kal'a-i Haleb'e vüsûldür deyu her tarafa feryat" edince bunu duyanlar gerçek sanarak Haleb'e doğru kaçmaya başladılar. Her ne kadar Gavri kendisi için kurulmuş olan çadırdan ben ölmedim diye etrafa haber gönderdi ise de buna kimse inanmadı. Bu esnada vezîr-i â'zam Sûdûn-i Acemî Gavri-ye: hani senin o değer verdiğin celeban. Senin kötü düşüncelerin ve kinin hem kendini mahvetti hem de bu kadar müslümanın kanının dökülmesine sebep oldu. Yarın "Rûz-i mahşerde seninle huzûr-i Hak'da" görüşürüz diyerek sitemde bulunmuş ve savaş sâhasında kalmanın lüzumsuzluğuna inanarak bütün ümera ile birlikte Haleb'e doğru kaçmıştı. Bak, Süheylî, vrk. 14 b, 15 a. Rıdvan Paşa-Zâdeye göre Sûdûn-i Acemî ona şu suretle serzenişte bulundu: "bu kadar ulemâ-yi âlî-makam ve sulehâ-yi benâm memâlik-i İslâma nefîr-i âm nass ile haram olduğun sana ilâm ve Pâdişah-i din-perver üzerine sefer, din (ve) devletine zarar deyü haber virdikte cevapların muteber görmeyüb ulemâya adâvet, sülehâya ihânet ve ümerâya hakaret iderdin. Ey Pâdişah-i pür-gaflet, âkıbet anlara olan hilâfın ve taraf-i âl-i Osman'a olan ihtilâfın seni taht u hilâfetten dûr ve saltanattan mehcûr ve leşkerin helâk ve perde-i nâmusun çâk eyledi" dedikten sonra Haleb'e doğru kaçtı. Bak, Abdullah Bin Rıdvan, vrk. 158 a. Osmanlı cephesindeki sarsıntıyı gören ve)-Sâbıkdan taraf-i Selim Han'a ahd-ü eman iden Hayre Bey ve Canbirdî Gazâli, asker-i Osmanî inhizam buldu deyü havf idüb ol vakt-i perîşânide Mısır askerinin her etrafında nidâ ittirir ki, ne durursuz. Tahkikan Sultan Gavri fevt oldu. Kimin sâyesinde çalışırsuz. Hemen Haleb'e doğru gidelim ve anda varub bir sultan nasb edelim deyü hîle iderler. Pes askerleri iş bu nidâyı istimâ' idicek cânib-i Haleb'e şitâb iderler". Bak, Abdülgaffar Kırımî, vrk. 221 b.

memekte ve onları öldürmek için fırsat aramaktadır (207). Bu sebepden dolayı Hayırbay ile Canbirdî Gazâli bazılarına göre kurtuluş çaresini vatanlarına ihânet etmekte ve netice itibariyle de sırtlarını yeni bir efendiye dayamakta bulmuşlardır. Ancak kendilerini suçlandıracak bir vesika bu güne kadar ele geçmiş değildir. Ayrıca, Hayırbay ve Gazâlî, Osmanlılara dehâlet etmeden önce kendilerine düşen memleket vazifelerini kusursuz yapmış, savaşlara katılmış, Osmanlıları tehlikeli duruma sokmuşlardır; hattâ Gazâlî Merc-i Dâbık savaşından sonra da Osmanlıları çok uğraştırmıştır. Her ne kadar Hayırbay'ın Osmanlılara karşı ötedenberi sevgi beslediği bir gerçek ise de bunun başka sebepleri olmak iktizâ eder (208). Bu mütalealardan sonra büyük Merc-i Dâbık zaferini, bu iki kimsenin ihânetine bağlayarak küçültmek istiyenler elbette haklı değillerdir (209). Bize göre Memlûk ordusunun süratle dağılmasına Türk topçusu, Türk ateşli silâhları ve Türk komuta heyetinin dirâyeti (210) ile Mem-

(207) Gavri, Hayırbay ile Gazâli'yi sevmiyor ve onları öldürmek için fırsat arıyordu. Bundan dolayı Hayırbay Yavuz Sultan Selim'e haber göndererek "Eğer Hayıbay bendelerine Mısır emâretin ve Gazâli'ye Şam emâretin sadaka iderlerse bir ceng vaktinde Çerkes askerine inhizam virüb Pâdişah'ın Sancak-ı Humâyûnu altına varmamız mukarrerdir, diyüb uhûd ve ukûd" ettikleri için Merc-i Dâbık savaşı esnasında Pâdişah'ın tarafına geçtiler. Bak, Hüseyin Bin Cafer, vrk. 115 b. Hayırbay ile Gazâli savaştan biraz önce Pâdişah'a haber göderererek tâbiiyetlerini arzettiler, Mısır ve Şam'ın kendilerine bırakılacağına dair anlaşmalar imza ettiler ve savaş başlayınca da Osmanlılar tarafına geçtiler. Bak, Abdülkerim Bin Abdurrahman, vrk. 2 b, 3 a. Ayrıca bak, 4976 numaralı kitap, vrk. 90 b. 91 a.

(208) Vesikaların verdiği bilgilere göre bir Kızılbaş düşmanı olan Hayırbay, aynı duyguyu taşıyan Osmanlı hükümdarlarına karşı ihtimal ki bundan dolayı bir muhabbet beslemektedir. Bak, S. Tansel, s. 239.

(209) Hammer, bu zaferi çok küçümsemektedir. Bak, Hammer, 4, s. 194. Halbuki bu savaş hakkında Şeyh Ahmed bin Sünbül-i Remmâl şöyle demektedir: "Bu kadar müddet-i medîde kütüb-i tevârîh-i selef ve halef'in kadîm ve hâdis vakayiin tetebbü' ve nazar idüb gördüğümüzde, devr-i Âdemden bu âleme gelince bu iki leşker mâ-beyninde olan ceng-i şîrâne ve harb-i dilîrânenin kıssa kitaplarında tahrir olunan pehlivanlar (ı) kudemâ düşde misâlin ve hâtırda hayâlin görmüş ve işitmiş değildir". Bak, Süheylî, vrk. 13 b.

(210) "Sultan Selim gösterdiği sahte ricatla Kölemenleri iğfâl ederek topları setreden piyâde'nin önüne çekilmekle edilen ateş yedinci def'aya varır varmaz muhârebenin rengi değişmekle Mısırlılar, mızrakların ucuna Mushaflar bendederek asâkir-i Osmaniyyenin mühâcemâtına bir sedd-i ma'nevî çekmek istediler. Filhakika maksadlarının husûli kuvve-i karîbeye gelmişken Pâdişah yalın kılıç meydan'a atılup, bu tedbir İmâm-ı Ali'yi hakk-ı hilâfetten mahrûm iden desîsedir. Bunlar hem Râfızî'ye muîn olurlar, hem de Kur'ân'ı hâşâ, hüccet-i tezvir iderler gibi iknâat ile askerini bir surette tahrîs etti ki Mısırlıların uğradıkları mağlûbiyyeti bir hamlede itmâm ittiler". Bak, Nâmık Kemal, Evrâk-ı Perîşân (Terâcüm-i Ahvâl), İstanbul, 1301, s. 332. Ayrıca bak, Hayderî - Zâde, s. 86.

lûk Emîr'lerinin Sultan Kansu Gavri ile aralarındaki anlaşmazlık (211) ve bu arada Gavri'nin ölümü sebep olmuştur (212).

(211) Gavri'nin Celebân denilen 13000 kişilik "kulu vardı ki" bunlar binicilikte çok mâhir idiler. Sultanın bunları beslemekten maksadı, kendi güvenini sağlamak idi. Bu sebepten dolayı Merc-i Dâbık savaşında, öteki kıt'a'ların "umûr-i cengde" daha mâhir olduklarını söylemek suretiyle Celebân'ı korumak istemişti. Fakat diğer ümerâ ve asker onun maksadını anlamışlar ve bu sebepten dolayı Gavri'nin "top ve tüfek cenginde" kendini ve maiyyetini korumak istediğini iddiaya başlamışlardı. Bununla beraber o anda, hükümdarla herhangi bir anlaşmazlığa düşmenin doğru olmadığını idrâk eden bu insanlar, Osmanlı ordusuna şiddetle saldırmışlardı. Ancak Gavri'nin maiyyeti, ellerini kılıçlarına bile götürmemişlerdir. Bak, Süheylî, vrk. 13 b, 14 a.

(212) Gavri'nin ölümü hakkında türlü rivâyetler vardır. Bunlardan bir kısmı aşağıdadır.: O, savaş meydanından bir kenara çekildi. Kendisini bütün Emîrleri terketmiş, yanında yalnız Emîr Allân ve Akbay-i Tavîl ve Emîr-i alem" kalmıştı. Biraz sonra Gavri, "revha ârız olub gözleri kararub attan düşdü. Emîr Allân bu hali gördükte Akbay'a: eğer bu hal üzre koyub gidersek bunun ervâm gelüb başın kesüb iklim be-iklim gezdüreler, münâsib değildür. Münâsib budur ki biz kendü elimizle" başını keselim deyince Akbay, hükümdarın başını kesmiş ve arkadaşlariyle birlikte otak'ın arka kapısından çıkarak Halb'e doğru kaçmışlardır. Bak, Süheylî, vrk. 15 a. Şükrî de aynı bilgiyi vermektedir. Şu farkla ki Gavri otâğ'ında değil, geldiği bir su kenarında aklını kaçırmış ve atından düşmüştü. İşte Akbay burada onun başını kesmiştir. Bak, Şükrî, vrk. 39 a. Sûdûn Acemî, onun yanından ayrıldıktan sonra Gavri delirdi ve atından düştü. Bunun üzerine ibn Allân ile Emîr alem onun başını keserek gizlediler. Bak, Abdullah bin Rıdvân, vrk. 158 a. Şeyh Ahmed'e göre, askerler bozguna uğradığı sırada Gavri atından düştü. Yanında Emîr Allân ile Akbay-i Tavîl vardı. Osmanlılar öldürür inanciyle Akbay-i Tavîl Gavri'nin başını kesmiş ve bedenini oradaki bir kuyuya atmıştır. Bak, Şâhî Tarihi, vrk. 460 b. Gavri, Memlûk kuvvetleri dağıldıktan sonra yanında bulunan bir - iki yüz kişilik bir kuvvetle Osmanlılara saldırdığı sırada atından düştü. Yanında bulunan Emîr Allân ile Akbay ve Emîr-i Alem, kendi sultanlarını Osmanlıların öldüreceğini düşündüler. Bu sebepten dolayı Emîr Allân onun başını kesti. Bak, Abdülgaffar Kırîmî, vrk. 211 b. Gavri'nin yanına bir top güllesi düşünce çok korkmuş, âb-dest tazelemek bahanesiyle harb meydanından uzaklaşmış ve bir ırmak kenarında, yayılan bir seccâde üzerinde can vermiştir. Bu sırada yanında bir hizmetçisi vardı. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 98 b. Savaş sahasından ayrılan Gavri, "bir leb-i cûy'da seccâdesin döşedüb bir lahza yattı, hemandem adem diyârına vaz'-ı kadem eyledi!" Bak, Sâ'düddin, 2, s. 335. Âli, vrk. 252 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 97. "Âhir Arab leşkeri sınub Mısır Sultanı Kansuh al Gavri anda vâkıaya uğrayub başı kesildi". Bak, Muhyiddin Çelebi, s. 192. "Kansuh al Gavri ma'reke yerinde maktûl bulundu" Bak, Sâlih bin Celâl, vrk. 114 b. Memlûk kuvvetleri mağlûb olunca "Sultan Gavri kendüsi meydan-ı mühâcemede maktûl ve bazı kavilde mecrûhan firâr idüb mefkud olmuş idi. Mahall-i ma'rekeye karîb bir yerde ol cerâhatten vefat itmekle yanında bulunan havas hademesi bırağub gitmişler. Badehu asâkir-i Sultandan bir Çavuş... ana dûş olmakla başını kesüb Sultan-ı muzaffer'e getürdükde herifin ol kâr-ı nâ-sezâsından rencîde olub cellâd-ı bî-emân dahî anın

Hayırbay'ın teslim oluşu.

Gavri'nin ölüm haberi kısa zamanda Memlûk ordugâhında duyulmuş ve bunu işitenler veya Gavri'yi yerinde göremeyenler hemen savaşı bırakarak kaçmağa başlamışlardır (213). Kaçış, Şam'a ve Haleb'e doğru olmak üzre başlıca iki tarafa yapılmakta idi. Şam'a doğru çekilenler arasında Canberdi Gazâlî, Haleb'e doğru kaçanlar arasında da Hayırbay vardı (214). Pâdişah'ın emriyle Yunus Paşa onu yakından ta'kib ediyordu. Bu sebeple Haleb'de tutunamayacağı-

başını kesmeğe fermân ittikde Şeyhülislâmları allâme-i Rûm Kemal Paşa-Zâde" bu çavuşu ölümden kurtarmışlardır. Bak, Şa'ban Şifâî, vrk. 83 a. Bu eserin aynı sayfasının kenarında "Bazı rivâyette Gavri kendi havass-ı leşkerinden birkaç bin haşerât ile bir mürtefi' yerde durmuş idi. Meydanda olan askeri perîşân olduğunu görüb müşâhede eyledikde anlara takviye için hücûm eyledi. Ol an asâkir-i mansûre tarafından alay toplarına tekrar ateş virilüb anları dahî târ ü mâr itmekle kendüsi atının tırnağı dibine düşüb teslim-i rûh eyledi ve at ayağı altında hurd olmağla nâm ü nişânı belürmedi". Bir rivâyete göre bozgun başladığı vakit atının üstünde bulunan Gavri, su istedi, içti ve biraz sonra ölü olarak yere düştü. Başka bir rivâyete göre de atından düşen Gavri yeniden bindirilmiş fakat ikinci defa ölü olarak düşmüştü, başı kesilerek İstanbul'a gönderildi. Rivâyet edildiğine göre cesedi Merc-Dâbık'da Şeyh Dâvûd türbesi yanına veya Haleb'de kendisine âid bir türbeye defnolundu. Bak, Richard Hartman, s. 134. Gavri esir düşmemek için zehir içerek öldü. Bak, Lütfî Paşa, s. 250. Ordusunun inhizâmını gören Gavri, savaş meydanından kaçarken atının ayağı tökezlendiği için düştü ve öldü. Onun cesedi dört gün sonra bulunmuş ve Haleb'de "Akyol cânibinde Baba Bayram makabirinin bir muayyen yerinde emr-i Pâdişahî ile" gömüldü. Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 268 a. "Asker-i Rûmdan bir kimesne düşmen pâyin sürüb Merc-i-Dâbık sahrasında seyredib teşne dil düşüb su kenarına irib görür ki bir sîmîn âdem helâk olmuş yatır. Acebâ Sultan mı ola deyib başın kat' idib âstâne-i devlete geritib arz idicek Şâh-i Rûm emr idib varıb cismin arabaya koyub Haleb önüne götürüb bir nişâne yerinde defn kılıb ruhi içün in'âm u ihsânlar kıldılar". Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-i Arab, s. 17. Gavrinin kaybolduğu anlaşılmış, fakat ne olduğu bilinemediği için Pâdişah onu aratıyordu. İşte bu arada Dergâh-ı âlî çavuşlarından birisi onun yakın adamlarından birini yakalayarak Pâdişah'ın huzûruna getirmiş ve Gavri'nin öldüğü ve nerede bulunduğu bu adamın verdiği bilgiden anlaşıldıktan sonra aynı çavuş ile bu adam oraya gönderilmişti. Gerçekten Gavri orada seccâdesi üzerinde ölü olarak yatıyordu. Çavuş, taltif edileceğini düşünerek, Gavri'nin başını kesmiş ve Pâdişah'a getirmişti. Halbuki Pâdişah, bir ölünün daha doğrusu ölü bir hükümdarın başının bu şekilde kesilmesini hoş karşılamamış, çavuş'un öldürülmesi için cellâd'a emir vermiş ise de vezîr'ler bu adamı kurtarmışlardı. Bak, Âlî, vrk. 253 a. Sa'düddin, 2, 337). "Seksenlik Mısır Sultanı, askerinin hezîmet ve firarına müncezib olarak ya ihtiyarlığından, ya nüzûl'den, yahud beylerinden birinin hiyânetiyle bir göl kenarında terk-i hayat eyledi". Bak, Hammer, 4, s. 194. "Kansu Gavri yalnız kalmıştı. Silâhdar emîr Timur'un ihtarı üzerine Haleb'e kaçmak istedi. Fakat teessüründen nüzûl isâbetiyle düşüp öldü. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 273.

(213) Âlî, vrk. 253 a. Sa'düddin, 2, s. 335.

(214) Âlî, vrk. 253 a. Keşfî, vrk. 79 a. Sa'düddin, 2, s. 335. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 97.

nı anlayan Hayırbay sür'atle Hama ve Hums taraflarına kaçtı ise de (215) yakalanacağını anladığından Yunus Paşa'ya teslim olmak mecburiyetinde kaldı (216).

Ganâim, ölenler ve esirler.

Daha önce de söylendiği gibi sabahın ilk saatlerinde başlamış olan savaş ikindiye doğru sona ermiş ve Osmanlılar bu saatlerde savaş meydanına hakim olmuşlardı. Her taraf ganâim ile dolu idi (217). Sadece Gavri'nin çadırında 100 kantar altın ile 200 kantar gümüş ele geçmişti (218). Gavri'nin bu kadar büyük bir serveti yanında taşımasının sebebi, Memlûk ordusunun uzun bir seferde gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamak içindi. Gerçekten o, Merc-i Dâbık'da Osmanlı kuvvetlerini mutlaka yeneceğini düşünüyor ve ondan sonra İstanbul'u alacağını hayal ediyordu (219).

O geceyi bu sahrada geçiren Pâdişah, ertesi gün savaş meydanını gezdi. Burada binlerce Memlûk askeri cansız yatıyordu ve çoğu da top ve tüfek ile öldürülmüştü (220). Öldürülenler arasında "Mısır emîr-i kebîri Sûdûn al Acemî ile Kansu Bin Sultan Çerkes de vardı (221). Çok sayıda

(215) Âlî, vrk. 253 a. Keşfî, vrk. 79 a. Sa'düddin, 2, s. 335.

(216) Hayırbay, etrafındaki askerlerin azaldığını görünce atından inmiş, Memlûklar tarafını bırakarak Yunus Paşa'ya iltica etmişti. Bak, Zaîm Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 267 b. Yunus Paşa, Hama tarafına kaçmış olan Hayırbay'a, teslim olması haberini gönderdiği vakit o, affedilmek şartiyle, bu da'veti kabul etmiş ve teslim olmuştu. Haleb civarında Osmanlı ordugâhına varan bu zâta Pâdişah, Vezîr-i a'zam Sinân Paşa'nın çadırı yanında yer gösterilmesini emretmişti. Bak, Fetih-Nâme-i Diyar-ı Arab, s. 17, 18. "Hayırbay sâfi meşreb ve pâk mezhebdir ki Hüdâvendigâr hazretleri anun evvel nazarda müstehikk-ı lûtf u ihsan ve müstevcib-i afv ü gufrân idügin bilüb" affetti ve kendisine Rumeli'de Köstendil sancağını verdi. Bak, Keşfî, vrk. 79 b. Yunus Paşa onun "Âstâne-i saâdete sebk-ı hulûs ve ubûdiyyetine vâkıf ve Halep hâkimi iken atebe-i aliyyeden varan huddâm-i alî-makam ile hüsn-i muamelesine ve umera-yi hudud-i Osmânî ile lutf-i mücâmelesine arif olmağın sefî, olduğu takdir üzre müşeffa' olacağına câzim olduğu cihetten taahhüd-i şefâat idüb ahd u peymân" edince Hayırbay itâat etti. Bak, Sa'düddin, 2, s. 336. Hayırbay'ın affedilmesinin sebebi, Haleb'de bulunduğu sıralarda Osmanlı elçilerinin öldürülmelerine engel olması idi. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 99 a. Hayırbay'a Köstendil sancağı beyliği verildi. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 480.

(217) Süheylî, vrk. 16 b .

(218) Şükrî, vrk. 39 a. Abdülgaffar Kırîmî, vrk. 221 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 97.

(219) Süheylî, vrk. 16 a. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 97.

(220) Süheylî, vrk. 16 b.

(221) Ölüleri sayanlar bunların arasında "Bir mülebbes heybet ve vakar ile nûrânî âdem gördüler. Bir butunu top urup götürmüş. Ol nevâhide bilenler ve çerakiseden tutulanlardan âdemlere gösterdikleri mezbûr, sultan Gavri'nin emr-i kebîri Sûdûn el-Acemî olduğun bildiler" Pâdişah bu zatın namazını kılmış ve cesedini ih-

esir de alınmıştı. Bunlar arasında Halîfe "El Mütevekkil al-Allân Ebû Abdillah Muhammed İbn Müstemsik Billah ebî's-sabr Yakub el-Hâşimî el-Abbâsi" da bulunuyordu (222). Herkesin elinde bulunan esirler ve kesilmiş Memlûk başları, ertesi gün yine aynı yerde toplanmış bulunan divanda Pâdişah'ın huzuruna getirildi (223). "Feth-i memâlikü'l-Arab ممالك العرب فتح " deyiminin tarih düşürüldüğü bu zaferi Pâdişah, fetih-nâmelerle gereklilere duyurmuştu; gerekliler de Pâdişah'ı bundan dolayı tebrik etmişlerdi (224).

Savaş sahasından kaçanları Halebliler hoş karşılamadılar.

Merc-i Dâbık'da inhizama uğrayan Memlûk ordusundan Haleb'e doğru kaçanlar, Haleb halkının dostça olmayan tavırlarıyla karşılaştılar. Çünkü birkaç gün önce bu şehrin halkına o kadar çok kötülük etmişlerdi ki bunları unutmamış olan Haleb'liler, şehrin kapılarını kapamışlar, onları içeriye almamışlardı (225). Gerçi Gavri, savaş için Haleb'i terkettiği esnada oğlu Seyyidî Muhammed'i bir kısım celeban ve çok mikdarda para, altın ve gümüşle Haleb'de bırakmıştı (226). Fakat bu askerler bozgun haberini ve Osmanlı kuvvetlerinin süratle Haleb üzerine yöneldiğini duyar duymaz, şehri terketmişlerdi (227). Şehrin acele olarak boşaltılmasına ihtimal ki

tiramla defnettirmiştir. Kansu Bin Sultan Çerkes'e gelince, bozgun anında kalkanını yüzüne siper ederek vuruşa vuruşa bir kenara çıkmaya muvaffak olan bu zat bir nehri geçtiği sıralarda atı boğulmuş, fakat kendisi kurtulmuştu. Ancak onu görenler hemen kendisini öldürdüler. Bak, Süheylî, vrk. 17 a.

(222) Richard Hartman, s. 137. Bartold, s. 382. Ayrıca bk, s. 125. Halife Mütevekkil al-Allân Mısır'da yakalanmıştır. Bak, Cenabî, vrk. 29 b.

(223) Yalnız Şehsuvar oğlu Ali Bey 500 kesilmiş baş getirmişti. Bak, Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 17.

(224) 3879 numaralı münşaat, vrk. 122 b - 123 b.

(225) Süheylî, vrk. 17 a Şükrî, vrk. 39 b. Ayrıca bak, s. 125. Memlûkların Haleb'e sokulmamasına biraz da Memlûk askerlerinin Merc-i Dâbık'a giderken Haleb'lilere emanet olarak bıraktıkları eşyaların geri verilmemek istenmesi sebep olmuştur. Bak, Süheylî, vrk. 17 a.

(226) Süheylî, vrk. 17 a. Şükrî, vrk. 39 b.

(227) Bazı kaynaklar, Seyyidî Muhammed'in Haleb'i savunmadan terketmesini Hayırbay'ın hilesine bağlamaktadırlar. Bunlara göre Merc-i Dâbık meydanından kaçan Hayırbay Haleb'e gelerek Seyyidî Muhammed'e hemen şehri terketmesini, çünkü 20000 kişi ile Şehsuvar oğlu Ali Bey'in gelmek üzre olduğunu söylemiş, ayrıca eğer Haleb'deki kuvvetlerle birlikte hemen Mısır'a gidilirse kendisinin hükümdar ilân edileceğini ilâve etmişti. Bunun üzerine Seyyidî Muhammed şehri savunmamış ve güya Hayırbay da durumdan Yavuz'u haberdar ederek bu mühim şehri Osmanlılara kolayca kazandırmıştı. Bak, Süheylî, vrk. 17 a. Şükrî, vrk. 39 b. Abdülgaffar Kırîmî, vrk. 22? b. Bundan başka yine Hayırbay, Seyyidî Muhammed'in çekilişinden sonra Haleb ve civarı "Sultan Selim cenâbına teslim olunmuştur deyü

bu sıralarda Haleb'de, öteden beri Memlûklara karşı duyulan nefretin ve düşmanlığın (228) büsbütün açığa vurulmuş olması ve bu arada Seyyidî Muhammedin belki de babasının makamını başkalarına kaptırmama duygusu sebep olmuştur (229).

Pâdişah'ın Haleb'de karşılanması.

Merc-i Dâbık'da iki gün kalan Pâdişah üçüncü gün Haleb'e doğru yola çıktı ve iki gün yolculuktan sonra Haleb yakınına geldi. Burada onu Haleb'in "vazî'ü şerîfi ve kavî ve zaîfi" karşıladılar (230) ve Gökmeydana kadar Pâdişah'ın yanında yürüyerek şehirlerinin yağma edilmemesini rica ettiler (231). Otağını Haleb'in karşısında bulunan Gökmeydan'da kurduran Pâdişah (232) bu-

kûşe be-kûşe nidâ ve ba'd-al-yevm ni'met-i Âl-i Osman'a salâ didikte gûş iden ulemâ ve sulehâ ve işiden ağniya ve fukarâ hamd-i Hudâyi edâ ve kudûm-i şehr-yâra müterakkib ve istikbale müheyya"olmuşlardır. Bundan sonra Hayırbay, şehrin mısırlı Çerkeslerden temizlendiğini bir mektupla Pâdişah'a bildirdi ve şehir bu suretle Yavuz'a teslim olundu. Bak, Abdullah Bin Rıdvan, vrk. 160 b.

(228) Bak, s. 117, 118.

(229) Memlûk ileri gelenlerinin Şam'da toplanarak yeni hükümdarı seçecekleri söylenmekte idi.Gerçekten Şam'da bir ara bu işle meşgul olunmuş, Celebân'ın Seyyidî Muhammed'i, karanise denilen askerin de Canbirdî Gazâli'yi sultanlık makamına getirmek istedikleri görülmüştü. Bu sebepten dolayı taraflar arasında büyük bir anlaşmazlık çıktı. Fakat Allânoğlunun meseleyi Kahire'de halletmek gerekir şeklindeki müdahalesi işi durdurmuştu. Allânoğlu meseleye aşağıdaki şekilde müdahale etti: "Allânoğlu kalkub, cumhûr içinde hâlâ Dâre's-saltana Şam mıdır yohsa Mısır mıdır didikte cümlesi Mısırdır diğiler. İmdi varalım ve cümle ümerâ bir yere cem'olsun, her kimi ihtiyâr ve münâsib görürlerse sultan olsun" demişti. Bak, Süheyli, vrk. 18 a. Bazılarına göre de hükümdarlık işinin Mısır'da halledilmesini Canbirdî Gazâli istemişti. Bak, Şükrî, vrk. 40 a. Abdülgaffar Kırımî, vrk. 222 a. Sonunda hükümdar seçiminin Kahire'de yapılması kararlaştığı için acele oraya gidildi ve ertesi gün yani 922 ramazanının 25 inci günü (22 ekim 1516) bütün emîrlerin yaptığı bir toplantıdan sonra Tumanbay Memlûk sultanı ilân edildi.

(230) Sa'düddin, 2, s. 337. Âlî, vrk. 253 b. Şükrî, vrk. 40 a. Süheylî, vrk. 17 b.

(231) Âlî, vrk. 253 b. Vakayi'i- Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 98. "Mütevattınân-i şehr-i Haleb belki cümle mütemekkinân-i diyâr-i Arab'dan ecille-i sâdât-i izâm, aizye-i ulemâ-i islâm ve kuzât-i erbaa-i zevîl-ihtişâm mesâhif-i Melik-i Allâm ellerinde dergâh-i Pâdişah-i zafer-penâha gelüb tezarru' eylemeğin emân ü itmînân ile serefrâz oldular". Bak, 3647 numaralı kitap, vrk. 160 b. "Haleb halkı eman dilediler. Merhum icâbet buyurub izzet ve azametle şehre müteveccih oldu. Haleb halkı, sancaklar üzerine Mushaflar bağlayub ref'-i savtla tekbîr ü tesbîh iderek Pâdişah'ı istikbal ettiler. Ehl-i Kur'an "İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ إنا فتحنا لك فتحا مبينا (Biz sana apaçık bir fetih nasîb ettik), Âyet-i kerîmesin okurlardı. Merhum dahi merkumları hoş görüp envâ'-i eltâf ve ihsanla nevâzişler kıldı!" Bak, 4976 numaralı kitap, vrk. 91 b.

(232) Feridûn Bey, 1, s. 480. Keşfî, vrk. 80. Sa'düddin, 2, s. 337.

rada Haleb'in anahtarlarını teslim almış (233), Haleblilerin ricasını kabul etmiş ve şehrin yağma edilmemesi hususunda gerekli tedbirleri almıştı (234).

Haleb'de Osmanlı idaresi ve ele geçen ganâim.

Haleb'in idaresini Karaca Paşa'ya, defterdarlığını Abdullah Paşa - Zâde Abdi Çelebi'ye ve "kazasın (kadılığını) Çölmekçi - Zâde Kemal Çelebi'ye tevcih" buyuran Pâdişah'ın eline, burada büyük bir servet geçmişti (235).Haleb'te kaldığı 18 gün içinde Pâdişah (236) gerekli hazırlıkları yapmış, bundan sonraki yürüyüş için bilhassa su meselesini halletmiş ve bu arada Bıyıklı Mehmed Paşa'yı yeniden Mardin üzerine göndermişti (237). Ayrıca Bayburt Beyi Mehmed Bey ile birlikte başka askerlerin de Anadolu'ya dönmesine müsaade etmesi (238) asker sayısının azalmasında Pâdişah'ın bir mahzur görmediğini anlatıyordu. Onun Şam'a doğru yola çıkacağı sıralarda bu yolda hareket etmesi muhtemel bir İran saldırısını karşılamak içindi. Ayrıca Memlûk'ların Suriye'de yeniden teşkilâtlanamayacakları herhalde Pâdişah tarafından kesin olarak anlaşılmıştı (239). Nitekim 922 şabanının 16 ncı (14 eylül 1516) günü yola çıkan Pâdişah, Suriye'yi işgal ederken hiçbir engelle karşılaşmamış ve rahat bir yürüyüşle Şam'a kadar gelmişti (240).

Suriye şehirlerinin işgali ve Pâdişah'ın Şam'a gelişi.

(233) Âlî, vrk. 253 b. Sa'düddin, 2, s. 338. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 98.

(234) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 17. Âlî, vrk. 253 b.

(235) Çerkes ve Arab emirlerinin savaşa giderken Haleb'lilere emanet olarak bıraktıkları eşyadan başka hazinede bulunan altın "on kerre yüz bin dînâr-i sürh" değerinde idi. Bak, Sa'düddin, 2, s. 338. Âlî, vrk. 253 b. Ayrıca bu kadar da nakit para vardı. Külçe halinde altun,gümüş, mücevherat ve kap-kacakdan başka üç binden fazla samur ve vaşak kürk ile çok miktarda ipekli kumaş, kadife, atlas, işlemeli çadırlar, silah ve cephane ele geçirilmişti. Yiyecek ve içeceğin hududu yoktu. Bak, Âlî, vrk. 253 b. Sa'düddin, 2, s. 338. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 98.

(236) Feridûn Bey, 1, s. 480. Keşfî, vrk. 81 a. Pâdişah Haleb'te 20 gün kaldı. Bak, Süheylî, vrk. 19 a.

(237) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, s. 18. Âlî, vrk. 254 a. Sa'düddin, 2, s. 339.

(238) Fetih-Name-i Diyar-i Arab, s. 18.

(239) Memlûklar, Merc-i Dâbık zaferinden sonra Osmanlıların bu zaferle ve Haleb şehriyle yeteneklerini sandıkları için gerekli tedbirleri almamışlardı, diyen H. Jansky'e (H. Jansky, Die Chronik des Îbn Tulun als Gescichtsquelle über den Feldzug Sultan Selim's I. gegen die Memluken, Wien, 1929, s. 27.) biz katılamıyoruz. Çünkü Merc-i Dâbık savaşından sonra dağılmış olan Mısır ordusunu yeniden organize etmek kısa zamanda mümkün değildi. Hattâ çok daha sonra Memlûkların çölün başlangıcında ikinci ve Ridaniye'de üçüncü olarak Osmanlıların karşısına çıkarabildikleri kuvvetlerin sayısı pek azdı. Bak, s. 156, 165.

(240) Onun yola çıktığı tarihlerde, "Malatya ve Dârende ve Divriği ve Ayıntab ve Antakya ve Sis ve Adana ve Tarsus emsâli cem'an otuz pâre" Mısır kalesi ele geçmiş bulunuyordu. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 99 a. Âlî, vrk. 245 b. Sa'düddin, s. 339.

Bu yolculuk esnasında Osmanlı kuvvetlerine Ayas Ağa öncülük etmiş, onun arkasından Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa'nın kuvvetleri yürümüş, daha arkadan da, on iki bin kişilik bir kuvvetle Pâdişah harekete geçmişti (241). Beş günlük bir yürüyüşten sonra Hama'ya gelen Pâdişah'a bu şehir hemen teslim oldu. Hama'nın idaresini güzelce Kasım Paşa'ya ve iki gün sonra teslim olan Hums'un idaresini de İhtimanoğluna veren Pâdişah, Şa'bân ayının son (27 Eylül 1516) gününde Şam'a geldi (241) ve şehri kolayca işgal etti. Çünkü Pâdişah, daha önce teslim olup olmayacaklarını öğrenmek üzre Şam'a birini göndermiş ve Şamlıların fikirlerini öğrenmek istemişti. Bunun üzerine bazı şeyh'ler ile halk, namazgâh'da toplanarak, şehrin teslim edilip edilmemesi üzerinde konuştular ve kendilerine "emân" verildiği takdirde bunun mümkün olacağını kararlaştırdılar (243). Ayrıca, Şam'ın muhafazasına me'mûr edilmiş bulunan ve "a'yân-i şüyûh-i Arab'dan" olan Haneş oğlu emîr Nâsırü'd-din (244), şehrin muhafazası için hiçbir gayret harcamadı, aksine olarak teslim oldu ve hil'atlandı (245). Bununla beraber kale nâibi Ali Bey'in, Pâdişah'ı iyi karşılamadığı ve bu yüzden kendisinin ve kendisine tâbi' olanların öldürüldüğü görüldü (246). Öte taraftan sevgiden mi, yoksa korkudan mı olduğu pek kestirilemiyen bir duygu ile Şamlıların, Pâdişah'ı debdebeli bir şekilde karşıladıkları, Pâdişahın da onlara sevgi ve ilgi gösterdiği, ileri gelenlerine hil'atlar giydirdiği bilinmektedir (247). Bununla beraber Yavuz

(241) Fetih-Nâme-i Diyâr-i Arab, s. 19.

(242) Âlî, vrk. 254 a. Sa'düddin, 2, s. 340. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 99. Müneccimbaşı, vrk. 99 a.

(243) Richard Hartman, s. 132.

(244) Süheylî, vrk. 18 a.

(245) Şükrî, vrk. 40 a. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 99. İbn Haneş'e Osmanlı'lar hil'at giydirdiler, sancak ve dirlik verdiler. Aynı zamanda ona, Arab'ları Osmanlı'lar tarafına kazanma vazifesini de verdiler. Bak, Richard Hartman, s. 130.

(246) Ali Bey, Pâdişah'ı karşılamakta kusur ettiği için öldürüldü. Bak, Şükrî, vrk. 40 b. "Nâib-i kale-i Şam olan Ali Bey, istikbâl-i Şâh-i nusret - meâlde kusur ve ihmâl etmeğin salbedüb ve hevâsına tâbi' olan tevâbi'lerin dahî ol minvâl üzre siyâsete îsâl eylediler". Bak, Süheylî, vrk. 19 a.

(247) 4976 numaralı kitap, vrk. 91 b. "Mahrûse-i Şam'ın ulemâsı ve sulehâsı ve eşrâf-i küberâsı, sağir ve kebîr, bernâ ve pîr kim varsa istikbal idüb hezâr ta'zîm ve iclâl ile alaylar ile gelüb Şam önünde Mastaba dinmekle ma'rûf mahalde ârâm eyledi". Bak, Feridûn Bey, 1, s. 480. Richard Hartman, s. 131. Bu karşılamanın sebeplerinden birisi belki de Memlûk kuvvetlerinin Şam'dan çekilirken şehri yağma etmeleri, yangınlar çıkarmaları ve birçok insanı öldürmeleridir. Bu olaylar için bak, Richard Hartman, s. 132.

Sultan Selim, şehre hemen girmemiş ve "Mastaba-i Sultânî" de otağını kurdurmuştu (248). Ramazan ayının ilk cuma günü olan 6 ramazanda şehre girerek Cami'-i Ümeyye'de cuma namazını kıldı ve adına okunan hutbeyi dinledi, ve yine karargâhına döndü. Fakat kış geldiği için (249) veya tamamiyle güven kurulduğu için "sipâh ve ümerâ'ya" izin veren (250), aynı zamanda askerlerin şehre ve civarına yerleşmelerine müsaade eden (251) Pâdişah da, Yahşi Bey oğlu Ahmed Bey'in idaresine verdiği Şam şehrine 13 ramazanda girerek (252) Kasr-ı Ablak denilen saraya yerleşti (253) ve bu suretle de, Yavuz Sultan Selim zamanında hangi tarihte kararlaştırıldığı kesin olarak tayin edilemiyen Osmanlı - Memlûk mücâdelesinin birinci safhası bitmiş oldu. Bu safhada elde edilen sonuçlar aklın alamayacağı kadar büyüktü. Çünkü bir hamlede Memlûk ordusu perişan edilmiş, Anadoluda Memlûklara tâbi' olan kalelerin hepsi, Suriye'de de başlıca Hama, Hums, Balebek, Tarablus ve Şam şehirleri işgal olunmuştu (254). Fakat bunlarla yetinilmeyeceği ve Yavuz Sultan Selim'in daha da ilerilere gideceği anlaşılıyordu (255). Yapmak istediği bir şeye karar vermek için çok düşünen ve fakat karar verdikten sonra da kolay kolay geri dönmeyen, aynı zamanda büyük gayeleri olduğu anlaşılan bu Pâdişah'ın plânları arasında Mısır'ı almak ve islâm aleminin mukad-

Merc-i Dâbık savaşının sonuçları.

Osmanlı devlet ileri gelenleri arasında anlaşmazlık.

(248) Keşfî, vrk. 81 a. Âlî, vrk. 254 a. Sa'düddin, 2, s. 340. Pâdişah burada 11 gün kaldı. Bak, İ. H. Danişmend, 2, s. 30.

(249) Âlî, vrk. 254 a.

(250) Aynı eser, vrk. 254 a.

(251) "Çün şitâ erişti âlem oldı berd
Kışlamak kasdını kıldı cümle ferd
Şehre girdi kavm-i asker bi-t-tamâm
Kış yarağın gördü cümle ey hümam". Bak, Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 20.

(252) Richard Hartman, s. 130.

(253) Sa'düddin, 2, s. 341.

(254) Keşfî, vrk. 81 a.

(255) Sa'düddin, 2, s. 342. Halbuki bazı kaynaklarda, tahrikler olmamış olsaydı Yavuz'un Şam'dan geri döneceği yazılıdır. Meselâ Lütfî Paşa'ya göre Pâdişah, Şam'da bulunduğu sırada, özür dileyecek bir Memlûk elçisinin geleceğini umuyor ve böyle yapıldığı takdirde geri dönmeği düşünüyordu. Ancak iş büsbütün tersine olmuş, yani Gazali'nin bir kısım kuvvetlerle Gazze'ye doğru yola çıktığı duyulmuştu. Bak, Lütfî Paşa, s. 252. Pâdişah, Tumanbay'ın Memlûk Sultanı seçildiğini duyduğu vakit "İn-şâ'-Allahü teâlâ bunun zamanında ibâdullah âsûde hal olur" demiş, "Mısr'a varmak hâtır-ı âtırlarından dûr olmuş" ve bundan sonradır ki Tumanbay'a bir mektup göndermişti. Bak, Abdullah bin Ridvân, vrk. 162 b. Bu sıralarda Pâdişah, Şehsüvâr oğluna ve Hayırbay'a, İran'a bir sefer açılması lüzûmundan bahsetmiş, fakat onların şiddetli itirazları ile karşılaşmıştı. Bak, Şükrî, vrk. 41 a.

des şehirlerine sahib olmak ta vardı. Bununla beraber Mısır'ı alma veya geri dönme hususunda komutanlar ve devlet ricâli bir fikir birliğine varamamışlardı. Bir grup, Memlûklar arasında anlaşmazlık bulunduğunu, az bir gayretle Mısır'ın alınmasının mümkün olduğunu, buralara kadar gelmişken Mısır'a gitmemenin "nâmûs ve nâm-ı Şehinşâhî'ye" uygun düşmeyeceğini (256), böyle yapılmadığı takdirde Memlûkların, Osmanlı kuvvetleri çekilir çekilmez, kaybettikleri toprakları tekrar işgal edeceklerini söylemek suretiyle Pâdişah'ı Kahire'ye yürümeğe tahrik ve teşvik ediyordu. Bu grupun başında, Şehsüvâr oğlu Ali Bey, Hayirbay ve Haneş oğlu Nâsirü'd-din bulunuyordu (257). Bunlarla yapılan tartışmalarda Pâdişah, yolların susuzluğunu, ıssızlığını belirterek Timurleng'in dahi bu sebeplerden dolayı geri döndüğünü söylediği vakit, onlar yine de fikirlerinde israr ediyor ve bilhassa Hayırbay, Mısır askerlerinin geçtiği yoldan "Pâdişah'ın kulları dahî geçer" (258) diye hem tatminkâr, hem de okşayıcı cevaplar veriyordu. Vezîr Yunus Paşa ile Hüseyin Paşa'nın başında bulunduğu grup ise durmadan çölün korkunçluğunu, yiyecek ve içecek sıkıntısının büyük olacağını ileri sürüyor ve elde edilenler ile yetinilerek geriye dönülmesini istiyorlardı (259). Fakat, Şehsüvâr oğlu Ali Bey, Hayırbay, Haneş oğlu ve Arab reisleri ile yaptığı müşâvereler sonunda, kendisinin Mısır'ı alma fikrinin desteklendiğini gören Pâdişah, Yunus Paşa grupunun düşüncelerine katılmadı. Çünkü Şam'dan geri dönüldüğü vakit Suriye'yi muhafaza etmeğe imkân olmayacağı (260), böyle olunca da şimdiye kadar harcanmış olan gayretlerin,

(256) Süheylî, vrk. 19 a.

(257) Şükrî, vrk. 41 a. Süheylî, vrk. 19 a.

(258) Şükrî, vrk. 41 a.

(259) Âlî, vrk. 255 b. Sa'düddin, 2, s. 344. Mısır'a gidip gidilmemesi hususunda fikri sorulan Yunus Paşa "fermân Pâdişahımındır, sizler a'lemsiz. Lâkin bu kullarının hatırına hutûr iden budur ki hâlâ iklîm-i Karaman'dan Şam'a gelince bu denlü memleket kabza-i saltanata dâhil oldu. Bunlar hıfz u hirâset olunub Mısır'ın teshîri bir vakt-i âhare konulsa hayli ma'kul idi. Zîrâ iklîm-i Mısr'a varıldıktan sonra bir arz-ı vâsiadır, zabt u teshîri asîrdir. Bir bu ki kendi memâlik-i mahrûsemizden dûr oluruz. Ol etrafın kârı dahî usret - pezîr olub... lâzım gelür ise anda ikamete mecâl, mühaldir. İyâzen billâh şöyle tehî rücû' iktiza iderse bî - âb u bî - zevâde çok zahmet ve meşakkat çekilmesi katî zâhirdir, ale-l-husus iklîm-i Mısr, hudud-i bî - pâyân ve etraf u cevânibi beyâbân ve sükkânının ekseri urbândır. Câizdir ki emir ber - aks olub maksûd elvermedüği halde yâd memleketten girü dönüldükte ardımız alalar ve her cânibden âteş-i fitne salalar. Bir yanadan tâife-i çerâkese ve bir yanadan tâife-i urbân askere bâis-i hüsrân olalar" dedi. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 100.

(260) Sa'düddin, 2, s. 347.

çekilen zahmetlerle yapılmış bulunan masrafların boşa gideceği ve bilhassa Merc-i Dâbık gibi büyük bir zaferin sonuçlarından gerektiği kadar fayda sağlanmamış olacağı tabiî idi. Onun için Pâdişah, işgal etmiş olduğu yerlerden geri çekilmeği düşünmeyen herhangi bir insan gibi, Şam'da kaldığı seksen gün zarfında, idârî ve askerî tedbirleri almakta asla kusur etmedi. İskender Paşa-Zâde Mustafa Bey'in Trablus'a, Evrenos oğlu İskender Bey'in Kudüs'e, İsâ Bey-Zâde Mehmed Bey'in Gazze'ye vâli olarak ta'yinleri (261) bu tedbirlerden bazıları idi. Gazze'ye, Mehmed Bey'le birlikte gerekli kuvvetleri göndermekle Pâdişah, Mısır ile Suriye arasındaki çölün başlangıcında bir ileri karakol te'sis etmiş olacaktı. Memlûk'ların henüz ellerinde bulunan bu şehirlerin zaptı ise, daha sonraki olaylar için çok faydalı olacağı mülâhaza edildiğinden, yeni ta'yin edilmiş olan Osmanlı vâlileri hemen vazifeleri başına gittiler. Fakat bilhassa Gazze'yi ele geçirmek kolay olmadı. Çünkü burada toplanmış olan çerkesler ve arablar Osmanlı valisi ile kıyasıya çarpıştılar, onu haylice uğraştırdılar (262). Bununla beraber şehir zaptedildi ve Pâdişah adına hutbe okundu.

Pâdişah'ın kararı ve aldığı tedbirler. Gazze'nin işgali.

İşgal edilen Memlûk şehirlerinde hemen teşkilâtın kurulması ve Türk kanunlarının yürürlüğe konulması (263), Yavuz Sultan Selim'in bu yerlerden bir daha çıkmayacağının en açık delili idi. Buna, Suriye halkı da inanmış olmalı ki Yavuz'un Şam'da bulunduğu sıralarda Suriye şehirlerinin komutanları, bedevî kabîlelerin reisleri ve Lübnan Dürzî'lerinin şefleri ona tâbi' olmuşlardı (264). Bunları "me'mûllerinden ziyâde ihsâna mazhar" eylemekle (265) Pâdişah, yabancı topraklarda girişeceği yeni bir seferde herhangi bir düşmanca hareketi önlemeği düşünmüş olmalıdır. Pâdişah'ın, Lübnân Dürzîlerinin kızıllar şu'besi reisine (Maanoğlu aşîreti reisine) sancak beyliği (266) ile "tabl u alem" vermesini de (267) hep bu açıdan değerlendirmek gerekir. Halkın sempatisini kazanmağa çok dikkat eden Yavuz Sultan Selim, bunu

Bazı arab emîrlerinin tâbiiyyeti ve Pâdişah'ın, halka ve halkın sevdiği şeylere karşı gösterdiği saygı.

(261) Müneccimbaşı, vrk. 99 a.

(262) Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 20. Gazze ve havâlisine gönderilen Osmanlı kuvvetlerinin sayısı 10 bin kişi idi. Bunlar Şam'dan 922 Şevvâl'inin onbirinci (7 Kasım 1516) günü ayrılmışlardı. Bak, Richard Hartman, s. 128.

(263) Keşfî, vrk. 82 b.

(264) Zinkeisen, 2, s. 573. Hammer, 4, s. 221. Şükrî, vrk. 41 a. 3647 numaralı kitap, vrk. 160 b.

(265) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 99.

(266) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 273.

(267) Hammer, 4, s. 318.

sağlamak üzre çok cömerd hareket ediyor (268), mukaddes makamları ziyaret ediyor (269), "sulehâ ve meşâyih" ile sohbet etmeğe i'tinâ ediyor (270), sık sık Emeviyye câmiine gidiyor, bu civarda yaşayan ve herkes tarafından büyük saygı gören Şeyh Muhammed Bedahşî'yi de bir iki defa ziyâret etmeği ihmâl etmiyordu. Sözün kısası, halkın sevdiği ve saydığı her şeyi o da seviyor ve sayıyordu. Biz onun bu şekildeki hareketlerini sadece, sağlamlığında şüphe bulunmıyan, dînî duygularına bağlamak istemiyor, fakat aynı zamanda, halkın gönlünü kazanmak için politik bir takım teşebbüsler olarak da değerlendirmeği uygun buluyoruz. Bu suretle o, hiç olmazsa halkın bir kısmını kendine bağlıyarak, yapacağı yeni Mısır seferinde ordusunun arkasını güven altına almayı düşünüyordu. Öte taraftan, zahmeti mutlaka büyük olacak olan bu seferin icab ettirdiği bütün ihtiyaçlar gözönünde tutulmuş ve özellikle çöl'de su sıkıntısı çekilmemek için Yunus Paşa bu işi organize etmeye memur edilmişti (271). Söylendiğine göre bu maksat için satın alınan develer 15 000, kırbalar da 30 000 idi (272). Ordunun su ihtiyacı bu suretle karşılanırken Pâdişah, askerlerini memnun etmek için çok mikdarda para dağıtmış bulunuyordu (273).

Canbirdî Gazâlî'ye mektup.

İkinci bir Mısır seferine girişmeden önce Yavuz Sultan Selim'in yaptığı teşebbüslerin en dikkate değer olanlarından biri Canbirdî Gazâlî'yi elde etme teşebbüsüdür. Memlûk emirlerinin en değerlilerinden olan ve öteden beri, pek de hakh olmayarak, kendi devleti aleyhinde Osmanlılarla işbirliği yaptığı şüphesi altında bulunan bu zâta (274) Şam'dan yazılan bir mektupta deniliyor ki: Hayırbay ile

(268) Sa'düddin, 2, s. 342.

(269) Ziyaret edilen yerler arasında özellikle, Sahâbelerin, Peygamber'e yakın olanların, İslâm büyüklerinin ve büyük İslâm hükümdarlarının mezarları vardı. Ebû Ubeyde, Hâlid bin Velid. Ebu'd-Derdâ ve Bilâl-i Habeşî, Emeviye camiinin bânisi Halife Velid, Nûrü'd-din Zengî, Salâh ad-din-i Eyyubî ve Muhyi'd-din-i Arabî'nin mezarları ile Mehd-i Yesû' bu arada sayılabilir. Bak, Hammer, 4, s. 208.

(270) Sa'düddin, 2, s. 343.

(271) Yunus Paşa ve kethüdası Bayram, su işinde o derece başarı göstermişlerdir ki kendileri mükâfatlandırılmak için, Memlûk devleti yıkılınca Mısır Yunus Paşa'ya, Bolak iskelesinin imâreti de kethüdâsı Bayram'a verilmiştir. Bak, Âlî, vrk. 263 a.

(272) Âlî, vrk. 263 a. Sefer için "nice bin tulum ve kırba" hazırlandı. Bak, Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 22.

(273) Pâdişah, "vakt-i nev-bahâr yakın oldukda sefer tedârükine âgaz buyrulub ulûfeden mâ-adâ hazîne-i âmirelerinden beşyüz yük akçe ihrâç ve tavâif-i askere bezl ü ihsân buyurdular". Bak, Müneccimbaşı, vrk. 99 b.

(274) Memlûk'lar arasında geçen her olayı Osmanlılara Canbirdî Gazâli haber vermektedir. Bak, Süheylî, vrk. 18 a.

Hama Beyi Korkmazoğlu Mehmed Ağa'nın arzlarından, iyi niyetli bir insan olduğunuz anlaşılıyor. Onun için sizi "her veçhile inâyet ve riâyetlerime müstahik ve sezâvâr" bulub birkaç defa "ahkâm-i şerîfe" göndererek "süddе-i seniyye-i saâdet-bahşe" davet etmiştim. Ayrıca vezirlerim de bu husus için mektuplar göndermişlerdi. Fakat o zamandan bu güne kadar sizden bir haber gelmedi. Buna rağmen, yeniden size bu "hükm-i şerîf-i cihân - mutâım"ı gönderiyorum. Bunu alır almaz "pâye-i serîr-i âlem-meâsirime" hemen yüz sürmeye koşmalısınız. Geldiğiniz vakit düşündüklerinizden ziyade hürmet ve riâyet göreceksiniz. Size yapılan bu iltifat, "gayet yarar ve maslahat - güzâr ve dilîr ve ehl-i tedbîr" bir zât olduğunuzdandır. Tekrar tekrar davet olunuyorsunuz, bunu takdir ederek saâdetinizi tepmememiz ve hemen itaat ederek dehâlet etmeniz gerekir. Seninle birlikte "beylerden ve binbaşılardan ve kırk erlik ve on erlik beylerden ve hasekilerden ve kalan ağalardan" gelecek olanlar da "âbâ-i kirâm ve ecdâd-ı izâmım" ruhları için bütün kötülük ve belâlardan emin olacaklardır. Bundan başka her birinize "bir vechile himmetler ve inâyetler" edeceğim ki bunlar, herkes tarafından kıskanılacaktır. Fakat bu def'a da da'vetime icâbet etmez ve fitne ve fesâda devâm ederseniz günahı boynunuza. Kahire'yi aldıktan sonra size o şekilde bir ceza veririm ki herkese bu hal ib-

Tumanbay'a gönderilen mektup.

ret olur (275). Görülüyor ki Yavuz, Gazâlî'yi elde etmeği lüzumlu sayıyor ve bu suretle de Memlûk devletini zayıflatmayı düşünüyordu. Fakat bütün bu maddî ve ma'nevî hazırlıklara rağmen, savaşa çıkılmadan önce Pâdişah'ın, Memlûk Sultanı Tumanbay'a bir mektup gönderdiği ve ona bazı haklar tanıdığı kaynaklarımızda kayıtlıdır. Bu kaynakların dediğine göre bu mektubunda Yavuz, asıl maksadının İran üzerine yürüyerek orada sünnîliği hâkim kılmak olduğunu ve bunun için yola çıktığını, fakat Gavri'nin kötü tutumunun Osmanlıları Mısır topraklarına yürümeğe mecbur ettiğini belirttikten sonra (276) diyordu ki: "eğer saltanat-ı Mısır'da karar ve âsûde hal ile hükûmette üstüvâr olmak murâdın ise ol diyârın" hutbesini bizim adımıza okutmalı ve sikkesini bizim namımıza bastırmalısın (277), aynı zamanda bizim "nâibimiz"

(275) Nâmehâ-yi Mülûk ve Vüzerâ, vrk. 23 a. Eğer bu mektup gerçekten yazılmış ise bundan çıkarılan sonuç kaynakların verdiklerine asla uymamaktadır. Çünkü kaynakların verdiği bilgilere göre Canbirdî Gazâli bir vatan hâinidir. Bak, Süheylî, vrk. 14 b, 15 a, 18 a. Abdülgaffar Kırımî, vrk. 221 b. Hüseyin bin Ca'fer, vrk. 115 b. Abdülkerim bin Abdürrahman, vrk. 2 b. 3 a. 4976 numaralı mecmuatü'r-resâil, vrk. 90 b. 91 a. Halbuki bu mektuptan anlaşıldığına göre o, birçok defa da'vet edilmiş olmasına rağmen dehâlet etmemiş, teslim olduktan sonra da Osmanlılar aleyhinde çalışmaktan asla geri kalmamıştır.

(276) Sa'düddin, 2, s. 345.

(277) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 101.

olarak memleketi idâre etmeli ve fakat her şeyden önce "arz-ı inkıyâd ile bâb-ı saâdet-meâbıma" gelip yüz sürmelisin (278).Aksi takdirde dökülecek müslüman kanından ve kendi canına "gadr" etmiş olmandan sen sorumlu olacaksın" deniliyordu (279). Eğer gizli bir maksad yoksa ve kaynakların verdiği bu bilgiler doğru ise bu suretle Pâdişah, Memlûk'lara birçok haklar tanımış ve çok yumuşak davranmış oluyordu (280). Bu yumuşamanın neden ileri geldiğini kaynaklardaki bilgilerden çıkarmak mümkün değildir. Gerçekten böyle bir mektup yazıldı ise bunun sadece bir oyalama mektubu olarak kabulü daha mantıkî olur. Kaldı ki mektubun muhtevâsının böyle olmaması da mümkündür. Nitekim başka bir kaynakta rastlanan bir mektupta, biraz önce verilen bilgilere aykırı ve fakat gerçeğe, mantığa ve aynı zamanda Yavuz'un fikir ve düşüncelerine daha uygun noktalar vardır. Çünkü bu mektupta Pâdişah, Memlûk Sultanına gerekli nasîhatta bulunduktan sonra sözü kendisine getirerek, ben bütün müslüman şehirlerini ve "bilâd-ı muvahhidîn"i, özellikle mukaddes arâziyi ve ziyâret etmek istediğim "Haremeyn-i şerîfeyn"i ihtivâ eden Arab diyârını idârem ve himâyem altında görmek isterim. Çünkü şeriat hükümlerinin infâzı ve tervici bütün memleketlerde ancak bu suretle "sâbit ve dâim" olur. Onun için «اطيعوا الله و اطيعوا الرسول و اولى الامر منكم» (281) âyeti ile "âmil olup hükm-i şerîf-i vâcib al ittibâım varıcak gerekdir ki" sen ve sana tâbi olan emîr'ler, kullar, köleler ve diğerleriyle arab beyleri ve senin "murâd idündüğün" kimseler çekinmeden ve korkmadan hemen yanıma gelmelisiniz ve emsâl ve akrânınızın kıskanacağı şekilde ikrâm ve riâyet göreceğinizden emin olmalısınız. Bana gelince, o tarafa gelmeği kararlaştırmış bulunuyorum. Bunun için deniz ve kara kuvvetlerim hazırdır. Eğer "hükm-i hümâyûnımıza itâat itmeyüb hareketinize devam ederseniz günâhınız boynunuza. Allah'ın izniyle Mısır'da,

(278) Sa'düddin, 2, s. 345.

(279) Süheylî, vrk. 19 b. Şükrî, vrk. 41 b. Sa'düddin, 2, s. 345. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 101.

(280) Bu "nâme-i hümâyûn'da hutbe ve sikke Yavuz nâmına olmak ve Mısır Sultanı tabiiyyet kabul etmek şartiyle tahtında ibka edileceği bildirilmiş, boş yere müslüman kanı dökülmesine meydan verilmemesi tavsiye edilmiş" dir. Bak, İ. H. Danişmend, 2, s. 31. "Selim bu nâmesinde Tumanbay'ın alınır satılır bir köle olup saltanat'a lâyık olamayacağını, kendisinin yirmi ceddine kadar hükümdar oğlu hükümdar olduğunu, kendisine (Selim'e) her sene Mısır haracını gönderip nâmına hutbe okutup para bastırırsa Tumanbay'ı, Mısır'dan Gazze'ye kadar olan yerlere kendi tarafından vali nasb edeceğini bildiriyor ve aksi takdirde çok şiddetli hareket edeceğini yazıyordu. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 274.

(281) Bak, Kur'an, Nisâ'-sûresi, 59. âyet. Âyetin tercemesi: Ey iman edenler. Allah'a itâat edin, Peygamber'e ve sizden emir sahibi olanlara da itâat edin!

Hicaz'da, Yemen'de, nerede olursanız olunuz, bütün erkeklerinizi kılıçtan geçirir, kadın ve çocuklarınızı esîr eder zincirlere bağlatırım. Size böyle mektup yazmaktan maksadım sadece şefkatimden, merhametimden ve Kur'ân-ı Kerîm'in «و ما كنا معذبين حتى نبعث رسولا» (282) âyetine uymuş olmaktan ileri geliyor, diyordu (283).

Görülüyor ki bu mektupta ne hutbeden, ne sikkeden, ne de Mısır'ın idâresinin Memlûk'lara bırakılacağından bahis vardır (284) bahis konusu olan şey, Tumanbay'ın ve Memlûk ileri gelenlerinin Pâdişah'a tâbi' ve teslim olarak kendilerini onun lûtfuna terk etmeleridir. Bu mektupla öteki kaynakların verdiği bilgiler arasında müşterek olan tek nokta, Memlûk'lara âit memleketlerde, Osmanlı hâkimiyyetinin kurulmak istenişidir.

Pâdişah'ın mektubunu götüren elçi Kahire'de öldürüldü.

Yavuz Sultan Selim'in mektubunu, Rumeli subaşı'larından Çerkes Murad Bey (285) adındaki elçi Kahire'ye götürmüştü (286). Onun yanında tanınmış iki kişi daha vardı (287). Kahire'ye varışlarının ertesi günü Tumanbay tarafından kabul olunan elçiler, ona Pâdişah'ın mektubunu sundular (288). Bu mektup okunurken ağladığı söylenen Tumanbay (289), meseleyi görüşmek üzre, ihtimal ki hemen Memlûk emîr'lerinin toplanmasını emretmişti. Fakat bu toplantıdan önce Osmanlı isteklerinin sarayın dışına sızmış olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Osmanlı elçileri saraydan çıkıp kendilerine tahsîs edilmiş olan Dârü'd-Dıyâfe'ye doğru gittikleri sıralarda karşılarına emîr Allân çıktı (290). O, toplantıya çağrılanlar arasında bulunduğu için, saray'a gelmekte idi (291). Meseleden, daha önce haberi olduğu anlaşılan bu zat, Osmanlı elçilerini görünce, hiddetle "mihmândâr'lara" "bunlar mıdır hutbe ve sikke talebine gelenler" demiş ve evet cevabını alınca kılıcını çekerek elçileri öldürmüştü (292). Bazı kaynakların verdiği bilgiye göre onun bu hareketi hoş karşılanmamış (293), fakat o, "hutbe ve sikke talebine gelenlere bu veçhile cevap virülür" demek ve bu davranışının, Osmanlıların yaptıklarına bir karşılık olduğunu söylemek suretiyle kendisini ta'yib edenlere karşılık vermişti (294).

Memlûk emîrlerinin toplantısı ve savaş taraftarlarının duruma hâkim olması.

Elçilerin öldürülmesi, Osmanlı - Memlûk anlaşmasını imkânsız hale getirmiş gibi görünmekle beraber, Tumanbay'ın huzûrunda toplanmış olan mecliste, savaş yapılıp yapılmaması meselesi büyük tartışmalara sebep oldu. Çünkü mesliste bulunanların bir kısmı, Osmanlı tekliflerinin kabulünü, bir kısmı da savaşılmasını isteyordu (295). Anlaşmak isteyenlerin başında Sultan Tumanbay, savaşa girmek isteyenlerin başında da emîr Allân vardı (296). Savaşa taraftar olmayan Tumanbay, Mısırlılar arasında birlik bulunmadığını, emîrlerin birbirlerini çekemediklerini ve her emîrin başında saltanat havası esdiğini söylemek suretiyle tezini

(282) Kur'an, İsrâ sûresi, 15. âyet. Bu âyetin tercemesi: Biz, elçi yollamadıkça azap ediciler olmadık.

(283) Nâmehâ-yi Mülûk ve Vüzerâ, vrk. 22 a.

(284) Müneccimbaşı bu hususta "ba'dehu züamâdan çerkes Murad Bey'i Tumanbay'a irsâl ve itâat ve inkıyâd'a da'vet buyurdular" diyor. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 99 a, b. İbn Tûlûn, Ramazan ayının yedisinde Mısır'a gönderilen bir mektuptan bahsediyor. Bu mektup, bahis konusu ettiğimiz mektup ise, bunda da yalnız Mısır'ın teslim edilmesi istenmekte, buna karşılık kendilerine emân verileceği, aksi takdirde Mısır üzerine yürünüleceği söylenmektedir. Bak, Richard Hartman, s. 130.

(285) Keşfî vrk. 84 a.

(286) Muhyiddin Çelebi, s. 193. Çerkes Murad Bey'in Kudüs'den ayrıldığı tarih bazı eserlerde 14 Şevval 922 (10 Kasım 1516) olarak gösteriliyorsa da (Bak, İ.H. Dânişmend, 2, s. 31)bu, biraz şüphelidir.Çünkü Canbirdî Gazaâlî'nin idaresindeki Memlûk kuvvetleri, Osmanlı elçisi Murad Bey'in Memlûk'lar tarafından öldürülmesinden sonra, 1 Şevvel'de Kahire'den Gazze'ye doğru harekete geçmişlerdi. Bu takdirde Osmanlı elçisinin, Kahire'ye gitmek için Kudüs'ten daha önce ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bak, Keşfî, vrk. 85 a. Pâdişah'ın Şam'a geldiği Kahire'de duyulunca Gazâli, "bâdiye-i Katya" yi muhafaza için 10000 kişilik kuvvetle 1 Şevval'de yola çıktı. Bak, Şükrî, vrk. 41 a.

(287) Fetih - Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 21. Türk elçi heyeti beş kişiden kurulu idi. Bak, Şâhî Tarihi, vrk. 354 b.

(288) Süheylî, vrk. 19 b.

(289) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 274.

(290) Hammer, bu ismi Alan şeklinde yazıyorsa da (Bak, Hammer, 4, s. 221) Şükrî'de ve daha bazı kaynaklarda hareketli olarak علان Allân şeklinde yazılmaktadır. Bak, Şükrî, vrk. 41 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 102

(291) Süheylî, vrk. 19 b.

(292) Süheylî, vrk. 19 b. Şükrî, vrk. 41 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 101.

(293) Emîr Allân, Tumanbay'ın yanına geldiği vakit Tumanbay ona "niçün böyle vaz'-i nâ-sezâya şürû' eyledin deyu hitâb" edince o da hükümdar'a, hutbe ve sikke isteğine cevabınız ne olacaktır? diye bir süal sormuştu. Bunun üzerine Tumanbay "bunu müslümanlara enfa' gördüm ki hutbe ve sikke Sultan Selim nâmına ola". Böyle olduğu takdirde birçok müslümanın kanının dökülmesine sebep olmayacağız. Aksi takdirde Sultan Selim mutlaka çarpışacaktır, bizim ise onunla savaşmamıza imkân yoktur. Çünkü, her şey bir tarafa, "ümerâ ve a'yânımızın" bile birlik halinde olmadığını biliyorum demişti. Bak, Süheylî, vrk. 20 a. Bu kaynağın verdiği bilgiye inanmak çok zordur ve esâsen Osmanlı elçilerinin Tumanbay tarafından öldürtüldüğünü söyleyenler de vardır. Bak, Muhyi'd-din Çelebî, s. 193. Sa'düddin, 2, s. 346. Müneccimbaşı, vrk. 99 b.

(294) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 102. Şükrî, vrk. 41 b.

(295) Süheylî, vrk. 20 a.

(296) Süheylî, vrk. 20 a. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 102.

kuvvetle müdafaa ediyor, hattâ yaptıkları toplantının son bir saltanat meclisi toplantısı olduğunu söyleyecek kadar ümidini kaybetmiş bulunuyordu (297). Fakat bu mütâlaalara karşı emîr Allân, elbette malımız, âilemiz ve evlâdlarımız için dövüşeceğiz. Bizim askerimiz at'a binmekte ve ceng yapmakta Osmanlılardan çok üstündür. Onların Merc-i Dâbık'da yaptıkları savaşı gördük. Toplarından ve tüfeklerinden başka işe yarar tarafları yoktur diyordu (298). Emîr Allân'ın bu mütâlaalarını değerlendirmek cidden güçtür. Çünkü Osmanlılar bundan sonra yapacakları savaşlarda da top ve tüfek kullanacaklar, böyle olunca da, emîr Allân'nın mütâlaaları dikkate alındığı takdirde, Memlûkları yeneceklerdir. Acaba o, Osmanlı toplarının çölden geçirilemeyeceğini kabul ettiği için mi o şekilde konuşmuştur, bu mütâlealara karşı toplantıda bulunanlar ne cevap vermiştir, bunu bilemeyoruz. Gerçek olan şudur ki savaş yapılmasını isteyenlerin fikri bu mecliste galip gelmiş (299) ve hemen Canbirdî Gazâli, on bin kişilik bir kuvvetle Gazze'ye doğru yola çıkarılmıştı (300).

Canbirdî Gazâli'nin Gazzeye hareketi ve Han Yunus Savaşı.

Mısır'a yolladığı elçilerin geri dönmediğini ve belki de öldürüldüklerini (301), hattâ Canbirdî Gazâli'nin Gazze'ye doğru harekete geçmiş

(297) Tumanbay, anlaşmayı sağlamak üzre mecliste aşağıdaki şekilde konuştu: "Bir Pâdişah-i âlîcâh, sizi iklimden iklime kaçırub pâdişahımız ve bu kadar askeriniz telef olmuş iken ve sizin devletiniz bünyâdını berbâd itmeğe fırsat bulmuş iken yine insaf yolundan muamele idüb bir kuru nâm taleb eylemiş. Bunu ilm al yakîn biliyorum ki Selim Han'ın bu cânibe sefer itmesi mukarrerdir ve bizim ümerâ ve a'yânımızın halleri mükedderdir. Zîra ki mâ-beyinlerinde gönül birliği olmayub buğz u hased ve hevâ-yi saltanat ile birbirine rağbetten geri kalmışlardır". Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 102. Yine Tumanbay, bu mecliste "tâife-i çerâkesenin câm-i devletleri bu bezm-i saltanatta âhir" olacaktır demişti. Bak, Süheylî, vrk. 20 a.

(298) Tumanbay, emîr Allân'a savaş hususundaki fikrini sorduğu vakit "Ol mağrûr, elbette mâl ü menâl ve harîm ve evlâdımız üzerine kitâl idüb döğüşürüz. Zîra asker-i Rûm'ın fürûsiyyet ve ceng ahvâli ma'lûmları değildir. Ben Merc-i Dâbık'da bir fasıl döğüşüb umûr-i harbde mehâretlerin gördüm. Anların kârı heman top ve tüfek iledir. Yohsa âyîn-i kâr-zâr'dan bî-haberdirler" demişti. Bak, Süheylî, vrk. 20 a. "Bizim askerimizin fürûsiyyet ve ceng her vechile san'atları olub Rûmî'lerin umûr-i harbde çendân mehâretleri olmaduğı bilinmiştir. Heman bu cânibe gelecekleri var ise gelsünler, görsünler, anlar dahî ne alub ne satarlar" diye atıp tuttu. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 102.

(299) Süheylî, vrk. 20 a.

(300) Aynı eser, vrk. 21 a.

(301) Yavuz, elçilerinin öldürüldüğünü haber aldıktan sonra Mısır'ın igal edilmesine karar vermiş, gereklileri toplantıya çağırarak fikirlerini sormuş, Hayırbay ile Yunus Paşa, birbirlerine zıd mütâlaalarını gûyâ bu toplantıda ileri sürmüşlerdi. Bak, Süheylî, vrk. 20 a. Ayrıca bak, s.

olduğunu duyan Pâdişah, bir taraftan hazırlıklarını artırırken öte taraftan Sinân Paşa'yı, Gazze'deki Türk kuvvetlerini takviye'ye me'mûr etti. Onun için Sinân Paşa 922 Zülka'desinin altıncı (1 Aralık 1516) günü dört bin kişilik bir kuvvetle Şam'dan ayrılarak (302) Cisr'i Ya'kup - Taberiye - Remle yolu ile Gazze'ye geldi. Bundan biraz daha önce Arîş'e gelmiş olan Canbirdî Gazâli ve idaresi altındaki kuvvetler, Sinân Paşa'nın Gazze'ye vardığını duydukları vakit, onunla savaşıp savaşmama hususunda uzun uzadıya müzâkerelerde bulunduktan ve çöl arablarından istedikleri yardımları sağladıktan sonra nihâyet savaşa karar vermişlerdi (303). Beri tarafta, Gazâli'nin hareketlerini câsusları vasıtasiyle izlemekte olan Sinân Paşa, onları tuzağa düşürmek (304) ve daha ziyâde kuvvetlenmelerini önlemek için (305) bir gece yarısı, ağırlıklar ve at oğlanları hariç olmak üzre bütün kuvvetleriyle acele Şam'a doğru çekildi (306). Bu çekiliş her tarafta, düşmandan korkuluyormuş da ondan dolayı yapılıyormuş gibi bir intibâ' uyandırmış, bu hale de ilk aldananlar Gazze'liler olmuştu. Bu sebeple onlar, Gazze'de bırakılmış olan Türklere büyük bir kîn ve hasûmetle saldırdılar, eşyalarını yağmaladılar, kendilerini öldürdüler (307), ayrıca Gazâli'ye, Sinân Paşa'nın Gazze'yi terkettiğini de bildirdiler (308). Bunun üzerine Canbirdî Gazâli, Osmanlıları ta'kibe karar verdi (309) ise de bu hareketini uygulamağa imkân bulamadı. Çünkü Sinân Paşa ansızın batıya doğru dönerek tan yeri ağarırken Han Yunus'a gelmiş ve bu suretle de umulmadık bir yerde ve zamanda Mısır kuvvetlerinin karşısına çık-

(302) Richard Hartman, s. 127. Sinân Paşa, Şevval'in yirminci (16 Kasım) günü Şam'dan ayrıldı. Bak, Fetih - Nâme-i Diyâr-i Arab, s. 22.

(303) Sa'düddin, 2, s. 346.

(304) Keşfî, vrk. 87 b.

(305) Sa'düddin, 2, s. 346.

(306) Fetih - Nâme-i Diyâr-i Arab, s. 23. Şükrî, vrk. 42 a. Keşfî, vrk. 87 b.

(307 Şükrî, vrk. 42a. Bu olayda Remleliler de suçlu idiler. Çünkü "ol vakit kim Sinân Paşa Gazze önünden kalkıp gerisine göçicek Gazze şehrinde hayli âdem gafil bulunub sabaha kalıp, kavm-i Gazze, Paşa kaçdı deyu her birin yataklarında..." "Rûmî'ler dahî bir yere cem'olub arka bir idib döğüşi döğüşi şehr-i Gazze'den çıkub Paşa ardınca revâne olmuşlar. Arab'lar pâyların sürüb erişüb ol gün akşama dek döğüşüb Remle şehrine erib ulu bir han'a girib kapusın dîvar kılmışlar. Kavm-i Remle cem' olub: kapuyı açın, yoksa od urub sizi ihrak idevüz deyib odun cem' edib, kavm-i Rûm dahî âciz olub kapuyı açub, kavm-i Arab gulüvv idicek bunlar dahî tîr bârân kılıb ceng idib, okları tamam olunca çalışıb sonra kavm-i Arab yemîn idib: size ziyânımız dokunmaz deyib, Rûmî'ler dahî, han'dan taşra gelib, yüz mikdar âdemî kavm-i arab ortaya alıb başlarına zenbûr gibi üşüb cümlesin soyub uryân kılmışlar....." Bak, Fetihnâme-i Diyâr-i Arab, s. 25.

(308) Fetih - Nâme-i Diyâr-i Arab, s. 23.

(309) Keşfî, vrk. 88 a.

mıştı. Osmanlı kuvvetlerinin sağ kanadında Anadolu askeriyle "Teke ili sancağı Beyi Ferhad Bey", sol kanadında Rumeli askeriyle İsâ Bey oğlu Mehmed Bey bulunuyordu. Sinân Paşa merkezde idi (310). 922 Zülka'desinin yirmi yedinci (22 Aralık 1516) günü savaş başladı (311) ve hemen şiddetlendi. Çünkü Memlûk atlıları korkunç bir hücûmda bulunmuşlardı (312). Bununla beraber Osmanlı yaya ve atlılarını yerlerinden atamamış, aksine olarak onların, yeniçerilerin tüfekleri karşısında cesaretleri kırılmıştı (313). Top ve tüfek'in rolünün büyük olduğu ve öğleye kadar sürdüğü anlaşılan bu savaşta Memlûklar büyük bir hezîmete uğradılar. Çünkü savaşa katılan Memlûklardan dört bini ile (314) komutanların çoğu bu savaşta can vermiş (315), fakat Canbirdî Gazâli, karanlık basıncaya kadar takib edilmesine rağmen yakalanamamış ve bir kısım kuvvetlerle Mısır'a doğru kaçmağa muvaffak olmuştu (316).

Remle'ye verilen ceza.

922 Zülka'desinin yirminci (15 Aralık 1516) günü Şam'ı terk ederek Gazze'ye doğru yola çıkan Yavuz Sultan Selim (317), Cisr-i Ya'kub (Yakub Kapsüsü) Çah-ı Yusuf (Yusuf Kuyusu) üzerinden Taberiyye gölüne geldiği gün Han Yunus savaşı olmuş, fakat o, bundan habersiz olarak yoluna devam etmişti. Ancak, Remle civarına geldiği vakit, Sinân Paşa tarafından gönderilen zafer mektubundan ve Memlûklara âit kesilmiş baş ve burunların gelmesinden sonra durumu öğrenmiş (318), bundan çok hoşlanmış, fakat Gazze ve Remle halkının Türk askerlerine karşı yaptıkları kötülükten dolayı da o ölçüde sinirlenmişti. Onun için, Remle'ye geldiği vakit kasabanın yağma

(310) Keşfî, vrk. 88 a. Sa'düddin, 2, s. 347.

(311) Feridûn Bey, 1, s. 482. Sa'düddin, 2, s. 347. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 103. Bazı kaynaklar, savaşın 26 Zülka'de'de yapıldığını kaydediyorlar. Bak, Keşfî, vrk. 87 b. İ. H. Dânişmend, 1, s. 31.

(312) Memlûklar, "fürûsiyyet ilminde mehâretlerine mağrûr olmağın üzengi üzengiye çatub, kalkanların yüzlerine çeküb, sinân-ı cân-sitânları elde ve tîğ-i zerrîn - kemerleri belde" hep birden hücûma geçtiler. Bak, Süheylî, vrk. 21 a.

(313) Süheylî, vrk. 21 b.

(314) Keşfî, vrk. 89 b.

(315) Bu savaşta 51 ünlü kimse öldürülmüştü. Bak, Sa'düddin, 2, s. 348. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 103.

(316) Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 24. "Sinân Paşa galib ve anlar mağlûb, bazı kılıçtan geçüb ve bazı Canbirdî Gazâli ile kaçub" Mısır'a vardılar. Bak, 3879 numaralı Münşeat, vrk. 105 b. Kaçanların bir kısmı çölde susuzluktan öldüler. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 99 b. İnhizâm'ın meydana gelmesini Gazâli istemiş ve savaşı buna göre idare etmiştir. Bak, Süheylî, vrk. 21 b. Ayrıca bak, s.

(317) Fetih - Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 22.

(318) Müjdeciler 26 Aralık 1516'da ordugâh'a gelmişlerdi. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 483.

edilmesini (319), burada ve Gazze'deki olaya sebep olanların öldürülmesini emretmişti (320). Osmanlı askerleri, hiçbir islâm şehrinde şimdiye kadar yapmadıkları işi burada yapmışlar, Pâdişah'ın emirlerini yerine getirmişler, bir kısım Remleliler, Pâdişah'ın buraya gelmesinden sonra ancak canlarını kurtarabilmişlerdir (321). Remle işini bu suretle halleden ve üç gün kadar o bölgede kalan Pâdişah, mukaddes yerleri ziyâret etmek istediğini söyleyerek, Gazze'ye değil Kudüs'e hareket etti. Onun bu şekilde hareket etmesine sadece Kudüs'ü görmek ve mukaddes yerleri ziyaret etmek mi sebep olmuştur? Bunu kesin olarak bilemiyoruz. Ancak Kudüs'te meşgul olduğu ve yaptığı işler dikkate alındığı takdirde onun seyahatını yalnız mukaddes yerleri ziyâret etme maksadına bağlamak mümkün değildir. Çünkü o, Memlûk topraklarına girdiği andan itibaren, i'tiyâd haline getirdiği politikaya burada da devam edecek, yani gerekenleri taltif edecek ve her hususta büyük bir cömertlik gösterecektir. Nitekim, müslümanlar katında değerli olan yerleri ziyâret ederken bu yerlerin hizmetlilerine karşı pek lûtufkâr davranmış ve onların gönlünde yer etme hususunda gereken her şeyi yapmıştır.

Pâdişah kudsal yerleri ziyaret ediyor.

Hareketleri tamamiyle pilânlanmış gibi görünen Yavuz Sultan Selim bu gezisine, "beşyüz piyâde tüfekçi ve bin güzîde sipâh" ile birlikte sabah'ın ilk saatlarında başlamış, ikindi vaktinde (322) Kudüs'e varmış ve akşam namazını Mescid-i Aksâ'da kılacağını ilgililere bildirmişti (323). Onun ilk ziyaret ettiği yerler arasında Rummân-ı Dâvud Nebî, Nahl-i Hamze ve Hacer-i Sahrâ (Kubbetü's-Sahrâ) vardı. İki yerde de ikişer rik'at namaz kılan ve hizmetlilere bol ihsanlarda bulunan Pâdişah (324), bundan sonra Mescid-i Aksâ'ya giderek büyük merasimle karşılanmış ve yatsı namazını müteakip (325) düâ ile biraz vakit geçirmiş, sonra geceyi geçirmek üzre meş'alelerin ve fenerlerin ışığı altında otağına dönmüştü. O, ikramlarını ve bahşişlerini ertesi gün büsbütün artırdı, binlerce koyun,

(319) Fetih - Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 25.

(320) Sa'düddin, 2, s. 349. Pâdişah Remle halkının, kadınlar hariç, öldürülmesini emretti. Bak, Muhyî'd-din, Çelebî, s. 143.

(321) Sa'düddin, 2, s. 349.

(322) Feridûn Bey, 1, s. 483. Fetih - Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 25. Pâdişah, güneş batıncaya kadar yolculuk yaptı. Bak, Sa'düddin, 2, s. 349. Pâdişah, Kudüs'e geceleyin girdi. Bak, Hammer, 4, s. 212.

(323) Fetih - Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 25.

(324) Aynı eser, s. 25.

(325) Fetih - Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 27. Pâdişah yatsı namazını Kubbe-i Sahrâ'da kıldı. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 483.

sığır ve deve kurban ederek dağıttı, fakirlere çok mikdarda sadaka verdi, bu arada yeniden Kubbe-i Sahrâ ile Mescid-i Aksâ'yi ve daha birçok yerleri ziyaret etti (326). Dînî duygularından ziyâde belki de daha çok politikası icabı müslümanlara değer vererek onları kazanmağa çalışan Yavuz'un, hıristiyan âlemince pek mukaddes sayılan Kudüs şehrini ele geçirdiği o sıralarda, Kudüs'te bulunan hıristiyan din adamlarını bir tarafa itmesi ve onlarla ilgilenmemesi mümkün değildi. Bir an böyle olmadığı kabul olunsa bile, buradaki hıristiyanların hareketsiz kalabileceği düşünülemez. Çünkü, muhtelif tarihlerde elden ele geçen bu şehrin, halkı ve ma'bedleri çeşitli baskılara ve tahriplere uğramıştı (327). Bu def'a da aynı şeyler olabilirdi. O takdirde yeni fatihi, içten gelen bir istekle olmasa bile, karşılamak zarûreti vardır. İşte bunun bir neticesidir ki Yavuz'u karşılayanlar arasında hıristiyan'lar da vardı. Bunu, 923 yılında Ermenilere verdiği bir imtiyâz-nâme'den anlayoruz (328). O bu imtiyâz - nâmede diyordu ki: Allah'ın ve Peygamber'in inâyetiyle Kudüs'e geldiğim vakit, Ermeni tâifesinin patrik'i Serkis ile bütün Ermeni papasları ve "reâyâ ve berâyâsı" beni karşıladılar ve eskidenberi kendilerine tâbi' olan klise, manastır ve ziyâret mahallerinin yine kendi patrik'leri tesarrufunda kalmasını rica ettiler. Ben de hazret-i Ömer zamanında verilmiş olan ahid-nâme ve melik salâhü'd-din zamanından beri tanınmış olan hakları, yapılacak müdâhaleleri önlemek üzre, bu "nişân-ı hümâyûn ve saâdet-makrûnı virdim ve buyurdum ki" dedikten sonra vesikada sayılan hak ve imtiyazları onlara bahş ediyor ve bunların kendi ve daha sonraki zamanlarda güven altında bulunmasını sağlamak üzre de imtiyâz - nâmeye aşağıdaki satırları ilâve ediyordu: "Evlâd-ı emcâdım'dan veyahud vüzerâ-i izâmımdan ve sulehâ-i kirâmımdan ve Kadılardan ve Beylerbeyi ve Sancak Beyi ve mîr-i mîrnân ve Voyvodaları ve

Ermenilere tanınan haklar.

(326) Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab, s. 27. Sa'düddin, 2, s. 350.

(327) İslâm Ansiklopedisi, Kudüs maddesi.

(328) Topkapı Sarayı Arşivinde 4312 numarada ve baş tarafında "fâtih-i Kudüs-i şerîf merhûm ve mağfûrunleh Sultan Selim Han aleyhi'r-rahme ve'l-gufrân hazretlerinin Ermeni tâifesine ihsan buyurdukları menşûr-ı âlî'nin sûretidir" diye kayd olunan bir vesika vardır. Bu, sûret olduğuna göre vesikanın bir de aslı bulunmak lâzımgelir. Ancak vesikanın birinci satırında "mâh-i safarü'l-hayr'ın beşinci günü" ta'biri geçmektedir. Bu Safer ayı, 923 yılına âid olarak kabul edilirse bu tarihte Yavuz, Mısır'dadır ve Memlûk hükümdarı Tumanbay'ı yakalama işiyle meşguldür. Halbuki vesika Kudüs'te yazılmıştır. Böyle olunca vesikanın tarihinin yanlış yazılmış olması, hattâ 924 olması düşünülebilir. Çünkü 924 Safer'inde Yavuz, Şamdadır ve bir ara buradan "gaib olarak tebdil-i kıyâfetle Halîlü'r-Rahman ve Beytü'l-lahim' merâkidini" ziyâret ettiği bilinmektedir. Bak, Hammer, 4, s. 242. İhtimal imtiyâz - Nâme Ermenilere bu ziyâret esnâsında verilmiştir.

Beytü'l-mâl ve kassam âdemleri ve sübaşıları ve züamâ ve erbâb-ı tîmar ve mübâşirin-i ummâl ve iş erleri ve mütesarrifîn-i emvâl ve sâir kapum kullarından ve gayriden" büyük, küçük kim olursa olsun hiçbir sebep ve suretle bu haklara dahl etmemeli ve bunları değiştirmeğe kalkmamalıdır. Aksi hareket edenler Allah'ın katında suçlu olsunlar (329).

Müstakil ve çok kudretli bir devletin, hiç lüzûm yok iken, kendi toprakları içinde yaşayacak olan hıristiyanlara karşı bu kadar hak ve imtiyâz tanımanın elbette bazı sebepleri vardır. Fakat bu günkü vesikaların yetersizliği karşısında gerçeği keşf etmek cidden zordur. Bize göre bu imtiyâzların sadece bir lütûf olarak ele alınması, meselenin çok yüzünde kalmaktan başka bir şey ifâde etmez. Pâdişahı bu tarzda harekete sevk eden sebepler arasında, Batı âlemini heyecâna düşürmemek endîşesi, eğer Memlûklara karşı hıristiyanlarca duyulan bir sempati varsa, bunu yok etmek düşüncesi ve Kızılbaşlar için aslâ tanımak istemediği, vicdan hürriyyetine değer vermek istemesi vardır demek mantık ve akla en uygun düşen bir hal olur. Bununla beraber bu üç sebepten birinci ve ikincisini kolayca reddetmek mümkündür. Çünkü o gün için hıristiyan milletlerin Yavuz Sultan Selim'i, mukaddes topraklar bölgesinde veya batı'da tehdit edebilecek durumları yoktur. Gerçi bu devrin Papa'ları, Avrupa'yı Türkler aleyhine harekete geçirmek için bütün çabalarını harcadılar ve Haçlı Seferi hazırlamayı çok istediler. Fakat devletler arasındaki menfaat ayrılıkları buna imkân vermedi (330). Durumun böyle olduğunu mutlaka bilen Yavuz'un, hıristiyanlara bazı haklar tanırken, bir Haçlı Seferi hazırlanabilir endîşesinin tesiri altında bulunduğunu kabul etmek çok zordur. Kudüs ve civârında bulunan hıristiyanların, Memlûklara bağlı kalmağı düşünmeleri şıkkı ise birinci şıktan daha kuvvetli görünmemektedir. Çünkü Kudüs'teki hıristiyanlara en çok zulüm yapan devletlerden birisi de Memlûklar devleti olmuştur (331). Kaldı ki, Memlûk Devletinin yıkılışı, yeniden bir İslâm devleti kurulduğuna göre, buradaki hıristiyanlar için bir ma'na da ifâde etmezdi. Onun için Yavuz'un, hıristiyanların ata ve eşeğe binmelerine bile müsâade etmedi denmiş (332) olmasına rağmen, vicdan hürriyyetine değer vererek böyle hareket ettiğini kabul etmek, diğer noktalardan daha çok üzerinde durulması gereken bir hal olur.

(329) Topkapı Sarayı Arşivi, 4312 (29).

(330) Bak, Batı ile münâsebetler kısmı.

(331) İslâm Ansiklopedisi, Kudüs maddesi.

(332) Richard Hartman, s. 122.

Yavuz Sultan Selim, halkın sevgisini kazanma yolundaki politikasının gerçekleşmesi hususunda hiçbir fedâkârlıktan çekinmeyordu. Havanın birdenbire bozuşu, çok mikdarda yağmur yağışı, (333), hattâ soğuğun birden bire artarak, buralarda nâdir olarak görülen kar yağışı bile (334) ona pilânlarını değiştirtemedi. Onun için Kurban Bayramını Gazze'de kutlayan Pâdişah (335), İbrâhim Peygamber'in mezârını ve öteki mukaddes yerleri ziyaret etmek üzre akşama kadar süren bir yolculuktan sonra Halîlü'r-Rahman'a gitmiş ve ertesi gün yine karargâhına dönmüştü. İşte bu arada idi ki "tabl u alem sahibi" olan Benî Vâil Şeyhi Ahmed ibn Bakar dahil olmak üzre bazı Arab kabîle reisleri gelerek Pâdişah'a itâat ettiler (336). Pâdişah bunlar için de eski statülerin devamını kabul etmiş, ayrıca, tahmin ettiklerinden çok fazla ihsanda bulunmuştu (337). Anlaşılıyor ki Yavuz Sultan Selim, Memlûklara son darbeyi vurmağa hazırlanırken, işgal ettiği topraklarda onlara dost ve kendisine düşman olabilecek her unsuru ortadan kaldırmak istemektedir.

Gazze - Salihiyye arasındaki çölün korkunçluğu ve Pâdişah'ı seferden vazgeçirmek isteyenler.

Halîlü'r-Rahman'dan Gazze'deki karargâhına dönen Yavuz, burada kaldığı üç gün içinde pilânlarını yeniden gözden geçirdi, Memlûk emîrleri arasındaki anlaşmazlığı daha da artırmak için gerekli teşebbüsleri yaptı (338), Gazze - Mısır arasını onüç menzile ayırdı (339). Ancak Gazze'den Sâlihiyye'ye kadar devam eden bir yer vardı ki burayı aşmak cidden güçtü. Develerin bazan hörgüçlerine kadar kumlara gömüldüğü (340) çok kurak ve korkunç olan bu çölden, su

(333) Kudüs'ten Gazze civârındaki karargâhına döndüğü gün o kadar çok yağmur yağmıştı ki bir süre çadırdan dışarı çıkmak bile mümkün olmamıştı. Bak, Fetih - Nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 27.

(334) Pâdişah'ın Halîlü'r-Rahman'da bulunduğu gün kar yağdı. Bak, Sa'düddin, 2, s. 350.

(355) Feridûn Bey, 1, s. 484.

(336) Süheylî, vrk. 21 b. Hammer, 4, s. 212.

(337) Süheylî, vrk. 21 b. Hammer, Ahmed ibn Bakar'a, Ahmed ibn Bekr demektedir. Bak, Hammer, 4, s. 212.

(338) Hayırbay vasıtasiyle sağlanan ve çeşitli şekilde yazı yazabilen bir kâtib'e Memlûk emîrlerinin ağzından, Yavuz Selim'i Mısır'a da'vet eden bir takım uydurma mektuplar yazdırılmış ve bunlar emin bir insan tarafından Memlûkların eline geçsin diye, Tumanbay'ın sarayı civarına bırakılmıştı. Gerçekten mektuplar ele geçmiş, bunların hususî bir maksadla düzenlendiği anlaşılmakla beraber yine de "ümerâ ve a'yân'ın birbirini itham etmelerine sebep olmuştur. Bak, Süheylî, vrk. 21 b. Şükrî, vrk. 42 b.

(339) Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 1.

(340) Sa'düddin, 2, s. 351.

işi hal edilmiş olsa bile, bir orduyu bütün ağırlıkları ile geçirmek elbette büyük sıkıntılar doğuracaktı. Ayrıca, Osmanlılara dost olması ihtimali pek az olan bedevî arabların, bu çölde yapacakları hücûmları da göz önünde bulundurmak icabediyordu. Bu sebepleri de dikkate alan ve Mısır seferine ötedenberi muhalif olanlar bir defa daha Pâdişah'ı yolundan çevirmeğe çalıştılar ise de teşebbüsleri aleyhlerine oldu (341), Pâdişah kararından dönmedi ve Gazze'deki hazırlıklarını bitirdikten sonra, Katya'da kendisini beklemek üzre, öncü olarak Sinân Paşa'yı 6000 kişi ile yola çıkardı (342), bir gün sonra da kendisi hareket etti (343). Şimdi ordu büyük bir kum denizinde yürüyordu (344). Ancak yıllardan beri bulut yüzü görmeyen bu bölgeden geçildiği sıralarda bol mikdarda yağmur yağdığı için (345) yakıcı kumlar hararetlerini kaybetmiş (346), bununla beraber çekilen sıkıntı yine de büyük olmuştu (347). Bilhassa topların taşınmasında büyük güçlüklerin meydana geldiği anlaşılmaktadır. Fakat yedek

(341) Osmanlı kaynaklarının bir kısmının Hüsam Paşa (Bak, Şükrî, vrk. 42 b. Sa'düddin, 2, s. 351. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 101), bir kısmının da Hüseyin Paşa (Bak, Feridûn Bey, 1, s. 484. Hammer, 4, s. 212. İ. H. Dânişmend, 2, s. 32.) diye isimlendirdikleri bir zât, Gazze ile Han - Yunus arasındaki Çölün korkunçluğunu yeniden Pâdişah'a arzetti ve "bu ceyş-i a'zam Katya beriyyelerinde elem çekmeğe mütehammil değildir deyu fesh-i azîmete çalıştı." Fakat bu mütâlaadan sinirlenen Pâdişah, o gece bu Paşa'yı kapıcılar kethüdâsı vasıtasiyle öldürttü. Bak, Sa'düddin, 2, s. 351. Şükrî, vrk. 42 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 103. Bu paşa'nın öldürülmesi sebeplerinden biri de, o gece Kızılbaşlara kaçmağa karar vermiş olmasıdır. Bak, Sa'düddin, 2, s. 351.

(342) Sa'düddin, 2, s. 351.

(343) Fetih - Nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 1.

(344) Aynı eser, s. 1.

(345) Muhyi'd-din Çelebî, s. 194. Âlî, vrk. 256 a. Sa'düddin, 2, s. 352.

(346) Hammer, 4, s. 212.

(347) Silâh-şor bu hususta şunları söyleyor:

"Gazze'den çü göçüben olduk revân
Dinlen imdî kılalım hâli beyân
yürüyüb beş gün tamam göç eyledik
Hayl ü ebgale kati güç eyledik
Bahr-i Reml'e giribeni gitmişiz
Dinleniz billâh kim anda nitmişiz
Bahr-i reml'in kıssasından ey püser
Şerh olunmaz dinleniz birkaç haber
Bitmez eşcâr u nebâtât anda bil
Su bulunsa derler ana selsebîl
Bulunan su zehr-i katilden beter
Şürb iden fi-l-hâl can verüb yatar
Niceler su bulmayuben virdi can

atlar koşulmak suretiyle bu mesele de halledilmişti. (348). Sıkıntıyı artıran sebeplerden birisi de bu çölde Memlûk askerleriyle karşılaşılması ihtimali idi. Böyle bir hareket vuku bulduğu takdirde esasen askerleri ve atları çok yorgun düşmüş olan Osmanlı ordusu çokça hırpalanabilirdi (349). Ancak, Memlûklar böyle bir teşebbüste bulunmadıkları için Osmanlı kuvvetleri yalnız çölün yarattığı güçlüklerle karşı karşıya kaldılar ve bu güçlükleri de, aldıkları türlü tedbirlerle, yenerek Salihiyye'ye gelmek suretiyle çölün en korkulu tarafını geçmiş oldular. Fakat bundan sonra da yeni sıkıntılar başgösterdi. Bunlardan birincisi, bedevî Arab kabilelerinin sık sık orduyu rahatsız etmeleri idi. Çünkü Memlûk sultanı, getirilecek her Türk kafasına bu başın ağırlığı kadar altın vereceğini ilân etmişti (350). İkincisi de, Tumanbay'ın bir savaş için hazırlanmakta olduğunun duyulması idi. Bu haberi, ordunun Salihiyye'den Kahire'ye doğru yol aldığı sıralarda Mısır yönünden gelen iki kişi getirmişti. Bunlar, Tumanbay'ın Ridaniyye'de iki ay kadar çalışarak hendekler kazdırdığını, istihkâmlar yaptırdığını (351), buraya iki yüz kadar top yerleştirdiğini ve ordugâhını orada kurduğunu bildirdiler (352). Gerçekten Tumanbay

Tumanbay'ın aldığı tedbirler. Ridâniyye (Redâniya) müstahkem mevkii.

Bu sözüm vallahi gerçektir inan
Hurma ağacıdır biter anda hemin
Niceler su bulmayub kılır enîn
Şehr-i Katya'ya iriştik âkibet
Hoş saâdet hayr olursa âkibet
Âsaf-ı devrân-i peleng-i Şeh Selim
Karşıladı Şahı ol merd-i halîm
Asker-i Rûm çünkü birikti o gün
Düşmenin kalbine erişti döğün
İstirâhat itdi ol gün Şâh-i Rûm
Çün sabah erişti göçüp itti hûm
İki gün göç eyleyüben ey püser
Salihiyye'ye iriştik bu haber
Kavm-i asker çünkü su buldu o gün
Odlarını yakuben kıldı düğün".

Bak, Fetih - Nâme-i Diyar-i Arab, 2. fasikül s. 1.

(348) Şükrî vrk. 43 a.

(349) Şükrî, vrk. 43 a.

(350) Hammer, 4, s. 213. "Bu canibde sultan Tumanbay dahi şehre münâdiler nidâ ittirdi ki, her kim ki asker-i Ervâmdan bir baş ile gele, her ne muradı var ise hasıldır diyerek ilân ettirdi. Bak, Süheylî, vrk. 22 a.

(351) 3870 numaralı Mecmuatü'l-Münşeat, vrk. 105 b.

(352) Fetih-Nâme-i Diyar-i Arab, 2. fasikül, s. 2. Zaim Mir Mehmed Kâtib, vrk. 269 a. Mısır ordusunun durumunu Osmanlılara casuslar haber vermişti. Bak, 4976 numaralı kitap, vrk. 92 a. Bazı kaynaklara göre de Tumanbay'ın aldığı tedbir-

toplayabildiği kuvvetlerle (353) Kahire'ye giden yol üzerinde bulunan Ridâniyye köyü önündeki istihkâmların arkasında mevzilenmiş, İskenderiyye ve Mısır'dan getirilen ve Frenkler tarafından kullanılacak olan topları da (354) Âdiliyye denilen mevkide kumlar altına gizlemişti (355). Bir taraftan Mukattam dağına bir taraftan da Nil nehrine dayatılmış olan Memlûk cephesi, askerlik bakımından, ilk bakışta, kusursuz gibi idi. Çünkü türlü imkânlardan faydalanmış olan Tumanbay, bu cephenin iki kanadını iki yanda tabii arızalara dayamış, geri kalan kısmını ise çok güvendiği süvarisi ve fazla olarak topçusu ile tutmuş bulunuyordu. O belki de burada Osmanlıları durdurabileceğini, hattâ geriye atabileceğini düşünmüştü. Böyle bir halin vukuu ise Osmanlı ordusu için büyük bir felâket olurdu. Çünkü şimdi bu ordunun gerisinde, güçlükle geçilebilmiş olan bir çöl ile Osmanlılara asla dostluk göstermemiş olan bedevi Arab kabileleri vardı. Bu itibarla Osmanlı komuta heyetinin çok ihtiyatlı hareket etmesi ve bu tahkimli cepheye çarpmaması veya onu zararsız hale getirmesi gerekiyordu. Onun için daha ileride bulunan Sinan Paşa'nın, aldığı haberlere dayanarak, yukarıdaki bilgileri göndermesinden ve casusların da bu haberleri teyid etmesinden sonra Bulbeyse gelmiş olan Pâdişah (356), yeniden bazı kararlar almağa ve plânlar çizmeğe mecbur oldu. Bunlara göre, müstahkem mevzie çarpılmayacak, Mukattam dağı dolaşılarak Memlûk ordusu yan ve gerilerinden vurulacaktı (357). Plân uygulanabildiği takdirde Memlûkların birkaç aydır durmadan çalışarak meydana getirmiş oldukları tahkimli

Pâdişah savaş plânını değiştirdi.

leri Osmanlılara Hayırbay vasıyasiyle Canbirdi Gazâlî bildirmişti. Bak, Süheylî, vrk. 22 b Şükrî, vrk. 43 b. Abdülgaffar Kırımî, vrk. 222 a. Canbirdi Gazâlî için bak, s. 151.

(353) Bu kuvvetler 20 000 kişi idi. Bak, Keşfî, vrk. 95 b. Feridûn Bey, 1, s. 488. Tumanbay'ın kuvvetleri 30 000 kişiden ibaretti. Bak, Sa'düddin, 2, s. 353. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 104. Tumanbay'ın komutasında 40 000'e yakın Çerkes ve Arab vardı. Bak, Hüseyin Bin Cafer, vrk. 116 a. Bu kuvvetler 40 000 kişi idi. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 100 a. "Ridaniyye cephesi, 50 000'le 20 000 arasındaki bir kuvvetle" tutuldu. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 275.

(354) 3879 numaralı Mecmuatü'l-Münşeat, vrk. 105 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 104.

(355) 3879 numaralı Mecmuatü'l-Münşeat, vrk. 105 b. Feridûn Bey, 1, s. 484. Sâ'düddin, 2, s. 353. Tumanbay'ın ordusunda Fransız topçular vardı. Ve toplar da Rodoslulardan satın alınmıştı. Bak, Barthold, s. 379, 380.

(356) Sa'düddin, 2, s. 353.

(357) Pâdişah'a yol değiştirme fikrini Hayırbay telkin etti. Bak, Fetih-nâme-i Diyar-i Arab, 2. fasikül, s. 2. Vezirler, Memlûkların tahkimli mevziine hücum edilmesini ileri sürdüler. Fakat Şehsuvaroğlu Ali Bey onlara katılmayarak dağ tarafından gidilmesini savundu. Pâdişah Ali Bey'in fikrini kabul etti. Bak, Şükrî vrk. 43 b.

hattın ve buralara yerleştirmiş bulundukları topların hiçbir önemi kalmayacaktı. Memlûklar bu hali haber alsalar bile kısa zamanda cephe değiştirmeleri çok güç olacak, hattâ mümkün olamayacaktı (358).

Bir öğle vakti Osmanlı ordusu, Memlûk kuvvetlerinin toplandığı Ridâniyye köyüne pek yakın olan Birketü'l-Hacc denilen yere geldi (359) ve savaş nizâmına burada girdi. Sağ kol'a, Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, sol kol'a ise küçük Sinân Paşa komuta edecekti (360). Vezîr-i A'zam Sinân Paşa, ordunun merkezinde bulunuyordu. Pâdişah'a gelince o, Birketü'l-Hacc'a gelindiği günün gecesinde, bir kısım süvâri kuvvetleri ile Mukattam dağını dolaşarak Memlûk ordusunun yan ve gerilerine sarkmıştı (361).

Korkunç bir savaş.

Savaş, 922 Zülhicce'sinin yirmi dokuzuncu (22 Ocak 1517 Perşembe) günü sabahının erken saatlarında başladı (362). Osmanlılar, bir yandan hafif kuvvetlerle, Memlûkların daha önce tahkim ettikleri hatta saldırdılar, bir yandan da, Mukattam dağını dolaşan esas kuvvetleriyle Memlûk ordusunun yan ve gerilerine şiddetle taaruz ettiler. Beklenilmeyen bir taraftan yapılmış olan bu taaruz, bir an Memlûklar üzerinde büyük bir şaşkınlık husûle getirdi. Çünkü bu

(358) Memlûklar Yavuz'un yol değiştirme plânını Ridâniyye savaşından az önce öğrenmişlerdi. Bak, Süheylî, vrk. 22 b.

(359) Osmanlı ordusu buraya 21 Ocak 1517'de gelmişti. Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s. 32.

(360) Haydar Çelebî Rûz-nâmesinden naklen İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, s. 275. Osmanlı kaynaklarının bazıları ve bu arada Hammer, tasrih etmeden sağ kol'a Sinân Paşa'nın, sol kola da Yunus Paşa'nın komuta ettiğini yazmaktadırlar. Bak, 3879 numaralı kitap, vrk. 105 b. Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, ikinci fasikül, s. 4. Eâdüddin, 2, s. 353. Vakayi'-i Sultan Bâyezit ve Selim Han, s. 105. Hammer, 4, s.213. Sağ kola Vezîr-i A'zam Sinân Paşa, sol kola Yunus Paşa kumanda ediyordu, Pâdişah merkezde idi. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 100a.

(361) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 276. "Yavuz, Memlûk'ların aldıkları tertipleri neticesiz bırakmak için bir akşam üzeri karşuda alay gösterdi ve meydân-ı harbe doğru yürümeğe başladı. Bir taraftan Tumanbay dahi askerini hazırlayarak sabaha kadar baskına muntazır olduğu halde Pâdişah, ortalığa zulmet çöktüğü gibi veche-i azîmetini tağyîr ile Mukattam dağının üzerinden dolaşarak düşmen ordusunun meymene'sinden sakasına doğru bir mevkii ihtiyâr eyledi. Bak, Nâmık Kemal, Evrâk-ı perîşân (Terâcüm-i ahvâl), s. 335. İstanbul, 1301.

(362) Ferîdûn Bey, 1, s. 484. 3879 numaralı kitap, vrk. 105 b. Müneccimbaşı, vrk. 100 a. Savaş, 28 Zülhicce'de oldu. Çünkü o yılın Ramazanı, ay'ın (hilâlin) görülmesiyle 29 gün sürmüştür. Şu halde 29 Zülhicce, Perşembe'ye değil Cuma'ya rastlamaktadır. Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s. 32. Savaş, Zülhicce'nin sekizinde oldu. Bak, Muhyiddin Çelebî, s. 194.

hal karşısında, tahkim etmiş oldukları hat boyunca yerleştirilmiş olan topların çoğu ateş etme imkânından mahrûm kalmış (363) ve kazılmış olan hendekler bir işe yaramamıştı. Bununla beraber Memlûkların şaşkınlığı uzun sürmemişti; kısa zamanda onlar da Yavuz'un kuvvetleri karşısında yeni bir cephe kurmuş, hattâ top'lardan bir kısmını bu cepheye getirerek ateşlemeğe bile muvaffak olmuşlardı (364). Ancak bu savaşta galiba iki tarafın topları da pek işe yaramadı. Çünkü Osmanlı toplarının ve ateşli silâhlarının daha ilk atılışında her tarafı duman kaplamış (365) ve hemen bu anda boğaz boğaza bir savaş başladığı için, top ve tüfek dumanına atların ve insanların kaldırdığı toz da karışmıştı. Bu sebepten insanlar birbirlerini göremez oldular (366). Bununla beraber savaş gittikçe şiddetlenmiş, bir ara Canbirdî Gazâli'nin idaresindeki kuvvetler Türk sağ kanadını tehlikeli surette sarsarak (367) kritik bir hal meydana getirmişlerdi. Bundan başka savaş sâhasının etrafında toplanmış olan Arab kabilelerinin durumu çok mânalı idi. Çünkü bunlar, iki taraftan birinin, galip ihtimalle Osmanlıların yenilmesini bekliyorlardı. Böyle bir hale kanaat getirdikleri anda savaşa karışacakları anlaşılan bu insanların tehlikeli olacakları sanılıyordu (368). Ancak Türk sağ kanadında husule gelen sarsıntı Sinan Paşanın gayreti ile önlendi. İşte bu sıralarda Memlûkların Yavuz Sultan Selim'i öldürmeye teşebbüs ettikleri görüldü. Bu, daha önce verilmiş bir karar mıdır, yoksa o anda Osmanlıları yenebilecek tek çare olarak Pâdişahı öldürmek mi düşünülmüştür, başarı kazanıldığı takdirde Osmanlı ordusunun dağılacağına mı hükm edilmiştir? Bu soruları cevaplamak zordur. Ancak anlaşılan şudur ki onlar, pâdişahın öldürülmesini pek önemli telâkki etmektedirler. Bu hal, savaşın seyrini değiştirmese bile, Merc-i Dâbık'da kendilerini yenen, hükümdarlarının ölümüne sebeb

Memlûkların çok cür'etli bir kararı ve Sinân Paşa'nın şehâdeti.

(363) Süheylî, vrk. 23 a. Keşfî, vrk. 96 a. Lütfi Paşa, s. 257. sâ'düddin, 2, s. 355.

(364) Fetih-nâme-i Diyâr-i Arab, 2. fasikül, s. 4. Memlûk toplarının hiçbirisi atılamadı. Yalnız bir topçu, topunu ateşleyebilmiş, Türklerden bir kısmını öldürmüş, fakat ikinci defa ateş edemeden kaçmıştı. Bak, Süheylî, vrk. 23 a.

(365) Fetih-nâme-i Diyar-ı Arab, 2. fasikül, s.4.

(366) Aynı eser, s.4.

(367) Sâ'düddin, 2, s. 355.

(368) *"Vay eğer sınaydı Rûm'un askeri*

Çıkmaz idi cümleden biri diri
Şeş cihât dolu idi cümle arab
Gözleyüb Rumi'leri idüb tarab".
Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-i Arab, 2. fasikül, s. 5.

olan ve bütün Suriye'yi ellerinden alan bir insandan öçlerinin alınması olurdu. Kaldı ki pâdişahın öldürülmesi Osmanlı ordusunun bozulmasına da yol açabilirdi. Sözün kısası, onların bu hareketi yapmakla neler kasd ettiklerini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Sadece, başarılması çok güç olan bu işi yapmak üzre zırhlara bürünmüş olan bir Memlûk süvâri kolunun, Osmanlı ordusunun merkezine çok şiddetle çarptığı bir gerçektir. Rivâyet edildiğine göre, başlarında Sultan Tumanbay ile emîr Allân ve Kurtbay'ın bulunduğu (369) ve Pâdişahı ölü veya diri olarak elde etmeye and içmiş oldukları söylenen bu insanlar (370), tüfekli Osmanlı piyadelerini yararak Pâdişah'ın sancağı dibine kadar sokulmuşlar (371), hattâ orada bulunan Vezîr-i Â'zam Sinan Paşayı pâdişah sanarak yaralamışlardı (372). Halbuki bu sıralarda Pâdişah Mukattam dağını dolaşmakta olan kuvvetlerin başında bulunuyordu (373). O, sağ kanattaki sarsıntıyı hattâ Sinan Paşanın yaralandığını duyunca hemen "sipâh oğlanlar cemâati" ni yardıma gönderdi (374). Ancak bu sıralarda Sinan Paşa at üstünde duramayacak hale gelmiş ve bu yüzden bir mahfeye girmeğe mecbur olmuştu (375). Buna rağmen bir müddet daha askerlerini teşcî etmekte devam etmiş (376), yardımcı kuvvetlerin gelmesinden ve belki de durumun düzelmeğe yüz tutmasından sonra (377) çadırına dönmüş ve burada ölmüştü (378).

(369) Süheylî, vrk. 24 a. Şükrî, vrk. 44 a.

(370) Hammer, 4, s. 214.

(371) Süheylî, vrk. 23 a.

(372) Fetih-nâme-i Diyâr-i Arab, 2. fasikül, s. 5. Sinan Paşa'ya "zahm-i sehm-nâk erişdi". Bak, 3879 numaralı kitap, vrk. 105 b. Bazılarının söylediğine göre Memlûklar Osmanlı ordusunun merkezine şiddetle saldırdıkları sıralarda Sinan Paşa Pâdişah'a: "Siz bir mikdar âdem ile ard taraftan Mısr'a dâhil olun, hâlîdir. Bendeniz kalbde durub düşmene cevap vireyim dimekle ol minvâl üzre hareket olunub çerâkese kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile kalbe hücüm ve vech-i meşruh üzre Sinan Paşa düşmüş ola. Lâkin bu söz baîdir". Bak, Müneccimbaşı, vrk. 100 a. Sağ kanat kuvvetleri sarsılmaya başladığı vakit Sinan Paşa bizzat savaşa girdi, düşmanı püskürttü, fakat ağır surette yaralandı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 356.

(373) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 276.

(374) Fetih-nâme-i Diyâr-i Arab, 2. fasikül, s. 5. Pâdişah sağ kola "Sipahî oğlanı bölüğin, ağaları olan Bâli Ağa ile gönderdi". Bak, Sâ'düddin, 2, s. 356.

(375) Sâ'düddin, 2, s. 356. Müneccimbaşı, vrk. 100 a.

(376) Sâ'düddin, 2, s. 356. Müneccimbaşı, 2, vrk. 100 a.

(377) Sâ'düddin, 2, s. 356.

(378) Sinan Paşa ile birlikte Ramazanoğlu Mahmud Bey, hazînedâr Ali Bey de yaralanmışlardı. Mahmud Bey hemen öldü. Sinan Paşa ile hazînedâr arabalara konarak çadırlarına getirildiler, fakat biraz sonra onlar da öldüler. Bak, Fetih-

Kaynakların bazılarının bahsettiği bu olay yani, başta Tumanbay olduğu halde emîr Allân ve Kurtbay'ın bir kısım Memlûk kuvvetiyle Pâdişah'ın sancağı altına kadar gidebilmeleri ve birçok Türk'ü öldürdükten sonra kendi ordularına dönmeleri, orta çağ şövalyeliğinin yeni bir misa-

Zafer. lini vermekten başka bir işe yaramadı, savaşın neticesi üzerinde hiçbir tesiri olmadı (379). Çünkü saatler ilerledikçe Memlûk ordusunun durumu kötüleşmiş ve Osmanlıların ateşli silâhları karşısında daha fazla direnemeyen Memlûklar (380), akşama doğru türlü yönlere kaçışmağa başlamışlardı (381). İşte o gün ikindi vaktine kadar atı üstünden inmemiş olan Pâdişah'a (382) bu savaş, sadece yirmibeş bin Memlûk askerinin can verdikleri Ridâniyye zaferini değil (383), fakat aynı zamanda bütün Mısır kıt'asını kazandırmış ve hattâ kuzey Afrika memleketleri üzerinde nüfûz kurmasının başlıca âmili olmuştu. Gerçi Memlûkların bundan sonra da direndikleri görülecektir. Fakat bunlar, büyük bir tehlike teşkil etmeyecek ve bir takım sokak çatışmalarıyle küçük savaşlardan ibaret olacaktır.

Ridâniyye savaşının kaybedildiğini anlamış olan Tumanbay, Adviy-

nâme-i Diyâr-i Arab, 2. fasikül, s. 5, 6. Sinan Paşa'nın ölümüne Padişah çok üzülmüş ve "eğerçi taht-i Yusuf'a mâlik oldum, amma dirîğ ve hayfâ ki Sinan-i cân-sitânîm aldırub beyt-i Mısrı kendüye beytü'l-ahzân buldum" demişti. Bak, Âlî, vrk. 256 b. Pâdişah hâdiseyi duyduğu vakit çok ağlamış ve "Sinan Paşa'nın ismi Yusuf olmakla Mısr'ı aldık lâkin Yusuf'u kaybeyledik. Mısır ana muadil odamaz". demişti. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 100 a. "Vezîr-i Rûşen-zamîr Sinan Paşa-yi sâhib-tedbir fevt olmakla Pâdişah gayet teessüf etmiş, gerçi Mısır'ı aldık amma Yusuf'tan ayrıldık. Yusuf'suz Mısır'da ne revnak olur" demişti. Bak, Abdülgaffar Kırımî, vrk. 222 b. Ridâniyye savaşında Ramazanoğlu Halil Bey ile kardeşi Mahmud Bey'de şehit düştü. Halil Bey, Adana'yı Yavuz'a bırakarak onunla birlikte sefere çıkan bir zattır. "Sefer hakkında pek şecîâne tavsiyeleri mahzuziyyet-i seniyyeyi mucib" olduğu için kendisine arka arkaya dokuz kıymetli hıl'at giydirildi. Bak, Nüzhet, Ramazanoğulları, Tarih-Osmanî Encümeni Mecmuası, 112, s. 770.

(379) Emîr Allân, karargâhına dönerken ayağından bir kurşunla yaralanmıştı. Bak, Abdülgaffar Kırımî, vrk. 22 b. Bu zat Menuf'a doğru kaçmış, orada Bağdadoğlu emîr Hüsamü'd-din tarafından karşılanmış, bir iki gün tedaviden sonra Saîd vilâyetine gitmek üzre yola çıkmış ve yolda ölmüştür. Bak, Süheylî, vrk. 23 b.

(380) Süheylî, vrk. 24 a.

(381) Ferîdun Bey, 1, s. 485. Sâ'düddin, 2, s. 356.

(382) Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 107.

(383) Süheylî, vrk. 24 a. Hammer, 4, s. 214.

ye'ye doğru kaçarken (384) Memlûk emîrlerinden bazılarının onunla birlikte gittikleri, bazılarının Kahire'deki zaptı güç olan binalara ve kale burçlarına sığındıkları (385), bazılarının ise, Kahire'deki evlerine uğrayarak at değiştirdikten sonra tekrar Tumanbay'ın yanına gittikleri duyuldu (386).

Pâdişah, kılıçtan kurtularak kaçmakta olan Memlûk kuvvetlerini takibe Rumeli askerlerini memur ettikten sonra otağına dönmüş ve alınan çok sıkı bir tertibat altında geceyi savaş meydanında geçirmişti (387). Daha bu gece, bir kısım Türk kuvvetlerinin Kahire'ye girdikleri ve Çerkes beylerinin evlerini yağmaladıkları (388) anlaşılmakta ise de bunların, şehri işgal için gönderilmiş olan kuvvetler olduğu düşünülemez (389). Ancak savaştan bir gün sonra Kahire'nin Türk hâkimiyetine geçtiği kabul olunabilir. Çünkü savaşın ertesi günü Pâdişah bir taraftan Sinan Paşa ve diğer şehitlerin cenaze törenlerini yaptırırken bir taraftan da "dîvân-ı âlî kılıb" gerekli müzakerelerde bulunmuş, esirlerin öldürülmesini emretmiş (390), askerlerin Kahire'ye girmesine izin vermiş (391) ve halk müstesna olmak üzre, cündîlerin evlerinin yağma edilmesine müsaade etmişti (392). Bu hal, Kahire'nin resmen işgali tarihi olan 1 Muharrem 923 (24 Ocak 1517) tarihine kadar devam etti (393). Çünkü bu tarihte Ridâniyye'de

Kahire'nin işgali ve Vastaniyye karargâhı.

(384) Süheylî, vrk. 24 a. Tumanbay Said vilâyetine kaçtı. Bak, Lütfi Paşa, s. 259. Muhyiddin Çelebi, s. 194. Sâdüddin, 2, s. 356. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 107. Müneccimbaşı, vrk. 100 a. Tumanbay "beriyye semtin tutub Benî Haram dedikleri tâifeden Abdü'd-Dâyim nam şeyhü'l-Arab'ın yanına düştü". Bak, 4976 numaralı kitap, vrk. 92 a.

(385) Sâ'düddin, 2, s. 357. Vakayi-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 107.

(386) Fetih-nâme-i Diyâr-i Arab, 2. fasikül, s. 7.

(387) Fetih-nâme-i Diyâr-i Arab, 2. fasikül, s. 6. Pâdişah Ridaniyye'de 3, 4 gün kaldı. Bak, 3879 numaralı kitap, vrk. 105 b. Pâdişah, Ridaniyye'ye bitişik "imâret-i Âdiliyye kazasında 3 gün kaldı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 357. Keşfî, vrk. 102 b. Yavuz Âdiliyye'de 4 gün kaldı. Bak, Richard Hartman, s. 125. İ. H. Dânişmend, 2, s. 33.

(388) Ferîdûn Bey, I, s. 485.

(389) Bazı kaynaklar, Ridâniyye savaşının ertesi gün de devam ettiğini yazmaktadırlar. Bak, Richard Hartman, s. 125. Abdullah bin Ridvân, vrk. 165 b. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 276.

(390) Fetih-nâme-i Diyâr-i Arab, 2. fasikül, s. 6. Sâ'düddin, 2, s. 356. Müneccimbaşı, vrk. 100 a.

(391) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 6.

(392) Lütfî Paşa, s. 260.

(393) Ferîdûn Bey, I, s. 485. Kahire, 26 Ocak 1517'de işgal olundu. Bak, Hammer, 4, s. 214.

toplanmış olan Dîvân, şehrin işgali için kuvvetler göndermiş ve aynı zamanda teslim olmayı kabul edenlerin affedileceklerini i'lân etmişti (394). Öte taraftan Pâdişah ve etrafındakiler, savaş sahasında ölenlerin gömülememesinden dolayı husule gelen pis kokudan rahatsızlık duydukları için "otağ-ı hümâyûn"un Bulak kasabası civarındaki Vastâniyye'ye nakli kararlaştı (395). Onun için 26 Ocak 1517'de Ridâniyye'den ayrılan Pâdişah, Kahire'ye gelmiş, burada halk tarafından alkışlanmış (396) ve gerekli yerleri gezdikten sonra (397) "cezîre-i Vastâniyye dimekle ma'rûf yerde Bulak kurbında" kurulan otâğına gitmişti (398).

Savaşı takip eden iki üç gün içinde Kahire'de neler olduğu bilinmemektedir. Ancak müstevlî bir ordunun yapabileceği kötülüklerin belki en azı bu şehirde yapılmıştır. Çünkü Kahire'nin işgalini müteakip hemen "münâdîler" sokaklarda "emân-ı Sultân ibn Osmân deyû" bağırmışlar (399) ve "her kişi emn ü emân üzre olub dükkânın açub satuda ve pazarda olsunlar" demişlerdi (400). Onun için bir an şehirde sükûnet ve tabiî

(394) Ferîdûn Mey, I, 485. Kansu Gavri'nin oğlu, 25 Ocak 1517'de gelip teslim oldu. Bak, Ferîdûn Bey, I, 485. Şükrî, vrk. 46 b.

(395) "Dördüncü gün Şâh-i Rûm, dîvân idib cümle beyler bâbına cem'oldu. Kırılan leş, baş kızıb, asker kavmini bî huzûr kılıb vezîrlere, bir havası hoş yer görün deyu emridib vezîrler dahi taşra gelib şehrin ekâbirlerinden istifsâr idicek didiler ki, Mısr'ın cânib-i garbiyyesinde Nil kenarında nahlistân arasında güzel câygâh vardır, Sultan Gavri'nin korusudur, Sultân-ı Rûm ârâm itmeğe münâsibdir didiler". Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 7. Vastniyye mevkii, Kahire'nin iki kilometre kuzey batısında ve Nil üzerinde iskelesi olan Bulak kasabası civarındadır. Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s. 34.

(396) Keşfî vrk. 104 a.

(397) Kahire'ye giren Pâdişah, "Kal'a-i cebel'e çıkub Gavri'nin sarayını ayağ üzre gözden geçirüb" oradan ayrıldı. Bak, Süheylî, vrk. 24 b. Pâdişah birkaç bin yeniçeri ile "saray-i sultânî'ye matbah kapusundan girerek Dîvân-hâne-i Gavri'yi ayağ üzre seyretti, andan Dîvân kapısı yanında bir saat mikdarı oturub..." ayrıldı. Bak, Şükrî, 44 b.

(398) Ferîdûn Bey, 1, 485. Pâdişah, Kahire'de, Tumanbay'ın bir fesat çıkaracağını tahmin ettiği için kalmamıştı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 357.

(399) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 7. Pâdişah eline kalemi alarak bizzat bir kâğıda "imdi bugünden sonra ümerâ-yi Çerâkeseden ve sâir leşkerîden muhtefî olmuş her kim ki var ise kendüyi izhâr ve gelüb hizmet-i âliyyemizi ihtiyâr eylesünler ve mal ü menâl ve ehl ü iyâllerine mutasarrıf olsunlar. Gerek sağir ve kebîr ve gerek bây ü fakîr sahife-i cerâyimine kalem-i afv çekilmiştir ve hatâsı mukabelesine atâ olunmak mukarrerdir. Bir ferd mâni' ve müzâhim olmaya deyu" yazarak halka bildirdi. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 108.

(400) Lütfî Paşa, s. 260.

Tumanbay'ın Kahire baskını.

hal geri gelmiş gibi oldu ve halk, iş ve güciyle meşgul olmaya başladı (401). Bununla beraber, büyük bir devletin hemen çökmüş olabileceğini kabul etmek, türlü bölgelerde, türlü şekillerde olayların meydana gelmeyeceğini ummak ve Tumanbay gibi cesur, gayretli, aynı zamanda vatansever bir hükümdârın rahat duracağını düşünmek elbette hatalı olurdu. Nitekim O, etrafına toplanmış olan 7 - 8 bin kişilik bir kuvvetle (402) Osmanlıları iz'âcâ başladı. Bu kadar az bir kuvvetle Osmanlı ordusunun yenilemeyeceğini Tumanbay ve yanındakiler elbette biliyorlardı. Fakat anlaşıldığına göre vatanlarına karşı besledikleri sevgi, hasımlarına karşı duydukları nefret ve kîn, halktan gördükleri yakınlık ve nihayet Osmanlı ordugâhına yapılacak başarılı bir baskının verdiği ümit, bu insanların gayretlerini kamçılamıştı. Gerçekten Tumanbay, Pâdişah'ın "mevkibine" bir baskın yapmayı tasarladı (403). Fakat bunun duyulduğunu (404), bu yüzden Osmanlı ordugâhında gerekli tedbirlerin alındığını işitince bundan vazgeçmiş ve 28 Ocak 1517'de Kahire'ye girmeği daha uygun bulmuştu (405). Çünkü O, bu hususta şehrin ileri gelenleriyle anlaşmış bulunuyordu (406). Onun için bir gece yatsı vaktinde şehre bir baskın yaptı (407). Bu baskın, önceden haber alınamadığından, Kahire'de bulunan muhafız Osmanlı askerleri için bir felâket olmuştu. Çünkü Memlûklar, bunlardan ele geçirdiklerini kâmilen öl-

(401) Aynı eser, s. 260.

(402) Süheylî, vrk. 24 b. Şükrî, vrk. 44 b. Bu kuvvetler 7 bin kişi idik. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 486. Keşfî, vrk. 104 b. Tumanbay,'ın yanında 10 bin kişi vardı. Bak, 3879 numaralı kitap,vrk. 105 b. Richard Hartman, s. 124.

(403) Sâ'düddin, 2, s. 358.

(404) "Cündiden âdem kaçub gelüb" baskın yapacaklarını bildirmişlerdi. Bak, Feridûn Bey, 1, s. 486.

(405) Sâ'düddin, 2, s. 358. Richard Hartman, s. 124. 923 muharreminin beşinci günü (27/28 Ocak) gecesi Pâdişah'ın karargâhına Tumanbay tarafından 10 bin kişi ile hücum edildi. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 277.

(406) "Ol zaman ki ceyş-i Mısr birle Tuman Şâh Ridâniyye savaşından kaçıb, Mısır şehrin geçib Sâid diyârının şark tarafına revâne olmuşlar, Nil kenarında üç gün yürüyüb âhir-ül-emr bir yere cem'olub ârâm idib" Tumanbay'a bizim hâlimiz ne olacak demişler. O da "gelin varıb Sultan-i Rûm'a tâbi olub katında izzet bulalım" demiş ise de, fikri kabul olunmamıştı. Bundan sonra Şâd Bey'in tavsiyesine uyarak şehrin ileri gelenlerine bir mektub gönderdiler. Aldıkları cevapta "bunun bigi fırsat ele girmez. Askerin bazı, şehir içinde gafil. Hemen yetişmek ardınca olun" deniliyordu. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 7.

(407) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 7. Bu baskın 27/28 veya 29/30 Ocakta yapıldı. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 277. İ. H. Dânişmend, 2, s. 34.

dürdüler (408), geçit yerlerini tutarak metrisler kurdular (409) ve gerekli yerlere toplar yerleştirmek suretiyle (410) yeniden bir direnme yuvası meydana getirmiş oldular. Pâdişah'ın bu olaydan aynı gecede haberdar edildiğini ve bunun üzerine gerekli tedbirlerin alındığını, topların ateşe hazır duruma getirildiğini ve tüfekçilerin, çadırları önünde silâhlarını atmaya memur edildiklerini görüyoruz (411). Ordugâhta bu hal sabaha kadar devam etmiş (412) fakat şehirdeki Osmanlı askerlerine aynı gece içinde yardım edilememişti (413). Ertesi gün toplanan Dîvân'da olayın bastırılması görevi vezir Yunus Paşa'ya verildi (414). Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Ayas Ağa ve Emîr-i Alem Ferhad Ağa'da onun emrinde olacaklardı (415). Askerlerinin en seçkinlerini yanlarına alan bu kumandanlar hemen o gün harekete geçtiler ve iki koldan Kahire üzerine yürüdüler ise de geceden hazırlanmış barikatlarla karşılaştılar. Bunların arkasına mevzilenmiş olan Memlûklar bir müddet Osmanlılar üzerine ok yağdırmış, fakat Osmanlı toplarının işe müdahalesi sonunda barikatlar yıkılınca, zırhlı Çerkeslerle Türkler arasında göğüs göğüse bir boğuşma baş-

Osmanlılar tarafından Kahire'nin yeniden zaptı.

(408) Sâ'düddin, 2, s. 358. Memlûklar "Birkaç bin âdem helâk eylediler". Bak, Süheylî, vrk. 24 b. Memlûklar ele geçirdikleri Türk askerlerinin bir kısmını kebap gibi kızarttılar, bir kısmının derisini yüzdüler, bir kısmının ise, sabaha kadar işkence ettikten sonra kılıçla başlarını kestiler. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 9.

(409) Keşfî, vrk. 104 b.

(410) Sâ'düddin, 2, s. 358.

(411) Olay şehirde başladığı vakit 5 Kahire'li, atlara binerek süratle Osmanlı ordugâhına geldiler ve Yunus Paşa'yı görmek istediler. Görevliler bunları alıp "Yunus Paşa haymesine iletib haberdar kılıb, Yunus Paşa taşra gelib, gelen âdemleri söyletib, hâli malûm edinib, fânus yaktırıb, yürüyüb, otağa erüb Şâh-i Cihân düşmenden fârig-ul-bâl huzur âleminde iken Yunus Paşa erib tapu kılıb, Tumanbay şehr-i Mısr'a gelib ve ol 5 kişi haber getirdiklerin bildirdi. Şâh-i Rûm emretti, ol gelenlerin ulusun nazarına getirib dedi kim: Ey merdler! hoş geldiniz, deminde irdiniz. Ceddim canı içün havf itmen, size zararım yoktur, âlî himmetlerim vardır. Tumanbay ne tedbir itti ve şimdiye dek kande idi? ve şimdi gelmeden mûrad nedir?". Gelenler, Tumanbay'ın şehrin ileri gelenleri ile nasıl mektuplaştığını ve şu anda Kahire'yi nasıl işgal ettiğini anlattılar. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 8.

(412) Fetuih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 9.

(413) Pâdişah, Tumanbay'ın Kahire'ye girdiğini haber alınca askerlere silâhlanmalarını emretti ve sabahı bekledi. Bak, Keşfî, vrk. 104 b.

(414) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 9. Sâ'düddin, 2, s. 358. Yunus Paşa Kahire'ye Muharremin dördünde girdi. Bak, Muhyiddin Çelebi, s. 195.

(415) Sâ'düddin, 2, s. 358. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 110. Müneccimbaşı, vrk. 100 b. Yunus Paşa'nın maiyetine Hoca-Zâde Mehmed Paşa da verilmişti. Bak, Keşfî, vrk. 105. Şükrî, vrk. 44 b.

lamıştı. Bu arada, fedakârlıkta erkeklerden geri kalmak istemeyen kadınlar, ellerine geçirdikleri her şeyi binalardan ve pencerelerden Türk askerlerinin başlarına fırlatıyorlardı. Atılan şeyler arasında neft ve kaynar su da vardı (416). Bütün bu fedakârlıklarına rağmen Osmanlı kuvvetleri onalrı Kayıtbay köprüsüne kadar geri sürdüler (417). Fakat köprünün öteki ucunda yeniden tutunmalarına mani olamadılar. Gün bu suretle bitti. Ölenlerle yaralananların sayısı az olmayan bu savaşta (418) Osmanlılar pek başarılı değildiler (419). Osmanlıların yeni bir baskına karşı tedbirler aldığı, Tumanbay'ın da belki hiç uyumadan savunma için hazırlıklar yaptığı (420) o gecenin sabahında Yunus Paşa ile Ayas Ağa yeniden harekete geçtikleri vakit Kayıtbay köprüsünde yine bir direnme ile karşılaştılar. Onun için bir süre burada pek kanlı bir savaş oldu. Civardaki bir cami'in içine ve dışına mevzilenmiş olan Memlûk kuvvetlerinin mukavemetini kırmak mümkün olmadı. Onlar, bir gün evvelki gibi kadın erkek aynı cesaret ve kahramanlıkla dövüşüyorlardı (421). Bir ara Tumanbay'ın da bu camide bulunduğu Pâdişah'a bildirilince o, hemen harekete geçerek şehre kadar gelmiş (422) ve gerekli tedbirleri almış ise de savaştan yine bir netice alınmamıştı. Üçüncü gün Yavuz, bizzat Kahire üzerine yürüdü. Ancak Memlûklar, iki gün önce olduğu gibi şehirlerini ve evlerini aynı usullerle savunmaya devam ettikleri için Pâdişahın müdahalesi çok korkunç oldu, yani bir taraftan Türk topları Memlûkların tahkimli noktalarına yıldırıcı bir ateş açtı (423). Bir taraftan da Sultan Hasan camii yakınında toplanmış olan "kapu halkı", buldukları her şeyi Türk askerlerinin başına fırlatmakta tereddüd göstermeyen kadınları cezalandırmak için Kahire mahalle ve evlerine saldırarak eşi az görülen bir

(416) Lütfî Paşa, s. 262. Keşfî, vrk. 105 b. Sâ'düddin, 2, s. 359. "Fellâhân-ı Mısır'ın şerîre avretleri ve oğlanları mürtefi' binâlardan ve revzenlerden ve bazı hânelerden taş, toprak ve kazurat atmakla ve kazanlar ile sular kaynadub yukardan aşağıya dökmekle asâkir-i mansûre hayli muzayaka verdiler". Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 110. Zaim Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 270 a.

(417) Fetif-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 10.

(418) Aynı eser, s. 10.

(419) Bugünkü savaş sonunda Osmanlılar toplarını bırakarak geri döndüler. Bak, Şükrî, vrk. 44 b.

(420) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 10.

(421) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 11. Âlî, vrk. 256 b.

(422) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 12.

(423) Sâ'düddin, 2, s. 359.

şiddet gösterdiler (424). Bu şiddete rağmen savaş bir süre daha devam etmiş (425) ise de sonunda Memlûklar kaçmaya mecbur olmuşlardı. Onun için, şiddetle takib edilen bu kuvvetlerden bir kısmı esir edilmiş, bir kısmı öldürülmüş bir kısmı da Nil'i geçerken boğulmuştu (426). Kaçanlar arasında Tumanbay da vardı (427). Yedi (428) veya sekiz (429) muharrem 923 (30 veya 31 Ocak 1517) de meydana gelen bu olaydan sonra ikindi vaktinde otağına dönen ve Tumanbay'ın yakalanamayışına çok sinirlenmiş olan Pâdişah hırsını, yakalanmış olan binlerce Memlûk esirinin öldürülmesini emretmek suretiyle dindirdi (430). Memlûklara yardım eden Kahirelilerle o gün savaşta öldürülenlerin sayısı büyük bir rakama yükseliyordu (431). Osmanlılar bununla da yetinmemişler ve ertesi gün

(242) Evlere giren Osmanlı askerleri "yukarudan aşağıya bazı mühmelât atub o makule hıyânete ikdâm eden avretleri saçlarından sürüyerek çıkardılar ve hâneleri köşelerine memelerinden âhîn mıhlara berdâr olunub, cesetleri çürüyüb düşünce nice eyyâm" böyle asılı bıraktılar. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 110.

(425) Bazılarına göre savaş o gün öğleye kadar sürmüş ve sonra Memlûklar kaçmıştı. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 14. Bir kısım kitaplar savaşın o gün ve o gece devam ettiğini yazmaktadırlar. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 360. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 110. Müneccimbaşı, vrk. 100 b.

(426) 3879 numaralı kitap, vrk. 105 b. Richard Hartman, s. 124.

(427) Tumanbay "suret-i tebdil, câme tağyir kılıb sokakdan sokağa düşüb âkıbet şehr ucuna erib bir yonda süvar olub birkaç beyler ve biraz piyâde âdem birle şehr-i Mısr'ın virân mahalle sokağından taşra çıkub" kaçarken Silâhdar Kethûdası Ali Bey onları takib etmiş, yayaları yakalamış, fakat Tumanbay ile yanında bulunan birkaç beyi tutamamıştı. Onlar, Nil'e varmaya muvaffak olmuş ve bir gemiyle Sâid tarafına geçmişlerdir. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 14. Sâ'düddin, 2, s. 360. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 110. Tumanbay "birkaç âdemisiyle Mağrıb çarşusundan çıkıb andan Çize yakasına geçti." Bak, Şükrî, vrk. 45 b. Tumanbay, Çize yakasına geçmeye muvaffak oldu. Bak, Süheylî, vrk. 24 b. Tumanbay kaçtığı vakit yanında 7 kişi vardı. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 486.

(428) Keşfî, vrk. 106 b.

(429) Sâ'düddin, 2, s. 360. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 110. Müneccimbaşı, vrk. 100 b.

(430) Esirlerin sayısı 3000 den fazla idi. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 14. Ele geçen 4800 Memlûk askeri Pâdişah'ın emriyle ördürüldü. Bak, Lütfî Paşa, s. 263. "Ümerâ-yi çerâkeseden sekiz yüz" kişi öldürüldü. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 360. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 110. Müneccimbaşı, vrk. 100 b.

(431) "Ol ma'rekede katlolunan eşkiya-yi çerakesinin adedi elli bin olduğu elsine-i cumhurda meşhurdur,,. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 110. Sâ'düddin, 2, s. 360. "Çerakese ve ehl-i Mısır'dan altmış bin âdem mâktûl ve sekiz yüz neferi esir olub anlar dahi emr-i humâyûnla katlolundular". bak, Müneccimbaşı, vrk. 100 b.

yeniden Kahire mahallelerinde ve evlerinde yaptıkları araştırmalar sonunda ele geçirdikleri savaşçı çerkeslerin hepsini öldürmüşlerdi. Yavuz'un, şimdiye kadar Remle ve Gazze'deki hareketi hariç olmak üzre (432) Mısır seferine çıktığından bugüne kadar, insanlara bu derece merhametsiz davrandığı görülmemişti. Anlaşılıyor ki Memlûkların, Kahire baskınında Türk askerlerinin bütününü öldürmüş olmaları, şehri kurtarmak üzre harekete geçen Türk birliklerine karşı Kahire halkının kadınlı erkekli takındıkları düşmanca tavır, onun merhamet duygularını büsbütün karartmıştı. Bundan dolayı ele geçen suçluların hiçbiri ölümden yakasını kurtaramadı (433). Ancak savaştan iki gün sonra idi ki Pâdişah'ın emriyle "münâdîler" Kahire sokaklarında emân-i Sultan Selim İbn Osman deyu nidâ" ettiler (434). Bu ilândan sonra suçlu olub da teslim olanlar affedildiler, aksi hareket edenler yakalanınca hemen öldürüldüler. (435). Bununla beraber Kahire'de bir türlü sükûnet hasıl olamadı. Bunun sebeplerini idarenin yabancı bir ele geçmesinde, halkın Tumanbay'a olan sevgisinde ve onun giriştiği cüretkâr teşebbüsler sonunda yeniden şehre ve belki de bütün memlekete hâkim olacağını düşünmesinde aramalıdır. Halbuki her tarafa fetih - nâmeler göndermiş olan Pâdişah, bir an önce Kahire'ye girerek kazandığı büyük zaferlerin

(432) Bak, s. 158.

(433) O kadar çok insan öldürülmüştü ki onların meydanda kalan cesetlerinden çok pis bir koku meydana geldi. Bunun üzerine öldürülenler Nil nehrine atılmaya başlandı. Fakat bu defa nehrin suları bozuldu. Bu pis kokudan dolayı Pâdişah'ın çadırı bile uzaklara götürülmek mecburiyetinde kalındı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 364.

(434) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 15. Bir affın lüzumunu Pâdişah'a Hayırbay tavsiye etmişti. Pâdişah ile yapılan bir konuşmada o, "her kim ki bakiyye-i çerâkeseden gelüb âstane-i Pâdişah-i âlem-penâha ilticâ eyleye, ol kimesne emân ile afv-i Pâdişâhîye mazhar olur ve min ba'd cerâyim-i ef'allerine kalem-i afv ü hata çekilür ve anlar ki bir yerde pinhân olub gelmiyeler, her kande haberleri alınub bulunurlar ise hem kendüler ve hem pinhân edenler salb ve siyâset olunur" demişti. Bak, Süheylî, vrk. 25 a. Böyle bir tavsiyenin Pâdişah Vastaniyye'ye geldiği vakit yapıldığını yazanlar da vardır. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 108.

(435) Süheylî, vrk. 25 a. Hammer, Yavuz'un umûmî bir af ilân ettiğini, fakat sözünde durmayarak kendisine teslim olanları öldürdüğünü yazıyorsa da, bunun doğru olduğu çok şüphelidir. Çünkü önce Yavuz, kayıtsız ve şartsız bir af ilân etmemiştir. İkincisi de gelip teslim olanlar sadece af değil, aynı zamanda Pâdişah'ın ihsanlarına mazhar olmuşlardır. Bak, Süheylî, vrk. 25 a. Yavuz, kendisine teslim olmayan emîr Kurtbay'ı bile affetmeyi bir an düşünmüş, fakat onun sarfettiği ağır sözler bu imkânı ortadan kaldırmıştı. Bu zat ile Yavuz'un karşılıklı konuşmaları için bak, Süheylî, vrk. 25 a - 26 b. Hammer, 4, s. 215.

meyvesini bu suretle devşirmek ve belki de hutbede kendi adının Arablar tarafından zikredildiğini duymak istiyordu. Fakat şehirde sükûnet hâsıl olmadığı için bu mümkün olmadı. Ancak bu sıkıntılı anında onu biraz ferahlatan bir haber geldi. Bu, Osmanlıları türlü yerlerde türlü şekilde büyük zararlara uğratmış olan Canbirdî Gazâlî'nin teslim olma haberiydi. Ridâniyye savaşından sonra Salihiyye tarafına kaçmış olan bu zat, artık yapılacak bir iş kalmadığına hükmederek, affı için Pâdişah'a ricacılar göndermişti. Bu dileği kabul eden ve ayrıca kendisine çok iltifatta bulunan Pâdişah (436) ona aynı zamanda Sofya sancağını verdi (437). Ancak Gazâli'nin teslim oluşu da fitnenin sona ermesine hizmet etmemişti. Çünkü, Kahire'deki sokak savaşlarını kaybettikten sonra Tumanbay, Nil'i geçerek karşı tarafta Manfalût yakınında durdu (438). Savaştan kaçıp kurtulanlardan bir çoğu da onun yanına gelmişlerdi (439). Bunlar o civardaki Arab kabîlelerinden, özellikle

Canbirdî Gazâli teslim oluyor.

(436) Sâ'düddin, 2, s. 364.

(437) Ferîdûn Bey, 1, s. 487. Gazali'nin, Osmanlılara hangi tarihte dehalet ettiği pek belli değildir. Bazılarına göre o, Ridâniyye savaşının kazanıldığı günün gecesinde Hayırbay vasıtasıyle affını istemiş ve bu kabul olunmuştu. Bak, Şükrî, vrk. 44 b. Bazılarına göre ise, Tumanbay'ın Kahire'de yaptığı 3 günlük savaşı kaybetmesinden sonra Osmanlılara teslim oldu. Bak, Keşfî, vrk. 107 b. "Ol zaman ki Tuman Şah Ridâniyye savaşından kaçıb Sâid tarafının cânib-i şarkıyyesine revâne olmuşdu. Canbirdî Gazzalû adlı bir bey vardı. Tuman Şah'la bile gitmeyüb gerisine Gazze tarafına dönüb revâne olmuşdu. Yürüyüb bahr-i Reml ağzında beled-i Salihiyye (ye) erişib, karar eyleyib, Tumanbay tekrar Mısır'a gelib üç gün ceng edib yine sınıb gittiğin işidib erkân-i devlete âdem salıb ahid-nâme taleb eyledi. Sultan-ı Rûm dahî ziyân itmemeğe kasem yâd idib, ahid-nâme gönderib, Canbirdî Gazzâlû şâd olub yanında cem'olan beyleri alıb 300 mikdâr cündi ile göçüb Şâh-i Rûm ordusuna revâne oldılar. Birkaç gün yürüyüb, yakın erib, haber olub, çavuşlar karşı varıb, istikbâl kılıb Yunus Paşa katında bâr-gâhlar kurulub erib ârâm ittiler. Âdemlerin şehr içre bir mahalleye kondurub hıfz ittiler. Bir gün Sultân-ı Rûm dîvân idib Gazzâlü'ye ve yanında olan beylere hil'at virib, girüb dest-bûs-i Şâh kılıb, taşra gelib otaklarına erib karar ittiler. Bak, Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 15. Gazâlî, 16 Muharrem'de (8 Şubatda) teslim oldu. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 486. Canbirdî Gazâlî, "akıbet cây-i güriz bulamayub şikak ve sitizden el çeküb emîr-i rûşen Hayırbay vesâtatiyle arz-ı ubudiyyet ve inkiyâd idüb elinde tîğ u kefen ve gerdeninde resen birle bâb-ı saâdete gelmişidi". Bak, Tarihü'l-İbtihac, vrk. 49 b. Kahire baskını esnasında "Canbirdî Gazâlî, tîğ-ı Şehenşâhîden can kurtaramayacağını bildi ve Hayre Bey (Hayırbay) vasıtasiyle gelüb dergâh-ı Pâdişah'a kul oldu ve hil'at-ı nevâziş ve afv-ı sultânîden behre-mend oldu". Bak, Şâhî Tarihi, vrk. 463 a.

(438) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 15.

(439) Tumanbay'ın etrafında toplananların sayısı iki bin kadardı. Bak, Süheylî, vrk. 24 a. Şükrî, vrk. 45 a.

"Havvara (Hawwara) urbânından nusrat ve müzâheret taleb eylediler ve üç sene öşr ve haraç" dan muaf tutulacaklarını va'd ettilerse de bunlar, "biz bir bölük urbân tâifesiyüz, tüfenk cengine kudretimiz yokdur" demek suretiyle Tumanbay'a yardıma yanaşmadılar (440). Bu halden bü-

Tumanbay'ın itaat edeceğini bildirmesi gerçekleşmedi.

yük üzüntü duyduğu muhakkak olan Tumanbay, ihtimal Gazâli'nin teslim olduğunu da işittiği için, bu teslim tarihinden bir gün sonra yani 17 Muharrem'de (9 Şubatda) (441) kadı Abdü's-Selâm'ı Pâdişah'a göndererek itâat edeceğini bildirdi (442). Bu isteği memnuniyyetle kabul eden Pâdişah, ona bir "eman - nâme" gönderirken Hayırbay ve Paşalar da birer mektup yollamışlardı (443). Ancak Tumanbay'ın bu sıralardaki faaliyyeti dikkate alındığı takdirde, böyle bir isteğin vukubulduğunu şüphe ile karşılamak gerekir (444). Çünkü bu sıralarda onun etrafında beş altı bin kişi toplanmış (445), ayrıca Ridâniyye savaşından kaçabilen Fayyûm kâşifi Cânim Seyfi bir iki bin kişi ve 400 sandal ile onun yanına varabilmişti (446). Bundan dolayı Tumanbay, itâat etmek şöyle dursun, yanındaki 7-8 bin kişilik bu kuvvetle Pâdişah'ın "cezîre-i Vastâniyyede" ki karargâhına

Tumanbay'a ihânet.

bir baskın yapmayı bile tasarladı (447). Ancak, birkaç defa ihânete uğradığı iddia olunan Tumanbay, bu defa gerçekten bir sadakatsızlığın şahidi oldu. Çünkü Cânim Seyfi ile ümerâdan Ebû Hamza adlı birisi, Memlûkların, artık her şeyi kaybettiklerini kabul ediyor ve bundan sonra yapılacak olan herhangi bir hareketten fayda ummayorlardı. Bu sebepten dolayı Tumanbay'ın tasarladığı son baskını lüzumsuz gören ve Yavuz'a sığınmayı çıkarlarına daha uygun bulan

(440) Süheylî, vrk. 26 b. Şükrî, vrk. 45 b. Osmanlılar ile kuzey Afrika hariç olmak üzere top, müslüman dünyasında az biliniyordu. Merc-i Dâbık savaşından önce Suriyelilerin çoğu top görmüş değillerdi. Mısır'da araplar ise "ateş saçan" insanlara karşı savaşmaktan kaçınıyorlardı. Bak, Barthold, s. 379. Barthold'ün şu son hükmü her halde hatalı olmalıdır. Çünkü ateş saçan toplara rağmen Mısır'da Memlûklar ve Arab'lar, yılmadan çarpışmışlardır. "Saîd diyârının sultanı ibn Ömer", Tumanbay'a tâbi' olmayı uygun görmediği için Yavuz'a sığınmış ve çok itibar görmüştü. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 16.

(441) Ferîdûn Bey, 1, s. 487.

(442) Sâ'düddin, 2, s. 365.

(443) Ferîdûn Bey, 1, s. 487.

(444) Tumanbay böyle bir istekte bulundu ise, bunun samîmî olmadığını ve zaman kazanmağa ma'tûf bir hal olduğunu kabul etmek daha doğru olur.

(445) Süheylî, vrk. 27 a. Şükrî, vrk. 45 b.

(446) Süheylî, vrk. 27 a. Şükrî, vrk. 45 b.

(447) Süheylî, vrk. 27 a. Şükrî, vrk. 45 b.

(448) bu iki zat, üç dört yüz kişiye varan maiyyetleriyle birlikte Tumanbay'ın karargâhından gizlice ayrılarak Pâdişah'ın yanına gelmişler ve onu, yapılacak baskından haberdar etmişlerdi (449). Bunun üzerinedir ki Tumanbay, Pâdişah'ın karargâhına yapacağı baskından vaz geçerek bir gece yeniden Kahire'ye girmeğe teşebbüs etti, fakat sabaha kadar yaptığı saldırıdan hiçbir netice alamayarak tekrar Cîze tarafına kaçtı (450). Pâdişah bu defa onun üzerine Cânim Seyfi komutasında sandallarla Nil üzerinden kuvvetler sevk etti. Birkaç bin kişiden ibaret olan bu kuvvetlerin elinde toplar da vardı (451). Fakat bunlar, Memlûklarla yapılan ve iki gün süren savaşta bir başarı kazanamayarak Kahire'ye doğru çekil-

Yavuz'un Kahire'ye girişi.

diler (452). İşte ı ve buna benzer hallerden çok sıkılan Yavuz, bu saldırı ra bir son vermek üzre Arab âdet ve geleneklerini iyi bilenlerle müşaverede bulundu ve bu arada Gazali'den de sükûnetin nasıl sağlanabileceği hakkında fikirlerini sordu. O, hemen Kahire'ye girilip yerleşilmesini tavsiye etmişti (453). Pâdişah'ın bu tavsiyeyi ne derece dikkate aldığını bilmiyoruz. Gerçek olan şudur ki Yavuz 23 Muharrem 923 (15 şubat 1517) de parlak bir zafer alayı ile Kahire'ye girerek (454) kaledeki "Yusuf Nebî Aleyhisselâm tahtına" oturdu (455). İşte bu tarihten sonradır ki Yavuz Mısır sultanı olarak görülmeye başlandı, adına paralar basıldı; 28 Muharrem Cuma (20 Şubat) günü Kahire

(448) Süheylî, vrk. 27 a. Şükrî, vrk. 45 b.

(449) Bu olay ile daha önce yapılması düşünülmüş olan baskın arasında bir benzerlik görülüyor. Bak, s. 172.

(450) Süheylî, vrk. 27 a. Şükrî, vrk. 45 b.

(451) Süheylî, vrk. 27 a.

(452) Tumanbay'a yardım edeceklerini söylemiş olan Araplar, toplu ve tüfenkli olan bu savaşa katılmamışlardı. Onlar yalnız çapul düşünüyor ve hangi taraf galip gelirse onunla birlikte hareket etmeyi daha uygun görüyorlardı. Bak, Süheylî, vrk. 27 a. "Arab'lar henüz görmemiş oldukları topların ilk atılışında çekildiler". Bak, Hammer, 4, s. 217. Bu savaşta Türklerden 6 - 7 bin Çerkeslerden de 4 bin kişi öldü. Bak, Süheylî, vrk. 29 a. Şükrî, vrk. 47 a. Hammer, 4, s. 218.

(453) "Etrafta olan Arabların fitnesi kesilmeyüb Şâh-i Rûm bî-huzur olub dîvan idüb Gazzâlü'yi kığırdıp meşveret kılıcak Gazzâlü didi kim ey Şâh-i Cihan tavâif-i Arab bu hal ile gelmiştir. Buna incinmek olmaz. Amma fitne şol vakit basılır ki Şâh-i Cihan Mısır kalesine çıkıb taht-i Yusuf üzre karar eyleye". Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 15.

(454) Ferîdûn Bey, 1, s. 487. Keşfî, vrk. 107 b. Sâ'düddin, 2, s. 365. 3647 numaralı kitap, vrk. 160 a. Pâdişah, Kahire'ye Muharremin 24 ünde girdi. Bak, Muhyiddin Çelebi, s. 195. Kahire'ye 22 Muharremde girildi. Bak, Âlî, vrk. 256 b. Yavuz, 20 Muharremde Kahire'ye girdi. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 101 a. Pâdişah, Kahire'ye 18 Muharremde girdi.Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 15.

(455) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 15.

camilerinde yine onun adına hutbeler okundu (456); Pâdişah'ın şehre girmesi münâsebetiyle eğlenceler tertiplendi (457). Bu olayı duyanlar, isteyerek veya istemeyerek onu tebrik ettiler. Bunların arasında Nablus şeyhlerinden emîr Tarabay bin Karaca da vardı (458). Bu zat Pâdişah'ın "taht-i Yusuf" a oturduğunu duyduğu vakit çok memnun olduğunu ve bu yüzden "secde-i şükürler" yaptığını bildiriyor (459), bununla yetinmeyerek Yavuz'a "Pâdişah-i İslâm" ünvanını veriyor ve ona nusret diliyordu (460). Fakat bütün bu hallere rağmen Kahire'de büsbütün bir huzur ve sükûnet hasıl oldu ve rahat bir hayat başladı denilemezdi. Bununla beraber Türklere karşı direnme gücü gün geçtikçe azaldı, bu güç

Tumanbay, Osmanlı elçisini yine öldürdü.

Tumanbay'ın yaptığı cesûrâne ve fakat başarısız saldırılar sonunda ise daha da zayıfladı. İhtimal bundan sonradır ki Tumanbay, Kadı Abdü's-Selâm'ı Osmanlılara göndererek, anlaşmak üzre, bir murahhas yollamalarını istedi. Halîfenin ve dört mezheb kadılarının da işe karışması ve ihtimal bunların tavassutu üzerine Pâdişah, Tumanbay'ın dileğini kabul etmiş, elçi olarak eski Anadolu defterdarı Mustafa Çelebi'yi halîfenin ve Hayırbay'ın bir mektubu ile birlikte ona göndermişti (461). Elçinin maiyetine ayrıca 500 kişilik bir silâhlı kuvvet verilmişti (462). Böylece Memlûk karargâhı civarına gelen Mustafa Çelebi, askerlerine gerekli düzeni verdikten sonra, birkaç kişi ile birlikte Tumanbay'ın yanına gitti ve Pâdişah'ın mektubunu sundu. Söylendiğine göre elçinin götürdüğü mektupta çok mülâyim teklifler bulunmakta ve bilhassa hutbe ve sikke Yavuz'un adına olmak üzre, Tumanbay yine Mısır sultanlığında bırakılmakta idi (463). Fakat, eğer bilmediğimiz daha başka zorlayıcı sebepler yok ise o günkü durum, böyle bir teklifin yapılacağını aslâ gerektirmemekte idi. Çünkü en büyük güçlüklere göğüs gerilerek büyük savaşlar kazanılmış, Mısır toprakları baştan başa işgal edilmiş ve şimdi sadece çete savaşlarını çok ileri geç-

(456) Bak, Bu kitabın hilâfet bahsı.

(457) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 15.

(458) Topkapı Sarayı Arşivi, 6341 (30).

(459) Aynı vesika.

(460) Aynı vesika.

(461) Ferîdûn Bey, 1, s. 487. Mustafa Çelebi ile birlikte Tumanbay'a nasihatta bulunmak üzre 4 mezhep kadısı da yola çıkarıldı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 365.

(462) Bu askerler, elçi heyetini Arablardan koruyacaklardı. Bak, Süheylî, vrk. 29 b. Hammer, 4, s. 218.

(463) Pâdişah, "sultan Tumanbay'a ve yanında olan ümerâya mektublar yazulsun. Olan oldu. Ahd u yemin eylesinler ve hutbe ve sikkeyi bizim namımıza eylesunler, gene kemâkân mezbûru saltanat-i Mısr'a ibka eyleyeyim deyu buyurdular". Bak, Süheylî, vrk. 29 b. Hayırbay'ın muhalif olduğu bu fikri Pâdişah'a Yunus Paşa telkin eylemiş bulunuyordu. Bak, Hammer, 4, s. 219.

meyen direnmelerden başka bir şey kalmamıştı. Bu direnmeler ise büyük ve azimli Türk Pâdişahının ne cesaretini kırabilecek, ne de onu emellerinden uzaklaştırabilecek mâhiyette idi. Tersine olarak, bu direnmeler Yavuz'un sabrının ve merhametinin gittikçe tükenmesine ve Memlûklara karşı daha şiddetli hareket etmesine sebep olmuştur ki kanaatımıza göre bu, Selim'in karakteri dikkate alındığı takdirde, en doğru bir istidlâldir. Belki de Pâdişah, Tumanbay'ı ele geçirmek için yukarıda söylediğimiz teklifleri yapmıştır. Çünkü Tumanbay'ın Pâdişah'a iltica etmek isteyişinin başta gelen sebebi, Nil'in batısına geçerek Kudüs ve Şam taraflarına gitmek için (464) zaman kazanmaktı. Diğer taraftan Tumanbay'ın kendi fikriyle hareket edemediği, bir takım baskılara maruz bulunduğu ve yanında bulunanların telkinlerine uyarak hislerine mağlub olduğu görülmektedir. Belki de bu sebeplerden dolayı o, Türk elçisini öldürdü, maiyetindeki kuvvetlere hücum etti (465) ve sonra da düşünülen semte doğru harekete geçti.

Pâdişah'ın Tumanbay'ı ta'kibi.

Elçisinin öldürüldüğünü duyan Yavuz, bu harekete çok sinirlendi ve bu yüzden, belki de affetmeyi düşündüğü esir çerkes emîrlerinin ve askerlerinin hepsini öldürttü (466). Ancak bu tedhiş hareketi de fazla bir şey sağlayamadı. Bir an gel-

(464) Sâ'düddin, 2, s. 365. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 111.

(465) Tumanbay, Pâdişah'a itâat edecekti. Fakat yanında bulunanlar ve özellikle Şâd Bey "vallah sen kendü halin bilürsin. Lâkin biz, ihtiyârımız ile düşmen elinde ölmeyi ihtiyâr eylemeziz didi ve sâir havdârları olanlar dahi ana tâbi olub inad eylediler ve risâlet ile varan âdemleri âlem-i hayattan kaldırmak evlâdır" diyerek Osmanlılara hücum ettiler. Bak, Süheylî, vrk. 30. Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab müellifi ise Tumanbay'ın müracaatından bahsetmemekte, sadece Pâdişah'ın kendisini da'vet ettiğini yazmaktadır. Ona göre "ol tarafta Mısır kadıları dahi yürüyüb Sâid diyârına girüb, şehr-i Manfalût'a yakın erib Tuman Şâh'a haber olub âdemler gönderib, kadılara karşı gelib, buluşub Tuman Şah bâr-gâhına erib baş koyub, sultan-i Rûm nâmesin sunub da'vetin haber virdiler. Tuman Şâh, nâmeyi alıb, yüzüne sürüb mührün götürüb mütalâa kılıb, Şâh-i Rûm kendüyi da'vet kıldığın bilib beylerine bildirince, kavm-i çerâkes-i bi-akl işitib râzı olmayıb, bizden evvel varıb tâbi olanlara ne oldu kim bize ne ola didiler". Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 16. Düşmandan ne kadar insan öldürülürse o kadar fayda sağlanır mülâhazasıyle elçiyi ve yanındaki birkaç adamı öldürdüler. Askerler geri döndü. Bak, Süheylî, vrk. 30 a. Şükrî, vrk. 47 a. Memlûklar, Mustafa Çelebi'yi ve onunla birlikte olanların hepsini öldürdüler. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 487. Sâ'düddin, 2, s. 366. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 111. Tumanbay, Hanefî kadısı İbnü'ş-şahne ile kardeşini de uldürdü, diğerleri kaçtılar. Bak, Richard Hartman, s. 123.

(466) Öldürülen emîrlerin sayısı 64, askerlerin sayısı ise 3-4 bin kadar idi. Bak, Süheylî, vrk. 30 a. Daha önce 2 bin çerkes öldürülmüş ve 500 ü de hapsedilmişti. Osmanlı elçisinin öldürülmesi bunların da cellâda verilmesine sebep oldu. Bak, Muhyiddin Çelebi, s. 195. "Altmış beyin başı kesilerek mahbus olan 3-4 bin Memlûk da kılıçtan geçirildi". Bak, Hammer, 4, s. 218.

di ki yollar kesildi, gıda maddeleri gelmemeye başladı ve bu sebepten ordugâhta sıkıntıya düşüldü (467). Bunun üzerine Pâdişah, Tumanbay'ı yakalamak için bizzat harekete karar verdi ve hemen bir kısım askeri gemilerle Nil'in karşı tarafına geçirtmeye başladı. Fakat tam bu esnada Tumanbay'ın yeni bir hücumu, Osmanlıları tehlikeli bir hale düşürdü. Ancak Pâdişah'ın acele yardımcı kuvvetler göndermesi ve bir taraftan da Gazale kabilesi şeyhi emîr Hammad'ın (468) Tumanbay'ı tehdidi (469) durumun düzelmesine ve Tumanbay'ın Ehram dağına doğru çekilmesine sebep oldu. İşte bu esnada Tumanbay'a bir mikdar asker-

Tumanbay'da ümitsizlik.

le dostu Kait Recebî (Qait Radjabi) (470) iltihak eyledi. Bununla beraber mücâdeleye atılmış olanlarda bundan sonra her şeyin sona ermek üzre olduğunu gösteren bir ümitsizliğin başladığı sezilmektedir. Çünkü bu anlardadır ki Ridâniye savaşından sonra husule gelen olayları ve bu arada Hayırbay ile Gazâli'nin ihânetini anlatan Arabça bir kaside söylendi (4ü1) ve bu kaside "ehramın bir dağı üzerine hakk" edildi (472). Fakat bu ümitsizlik içinde bile gayretli Tumanbay ile vatansever arkadaşları, Dehşûr'a (473) giderek 3 yıllık vergiden muaf tutulacaklarını vadetmek suretiyle etraflarına çok mikdarda insan topladılar ve bunları Şad Bey'in komutasında yeniden bir savaş için hazırlamaya başladılar. Bu hazırlıkları ve Arab kabilelerinden bazılarının

Canbidî Gazâli'nin görevi.

Tumanbay'a katıldığını duyan Yavuz, bunlara nasihat etmek ve gerekenlerin hakkından gelmek üzre Canbirdî

(467) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 17.

(468) Bu emîrin adı Süheylî ve Şükrî'de Hammad, Hammer'de ise Cemad olarak geçmektedir. Bak, Süheylî, vrk 330 b. Vükrî, vrk. 48 a. Hammer, 4, s. 218.

(469) Gazale'liler, Memlûklara Allah sizin devletinizin zevâlini istediği için üzerinize böyle büyük bir Pâdişah'ı musallât kıldı. Ya ona itâat ediniz veya bir taraia çekiliniz, aksi takdirde biz de size hücum edeceğiz dediler. Bak, Süheylî, vrk. 30 b.

(470) Süheylî'de bu zatın adı ت رحي olarak geçmektedir. Bak, Süheylî, vrk. 31 a. Hammer'de ise bu isim قائد راني diye geçmektedir. Bak, Hammer, 4, s. 218.

471) Kait Racebî, bu esnada Tumanbay'a. "Hakka ki sizin reyiniz ile âmel olmak evlâ idi. Lâkin el hükmü-lillâh Bâri. tafsil buyurduğunuz vakayi ne olaydı bir yerde sebt-ü tahrir olunaydı. Bundan sonra gelenler görüb keyfiyyet-i ahvâl ve sa'-yi a'mâl üzre olan a'mallerden habîr olub niceler ibret-pezîr olaydı didikte cümlesi makuldur deyü ümerâ ve a'yân Tumanbay ile ma'an kalkıp Tumanbay bedîhî inşâya başlayub Şâd Bey eline kalem aldı". Bak, Süheylî, vrk. 31 a, b.

(472) Hammer, 4, s.219.

(473) Dehşûr, Kahire'nin kuzey batısında, Nil'in batı sahilinde bir yerdir. Bak, İslâm Ansiklopedisi, Dehşûr maddesi.

Gazâli'yi görevlendirdi (474). Bunun üzerine 500 Memlûkle harekete geçen Gazâli Arabların ordugâhını ansızın basarak onlardan bir kısmını öldürdü, kadın ve çocuklarını esir etti ve bunları Kahire'nin Rumeli çarşısında sattırdı (475). Bu hal Arabların büsbütün çileden çıkmalarına ve Seyyidi Yahya idaresinde toplanarak daha da kötü hareket etmelerine sebep olmuştu (476). Fakat biraz önce de söylendiği gibi her kötü hareket Pâdişah'ı, isyancılar hakkında daha şiddetli tedbirler almaya sevk ediyor-

Tumanbay'a gönderilen son elçi.

du. Bununla beraber Pâdişahın, Vezir-i A'zam Yunus Paşa'nın tavsiyelerine uyarak, Tumanbay'a yeniden bir elçi gönderdiği söylenmektedir. Bu elçi Tumanbay'a daha önce yapılan teklifleri yeniliyecek ve bunlar üzerinde müzakerelerde bulunacaktı (477). Fakat Tumanbay'a şimdiye kadar gönderilmiş olan elçiler öldürüldüğü için bu defa, Yavuz'a sığınmış olan Memlûk emîrlerinden birisinin gönderilmesi düşünüldü ve bu sebepten elçilik görevi, "vaktiyle Sultan Gavri'nin ambar müfettişi bulunan emîr Hoşkadem'e verildi (478). Ancak Dehşûr'da Memlûk komutanı Şad Bey (Shâdbak) ile buluşan Hoşkadem, bir anlaşmaya varamadı. Aksine olarak ikisi arasındaki tartışmalar o kadar sertleşti ki sonunda bu iki zat vuruştular. Memlûk kuvvetlerinin de işe müdahalesi, Osmanlı elçisinin geri dönmesine sebep oldu (479). Bundan sonradır ki, olayları kesin surette bitirmeğe karar vermiş olan Yavuz, 21 Safer'de (15 Martda) Birketü'l-Habeş'de karargâhını kurdu (480). Kahire'de Vezîr-i A'zam Yunus Paşa idaresinde bırakılmış olan 40 bin kişi hariç diğer kuvvetler Pâdişah'la birlikte idi (481). Burada bir süre hazırlık yapan Pâdişah, 923 Rebî'ül-evvelinin

(474) Şükrî, vrk. 46 b. Gazâli'ye Pâdişah "Arab'ın fitnesi basılmadı, imdi emrim budur ki asker-i Rûm'dan âdem alub ol harâmilerin hakkından gelüb kentlerin talan edesin" demişti. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 18.

(475) Hammer, 4, s. 219. Gazâli'ye esir düşen kadın ve çocukların sayısı 4 - 5 bin idi. Bak,Sühey lî, vrk. 34 a. Şükrî, vrk. 46 b.

(476) Süheylî, vrk. 34 a.

(477) Hammer, 4, s. 219. Bu elçi Selim'in ağzından şu sözleri söyleyecekti: Eğer Tumanbay "terk-i cidâl eyleye, girü kendi vilâyetlerine temkin üzre temekkün ittirmemiz mukarrerdir. Lâkin inad ve muhâlefet üzre inad ve muhâlefet ederlerse bir vechile mürüvvet ve merhamet yolundan âmel olunmayub kendü keyd-i elîm ve azâb-i azîme bâis olmuş olur" diyecekti. Bak, Süheylî, vrk. 34 b. Eski teklifler için bak, s.

(478) Hammer, 4, s. 219. Süheylî, vrk. 34 b. Şükrî, vrk. 50 a.

(479) Süheylî, vrk. 35 a. Şükrî, vrk. 50 a. Hammer, 4, s. 219.

(480) Ferîdûn Bey, 1, s. 487. İ. H. Dânişmend, 2, s. 31. Yavuz Sultan Selim, Birketü'l-habeş ordugâhına Rebî'ül-evvel'in ikisinde (25 Martta) geldi. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 18.

(481) Şükrî, vrk. 50 a. Süheylî, vrk. 35 b. Hammer, 4, s. 220.

birinci (24 Mart 1517) günü ordusunu Nil'in karşı kıyısına geçirmeğe başladı (482). Ancak durumu yakından izlemekte olan ve yanında toplanan on bin kişiye çok güvenmiş olduğu anlaşılan Memlûk komutanı Şad Bey'in, Rebî'ül-evvel'in ikinci günü (25 Mart) (483) Osmanlı kuvvetlerine saldırdığı, fakat bir başarı sağlayamadığı, yanındaki kuvvetlerden bir kısmının dağıldığı, bir kısmının öldüğü, kendisinin de 500 kişilik bir kuvvetle Tumanbay'ın yanına kaçabildiği söylenmektedir (484). Fakat bundan sonra bile yılmayan Tumanbay, yeniden asker toplama teşebbüsüne girişmiş, fakat bundan bir netice alamadığı için Ümmü'd-Dînâr taraflarına çekilmek zorunda kalmıştı (485). Bundan sonradır ki Tumanbay'a, yeniden kuvvetlenme imkânı veya kaçma fırsatı bırakmış olmamak için Yavuz Sultan Selim, yanında Sultan Kansu Gavri'nin oğlu Muhammed olduğu halde (486) Rebî'ül-evvel'in üçüncü günü (26 Mart) Nil'in karşı tarafına geçerek (487) fener ve meş'alelerin ışığı altında Memlûkların peşine düştü ve ertesi gün öğle vaktine kadar onları izledi (488). Hayırbay ile Canbirdî Gazâli ve Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa, ta'kib işine daha sonra da devam ettiler (489), o gün o gece durmadan at koşturdular ve ertesi gün öğle vaktinde Memlûklara yetiştiler (490). Artık direnme imkânı kalmadığını anlamış olan Tumanbay kaçmak istemiş ise de muvaffak olamamış ve Osmanlılara esir düşmüştü (491).

Tumanbay'ın yakalanışı.

(482) Ferîdûn Bey, 1, s. 488.

(483) Richard Hartman, s. 123.

(484) Süheylî, vrk. 36 a. Şükrî, vrk. 50 b.

(485) Süheylî, vrk. 36 b. Şükrî, vrk. 50 b.

(486) Süheylî, vrk. 35 b.

(487) Ferîdûn Bey, 1, s. 488. Sâ'düddin, 2, s. 366. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 111.

(488) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 19.

(489) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 19. Tumanbay'ı ta'kib edenler arasında Şehsuvaroğlu Ali Bey de vardı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 366. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 112. Müneccimbaşı, vrk. 101 a.

(490) Sâ'düddin, 2, s. 366. Kaynakların bir kısmının bahsettiği Canbirdî Gazali ile Tumanbay vuruşması ihtimal bu anda meydana geldi. Bak, Süheylî, vrk. 37 a. Şükrî, vrk. 50 b, 51 a.

(491) Tumanbay'ın yakalanışı hakkında türlü kaynaklarda türlü bilgiler vardır. Bunlardan birisine göre, Tumanbay, Hasan İbn Mur'i adındaki Arab şeyhine başvurarak yardım istemişti. Şeyh, kendisini iyi karşılamış ve onu bir mağaraya gizlemişti. Girilirken bir kişiye yol verebilen, fakat içerisi çok geniş olan bu mağarada Tumanbay tamamiyle güven altında görülüyordu. Ancak, Şeyh Hasan, annesinin aksini tavsiye etmesine rağmen Tumanbay'ı, Hayırbay, Gazali, Ferhad Paşa ve Yeniçeri Ağası Ayas'a teslim etmek istedi. Bunu belki de anlamış olan Tumanbay, yanındakilere, rüyasında gördüğü Peygamber Hz. Muhammed tarafından Cennete dâvet edildiğini, bu sebepten dolayı kendisini terk edebileceklerini söylemiş, kılıcını belinden çıkararak yere atmış ve bu suretle teslim olmaya hazırlanmıştı. Arkadaşlarından hiçbirisi onu terk etmek istemiyordu. Ancak, biraz sonra Türklerin görünmesi durumu birdenbire değiştirdiğinden yanındakiler vuruşa vuruşa o dar yerden çıkıp Ahmed İbn Bakar'a sığınmışlardı. Fakat Gazâlî, vuruşanların içinde Tumanbay'ın bulunmadığını farketmişti. Onun için Hasan İbn Mur'i'nin delâleti ile mağaraya giren Hayırbay ve Ayas Ağa, Tumanbay'ı her şeye razı olmuş bir halde buldular. Onun yanına giden Ayas Ağa "sağ elinizi sol üstüne kon dedi. Ol dahi muhalefet eylemedi. Elini bir dest-mâl ile bağlayub bir ata bindirdiler ve cümle piyâde ve süvâr asker önüne düşüb alay ile mezbûru otâk-i gerdûn-nıtâk-ı Pâdişahî tarafına müteveccih, müjde için âdemler irsal olunub i'lâm eylediler". Bak, Süheylî, vrk. 40 a - 42 b. Şükrî'de de hemen hemen aynı bilgilere rastlanır. Yalnız farklı olarak burada Hasan İbn Mur'i'ye Osmanlıların bir mektub gönderdiği ve onu tehdid ederek Tumanbay'ı istedikleri yazılıdır. Bir de Tumanbay'ı teslim alan Ayas Ağa değil, Rumeli Beyleybeyi Mustafa Paşa'dır. Bak, Şükrî, vrk. 51 b, 52 b. İskenderiyye ile Reşid arasında sıkıştırılan Tumanbay, Buhayra (Béhéra) vilâyetine kaçmak istiyordu. Fakat Osmanlıların takibinden kurtulamayacağını anlayınca kendisini Nil nehrine attı ve işte bu sırada 300 adamiyle birlikte esir edildi. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 366, 367. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 112. Müneccimbaşı, vrk. 101 a. Kendisini Nil nehrine atmış olan Tumanbay kemend atılmak suretiyle yakalandı. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 489. Tumanbay, Şeyhü'l-Arabî İbn Bakar'a sığındı. Fakat Osmanlılar bu şeyhe birçok şeyler va'dederek Tumanbayın teslimini, aksi takdirde cezalandırılacağını bildirdiler. Bundan dolayı Şeyh, Tumanbay'ı Osmanlı memurlarına teslim etti. Bak, Hüseyin Bin Cafer, vrk. 116 b. Tumanbay, Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa tarafından takib olundu ve yakalandı. Bak, Celâl-Zâde, Tarih-i Mısr, vrk. 86 b. Tumanbay, Ridâniye savaşından sonra Abdü'd-Dâim İbn Ahmed İbn Bakar adındaki Arab Şeyhine sığınmıştı. Bu Şeyh Pâdişahın dostluğunu sağlamak amaciyle Tumanbay'ı bağlayarak Pâdişah'a gönderdi. Bak, 4976 numaralı kitap, vrk. 92 a. Tumanbay'ın takibine Beylerbeyi Mustafa Paşa ile Hayırbay ve Gazali memur edilmişlerdi. Tumanbay bunların önünden kaçıyordu. Fakat yorgun düştüğü için yanındakilerle birlikte bir kasaba civarında dinlenmeye mecbur oldu. İşte bu esnada onlar Arabların hücumuna uğradılar. İki taraf arasında savaşın başladığı sıralarda Tumanbay orada bulunan bir gölün içine atını sürmüş ve durmuştu. Bunun üzerine Arablar onun etrafını çevirdiler. Aynı zamanda durumu acele olarak, onu takibetmekte olan Osmanlılara bildirdiler. Bu haberi alan Gazâlî kimseyi beklemeye lüzum görmeden bir takım gönüllülerle Tumanbay'ın bulunduğu yere geldi. Fakat çerkesler teslim olmadıkları için aralarında vuruşma başladı. Tumanbay'a gelince o, "Gazalû erdiğin bilib, göl içinden haykırıb, Gazalû'ya haber olub, gelüb gördü kim Tuman Şâh göl içinde durur. Âvaz idib dìdi ki: Ey Tuman Şâh, ne dursun? Taşra gel kim sana elem yoktur, vehmetme. Sultan-ı Rûm sana kıymaz, beri gel deyince, Tumanbay dahi nâçâr yürüyüb gelib, Gazalû ile buluşub yürüyüb, kent kenarında bir yere erib

Pâdişah bu haberi aldığı vakit çok memnun olmuş ve işte şimdi Mısır fethedilmiştir demişti (492). 8 Rebî'ül-evvel (31 mart) günü (493) Tumanbay, Ümmü'd-Dinar'daki karargâhta Yavuz'un huzuruna çıkarıla-

cağı vakit toplar atılıyor ve "nevbet-i Pâdişahî" çalınıyordu (494). Müzik nâğmeleri ve top gürültüleri arasında Pâdişahın çadırına sokulan Tumanbay, sultanlara yakışır surette Pâdişah'ı selâmladığı zaman Yavuz ona saygı göstermiş ve oturmasına müsaade etmişti (495). Galib ve mağlub bir süre sükût ettiler. Bu esnada onların neler düşündüğünü kestirmek pek zordur. Fakat herhalde bu düşünceler arasında, birisinde yenilmenin ve esir olmanın ıstırâbı, diğerinde de üstün olmanın vakarı yer almıştır sanırız. Sonunda Yavuz sükûneti bozarak Tumanbay'a, yapılan mülâyim teklifleri neden kabul etmediğini ve niçin elçileri öldürdüğünü sordu. Tumanbay, elçilerin öldürülmesinde kendisinin bir kabahati bulunmadığını, savaşa da bir hükümdar sıfatıyla vatandaşlarını korumak mecburiyetinde olduğu için girdiğini belirttikten sonra o esnada, Pâdişah'ın huzurunda bulunmakta olan Hayırbay ile Canbirdî Gazâli hakkında çok ağır sözler söyledi (496). O andaki şartları dikkate almadan her şeye hattâ ölüme dahi meydan okuyan bu insanı Yavuz Sultan Selim takdir etmiş ve meclisteki bulunanlara, bu kadar cesur ve mert bir insanı öldürmenin doğru olmayacağını beyan ederek Yeniçeri Ağası Ayas'ın çadırında muhafaza altına alınmasını emretmişti (497).

âram itdiler". Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 19. Tumanbay'ı Arab emîrlerinden Al Ciyulî (?) yakalayub Yavuz'a getirdi. Bak, Richard Hartman ,s. 123.

(492) Süheylî, vrk. 42 b. Hammer, 4, s. 222.

(493) Ferîdûn Bey, 1, s. 489.

(494) Süheylî, vrk. 43 a.

(495) Süheylî, vrk. 43 a. Şükrî, vrk. 53 a. Sâ'düddin, 2, s. 368. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 122. Hammer, 4, s. 222.

(496) Süheylî, vrk. 44 a. Şükrî, vrk. 53 a. Hammer, 4, s. 222.

(497) Süheylî, vrk. 44 a. Şükrî, vrk. 53 a. Hammer, 4, s. 222. Selim ile Tumanbay'ın yaptıkları konuşmanın Süheylî,den yapılmış olan bir özeti aşağıdadır:

Yavuz, arada bir çarpışma husule gelmesin ve müslümanların kanı dökülmesin diye biz size birkaç defa elçi gönderdik ve sadece hutbe ve sikkenin bizim adımıza olmasın istedik. Halbuki siz, giden elçileri öldürdünüz. İşte şimdu netice böyle oldu, deyince Tumanbay: Şam'dan gönderdiğiniz elçilere tarafımdan çok riâyet gösterilmiştir. Ancak, Âllânoğlu onlara rast-gelerek öldürmüştür. Öteki elçilerin öldürülmesinde de ben suçlu değilim. Fakat "bizim devletimizin zevâli ve sizin saâdet ve ikbâlinizin sa'd ü kemâli" ezelden böyle takdir edilmiş olmasaydı bu hal meydana gelmezdi. Hutbe ve sikke meselesinde de benim razı olduğum herkesçe malûmdur. Yaptığımız savaş, Sultan Gavri'den sonra, bana arzum dışında verilen sultanlığın vazifeleri icabındandır. Ben sadece bu icabı yerine getirdim. Fakat yarın Allah huzurunda, hasımlar karşı karşıya gelib dâvaları görüldüğü vakit siz, bizim üzerimize neden yürüdüğünüzü ve "hususen bir bölük İslâm olavuz, Harameyn-i şerîfeyn huddamlarından iken ve cürm ü cinâyesiz" olduğumuz

İbn Bakar'a sığınmış olan Şad Bey'e gelince o, sığındığı zat tarafından Gazâli'ye teslim edilmiş, fakat Yavuz, ona da Tumanbay gibi değer vermişti (498). Ancak onlara karşı gösterilen yakınlık uzun sürmedi. Çünkü Tumanbay'ın yakalanması olayından büyük bir memnuniyyet duyan Pâdişah hem bundan dolayı hem de Tumanbay'ın yakalandığını her tarafa duyurmak için Kahire'de üç gün şenlikler yaptırdığı halde halktan büyük bir kısım Tumanbay'ın yakalandığına inanmıyordu (499). Bu esnada Mardin kalesinin Kızılbaşlardan kurtarıldığına dair gelen haber dahi (500) Tumanbay'a karşı

Tumanbay ile (Şadbak)'in öldürülmeleri.

halde ve askerlerimizin çoğu "huffâz-i kelâmu'l-lah" olmasına rağmen, kanlarımızın akıtılmasını helâl kabul ederek top ve tüfenkle bizi öldürme işini nasıl cevaplayacaksınız? demişti. Pâdişah bu sözler karşısında biraz susmuş ve sonra ben sizin üzerinize ulemânın verdiği fetvalarla yürüdüm. Çünkü biz İslâm dini uğrunda kızılbaşlar üzerine gitmek isterken Sultan Gavri, Dulgadıroğlunu aleyhimize kışkırttı, bununla da yetinmeyerek kızılbaşlarla ittifak etti, Haleb'e kadar geldi, bizim bu seferimize mani olmaya çalıştı. Ayrıca dedelerimizden miras kalan "memâlike kasd" eyledi. Onun için bu Sultan'ı cezalandırmak icab ediyordu. Esasen çerkesler, bir takım sebeplerden dolayı saltanata lâyık değiller idi diyerek onu cevaplamıştı. Bundan sonra aynı noktalar üzerinde durmadığı ve âdeta Yavuz'a hak verdiği görülen Tumanbay, o anda Pâdişah'ın huzurunda bulunmakta olan Hayırbay ile Gazâlî'yi göstererek: "Ya Sultan-i Rûm! bu babda bir vechile günahın yoktur, bilürüz. Lâkin bu şeyâtîn-i hâyinîn iğvasiyle amel eyledünüz. Eğer bunlarda bir hayır ola, kendü ebnâ-i cinsine ve veliyy-i ni'metlerine olurdu" deyince Yavuz, mecliste bulunanlara "böyle bir cesûr ve sâhib-şecâat âdeme kıymak mürüvvet ve insaf değildir" diyerek kendisine gerekli saygının gösterilmesini ve âsâyiş iâde edilinceye kadar Ayas Ağa'nın çadırında muhafazasını emretti. Bak, Süheylî, vrk. 43 a - 44 a.

(498) Şâd Bey yakalanıp da Pâdişah'ın huzuruna getrildiği vakit, Yavuz onun kahraman görünüşlü vücut yapısını çok beğenmiş ve ona dünyayı nasıl bulduğunu sormuş o da kısaca pek değersiz demişti. Bunun üzerine Pâdişah, öyle ise bu değersiz şey için bu kadar uğraşmana sebep ne idi dediği vakit o, dünya için uğraşmadığını, "gayret-i harîm ve sıyânet-i iyâl için, kitabu'l-lah ve sünnet-i Resû'lulâh ile âmel" eylediğini bildirdikten sonra tıpkı Tumanbay gibi o da Pâdışah'a: Ya siz hangi hak ile bizim kanımızı akıttınız ve "ehl ü iyâlimize" tecavüz ettiniz dedi. Pâdişah Tumanbay'a verdiği cevaplara benzer şekilde cevaplar verince Şâd Bey "elbette her hayatın âhiri memâttır. Dünya ne size bâkî ve ne bize" demiş ve إنك ميت وإنهم ميتون . ثم إنكم يوم القيمة عند ربكم تختصمون âyetini okumuştu. Mânası: Yâ Muhammed! Muhakkak sen de ecelin gelince ölürsün; Onlar da muhakkak ecelleri gelince ölürler. Ondan sonra Kıyâmet gününde şüphesiz ki siz hepiniz Rabbinizin huzurunda, karşılıklı iki hasım cephesi olarak hesaba çekilirsiniz. Bak, Kur'ân, cüz 23. Zümer sûresi, 30, 31. âyetler. Bunun üzerine Yavuz onun da muhafazasını emretti. Bak, Süheylî, vrk. 44 b, 45 a.

(499) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 21.

(500) Aynı eser, s. 21.

bir sempati ve yakınlık içinde bulunan sünnî Kahire halkı için bir mâna ifade etmemiş, sözün kısası Mısırlıların Yavuz'a karşı bir sevgi duymaları mümkün olmamışdı. Bir an geldiki Kahire'de esen hava, Tumanbay'ın hayatta kalmasına müsaade etmeyecek kadar kritik bir hal aldı. Çünkü, vatan severlik, kahramanlık ve daha birçok güzel vasıfları şahsında toplayan, ayrıca fakirleri ve hayır sahiplerini çok koruduğu bilinen Tumanbay'ın halk tarafından tutulması ve sevilmesi, Mısır'ın geleceği bakımından düşünülmesi gereken bir haldi. Nitekim orada burada, hattâ Yavuz'un işitebileceği yerlerde bu halk, Allah Sultan Tumanbay'a yardım etsin (501) diye bağırmaya başlamıştı. Öte taraftan ona düşman olanların boş durmadığı ve Pâdişah üzerinde tesirli olabileceklerini kabul ettikleri şahıslara ve özellikle Şehsuvar oğlu Ali Bey'e Tumanbay'ın öldürülmesi hususunda telkinlerde bulundukları söylenmektedir (502). Böyle bir hal var ise Pâdişah'ın bu telkinlerin ne derece tesiri altında kaldığı bilinemez. Fakat şuna inanılırki, hüküm sürdüğü memlekette karışıklıklara son vermek ve idarede tek kalmak için kardeşlerini ve kardeş çocuklarını tereddüt etmeden öldürtebilen Yavuz Selim, aynı düşünceler ile Tumanbay'ın öldürülmesini zaruri görmüş ve 13 nisan 1517'de Bâbü'z-züveyle'de astırmak suretiyle onu öldürtmüştü (503). Ancak, Tumanbay'ın cenâzesinin hükümdarlara yakışır bir surette kaldırılmasını emreden Pâdişah, cenâze masrafı olarak gerekli parayı vermiş, cenâze namazında bizzat bulunarak fakirlere çok mikdarda sadaka dağıtmış ve onun, daha önce Sultan Gavri

(501) « الله ينصر السلطان طومانباى » Bak, Süheylî, vrk. 45 a. Sâ'düddin, 2, s. 368. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 112.

(502) Şükrî, vrk. 54 a. Hammer, 4, s. 224.

(503) Ferîdûn Bey, 1, s. 489. Tumanbay 11 Rebî'ül-evvelde (3 nisanda) asıldı. Bak, Richard Hartman, s. 123. 3647 numaralı kitap, vrk. 161 a. Tumanbay 17 Rebî'ûl-evvelde (9 nisanda) öldürüldü. Bak, Muhyiddin Çelebi, s. 196. 4976 nunumaralı kitap, vrk. 124 b. Tumanbay'ın ölümü türlü türlü anlatılmaktadır. Bazılarına göre, kendilerini Pâdişah'ın huzurunda tahkir ettiği için Hayırbay ile Gazâlî, para ile tuttukları bir takım insanlara Allah Sultan Tumanbay'a yardım etsin (الله ينصر السلطان طومانباى) diye bağırtmışlar ve Şehsuvaroğlu Ali Bey'e de, Tumanbay ve Şâd Bey hayatta kaldıkça "Mısır tahtı Pâdişah'a müsahhar olmaz" diyerek telkinlerde bulunmuşlardı. Pâdişah'ın katında çok değeri bulunan Şehsuvaroğlunun Tumanbay'ın ölümü üzerinde ne derece tesiri olduğu bilinmemektedir. Ancak Pâdişah'ın birdenbire, Kapıcılar Kethûdası ile Yeniçeri Ağası Ayas Ağa'ya Tumanbay'ın asılması için emir gönderdiği malûmdur. Emri alan Ayas Ağa, Tumanbay'ı bir katıra bindirmiş ve Babü'z-Züveyle'ye getirerek asmıştır. Burada bir saat kadar asılı kalan Tumanbay daha sonra "techiz ve tekfin" edilerek Gavri'nin türbesine gömüldü. Cenaze namazında Pâdişah da bulunmuştu. Bak, Şükrî, vrk. 54 a, b. Tumanbay Rebî'ül-evvelin 20 nci (12 nisan) günü gecesi yatsı namazından sonra "murâkabe âleminde iken" bir ses duydu. Bu ses ona

için hazırlanan mezara gömülmesini emretmişti (504). Bunu müteakip Şad Bey'in de öldürülmesi Mısırlıların en çok güvendikleri son şahsın da ortadan kalkması demekti. Bu itibarla, istilâdan beri türlü şekillerde sağ-

hayatının sona ermek üzere olduğunu ve ölüm saatinin yakın olduğunu haber veriyordu. O gecenin sabahında Tumanbay, öteden beri dostu ve müsâhibi olan Mısır âyanından "Kadı-i aslı" (?) çağırarak ona durumu anlattıktan sonra bu, "alâmet-i rahîldir" dedi ve onunla vedalaştı. Bu sıralarda idi ki Pâdişah tarafından gönderilen adamlar gelip Tumanbay'ı aldılar ve Pâdişah'ın çadırına doğru yollandılar. İşte bu sırada o, Kadı-i asla, cenazemi sen yıka, kefenimi sen sar, namazımı da sen kıldır diye vasiyet etti. Çadıra yaklaştıkları vakit "otağ-i hûmâyundan" Kapıcılar Ağasının çıktığını ve elinde bir kâğıt bulunduğunu gördüler. Bu, Tumanbay'ın Babü'z-Züveyle'de asılmasını bildiren hatt-ı şerîf idi. Bunun üzerine Tumanbay'ı getirenler onu bir katıra bindirdiler ve şehirden geçirerek asılacağı yere götürdüler. Bu suretle hareket etmelerinin sebebi, onun yakalanmadığına inananların gerçeği öğrenmeleri idi. Nitekim Tumanbay'ı bu halde birçok insan görmüş, ağlamış, feryad etmiş ve hattâ yerlere kapanmıştı. Bu hâzin manzara onun geçirildiği her yerde görüldü. Fakat her şeye rağmen "demür kapuya" gelindiği vakit o, boğulmuş ve sonra asılmıştı. Az sonra buradan alınarak Gavri'nin türbesine defnedildi. Tumanbay'ın cenaze namazında Yavuz da bulunmuş ve çok miktarda sadaka dağıtmıştır. Bak, Süheylî, vrk. 44 b, 45 a. Tumanbay üç gün asılı kaldı. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 489. Sâ'düddin, 2, s. 368. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 113, 114. Tumanbay asıldığı vakit iki defa ipkoptu,üçüncü defa yine astılar. Dört gün asılı kalan Tumanbay'ı binlerce kişi görmeye geldi. Gerçeği öğrendikten sonra "ayrık kelimâta mecâlleri olmayıb her biri sinib işli işinde oldular". Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-i Arab, 2. fasikül, s. 21. Pâdişah, Tumanbay ile Şâd Bey'i ve halifeyi İstanbul'a götürmek istiyordu. Fakat Gazâlî ile Hayırbay'ın fesatları sonunda, halife müstesna, ötekilerinin ölümü kararlaştı. Tumanbay'ın cellâdlığı, vaktiyle babası, Gavri tarafıdan Babü'z-Züveyle'de asılmış olan Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verildi. Bak, Hammer, 4, s. 224. Yavuz, Tumanbay'a çok riâyet ediyor, onu ekseriya yanına çağırarak müsâhabelerde bulunuyor ve memleketin ahvali üzerinde konuşuyordu. Maksadı onu Mısır'da vali bırakmaktı. Fakat Mısrr halknnın Tumanbay'ın yakalanmadığı ve yakında ortaya çıkarak memleketi kurtaracağı yolundaki dedikoduları Pâdişah'ı sinirlendirdi ve bu yüzden de Tumanbay öldürülmek üzre Şehsuvaroğlu Ali Bey'e teslim edildi. Ali Bey onu, Babü'z-Züveyle'de astı. Bak, Hüseyin Bin Cafer, vrk. 116 b. Tumanbay, esir edildikten sonra birkaç gün zincire vuruldu ve sonra Babü'z-Züveyle'de asıldı. Bak, Celâl-Zâde, Tarih-i Mısr, vrk. 86 a. Pâdişah, Tumanbay'ı öldürmeyecekti. Fakat vezirler bunun mahzurlu olduğunu kendisine anlatınca o, fikrini değiştirdi ve Memlûk sultanını öldürdü. Bak, Zaim Mîr Mehmed Kâtib, vrk. 270 a. Tumanbay'ın asılmasına Hayırbay sebep oldu. Çünkü Tumanbay,'a, Pâdişah ve vezirler tarafından yapılan itibarı görmüş ve bu yüzden kendi kredisinin azalacağını düşünerek onun aleyhinde harekete geçmişti. Bunun neticesidir ki vezirler Tumanbay'ın öldürülmesi üzerinde ısrar ettiler. O, Babü'z-Züveyle'de asıldı ve bir iki saat kadar asılı kaldıktan sonra teçhiz ve tekfin edilerek Sultan Gavri'nin türbesine gömüldü. Bak, Şahî, Tarihi, vrk. 463 b. Tumanbay yakalandığı vakit hapsolunmuştu. Fakat daha sonra rivâyet edildiğine göre "mazhar-i afv-i husrevâne" olmuş ise de Arablar ve çerkesler

lanmaya çalışılan, fakat bir an bile elde edilemeyen sükûnet Tumanbay'ın ve Şad Bey'in ölümü ile birdenbire meydana gelmiş, ancak Pâdişah, Tumanbay'ın ölümünü bir süre unutamamıştı (505). Bununla beraber, Tumanbay'ın ölümünü, Mısır'a tam hâkim olma mânasında kabul ettiği anlaşılan Yavuz, son olayları bildirir yeni Fetih - nâmeler gönderdi ve yurdun her yerinde şenlikler yapılmasını emr etti (506). İhtimal ki Mısır'ın zaptı hakkında bundan sonra tarihler düşürüldü (507). Öte taraftan yardımları görülen veya taltifleri lüzûmlu sayılan şahıslar mükâfatlandırıldı özellikle Hasan ibn Mur'î ve Ahmed ibn Bakar'a, toprakları üzerindeki hakları tanındı, hil'atlar giydirildi, Cânim Seyfi ile Ebû Hamza ve emir İshak'a memuriyetler ihsan olundu, "kuzât-ı erba'a yerlerinde bırakıldı (508) ve herkesin mal ve canının güven altına alındığı i'lân olundu (509). Bu sıralarda idi ki Pâdişah "Mısr-i Ulya şeyhlerinin, Fas sultanı ile Mekke şerifini"n tebriklerini getiren elçileri kabul etti (510). Yine bu sıralarda idi ki, zaferi tebrik etmek ve aynı zamanda bağlılığını arzetmek üzere, Cezayir'ı ele geçirmiş olan Oruç Reis, Kurt Muslihuddin Reis'i Pâdişah'a yollamıştı (511). Kurtoğlu'nun bir kısım donanma ile İskenderiyye limanına girdiğini, İskenderiyye Bey'i bildirdiği vakit (512) Pâdişah, onun acele Kahire'ye gelmesini istedi. Bundan dolayı Kurtoğlu hemen İskenderiyye'den Reşid'e, oradan da Nil nehri yoluyla Pâdişah'ın bulunduğu yere gelmiş ve gemilere yelken indirterek Pâdişah adına Gülbank çektirmişti (513). Daha sonra Pâdişah tarafından kabul olunan ve Pâdişah'ın elini öpmek şerefini kazanan bu Reis, getirdiği değerli hediyeleri sunmuş, donanma hakkında Pâdişah'ın sorduğu sualleri cevaplamış ve Oruç Reis'in yaptığı gazaları ve kazandığı zaferleri anlatmıştı (514). Birkaç gün sonra Muslihu'd-din Reis'in gemisiyle Nil'de bir gezinti yapan Pâdişah ilk defa olarak Nil mikyasının bulunduğu Ravza adasına gitmiş (515) oradaki kasrı görmüş ve geceleyin tekrar ordugâhına dönmüştü (516). Bundan sonra birkaç defa daha Ravza adasına giden Pâdişah, güneş sıcaklığının artması üzerine,

Taltifler ve tebrikler.

Kurt Muslihu'd-din Reis'in gelmesi.

Pâdişah Ravza adasında.

ondan ümitlerini kesmedikleri ve Allah Sultan Tumanbay'a yardım etsin diye bağırdıkları için Pâdişah onu, öldürülmek üzere Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verdi. Kahire sokaklarında dolaştırıldıktan sonra Babü'z-Züveyle'ye getirilen Tumanbay burada asılmış ve üç gün asılı kalmıştır. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 101 a.

(504) Süheylî, vrk. 45 b. Şükrî, vrk. 54 b.

(505) "Muharrir-i makal Şeyh Ahmed ibn Sünbül nakl ider ki: Hakan-ı âlîcenâb Gavri oğlu Seyyidî Muhammed'e, v'Allahi'l-azîm Tumanbay katline hiçbir veçhile niyyetim yoğidi. Merhumı ve Şâd Bey'i diyâr-ı Rûm'a iledüb kayd-ı hayatla birer Sancak virüb riâyet üzre istihdâm eylemek idi. Lâkin bizim tedbîrimize muvâfık olmadığı, merhûmın vâkıalarından muhakkaktır. El-hükmü li-llâh. Pâdişah kavlinde sâdıktır. Lâkin Hayre Bey ve Gazâlî, şeytanat idüb el altından urbânlar peydâ idüb ve gicelerde çarşularda Tumanbay geldi deyu hîleler idüb ve bunlar katl olunmayınca Mısır, Pâdişah'a itâat eylemez deyu iğzâb eylediler, ve illâ merhûmlara hayf oldu deyu anub teessüf iderlermiş ve hadd-i Rûm'a varınca anarlar imiş deyu Seyyidî Muhammed ve gayrileri ki Pâdişah ile Rûm'a müteveccih olanlar beyân iderler". Bak, Süheylî, vrk. 46 a. Abdülgaffar Kırımî, vrk. 222 b.

(506) Hammer, 4, s. 225.

(507) Bu tarihlerden bir tanesi aşağıdadır:

« اهل دلر دیو یلر تاریخی

« مصره حاکم اولد آلب شه سلیم » Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 25.

(508) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 113, 114.

(590) Süheylî, vrk. 46 b.

(510) Hammer, 4, s. 226. Venedik elçileri için bak, s.

(511) Aziz Samih, s. 97.

(512) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, s. 22.

(513) Aynı eser, s. 22.

(514) Aziz Samih, s. 97.

(515) Ravza adası Nil üzerindedir. "Meşhur mikyasın bulunduğu" ve en eski Müslüman tersanesinin kurulduğu yerdir. Bak. İ. H. Dânişmend, 2, s. 531.

(516) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 22. Kurtoğlu'nun gelmesiyle başlatabileceğimiz Osmanlı-Cezâyir münâsebetleri gün geçtikçe gelişti. 1518'de Oruç Reis'in şehid düşmesinden sonra idâreyi ele alan Hızır Reis, bir taraftan İspanyollar, öte taraftan onlara yardım eden Arablar ile uğraştığı sıralarda, sırtını kuvvetli bir devlete dayamanın doğru olacağını düşünerek, Sultan unvânı bulunmasına rağmen, bir mektupla Yavuz'a başvurmuş, "ubûdiyyet ve hürmetini" arz etmiş ve ithiyaçlarını da bildirmişti. Bu halden Pâdişah pek memnun oldu ve kendisine bir elçi gönderdi. Ancak, elçinin bindiği geminin Venediklilerce yolu kesilmiş, Osmanlı elçisi müstesna olmak üzere, gemide bulunan Cezâyirlilerin hepsi öldürülmüştü. Bunun üzerine Osmanlılar tarafından Venedikliler sıkıştırıldı ve neticede Venediklilerin eline geçmiş olan gemi geri alındıktan başka elçi de tekrar Cezâyir'e gönderilmişti. Bu elçi Hızır Reis'e bir murassa' kılıç, hil'at ve bir sancak götürmüştü. Bunları saygı ile kabul eden Hızır Reis, halkı toplayarak, kendine bağlı olan toprakların bundan sonra Yavuz Sultan Selim'e ait olduğunu i'lân eyledi. Bu arada Cezâyir'e 2 000 asker ve topçu gönderen Pâdişah, ayrıca Cezâyir'e gideceklerin yol masraflarının hükûmetçe ödeneceğini teahhüd ediyordu. Çünkü, Cezâyir'in bu duruma girmiş oluşu, henüz zaptedilmiş olan Mısır'ın batıdan güven altına alınması demekti. Bak, Aziz Sâmih, s. 97 - 105.

dâimî olarak burada oturmaya karar verdi (517) ve bu kararını uyguladığı vakit "asker'i Rûm, cezîrenin etrafına" yerleşti (518).

Yavuz'un bu adada bulunduğu süre içinde bazı olaylar cereyân etti. Bunların birincisi Yavuz'a karşı yapılan bir sûikasd (519), ikincisi Pâdişah'ın Nil'e düşerek ölüm tehlikesi geçirmesi (520), üçüncüsü de, Osmanlı donanmasının İskenderiyye'ye gelmesi idi. Çünkü Yavuz, Şam'ı işgal ettiği sıralarda, İstanbul muhafazasında bırakılmış olan Pîrî Paşa'ya, askerin ihtiyacını karşılayacak gıda maddeleriyle birlikte donanmanın Mısır'a doğru yola çıkarılmasını emretmişti (521). Bu emre göre "80 kıt'a yarar gemi ve yirmi kıta dahî kadırga, kayık kısmından ki cem'an 100 kıt'a gemi" nin Nevrûz'da

Osmanlı donanması İskenderiyye'de.

(517) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 22. Ravza adasında Pâdişah kendisine "bir kasr-ı refi' bina" ettirdi, buraya Mısır fethi için düşürülmüş olan bir tarihi, ("Feth-i memâlikü'l-Arab = فتح ممالك العرب ") kendi eliyle yazdıktan sonra altını, "sevvedehu Selim al hakîr deyu tastîr buyurdular" .Bak, Abdülgaffar Kırîmî, vrk. 223 a. Burada "bir kasr binâsını fermân buyurdular. Tamam oldukta kendi nazm-ı dürer-bârlarından bu iki beyt-i mülûkâneyi divara tahrir ve hakk olunmasını emir buyurdular:

الملك لله من يا مر غبن متى
يرده فهراً ويهوى نفسه الدركا
لو كان لى او لغيرى عمرا كلة
فوق التراب لكان الامر مشتركا

Mânâsı: Mülk yalnız Allahındır. O mülkü elde edene belâ gelir. Sonunda onu istemiyerek sahibine (Allah'a) iâde eder; nefsini de felâkete atmış olur. Benim için, yahut benden başkası için toprak üstünde karıncalar kadar değer bulunsaydı iş müşterek olurdu.

"Beytlerin tahtine hâdimü'l-fukarâ deyu tahrir ettiler. Bunlar elyevm bâkidir". Bak, Müneccimbaşı, vrk. 101 b. Hammer, 4, s. 328.

(518) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 22.

(519) Mısır'ın en cesur emîrlerinden olan Kansuh Âdilî, birkaç cesur arkadaşı ile birlikte bir sandala binerek Ravza adasına gelmiş ve kimseye görünmeden Pâdişah'ın bulunduğu binanın üstüne çıkmaya muvaffak olmuştu. Maksadı Pâdişah'ı öldürmekti. Fakat işin farkına varıldığı için Kansuh Âdilî, kendisini Nil'e atmış ve takib edilmesine rağmen, yüzerek nehri geçmeğe ve kurtulmağa muvaffak olmuştu. Bak, Süheylî, vrk. 47 a. Şükrî, vrk. 55 b. Pâdişah, daha sonra bu zatı affetmiştir. Ba, s. 198.

(520) Bir gün Pâdişah sandaldan sahile çıkarken Nil'e düşmüş ve güçlükle kurtarılabilmişti. Onu Abdü'l-kadir A'rac adında birisi kurtarmıştı. Bak, Süheylî, vrk. 47 a. Şükrî, vrk. 55 a. Abdü'l-kadir'i Pâdişah, bu yüzden "Nil iskelelerinde ve denizde her türlü rüsûmdan" affetmişti. Bak, Hammer b, s. 231.

(521) Donanma İskenderiyye'ye gitme emri almıştı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 373.

yani 9 Mart'da hazırlanmış olması lâzımdı. Fakat biraz sonra bu kadar çok geminin donatılmasının güçlüğü takdir edilerek "20 kıta mavuna ve 40 kadırga ve 10 kayık ve 2 kalitenin" hemen Gazze'ye doğru yola çıkarılması istendi (522). Yine bu emre göre, Anadolu ve Rumeli'de bulunan acemi yeniçeri oğlanlarından iki bin kişinin tüfek ve diğer silâhları ile birlikte gönderilmesi, ayrıca 3000 tüfek, yetecek kadar kurşun, güherçile, nal, mıh, ayakkabı ve askere lâzım olan diğer mühimmat ile gıdâ maddelerinin ve giyim eşyasının, aynı zamanda ordu için "erbâb-ı sanâyiin esnâfından" lüzûmlu olanların da yollanması gerekiyordu (523). Emri alan ilgililer, hemen harekete geçmişler ise de bunları kolayca sağlayamamışlardı. Çünkü özellikle mevsim onlara giriştikleri teşebbüslerde engeller çıkarmış, yani o yıl Anadolu ve Rumeli'de görülmemiş bir kış olmuş, "Galata boğazı defeatla" donmuştu (524). Bununla beraber yeniden yapılan ve Galata limanında bulunan gemilerle Gelibolu'da bulunanların sayısı, Pâdişah'ın istediğinden fazla olmuş yani yüz altı parçalık bir donanma, Nevrûz'dan bir ay önce harekete hazır bir hale getirilmişti. Bunların arasında altı top ve beş at gemisi de vardı (525). Pâdişah'ın bütün istedikleri ile "yirmi yedişer vakıyye demür atar" iki büyük darb-zen de bu gemilere yükletilmiş ise de (526), mevsimin müsaadesizliği yüzünden İstanbul'dan ancak Rebî'ül-evvel'in üçüncü Perşembe (26 mart) günü hareket olunabilmişti (527).

Görülüyor ki donanma Pâdişah'ın verdiği hareket emrine uyamamıştı. Kaldı ki, mevsim müsâit olupda donanma istenilen tarihte hareket edebilseydi Yavuz'u, yine Gazze sahillerinde yakalayamayacaktı. Çünkü Pâdişah bu şehri 1517 yılının Ocak ayının üç veya dördünde terk ederek Kahire üzerine yürümüştü. Pâdişah'ın bu sür'atli hareketi hangi sebeplerden ileri gelmiştir, bunu kestirmek pek güçtür. İhtimal ki o, donanmanın hazırlanmasını ve yola çıkma tarihini tesbit ederken Memlûk ordusu-

(522) Topkapı Sarayı Arşivi, 6608 (31).

(523) Aynı vesika.

(524) Aynı vesika.

(525) Aynı vesika. Donanma 300 parçadan mürekkepti. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 23. Donanma 500 gemiye bâliğ oluyordu. Bak, Şükrî, vrk. 55 b.

(526) Şimdiye kadar gemilere topların ne bu kadar büyüğü konmuş, ne de bunların gemilerden atılabileceği kabul olunmuştu. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi, 6608 (31).

(527) Topkapı Sarayı Arşivi, 6608 (31).

nun, bir müddet kendisini Gazze ve civârında işgal edebileceğini düşünmüştü. Halbuki Gazâli'nin idaresindeki kuvvetleri, Sinân Paşa'nın yenmesi ve Memlûkların, Gazze ile Mısır arasındaki çölde, Yavuz'u oyalamak için bir tedbir almamış oluşları, bu sür'atin ve donanmayı beklememenin ihtimal ki başlıca sebeplerindendir.

Daha İstanbul'da iken Mısır'ın işgal edilmiş olduğunu öğrenmiş olan donanma kumandanı Ca'fer Paşa, fırtınaya tutulduğu için yollarda çok zaman kaybetmiş ve ayrıca Sakız adasında onaltı gün beklemek mecburiyyetinde kalmıştı (528). Daha sonra başka adalara ve bu arada Rodos'a uğradıktan sonra tekrar fırtınaya tutulan bu donanma, ancak Mayıs ortasından sonra İskenderiyye'ye varabildi (529). İskenderiyye Beyi'nin (530), donanmanın geldiğini bildiren haberinden sonra Pâdişah (531), kaptan Ca'fer Paşa'nın hemen yanına gelmesini emretmişti. Bunun üzerine Ca'fer Paşa, donanmayı Bursa Bey'i Koçi Ağa'ya bırakarak (532), Reşid üzerinden Nil'e girmiş ve Ravza adasına gelmişti. Onun gelişinden iki gün sonra Pâdişah, hem İskenderiyye'yi görmek, hem de donanmayı teftiş etmek üzre gemilerle oraya hareket etti. Yanında Nişancı Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası Ayas Ağa, Dîvan kâtibi Haydar Çelebî ile birkaç kişi ve 500 kadar muhafız vardı (533). 923 Cumâda-l-ûlâ'sının onuncu (31 Mayıs 1517) günü Reşid'e varan Pâdişah, burada gemiden inerek at'a binmiş (534) ve iki günlük bir yolculuktan sonra İskenderiyye'ye gelmişti. Gemilerden atılan toplarla selâmlanan Pâdişah'a, burada yapılan karşılama töreni pek muhteşem olmuş ve gemiler, onun önünden geçmek suretiyle bir de geçid resmi yapılmıştı (535). Burada kaldığı dört gün içinde daha çok donanma

Yavuz İskenderiyyeyi ziyaret ediyor.

(528) Şükrî, vrk. 55 b.

(529) İ. H. Dânişmend, 2, s. 42.

(530) İskenderiyye'nin Osmanlılara ne suretle teslim olduğu hakkında Osmanlı kaynaklarında tatminkâr bir bilgiye rastlamadım. Memlûk hükûmdarlarının siyâsî mücrimleri habsettikleri bu şehir, daha onbeşinci yüzyılda bile top ile techiz edilmiş bulunuyordu. Ayrıca Sultan Gavri, Osmanlı tehlikesine karşı bu şehre büyük bir topçu kuvveti göndermişti. Bak, İslâm Ansiklopedisi, İskenderiyye maddesi.

(531) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 23.

(523) Aynı eser, s. 23. Şükrî, vrk. 55 b.

(533) Ferîdûn Bey, 1, s. 490. Pâdişh'la birlikte "Beyler, Ağalar, kayıklara süvâr olub sancaklar çözüb" İskenderiyye'ye hareket ettiler. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 23. Pâdişah'ın yanında, İskenderiyye'ye giderken, Hoca oğlu Mehmed Paşa ile Halîmî Çelebî de vardı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 373. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 116.

(534) Ferîdûn Bey, 1, s. 490. Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 23.

(535) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 23.

işleriyle meşgul olan, fakat bu arada ziyâret edilecek yerleri gezen, ve İskenderiyye civârında avlandıktan sonra (536) yine at'la Reşid'e gelen Pâdişah, oradan gemilerle Ravza adasına döndü (537). Kaptan Ca'fer Paşa da onunla birlikte idi. Bir süre Pâdişah'ın yanında kalan bu zat sonradan, elde edilen ganâimi gemilere yükleterek İstanbul'a dönme emrini aldığı için donanma, 25 Cumâda-l-âhire 923'de (15 Temmuz 1517 de) denize açıldı (538).

Mekke'nin anahtarları.

Pâdişah'ın Ravza adasında bulunduğu sıralarda çok mühim bir olay daha cereyân etmişti. Bu da, Mekke Şerîfi Ebü'l-Berekât'ın, birçok hediyye ile oğlu Ebu Numeyy'i (Numayy) Pâdişah'a göndermesi idi. Onun gelişinin başlıca sebebi, Yavuz'un kazandığı büyük zaferi babası adına kutlamak (539) ve Mekke'nin anahtarlarını Pâdişah'a teslim etmekti (540). Onun için 923 Cumâda-l-âhire'sinin onüçünde (3Temmuz 1517 de) Mısır'a gelen, aynı ayın onaltısında (6 Temmuz da) Pâdişah tarafından kabul olunan ve burada kaldığı müddetçe çok riâyet gören Ebû-Nümeyy (541), Mekke'nin anahtarlarını gümüş bir tepsi içinde Pâdişah'a sunmuştu (542). Ancak bu boyun eğmenin sebeplerini kuvvetli delillere bağlayarak, açıklamak mümkün değildir. Çünkü Ebü'l-Berekât'ın, gönül rizâsiyle bu şekilde hareket edeceğini kabul etmek çok güçtür. Bununla beraber aşağıda sıraladığımız bilgiler, bir dereceye kadar bu meseleyi aydınlatmaya yarayabilmektedir:

a) Rivâyet edildiğine göre Yavuz Sultan Selim, Mısırdan sonra Hicâz'ı da zapt etmek kararını vermişti. Çünkü bu toprakların istîlâsında, iklimin meydana getirdiğinden başka hemen hemen bir güçlük yoktu. Fakat bu kararını uygulamadan önce Pâdişah, itaat etmesi için Mekke Şerîfine mektup göndermiş ve neticeyi beklemişti (543). Mekke Şerîfi, Yavuz'la mücâdele edemeyeceğini bildiği için, ona tâbi' olmayı zarûrî görmüş ve bu sebeple oğlunu Pâdişah'a göndermişti.

(536) Ferîdûn Bey, 1, s. 490.

(537) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 24.

(538) Ferîdûn Bey, 1, s. 491. Şükrî, vrk. 56 a. Sâ'düddin, 2, s. 373. Mısır seferinde ganâim olarak ele geçen altın ve gümüş bin deve yükü ile naklolunmuştur. Bak, Hammer, 4, s. 238. Gemiler lüzumlu olan zahireyi getirmişlerdi. Çünkü orduda yiyecek sıkıntısı vardı. Biraz sonra "sefâyin-i Humayûn emvâl-i ganâim ve karadan nakli müteassir olan eşya-yi sakîle ile mâlâ-mâl kılınıb" İstanbul'a gönderildi. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 101 b.

(539) Sâ'düddin, 2, s. 371.

(540) Abdülgaffar Kırîmî, vrk. 222 b.

(541) Ferîdûn Bey, 1, s. 491.

(542) Hammer, 4, s. 236. Aynı zamanda bak, s.

(543) İ. H. Dânişmend, 2, s. 43.

b) Mekke Şerîfi ve ona bağlı olanlar, Memlûk devletinin yıkılmasından dolayı memnun olmuşlardı. Çünkü Şerîf Ebü'l-Berekât, bir müddet önce Memlûk sultanının emriyle habse atılmış ve buradan ancak kaçmak suretiyle kurtulabilmişti (544). Bundan başka Mekke kadısı Salâhü'd-din Muhammed de, hiçbir suçu olmadığı halde aynı muameleye tâbi' tutulmuş, hattâ Kansuh Gavri'nin 1516 yılında suçluları affetme kararından bile faydalandırılmamış, ancak Tumanbay'ın hükûmdarlığından sonra hürriyyetine kavuşabilmişti (545).

c) Hicâz'daki Çerkes kuvvetlerinden ve hele Cidde nâibi kürt Hüseyin'den hiç kimse memnun değildi. Çünkü bu zat, Portekiz'lilere karşı Cidde'nin korunmasını sağlamak üzre, inşâ etmeğe başladığı surlarda halkı zorla çalıştırmış ve bu işi yaparken ileri derecede şiddet göstermişti (546).

d) Kahire'nin işgalinden sonra Mekke kadısı Salâhü'd-din Muhammed, Yavuz'un huzuruna çıkmış ve bol mikdarda ihsan almıştı. Ayrıca, Kahire'de bulunan başka Hicâzlılara da Pâdişah'ın lütûfları büyük olmuştu (547).

e) Pâdişah, Şerîf Ebü'l-Berekât'ın isteğine uyarak, Cidde nâibi Kürd Hüseyin'i öldürtmüş ve yerine de Mekkeli tacirlerden Kasım adlı birisini tâ'yin etmişti (548). İşte Pâdişah'ın bu şekildeki hareketleri ve onun hediyyelerini alan ve iyiliğini görenlerin yaptıkları propaganda ve fakat herhalde Hicâz'ın da istîlâ edileceği haberinin duyulması, Ebü'l-Berekât'ı, Yavuz'a tâbiiyyete mecbur bıraktı.

Mısır'da bazı icrâat ve Hayırbay'ın Mısır valiliği.

Sükûnetin iâdesinden sonra Pâdişah, Mısır'ın içişleri ve teşkilâtı ile çok yakından ilgilendi. Onun katında adâletin tevzîi pek önemli idi. Bu sebepten dolayı mahkemelerde dört mezhebi temsil eden kadıları şeriatın icrasına memur etti ve "evkaf-i selâtîn"e mütevelliler tayin etti (549). Bu arada Kadı Ebubekir adlı birisine Mısır'ın gelirini hesap ettirdikten sonra şahısların tasarrufunda bulunan toprakları, defterler düzenleterek mahkeme sicillerine kaydettirmiş ve defterlerin birer suretini de Hazînede muhafaza altına aldırmıştı (550). Bununla beraber bir takım yolsuzluklarla haksızlıkların yine de önüne geçilememişti (551). İhtimal bu haksızlıkların çoğu, önce Mısır valiliğine tayin edilen ve sonra azledilen Vezîr-i A'zâm Yunus Paşa'nın (552) devresinde olmuştu. Çünkü, paraya ve mala karşı ihtirası pek fazla olan Yunus Paşa'nın, herkesten önce haksızlıklara kendisinin başladığı, Çerkes emîrlerinin "haremlerini (Konak içi eşyasını) müsadere" ettiği ve Arab şeyhlerini, çerkeslere yardım etmekle suçlayarak tecziyeye kalkıştığı (553) ve "meşâyih-i a'râba tekâlîf-i şakka ile emvâl-i azîm salduğı" işitilmişti (554). Mısır Defterdarlığına tayin edilmiş olan Dizdar Mehmed Çelebi ile Rumeli Kadıaskeri Zeyrek - Zâde Rüknü'd-Din de yolsuz hareketlerde bulunuyorlardı (555). Bu hareketleri ve halkın çektiği ıstırabı bildirmek ve kendisini ikaz etmek üzre İdris-i Bitlisî Pâdişah'a bir mektup bile sunmuştu (556). Pâdişah belki de İdris'in mektubundan öğrendiği gerçeklerden veya öteden beri Yunus Paşa ile arası iyi olmayan Hayırbay'ın yaptığı menfi propagandadan sonra Yunus Paşa'yı Mısır valiliğinden azletti (557) ve yerine 923 şaban ayının 13. (31 ağustos 1517) günü Hayırbay'ı getirdi (588). Öteden beri Osmanlılara karşı gösterdiği yakınlık ve Merc-i Dâbık savaşından sonra da Pâdişah'ın yakınları arasına karışması ile tanınan bu muktedir zat, arabları ve çerkesleri çok iyi tanıyor ve onların çoğu tarafından seviliyordu (559). Bu itibarla onun Mısır'a vali olarak tayini bir taraftan arabları, öte taraftan da çerkesleri memnun edebilir ve bu bölge halkının Osmanlılara sevgi duymasını sağlayabilirdi. Bununla beraber bu tayin yapılmadan önce, Pâdişah'ın bu düşüncesi devlet ileri gelenlerine duyurulmuş, arab şeyhleri ile görüşülmüş, fikirlerde bir birlik meydana geldiği için (560) mesele Dî-

(544) Barthold, s. 388.
(545) Aynı eser, s. 388.
(5446) Aynı eser, s. 388.
(547) Aynı eser, s. 388.
(548) Aynı eser, s. 388, 389.
(549) Abdullah Bin Rıdvan, vrk. 173 b.
(550) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 115.

(551) Hammer, 4, s. 234.
(552) Vezir-i A'zâm Yunus Paşa, sekiz veya on nisan 1517 de Mısır valiliğine getirilmişti. Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s. 41.
(553) Müneccimbaşı, vrk. 101 b.
(554) Sâ'düddin, 2, s. 375. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 116.
(115) Hammer, 4, s. 234.
(556) Aynı eser, s. 234.
(557) Yunus Paşa'yı Pâdişah, irtişâ ve irtikâbından dolayı azletti. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 279.
(558) Ferîdûn Bey, 1, s. 492. Hayırbay, 28 veya 29 ağustosta Mısır valiliğine getirildi. Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s. 44. Pâdişah Mısır'dan ayrılırken Yunus Paşa'yı ve Hayırbay'ı orada bırakmıştı. Fakat Hayırbay Paşayı çekemediği için Pâdişah'a bir mektub yazmış ve bu mektubunda, arabların Yunus Paşa'ya çok bağlandıklarını belirtmek suretiyle Pâdişah'ı şüphelendirmiş ve bu suretle de Yunus Paşa'yı geri aldırmıştı. Bak, Muhyiddin Çelebi, s. 196.
(559) Hayırbay'ı gerçi vatan hâyini olarak kabul edenler vardı. Fakat bunların çoğu ya savaşlarda veya yakalanmk suretiyle öldürülmüşlerdi.
(560) Keşfî, vrk. 113 b.

vân'a götürülmüş ve sonunda Hayırbay Dîvân'a davet edilerek Mısır'a vali tayin edilmişti (561). Pâdişah, Memlûk toprakları üzerinde yaşayan halkın Osmanlılara bağlanmasında faydalı gördüğü her şeyi uygulamakta tereddüd etmiyordu. Hayırbay'ın Mısır valiliğine getirilmesi, bunun karşılığı olarak kendisinden itaat ve biraz hediyeden başka bir şey istenmemesi (562) hep bu yolda alınmış olan tedbirlerdi. Bundan başka Pâdişah, Hayırbay'a ve Şam valiliğine getirdiği Canbirdî Gazâli'ye, âdil olmalarını, dehâlet edecek olan çerkeslere karşı dürüst muamele etmelerini emretmiş, bu yolda belki de onlara bir misal vermiş olmak için kendisine suikasd yapmağa kalkışmış olan Kansuh Âdilî'yi bile (563) affetmişti (564). Bütün bunlardan sonra bile, belki Hayırbay'ın yine de ihânet edeceği düşünülerek Mısır'ın muhafazası için 5000 süvari ile 500 piyade bırakılmış ve "bunların kumandası asla kaleden çıkmamak emriyle Hayreddin Ağa'ya verilmişti (565). Bu ağa'nın görevleri arasında ihtimal Hayırbay'ı kontrol etmek de vardı. Fakat alınan bu tedbirler de kâfî görülmemiş olmalı

(561) Ferîdûn Bey, 1, s. 488 ve 491.

(562) Slih Bin Celâl, Tarih-i Sultan Selim Han, vrk. 115 b. Hayırbay, Mısır'ın "mal ve haracını zapt idüp anda olan masarifine" karşılık tutacaktı. Bak, Salih Bin Celâl, vrk. 115 b.

(563) Bak, s. 192.

(564) Süheylî, vrk. 48 a. Yakalanıb da huzuruna getirildiği vakit Pâdişah Kansuh Adilî'ye, kendisini neden öldüreceğini sorduğu vakit bu zat: Efendisi Tumanbay'ın öldürülmesinden büyük üzüntü duyduğunu, hattâ bu yüzden aklını kaybettiğini ve bunun için suikastı yaptığını söylemişti. Efendisine bu kadar bağlı görünen bu zatın Pâdişah'ın hoşuna gitmiş olması, ayrıca Hayırbay'ın tavassutu onun affedilmesine sebep olmuştu. Bak, Süheylî, vrk. 48 a. 5594 numaralı vesikada adı geçen Kansuh Adilî ile bu şahıs aynı ise o takdirde Pâdişah'la görüşmemiştir. Bak, s. 199. Hayırbay'ın tavassutu ile Pâdişah onu affetti ve bundan sonra da yanından ayırmadı diyen Rıdvan Paşa-Zâde ayrıca:

"Devlet istersen arka vir arka
Bir ulu âstâne bir bâba
Kâbeye virmeseydi arkasını
Secde etmezdi kimse mihrâba"

demektedir. Bak, Abdullah Bin Rıdvan, vrk. 172 a.

565) Hammer, 4, s. 238. Pâdişah İstanbul'a dönmeden bir gün önce Hayırbay'a hil'at geydirerek "İşte sana iklîm-i Mısr'ı kayd-i hayat ile ve cümle hâsıl olan mal ile virdim ve sana 5 000 Yeniçeri ve bir mikdar atlû asker koyub (koşub?) sizi Allahu teâlâ Hazretlerine ismarladım" demişti. Bak, Süheylî, vrk. 47 b. Pâdişah "Yeniçeriyandan 5 000 nefer dilâver kal'a'da temkin ve Gönüllü ve Tüfekçi ve Çerkes bölüklerinden nice bin süvar asker ve hıfz-ı hisâr için bir mikdar piyâde er ta'yin" etti. Bak, Abdullah bin Rıdvân, vrk. 173 b.

ki Hayırbay'ın "zevceleri ve çocukları" Osmanlılar tarafından Filibe'ye gönderilmişti (566).

Ömrünün sonuna kadar Osmanlılara sadakatla hizmet etmiş olan Hayırbay'ın, olayların akışı dikkate alındığı takdirde, Mısır'a vali olarak tayini isâbetli olmuştur. Çünkü onun zamanında Hacc yolunun güven altına alındığı, arab şeyhlerinin itâatlarının, hattâ sevgilerinin sağlandığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Pâdişah'ın Mısır dönüşünden ve Edirne'ye varışından biraz sonra "Cenâb-ı izzet - nisâb Hazret-i Paşa'yi kâm - yâb" diye başlık taşıyan bir mektubunda Hayırbay diyordu ki: Ramazan'ın ondokuzuncu (14 Eylül) günü Garib Yiğitler Ağası Muslihuddin, yanına bir takım insanlar verilerek deniz yolu ile Hicâz'a gönderilmiştir. Her tarafta güvenlik kurulduğu için Şevvâl'in onsekizinde (13 (Ekimde) kara yolundan da Hacc için harekete geçilecektir. Çünkü yol üzerinde bulunan arab şeyhlerine ve ileri gelenlere haber gönderilerek Pâdişah'a tâbi' olmaları, böyle yaptıkları takdirde çok riâyet görecekleri bildirilmişti. Bundan sonra dır ki Mekke yolu üzerinde bulunan Beni Lâm tâifesinin ve diğer tâifelerin ileri gelenleri Mısır'a gelerek beni ziyâret ettiler. Kendilerine hil'at gydirdim ve maddî yardımda bulundum. Hepsi memnun oldular ve "kâşki birkaç yıl bundan sâbık devletlû Pâdişah'ımızun kudûm-i şerifleri bu diyârı müşerrif olaydı" demek suretiyle sevgilerini ifâde ettiler ve madem ki Pâdişah Hazretlerinin bize şimdiye kadar kimsenin yapmadığı şekilde "in'âm u ihsânı" olmuştur, biz de "mahmil-i şerîfi sağ ve sâlim yerine iriştirevüz" dediler. Bundan başka "Mısır'a tâbi' arab beyleri ve şeyhleri" nin hepsi Pâdişah'a itâat ettikleri için etrafta eşkıyâ ve âsîlerden kimse kalmadı ve tam bir güvenlilik meydana geldi. Bundan dolayı "vazî'u şerîf ve sağîr u kebîr ve ganî u fakîr" gece gündüz Pâdişah'a başaçarak dua etmektedirler. Kahire'ye gelince, Pâdişah buradan ayrılmadan önce, dışarıda bulunan ve eman diliyerek gelen Çerkes olursa "hoş göresiz" diye emir vermişti. Tutuklu olarak bulunan cündîlerin âzâd edildiklerini işiten çerkes beylerinin hemen hepsi gelip teslim oldular. Hattâ "Kansuh Âdilî dimekle maruf" olan binbaşı (567),

(566) Hammer, 4, s. 238. Hayırbay âilesinin Filibe'ye gönderildiği pek kesin değildir. Çünkü Hayırbay öldüğü vakit karısı, Kanûnî Sultan Süleyman'ın annesine bir mektup göndererek, İstanbul'a aldırılmasını istemiş, Vâlide Sultan da bu hususu oğlundan rica etmişti. Rica-nâmeden anlaşıldığına göre Hayırbay'ın zevcesi, kocası öldüğü sıralarda Kahire'de idi. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi, 10298 (12).

(567) Topkapı Sarayı Arşivi, 5594 - a (33). Bu zat Pâdişah'a suikast yapan Kansuh Adilî' midir veya aynı adı taşıyan birisi midir anlaşılamıyor. Ancak, hakkında meşhur ve ma'ruf deyimleri kullanıldığına göre bunun o Kansuh Âdilî olması lâzım gelir.

yanındaki askerle birlikte gelerek, hepimizin öldürülmesi lâzım gelirken Pâdişah'ın bizi affetmesi yeniden dünyaya gelmemiz gibi bir şey oldu. Onun için bundan sonra, "biz dahi can u dilden devletlü Hudâvendigâr'a kul olub bir başımız vardır. Devletlü Hüdâvendigâr'ın yolunda fedâ olsun" dedi, dualar etti ve buradaki Osmanlı askeriyle tam bir ahenk içine girdi (568).

Daha sonraki zamanlarda da Mısır'dan Osmanlılara değerli hediyeler gönderen bu zatın (569) sadakatını, Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisine gönderdiği bir mektuptan açıkça anlamak mümkündür. Kanuni, babasının öldüğünü ve kendisinin tahta çıktığını bildiren mektubunda: Mektubum sana geldiği vakit babamın cenaze namazını kıldırdıktan sonra "Mekke-i Muazzam'a ve Medine-i Mükerreme şerefehüm - allahu Tealâ'da ve sâir emâkin-i tayyibe ve mevâzî'i mutahharada ve bilcümle umumen taht-i emâretinde olan camilerde hutbeyi ism-i şerifime okudub sikkeyi dahi nâm-ı şerifime kazdırasın" dedikten sonra sözlerine şöyle devam ediyordu: Senin, babam zamanındaki sadâkatin, halka karşı iyi tutumun, memleketin korunması hususundaki gayret ve dirayetin, âdil ve dindar oluşun, gönderilen emirlerin icrâsında gösterdiğin dikkat ve ihtimâmın ve nihayet cesaretin, tarafımdan öğrenilmiştir. Bundan sonra da sizden umulan böyle hareketlerdir. Kötüler hakkında, bana haber vermeden gerekli işi yapabilirsin. Ancak işin aslının ne olduğunu ve cezanın hangi sebepten verildiğini, yapılan işlerden haberim olması için, sonra bana tafsilatıyle bildirirsin. Bundan önce babam sizi o diyârın bütün işlerini görmeğe memur etmişti. Şu anda ben de onun gibi yapıyorum. Hattâ orada bulunan Yeniçerilerden "ırz-ı memleketime ve nâmus-i saltanatıma muhâlif" hareket eden olursa onları da vakit geçirmeden suçlarına göre cezalandırma yetkisini sana veriyorum (570).

Yukarıdan beri verilen izahata nazaran Hayırbay'ın cidden güvenilir bir insan olduğu anlaşılıyor. Fakat buna rağmen onun tayini üzerinde çok düşünülmüş ve bu tayin yapılmadan önce Kahire'de bulunan ve Abbâsî soyundan gelen halîfe ve yakınları (571), halk üzerinde nüfuzları olan ulemâ, tehlikeli görülen şeyh ve beyler, sanatkârlardan birçoğu donanma

(568) Topkapı Sarayı Arşivi, 5594 - a (33). Hayırbay'ın mektuplarının hepsi galiba 5594 numarada toplanmıştır. Bu tibarla ben, bunları birbirinden ayırmak için ayrıca her birini a, b, c diye adlandırdım.

(569) Topkapı Sarayı Arşivi, 5549 - a (34).

(570) İbrahim Bin Hüdaverdi, vrk. 22 b.

(571) Halîfe Mütevekkil ile amcası Halil'in Ebubekir ve Ahmed adındaki oğulları da beraberce İstanbul'a gönderildi. Bak, Barthold, s. 384.

ile İstanbul'a gönderilmişti (572). Gönderilenler arasında Sultan Gavri'nin oğlu Muhammed de vardı (573). Pâdişah'ın birçok insanı bu suretle vatanından ayırması ilk bakışta bir haksızlık gibi görünüyorsa da Mısır halkını iyi tanıyanlar bunu hoş karşılayabilirler. Çünkü bütün dünyaca kötü kabul edilen hareketlerin çoğu bu halkta bir araya toplanmış görünmekte, ayrıca bunların Türklere karşı büyük bir düşmanlık içinde bulundukları anlaşılmaktadır (574). Kaldı ki bu gönderilişte sadece güvenlik meselelerinin düşü-

Mısırlıların ahlâkları hakkında birkaç söz.

(572) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 279. "Şol tarihte ki Fâtih-i ekalîm Hazret-i Sultan Selim Mısr'ı fethetti, fermân buyurdu ki mütemevvilân-i arab'dan menşe-i fiten olması müterakkıb olan kimesneleri İstanbul'a sürmekle ol diyardan fitne ve aşûb hârının kal' ve fesad urûkını kat' ideler. Emr-i sultân-i bülend-pâye eşirrâ ve ağniyâya mahsus iken hizmet-i mezbûre mübâşirleri irtişa ile anları ibka ve zuafâyı celâ belâsına ilka idüb sekiz yüz mikdarı hâne ve eri kuvvet-i Kahire, Kahire'den devlet-i bâhire makarrı olan İstanbul'a sürdüler ve nat' u bisât-i huzûr ve istirahatlerin sitem desti ile dürdüler. Hulefâ-yi Abbâsiye neslinden şerif Abbas ki Çerkes-i nâkes devrinde nâsın muktedâsı idi. Ol, belâ-yi celâ'-i vatan mübtelâlarından idi. Yevmî altmış akçe vazife ile sâye-i himâyet-i Pâdişahîde âsude hâl olub vesîle (-i) intizâm-i âmâl ve teneffüh-i ehl ü iyâl ile ahibbe ve vatanın ferâmûş eyledi". Bak, Tarih'ül-İbtihac, vrk. 48 a.

(573) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 279. Aynı zamanda bak, s. 184. Seyyidî Muhammed Pâdişah'la birlikte İstanbul'a gitmişti. Bak, Süheylî, vrk. 48 b. Aynı zamanda bak, s. 203. Pâdişah bu zattan çok hoşlandığı için İstanbul'a gelince ona saraylar bağışlamış, gündelik olarak bin akçe tahsis etmiş, arpalık olarak bir sancak vermiş, her zaman "bizim Seyyidi Muhammed' 'diye toplantılarda adını anmış, mahir bir binici olan bu zatın haftada bir kere cirit oyununu seyretmiş ve kendisine çok ihsanlarda bulunmuştur. Bu zat Kanûnî Sultan Süleyman zamanında tâûndan ölmüş ve "Eyyûb-i Ensârî Hazretlerinin kurbunda defn" olunmuştur. Bak, Şahî Tarihi, vrk. 355 b. Seyyidî Muhammed'in kızı Lâlâ Mustafa Paşa'nın karısıdır. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 280.

(574) Bir Türk müellifi bu halkı aşağıdaki şekilde karakterize etmektedir: Görme kudretleri az olan ve mümkün olmayacak şeyleri hayal eden Mısır halkının tahammülleri ve sabırları kıt, zulümleri boldur. Şehvete düşkün olan bu insanlar aynı zamanda çok hasis ve hırsızlıkta gözden sürmeyi çalacak kadar mahirdirler. Türklere o kadar düşmandırlar ki, fırsat bulsalar kanlarını avuçları ile içerler. Münafıklıkları ile ün salmış olan bu insanlar katında Türk büyüklerinin hiç itibarı yoktur. Fellâh kadınlarından doğan Türk erkeklerine "kuloğlu" derler ve birisiyle alay etmek istedikleri vakit bu deyimi kullanırlar. Bunlardan bazıları karınlarını doyurmak için evliyalık iddia eder, kendinden haberi olmadığı halde gaibden haber vermeğe kalkar. Burada eşkiya kum gibidir, fakat evliya da yıldızlar kadar. Bak, Abdullah Bin Rıdvan, vrk. 195 a. Bu bilgiyi bir Türkün verdiğini düşünerek biraz mübalagalı saysak bile arabların o devirdeki hırsuzlukları kendi tarihçileri tarafından da saklanmamaktadır. İbn İyas'ın dediğine göre, Salihiyye'de 920 yılı Cumâda-l-ûlâsında Yavuz'un gönderdiği elçinin başının altından, içinde elçilik elbisesi bulunan bohça ile parası ve Yavuz'un mektubu çalın-

nülmemiş olduğunu söyleyenler de vardır. Bunlara göre Pâdişah, Portekizlilerin eline geçmek üzre bulunan Doğu Kervan Yolunu İstanbul'a çekmek ve orayı Doğu'nun en büyük baharat limanı haline getirmek istediği içindir ki İskenderiyye tacirlerinden bir çoğunu İstanbul'a yerleşmeye mecbur tutmuştur (575). Ulemânın ve sanatkârların sürülmesinde ise yine aynı şehrin bir kültür merkezi haline getirilmesi bahis konusu olmalıdır.

Pâdişah Mısır'dan ayrılıyor. Pâdişah'ın Mısır'da bu kadar uzun müddet kalması belki de yeni bazı istilâların düşünülmesinden ileriye gelmişti. Fakat Mısır'da fazla kalmaktan dolayı usanmış olan "erkân ve a'yân ve eshâb-i divân" İstanbul'a dönmeye can atıyorlardı (576). İşte bunlar, Yavuz'un ulemâya gösterdiği saygıyı da dikkate alarak Anadolu Kadıaskeri Kemal - Paşa - Zâde'ye başvurdular ve geri dönülmesi hususunda Pâdişah'ı ikna etmesini rica ettiler (577). Onun için bir gezinti sırasında Pâdişah, etrafta neler konuşuluyor dediği vakit Kemal Paşa - Zâde, fırsatı kaçırmamış ve askerlerin hemen dönülmesini istediklerini hattâ bu isteklerini belirtir türküler çağırdıklarını söylemiş ve türkünün metnini Pâdişah'a okumuştu (578). Halbuki bu, Kemal Paşa - Zâde tarafından uydurulmuş bir türkü idi. Pâdişah bunu anlamakla beraber (579) Kemal Paşa - Zâde'ye darılmamış (580) hattâ umûmî isteğin geri dönme olduğunu anlayarak hemen yolculuk hazırlıklarına başlamış ve 13 eylül

mıştır. 920 Recebinde gönderilen ikinci Osmanlı elçisi de soyulmuştu. 848 tarihinde aynı hâl Şah Ruh'un elçisinin başına da geldi. Bak, İbn İyas, s. 385, 394.

(575) Hans Pfferman, s. 122.

(576) Sâ'düddin, 2, s. 615.

(577) Aynı eser, s. 615.

(578) Nil kenarında koyunlarını sularken gûya askerlerin söylediği ve Kemal Paşa-Zâde'nin duyduğu türkünün metni şudur:

Nemiz kaldı bizim mülk-i arab'de
Nice bir dururuz Şâm ü Haleb'de
Cihan halkı kamu ayş ü tarebde
Gel Gel ahi gidelim Rûm illerine

Bak, Sâ'düddin, 2, s. 615.

(579) Bir müsahabe esnasında Pâdişah, Kemal Paşa - Zâde'ye "Geçen gün söylediğin türkü senin ihtirâın mı idi?" demiş ve Kemal Paşa - Zâde'den evet cevabını almıştı. Bak, Hammer, 4, s. 235.

(580) Bu sebepten Pâdişah Kemal Paşa-Zâde'ye 500 düka ihsan etmiştir. Bak, Hammer, 4, s. 235.

Yunus Paşa'nın öldürülmesi. 1517 de Mısır'dan ayrılmıştı (581). Kahire'den ayrıldıktan ve bir süre kuzeye doğru yürüdükten sonra Pâdişah, kesin olarak bilinmiyen bir sebepten dolayı, Vezîr-i A'zam Yunus Paşa'yı öldürttü (582). Bu öldürülmede ihtimal çerkeslerin yeniden mühim mevkilere

(581) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 25. Yavuz'un Mısır'dan ayrılışı birçok kitaplarda ayrı ayrı gösterilmiştir. Bazılarında bu tarih 22 Şaban (9 eylül) dır. Ferîdûn Bey, 1, s. 492. Sâ'düddin, 2, s.375. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 116. Şükrî'ye göre bu tarih 24 Şa'ban (11 Eylül) dır. Bak, Şükrî, vrk. 56 a. Bazı kitaplarda bu tarih 23 Şa'ban (10 Eylül) olarak gösterilmektedir. Bak, 4976 numaralı Mecmuatü'r resâil, vrk. 92 b. Müneccimbaşı, vrk. 102 a. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 278. İ. H. Dânişmend, 2, s. 44. Keşfî bu tarihi Receb'in onyedisine (5 Ağustos'a) götürmektedir ki bunun yanlış olduğu meydandadır. Bu ihtilâf ihtimal Osmanlı ordusunun Mısır'dan kısım kısım ayrılmasından ileri gelmektedir. Çünkü bu hususta bir kitapta şu bilgilere rastlanmaktadır: "Şâh-i Rûmın askeri beş bölük olub evvel Anadolu Beylerbeyisi cümle askeriyle göçüb revâne oldı, ardınca Ayas Ağa cümle piyâde ile göçüb revâne oldı, anın akabince sene selâse ve işrîn ve tis'a mie (923) Şa'bân'ının yirmi altıncı günü Sultan-ı Rûm, süvar olub sipâhî oğlanları cemaâti ile göçüb azm-i Rûm kılıb revâne oldı, anın akabinde Rumeli Beylerbeyi, askeriyle göçüp revâne oldılar. Bak, Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 25.

(582) Bulbeys (Belbeys) den geçtiği günün sabahında, güneş'in henüz doğduğu sıralarda idi ki Pâdişah, Solaklar Kethüdâsına emir vererek Yunus Paşa'yı öldürtmüştü, bir kapıcı onun başını gövdesinden ayırmış ve bu baş, üç gün dolaştırıldıktan sonra Katya'da gömülmüştü. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 492. Pâdişah beraberinde götürdüğü Çerkeslerin, Seyyidî Muhammed dâhil olmak üzere, askerlik oyunlarını, biniciklikteki mahâretlerini seyreder ve bunlarla sohbet etmekten hoşlanırdı. Bir gün yine bunların oyunlarını seyreden Pâdişah, niçin diğer askerler de bu oyunları öğrenmez deyince, ötedenberi Hayırbay'ı sevmemiş olan Yunus Paşa "terk-i edeb idüb, bir bölük hâin Çerâkeseye yüz virüb bu denlû meşakkat ve teablar çekûb Nil'den ziyâde kanlar dökülmüş iken bir celîl iklîm-i bi-adîli feth idüb yine bir hâin Çerkese virdiniz. Böyle olacağın bilse kulların bir adım atmaz idi" demek suretiyle fikirlerini açığa vurunca, Pâdişah onu öldürttü. Bak, Süheylî, vrk. 48 b. Pâdişah Mısır dönüşünde Yunus Paşa'yı yanına çağırmış ve konuşmağa başlamıştı. Daha üç beş kelime söylememişti ki Yunus Paşa'nın atını geri çektiler ve hemen attan indirerek boynunu vurdular. Niçin öldürüldüğü belli değildir. Bazılarına göre Yunus Paşa, Pâdişah'ın mizâcına uygun düşmeyecek sözler söylediği için öldürülmüştür. Bir rivâyete göre de, sağ kaldığı takdirde mutlaka Hayırbay'a zararı dokunur düşüncesiyle ördürülmüştür. Bak, Âlî, vrk. 263 a. Yunus Paşa'nın öldürülüş sebebi hiçbir suretle belli olmamıştır. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 102 a. Onun nerede ve hangi tarihte öldürüldüğü de kesin olarak bilinmemektedir. 6 veya 7 Ramazanda Salihiyye yakınında öldürüldüğünü söyleyenler olduğu gibi, (bak, Sâ'düddin, 2, s. 376. Vakayi'-i Sultan Bâyezit ve Selim Han, s. 116) Katya çölü geçildikten sonra yani Gazze'ye bir gün kala öldürüldüğünü ve aynı gün Han Yunus denilen yere gömüldüğünü söyleyenler de vardır. Bak, Hammer, 4, s. 239. Yunus Paşa, Hattara'da öldürüldü. Bak, Richard Hartman, s. 122.

getirilmek istenmesi büyük rol oynamıştı. Çünkü, kendi hizmetine girmiş olan çerkes beylerini memnun etmek siyâsetini güttüğü sanılan Yavuz'un, Mısır'ı Hayırbay'a bırakması Yunus Paşa'yı yeter derecede üzmüş, bu arada belki öteki çerkes emîrlerini ve özellikle Hayırbay'ın dostu olan Canbirdî Gazâli'nin bir vazifeye tayin edilmek istenmesi onu büsbütün kızdırmış ve ihtimal ki bu işlerin konuşulduğu sıralarda Pâdişah'ı sinirlendirecek bir takım sözler söylemiştir. Yapacağı işlere herhangi bir müdâhaleyi çok kere affetmeyen Yavuz'un, Gazze'ye geldiği vakit, yani Yunus Paşa'nın öldürülmesinden sonra Canbirdî Gazâli'yi, Gazze, Safed ve Nablus sancaklarının katılması ile büsbütün genişletilen Kudüs valiliğine tâyini bu bakımdan cidden dikkate şayandır.

Pîrî Paşa'nın sadâreti.

Pâdişah, 21 ramazan 923 (17 ekim 1517) de Şam civarına gelerek (583) bir müddet şehrin dışında çadırda kaldı. Ramazan bayramı namazını Cami'-i Ümeyye'de kılan ve bayramı da çadırda geçiren Pâdişah, 6 şevval (22 ekim) de Şam şehrine girerek, Mısır'a giderken kaldığı binaya (584) yeniden yerleşmişti (585). Bu sıralarda onu en çok meşgul eden meselelerden birisi Vezir-i A'zamlığa kimin getirileceği işi idi. Gerçi bu makama ikinci vezir Zeynel Paşa veya üçüncü vezir Hoca - Zâde'nin getirilmesi mümkündü. Fakat Pâdişah birincisini bu makama lâyık görmüyor, ikincisini de çok sevdiği için oraya getirmek istemiyordu. Çünkü sevdiği bu insanın Vezir-i A'zamlıkta bir hata yapması her zaman mümkündü, bu takdirde de Selim'e göre öldürülmesi gerekirdi (586). İşte bu halleri dikkate alan Yavuz sonunda İstanbul muhafazasında bıraktığı Pirî Paşa'yı bu makama getirmeğe karar vermiş ve 28 Ramazan 923 (14 Ekim 1517) de ona bir "da'vet hükmü" göndermişti (587). Pâdişah'ın bu hareketinden, Pirî Paşa'nın Şam'da bekleneceği ve netice itibâriyle de bu civarda uzun süre kalınacağı anlaşılıyordu. Çünkü Şam'dan İstanbul'a ve tekrar İstanbul'dan Şam'a kadar gidip gelme, aylarca süren bir yolculuğun sonunda ancak mümkün olabilirdi. Nitekim Pirî Paşa, 924 Muharreminin onikinci (24 Ocak 1517) (588) günü yani dört ay kadar sonra Şam'a gelerek Vezîr-i a'zam olabilmişti (589). Şu halde Pâdişah'ın, bir elemanını ta İstanbuldan Vezîr-i A'zam yapmak üzre Şam'a çağırması ve bu müddet içinde kendisinin bu bölgede kalması, bazı önemli olayların halledilmesi için yapılmış birer hareket olarak kabul olunmalıdır.

(583) Ferîdûn Bey, 1, s. 493. Pâdişah, Şam civarına 22 Ramazanda geldi. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 376. Müneccimbaşı, vrk. 102 a.

(584) Bak, s. 148.

(585) Ferîdûn Bey, 1, s. 493. Pâdişah, Şam şehrine 7 Şevval'de girdi. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 376.

(586) Müneccimbaşı, vrk. 102 a.

(587) Ferîdûn Bey, 1, s. 493.

(588) Richard Hartman, s. 120.

Toprak ve vergi işlerinin düzenlenmesi.

Onun ele aldığı meselelerden ikincisi ise Suriye ve Mısır'ın toprak ve vergi işlerini bir düzene koymaktı. Bundan dolayı "bilâd-ı arab defterdarlığı" na Haleb kadısı Çölmekçi - Zâde getirildi (590) ve feth edilen yerlerin "tahriri hususu" ona tevdi' olundu (591). "Trablus ve Hama ve Humus bilâdının tahrîri", İdrîs-i Bitlîsî'nin oğlu Ebü'l-fazl'a, Şam ve ona tâbi' olan yerlerin "tahrîri, Fenârî - Zâde ahfâdından Nuh Çelebî'ye", "Haleb tahrîri, Abdullah Paşa - Zâde Abdü'l-kerîm Çelebî" ye verildi (592). Bu üç zat Suriye'yi en geniş tarzda inceleyecek, hasları ta'yin edecek, timar için gerekli parçalar ile evkafı emlâkden ayıracak, gasbedilmiş olanları da meydana çıkaracaktı (593). Bunların hazırladığı tahrîr defterlerinde her köy'ün evleri, nüfusu, ziraat işine yarayan hayvanların sayısı ve o köyün tahmini geliri yazılı idi (594). Ayrıca bunların su kanalları ve cedvelleriyle yakından meşgul oldukları, mevcutlarını ta'mir ettikten başka yenilerini de açtırdıkları anlaşılmaktadır (595). Bütün bu topraklarda Türk parasından başka paranın kullanılmasına müsaade etmeyen Yavuz Sultan Selim (596) arab halkının entariyle sokağa çıkmalarını bile yasak etmişti (597).

(589) Muharremin "13 üncü gününde Pirî Paşa Hazretlerine 12 kez yüzbin akçe ile Vezîr-i A'zamlık virildi ve seferden geldiğiyçün mukaddemâ pişkeşiyle el öptü, on dördüncü gününde vezâret pâyesine oturub vezâret için el öptü, on yedinci gününde Devletlü Hüdavendigâr cami'-i Benî Ümeyye'ye gelüb cuma namazın kıldı, Yarındası dîvân oldu,hil'at-i vezâret, mühr-i sultanî ile Pirî Paşa'ya gönderildi. 19 uncu gününde hil'at-i vezâretle dîvâna gelüb el öptü ve mührü takındı". Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 495. Pirî Paşa, 22 Muharrem'de Şam'a geldi. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 117.

(590) Bu zat biraz sonra Anadolu Defterdârı olacak ve yerine de Kulaksız Mehmed Çelebî getirilecektir. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 495.

(591) Müneccimbaşı, vrk. 102 a.

(592) Aynı eser, vrk. 102 a.

(593) Sâ'düddin, 2, s. 378.

(594) Hammer, 4, s. 241.

(595) Aynı eser, s. 241.

(596) Şam'da onaltı fils'in bir dirhem'e karşılık olabileceği i'lân olunmuştu. Bak, Richard Hartman, s. 122.

(597) Şam Defterdârı Nuh Çelebî, ancak şalvar geyilerek sokağa çıkılabileceğini, üç gün sonra şalvar giymeden sokağa çıkacakların cezalandırılacaklarını ilân etmiş, halk da buna riâyet etmişti. Bak, Richard Hartman, s. 123.

Onun en çok üzerinde durduğu meselelerden birisi de Muhyiddin-i Arabî'nin mezarı işidir. Merc-i Dâbık savaşını müteâkip Haleb'den Şam'a geldiği vakit Pâdişah, bu işle ilgilenmiş ve onun mezarının bulunduğu yeri öğrenmişti (598). Mısır dönüşünde, mezarın üstüne bir kabir yapılmasını, onun yanında da bir câmi' ile bir imâret inşasını ve kendisinin Şam'dan ayrılmadan önce bunların bitirilmesini emretti. Bunun için mi'mârlar ve ustalar, geceli gündüzlü çalışarak Pâdişah'ın emrini yerine getirdiler (599).

İbn Haneş isyânı. Kanâatımıza göre Şam'da, üzerinde en çok durulan mesele Suriye'deki aşîretlerin durumu ve bu arada ibn Haneş'in çıkardığı isyan olmuştur. Gerçekten aşîretlerden çoğunun itâatkâr bir hal almış bulunmasına, Suriye, Filistîn ve hattâ Mısır'ın elde edilmiş olmasına rağmen bazı arab şeyhleri henüz Pâdişah'a tâbi' olmamışlardı (600), tâbi' olanlar arasında da samîmi olmayanlar vardı ki ibn Haneş bunlardan biri idi. Ötedenberi serkeşliği ile tanınmış olan bu zat, Merc-i Dâbık savaşından sonra Şam'a gelmiş olan Yavuz Sultan Selim'e, tâbiiyyetlerini arzeden arab şeyhleri arasında bulunuyordu (601). Sayda ve Beyrut taraflarında büyük bir nüfûz sahibi olan ibn Haneş, bir an Osmanlılara dost gibi göründü ise de biraz sonra bunun, Osmanlı kudretinin o andaki baskısından ileri geldiği anlaşıldı. Esasen Osmanlıların, yeni bir başarı sağlayacağı kanâatını taşımayan bu zat (602) Türk ordusunun güneye doğru harekete geçmesinden sonra şüpheli bir takım hareketlere baş vurmuş, belki de Tumanbay ile gizli muhaberelerde bulunarak Suriye'de Osmanlılar aleyhine bir ayaklanmayı teşkilatlandırmaya uğraşmıştı. Bu sebepten dolayı, ihtimal ki ayaklanmanın ilk merhalesini teşkil edeceğini düşündüğü Safed isyanının (603) bastırılması yolunda asla harekete geçmedi. Aksine olarak, Safed nâibinin yani "Safed'de nâzırü'l-ceyş olan Abdü'l-kadir" in bir Safed'liyi tutuklamasını isyanın sebebi olarak kabul eden

(598) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 281.

(599) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 282. Pâdişah, 924 Muharrem'inin yirmi dördüncü cuma günü cuma namazını bu câmi'de kıldı. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 496.

(600) Hammer, 4, s.240.

(601) Sâ'düddin,), s. 382. İbn Hâneş, Memlûkların Şam'ı terk ederken orada muhafız olarak bıraktıkları Hâneş olğu Nâsırü'd-din'dir. Bak, s. 147.

(60)) Sâ'düddin, 2, s. 382.

(603) Bu isyan 923 Muharrem'inin birinci (24 Ocak 1517) günü başladı. Bak, Richard Hartman, s. 127.

ibn Haneş (604), nâib'e haber göndererek, istediği takdirde kendisini Safed'den Şam veya Mısır tarafına götürmeğe hazır olduğunu ısrarla söylemişti. Fakat, Safed'i isyancılara terketme düşüncesini açıkça belirten bu garip teklifi Safed nâibi, "satavât-i şerifeden havf idüb kaleden nüzûl idemezin" cevabı ile reddettiği için (605) isyan tahrikçilerinin taktiği başarılı olmamıştı. İşte bu sıralarda Osmanlıların Ridâniyye'de, Memlûk devletine son veren büyük bir zafer daha kazanmaları, Sayda ve Beyrut taraflarında etrafına çok sayıda kuvvet toplamış olan ibn Haneş'i çok telâşlandırmış ve bundan dolayıdır ki, zaferi bildiren ve kuzeye doğru kaçan çerkeslerin yakalanarak öldürülmesini isteyen Pâdişah'ın bir hükmüne 28 safer 923 (22 mart 1517) tarihli cevabını yazmaya mecbur olmuştu. O, bu cevabında kazanılan zaferden dolayı çok memnun olduğunu "İslâma ve müslimîne" verdiği bu nimetten dolayı Allah'a "secde-i şükürler" eylediğini, kendi taraflarına kaçan çerkeslerin yakalanarak öldürülmesi için gereklilere emir vermiş olduğunu bildirdikten sonra (606) Safed isyanına müdâhalesini aşağıdaki şekilde açıklıyordu: Safed nâibi kaleyi terke razı olmayınca Safed ileri gelenlerine mektuplar yazdım ve onları "satavât-i şerîfe ile tahvif" ettim. Bunun üzerine isyancılar Safed'den uzaklaştılar, Pâdişah'ın Memlûk tahtına oturduğu haberi geldikten sonra da büsbütün dağılarak başka taraflara gittiler (607). Memlûk devletinin ortadan kaldırılması işi, bu devlet adına isyan edenleri ve bilhassa İbn Haneş'i çok korkutmuş olmalıdır ki o, isyancıların hemen Safed'den uzaklaşmalarını lüzumlu gördü. Ancak kendi hüküm sürdüğü topraklara sığınan ve isyancıların ele başlarından oldukları anlaşılan Safed kadısı ve bazı önemli şahıslarla bilhassa "İbn Hâmid şeyhü'l-İslâm cemâatı" nin tehlikeye düşmelerini önlemeye çalıştı, hattâ Safed nâibi, suçluların yerlerine dönmesini istediği vakit, "cehille vaki olan" günahlarından dolayı nâibin kendilerini tecziye edeceğini söyleyen bu insanları korudu ve affedilmeleri hususunu Pâdişah'tan rica etti (608). Ayrıca o, "Trablus halkından kadı-i Hanefî ve çerkes zamanında nâib-i

(604) Topkapı Sarayı Arşivi, 6341 - a, b. (30 - 35) Topkapı Sarayı Arşivinde İbn Hâneş ile ilgili olarak bulduğum iki vesikanın da numarası 6341 dir. Bunlardan bir tanesinin baş tarafında "Hâneşoğlundan Süddе-i Saâdete gelen mektup tercümesidir" diye bir kayıt vardır. Kitabımızda bu vesikayı 6341 - b numaralı olarak kabul ediyoruz. Aynı numarayı taşıyan ve İbn Hâneş ile diğer bazı şahısların, Yunus Paşa, Hayırbay, gibi zatlara yazdığı mektupları ihtiva eden ikinci vesika için de 6341 - b numarası kabul olunmuştur.

(605) Topkapı Sarayı Arşivi, 6241 - b. (25).

(606) Aynı vesika.

(607) Aynı vesika.

(608) Aynı vesika.

Trablus" olan zatın hazînedârı için eman dilemişti. Halbuki olayların gelişmesi dikkate alındığı takdirde bu iki zatın da İbn Haneş'in suç ortakları olduğu anlaşılıyordu. Çünkü ailelerini almak bahanesiyle Trablus'a gitmek üzre yola çıkan bu zatlar, Besron'a geldikleri vakit bir takım Kürtlerle buluştular. Yanlarında İbn Haneş'e mensub kuvvetler de bulunan bu adamların az sonra gerçek maksadlarının Tarblus'u basmak olduğu şayiası ortaya çıktı. Bunun üzerine, Mûsa-yi Türkmânî adındaki bir kimse durumu Trablus nâibine bildirmiş, o da hemen Besron'a gelerek fesadcıların hepsini öldürmüş ve durumdan gereklileri haberdar etmişti (609). Tasarladığı baskının tamamiyle ters bir neticeye ulaşması ve olaylarla kendisinin ilgili bulunduğunu Pâdişah'a bildirilmiş olması şüphesi, İbn Haneş'i müşkil duruma soktu. Onun için Pâdişah'a gönderdiği mektupta, kendisinin Besron'daki adamlarla hiçbir ilgisi bulunmadığını, onlara yardım etmediğini, Allah, Peygamber ve Kur'ân üzerine and içerek bildirdikten sonra, Pâdişah'ın kulu olduğunu, sadâkat ve itâattan aslâ ayrılmamış bulunduğunu, Şam nâibinin hizmetinden dışarı çıkmadığını, güvenlik ve asayiş kurduğu toprakları üzerinde, Pâdişah'ın Şam'dan ayrılışından bugüne kadar hiçbir Türk askerinin tek bir şeyinin kaybolmadığını, karşılaşılan Türk askerlerine hizmette kusur edilmediğini, av maksadıyla dahi olsa ata binmediğini ve bir saat bile yerinden uzaklaşmadığını, kendi hakkında söylenilenlerin kâmilen "müfsid kelâmı" olduğunu ve Pâdişah'ın daima muzaffer olması için dua ettiğini yazıyordu (610). Aynı zat, Yunus Paşa'ya da aynı tarihte bir mektup göndererek durumu uzun uzadıya izah ettikten sonra "bilâd-i Şamiyye'de hazz-i nefsânî ve ağrâz ve adâvetler çoktur, biri birinin hakkında yaramaz kelimât idüb halkı birbirine düşmen iderler". Bunlar, çerkesler zamanında da böyle yaptıkları için büyük cezalara uğramışlardır. Şu anda dahi Şam nâibine birçok şeyler söyledikleri için, kasabalarda bu yüzden bir takım öldürme vakaları oldu. Karışıklığın daha da ileri götürüleceğinden ve yolların kesileceğinden korkulur. Bu itibarla "ehl-i garaz" sözüne inanılmamalı ve bunlara kapılarak kimse tutuklanmamalıdır. Çünkü herkes ve Şam'a bağlı kasabalar, Pâdişah'a itâat içindedirler, dedikten ve kasabalarda çıkan karışıklıkları kendisine göre bazı sebeplere bağladıktan sonra, vaktiyle Şam hâcibi bulunan ve şu anda bütün ailesiyle birlikte kendisine sığınmış olan eski dostu Sindbay hakkında bir emannâme gönderilmesini de rica ediyordu (611). Hayırbay'a da aynı mealde bir mektub gönderen İbn Haneş'in

(609) Topkapı Sarayı Arşivi, 6341 - b (35).

(610) Aynı vesika.

(611) Topkapı Sarayı Arşivi, 6341 - a (30).

10 rebi-ül-evvel (2 mayıs) tarihini taşıyan başka bir mektubunda ise Beyrut'daki idarecilere karşı da bir ayaklanmanın meydana geldiğini, bu hususta en doğru bilginin, Beyrut'ta bulunan ve "evliyâullahtan" olan Şeyh İbn Irakî'den alınabileceğini bildiriyor ve sözü yine Trablus nâibine getirerek, aleyhinde söylenmiş sözler varsa bunların, yakalanan isyancılara Trablus nâibi tarafından işkence yapılmak suretiyle söyletilmiş olabileceğini ve netice itibariyle gerçek olmadıklarını iddia ediyordu (612).

İncelediğimiz bu vesikaların ışığı altında isyan işini ele aldığımız takdirde İbn Haneş'in 1517 mayısında henüz resmen isyan etmemiş olduğunu görüyoruz. Fakat İbn Haneş'in, bu mektuplarda kullandığı dilden, çevrilmekte olan fesadın anlaşılmış veya anlaşılmak üzre bulunduğunu hissederek telâşlandığını, aynı zamanda kendisine yakın gördüğü insanların ölümden kurtulması hususunda büyük gayretler harcadığını anlayoruz. Ancak bu tarihlerde Pâdişah, Tumanbay'ın yakalanması işi ile meşgul olduğu için kuzeydeki bu hareketle pek yakından ilgilenemedi. İşte bundan faydalanan İbn Haneş gerekli teşkilâtı kurmuş ve sonunda da isyan etmişti. Güçlü Osmanlı ordusu karşısında bu ve buna benzer hareketlerin bir şey ifade etmeyeceğini onun ve taraftarlarının bilmediğini kabul etmek güçtür. Böyle olunca da neye güvenerek bu şekilde hareket ettiklerini izah etmek zordur. Çünkü incelediğimiz vesikaların tarihleri dikkate alınırsa isyanın, Ridaniyye savaşından çok sonra başlamış olduğu görülür. Bununla beraber, İbn Haneş, yaptığı işin mânasızlığını biraz sonra anlamış ve yeniden Osmanlılara tabi olmayı düşünmeye başlamıştı (613). Fakat belki de onun çok tehlikeli bir insan olduğunu kabul eden Pâdişah, hangi tarihte başladığını kesin olarak söyleyemediğimiz bu isyana karşı (614) gerekli tedbirleri almış, Mısır'dan Şam'a döner dönmez Haneş'oğlunu azlederek (615) yerine Korkmazoğlu Mehmed Bey'i tâyin etmiş (616) ve daha önce Haneşoğlu'na beratla bırakılmış olan şehir ve kasabaların zaptedilmesini gereklilere bildirmişti

(612) Topkapı Sarayı Arşivi, 6341 - b (35).

(613) Sâ'düddin, 2, s. 382.

(614) İbn Haneş isyanı, Pâdişah'ın daha Şam'dan Mısır'a doğru hareket ettiği tarihlerde başladı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 382. İsyan, Pâdişah'ın İstanbul'a dönüşünden sonra başladı. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 118. İsyan, Mısır seferi dönüşünde Pâdişah'ın Haleb'te bulunduğu sıralarda bastırıldı. Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s' 47.

(615) Ferîdûn Bey, 1, s. 495.

(616) Richard Hartman, s. 121. Müneccimbaşı, vrk. 102 b.

(617). İşte bu sıralarda İbn Haneş, Trablus Sancak Beyi İskender Paşa-Zâde'ye baş vurarak affı hususunda tavassutta bulunmasını rica etti, ayrıca Haleb tarafına ve oradan da Kürdistan'a geçmek istediğini bildirdi (618). Paşa, onun bu fikirlerini kabul eder görünmüş, kendisine müsbet cevap verirken Şam valisi Canbirdî Gazâli'ye (619) ve Hama sancak beyi Güzelce Kasım Paşa'ya durumu bildirerek onlarla birlikte gerekli tertibatı almış ve geçit yerlerini tutmuştu. İşte bütün bunlardan habersiz olan ve İskender Paşa-Zâde'ye güvenen İbn Haneş, Âsî nehrini geçerek Humus civarına geldiği vakit üç Türk kumandanının hazırladığı pusuya düştü. Bununla beraber teslim olmadı, fakat sonunda yenilerek kesilen başı (620) 13 rebi'ül-âhir 924 (24 nisan 1518) de Haleb'e getirildi (621).

İstanbul'a dönüş. İşte bu olaylardan biraz önce Pâdişah, düşündüğü bir işin gerçekleşemeyeceğini anladığı için (622) Şam'da daha fazla kalmayı lüzumsuz saymış ve Canbirdî Gazâli'yi orada vali bırakarak kendisi 11 Saferde (22 şubatta) (623) Şam'dan ayrılarak 22 saferde (5 martta) Haleb'e gelmişti (624). Burada iki ay kadar kalan Yavuz Sultan Selim 5 veya 6 mayısta yola çıkarak İstanbul'a geldi, karanlık bastıktan sonra ve hiçbir merasim yaptırmadan Boğaz'ı geçerek Topkapı Sarayına gitti.

B — Hilâfet meselesi:

Hilâfet meselesi. Osmanlı sultanlarına hangi tarihte ve ne suretle halife denildiği kesin olarak bilinmemektedir. Gerçi Abbâsî soyundan gelen ve Mısır Memlûklarının idaresinde Kahire'de halifelik yapan Mütevekkil Alallah Muhammed'in, İstanbul'da Ayasofya veya

(617) Ferîdûn Bey, 1, s. 495. Bir rivâyete göre Zülhiccenin 29 uncu pazartesi günü gecesi Yavuz Sultan Selim, Yeniçerilerin tuttuğu meşâleler altında İbn Haneş'i yakalamaya gitti. Bak, Richard Hartman, s. 120. Pâdişah, ava gitme bahanesiyle, onu yakalamak için, harekete geçmişti. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 495.

(618) Sâ'düddin, 2, s. 383.

(619) Gazali, 5 Safer 924 de (16 Şubat 1518) Şam valiliğine getirildi. Bak, Richard Hartman, s. 120.

(620) Sâ'düddin, 2, s. 383. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 118.

(621) Ferîdûn Bey, 1, s. 497. Yine aynı esere göre İbn Haneş ile Harkuşoğullarının kafaları Şam yakınında Canbirdî Gazali tarafından 924 Rebi-ül-evvelinin 26 ıncı günü kesildi. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 557. Bir rivâyete göre de İbn Haneş'in başı, Pâdişah Edirne'ye döndükten sonra getirilmiştir. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 101 a.

(622) Pâdişah, İran'a yeni bir sefer yapmak niyetinde idi.

(623) Ferîdûn Bey, 1, s. 495. Pâdişah, Saferin onuncu günü Şam'dan ayrıldı. Bak, Richard Hartman, s. 120.

(624) Sâ'düddin, 2, s. 381.

Eyüb camiinde hilâfeti Yavuz'a terkettiğine dair bir söylenti devam ede gelmektedir (625). Halbuki bu önemli işten, Hoca Sadüddin Efendi'nin iki cümlesi ile (626) ibn Iyâs'ın naklettiği rivâyetten başka, o devirde veya o devre yakın tarihlerde yazılmış olan eserlerde bir kayda rastlanmamaktadır. İbn İyâs'ın rivâyetine göre Pâdişah, Merc-i Dâbık savaşında esir edilen Halîfe III.Mütevekkil ile ilk defa Haleb yakınındaki Gökmeydan'da görüşmüş, ona oturmasını teklif etmiş, nereli olduğunu sormuş ve aldığı cevap üzerine de, biz sizi yine Bağdad'a götürürüz dedikten sonra hil'at geydirmiş ve çok ihsanda bulunmuştu (627). Bununla beraber Yavuz, Kahire'yi alıncaya kadar galiba onunla bir daha ilgilenmemiş, fakat bu şehrin işgalinden sonra oradaki Halife'nin (628) yerine yine onu hilâfet makamına oturtmuştu (629). Çünkü Yavuz Sultan Selim, Halife olmaktan daha çok, işgal ettiği topraklar üzerinde, sultanlığının herkes tarafından kabul edilmesini istemekte idi. Bu sebepten dolayıdır ki Kahire ulemâsı, sultanlık hakkının Halîfe tarafından verilmesine lüzûm olmadığını söyledikleri vakit (630) Halîfe veya hilâfet meselesi onun için büs-

(625) Yavuz'un "en evvel hulefâ-yi Abbasiyye bekayâsından Mısır'da mevcut olan zatı İstanbul'a celb ile Ayasofya cami'inde hakk-ı hilâfeti alenen hânedân-i Osmanîye terkettirdi". Bak, Namık Kemal, evrak-i perişan (Terâcüm-i ahvâl), İstanbul, 1301, s. 348. "Üçüncü Mütevekkil Allah İstanbul'da bulunduğu sırada hilâfeti sultan Selim'e terk" eylemiştir. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 280. "Hilâfet makamının işte bu son halife tarafından (Mütevekkil Alallah) İstanbul'da Yavuş Sultan Selim'e resmen devredildiği hakkında bir rivâyet vardır. Bu rivâyete göre Yavuz'un Kahire'den İstanbul'a sevk ettiği Câmi' al Ezher arab ulemâsı ile İstanbul'daki Türk ulemâsı bir toplantı yapmış, bu toplantıda İslâm hilâfetinin Sultan Selim'e devredilmesi lehindeki dînî esaslar tesbit edildikten sonra Halîfe Mütevekkil, Ayasofya câmi'inde minbere çıkıp, hilâfeti Sultan Selim'e devr ettiğini i'lân ederek arkasındaki hil'atı çıkarıp kendi eliyle Osmanlı Sultanına giydirmiş ve bir rivâyete göre de Eyyüb câmi'inde hilâfet kılıcını kuşatmıştır" Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s. 37.

(626) "Libâs-ı hilâfeti istihkak ile telebbüs eylemişken dervîşâne kisvet ve libâsı ihtiyâr itmişdi" Bak, Sâ'düddin, 2, s. 398. Yine aynı eserde İstanbul'a ve Edirne'ye "makarr-ı hilâfet" denilmektedir. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 388.

(627) Barthold, s. 328.

(628) Memlûklar, Mütevekkil'in esir düşmesinden sonra onun babası Müstemsik billâh Ya'kub'u Halîfe i'lân etmişlerdi. Bu zat 1500 tarihinde hilâfetten isti'fâ etmişti. Mütevekkil'in esir düşmesi üzerine, onun vekâletini hâiz olduğunu söyleyerek yeniden Kahire'de hilâfete başlamıştı. Bak, Barthold, s. 382.

(629) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 280.

(630) Yavuz, Kahire ulemâsına kendi sultanlığının "meşrûiyyeti için makam-ı hilâfetten icâzet talebi lâzım olup olmadığını sormuş ve ulemânın böyle bir muameleye lüzûm olmadığını söylemeleri üzerine "o, Halîfe ile görüşmek ihtiyacını duymamıştı. Bak, İslâm Ansiklopedisi, Hilâfet maddesi.

bütün değersizlenmiş (631), hattâ daha sonra İstanbul'a gönderilen Halîfe Mütevekkil'in bir takım uygunsuz hareketleri, habse bile atılmasına sebep olmuştu (632). Ancak, Kanûnî Sultan Süleyman'ın cülûsundan sonra tevkifhâneden çıkarılan ve Kahire'ye dönmesine müsade edilen Mütevekkil'in orada yeniden Halîfe olarak vazife gördüğü ve bu göreve, ölüm tarihi olan 1543 yılına kadar devam ettiği, hattâ hâin Ahmed Paşa'nın (633) kendi sultanlığının tasdiki hususunda bu zatı ve dört mezheb kadılarını zorladığı bilinmekte (634), bu itibarla da hilâfet'in, Mısır veya İstanbul'da Yavuz Sultan Selim'e terk edildiği hakkındaki iddialar bir takım zayıf rivâyetlerden öteye geçememektedir. Esasen, hilâfet meselesine o kadar ehemmiyet vermediği anlaşılan Yavuz'un, hüküm sürdüğü topraklar üzerinde yapmakla mükellef olduğu o kadar çok işler vardı ki, bunları bir tarafa iterek hilâfet hakkında şerîat kitaplarında mevcud olan ve birbirlerine uymayan karışık hükümleri tartışacak veya bunlarla meşgul olacak bir dakikası bile yoktu (635). Kaldı ki, Osmanlı Sultanlarına daha önceki tarihlerde Halîfe denildiği ve onların, bu ünvânı kullandıkları anlaşılmaktadır. Çünkü I. Sultan Murad zamanındaki fetih-

(631) Bazı eserlerde, Kahire'ye gelindikten sonra Yavuz Sultan Selim ile Halîfe'nin münâsebetlerinin devam ettiği, 2 Haziran 1518 tarihine kadar Kahire'de kalmış olan Mütevekkil'in yetkilerinin büyük olduğu, hattâ Yavuz'dan çekinenlerin, kendilerini affettirmek üzre Halîfe'ye sığındıkları yazılıdır. Bak, Barthold, s. 383. Mütevekkil Kahire'de Osmanlıların eline geçti. Pâdişah, kendisiyle birlikte onu İstanbul'a götürerek 'Yedikule'de habs eyledi ve Sultan Selim Han, dokuzyüz yirmi altıda âlem-i kudse rihleti karîb oldukda emr eyledi, Mütevekkili habsden itlâk idüb Mısr'a varmağa icâzet virdi ve ona, günde 60 akçe vazife ta'yin eyledi. Bak, Cenâbî, vrk. 29 b. Yavuz, İstanbul'a döndüğü vakit onu karşılayanlar arasında Halîfe de vardı. Kendisini görünce atından inmek isteyen bu zatı Yavuz, bu hareketten alıkoymuş ve kendisine çok saygı göstermişti. Bak, Barthold, s. 384. Bu son bilgi büsbütün yanlış olmak gerekir. Çünkü Pâdişah, karanlık bastıktan sonra ve hiçbir merâsim yaptırmadan İstanbul'a girmiştir.

(632) İstanbul'a gönderilmiş olan Mütevekkil, "kendisine emânet edilen malları gasb" ettiği ve kadınlarla düşük bir hayat yaşadığı için amcazâdeleri tarafından şikâyet edilmiş, bundan dolayı Yavuz onu Yedikule'de habs etmiş ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın cülûsuna kadar habsde kalmıştı. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 280.

(633) Kanûnî Sultan Süleyman zamanında, Mısır valisi iken isyan eden Osmanlı paşası.

(634) Barthold, s. 385, 386.

(635) İmâm'ın ve netice itibariyle Halîfe'nin Kureyş kabîlesinden olmasına dâir hadîsler vardır. Bak, Haydarî Zâde İbrahim, s. 31. Fakat bu hadîslere riâyet edilmediği ve daha ziyâde Kur'ân-ı kerîm'deki âyetlere ve bilhassa Sad (ص) sûresinin «يا داود انا جعلناك خليفه فى الارض» diye devam eden 26. âyetine dayanılarak ve

nâmelerde "Halîfe" deyimine rastlanmakta (636), ondan sonrakiler için de gerektiği zaman aynı deyim kullanılmakta (637) ve özellikle II. Bâyezid'e, "a'nî Emîrü'l-mü'minîn Halîfe-i bi-l-bâhire" denilmektedir (638). Selâtîn-nâme'nin 92 b. varakında Sultan İkinci Bâyezid için "adın Halîfe olalı dünya serâyına" diye bir mısra' vardır, bu varakın kenarında ise, "Selâtîn-i Osmaniyyeye bu zamanda dahî Halîfe itlak olunduğuna sarahat vardır" diye bir de kayd düşülmüştür. Bundan başka Ahmed Paşa bir kasîdesinde Bâyezid için:

"Başında tâc-ı saâdet zihi celâl ü şeref
Elinde mühr-i Hilâfet zihî atâ vü nevâl" demektedir (639). İkinci Bâyezid'in kızı İlaldı Sultan da, Yavuz'un tahta çıkışını tebrik eden mektubunda ona "cenâb-ı saltanat-meâb-ı Hilâfet-âyât" demekte (640), Hafsa sultan da kocası Yavuz Selim için "Hüdâvendigâr halledet hilâfetehu" deyimini kullanmaktadır (641). Bundan başka, daha şehzâde Ahmed meselesi hall edilmeden önce bile Kırım Han'ı Mengili Gerey Han, İstanbul'a, Dârü'l-Hilâfe ve Yavuz Sultan Selime de "cenâb-ı hilâfet kıbâb" demektedir (642). Çaldıran savaşından sonra gelen zafer tebriklerinde ise Yavuz Selim için "Pâdişah-ı âlem-penâh, halledet hilâfetehu hazretleri" denildiği gibi (643) Osmanlı ülemâsı da, bir takım teşebbüslere girişmeğe sevk etmek için ona, aynı ünvanı vermektedirler. Her ne kadar bazı eserlerde, Osmanlı ülemâsının Osmanlı Pâdişahlarına Halîfe demedikleri

İslâm cemâatinin bey'atı esas tutularak Halîfelerin iş başına geldikleri görülmektedir. Ayrıca, iki imâm'ın bir anda bulunamayacağı, aksi takdirde birinin öldürülmesinin zarûrî olacağı iddiası da bir tarafa itilerek aynı anda hem Abbâsîlerden, hem Endülüs Emevîlerinden hem de Fâtımîlerden olmak üzere üç Halîfenin iş başında bulunduğu bir gerçektir. Bundan başka, Afrika'da ve Asya'da aynı zamanda Halîfe unvânını taşıyan birçok hükümdarlar görülmüştür. Bak, İslâm Ansiklopedisi, Hilâfet maddesi.

(636) İslâm Ansiklopedisi, Hilâfet maddesi.

(637) Fatih'in oğlu Şehzâde Mustafa hakkındaki mersiyede:

"Ol saltanatta fahr-i hilâfet-penâh olan
Âl-i mülûk mefhari Şeh Mustafa kani" Bak, Ahmed Paşa Dîvanı, (Ali Nihad Tarhan tab'ı), İstanbul, 1966, s. 89.

(638) Topkapı Sarayı Arşivi, 844.

(639) Ahmed Paşa Dîvânı (Ali Nihad Tarlan tab'ı), İstanbul 1966, s. 66.

(640) Ç. Uluçay, Haremden Mektuplar, İstanbul 1956, s. 67.

(641) Topkapı Sarayı Arşivi, 10292 (36).

(642) Topkapı Sarayı Arşivi, 7084 (7).

(643) 3879 numaralı Münşeat, vrk. 109 a.

yazılı ise de (644) bunun bir esasa dayanmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Bursa kadısı Ahmed'in (645), İran işleri hakkında sunduğu bir arîzada Yavuz'a, "vâris-i hilâfet ve eyâlet-i erbâ'-i erâzi, mağbût-ı esâtîn-i selâtîn-i hâl ü mâzî, müceddid-i sıfât-ı hulefâ-yi selef, muhaddid-i cihât-ı cihân-ı azamet ve şeref" diye hitab edilmekte, ayrıca onun hakkında "Halîfe-i âfâk" deyimi de kullanılmaktadır (646). Çaldıran seferinden sonra yazıldığı anlaşılan bu mektuptan (647), Yavuz'un Halîfe'liği açıkça anlaşılmaktadır. Bunu bir tarafa bıraksak bile diğer bir vesikadaki deyimler daha ilgi çekicidir. Türlü meseleleri Pâdişah'a aksettiren bir raporunda Ali bin Abdülkerim Halîfe adındaki zat, Yavuz Sultan Selim'i Kızılbaşların te'dibine teşvik ederken "Halîfetullah ve Halîfe-i Resûlüllah" diye tavsıf etmektedir (648). Merc-i Dâbık savaşının kazanılması üzerine ona gönderilen bir tebrik mektubunda "Hazret-i zıllüllah Pâdişah-ı cihân-penâh halledet hilâfetehu" deniliyordu (649). Ridâniyye savaşından sonra fakat Tumanbay'ın yakalanmasından önce ona, "Halîfe-i rûy-i zemîn" diyenler vardır (650). Tumanbay'ın asılmağa götürüldüğü saatlerde münâdîler "herkim ki Halîfe-i arz'a âk ve âsî olub devletin kabul kılmasa âkibet cezâsı budur" diye bağırıyorlardı (651). İşin en karakteristik tarafı, Yavuz Sultan Selim'e Halîfe diyenler yalnız Osmanlılar değildi. Çünkü sünnî müslümanlar ve özellikle İran ve Orta Asya'dakiler, Selim'in şahsında İran'da gerçek müslümanlığı ihyâ etmekle mükellef bir İslâm sultanlığını ve Halîfeliği görüyorlardı. Bundan dolayıdır ki, Çaldıran zafe-

(644) Seyyid, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3 Mart 1340 tarihinde mün'akid ikinci iştimâında, hilâfetin mâhiyyet-i şer'iyyesi hakkında Adliye Vekili Seyyid Bey tarafından îrad olunan nutuk. Ankara, Büyük Millet Meclisi Matbaası.

(645) Topkapı Sarayı Arşivi, 4796 (20). Kadı Ahmed, bir ara İstanbul kadısı da olan meşhûr Hızır Bey'in oğludur.

(646) Topkapı Sarayı Arşivi, 4796 (20).

(647) Mektupta tarih olmadığı için, Mısır seferinden önce veya sonra yazıldığı hakkında kat'î bir şey söylenemez ise de, meâlinden, Çaldıran seferinden hemen biraz sonra yazıldığı kabul olunabilir.

(648) Ali bin Abdülkerim halife, "Cemi' ehl-i şer'in ve ehl-i dîn-i İslâmın gayret ve abret ve yükü ancak hemîn Sultân'ımın vücûd-i şerîfi üzerine olmışdır ve Sultân'ımın mübârek boynu üzerinde gayret-i İslâm ve mahabbet-i îmân nûrdan bir âlî boğmak ve tavk-ı ilâhî olmuşdır. Meydân ıssızdır, gayet hâlîdir. Zîrâ Halifetullâh ve Halîfe-i Resûlüllâhsız. Eğer Meydân-ı îmân içinde sizin vücûd-i şerîfiniz olmazsa mevcûdat helâk olmışdır" demektedir. Bak, Topkapı Sarayı Arşivi, 3192 (11).

(649) 3879 numaralı Münşeât, vrk 122 b.

(650) Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab, 2. fasikül, s. 19.

(651) Aynı eser, s. 21.

rini müteâkip Tebriz'e girmiş olan Yavuz Sultan Selim'e, Mâverâünnehr ulemâsının aynı fikirleri taşıdığı haberi geldi (652). 1516'da Muhammed İsfahânî ona "Hilâfet tahtının Sultânı" demekle de yetinmeyor ve "şimdiki halde sen kendine has asıl vasıflarla Allah'ın ve Muhammed'in Halîfesisin" diyordu (653). Arab'lar ise, Halîfe Mütevekkil'in kendi yetkilerini ve hukukunu terk edip etmediğini araştımak lüzûmunu duymadan Yavuz'a Halîfe demeğe başlamışlardı. Gerçekten İbn Sünbül, Yavuz Sultan Selim için, dünyâda Allah'ın Halîfesi, Mekkeli Kutb al din ise, Halîfetürrahmanların en iyi Halîfesi diyordu (654). Esasen Mısır'ın işgali ile birlikte "aksâ-yi mağribden nevâhi-i Yemen'e ve Habeş'e ve Zengibâr'a varınca şehirde ve diyârda cümle bilâd ve emsârda hutbe-i Hilâfet ve sikke-i saltanat ol Sultân-ı saîd yani Sultan Selim Han bin Bâyezid adına mukarrer ve muharrer" olmuştu (655). Onun için Mısır üzerine yürüdüğü vakit, kendisinden başka Halîfe yokmuşçasına hareket eden Yavuz'a, yukarda söylendiği gibi, Ayasofya Camii'nde veya Eyüb câmiinda hilâfettin devr edildiği hakkındaki söylentiler bir esase dayanmamaktadır.

Osmanlı Sultanlarının önceleri Memlûk Sultanlarına "Sultan-ı Haremeyn babam" dedikleri bazı kaynaklarımızda yazılı ise de (656) saygı ifâde eden bu deyimin neden kullanıldığı hakkında bir bilgi verilmemektedir. Fakat şu bir gerçektir ki, Fâtih Sultan Mehmed'den itibâren durum değişmiş, türlü sebeplerden dolayı eski dostluğun yerini, gittikçe gelişen bir düşmanlık almıştı. Eğer Yavuz'u, Mısır'ı almağa tahrik eden sebepler arasında mutlaka dînî bir sebep aramak lâzım geliyorsa o takdirde bu, hilâfet meselesi değil, müslümanlarca mukaddes sayılan bi rkısım topraklara, hususiyle Mekke ve Medîne'ye (Haremeyne) sahip olma meselesidir. Çünkü, bunlardan Mekke, Müslümanlığın tebliğe başlandığı ve Hazret-i Peygamber'in, doğduğu, Kâ'be'nin bulunduğu bir şehir, diğeri ise, İslâmiyyetin teşkilâtlanarak tutunmasına hizmet eden, Peygamber'in evini, mescidini ve nihayet türbesini içinde bulunduran bir yerdir. Bu itibarla, ötedenberi İslâm hükümdarları bu şehirlere karşı büyük bir saygı duymakta ve onlara karşı gerekli hizmette bulunmayı pek şerefli bir iş saymakta idiler. Osmanlı hükümdarlarının da bu şekilde düşündükleri, Yavuz devrine kadar bu şehirlere ve bu şe-

(652) Barthold, s. 376.

(653) Aynı eser, s. 376.

(654) Aynı eser, s. 392.

(655) Keşfî, vrk 111 b.

(656) Âşık Paşa Zâde, s. 209

hirler halkına gösterdikleri ilgiden anlaşılmaktadır (657). Yavuz'un da Haleb'e girdiği vakit hilâfet işiyle meşgul olmadığı, fakat Haremeyn üzerinde çok hassas olduğu görüldü. Nitekim Haleb'de ilk cuma günü, hutbeyi okuyan zatın Yavuz'un ünvanlarına "hâdimü'l-haremeyni'ş-şerîfeyn" deyimini de katması onun son derece heyecanlanmasına, "secde-i şükrâna" kapamasına, ve hatibi de ihsana boğmasına sebep olduğu rivâyet edilir (568). Bu olayın Kahire'de cereyân ettiğini söyleyenler de vardır (659). Fakat olay nerede cereyân ederse etsin, Yavuz bundan büyük bir memnuniyyet duymuş, fakat sadece hatib'in böyle demesini herhalde yeter görmemiş, hattâ Kahire'nin işgalini tebrik etmek üzre, Nâblus şeyhlerinden Emîr Tarabay ibn Karaca'nın yazdığı mektupta kendisine "Sultân-ı arab ve acem ve hâdim-i Medîne ve Harem" ve "Pâdişah-ı islâm" denilmesini de kâfi bulmamıştı (660). Anlaşıldığına göre O, bu şehirlerde yaşayan halkı idâre etmekte olan ve Peygamber'in neslinden gelen şerîflerin de kendisine tâbi' olmasını istemekte idi. Gerçi bu şerîfler Mısır Sultanını metbû' tanıdıkları için Mekke ve Medîne, Memlûk Sultanına tâbi' idi. Fakat böyle olmaları, Mısır'ın yeni hâkimine kayıtsız ve şartsız tâbi' olacakları mânasına elbette gelemezdi. Bu itibarla çok değer verdiği "hâdimü'l-haremeyn" ünvânının bu şehirler halkı ve onları idare edenler tarafından da kabul edilmesi gerekirdi. Bu hal ise, Mekke şerîfi Ebü'l-Berekât'ın, Memlûkların yenilmesini müteakip, oğlu Ebü Nümey'i Kahire'ye göndermesiyle gerçekleşmişti (661). Kanaatımıza göre Yavuz için asıl mühim olan da bu idi. Çünkü, Peygamber soyundan olan, aynı zamanda Mekke ve civârındaki arablar üzerinde hâkim bulunan, Medîne ve havâlisinde de nüfûzu bulunması lâzım gelen bir zat, Yavuz'a bey'at etmiş ve bu suretle de Osmanlı hükümdarının en başta gelen emellerinden birisi olduğunu tahmin ettiğimiz iki mukaddes şehir fi'len ona bağlanmıştı. Bundan dolayı Pâdişah'ın büyük memnunluk duyduğu, Kahire'ye kadar gelmiş olan Ebû Nümeyy'e çok riâyet ettiği, Ebü'l-Berekât'a verilmek üzre bu zat ile bir emîrlik berat'ı ve çok da hediyye gönderdiği bilinmektedir (662). Bundan başka Mekke ve Medîne'deki fakîrlere dağıtılmak üzre Mısırlı iki kadı ile "iki yüzbin dînâr-ı kâmilü'l-ayâr" yollayan Pâdişah (663) ayrıca "sükkân-ı Haremeyn'e, nice nice avâtıf ve atıyyât irsâl buyurdu (664). Onun gönderdikleri daha önceki Osmanlı hükümdarlarının gönderdikleri ile ölçülemeyecek kadar büyüktü. Fakat O, bunlarla da yetinmeyerek Mekke ve Medîne için pirinç ve buğday da göndermişti (665). Hiçbir hükümdarın şimdiye kadar gösteremediği bu cömertlik bu bölge halkının Yavuz'a karşı sevgilerini artırmış, hele ulemâ ve sâdât'ın kendisine düâ etmelerine sebep olmuş (666) ve bundan sonra Yavuz Sultan Selim, müslümanlarca Halîfe ve imâm olmağa daha çok hak kazanmıştı (667).

(657) Osmanlılar, Çelebî Sultan Mehmed zamanından beri Mekke ve Medîne halkına "surre" adı altında para ve hediyye göndermekte idiler. İkinci Bâyezit'in oraya gönderdiği para 14 000 dukaya varıyordu. Bak, Hammer, 4, s. 236.

(658) 4976 numaralı kitap, vrk. 91 b. Yavuz, 1000 dukadan daha fazla değeri olan kaftanını bu hatibe vermişti. Bak, Hammer, 4, s. 196.

(659) Kahire alındıktan ve Pâdişah'ın "Yusuf aleyhisselâm tahtı üzerine" oturmasından sonra Melik Müeyyed câmi'inde kılınan ilk cuma namazı hutbesinde hatip "nâm-ı hümâyûnların hâdimü'l-haremeyni'ş-şerifeyn unvâniyle yâd" edince Pâdişah büyük bir heyecana kapılmış, başından kavuğunu çıkarmış, seccâdesini kaldırarak toprak üzerinde secdeye kapanmıştı. Hatib minberden inînceye kadar ağlamış olan Pâdişah, hatib'e 200 dinâr ihsanda bulunmuş ve üç hil'at vermişti. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 101 a. Kahire'de okunan hutbede "Ey Allahım, Sultan oğlu Sultan, iki kıt'anın ve iki denizin Pâdişahına, iki orduyu çöktürene, iki İrak'ın sultanına (?), iki mukaddes şehrin hizmetçisine, zafer taşıyan Selim Şah'a yardım et, bu dünyada ve öbür dünyadaki hayatın hakîkî sahibi sensin" denilmişti. Bak, Barthold, s. 387.

(660) Topkapı Sarayı Arşivi, 6341 - a (30).

(661) Bak, s. 195.

(662) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 228. Ebu'l-Berekât'a hil'atlarla birlikte hediyyeler de gönderildi. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 372. Müneccimbaşı, vrk. 101 b.

(663) Sâ'düddin, 2, s. 372.

(664) Müneccimbaşı, vrk. 101 b.

(665) Yavuz'un gönderdiği para, hediyye ve yiyecekleri Mısırlı iki kadı ile Surre Emîni ta'yin edilen emîr Muslihuddin götürmüştü. Bu emîr, "şürefâ'ya beşer yüz, meşâyiha altışar, Mekke ve Medîne mu'teberânına üçer, fukarâ'ya birer duka tevzi' edecek idi". Bak, Hammer, 4, s. 237.

(666) Hammer, 4, s. 237.

(667) Barthold, s. 391.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I — Yavuz Sultan Selim'in Batı Siyaseti

A — Raguza'ya verilen ahid - nâme. Batılılarla dostluk kurma isteği.

Raguza elçileri Bursa'da

Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlık makamına geçtiği sıralarda, cülûsu tebrik etmek için, komşu olan devlet ve beyliklerin elçileri acele Edirne'ye koşmuşlardı. Çünkü O, babasına karşı isyan halinde bulunruğu tarihlerde Rumeli'de bir sancak istemiş, hıristiyanlara karşı girişeceği bir sefer için bunun lüzûmlu olduğunu ısrarla ileri sürmüş (1) ve bu isteğinin gerçekleşmesine ilk adım olarak yirmibeş bin kişilik bir kuvvet bile toplamıştı. Fakat sonradan anlaşıldığına göre onun din savaşlarına karşı gösterdiği ilgi, Avrupa krallarınınkinden daha fazla değildi (2). Ancak bu hal, onun tahta çıktığı tarihlerde bilinmediği için devletler, hem cülûsu tebrik etmek, hem de mümkün olursa eski andlaşmaları yenilemek üzre elçilerini göndermişlerdi. Fakat şehzâde Ahmed'in çıkardığı isyandan dolayı Pâdişah, hemen Anadolu'ya hareket etmek zorunda kaldığı için, gelen veya gelecek olan elçilerle ilgilenecek durumda bulunmuyordu. Bununla beraber kendisini "ilk olarak selâmlamak ve himâyesini taleb etmek üzre gelmiş olan" (3) Raguz'a elçilerini fazla bekletmemiş ve ötedenberi Osmanlılara vergi veren bu cumhûriyyetin temsilcilerine Bursa'da, eski imtiyazlarını tanıyan bir ahid - nâme vermişti (4). 1512'de verilen bu ahid - nâme'de Yavuz Sultan Selim, Raguza'lıların verecekleri vergiler için "buyurdum ki, sâbıka babam tâbe serâh zamanında virdikleri 12500 filuri sâl be-sâl âdet-i kadîme üzre elçileriyle dergâh-ı muallâma göndereler" diyordu. Fakat, Bursa'da verilmiş olan bu ahid - nâme ile yüzde iki olarak tanınmış olan gümrük resminin (5), biraz sonra kadılara gönderilen bir hükme uyularak artırılması (6) Raguzalıları yeniden Pâdişah'a baş vurmağa mecbur bırakmış,

(1) S. Tansel, s. 278.

(2) Hans Pfefferman, s. 122.

(3) Hammer, 4, s. 101.

(4) Fahri Dalsar, s. 312, 413.

(5) Aynı makale.

(6) Kadılara gönderilen hükümde, "müslümanlardan yüz akçede iki ve harbiden yüz akçede beş ve zimmiden yüz akçede dört gümrük alına" deniliyordu. Bak, Fahri Dalsar, s. 414.

Pâdişah da ahid - nâmeye sadâkat gösterilmesini, eskiden olduğu gibi onların yine yüzde iki gümrük resmi ödemeleri lâzım geldiğini 1513'de gereklilere bildirmişti (7). Raguzalılara verilen ahid - nâmenin Bursa'da imzalanmış oluşunun tek sebebi, şehzâde Ahmed isyanını bastırmak üzre

Devletlerin gönderdiği elçiler büyük itibar görüyor.

Yavuz'un, Anadolu'ya geçmiş olması idi (8). Bir an büyük bir tehlike yaratan bu şehzâde, Yenişehir ovasında yenildikten ve biraz sonra da öldürüldükten sonra Edirne'ye dönen rakîbsiz ve kudretli Pâdişah, öteki devlet elçileri ile de gerekli andlaşmaları imza etmeyi faydalı buldu. Çünkü büyük İskenderi (Alexander the Great) kendisi için bir örnek kabul eden Yavuz, yüzünü Batıya değil Doğuya çevirmişti (9). Esasen Anadolu'da bir müddetten beri Kızılbaşlar'ın çıkardıkları karışıklıkları (10) ve onları tahrik eden Safevî devletini dikkate almadan Batıya yönelmek akıllıca bir hareket olmazdı. Bu sebepten dolayı bütün Batılı devletlerle dostça münâsebetlerde bulunmayı lüzûmlu sayan Yavuz, bu lüzûmun icâbı olarak onların elçilerine karşı çok mültefit davranmış, bu arada Eflak ve Boğdan'ın gönderdiği hediyyeleri kabul etmiş ve babası zamanında Boğdan Beyi ile imzalanmış olan andlaşmayı yenilemişti (11).

B — Osmanlı - Venedik münasebetleri:

Venediklilere verilen önem ve imzalanan andlaşma.

Olayların cereyân tarzından anlaşıldığına göre Osmanlıların en önemli telâkki ettikleri devlet Venedik idi. Çünkü Yavuz, daha tahta çıkar çıkmaz, Venedik hükûmet Reîsine bir mektup göndermiş, bu mektupta hususiyle II. Bâyezid'in, kendi isteği ile hükümdarlıktan ayrıldığını belirtmişti (12). Öte taraftan, bu mektubu Venedik'e götüren Osmanlı çavuşuna karşı Venediklilerin tutumu çok samîmi olmuş, buna karşılık cülûsu tebrike gelmiş olan Venedik elçisi Nicolo Giustiniani'ye Pâdişah çok iltifat etmiş, hattâ onu, şehzâde Ahmed'in isyanını bastırmak üzre Anadolu'ya giderken, Bursa'ya kadar beraberinde götürmüştü (13). İşte karşılıklı

(7) Fahri Dalsar, s. 414. Hammer'in, Dobrovnik cümhuriyyetinin gümrük vergilerinin yüzde beşe çıkarıldığı yolundaki ifâdesi bir an için doğrudur. Bak, Hammer, 4, s. 101.

(8) Bak, s. 7.

(9) Hans Pfeffermen, s. 122.

(10) S. Tansel, s. 236 - 257.

(11) "Bu muâhede ile Boğdan kendisini Bâb-ı hümâyûnun tâbii ve haraçgüzârı tanımış idi". Bak, Hammer, 4, s. 101.

(12) Hammer, 4, s. 109.

(13) Aynı eser, s. 109.

dostluğun bir belirtileri gibi sayabileceğimiz bu hareketlerin iki taraf için de bir ma'nâsı olmak gerekirdi. Kanâatımıza göre Osmanlılar bu tarzdaki hareketleriyle, Doğuya yapmayı düşündükleri sefer esnâsında, Venedik'ten gelmesi muhtemel olan tehlikeleri önlemek, Adriyatik, Ege ve Akdeniz kıyılarındaki topraklarının güvenliliğini sağlamak istiyorlardı. Venediklilere gelince onlar da, Osmanlılar ile barış halinde bulunmayı, türlü yönlerden faydalı görmüş olsalar gerektir. Çünkü her şeyden önce Santa - Maura önündeki Türk gemileri ile Mustafa Paşa idâresinde Apulya'ya gönderileceği söylenen ve Avlonya'da hazırlanmakta bulunan 110 hafif ve 30 ağır gemiden mürekkeb olan filo, onlar için bir endişe konusu idi (14). Ayrıca II. Bâyezid zamanında Osmanlılara karşı giriştiği mücâdele, Venedik'i maddeten ve ma'nen o kadar sarsmıştı ki, bundan sonra Osmanlılarla dost kalmayı menfaatlarına daha uygun görüyordu. Onun için Venedik hükûmeti Antonio Giustiniani adındaki bir elçisini Osmanlılar katına gönderdi. Edirne'ye gelen ve Venedik cümhûriyyetinin Osmanlı devleti hakkındaki saâdet temennîlerini bildiren bu zat (15), Pâdişah tarafından çok iyi karşılanmakla beraber (16), yapılması düşünülen anlaşma kolayca imza edilemedi. Ayrıca İstanbul'da anlaşma müzâkerelerinin devam ettiği sıralarda Türk kuvvetleri, Venediklilerin yardımda bulunduğu Hırvat banı J. Johan'ın erâzisini baştan başa çiğnediler ve 2000 hıristiyanı alıp götürdüler (17). Bundan başka imparator Maximilian'ın, Venedik'e yardım edilmemesi, aksi takdirde aradaki dostluğun bozulacağını bildiren mektubundan sonra durum daha da kritik bir hal aldı. Ancak doğudaki olayların bu tarihlerde çok ciddî bir safhaya girmesi, diğer taraftan Venedik'in İstanbul'da gereklilere dağıttığı 10000 duka (18) gerginliği ortadan kaldırmış ve anlaşmanın imzasına yardım etmişti. 17 Ekim 1513'de imzalanan bu andlaşma ile Venedikliler, bütün istediklerini elde edememekle beraber (19) II. Bâyezid zamanında kendileri için tanınmış olan ticârî imtiyazları yeniden elde ettiler (20). Ayrıca Zanta

(14) Iorga N. 2, s. 323.

(15) Zinkeisen, 2, s. 575.

(16) Hammer, 4, s. 110.

(17) Iorg N. 2, s. 324.

(18) Hans Pfefferman, s. 131.

(19) "Selim, yerlilerle Venedikliler arasında tahaddüs eden da'vâlarda hıristiyanların şehâdetinin kabulü; cümhûr teb'asının Türkiye'de yaptıkları vasiyyetnâmelerin makbuliyyeti; o vakte kadar İstanbul'da üç sene kalmış olan Venedik sefirinin müddetinin bir sene daha temdidi gibi metâlibinin bazılarını red eyledi. Bak, Hammer, 4, s. 110.

(20) Zinkieisen, 2, s. 375.

adasının mülkiyeti için Venediklilerin her yıl 500 duka ödemesi kabul olunmuş ve muâhedeye eklenmişti (21).

Dostluk münâsebetlerinin devamı.

Venedik, durumdan çok memnundu. Çünkü devamlı savaşlardan dolayı boşalmış olan hazînesini ancak bu suretle doldurabilirdi. Öte taraftan Türklerin kendisine her hususta yardım edeceklerini umuyordu. Nitekim iki devlet arasında bundan sonra, Napoli aleyhine olmak üzre çok ilgi çekici müzâkereler oldu. Konuşmaların seyrinden anlaşıldığına göre, Venediklilerin menfaatı için Türk filosu Apulya'ya gidecek, Türk kara kuvvetleri de Friul (Friuli) üzerinden İtalya'ya girecekti (22). Fakat bu pilân, istenilen para üzerinde anlaşmaya varılamadığı için gerçekleşemedi. Bununla beraber Venedikliler, Şâh İsmail'in ısrarla istediği yardımı red ettiler, hattâ Papa'nın va'd ettiği büyük menfaatları da (23) dikkate almayarak Osmanlılar aleyhine harekete geçmediler, aksine olarak Çaldıran zaferinden dolayı Yavuz'u tebrik ettiler (24) ve Osmanlı dostluğunu devam ettirmek maksadiyle 1517'de Bartolemeo Contarini ile Luigi Mocenigo'yu, Yavuz'un Kahire'de bulunduğu sıralarda oraya gönderdiler. 8 Eylül 1518'de huzura çıkan bu elçiler gerekli iltifatı görmüşlerdi (25). Venediklilerin acele Kahire'ye iki elçi göndermelerinin sebebi, öteden beri Mısır ile devam ettirmekte oldukları ticârî imtiyazlarını yeni hâkimin kabul edip etmediğini öğrenmekti. Nitekim Venedik tacirlerinin Mısır, Suriye ve özellikle İskenderiyye, Tripolis, Beyrut, Şam ve Haleb'de hak ve hürriyetlerinin tasdîkini ve bu şehirlerde birer konsolos bulundurulmak hakkının tanınmasını rica edip de bunu sağladıkları vakit Venedik elçilerinin duydukları memnuniyyet pek büyük olmuş ve şimdiye kadar Kıbrıs adası için Memlûklara ödemiş oldukları 8000 dukayı, bundan sonra Osmanlılara ödemeği teahhüd etmişlerdi (26). Karşılıklı olarak gösterilen bu anlayış sonunda, Kıbrıs vergisi de ilâve edilmek suretiyle iki devlet arasında 1517 tarihinde yeni bir anlaşma imzalanmıştı (27).

(21) Iorga N. 2, s. 324.

(22) Iorga N. 2, s. 324.

(23) Bak, s. 231.

(24) Zinkeisen, 2, s. 576.

(25) Hammer, 4, s. 329.

(26) Zinkeisen, 2, s. 576.

(27) Hammer, 4, s. 241.

C — Osmanlı - Macar münâsebetleri.

Macar tecavüzleri ve mütâreke.

Venedik elçisinin Edirne'ye vardığı sıralarda bir Macar elçisi de gelmişti. Bu elçi, II. Bâyezid zamanında imzalanmış bulunan ve biraz önce, Türklerin Sava nehri kıyılarına uzanmaları ile zedelenen mütârekeyi yenilemek için müzâkerelere girişecekti. Halbuki bu elçinin yolda bulunduğu sıralarda Wesprim piskoposu Peter Berislo, Sava ve Unna arasındaki Türklere hücûm ederek onları yenmiş ve 2000 Türkü öldürmüştü (28). Bundan biraz sonra Sieben Bürgen Voyvodası Johann Zapolya da, Macar Kıralının irâdesi hilâfına 19000 kişilik bir kuvvetle Eflâk'daki Osmanlı bölgesini yağma ve tahrib ederek çok mikdarda esir almıştı (29). İhtimal bu olaylardan dolayı, zengin hediyyelerle Edirne'ye gelmiş olan Macar elçisi habsedilmişti (30). Fakat Yavuz, Kızılbaşlık işini ön pilânda ele aldığı (31), esasen Türk topraklarına tecâvüz eden macarlar da geri çekildikleri için 1513'de üç yıllık bir mütâreke imzalanarak o an için mesele kapatılmış oldu. Buna rağmen Macar Kıralı Wladıslaus (Ladıslas Ulazlo II.) Osmanlılar aleyhine olmak üzre Papa ile münâsebetlere girişmiş (32) ve Çaldıran seferi esnâsında İzvornik (Swornik)e kadar olan Türk topraklarına saldırmıştı (33). Ayrıca 1515'de Zapolya'nın, 10000 kişilik bir kuvvetle Sarno adlı Türk kalesine (34) hücûm ettiği ve fakat ağır kayıplar vererek geri çekildiği duyuldu (35). İhtimal bu olaylardan dolayı macar sınırı üzerindeki Türk kalelerinde gerekli tahkîmât yapılmaya başlanmış, ayrıca Bosna Sancak Beyi dâhil olmak üzre oniki Sancak Beyi Bosna'da toplanmıştı (36). Durumun çok kritik bir hal aldığı bu sıralarda idi ki, Çaldıran seferinden dönen Pâdişah'ın, yeniden bir savaş için hazırlıklara başladığı görüldü. Bu hal, Macaristan'a bir sefer açılacağı şeklinde yorumlanıyordu. İhtimal Avrupa kırallarından ve hattâ Papa'dan macaristan'a herhangi bir yardım yapılamayacağını kabul eden Macar Kıralı (37), bir Osmanlı tecâvüzünü önle-

(28) Zinkeisen, 2, s. 577. Hammer, 4, s. 110.

(29) Zinkeisen, 2, s. 577. Hammer, 2, s. 110.

(30) Sâ'düddin, 2, s. 238.

(31) Aynı eser, s. 238.

(32) Bak, s. 232.

(33) Çaldıran seferinden dönen Yavuz, Amasya'ya geldiği vakit Macarların İzvornik'e kadar olan Türk topraklarına saldırdıklarını, fakat yenilerek geri çekildiklerini öğrendi. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 299.

(34) Bu kale Semendire ile Belgırad arasındadır.

(35) Zinkeisen, 2, s. 580, 581.

(36) Iorga N. 2, s. 231.

(37) Bak, s. 233.

mek üzre, 1516 Şubat'ında İstanbul'a arka arkaya üç elçi göndererek aradaki anlaşmayı uzatmak istedi (38). Onların bu müracaatı tam zamanında yapılmıştı. Çünkü Osmanlılar, doğuda bir sefer yapmağa hazırlanıyorlardı. Bu sebeple onların teklifleri Dîvân'da bahis konusu olmuş ve olumlu bir sonuca bağlanma yoluna bile girmişti. Fakat Macar Kıralının ölüm haberi, meselenin herhangi bir suretle neticelenmesine imkân bırakmadı ve İstanbul'da bulunan üç elçiden ikisi yeni Kraldan talimat almak üzre bir Türk elçisi ile birlikte Macaristan' agitti (39). Halbuki yeni Macar Kralı, Türklerin bu sıralardaki savaş hazırlıklarının Macarlar için olduğunu kabul ederek Yayca (Jajcza) gibi tehlikeli gördüğü şehir ve kasabalarda gerekli tedbirleri alıyor, bir taraftan da amcası olan Polonya Kralına Osmanlı hükümdarının, Romanya prenslikleri yoluyla Macaristan'a ve Polonya'ya yürüyeceğinden endişe duyduğunu bildiriyordu (40). Fakat onun endişeleri gerçekleşmedi. Çünkü Yavuz, 1516 da Macaristan'a değil Memlûk'lar üzerine yürümüştü. Bununla beraber Osmanlı'lar, 1517'de Hırvatistan'a bir taarruzda bulunmaktan geri kalmadılar (41). Macarların, yeniden İzvornik üzerine yürümeleri ve İzvornik Bey'i Hacı Mustafa Bey'i şehit etmeleri ise buna bir karşılık gibi idi. Bu haberi Mısır dönüşü sırasında Şam'da iken duyan Pâdişah (42), buna rağmen Macarlarla bir savaş yapmak için istekli görünmüyordu. Onun meseleyi büyütmeyerek barışa mütemayil görünüşü, Macar Kralını ve akrabası olan Polonya Kralını memnun etmiş ve 1519'da Osmanlı'larla Polonyalı'lar arasında bir barış andlaşmasının imzalanmasına sebep olmuştu. Jagellon'ların ve bütün dostlarının bir yıl içinde girebileceği hükmünü de ihtiva eden bu andlaşma ile Yavuz, takip etmek istediği barış politikasını bütün batı âlemine ilân etmiş oluyordu (43). Nitekim bu hükme uyarak 1519 baharında Macarlar, Osmanlı'larla üç yıllık bir mütareke imzaladılar (44).

(38) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 460. Anlaşmanın uzatılması teklifi Osmanlı'lar tarafından yapılmıştı. Bak, Zinkeisen, 2, s. 588.

(39) Zinkeisen, 2, s. 580.

(40) Iorga N. 2, s. 321.

(41) Aynı eser, s. 41.

(42) Sâ'düddin, 2, s. 379.

(43) Iorga No. 2, s. 323.

(44) Hans Pfefferman, s. 180.

D — Osmanlı - Rus münasebetleri:

Osmanlılarla - Ruslar arasında daha önce başlamış olan münâsebetler. İlk Rus elçileri ve kaba hareketleri.

Yavuz Sultan Selim'in ilgi gösterdiği elçiler arasında Rus elçileri de vardı. Halbuki II. Bâyezid zamanında Macar Kralı Mathias'a gönderilen bir Rus elçisinin, geri dönerken Belgrad'da Türkler tarafından durdurulması olayı (45) olmamış olsaydı, belki de Osmanlılar, Ruslar'la hiç ilgilenmeyeceklerdi. Fakat bu elçinin serbest bırakılması hususunda bir taraftan Macar Kralı ile Kırım Han'ı Mingili Gerey Han'ın aracılık yapması, öte taraftan Moskova'ya döndükten sonra bu elçinin İvan III. a, Rusya'nın Osmanlı Pâdişah'ı ile münâsebet kurması lâzım geldiği üzerinde Türk paşalarının telmihlerde bulunduğunu söylemesi, Rusların öteden beri lüzûmlu saydıkları (46) diplomatik münâsebetlerin başlamasına bir bahane oldu. Böyle bir hal gerçekleştiği takdirde bundan Rusların sağlayacakları menfaatlar büyük olacaktı. Çünkü 1475'den sonra Kırım sahillerine ve Azak denizi kenarlarına yerleşen Osmanlılarla Rus tacirleri arasında geniş çapta alış veriş yapılmağa başlanmıştı. İki devlet arasındaki münâsebetlerin kurulması ise bu ticâretin daha da genişlemesine ve kolaylaşmasına yol açacaktı. İyi bir devlet adamı olan Moskova Beyi İvan III., (47) bu yolda ilk adımı atmak kararını vermiş, fakat her şeyden önce Osmanlıların böyle bir isteği nasıl karşılayacağını öğrenmek üzre, dostu olan Kırım Han'ı Mingili Gerey'e bir mektup göndermişti (48). Bunun üzerine Kırım Han'ı durumdan İstanbul'u haberdar etti ve oradan aldığı cevabı (49), İvan III. a bildirdi. Bu cevaptan Osmanlıların, Ruslarla münâsebet kurmalarına Pâdişah'ın muhâlefet etmeyeceği anlaşılıyordu. İşte bu sıralarda idi ki Azak ve Kefe'de bulunan Rus tacirlerinden bazılarının, Türk idarecileri tarafından kötü muâmeleye ma'ruz bırakılmaları olayını, diplomatik münâsebetlerin başlaması için fırsat sayan İvan III., Kırım Han'ı vâsıtasiyle Pâdişah'a bir mektup gönderdi. 31 Ağustos 1492 tarihini taşıyan bu mektubunda o (50), size şimdiye kadar "beyân-ı ihlâs için" bile elçi gönderemedik (51). Fakat böyle

(45) A. N. Kurat, Rusya Tarihi, Ankara, 1948. s. 117.

(46) Hammer, 4, s. 33.

(47) İ. H. Uzunçarşıl, 2, s. 466.

(48) Mingili Gerey Han, Moskova'nın Altınordu devletinin nüfûzundan kurtulmasına yardım etmiştir. Bak, A. N. Kurat, Rusya Tarihi, s. 117.

(49) Pâdişah, Mingili Gere'ye verdiği cevapta "Moskova hükümdarı senin kardaşın ise benim de kardeşim olacaktır. Bak, Karamsin'den naklen Hammer, 4, s. 33.

(50) Hammer, 4, s. 34. A. N. Kurat, s. 118.

(51) Hammer, 4, s. 34.

olmasına rağmen Rus tacirleri memleketinizde dolaşmışlar ve iki taraf için faydalı ticaretler yapmışlardır. Ancak bu tacirler, sizin idarecileriniz tarafından gördükleri zulümlerden bana birçok defa şikâyette bulundular. Bunların anlattıklarına göre Azof Paşası, kendilerini angaryaya tâbi' tutmuş, Kefe ve Azof'da bulunan tacirlerimizi de bu paşa, mallarını yarı fiyatla teslime mecbur etmiştir. Bundan başka tacirlerimizden hastalananların mallarının hacz olunduğu, fakat sıhhat kazandıkları vakit bu mallarının yarısından fazlasının geriye verilmediği, ölenlerin mallarının ise büsbütün zapt edildiği anlaşılmaktadır. İşte bu hallerden ve yapılan diğer haksız işlerden dolayı Rus tacirlerinin Osmanlı topraklarında ticaret etmelerini men' etmeğe mecbur kaldım. Eskiden böyle şeyler olmayordu. Şimdi bu düşmanca tutumun sebebi nedir? "Bunu biliyor musunuz, yoksa bilmiyor musunuz?" "Babanız İkinci Mehmed büyük ve meşhûr bir hükümdardı. Rivâyete göre bize", dostluk sağlamak amaciyle elçi göndermek istemiş ise de "Cenâb-ı Hak müyesser itmemiş. Bu tesavvurun şimdi icra olunduğunu neden görmeyelim. Cevâbınıza intizar ideriz" diyordu (52).

Bu mektubun Osmanlılar katında nasıl bir tesir uyandırdığı hakkında bir bilgimiz yoktur. Sadece şu bilinmektedir ki bundan sonra bir Türk elçisi Moskova'ya gitmek üzre yola çıkmış ise de Litvanya'da durdurularak geri çevrilmiştir (53). Bu olaydan çon sonra yani 1497'de ilk Rus elçisi İstanbul'a geldi. Osmanlı toprakları üzerinde rahatça ticaret yapabilmeği sağlamak için gönderilmiş olan ve Mihail Pleşçiyev (Plechtchéef/ Plesttschejeff) adını taşıyan bu elçiye İvan III. tarafından, gerek Kefe'de Sancak Beyi olan Şehzâdenin, gerek İstanbul'da Pâdişah'ın huzurunda diz çökmemesi ve onları sadece eğilerek selâmlaması ta'limatı verilmişti (54). Ayrıca "Pâdişah'dan başka kimseye hitap" etmemesi ve "İstanbul'daki diğer yabancı elçilerden kimseye kendisinden önde durmasına meydan vermemesi" de tembih olunmuştu (55). Verilen talimata lüzumundan fazla riâyet eden bu elçi vezirler tarafından şerefine verilen ziyafetlere bu sebeple gitmedi, hediye olunan kıymetli eşyaları almadı, masraflarına harcanmak üzre tahsis olunan parayı da kabul etmedi (56). İstanbul'da hayretle karşılanan bu kaba ve haşin hareketleri II. Bâyezid, bir

(52) Karamsin'den naklen Hammer, 4, s. 34.

(53) A. N. Kurat, s. 118.

(54) A. N. Kurat, s. 118. Hammer, 4, s. 35. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 466.

(55) A. N. Kurat, s. 118. Hammer, 4, s. 35.

(56) Hammer, 4, s. 35.

taraftan Kırım Hanına bildirirken (57) öte taraftan da Rus Kinez'inin isteklerini kabul ederek Azak ve Kefe'deki Rus tüccarlarına iyi muamele yapılacağını vadediyordu (58).

Bu temaslardan sonradır ki Azak ve Kefe'de Rusların yaptığı ticaret çok arttı (59). Bununla beraber Rus'ların doğrudan doğruya İstanbul'la değil, Pâdişah'ın Kefe'de vali bulunan oğlu ile temasta bulunmaları Osmanlılar tarafından uygun görülmüştü (60). Bu tarzdaki hareketiyle Pâdişah, Rus Kinez'ini bir Osmanlı valisi derecesine indirmiş ve ona bu gözle bakmış oluyordu. Halbuki Osmanlılarca çok küçümsenen İvan, son Bizans İmparatoru Konstantin XIII. in kardeşi Mora despotu Thomas'ın kızı Sofya (Zoya) ile evlendiği için, kendisini Bizans İmparatorlarının varisi ve Ortodoksluğun hâmisi olarak görmekteydi (61). Ancak bu hal, Osmanlıların görüşünü değiştirmedi ve bu sebeple de Osmanlı - Rus münasebetleri Kefe valileri tarafından idare olunmaya başladı. Nitekim 1501 de Kefe'ye gelen bir Rus elçisi, Rus tacirlerine yapılan baskıdan sadece burada bahsedebilmiş, buna karşılık Kefe'den Moskova'ya bir Türk elçisi gönderilmişti (62).

Ruslar kendilerini Bizans'ın vârisi sayıyorlar.

(57) A. N. Kurat, s. 118. II. Bâyezid Ivan'a yazdığı mektupta elçisinin kaba hareketlerine değinmedi. Yalnız Mingili Gere'ye şunları bildirdi "Kendisiyle rabıta-i dostî akdini şiddetle arzu eylediğim Rusya hükümdarı bana kaba bir adam göndermiştir. Orada tahkir görecekleri korkusuyle kullarımdan hiçbirini kendisine terfîk idüb de Rusya'ya gönderemeyeceğim. Şark ve Garbta ihtiram gördüğüm halde kendimi öyle bir hakarete arzetmekten mahçub olacağım". Bak, Hammer, 4, s. 35. Ivan'ın mektubuna cevap verilmedi. Elçinin kaba hareketleri Kırım hanına bildirildi. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 467.

(58) A. N. Kurat, s. 118. Bazı kaynaklardan Ivan'ın, 1499 da Alexis Golokvastoff adında İstanbul'a yeni bir elçi gönderdiği anlaşılmaktadır. Bak, Zinkeisen, 2, s. 606. Bu elçi Pâdişah'a, kendinden önceki Rus elçisinin "neden dolayı itham" edildiğini hükümdarının bilmediğini, birçok devletlerin Rusya'ya elçi gönderdiklerini, bu elçilerin hürmet gördüklerini, bunun böyle olduğunu tecrübe ederek anlamanın mükün olabileceğini söyleyecekti. Bak, Hammer, 4, s. 35.

(59) A. N. Kurat, s. 118.

(60) Aynı eser, s. 118.

(61) A. N .Kurat, s. 124. "Piskov, manastırlarından birinde rahib olan Filofey" tarafından daha sonra Vasili III. ye sunulan bir yazıda "evvelce dünya hâkimiyetinin merkezi Roma idi; sonra yeni Roma (yani İstanbul) oldu. Her iki Ruma da düştü. Halbuki Üçüncü Roma ayaktadır, o da Moskova'dır. Hıristiyanlıktaki mukaddes üçlük hükmünce dördüncü Roma olmayacaktır; şu halde Moskova dünya hâkimiyetinin yeni merkezidir". deniliyordu. Bak, A. N. Kurat, s. 140. İlk defa kendisini Bizans'ın vârisi telâkki eden Ivan III. bu sebepten dolayı "Bizans devletinin arması olan çift başlıklı kartalı Rusya'nın arması olarak kabul" etmişti. Bak, A. N. Kurat, s. 141.

(62) Alagöz adını taşıyan bu elçi ihtimal ki Rusya'ya giden ilk Türk elçisidir. Bak, A. N. Kurat, s. 119.

Yavuz zamanında gidip gelen elçiler.

Yuvuz Sultan Selim zamanına kadar bu suretle devam eden Osmanlı - Rus münâsebetleri, bu devrede daha belirli bir hal almıştı. Çünkü, Vasili III. 1514 tarihinde, "hem ticâretini artırmak, hem de Osmanlı devletiyle ittifak yapmak için" İstanbul'a bir elçi göndermişti (63). İki hükümdarın babaları zamanında kurulmuş olan dostluğu te'yid için gelen (64) ve birçok hediyyeler getiren bu elçiye (65) Yavuz Sultan Selim iltifat etmiş, ayrıca Mankub Beyi Kemal Beyi, biri arabca ve öteki sırpça yazılmış iki mektupla birlikte, elçi olarak Moskova'ya göndermişti (65). 1515 de geri dönen Kemal Bey ile birlikte Korubof adında bir Rus elçisi de vardı. Bu elçi, Kırım Han'ının Litvanyalılara yaptığı yardımdan şikâyet ediyor (66), bu yardıma son verilmesini, ayrıca "tecâvüzî ve tedafüî bir andlaşma" imzalanmasını isteyordu (67). Gerçekten 1502'ye kadar Ruslar'a dostluk gösteren Kırım Han'ı Mingili Gerey, bundan sonra Moskova'ya karşı cephe alarak 1511'de "Jagellon'lar ile sıkı ittifak siyâsetini kabul" etmişti (68). Bu sebepten ötürü Mehmed Gerey Han (1514-1523) zamanında Moskova Beyliği toprakları üzerine şiddetli akınlar yapılmağa başlanmıştı. İşte Moskova şimdi bu halden yakınıyor ve Osmanlılarla yapacağı ittifakın kendisi için çok faydalı olacağını kabul ediyordu. Ancak umduklarını elde edemedi. Çünkü Yavuz Sultan Selim, onların dileklerini ciddi olarak ele almamış, ittifak etme işi için Moskova'ya ayrı bir elçi göndereceğini söylemekle yetinmişti (69). Bundan sonra gelen başka bir Rus elçisi de Lehlileri ve Kırım Hanlarını, hareketsiz bir hale getirecek olan Osmanlı - Rus ittifakı üzerinde ısrarla durmuş ise de herhangi bir sonuç elde edememişti.

Papa Leo X. ve Türkler.

E — Papa Leo X. (Giovanni de Medici)nun Türklere karşı bir haçlı ordusu kurma teşebbüsleri.

Yavuz Sultan Selim'in, Venedik ve Macarlarla kurmak istediği dostca münâsebetlerin sebeplerini sadece doğuya ve güneye yapacağı hareketlere bağlamak hatâlı olmasa bile noksan bir görüş olur. Osmanlıların bu devletlerle yakından ilgilenmesi, bilhassa o tarihlerde devletler arasında yeri bile bulunmayan Moskova'nın gönderdiği elçilerin kaba hareketlerine

(63) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 467. Yavuz Sultan Selim, tahta çıkışını özel bir elçi ile Vasili III. ye bildirmişti. Bak, Zinkeisen, 2, s. 607.

(64) Zinkeisen, 2, s. 607.

(65) Hammer, 4, s. 111. Mektuplardan biri türkçe, diğeri sırpça idi. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 467.

(66) Zinkeisen, 2, s. 607.

(67) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 467.

(68) İslâm Asiklopedisi, Kırım maddesi.

(69) Hammer, 2, s. 111. İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 468.

tahammül göstermesi, hattâ bunların yaptıkları tekliflerin bir kısmını kabul etmesi, kanâatımıza göre, daha önemli sebeplere bağlanması gereken hareketlerdir. İhtimal bu yoldaki davranışlarıyle Pâdişah, Türkler aleyhinde bir an bile kurulmasından vaz geçilememiş olan bir Haçlı Seferinden, bu devletlerin uzak kalmalarını sağlamayı düşünüyordu. Çünkü o, din uğrunda hıristiyanlık âleminin ne şekilde coşturulduğunu ve neticede nasıl büyük fâciaların meydana geldiğini bilmekte idi. Ayrıca batı âleminin, dedelerine ve babasına karşı takındığı tavrı da iyi bilen bu Pâdişah, aynı âlemin kendisine karşı daha saygılı ve toleranslı hareket edeceğinden elbette emin olamazdı. Gerçi o tarihlerde papalık makamının, Türkler ve müslümanlar aleyhinde hazırlamak istediği tertipler hakkında Yavuz'un bir bilgisi bulunup bulunmadığını bilmeyoruz. Fakat Türkler aleyhine yapılacak her hareket-te Papa'nın, şimdiye kadar daima önderlik etmek istediğini Yavuz'un bildiğinde şüphemiz yoktur. O takdirde Yavuz'un, Macarlar ve Venediklilerle dostluk münâsebetleri kurmasını, Papa'nın Türkler aleyhindeki faaliyyetlerine bu devletlerin katılmamalarını sağlamağa, Moskova'ya karşı toleranslı hareket etmesini ise, kendilerini Bizans vârisi kabul eden bu prenslerin etrafında toplanmakta olan ortodoks hıristiyanları, papalığın karşısına mukabil bir kuvvet olarak çıkarmaya ma'tuf bir hareket olarak düşünebiliriz. Yavuz, yürüttüğümüz bu mütâlaalara gerçekten uyan bir düşünceye sahib idi ise o takdirde bu düşüncesinde tam bir isâbet vardı. Çünkü, 11 Mart 1513'de papalık makamına oturan ve Medici âilesine mensub olan Papa Leo X., kendinden önce bu makamı işgal edenler gibi bütün batı âlemini Türklere karşı ayaklandırmağa çalışan bir insandı (70). Onu bu harekete sevk eden sebepler arasında, büyük bir kısmı Türk olan müslüman korsanların, İtalya sahillerini tehdid altında bulundurmaları gösterilmektedir (71). Çünkü bunların yüzünden güven kalmayan bu sahillerde halk, her an soyulma ve kaçırılma tehlikesi ile karşı karşıya idi. 1516'da Papa bile, bir av gezisi esnâsında, Tiber nehri ağzı yakınlarında Tunuslu korsanların eline düşme tehlikesi geçirmişti (72). Fakat Türklere karşı duyulan düşmanlığın asıl sebebini, korsanların bu mevzii hareketlerine değil, Osmanlı devletinin kuruluşundan beri, gittikçe kudret kazanan ve batıyı tehdid eden müslümanlığa karşı duyulan kîn, nefret ve bunun sonucu olarak da Osmanlıları batı topraklarından sürüp çıkarma

(70) Daha önceki Papa'ların Türkler aleyindeki faaliyyetleri için bak, Hans Pfeffermann,

(71) Hans Pfeffermann, s. 175.

(72) Aynı eser, s. 175.

Papa'nın Türkler aleyhine bir haçlı hareketi hazırlama düşüncesi.

teşkil ediyordu. Onun için bu işe gönül verenlerden birisi olarak görülen Papa Leo X. nun, papalık makamına geçer geçmez, hemen bütün hıristiyan prenslere, Alman İmparatoru Maximilian'a, Polonya ve İngiltere kırallarına, Rodos üstâd-ı a'zamına ve Liefland'da Alman şövalyeleri reisine gönderdiği birçok mektuplar bu konuda yeter delillerdir. Ayrıca, rönesans fikirlerini taşıyanların çoğu da, bir takım güzel yazılarla, barbar saydıkları Türklerden, eski Yunan topraklarının kurtarılmasını istemektedirler (73). Ancak ne bunlar ne de Papa, yaptıkları tahriklerin o an için bir netice vermeyeceğini ve türlü sebeplerden dolayı Avrupa'yı, Osmanlıların karşısına dikmenin mümkün olmayacağını asla anlayamamışlardı. Gerçekten böyle bir Haçlı Seferi mümkün değildi. Çünkü on-beşinci yüzyılın sonu ile onaltıncı yüzyılın başlarında yapılmış olan coğrafya keşifleri, denizci devletlerin dikkatlerini başka taraflara yöneltmişti. Özellikle İspanyollar ve Portekizliler, batıya ve doğuya doğru ciddi hamleler yapmak ve hazînelerini doldurmakla meşguldüler. 1507'de artık Amerika'nın Hindistan olmadığı anlaşılmış ve 1515'de Balbua, ilk defa Panama berzahını geçerek büyük okyânus'u görebilmişti. Öte taraftan bir takım gemicilerin Afrika'nın güneyine doğru yönelmeleri ve biraz sonra Ümid Burnu yolunu keşf etmeleri, Akdeniz ticâretini elde tutan devletleri ve bilhassa Venedikliler yakından ilgilendiriyordu. Ayrıca, II. Bâyezid zamanında Mora yarımadasındaki limanlarını kaybederek büyük zararlara uğramış olan bu devlet, boşalan hazînelerini yeniden doldurmak için kudretli Osmanlı devleti ile iyi geçinmek mecburiyyetinde idi. Öte taraftan bu tarihlerde İmparator Maximilian, İspanya kralı Ferdinand Katolik, İngiltere Kralı Henry VIII. ile Venedikliler, İtalya topraklarının bir kısmını işgal etmiş olan Fransa Kralı Louis XII.'ye karşı savaşa girişmişlerdi. 1512'de Navarre'ı İspanya Kralına terketmek mecburiyyetinde kalan Louis XII., 1513'de İtalyadan da kovulmuştu. Bundan başka Calais'ye asker çıkaran ve Tournai'yi zapt eden Henry VIII., 1513 Ağustosunda onu Spurs'da büyük bir hezîmete uğrattı. Maximilian'ın kuvvetleri de İsviçrelilerle birlikte Dijon'u kuşattılar.

Türlü sebepler yüzünden devletler, birleşme yoluna gideme-yorlar.

Macaristan'daki karışıklık.

Avrupa'nın kuvvetli devletlerinden birisi sayılan Macaristan'a gelince, bu tarihlerde (1490 - 1516) başlarında bulunan Ulazlo II. (Wladislaw) nun yaptığı türlü beceriksizlikler yüzünden çok karışık bir durumda idi. Bilhassa sınıflara büyük imtiyazlar tanıyan bu kralın, "memleketi ilgilendiren önemli kararlarda kilise

(73) Iorga No., II, s. 325.

ileri gelenleriyle banderium sahiplerinin tasvibini isteyeceğini yazı ile va'd" etmesi (74) memleket maliyesinin kıriz içine düşmesine ve Macar ordusunun çözülmesine sebep olmuştu. Bundan başka kıralın ve devletin büyük ölçüde para sıkıntısına düştüğü bu tarihlerde Macaristanda yer yer büyük kapitalistler meydana çıktı. Öte taraftan devletin en büyük makamlarını işgal edenlerin, türlü şekillerde memleketi sömürdükleri ve ihânetleri söylenmekte idi (75). Büyük asillerle küçük asiller arasındaki anlaşmazlık, Ulazlo II. dan sonra kimin tahta geçeceği meselesi, büyük asillerin israflarını karşılamak zorunda bulunan serflerin hallerinin gittikçe kötüleşmesi, vergilerin artırılması, angaryanın çoğaltılması gibi haller, Macaristanda hem sefâleti, hem de memnuniyetsizliği daha da artırdı ve bu yüzden memleket pek kudretsiz bir hale düştü (76).Diğer taraftan rönesansın, toplumda meydana getirdiği tesir o kadar büyük idi ki, ferdlerin birçok şeyleri fedâ etmelerine, Ortaçağ zihniyyetinden kurtulmalarına, kilise ve hükûmetlere karşı tutumlarını değiştirmelerine yol açtı. "Artık ferd, çile çıkarmak ve düâ etmekle değil, fakat önüne çıkan her güçlüğü yenmekte gösterdiği başarı ile Tanrı'ya yaklaşmak ve ona benzemek azminde idi" (77). Fakat bu yeni anlayışın yanında "ahlâkî za'flar" artmış, âile düzeni bozulmuş, "para, şöhret, debdebe ve hükmetmek ihtirasları korkunç dereceyi bulmuştu" (78). Bir taraftan da rönesansın meydana getirdiği değişikliklerin, ferdin inancı üzerinde müessir olduğu bu arada bir takım kimselerin kiliseye karşı düşmanca tavır takındıkları ve neticede katolik âleminde büyük bir çöküntünün başladığı görüldü. Gerçi daha önce Huss, Wiclif (Wycliffe) ve Savonarola gibi bir takım şahsiyetlerin kiliseye karşı cephe aldıklarını biliyoruz. Ancak bunların fikirleri türlü sebeplerden dolayı pek gelişme imkânını bulamamıştı. Halbuki şu anda rönesansın ortaya attığı fikirler gerekli ortamı meydana getirmiş bulunuyordu. Bundan dolayı dinsiz bir şövalye olarak şöhret almış, kilise ve papazlara karşı düşmanlığıyla tanınmış bulunan Ulrich Von Hutten, yazdığı şiir ve hicivlerle kiliseyi zayıflatmış ve Martin Luther'in katolikliğe karşı açtığı savaşı kolaylaştırmıştı (79). Görülüyor ki çok dindar olan Luther ile dinsiz olan Hutten'i, ayrı sebeplerden dolayı Roma kilisesine karşı duydukları nefret, yanyana getirmiş bulunuyordu. Öte taraftan bu iki zat Türklere karşı duydukları düşmanlıkta da aynı anlayışta idiler. Fakat özellikle Hutten, Türklere karşı yapılacak savaşın millî bir görev olduğunu ileri sürmekle beraber, böyle bir teşebbüste kilisenin sorumluluğunu kabul etmiyor (80) hattâ Papalığa açılacak savaşın Türklere karşı açılacak savaşa nazaran öncelik kazanması fikrini ortaya atmaktan bile çekinmiyordu (81). İngiliz kralı Henry VIII. ise bir Haçlı Seferine zaten inanmamakta idi. Bu sebepten dolayı Papa'ya, bu hülyadan vazgeçmesini hatırlatmış, 1517 nisanında da Venedik elçisi Giustiniani'ye, hıristiyan devletler arasındaki tek düşüncenin birbirlerini mahvetmek olduğunu, bu şartlar altında Türklere karşı müştereken harekete geçilemeyeceğini görecek kadar akıllısınız demişti (82). İşte Papa Leo X., devletlerinin birbiriyle mücadelede bulunduğu, krallarının teb'alarıyla anlaşmazlığa düştüğü, yeni keşifler karşısında bir kısım teşekküllerinin, ticaret yollarının başka taraflara intikal edeceğini düşünerek bir takım tedbirler aldığı, halkının kiliseye karşı güveninin azaldığı hattâ dinsiz bir sınıfın türediği bu batı alemini, Türkler aleyhine harekete geçirmek için, daha önce bahsettiğimiz

Venedik, Papa'nın tekliflerini reddediyor.

mektupları devlet reislerine gönderdi. O, Venedik devletinden, kendisinin İllirya (İllyria)'ya gönderdiği adamlarına yardım edilmesini, Ankona (Ancona) limanında donatılmakta bulunan ve Türklere karşı kullanılacak olan gemiler için gerekli topların verilmesini istiyordu. Fakat Venedikliler, Medicilere mensup olan bu Papa'nın bütün plânlarında âilesinin çıkarına düşündüğünü ileri sürerek, teklifleri reddettiler (83). Bununla beraber 1514 yılı sonunda Papa'nın Pietro Bembo adındaki temsilcisi cazip fikirlerle Venedik'e gelmişti. Bu elçi, Yavuz'un İran ile yapacağı savaşı kazanması halinde, hıristiyanlığın korunması için bu Pâdişah'a karşı bir seddin mutlaka kurulması lâzım geleceğini, şayet bu savaşta Osmanlılar yenilirlerse o takdirde de bu halin büyük bir fırsat sayılarak onların Avrupa'dan atılabileceğini, kaybedilmiş olan Venedik topraklarının yeniden ele geçirilebileceğini ve bu suretle de Venedik'in büyük bir devlet haline gelebileceğini söylüyordu. Fakat Venedikliler, çıkarlarını bu yolda görmedikleri için bu teklifleri de reddederek (84) Osmanlılarla imzaladıkları anlaşmaya sadık kaldılar ve sonuna

(74) F. Echart, s. 105.
(75) Aynı eser, s. 106.
(76) Aynı eser, s. 105 - 110.
(77) B. Sıtkı Baykal, Yeni Zamanda Avrupa Tarihi, II. cilt, 1, 30 yıl savaşı devri, Ankara, 1961, s. 4.
(78) Aynı eser, s. 4.
(79) The Encyclopedia Americana, volume 2, New York, 1948. Hutten maddesi.

(80) Hans Pfeffermann, s. 154.
(81) Aynı eser, s. 154.
(82) Aynı eser, s. 176.
(83) Zinkeisen, 2, s. 581.
(84) Zinkeisen, 2, s. 582, 583.

Papalık, Macarlar'a gerekli yardımı yapamadı. Haçlı savaşı için toplanan Macar köylüleri efendilerine saldırdılar.

kadar da bu halden ayrılmadılar. Ne garip bir tecellidir ki Papa, Türklere karşı harekete geçirmek istediği bir hıristiyan devlete bunu kabul ettirememiş, fakat Türklere karşı harekete geçmek için kendisine yardım edilmesini isteyen başka bir hıristiyan devlete de, gerekli yardımda bulunamamıştı. Gerçekten, Macar kralı Ulazlo II., güneyden gelen Osmanlı tehlikesi karşısında 1513 de Papa'ya başvurarak, kendisine yardım edilmesini, hıristiyan krallar arasındaki anlaşmazlığın halledilmesini ve bundan sonra bütün hıristiyan kuvvetlerinin Türklere karşı harekete geçirilmesi hususunda Papalık nüfuzunu kullanılmasını istemişti (85). Aynı yıl içinde ona cevap veren Papa, Beni gece gündüz meşgul eden Türk meselesini ortadan kalkıncaya kadar elden bırakmayacağım. Bu itibarla hıristiyanlar arasındaki barışı sağlamak için birkaç Kardinali görevlendirdim. Bu devletler arasında barışı kurduktan sonra Türk vergisi adı altında bir vergi de koyacağım. Ancak şu anda sizin için bir şey yapmak mümkün değildir. Çünkü Avrupalılar kendi aralarında savaşırken uzak memleketlere ne asker gönderebilirler, ne de para tahsis edebilirler. Yeni vergilerin konulması da aynı sebeplerden dolayı olamayacaktır. Yalnız başına sizin kuvvetlerinizle Papa kuvvetlerinin Türkleri yenmek için kâfi gelemeyeceği de tabiidir, diyordu (86).

Papa seçimi için daha önce Roma'ya gönderilmiş olan Macar kardinali Tamas Bakocz, Papalık tacını elde edemediği gibi Macaristan için de kuru vaitlerden ve nasihatlerden başka bir şey sağlayamamış, yalnız Macaristan'da halka va'zlarda bulunarak kâfirlere (Türklere) karşı savaşacakların kusur ve günahlarını affetme ve ebedî saadete mazhar olacaklarını söyleme yetkisini almıştı (87). Onun bu yetkilere dayanarak yaptığı propaganda az zamanda tesirini gösterdiği için Türklere karşı savaşmak isteyen Macar köylüleri büyük şehirler yakınlarında toplanmaya başlamışlardı. Ancak disiplinden mahrum olan aynı zamanda asillerden nefret eden bu insanlar, silâhlarını Türklere karşı değil efendilerine karşı kullandılar (88), onları öldürdüler, mallarını yağmaladılar, evlerini ateşe verdiler, bu arada şehirleri de tahrip ettiler (89). İsyan, asillerin lideri Zapolyai tarafından bir senede ve fakat pek kanlı bir surette bastırılabildi. Bu şartlar altında bile Papa, Türkler hakkındaki plânlarından vazgeçmiyor ve 1515 de, Türklere karşı savaşa girildiği takdirde 50 bin

(85) Zinkeisen, 2, s. 578.
(86) Aynı eser, s. 578, 579.
(87) Aynı eser, s. 580.
(88) Echard, s. 109.
(89) Zinkeisen, 2, s. 580.

düka verebileceğini, ancak bu savaş bir savunma savaşı olursa paranın 20 bin dükaya düşeceğini söylüyordu (90). Fakat Zapolyai'nin Türk topraklarına hücum etmesine rağmen Papa (91) yine vadinde duramamış, 50 bin düka yerine 20 bin düka ile Türkler tarafından en ziyade tehdide maruz bulunan Hırvat şehirlerinin beslenmesi ve savunulması için bol mikdarda buğday, barut, top ve güherçile göndermişti (92). Öte taraftan yine bu Papa, hıristiyan krallar katında giriştiği teşebbüslerin bir dereceye kadar başarıya ulaşacağını düşünerek, 1516 şubatında Macar kralından, "o esnada Sultan Selim tarafından teklif edilen barış veya mütâreke teklifine hiçbir kayd ve şart altında rıza göstermemesini" istemiş (93), aynı yıl içinde Fransa kralına da, hıristiyan dünyasını Türklere karşı koruyan Macaristan'a vadedilen 15 bin dükanın hemen gönderilmesini yazmıştı (94). Fakat bundan da bir netice çıkmadı.

Papa ve Fransa.

Türklere karşı Venediklileri kendi safına almaya muvaffak olamayan Papa Leo X. bu defa kendisini neticeye götürebileceğini sandığı bir devlete, yani Fransa'ya başvurdu. Çünkü 1515 yılı başlarında Fransa tahtına oturan genç ve şövalye ruhlu François I., giriştiği savaşlarda büyük başarılar kazanmış ve bir an İtalya'nın kaderine hâkim olacak gibi görünmeye başlamıştı. Onun için Papa, Türklere karşı girişeceği mücadelede bundan sonra Fransa kralını öncü olarak görmeye başladı ve 1515 yılı aralık ayında onunla Bologna'da buluştu. Buluşmanın açık amacı İtalya işlerinin düzenlenmesi idi. Fakat gerçekte burada bütün ciddiyetiyle Türk meselesi ele alınmış ve neticede François I, bu işi kendi meselesi gibi kabul etmişti (95). Ayrıca onun, Kardinaller meclisi "Consistorium" önünde Papa'ya, kilisenin en vefalı oğlu olarak sadakatını arzettiği görüldü, Papa'nın Filistin ile, müslümanlar tarafından işgal edilmiş olan diğer hıristiyan memleketlerini kurtarmak için hıristiyan prenslerin birbirleri ile barışarak silâhlarını Türklere çevirmeleri hakkındaki fikirlerini de benimsediği ve bunların öteden beri kendisince en çok arzulanan şeyler olduğu anlaşıldı (96).Fransa kralının böyle düşünmesine ve Fransa temsilcisi Antoine Dupar'nın, Papa'nın baş-

Neticesiz konuşmalar.

(90) Aynı eser, s. 580, 581.
(91) Bak, s. 222.
(92) Zinkeisen, 2, s. 581.
(93) Aynı eser, s. 588.
(94) Aynı eser, s. 587.
(95) Zinkeisen, 2, s. 584.

(96) François I. 14 Aralık 1515 tarihinde İspanya Kralı Ferdinad V. (Ferdinand Catholic) a yazdığı mektupta özetle şöyle demektedir:

Bu ayın 11 inde buraya geldim. Kardinaller Meclisi önünde Mukaddes Pedere, kilisenni en vefalı oğlu olarak sadakatımı arzettikten sonra onunla aramız-

kanlığındaki Kardinaller Meclisinde sarih olmamakla beraber, Fransa'nın bir Haçlı Savaşını bütün kuvvetiyle destekleyeceğini söylemesine rağmen Bologna toplantılarında belirli kararlara ve olumlu sonuçlara varılamamış, bilhassa Türklere karşı açılacak savaşın ilk adımı ve vazgeçilemez şartı olan hıristiyan prensler arasındaki genel barışın gerçekleşmesi fikri daha ileri götürülememişti. Ancak Papa, bu yoldaki gayretlerinden vazgeçmedi, Portekiz Kralını da kendileri ile işbirliği yapmaya çağırdı ve haşin Türk hükümdarına karşı savaşa davet etti (97). Fakat bütün bu gayretler sonundaki başarı, plânların ve ümitlerin büyüklüğü ile orantılı olmadı. Bununla beraber Papa Leo X., her fırsattan faydalanarak Türkler aleyhinde giriştiği faaliyeti devam ettirdi.Gerçekten o, bu sıralarda Osmanlıların karada ve denizde yaptıkları harb hazırlıklarını vesile yaparak Rodos'luları uyanık bulunmaya davet etmiş, bir taraftan da onların maneviyatını sağlam tutmak amacıyle, Safavî ve Memlûk devletleri tamamen

da, birçok konuşmalar ve müzakereler oldu. Mukaddes Pederin Türklerin teşebbüslerine karşı hıristiyanlığı harekete geçjrmek, Filistin'i ve müslümanlar tarafından işgal edilmiş olan öteki memleketleri kurtarmak hususunda büyük bir arzu ve heves beslediğini anladım. O, bu hususiaki isteklerinin gerçekleşebilmesi için hıristiyan prensler arasında genel bir barışın kurulmasını, bu prenslerin kendi aralarında yaptıkları savaşlarda harcadıkları para ile kullandıkları silâh ve cephaneyi, yukarıda söylediğimiz ve tavsiyeye şayan gördüğümüz Mukaddes Savaş için harcamalarını istemektedir. Allah'a çok şükür ki, Mukaddes Pederin istekleri ve fikirleri benim bu dünyada her şeyden fazla arzuladığım şeylerdir. Allah'ın inâyetiyle Fransa tahtına çıktığım andan beri ve ondan çok daha evvel benim samimî ve tabiî temayülüm, ki bugün de böyledir, yalansız ve riyâsız kuvvet ve gençliğimi Allah'ın şanını yükseltmeye ve dinimizin düşmanlarına karşı savaşa vakfetmek olmuştur. Bundan dolayı Mukaddes Peder ve ben size ve diğer hıristiyan prenslere yazmaya karar verdik ki bütün hıristiyanlar müşterek bir barışa varmalı ve ondan sonra herkes müslümanlara karşı savaşı, Allah'ın şanı ve dinimizin gelişmesi için kendisine vazife bilmelidir. Bak, Zinkeisen, 2, s. 284, 285.

(97) Papa Leo X. Portekiz Kralı Emanuel'e yazdığı mektupta, Fransa Kralı ile yaptığı ittifaka girmesini istiyor ve bu sebeple:

"Hiçbir hıristiyan kral veya prens yoktur ki eğer gerçekten hıristiyan ise, bizim bu amaçta birleştiğimizi görür görmez hıristiyanlık adına bu müşterek hizmete kendi gücü nisbetinde katılmayı uygun bulmasın. Onun için hâşin ve savaşa çok düşkün olan Türk hükümdarı bizim boğazımıza sarılmak istediği vakit, sen de bütün diğer arzularını arka plâna atarak bizimle birlikte bu savaşa girmek üzre hazırlanmalısın. Bu mektup seni ikaz için yazılmıştır". diyordu. Bak, Zinkeisen, 2, s. 586, 587.

ortadan kalkmadıkça hıristiyan dünyasının Osmanlılardan çekinmesine lüzum olmadığını bildirmişti (98).

Papa'nın büyük bir heyecanla devam ettirdiği ve çok kutsal saydığı bu faaliyet Macar kralı Ulazlo II. nin ölümü ile bir an durur gibi oldu. Ancak Yavuz'un Merc-i Dâbık savaşını kazanması Papa'yı yeniden coşturmuş ve aynı coşkunluğa sokmak istediği fransa kıralına yazdığı bir mektupta: eğer Selim'in, ebedî düşmanları olan Mısırlıları yendiği doğru ise uyku esnâsında yok edilmememiz için uyanmamızın zamanı geldiği de o kadar doğrudur. Yok, Selim Mısırlılara galip gelmedi ise o takdirde "bize Allah tarafından verilmiş olan bu fırsatı niçin kaçıralım ve sıkışık duruma düşmüş olan Türklere neden hücûm etmeyelim, onlara karşı Mukaddes Haç'ın sancağını neden açmayalım?" dedikten sonra Selim'in hazırladığı donanma ile İllirya'ya, henüz ele geçiremediği Yunan adalarına ve İtalya'ya hücûm edebileceğini, bunu önlemek için de kuvvetli bir filonun teşkil edilmesi lâzım geleceğini bildirmişti (90). 15 Kasım 1516'da Fransa kralı bu mektubu cevaplamış ve mukaddes savaş hakkındaki fikirlerinin değişmemiş olduğunu, bu yolda her şeyi yapmağa hazır bulunduğunu, Türklere karşı açılacak bir savaşta bütün kudret ve kuvvetini kullanacağını, savaşı yönetecek kumandanın hemen peşine takılabileceğini bildirmişti (100).

Bu mektuplaşmalar bir müddet daha devam etmiş olmasına rağmen olumlu bir neticeye bağlanamadı. Çünkü Papa'nın, Türk korsanlarının

(98) Zinkeisen, 2, s. 588. Osmanlı donanması yelken açıp Rodos önlerine geldiği vakit, ada halkı heyecanlı dakikalar yaşamış, fakat donanma kumandanının Şövalyeler Reisi Fabrice Caretto'ya "uyuz köpek", "köpekoğlu" ve "cehennem köpekleri neslinden" diye hitap eden mektubuyle işi savuşturmuşlardı. Çünkü bu donanma Mısır'a gidiyordu. Bak, Hammer, 4, s. 248.

(99) Zinkeisen, 2, s. 589, 590.

(100) 15 Kasım 1516 tarihli Fransa Kralının mektubundan:

"Mukaddes Peder! Bu düşüncenin ruhumu küçüklükten beri nasıl meşgul ettiğini, hıristiyan prenslerin arasındaki her türlü anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasından ve müşterek sulhün kurulmasından sonra Türklere ve Katolik dininin düşmanlarına karşı savaşmayı ne kadar fazla istediğimi bilirsin. Bu sebeplerdir ki tahta geçer geçmez, bütün prenslere elçiler gönderdim ise de, bunlar, zamanın uygun olmayışı yüzünden görevlerinde muvaffak olamadılar. Buna rağmen bu yoldaki gayretlerden geri kalmış değilim. Ancak, şu anda arzulanan Avrupa sulhünün te'sîsi için daha büyük gayretler harcamak lâzımdır. Buna erişildiği takdirde Mukaddes Savaş bütün kudretiyle karada ve denizde yürütülebilecektir. Bunun için de her şeyden önce Mukaddes Peder'in, kutsal savaşı yönetecek bir rehber ve bir kumandan ortaya çıkması için, ihtimam göstermesi îcâbeder. Bu kumandanı hepimiz ta'kib edeceğiz ve ordularımızla senin ve kardinallerin yanında bulunacağız". Bak, Zinkeisen, 2, s. 590.

Korsika (Corsıca) ve Sardinya (Sardınıa) yı tehdid etmekte olduklarını söylemek suretiyle (101) tahrike çalıştığı Fransa kralı, Türk toprakları üzerine yürümek kararında samîmi olsa bile, bunu Papa ile iş birliği yaparak yerine getirmeği, her halde menfaatlarına uygun bulmayordu. Öte taraftan İmparator Maximilian ile Haçlı Ordusunun sevk ve idaresi hususunda aralarında rekabet olduğu gibi ayrıca İmparatorun ve İspanya kralı Ferdinand'ın Fransa ile çatışan menfaatları vardı. İşte bu psikolojik haller altında ve fakat her halde başka amaçlar için (102) 1517 yılı başında Cambrai'de toplanan mecliste Haçlı Savaşı meselesi ve François ile Papa arasındaki konuşmalar tartışıldı ve görüldü ki Fransa kralının dindârane gayretleri, söylenildiği kadar menfaattan uzak değildi. Bundan başka Fransa delegesi De Boisy'ye verilen ta'limât çok enteresan görünüyordu. Bu ta'limâta göre Fransız delegesi, diğerlerine ve özellikle Papa'ya haber vermeden, imparatorun ve İspanya kralı Ferdinand'ın delegeleriyle, Osmanlı topraklarının istîlâsı ve üç eşit parçaya bölünerek taksim edilmesi üzerinde bir anlaşmaya varacak (103), işgal ve taksime de Yunanistan'dan başlanacaktı. Yine bu ta'limâta göre bir Haçlı Seferi gerçekleşmediği takdirde Calais ve Tournai İngilizlerden alınmalı, Tournai imparator'a verilmeli, İngiltere işgal edilmeli ve İtalya taksim olunmalıdır. Bu taksimde Fransa sadece Lombardiya (Lombardy) yı almalı, İtalya'nın öteki kısımları imparator'a bırakılmalıdır (104).

Bu kadar değişik ve düşmanca duygular altında birleşmeğe çalışan bu insanların tek maksad uğrunda herhangi bir karara varamayacakları tabiî idi. Bununla beraber 11 Martta barışı sağlayacak gibi görünen bir ittifak imzalandı ve İmparatorla Fransa Kralının 1 Mayıs'ta buluşmaları kararlaştı. Ancak bu hiçbir zaman gerçekleşememiş, hattâ tersine olarak imparator Maximilian, Cambrai'de kendi delegeleri ile İspanya ve Fransa arasında cereyan etmiş olan gizli müzâkereleri, Papa,ya ve İngiltere Kralına bildirmişti (105). Fakat her şeye rağmen, bütün prenslerin Fraternitas Sanctae Cruciate (Mukaddes Haçlılar Kardeşliği) adı altında bir ittifak ile birbirlerine bağlanacakları ve yemini bozan müttefik'e karşı askerî harekete geçecekleri düşünüldü. Halbuki bu tarihlerde Osmanlılar, Memlûk devletini de yıkarak büsbütün kudretli bir hale gelmiş bulunuyorlardı. Onların bütün müslümanlık âleminin başına geçeceğinden endişe

(101) Hans Pfeffermann, s. 176.
(102) Zinkeisen, 2, s. 591.
(103) Aynı eser, s. 591.
(104) Hans Pfeffermann, s. 176.
(105) Aynı eser, s. 177.

duyan hıristiyanlar (106), şu anda bunun gerçekleşir gibi olduğunu görmekten pek üzgündüler. Çünkü Mısır'ın fethi Türk iktidârını o kadar artırmıştı ki, vaktiyle kendilerine en büyük düşman olarak gördükleri Mısır devletinin yıkılışına şimdi bütün hıristiyanlar ağlamakta idiler (107). Papa Leo'ya gelince o, yalın ayak Minerva kilisesine giderek hıristiyanlığın kurtuluşu için Meryem Ana'ya yalvardı (108). Bununla beraber Mısır'ın Osmanlılar eline düşmesi Papa'yı, gerçekleştirmeğe çalıştığı amacına biraz daha yaklaştırmış oluyordu. Çünkü Mısır'ın Osmanlılar tarafından işgali olayı, ilgililer üzerinde gerekli tesiri meydana getirmiş olmalıdır ki, Papa Julius II. zamanından beri Lateran sarayında toplanmakta olan konsil (council) 16 Mart 1517'de Türklere karşı savaşa girileceğini ilân etmiş ve aynı gün hıristiyan prenslere ve kırallara, aralarındaki muhâsamâtı beş yıl için terk etmelerini tavsiye eder bir beyanname yayınlamıştı (109). Buna göre hıristiyan prens ve krallar aralarındaki anlaşmazlıkları terk etmedikleri takdirde en ağır ma'nevî cezâlara çarptırılacaklardı. Fakat buna rağmen Papa, kudretli krallarla işbirliği yapılmadığı takdirde işin gerçekleşemeyeceğini biliyordu. Bu sebeple San Sisto kardinali Alessandro Farnese'yi imparator Maximilian'a, Bibiena kardinali Bernardo Dorizzio'yu Fransa'ya, Lorenzo Campeccia'yı İngiltere'ye, Egidi de Viterbo'yu da İspanya'ya gönderdi. Bir taraftan da Türklerin askerî kudretini ve diğer kaynaklarını iyi tanıyanları bir muhtıra hazırlamağa me'mûr etti. İşte hazırlanan bu muhtırada, Türklerle yapılacak savaşta dikkate alınacak noktalar tartışılıyor, sorular soruluyor ve cevapları veriliyordu. Soruların başlıcaları şunlardı: 1) Savaşa girilmeli midir? 2) Bu savaş bir taaruz mu yoksa bir savunma savaşı mı olmalıdır? 3) Bu savaşı engelleyen sebepler nelerdir ve bunlar nasıl giderilmelidir? 4) Savaş bütün Avrupa kralları tarafından mı yoksa bir kaçı tarafından mı veya bunların arasından kimler tarafından idâre edilmelidir? 5) Bu savaş hangi vâsıtalarla yürütülmelidir? 6) Bu savaşa nasıl girişilmelidir?

Lateran sarayında toplanan konsil'in kararı.

Türkler aleyhine hazırlanan savaş plânı. Mâlî güçlükler.

Aynı muhtırada, sorular şu şekilde cevaplandırılmıştı. 1) Bu konuda artık müzâkereye lüzûm yoktur. Çünkü bu savaş zarûridir ve kararı verilmiştir. 2) Savaş bir taaruz savaşı olmalıdır. Bu şekildeki hareket, düşmanın zayıf noktalarının ortaya çıkarılmasını sağlar. 3) Savaşa en büyük engel hıristiyan krallar arasındaki anlaşmazlıktır. Bu itibrla Kutsal Savaş

(106) Barthold, s. 391.
(107) Aynı eser, s. 391.
(108) Aynı eser, s. 391.
(109) Zinkeisen, 2, s. 593.

devamınca genel bir barış ilân edilmelidir. Eğer bu müddet içinde hıristiyan devletler arasında bir anlaşmazlık çıkarsa bunu Papa veya Kardinaller Meclisi hall etmeli veya işi savaşın sonuna bırakmalıdır. 4) İmparator ile Fransa kralı haçlı ordusunun sevk ve idâresini ele almalıdırlar. Bütün silâhlı kuvvetlerin başı bunlardır. 5) Allah'ın yardımından başka Kutsal Savaşın vasıtaları para ve askerdir. Savaş için tahmin olunan 800000 dukayı kırallar ve prensler vermelidirler. Aynı zamanda zengin manastırlar ve din adamları gelirlerinden büyük kısmını, asılzâdeler gelirlerinin onda birini, burjuvalar yirmide birini bu işe tahsis etmelidirler. Halkın bu iş için ödeyeceği para az olmalıdır (110).

Uzmanlara göre, 60 bin piyâde, 12 bin hafif ve 4 bin ağır süvâriden kurulacak olan kara ordusu bu iş için kâfi idi. Piyâde kuvveti tercihan İsviçreliler ile Alman askerlerinden, Bohemyalılardan ve İspanyollardan teşkil olunacaktı. Hafif süvârilerin, İspanyollar, İtalyanlar ve Dalmaçya'lılardan olması uygundu. Ağır süvârilerin çoğu Fıransa'dan ve geri kalanı da İtalya'dan sağlanacaktı. Donanmayı teşkil edecek olan gemilerin Venedik, Ciniviz, Napoli, İspanya, Portekiz ve İngiltere devletleri tarafından te'min olunması düşünülmüştü. Fransa, İspanya ve Cinivizlerin yirmişer, Venediklilerin kırk, Papa ve kardinallerin de on gemi teçhiz etmeleri gerekiyordu. Kara kuvvetleri Ankona ve Brindisi, deniz kuvvetleri de Sicilya (Sicilia) da toplandıktan sonra sür'atle Yunanistan'a ve Mısıra gitmeli, Yunanistan'a çıkan kuvvetler ilk hedef olarak İstanbul'a yürürken Macar ve Polonya kuvvetleri de sınır şehirlerini işgal etmeli idiler. Türk topraklarının taksimini savaşın sonuna bırakmak daha doğru idi (111).

Varılan bu kararlar hoş karşılanmakla beraber ilgilileri bu defa da harekete geçirmedi. Fakat Papa'nın, 40 Türk gemisinin o yıl Sardinya ve Korsika arasında görüldüğünü Fransa kralına bildirmesi ve bu hareketi, Osmanlıların İtalya üzerinde en kolay çıkarma noktasının neresi olacağını araştırdıkları şeklinde yorumlaması, Fransa kralını kamçılayan bir hareket oldu. Çünkü o, aynı yılın sonlarına doğru, diğer hıristiyan prenslerle bir arada olmamak kaydiyle, Papa'nın şartlarının kabul edildiğini ve savaş için 50 bin piyâde ve 12 bin süvâri ile Papa'nın yanında yer alabileceğini bildiriyor, fakat imparator Maximilian'ın Alman, Macar ve Polonyalılarla bir arada bulunmasını, İspanya kralının da İngiliz ve Portekizlilerle do-

(110) Zinkeisen, 2, s. 594 - 596. Halk az para vermelidir. Çünkü Türkler halk ile pek ilgilenmeyor, daha ziyâde kralların başını istiyorlar, Bak, Pfeffermann, s. 178.

(111) Zinkeisen, 2, s. 597, 598.

nanmada kalmasını isteyordu (112). Ayrıca, para bahis konusu olduğu vakit halkın kutsal duygularının azaldığını söyleyen kral, bu bakımdan sıkıntı çekileceğine inanmakta, Haçlı Ordusunun tek noktada toplanmasını mahzurlu görmekte, Türklerden alınacak toprakların taksiminde en çok hizmet görenlerin özel bir muameleye tâbi' tutulmasını istemekte idi (113).

İmparator'un, 1518 Şubatında Roma'ya varan cevabında ise Fransa kralı açıkça kıskanılıyor ve ikinci dereceye itilmek isteniyordu. Ona göre Fransa ve İngiltere kralları, savaşın birinci yılında memleketlerinde kalmalı ve Türk vergisinden dolayı çıkması muhtemel olan huzursuzlukları gidermelidirler. Yalnız kendi idaresi altına verilmesini istediği Haçlı Ordusu yine onun fikrine göre birinci yıl Afrika'ya çıkmalı, Cezâyir, Mısır ve Suriye'yi ele geçirmelidir. İkinci yıl, Osmanlıların elinde bulunan Avrupa toprakları işgal edilmeli ve üçüncü yılda da İstanbul zapt olunmalıdır. Bu arada Şah İsmail'in yardımı da sağlanmalı ve kendisine küçük Asya'nın yarısı verilmelidir (114). Fakat mâlî güçlükleri yenmenin kolay olmayacağını o da kabul ediyordu. Ancak Papa Leo X. bütün mâlî meselelere, fikir ayrılıklarına ve devletler arasındaki kıskançlığa rağmen, bir kısım prenslerden tasvib kararı aldığı için, fikirlerinin gerçekleşeceğine o kadar inandı ki, 13 Mart 1518'de bütün kardinaller ve yüksek rütbeli rûhânî şeflerle beraber büyük bir alayla ve çıplak ayakla Santa Maria da Minerva kilisesine gitti (115). Burada kardinal Jakob Sadolet coşkun bir hitabede bulunarak, Venedik dahil olmk üzere Papa'nın da'vetine koşan, prens, kral ve özellikle imparator'u övdü (116) ve bu birlik karşısın-

Haçlı fikri suya düşüyor.

da Türklerin bir şey ifâde edemeyeceğini söyledi. Fakat bütün bu gayretler, bundan önce olanlar gibi, hıristiyan prenslerin birbirlerine karşı duydukları kıskançlık ve halkın bu işe karşı gösterdiği ilgisizlik yüzünden eridi gitti. Prensler ve halk, kendilerine yöneltilen îkazlara kulak asmadılar, kalblerini ve keselerini kapadılar (117). Gerçi bir müddet daha şurada burada bu hususta müzâkereler yapıldı, özellikle İngiltere kralı Henry VIII. ile bu konuda bir anlaşma imzalandı. Fakat düşünülen plânlardan hiçbiri uygulama alanına konamadı.

(112) Hans Pfeffermann, s. 178.

(113) Zinkeisen, 2, s. 599.

(114) Aynı eser, s. 599.

(115) Aynı eser, s. 601.

(116) Sadolet'in Venedik hakkındaki şüpheli övgüsünün yayımlanmasına mâni' olmak isteyen Venedik elçisi, Papalık nezdinde gürültülü bir protestoda bulundu. Bak, Hans Pfeffermann, s. 178.

(117) Zinkeisen, 2, s. 603.

Öte taraftan Almanya'daki reform hareketleri ve 11 Ocak 1519'da Maximilian'ın ölümü, dünya politikasına başka bir karakter ve bunu yürütenlere de başka amaçlar ve hedefler verdi (118). İhtimal ki bundan dolayı Edirne'ye gelen bir İspanyol elçisi "mukaddemâ Memlûk Sultanlarına te'diye oluna gelen bir meblâğ-i senevîye mukabil Kamame kilisesi ile hıristiyan züvvarı hakkında kabul olunan ma'füviyyetin devâmının müzâkere edilmesini" isteyordu (119). Pâdişah tarafından çok iltifat gören bu elçiye (120), İspanya Kralı yetkili bir temsilci gönderdiği takdirde kendisiyle hususi bir anlaşma imza olunacağı ve kralın isteklerinin kabul edileceği bildirilmişti (121). İngiltere'ye gönderilmiş olan Papa'nın yetkili delegesi ise bu sıralarda Papa'ya, Türk tehlikesinin kral üzerinde hıristiyanlık değil de Hindistan bahis konusu imiş gibi bir intibâ' bırakmakta" olduğunu yazmıştı (122). Öte taraftan Macarlar, Türklerle olan mütârekelerini yenilemiş, Polonya Kralı da Osmanlılarla dostluk münâsebetleri kurmuş, Eflâk prensi barışı devam ettirmek için vergisini gönderdikten başka "Bâb-ı âlî'ye yüz seçkin genç göndermeği va'd etmişti" (123). Yalnız Fransa kralı 1518 yılı sonunda Papa'ya va'd ettiklerinden başka (124), Türklerin mağlûb edilebilmesi için Fransa dahilinde âyinler yapılmasını emr etmiş ve 1519'da da, imparatorluk seçiminde Papa'yı kazanmak için, İtalya sahillerini devamlı olarak huzursuzluk içine atan Faslı korsanlara karşı 4000 asker taşıyan 20 gemilik bir filoyu harekete geçirmişti (125). Hülâsa Papa, Avrupa kral ve prensleri arasında bir barış kuramamış ve netice itibariyle Haçlı Seferinin inhisarını elinden kaçırmıştı (126). Fakat, önceleri hiçbir faydası yokmuş gibi görünen İtalya'daki bu danışmalar, müzâkereler, teklifler ve va'dlar, Doğu ve Osmanlı meseleleri üzerinde Avrupa politikasına bir görüş genişliği getirdiği için o andan itibaren Avrupa devletlerinin bu işle müştereken uğraşmalarına yol açmış ve bu yüzden Doğuya âid meselelerin çözüm noktası İtalya'yı aşarak daha Batıya doğru uzanmıştı. Bu hal, Papalığın milletler arası durumuna ağır bir darbe vurduğu (127) ve bu şartlar altında hiçbir iş yapma imkânı kal-

(118) Zinkeisen, 2, s. 603.
(119) Hammer, 4, s. 245.
(120) Pâdişah ona "bir kaftan ve 5 000 akçe ihsan eyledi". Bak, Hammer, 4, s. 245.
(121) Hammer, 4. s. 245.
(122) Hans Pfeffermann, s. 180.
(123) Zinkeisen, 2, s. 606.
(124) Bak, s. 238.
(125) Zinkeisen, 2, s. 604.
(124) Hans Pfeffermann, s. 179.
(127) Aynı eser, s. 179.

madığını gördüğü için Papa, Türklerle anlaşmayı lüzûmlu gördü (128). Anlaşılıyordu ki Papa, Haçlı Seferi meselesine hâkim bulunduğu müddetçe bu işi tahrik ve teşvik etmiş, fakat bu inhisarı kaybettikten sonra, tutulagelmiş yolu terk ederek, Türklerle hıristiyanlar arasında barışın sağlanması cihetine gitmeyi zarûrî saymıştı (129).

(128) 1519 Haziranında Eflâk Voyvodasına yazdığı mektupta Papa, Türklerle müzâkereye girişmek ve onlarla bir mütâreke imzalamak istediğini yazıyordu. Bak, Hans Pfeffermann, s. 180.

(129) Hans Pfeffermann, s. 181.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Yavuz Sultan Selim'in son saltanat yılları

A — Bilinmeyen bir sefer için yapılan büyük hazırlıklar.

Yavuz'un Batı ile daha yakından ilgilenmeğe başlaması.

Kahire'den ayrıldıktan uzun bir müddet sonra yani 1518 Ağustos'unda Edirne'ye gelen Yavuz Sultan Selim'in Avrupa olayları ile daha yakından ilgilenmeğe başladığı görüldü. Halbuki o, Leo X.nun papalık makamına gelişinden sonra hıristiyanlık âleminin davranışlarında, Türkler aleyhine büyük bir değişikliğin meydana geldiğini ve bu değişikliğin belli bir karakter aldığını görmekle beraber (1), doğuda ve güneydoğudaki güçlü düşmanlarının karşısında, batı ile dostça münâsebetlerin kurulmasına ve bunların devamlı olmasına çok dikkat etmişti. Fakat kısa zamanda doğudaki düşmanını zararsız hale getirmeğe, güneydekini de büsbütün ortadan kaldırmağa muvaffak olan bu hükümdârın, bundan sonra batıya karşı ta'kib ettiği politikada bir değişiklik olması beklenebilirdi. Çünkü öteden beri Osmanlıların tabiî temâyülü, batıya doğru genişlemek idi (2). Yavuz Sultan Selim'i, şimdiye kadar bu yola gitmekten alıkoyan sebepler ortadan kalktığına göre, 1518'den itibaren yapılan savaş hazırlıklarının batıda herhangi bir devlet için olduğu tahmin olunabilirdi. Fakat o, öteden beri Avrupa'da girişeceği bir sefer için büyük bir donanmaya ihtiyaç olduğunu kabul ediyor ve bu sebeple de vaktiyle, tersânenin bulunduğu sahadaki mezarlıkların hemen kaldırılmasını ve burada yüz altmış gözlü bir tersânenin kurulmasını emr etmiş bulunuyordu (3). Bu emri alan ilgililer hemen harekete

Yapılan savaş hazırlıklarının Rodos için olduğu söyleniyordu.

(1) Zinkeisen, 2, s. 575.

(2) Aynı eser, 575.

(3) Dulgadır topraklarını ilhâk ettikten sonra Pâdişah, "küffâr üzerine bir hazırlık olmak üzre İstanbul'da" bir tersâne yapılmasını emretmişti. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 299. Âlî'nin, nişancı Celâl Zâde Mustafa Bey'den işittiğine göre, Pâdişah'ın bir gece uykusu kaçmış, dünyanın birkaç hükümdar için küçük olduğunu ve özellikle "küffâr-ı hâk-sâr memâlikinde" taç sahibi hükümdarların bulunmasının kendisi için ayıp sayılacağını düşünerek sabahı etmiş ve erkenden Pîrî Paşa'yı çağırarak ona: Allahîn inâyetiyle bu kadar askerim, hazînem ve gemilerim var. Böyle olduğu halde "sevâhil-i frengistan'da Papa, Francesko ve İspanyol ve Venedik gibi kefere-i fitne-cû padişahlık da'vâsın" ederler, başlarına taç

geçerek kısa müddet içinde kurdukları tersânede batı devletlerinin çoğunu telâşlandıracak ve hattâ bunlardan bir kısmının yıllık haraçlarını hemen göndermelerine sebep olacak derecede büyük bir donanmanın yapımını sağladılar. Bu tersânelerde ve ötekilerde yapılan ve "üç tanesi yedişer yüz tonilato sikletinde" olan yüz elli gemi için (4) arablardan kürekçiler toplanmış (5), kendisinden fayda umulan Selman Reis de, daha önce İstanbul'a getirilmişti (6). İşte bütün bu sıkı çalışmalar sonunda İstanbul ve Çanakkale'de 250 gemiden mürekkep bir donanma savaşa hazır duruma geldi (7). Anadolu'da ise 60 binden fazla asker toplanmıştı (8). Nereye çarpılacağını kimse bilmemekle beraber seferin bir hıristiyan devlet için olduğu zannı uyanmıştı. Bu hazırlıklar belki de, Roma'da gerçekleşmesine çalışılan Haçlı Seferini karşılamak için yapılıyordu (9). Fakat hazırlıkların bilhassa Rodos için olduğu hakkında umumî bir kanaat mevcuddu (10) ve bunu haklı gösteren sebepler vardı. Bunlardan birincisi Rodos'un, korsanlar ve hırsızlar durağı ve barınağı olması idi. Daha çok Akdenizde ticaret yapan müslüman gemilerine saldıran bu hırsızlarla (11) Osmanlı devleti, Mısır'ın alınmasından sonra büsbütün ilgilenmek zorunda kalmıştı. Çünkü Rodos, mutlaka güven altında bulunması icabeden, İstanbul - İskenderiyye ticaret yolunun üzerinde idi. Vezîrler de "şu

koyar, para bastırır ve yeryüzünde bunun kullanılmasını sağlarlar. Bu hal benim gafletimden, senin de ihmâlinden ileri gelmiştir. Bundan sonra "teveccühüm" hıristiyan memleketlerine olacaktır. Bu sebepten dolayı büyük bir donanmanın hazırlanmas ılâzımdır; demişti. Bak, Âlî, vrk. 244 b. Pâdişah Tersânenin, Galata'dan Kâğıdhâne'ye kadar uzanmasını istemiş ve "inşaallah niyyetim feth-i efrenc'edir" demek suretiyle fikirlerini açıklamıştı. Bak, Lütfî Paşa, s. 532.

(4) Hammer, 4, s. 247.

(5) Ferîdûn Bey, 1, s. 499.

(6) Ferîdûn Bey, 1, s. 497. Selman Reis, Memlûkların Kızıldeniz'deki donanmalarının kumandanı idi. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 284. Memlûk hükümdarı Kansuh Gavri "Karaman, Teke, Menteşe, Kazdağı yalılarının ateşli" korsanlarını Mısır'a da'vet ederek bunlardan faydalanmıştı. Arablar ve Hindliler bunlara "Rûmi" diyorlardı. Selman Reis de Rûmîlerden idi. Bak, Saffet, Bir Osmanlı filosunun Sumatra seferi. Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası, cüz 10, s. 610.

(7) Zinkeisen, 2, s. 608.

(8) Hammer, 4, s. 248.

(9) Roma'da hazırlanmaya çalışılan Haçlı Seferi müzâkerelerini Venedikliler Pâdişah'a haber vermişlerdi. Bak, Hans Pfefferman, s. 178.

(10) "Eğerçi halk beyninde Rodos seferi vardır diyu" söylenmekte idi. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezit ve Selim Han, s. 121. Pâdişah donanmayı Rodos için hazırladı. Bak, Hammer, 4, s. 228. Yavuz'un İtalya'ya veya Rodos'a karşı savaşa hazırlandığı bir esasa dayanılraksızın söylenir. Bak, Iorg N., 2, s. 321. Bazı rivâyetlere göre hazırlıklar İran içindi. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 103 b. Hammer, 1, s. 228.

(11) Müneccimbaşı, vrk. 103 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezit ve Selim Han, s. 121.

Akdeniz yalnız Devlet-i aliyye'ye bir mersâ olabilir" demek suretiyle (12) Pâdişah'ı Rodos'un işgaline teşvik etmekte idiler. Öte taraftan, Fatih Sultan Mehmed zamanında büyük gayretler harcandığı halde alınamayan bu adanın sâkinlerine karşı, amcası Cem'in hayatı üzerinde oynadıkları korkunç rolü herhalde hatırlayan Selim'in, büyük bir kîn ve nefret duyduğu söylenmekte idi (13). Fakat o, "bu cehennem köpeklerini" ortadan kaldırmanın güçlüğünü de herhalde idrâk ediyordu (14). Esasen Rodos Şövalyeleri Reisi Fabrice Carette, İstanbul'daki hazırlıkların kendilerine karşı yapıldığını kabul ederek Avrupa'da bulunan şövalyeleri adaya çağırmış ve bu suretle bir taarruza karşı gerekli tedbirleri almıştı (15).

Pâdişah, savaş hazırlıklarını yeter bulmuyor.

Gerçekten, Osmanlılar bu adayı istîlâya hazırlanıyorlarsa (16) yani yapılan tahminler doğru ise o takdirde, Fatih Sultan Mehmed zamanında olduğu gibi yine kötü bir netice ile karşılaşmamak için, hazırlıkların çok daha fazla olması gerekirdi ve esasen Pâdişah bu hususu, vezirlerine ihtar etmişti (17). Fakat bütün bu hazırlıklara rağmen Pâdişah, Rodos'un alınması için pek hevesli görünmeyor ve kendisini bu yola sürüklemek isteyenlere" benim mürâdım bir kişver almakdır. Siz beni bir hırsız kalesi almağa tergîb idersiz" (18) demek suretiyle fikrini açıklamış oluyordu.

(12) Zîver, s. 137.

(13) Zinkeisen, 2, s. 608.

(14) Aynı eser, s. 608.

(15) Zîver, s. 137.

(16) Venedik, hazırlanan donanmanın kendisine karşı olduğunu sanıyordu. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 286.

(17) Bir gün vezîrlerden, hazırlıkların ne safhada olduğunu öğrenmek isteyen Pâdişah "kaç aylık barutumuz vardır ve sâir levâzım-ı sefer kifâyet mikdârı âmâde ve ihzâr-ı zâd u zevâde kılınmış mıdır?" diye bazı sorular sordu". "Vüzerâ dahî eğerçi zahîre ve sâire esbâb-ı kesîre müsâadesinden haber virdiler, amma barut mikdârına vukufları olmadığı cihetten ol babda cevaba kadir olamayub beyân-ı mikdârını ferdâya havâle ettiler ve huzûr-i sultândan hacâletle çıkub gittiler". Ertesi gün dört aylık barut bulunduğunu söyledikleri vakit Pâdişah, onlara fena halde sinirlendi ve "cedd-i büzürgvârım Sultan Mehmed Han-ı Gazî ahdinde vâkı' olan Rodos hacâletini henüz def' itmemişken vahşeti muzâaf mı itmek dilersiz? Bâ-vücûd şimdi bizzat varılmak fikrin itmişsiz. Bihûde varılub sıfr-ül-yed dönmek lâzım gelürse birinüz zinde kalmamak mukarrerdir. Ale-l-husus ol kal'a'nın teshîrine dört aylık barut nice kifâyet ider ki zı'fı mikdârı müddette müsahhar olması müyesser olursa hayli hünerdir. Bu gûne tedâbîr-i vâhiye ile ben sefer itmem ve kimse sözi ile yola gitmem" demişti. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 389, 390.

(18) Müneccimbaşı, vrk. 103 b. Sâ'düddin, 2, s. 389.

Yapılan hazırlıkları Rodos'un işgali için bile kâfi görmeyen Pâdişah'ın gerçek maksadını kestirmek mümkün olmadı. Büyük bir donanmanın hazırlanması onun, denizle ilgili bir sefere çıkacağını, kara kuvvetlerinin Anadolu'da toplanması Doğuda bir savaşa girişeceğini, kendisinden önce devlet erkânını Edirne'ye göndermesi ise Batıda bir devlete karşı hareket geçeceğini îmâ ediyordu (19). Halbuki bu tarihlerde Pâdişah'da birdenbire bir gevşemenin meydana geldiği ve herhangi bir savaş için kendisinin istekli olmadığı veya hiç olmazsa savaş için acele etmediği görülmektedir. Bu hale, Roma'da gerçekleşmesine çalışılan Haçlı Seferinden ve Anadolu'da çıkan bir isyan ile (20) şehzâde Murad meselesinden başka (21) herhangi ma'kul bir sebep bulamamaktayız. Zaten onun bazı hareketlerinden ve sözlerinden, bundan sonra bir savaşa girişmeyeceği mâ'nası çıkmaktadır (22). Çünkü O, sefer hazırlıklarının noksanlığını görüpte ilgilileri azarlarken "bu gûne tedâbir-i vâhiye ile ben sefer itmem ve kimse sözi ile yola gitmem ve bi-l-cümle bize sefer yok, meğer sefer-i âhiret" demek suretiyle hiçbir seferin yapılmayacağını açıkça ifâde etmişti (23).

Pâdişah'ın savaş istemediği anlaşılıyor.

B — Pâdişah'ın hastalanması ve ölümü.

Yavuz ölümün eşiğinde.

Daha önce onun sıhhatının bozuk olduğuna dâir herhangi bir bilgimiz yoktur. Yalnız Edirne'ye hareketinden birkaç gün önce, sarayın bahçesinde yaptığı bir gezinti esnâsında sırtında bir ağrı duyduğunu ve yanında bulunan Hasan Can'a, "arkama sanki bir diken batıyor ve beni rahatsız ediyor" dediğini biliyoruz. Bu şikâyet üzerine Hasan Can "Belki ağaçlardan düşüp gömleğinize takılmış bir dikendir" diyerek cevap verdikten sonra Pâdişah bir iskemleye oturtulmuş ve

(19) Edirne'ye gidişin gerçek sebebini, Macaristan'a açılacak bir sefere bağlayanlar vardır. Bak, Müneccimbaşı, vrk. 104 a. Pâdişah avlanmak maksadiyle Edirne'ye gitti. Bak, Âlî, vrk. 260 b. Yavuz Sultan Selim hava değişimi için Edirne'ye gitti. Bak, Şükrî, vrk. 53 a. Yavuz, vebâ'dan kaçmak için Edirne'ye gitti. Bak, Zinkeisen, 2, s. 608.

(20) Kızılbaş Celâl'in çıkardığı isyan.

(21) Bak, s. 99.

(22) Bir gün Eyyüb türbesini ziyârete giden Yavuz, "Kapudana mahsus" olan geminin sür'atle Eyyüb'e doğru geldiğini görünce çok hiddetlenmiş ve kimin emriyle bu geminin denize çıkarıldığını, sefere henüz karar verilmemişken "rahîl kûsunu" kimin çaldırdığını sormuş ve bu arada kaptan Ca'fer Paşa'nın öldürülmesini emr etmişti. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 389. Bunun üzerine Pîrî Paşa, bu geminin yeni yapılan kadırgalardan biri olduğunu ve denenmek üzre denize çıkarılmış bulunduğunu söylemek suretiyle Ca'fer Paşa'yı ölümden kurtarmıştı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 389.

(23) Sâ'düddin, 2, s. 389, 390.

sırtı, el sokulmak suretiyle araştırılmış, fakat bir şey bulunamamıştı (24). Ancak biraz sonra Pâdişah yeniden ağrıdan şikâyet edince Hasan Can, bu defa onun sırtını açarak araştırmış ve sonunda kıllar arasında başı ağarmış çok küçük bir sivilce görmüştü (25). Ağrı bundan ileri geliyordu. Pâdişah bunun sıkılıp patlatılmasını isteyince, sivilcenin etrafında oldukça bir sertlik bulunduğunu gören Hasan Can, bu dileği kabul edememiş (26) ve yaraya merhem sürülmesini tavsiye etmişti. Fakat bu gayretli Pâdişah'ın, bir küçük sivilce için bu kadar ihtimâma tehammülü yoktu. Bu sebepten Hasan Can'a, latîfe yollu ta'rizde bulunarak "Biz çelebî değilüz ki bir cüz'î çibandan ötürü cerrâhlara mürâcaat idevüz" diye cevap vermiş (27) ve ertesi gün de hamama giderek tellâk'a bu çibanı sıktırmıştı. Fakat bu şekildeki hareket onun iztırabının artmasından ve yaranın zedelenmesinden başka bir işe yaramadı (28). İşte bu hal ile

Edirne'ye hareket eden Pâdişah yolda ölüyor.

1520 Temmuz'unda (926 Şa'bânında) İstanbul'dan Edirne'ye hareket eden Pâdişah'ın yanında kapıkulu askeriyle eniştesi Ferhad Paşa bulunmakta idi (29). Fakat Pâdişah'ın sıhhatı daha o günden bozuk görünüyordu (30). Araba ile seyahat eden Pâdişah'ın (31) hastalığını hekimler anlamamışlar ve onu önceleri yanlış tedaviye tabi tutmuşlardı. Böğrü şiddetle ağrıyan ve kasığında da hıyarcık çıkmış bulunan Pâdişah (33) Çorlu yakınındaki Sırt köyüne geldiği vakit (34) artık hareket edemeyecek bir halde idi (35). Bu sebepten dolayı orada ordugâh kurularak bir müddet kalınmak mecburiyeti hasıl oldu (36), ve hastalık burada teşhis olundu (37). Onun hastalığı halk arasında yanıkara diye şöhret bulmuş olan sîrpençe idi (38). Gerekli tedaviye hemen başlandı. Fakat diğerleriyle birlikte "reîs ül hukemâ Ahî Çelebî"nin gösterdiği her türlü ihtimama rağmen yara gittikçe büyüdü (39), ve Pâdişah'ın ızdırabı arttı (40). Bir an geldi ki artık yaşamaktan ümidini kesmiş olan Yavuz, Edirne'de bulunan Vezir-i A'zam Pîrî Paşa ile ikinci vezir Mustafa Paşa'yı Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı yanına çağırttı (41). Bunların gelişinden bir gün sonra Dîvan'ı toplayarak nasblar ve terfiler yapan gayretli Pâdişah, şüphelerin giderilmesi için, kendini zorlayarak "otağ-i hümâyûn" önüne bile çıktı (42). O bu divanda vezirlere "salâh-i raiyyet ve umûr-i memleket bâbında vasiyyetler eyleyüb" (43) mühim işler üzerinde Pîrî Paşa ile gizli bir konuşmada bulunmuş (44) ve Manisa'da bulunan şehzade Süleyman'ın çağırılmasını da emretmişti (45). O gün Dîvan'dan çıkan vezirler, çok meyus olmalarına rağmen, güler yüzlü görünmeye çalıştılar, doktorlara iltifat ettiler, hıl'atlar giydirdiler ve hattâ memleketin her tarafına Pâdişah hastalıktan

(24) Sâ'düddin, 2, s. 392.

(25) Aynı eser, s.. 392.

(26) Pâdişah'ın "iki omuzu arasında sağ cânibine mâil mevârid tanesi misal bir nesne zâhir" olmuştu. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 499.

(27) Hasan Can, çıkardığı bir çıbandan dolayı üç gün kadar Pâdişah'ın huzuruna çıkamamıştı. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 392.

(28) Pâdişah, yaptığı işten pişman olmuş olmalıdır ki Hasan Can'la karşılaştığı vakit ona "sözünle âmel itmedük, amma kendümizi ihlâk etdük" demek suretiyle hem hareketinin kötülüğünü, hem de ıstırabının arttığını ifade etmişti. Bak, Sâ'düddin, 2, s. 392, 393.

(29) Pâdişah'ın Ferhad Paşa'yı beraberinde götürmesi sevgisinden ileriye gelmiyordu. Celâlîler meselesinde bu Paşa'nın yolsuzlukları görülmüş, birçok günahsız müslümanı katletmiş, halka çok zülum yapmıştı. Bak, s. 99. Şikâyet üzerine İstanbul'a çağırılmış olan Ferhat Paşa, Pâdişah'a refakat ederken yaptığı işlerin hesabını da verecek ve belki de öldürülecekti. Bak, Âlî, vrk. 260 b. Daha önce de söylendiği gibi Sadr-ı A'zam dahil olmak üzere öteki vezirler Edirne'ye gönderilmiş bulunuyorlardı.

(30) "Hazret-i hilâfet-penâhın mizâc-i şeriflerinde tegayyür ve fütûr zâhir olub i'tidâl-i tabiat inhirâfa mütebeddil, âsâr-i sıhhat ve selâmet envâ'-i sekamete mütehavvil" oldu. Bak, Celâl-Zâde, vrk. 19 b

(31) Celâl-Zâde, vrk. 19 b. Pâdişah, ata binmiş olarak seyahat ediyordu. Bak, Hammer, 4, s. 250.

(32) Lütfî Paşa, s. 284. Şükrî, vrk. 53 a.

(33) Hammer, 4, s. 249.

(34) Sırt köyü, Çorlu ilçesinin Muratlı bucağına bağlı bir köydü. Bak, İ. H. Dânişmend, 2, s. 53.

(35) Celâl-Zâde, vrk. 19 b. Sâ'düddin, 2, s. 393. Sırt köyüne geldiği vakit Pâdişah "kan tebevvül" ediyordu. Bak, Hüseyin Bin Cafer, vrk. 117 a.

(36) Lütfî Paşa, s. 284. Burada 40 günden ziyâde kalındı. Bak, Celâl-Zâde vrk. 20 a. Sırt köyünde 40 gün kalındı. Bak, Âlî, vrk. 260 b.

(37) Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 123.

(38) Lütfî Paşa, s. 284. Âlî, vrk. 260 b. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 123. Onun tutulduğu hastalık veba idi. Bak, Zinkeisen, 2, s. 608. Yavuz, ciğerlerindeki kansarden öldü. Bak, Fairfax Downey, Muhteşem Süleyman, (Ali Kemalî tercümesi), s. 5, İstanbul, 1936. Yavuz Sultan Selim Âkile (Yenirce denilen yara) hastalığından öldü. Bak, 3647 numaralı kitap, vrk. 160 a. ve 4970 numaralı kitap, vrk. 181 a.

(39) Hüseyin Bin Câfer, vrk. 117. Doktorlar yaraya "zift yakısı vurdular. Selim'e afyon istimâlini menettiler". Fakat Pâdişah onların sözlerini dinlemedi. Bak, Hammer, 4, s. 250.

(40) Âlî, vrk. 260 b.

(41) Celâl-Zâde, vrk. 20 b. Âlî, vrk. 261 a.

(42) Sâ'düddin, 2, s. 393.

(43) Celâl-Zâde, vrk. 20 a.

(44) Âlî, vrk. 261 a.

(45) Celâl-Zâde, vrk. 20 a. Âlî, vrk. 261 a.

kurtulmuştur diye haberler gönderdiler (46). Onlar bu suretle, çıkması muhtemel olan karışıklıkları önlemek istiyorlardı (47). Bu arada sır saklamayı beceremeyen Rumeli beylerbeysi Ahmed Paşa'yı da Edirne muhafazası bahanesiyle, oraya gönderdiler (48). Öte taraftan Edırne'ye gidilmekten vazgeçildi ve İstanbul'a dönme hazırlıkları başladı, fakat ölüm herşeyi durdurdu. Çünkü bütün ihtimamlara rağmen Yavuz Sultan Selim şevvalin sekizinci (21 Eylül 1520) cuma günü akşamı öldü (49).

Olay, Pâdişah'a yakın olanlar arasında çabuk duyuldu ve müthiş bir feryadın yükselmesine sebep oldu. Halbuki ölümün gizli tutulması, karışıklıklar çıkmaması bakımından lüzumlu idi. Ayrıca, ölüm olayı duyulduğu takdirde yeniçerilerin hazîneyi yağmalayacaklarından korkuluyordu. Bundan dolayıdır ki sorumluluktan çekinen hazinedarbaşı Süleyman Ağa, vezirleri hemen durumdan haberdar etmek istedi. Fakat bunun bir ihtiyatsızlık olacağını kabul eden Hasan Can, bir taraftan ağlayanları susturmaya çalışmış, bir taraftan da Süleyman Ağa'nın bu teşebbüsüne mani olmuştu. Onun için, Vezîr-i A'zam Pîrî Paşa dahil olmak üzre vezirler, ölüm haberini ertesi gün sabahleyin otağ-i humâyûna geldikleri vakit öğ-

Ölüm olayı gizli tutuluyor.

rendiler (50). Üzüntüleri büyük olmakla beraber herhangi bir olayın çıkmasını önlemeyi düşünen vezirler, hiçbir şey olmamış gibi toplandılar, Dîvân'da günlük işlere baktılar (51), gizli olarak da Yavuz'un cesedini yıkatıp kefenleterek yatağının bulunduğu yere geçici olarak gömdürdüler (52). İşte bu işlerin yapıldığı sıralarda silâhtarlar Kethudası Süleyman, Manisa'ya doğru süratle yol almakta idi. O, Manisa'da bulunan şehzade Süleyman'a babasının ölümünü bildiren ve Vezîr'i A'zam tarafından yazılan bir mektup taşıyordu (53). Bu kethuda şehzade Süleyman'ı, Bozdağ yaylağında buldu ve mektubu kendisi-

Şehzâde Süleyman'ın cülûsu ve Yavuz'un ölümünün açıklanması.

ne verdi (54). Babasının ölümünden bu suretle haberdar olan şehzade Süleyman, hemen yola çıkmış ve 4 günlük süratli bir yolculuktan sonra Üsküdar'a gelmiş, aynı gün bir kadırga ile İstanbul'a geçerek tahta oturmuştu. Bu tarih şevvalin 17 inci (30 sylül) pazar gününe rastlıyordu (55). İşte şehzadenin İstanbul'a gelerek tahta oturduğunu öğrendikten sonradır ki Vezîr-i A'zam Pîrî Paşa, artık ordugâhta Selim'in ölümünü açıklamakta bir mahzur görmedi (56). Acı haberin yayılması üzerine ordugâhı derin bir

(46) Celâl-Zâde, vrk. 20 a. Âlî, vrk. 261 a.

(47) Celâl-Zâde, vrk. 20 a. "Bazı levend-i evbaş ki bu mâkule eyyâmda yağma ve talana hazır-baş ola gelmişlerdir". Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 124.

(48) Âlî, vrk. 261 a. Müneccimbaşı, vrk. 104 a. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 124.

(49) Kanunî'nin cülûsunu Kırım Hanına bildiren bir mektupta Yavuz Sultan Selim için "işbu sene 926 Şevvalinin sekizi vâki olan cuma gününün ahşamı hengâmında humâ-yi rûh-i pür fütuhı hadîd-i hâkden evc-i eflâke tayerân ve firdevs-i a'lâda....." denilmek suretiyle ölümün zamanı tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bak, 4316 numaralı kitap, vrk. 450 a. Fakat birçok kaynaklar onun ölümünün cumartesi gecesi sabaha karşı olduğunu kaydederler. Bak, Ferîdûn Bey, 1, s. 499. Celâl-Zâde, vrk. 20 a. Sâ'düddin, 2, s. 393, 394. Müneccimbaşı, vrk. 104 a. Burada ölüm günü ayrı gibi görünüyorsa da, gerçekte öyle değildir. Çünkü Şevval'in dokuzuncu cumartesi gecesi sekizinci cuma gününün akşamından başlayan gece demektir. Lütfî Paşa'ya göre, Pâdişah "Şevval ayının evâilinde ecel-i mevûdı ile öldü". Bak, Lütfî Paşa, s. 284. Yavuz'un ölümü Sâ'düddin'de tafsilâtı ile mevcuttur. Çünkü Sâ'düddin'in babası Hasan Can, Yavuz'un hasta olduğu müddetçe yanından ayrılmadı. Geceleri onun yatağının yanına oturur ve sabahlardı. Pâdişah bazan onun ellerini ellerine alır, bazan da ayaklarını dizleri üstüne koyardı. Yarasına ilâç konulacağı vakit o, daima Hasan Can'ın göğsüne yaslanırdı. Ölürken de Hasan Can onun yanında bulunuyordu. İşt bu esnada ikisi arasında aşağıdaki enteresan konuşma oldu:

— "Hasan Can, ne haldir?"

— "Sultanım, Cenâb-i Hakka teveccüh idüb Allahla olacak zamandır".

— "Bizi bunca zamandan beru kimin ile bilirdin, Cenâb-i Hakka teveccühümüzde kusur mı fehm itdün?"

— "Hâşâ ki bir zaman zikr-i Rahmandan gufûl müşâhede itmiş olam. Lâkin bu zaman gayri ezmana benzemediğü cihetten ihtiyaten cesaret itdim"deyince Pâdişah bir an susmuş ve sonra "sûre-i Yâ-sîn tilâvet eyle dimiş" ve onunla birlikte Yâ-sîn sûresini bir defa okumuş, ikinci defa okurken ölmüştü. O esnada elleri Hasan Can'ın avuçları içinde idi. Hasan Can, onun nabzının durduğunu hissedince yapılması lâzım gelen hareketlere başvurdu. Bunu gören hekimbaşı Ahî Çelebî hâlâ "henüz hayat bâkidir" diyordu. Bak, Sâdüddin, 2, s. 394, 395.

(50) Sâdüddin, 2, s. 395. Vezirler, geceleyin Pâdişah'ın öldüğünü öğrenmişlerdi. Bak, Celâl-Zâde, vrk. 20 b.

(51) Celâl-Zâde, vrk. 20 b.

(52) Sâ'düddin, 2, s. 397.

(53) Sâ'düddin, 2, s. 397. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 124. Silâhtarlar kethudası Süleyman, ölüm gecesi sabaha karşı yola çıkarıldı. Bak, Celâl-Zâde, vrk. 20 b. Zehzâde Süleyman'a babasının öldüğünü Pîrî Paşa'dan önce Ferhat Paşa bildirdi. Bak, Fairfax Downey, Muhteşem Süleyman (Ali Kemalî tercümesi), s. 5, İstanbul,, 1936.

(54) İbtihâc al Tevarih, vrk. 42 b.

(55) Celâl-Zâde, vrk. 21 a. Tarihü'l-İbtihâc, vrk, 43 a. İbrahim Bin Düdaverdi, vrk. 22 b.

(56) Pîrî Paşa, solaklar ve kethudaları hazır idüb eytti ki: Yoldaşlar, emr ü ferman hazret-i Rabbü'l-Âlemînindir. Sultan Selim hazretleri ahirete intikal itdiler. Hâlâ Pâdişah-i Âlem-penâh-i Süleyman-i zaman hazretleri saâdet ü ikbâlle İstanbul'da tahta cülûs itdiler. Varun anda bulunun didüğü gibi bîçâreler üsküflerin yerlere urup başlarına topraklar saçtılar". Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 125.

matem sardı, fakat aynı zamanda çadırlar kaldırılarak İstanbul'a doğru bir yürüyüş başladı. Herkesten önce İstanbul'da bulunmayı lüzumlu gören Vezîr-i A'zam ise, hazîne arabalarını mühürleyerek ikinci vezir Mustafa Paşa'ya teslim ettikten ve Yavuz'un cenazesinin İstanbul'a nakli işini de Ferhad Paşa'ya verdikten sonra (57) acele İstanbul'a hareket etti ve sabaha karşı saraya gelerek huzura girdi, "bey'at" etti ve uzun süre Pâdişah'ın yanında kaldı (58).

Yavuz Sultan Selim'in cesedinin İstanbul'a getirilişi ve defni.

Selim'in cenazesini karşılamak üzre büyük bir kalabalık Edirnekapısı dışında toplanmıştı (59). Yeni Pâdişah da orada idi. Yavuz'un tabutu buraya geldiği vakit arabadan çıkarılmış, bunu gören Pâdişah hemen "piyade olub hatavât-i iclâl ile" babasının tabutu altına girerek uzun zaman onu taşımıştı (60). Zembilli Ali Efendi'ni imameti ile cenaze namazı Fatih camiinde kılınan Yavuz Sultan Selim'in cesedi, Mirza sarayı denilen yere defnedildi (61). Onun ölümü için düşürülen tarihlerden bir ikisi aşağıda gösterilmiştir.

"Ruhunu sultan Selim'in ya İlah
Gark-ı rahmet kıl bi - hak-ı Fatihâ

Kim vefâtına anun tarihdir
Ehl-i iman ruhu içün Fâtiha اهل ايمان روحى ايچون فاتحه (62).

C — Son söz:

Elli dört yaşında ölen ve "zihin ve zekâda misli nâdir" bulunan (63) büyük hükümdar Yavuz Sultan Selim hakkında son olarak şunları da söylemek isteriz:

Çok okuyan ve bilhassa tarih ile meşgul olan (64) bu Türk Pâdişahı,

(57) İbtihâc al Tevarih, vrk. 44 a. Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 126.

(58) İbtihac al Tevarih, vrk. 44a. Pîrî Paşa'nın gelişinden sonra devlet erkânına, ulemâya ve diğer ilgililere "ale-s-seher divandır, bîat içün müheyyâ olsunlar" diye haber gönderildi. Bak, Vakayi'-i Sultan Bâyezid ve Selim Han, s. 126. Bey'at resmi sabah namazından sonra yapıldı. Bak, İbtihac al Tevarih, vrk. 44 a.

(59) Celâl-Zâde, vrk. 21 b.

(60) İbtihac al Tevarih vrk. 44 b.

(61) Daha sonraki tarihlerde Kanunî Sultan Süleyman tarafından burada Yavuz'un adını taşıyan bir cami ile türbe, medrese ve imâret yaptırılmıştır. Bak, Celâl-Zâde, vrk. 22 a.

(62) Celâl-Zâde, vrk. 20 a.

(63) Abdülgaffar Kırımî, vrk. 219 b.

(64) Müneccimbaşı, vrk. 91 b.

Türkçe, Farsca ve Tatarcayı şiir yazabilecek derecede iyi bilirdi (65). Onun Arapça'da, diğer dillerde olduğu kadar, mahâreti olduğunu hattâ, Nil mikyasında taşlar üzerinde imzasını taşıyan, bir kıt'ası bulunduğunu Kutbü'd-Din'den naklen söyleyenler vardır (66). Bu Kıt'anın altında "ketebehu Selim" diye kayıt bulunduğunu Hüsrev Paşa 943 tarihinde bizzat gördüğünü ifade etmiştir (67). Onun, Farsça şiirlerini ihtiva eden büyük bir divanı bulunmasına rağmen (68) Türkçe şiirlerinin pek azı günümüze intikal etmiş bulunmaktadır. Sultan Selim, Farsça şiir yazanTürk şâirlerinin en büyüklerindendir.

Osmanlı hükümdarlarının en bilginlerinden birisi olan Yavuz Sultan Selim'in (69) meclisi, şairlere ve âlimlere daima açıktı. Bilhassa onun, âlimlere çok saygısı vardı. Müftî Zembilli Ali Efendi, Kadıasker Kemal Paşa - Zâde, İdrîs-i Bitlisî ve kendi hocası Halîmî bunların başında gelmektedir. Fakat yine onun savaşlarda kahramanlık gösterenlere de bunlar kadar sevgi duyduğu bir gerçektir. Bu sebeplerden dolayı etrafında hem kalem hem de kılıç erbabı toplanmıştı.

İhtişamdan, eğlenceden, süsten hoşlanmayan, çok sade giyinen (70) ve savaşı her şeye tercih eden Yavuz'un (71) vasıflarından birisi de değerli insanları seçerek iş başına getirmesi idi. Bu halin en başta gelen misali, Pîrî Paşa'nın defterdarlıktan vezirliğe, oradan da Vezir-i A'zamlığa getirilişidir. Çok defa programlı ve disiplinli hareket etmiş olan bu Pâdişah, bir savaş bahis konusu olduğu vakit çok düşünür, çok fikir sorar ve ondan sonra gerekli karara varırdı. Savaşın yüzde yüz kazanılacağına inanmadıkça asla yola çıkmazdı. Ona göre Osmanlı devletini tehdit eden en yakın tehlike doğuda ve güneyde idi. Böyle olmakla beraber Safevîlerin ve Memlûkların üzerine yürümesinin tek sebebi sadece bu değil, belki de Osmanlı topraklarını veya hiç olmazsa Osmanlı nüfuz bölgesini genişletmekti. Bunu yapmak isterken sünnîliğe dayandığı da inkâr edilemez.

(65) Sâ'düddin, 2, s. 398. "Lisân-i selâsede şir ü inşâya kadir idi". Bak. Abdülgaffar Kırımî, vrk. 219 b.

(66) 4976 numaralı Mecmuatü'r-Resâil, vrk. 87 a.

(67) Aynı eser, vrk. 87 b.

(68) Onun Farsça şiirlerini ihtiva eden divanı 1306 da İstanbul'da, 1904 de de Berlin'de basılmıştır. Bak, İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 91. 1904 deki, Alman İmparatoru Vilhelm tarafından, Sultan Abdülhâmid'i ziyaret hediyyesi olarak 500 nüsha üzerinden bastırılmıştır.

(69) Âlî, vrk. 229 b.

(70) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 291. Hammer'e göre "Selim libâsında ziyneti sever ve daima zarafetle, zevk-i selim ile temeyyüz ederdi; Kaftanı kıymettar işlemelerle müzeyyen idi". Bak, Hammer, 4, s. 99.

(71) Sâ'düddin, 2, s. 399.

Bununla beraber Safevîleri ortadan kaldırarak Orta Asya'daki müslümanları nüfuzu altına almak (72) yani müslümanların bütününü sünnî mezheplerde görmek ve bir idare altında toplamak gibi bir fikre sahip olup olmadığını, bir gazeline matla' olan "Bu sefere çıkmamız, bu sıkıntılara katlanmamız, perişanlığımız gönüller cem'iyetini kurmak içindir" meâlindeki farsça beytin kaili bulunmasına rağmen, söylemek çok zordur. Kanaatımıza göre, nerelere kadar uzanacağı kestirilemeyen bir fütûhat politikasını gerçekleştirmek yolunda bulunan bu Pâdişah, bir mezhep mücâdelesi yapmaktan daha çok, geniş toprakları sınırları içine alabilecek bir devletin veya devletler câmiasının başında bulunmayı düşünmektedir. Birkaç hükümdar için dünyayı küçük bulan Yavuz Sultan Selim'in (73) pek kısa süren hükümdarlığı sırasında yalnız doğu ve güneydeki olaylarla ilgilenmesi ve batıya karşı pasif durumda kalmış olması batıda herhangi bir emeli olmadığı mânasına gelemez. Çünkü hıristiyan devletlere karşı bu pasif hareketin başlıca sebebi İran ve Mısır meselelerini ön plânda ele almasıdır. Fakat bu hal, doğu ve güney meseleleri halledilinceye kadar sürdü ve 1518 den itibaren Osmanlı devletinde, batıya karşı duyulan ilgi birdenbire arttı (74). Eğer ömrü müsaade etseydi galiba o, "eknâf-i heft iklimi kaf be-kaf müsahhar-i şemşîr-i zafer - karîn" kılacaktı (75). "Suleha" onun hakkında kan dökücülükten başka bir kusur bulamaz (76). Bununla beraber, kan dökmede korkusuz ve "gayet cebbâr ve kahhâr" olan Yavuz'un (77) böyle oluşunu bir takım sebeplere dayamak ve bundan sonra kendisini biraz da haklı görmek mümkündür. Çünkü, babasının son saltanat yılları sırasında, memleketteki sosyal düzen bozulmuş, karışıklıklar artmış, başka devletler hesabına isyanlar çıkmış, afyon ve içki iptilası her tarafı sarmış (78), adalet müesseselerini yönetenler şahsi çıkarlarını düşündükleri için, kanunların tatbikindeki yolsuzluklar artmış, Safevîlerin Rumeli ve Anadolu'da yaptıkları propaganda sonunda, halktan belli olmayan bir kısım, yabancı bir devletin tâbi'liğini kabul edecek hale gelmiş (79) ve bu

(72) İ. H. Uzunçarşılı, 2, s. 292.

(73) Âlî, vrk. 244 b.

(74) Aynı eser, vrk. 244 b.

(75) Celâl-Zâde, vrk. 35 a.

(76) Âlî, vrk. 229 a.

(77) Abdülgaffar Kırımî, vrk. 219 b.

(78) Bak, s. 25.

(79) Bak, s. 27.

suretle de memleketin başka ellere devri gibi bir durum hasıl olmuştu. Bundan başka kardeşlerinin onunla taht mücadelesine girişmesi halkın bölünmesine ve Anadolu ve Rumeli'deki karışıklıkların daha da artmasına sebep oldu. İşte cem'iyetin o andaki kritik durumu, bütün büyük insanlar gibi anlaşılması ve anlatılması çok güç olan, Yavuz Sultan Selim'in fevkalâde şiddetli hareketlerini biraz olsun mazur gösterebilecek bir hal gibi mütalea olunabilir. Eğer şehzade Ahmed ile şehzade Korkud, yalnız devletin parçalanmaması yönünden öldürülmüşlerse, o takdirde Yavuz Sultan Selim'i, bu şiddetli hareketinden dolayı az mes'ul tutanlar tarafına temayül etmek pek hatalı bir hareket sayılmamalıdır. Bütün ömrünce devletin bütünlüğünün korunmasını ve düzgün olarak yönetilmesini düşünen bu Pâdişah'ın, görevlendirdiği şahısların kusur ve hatalarına asla tahammülü yoktu. Hele bu kusur ve hata memleketin bütünlüğü ve geleceği ile ilgili ise o takdirde ölüm muhakkaktı. İşte Hemdem Paşa, Dukakin-Zâde Ahmed Paşa, Tacî - Zâde ile diğerleri ve "Erdebile mütâbaat iderüz" diyenler (80) hep bu psikolojik hal içinde öldürülmüşlerdi. Bunun dışında onun halktan herhangi bir ferdi rahatsız ettiği görülmedi, aksine olarak ömrünün büyük bir kısmını, kendini tanıtmadan halkın içinde geçirdi (81), onların iç yüzünü öğrenmeye çalıştı ve "tedbir-i mülk-i saltanata" harcadı (82).

Çok merhametli ve yumuşak huylu Bâyezid'in idaresine alışmış olan devlet memurlarının ve bu arada yabancı elçilerin, Selim'in şiddetli idaresi karşısında bir an şaşaladıkları anlaşılmaktadır. İşte bu rûhî hâlet içinde Venedik elçisi bir raporunda Yavuz Sultan Selim için "bu hükümdar insanların en zalimidir" diyordu (83). Kan dökücülüğünü dikkate alan bir kısım müellifler de onu zalim, merhametsiz ve katil diye vasıflandırmaktadırlar (84). Bununla beraber Osmanlılar ona "âdil lâkabını" vermişlerdi. Fakat asıl garip olan ciheti şudur ki "nezdine gönderilmiş olan hıristiyan süferâsı da kendi hükümdarlarına gönderdikleri raporların kâffesinde onu bu lâkapla yâd etmiş ve o gayet acîb adâleti senâ etmekten çekinmemişlerdir" (85).

Uzuna yakın boyu, kırmızı ve yuvarlak yüzü, koç burnu, iri bâzusu, geniş göğsü, çatık siyah kaşları, traş edilmiş sakalı ve büyük bıyıklarıyle

(80) Bak, s. 28.

(81) Abdülgaffar, Kırımî, vrk. 219 b.

(82) 4976 numaralı kitap, vrk. 87 a.

(83) Hammer, 4, s. 96.

(84) Fairfax Downey, Muhteşem Süleyman (Ali Kemalî tercümesi), s. 5.

(85) Hammer, 4, s. 122.

(86) "şecâatlû, heybetlû ve gazûb" görünen bu Pâdişah (87), ahidlerine bağlı (88), nâzik tabiatlı ve zarif sözlü idi (89). Sözün kısası sarık sarışı bile şâhâne ve kendine mahsus olan (Selimî tarz) Yavuz, çeşitli güzel vasıfları kendinde toplayan bir şahsiyetti. Batılı bir tarihçinin dediğine göre o, harb san'atında ve milletleri idare etmekte eşine az rastgelinen kabiliyetlere sahib bir insandı (90).

(86) Âlî, vrk. 230 b.

(87) Müneccimbaşı, vrk. 91 b.

(88) Selim, İstanbul'daki hıristiyanların öldürülmesini ve kiliselerin ellerinden alınmasını Sadr-ı Â'zama emretti. Bu emri uygun görmediği anlaşılan Sadr-ı Â'zam, Müftî Ali Cemalî Efendi ile işi müzakere ettikten sonra Patrik'e haber göndererek durumu bildirmiş ve onu Pâdişah'la görüşmeye teşvik etmişti. Bunun üzerine Patrik bir ruhban heyeti ile Edirne'de Divan-i Humayûn'a gelerek Fatih Sultan Mehmed'in kendileri için tanıdığı imtiyazları ileri sürmüş ve Kur'ân'da cizye karşılığında hıristiyanlara yaşama hakkı tanındığını söylemişti. Patrik'i dinleyen Yavuz kararından vazgeçti. Bak, Hammer, 4, s. 255.

(89) Âlî, vrk. 230 b.

(90) Zinkeisen, 2, s. 610.

İNDEKS

—A—

Abbasî. 125. 210.
Abdâl. 27.
Abdü'd-dâim. 185.
Abdü'l-Bâkî. 55. 57. 61.
Abdü'l-Kadır. (A'rac). 192.
Abdü'l-Kadır. 206.
Abdü'l-Kerim Çelebi (Abdullah Paşa-Zâde). 146. 205.
Abdü'r-Rezak. 106. 113.
Abdü's-Selâm. 178. 180.
Abdü'l-Vehhab. 72.
Acem. 28. 84. 92.
Adana. 146. 169.
Âdilcevâz. 80. 82.
Âdiliyye. 165.
Adriyatik. 220.
Adviyye. 169.
Afrika. 169. 229. 239.
Afyon. 5. 18. 45.
Ağzıdar Bey. 61.
Ahmed (Şehzâde). 3. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 13. 12. 14. 16. 18. 19. 31. 32. 47. 99. 100. 110. 212. 218. 219. 253.
Ahmed. 200.
Ahmed Al Bedevî (Seyyîd). 125.
Ahmed (Karamanlu). 32.
Ahmed (Hızır Beyoğlu). 93.
Ahmed (Bursa Kadısı). 214.
Ahmed (Yiğit). 79.
Ahmed (Karaçinoğlu). 58. 86.
Ahmed Bey (Sinop Beyi). 19. 41.
Ahmed Bey (Seyyid). 85.
Ahmed Bey (Yahşî Beyoğlu). 148.
Ahmed İbn Bakar. 162. 185. 190.
Ahmed Çavuş. 17.
Ahmed Han. 131.
Ahmed Paşa (Dukakin-Zâde). 67.
Ahmed Paşa (Gedik). 50. 103.
Ahmed Paşa (Şair). 213.
Ahmed Paşa (Hersek-Zâde). 53. 86. 119. 120.
Ahmed Paşa (Rumeli Beylerbeyi). 247. 248.
Ahî Çelebi. 247. 248.
Âişe (Hz. Muhammed'in eşi). 35.
Akbay. 108. 141.
Akbıyık. 124.
Akçay. 52.
Akdeniz. 90. 109. 220. 229. 243.
Akşehir. 8. 41. 68. 87. 97. 109. 129.
Akyol. 142.
Aladağ. 81. 88.
Alagöz. 226.
Alâiyye. 14.
Allân (Emir). 141. 145. 155. 156. 168. 169. 186.
Alâü'd-Devle. 42. 49. 74. 75. 80. 81. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 110. 111. 112. 113. 114. 115.
Alâü'd-din (Şehzâde Ahmed oğlu). 4. 19.
Al Ciyulî. 186.
Alemşah. 13.
Alessandre Farnese. 237.
Alevî. 53.
Alexis Golokvastoff. 226.
Ali (Ebu Talip oğlu). 37. 120.
Ali. 74.
Ali b. Abdü'l-Kerim Halife. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 28. 29. 30. 31. 214.
Ali Bey (Hazinedar). 168.
Ali Bey (Malkoçoğlu). 57. 61.
Ali Bey (Mihaloğlu). 50.
Ali Bey (Silâhtarlar Kethüdası). 175.
Ali Bey (Şehsuvaroğlu). 47. 54. 60. 91. 96. 97. 98. 103. 105. 106. 107. 111. 112. 121. 124. 137. 144. 147. 148. 149. 165. 184. 183. 189. 190.
Ali Bey (Tûr). 8. 11. 12. 57. 61.
Ali Cemâlî (Zenbilli Ali Efendi). 34. 250. 120. 251. 254.
Ali Han. 134.
Ali Nusaybînî (Seyyid) 83.

Ali Paşa (II. Bâyezid'in Sadr'azamlarından). 11.
Alman. 229.
Alucra. 68.
Amasya. 8. 11. 12. 16. 17. 19. 72. 73. 75. 76. 77. 78. 79. 91. 96. 99. 100. 103. 133. 134. 135. 137. 222.
Amerika. 229.
Anadolu. (Birçok yerde).
Âne. 93.
Ankara. 8. 9. 10. 12. 17. 72. 97. 231. 238.
Antalya. 146.
Antep. 84. 90. 102. 118. 136. 146.
Antonio Duprat. 233.
Antonia Giustiniani. 220.
Apulya (Apulia/Puglia). 220. 221.
Arab. 145. 149. 153. 157. 162. 164. 177. 178. 179. 182. 184. 189.
Aras. 70.
Ariş. 157.
Aslan Bey. 113.
Asya. 109.
Avlonya (Valona). 220.
Ayas Ağa. 72. 147. 173. 174. 184. 185. 186. 187. 188. 194. 203.
Ayasofya. 210. 211. 215.
Ayşe Hâtun. 101.
Azak. 224. 226.
Azof. 225.
Azerbaycan. 55. 79.

—B—

Baba Bayram. 142.
Bâbü'z-Züveyle. 111. 188. 189. 190.
Bağdad. 85. 88. 90. 93. 211.
Bahr-i Hazer (Hazer Denizi). 26.
Balbua. 229.
Ba'lebek. 148.
Bâlî Bey (Semendire Valisi). 21.
Bâlî Bey (Silâhtarlar Ağası). 84. 86. 87.
Bartolemeo Contarini. 221.
Bâtınî. 27.
Bayburd. 47. 71. 81. 91. 133. 134. 209. 221.
Bâyezid (Kanunî Sultan Süleyman oğlu). 4.
Beçin. 6.
Bedi'ü'z-Zaman. 68. 81.
Bedr Bey. 85.
Bedrü'd-din. 27.
Beglü Hâtun. 102.
Belgrad. 224.
Benî Lâm. 199.
Bernardo Darizzio. 237.
Besron. 208.
Beyrut. 206. 207.
Beytü'l-lahim. 160.
Bibiena. 237.
Biga. 3. 124.
Bıyıklı Mehmed Paşa. 71. 75. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 88. 89. 130. 137. 146.
Bihrûze. 63.
Bilâl-i Habeşî. 151.
Birketü'l-hacc. 166. 183.
Bitlis. 82.
Bizans. 226. 228.
Boğdan. 66. 219.
Bohemyalılar. 238.
Bohti Beyleri. 78.
Bologna. 233. 234.
Bozdağ. 222.
Bosna. 95. 96. 111.
Brendisi. 238.
Bucak dere. 134.
Buhayra. 185.
Bulak. 151. 171.
Bulbeys (Belbeys). 165. 203.
Bulgar. 8.
Bursa. 3. 4. 8. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 18. 19. 124. 129. 136. 218. 219.

—C—

Ca'fer Çelebi (Tâcî-Zade). 64. 65. 71-74. 253.
Ca'fer Paşa. 194. 195. 245.
Calai. 229. 236.

Cambrai. 236.
Câmi'al Ezher. 211.
Câmi-i Ümeyye. 148. 204.
Canbirdi Gazâlî. 92. 116. 117. 118. 139. 140. 142. 145. 148. 151. 152. 154. 156. 158. 165. 167. 177. 179. 182. 183. 185. 186. 187. 188. 194. 198. 204. 210.
Cânim Seyfi. 178. 179. 190.
Cehennem. 35. 36.
Celâl. 94. 96. 97. 98.
Celâlî. 98. 99.
Celâlîler. 94. 98. 246.
Celâlü'd-din-i Rûmî. 41.
Celebân. 141. 145.
Celiban. 138.
Cem. 4. 10. 12. 13. 244.
Cemad. 182.
Cemşid Bey. 77.
Cenâbî. 2.
Cennet. 35. 36.
Cevsak. 82.
Ceyhun nehri. 26.
Cezâyir. 190. 191. 239.
Cezire-i İbn Ömer. 78.
Cibâl-i Kafkas (Kafkas dağları). 26.
Cidde. 90.
Cisr-i Ya'kub. 157. 158. 238.
Cize. 82. 179. 175.
Cürcan. 33.

—Ç—

Çapakçur (Çabakçur). 79. 82.
Çah-ı Yusuf. 158.
Çaldıran. 49. 51. 52. 55. 56. 59. 60. 62. 63. 66. 67. 72. 73. 78. 79. 81. 90. 102. 103. 104. 107. 110. 111. 113. 114. 1119. 121. 122. 213. 214. 221. 222.
Çelebî Sultan Mehmed. 101.
Çemişgezek. 81. 82.
Çerkes. 90. 92. 102. 117. 118. 125. 128. 135. 140. 145. 154. 170. 179. 189. 196. 197. 198. 199.
Çermik. 48.
Çinağılı (Çinoğlu). 71.
Çinarlı. 39.
Çoban Köprüsü. 48. 70.
Çorlu. 247.
Çubuk Ovası. 42.
Çukurçayır. 3.
Çukurova. 8. 9.

—D—

Dalmaçyalılar. 238.
Danasazı. 51.
Dârende. 9. 146.
Darü'd-Diyâfe. 155.
De Boisy. 236.
Dehşûr. 182. 183.
Dergüzîn. 87.
Devlet-i aliyye. 244.
Dikilütaş. 41.
Dimetoka. 2. 72.
Dimyat. 90.
Divriği. 9. 146.
Diyarbakır. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 85. 86. 88. 91. 93. 125. 126. 127. 129. 130. 137.
Diyâr-i Fars. 219.
Dobrovnik. 219.
Doğu Bayezit. 55.
Dulgadırlılar. 4. 76. 102. 113.
Durmuş Bey. 88.
Durmuş Han. 55.

—E—

Ebû Bekr (Halife). 35. 120.
Ebû Bekr. 196.
Ebû Bekr. 200.
Ebû'd-Derdâ. 151.
Ebû Hamza. 178. 190.
Ebû'l-Berekât. 195. 196. 216. 217.
Ebû'l-Fazl. 205.
Ebû'l-Fuzûl. 44.
Ebû Nümey. 195. 216. 217.
Ebû Ubeyde. 151.
Edirne. 19. 22. 33. 38. 83. 93. 108. 124. 129. 199. 210. 211. 218. 219. 220. 222. 240. 242. 245. 246. 47. 54.
Edirne Kapısı. 50.
Eflak. 66. 219. 222.
Eflâtûn-Zâde. 14.
Ege. 220.
Egidi de Viterbo. 237.
Eğrigöz. 15.
Ehram Dağı. 182.
Elbistan. 105. 127. 130. 131. 132.
Eleşgird. 49.
Elvend. 79.
Emanuel. 234.
Emeviyye Camii. 151.
Erciş. 80. 82.
Erdevil (Erdebil). 28. 29. 51.
Ergani. 86.
Ermeni. 160.
Ermeni Derbendi. 18.
Erran. 79.
Eskişehir. 5. 17. 18.
Erzincan. 9. 43. 44. 46. 47. 71. 75. 97.
Erzurum. 71.
Eyyübsultan. 38. 39. 245.

—F—

Fabrice Carette. 235. 244.
Faik. 47. 71.
Fars. 79.
Fas. 190.
Fatih Sultan Mehmed. 68. 101. 103. 215. 225. 244. 245. 254.
Fayyûm. 178.
Ferahşad Bey. 47. 50.
Ferdinand Catholik. 229. 236.
Ferhad Ağa. 173.
Ferhad Bey. 158.
Ferhad Paşa. 66. 96. 97. 99. 136. 184. 215. 250.
Fırat. 75. 85. 93. 95. 131.
Filibe. 199.
Filistin. 206. 234.
Flofey. 226.
Francesko. 242.
François I. 233. 236.
Fransa. 233. 234. 235. 236. 238. 240.
Friul (Friuli). 221.

—G—

Galata. 193.
Galata Boğazı. 193.
Gavri (Bak Kansuh Gavri. Bu adı Kansuh Gori diye okuyanlar da vardır).
Gebze. 39.
Geldigelen. 75.
Gelibolu. 19. 38. 121. 124. 193.
Gence. 33.
Germiyan. 3.
Geylan. 33.
Gökmeydan. 145. 211.
Göksun. 106.
Gürcistan. 33. 48. 49. 70. 122.

—H—

Habeş. 215.
Hacer-i Sahra. 159.
Hacı Bektaş-i Veli. 33.
Hacı Mustafa Bey. 233.
Haçlı Seferi. 161. 228. 229. 231. 236. 240. 241. 243. 245.
Haleb. 89. 90. 91. 92. 110. 114. 117. 118. 125. 127. 130. 131. 132. 135. 138. 139. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 187. 205. 206. 210. 126. 221.
Hâlid. 67. 68.
Hâlid b. Velid. 151.
Halife. 211. 212. 213. 214. 215. 217.
Halil. (Halife Mütevekkil'in amcası). 200.
Halil Bey. (Hısn-ı Keyfa Beyi) 77 - 78. 83.
Halil Bey (Ramazanoğlu). 169.
Halilü'r - Rahman. 90. 160. 162.
Halîmî Çelebi. 73. 194. 251.
Hama. 91. 133. 144. 147. 158. 205. 210.
Hammad. 184.
Hamza. 34. 35. 36. 37.
Hamza Bey. 61.
Hamza Halife. 72. 98.
Hanbelî. 28. 118.
Hanefî. 29. 118.
Han Yunus. 157. 158. 163.
Harçene. 134.
Haremeyn. 215. 216. 217.
Harput. 86.
Hasan Ağa (Mora Beyi). 61.
Hasan Ağa (Kapı Ağası). 120.
Hasan Bey Pınarı. 45.
Hasan Can. 120. 190. 245. 246. 248. 249.
Hasan İbn Mur'i. 184. 185.
Hasan Paşa. 38. 41. 54. 57. 58. 61. 66. 105. 188. 189. 196. 197. 198. 199. 200. 203. 207. 208.
Havvara. 178.
Haydar Çelebi. 194.
Hayderî. 27.
Hayırbay. 116. 117. 118. 133. 138. 139. 140. 142. 143. 144. 151. 148. 149. 156. 162. 165. 176. 177. 178. 180. 182. 184. 186. 187.
Hayreddin Ağa. 198.
Hemdem Paşa. 7. 17. 46. 47. 49. 87. 253.
Hemedân. 43. 88.
Henry VIII. 229. 239.
Hereke. 39.
Heşt - Behişt. 69.
Hırvatistan. 223.
Hısn - ı Keyfa. 77. 78. 79. 82. 83.
Hizan. 82.
Hızır. 59.
Hızır Bey. 214.
Hızır Reis. 191.
Hicâz. 138. 154. 195. 196. 199.
Hindistan. 224. 240.
Hindliler. 243.
Hıristiyanlar. 24. 28. 33. 126. 161. 218. 233. 254.
Hit. 93.
Hoca Bey. 81.
Horasan. 81.
Hoşkadem. 117. 183.
Hoy. 50. 51. 63.
Hulefâ Bey. 61. 62.
Hulefâ-i Râşidîn. 69.
Humus. 143. 147. 148. 205. 210.
Husrev Han. 134.
Husrev Paşa. 86. 88. 97. 137.
Huss. 230. 231.
Hüsam Paşa. 163.
Hüsamü'd-din Ali. 78.
Hüseyinâbâd. 17.
Hüseyin Baykara. 68.
Hüseyin Bey (Saruhan Alaybeyi). 6.
Hüseyin Bey (Kürd Rüstem Beyoğlu). 77. 81.
Hüseyin Bey (Şah İsmail'in yiğeni) 87.
Hüseyin Bey (Karasi Sancak Beyi). 84. 122.
Hüseyin Bey (Cidde Nâibi). 196.
Hüseyin Çerkes. 85.
Hüseyin Paşa. 149.

—I—

Irak. 79. 81.
Işıklar. 27. 29.

—İ—

İbn - Hâmit Şeyhü'l - İslâm Cemaatı. 207.
İbn - Haneş. 206. 207. 208. 209. 210.
İbn - Irâkî. 209.
İbn - Iyas. 211.
İbn - Ömer. 178.
İbn - Sünbül. 215.
İbnü'ş - Şahne. 181.
İbrahim Ağa. 100.
İbrahim (Peygamber). 162.
İdris - i Bitlîsî. 66. 67. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 86. 89. 90. 197. 205.
İlaldı Sultan. 213.
İllirya. 231. 235.
İlyas. 6.
İnalbay. 119.
İnegöl. 18.
İnönü. 17.
İran (birçok yerde)
İngiltere. 229. 236. 237. 238. 240.
İsâ (Bolu Kadısı). 92.
İsa Bey. 61.
İsfahan. 91.
İshak (Kadı). 72.
İshak. 190.
İskender. 6.
İskender (Alexander the Great). 219.
İskender Bey. 61.
İskender Bey. 150.
İskender Paşa. 74.
İskenderiyye. 90. 119. 138. 185. 191. 192. 194. 195. 202. 221.
İslâm. 27. 35. 36. 37.
İspanyol. 229. 240. 242.
İstanbul (birçok yerde)
İsviçreliler. 238.
İtalya. 221. 228. 233. 235. 236. 238. 240.
İvan III. 224. 225. 226.
İzmit. 39. 40. 41. 43.
İznik. 18. 41.
İzvornik (Swornik). 222. 223.

—J—

Jagellonlar. 223. 227.
Jakob Sadolet. 239.
Johann Zapolya. 222. 232. 233.
Julius II. 237.

—K—

Kâ'be. 215.
Kadı-Zâde (Erdebîlî Mevlâna). 66.
Kâhî Bey. 61.
Kahire. 103. 108. 110. 111. 112. 113. 114. 124. 125. 145. 149. 152. 154. 164. 165. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 179. 180. 182. 183. 187. 188. 190. 191. 196. 199. 200. 201. 203. 210. 211. 212. 215. 216. 221. 242.
Kaitbay. 111. 120. 124.
Kaitbay Köprüsü. 174.
Kait Recebî. 182.
Kalenderî. 27.
Kamâme. 240.
Kansuh Adilî. 192. 198. 199.
Kansuh Gavri. 9. 19. 29. 69. 103. 109. 110. 111. 112. 113. 115. 116. 117. 119. 126. 123. 125. 127. 130. 132. 133. 134. 135. 136. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 171. 183. 184. 186. 187. 188. 189. 190. 194. 196. 201. 243.
Karabağ. 70.
Karacabey Çayırı. 76. 103. 111.
Karaca Paşa. 128. 130. 134.

Kara Han. 79. 80. 82. 85. 86. 87. 88. 126. 129. 130.
Karahisar. 68. 72.
Karahisar (Afyon). 90.
Karaköprü. 82.
Karaman. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 17. 41. 42. 53. 99. 134. 137 149. 243.
Karasakallı. 49.
Karesi. 122.
Kargandede (Dede Kargan). 86.
Kasım (Osmanlı Şehzâdesi). 110. 133.
Kasım Bey. 15.
Kasım Paşa. 147. 210.
Kasr-ı Ablak. 148.
Kastamonu. 3.
Kâşan. 92.
Katya. 163. 203.
Kayseri. 41. 42. 44. 86. 87. 97. 109. 111. 121. 125. 127. 130. 133.
Kazdağı. 243.
Kazlıgöl. 50.
Kefe. 7. 74. 224. 225. 226.
Kelkit. 68.
Kemah. 12. 68. 74. 75. 76. 80. 103. 104. 114. 119.
Kemal Bey. 227.
Kemal Çelebi. 146.
Kemal Paşa-Zâde. 120. 142. 202. 251.
Kerkük. 78.
Keşfî. 2.
Kıbrıs. 221.
Kırım. 7. 66. 137.
Kızılbaşlar. 26. 27. 28. 29. 33. 34. 35. 36. 37. 43. 52. 57. 68. 80. 81. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 95. 96. 97. 128. 161. 187. 219.
Kızıldeniz. 243.
Kızılderbend. 41.
Kirman. 79.
Koçi Bey (Koçi Ağa). 136. 194.
Koçhisar. 86. 88.
Konya. 3. 41. 129.
Konstantin XIII. (Constantine XIII). 226.
Korkud. 3. 6. 7. 12. 13. 14. 15. 16. 110. 253.
Korsika (Corsika). 236.
Köstendil (Ulpianum). 143.
Kubbe-i Sahrâ. 160.
Kudüs (Kuds). 9. 138. 150. 154. 159. 160. 161. 181. 204.
Kunduzsuyu. 43.
Kurtbay. 133. 168. 173.
Kurt Bey. 82.
Kurt Müslihu'ddin Reis. 190. 191.
Kuşçuçimeni (Kuşçuçeşme). 67.
Kutbü'd-din. 215. 251.
Kürtün. 68.

—L—

Lala Bey. 61.
Lateran. 237.
Lehliler. 227.
Leo X. (Giovanni de Medici). 227. 228. 229. 231. 234. 237. 239.
Litvanya (Lithuania). 225.
Lombardiya (Lombardy). 236.
Lorenzo Campeccio. 237.
Louis XII. 229.
Luigi Mocenigo. 221.
Luther. 230.
Lübnan. 150.
Lüfî Paşa. 148.

—M—

Macar. 222. 223. 230. 232. 238.
Macaristan. 222. 223. 229. 230. 232. 233. 245.
Mahmud (Şehzâde). 13.
Mahmud Bey (Yahya Paşaoğlu). 61.
Mahmud Bey (Ramazanoğlu). 137.
Malatya. 12. 77. 90. 127. 129. 132. 133. 134. 146.
Mâlikî. 29. 118.
Maltepe. 39.

Mamay Bey. 77.
Manfalût. 177. 181.
Manisa. 10. 13. 14. 15. 247. 249.
Mankub. 227.
Maraş. 102. 112. 125. 132.
Mardin. 79. 82. 83. 84. 85. 87. 88. 89. 91. 126. 146. 187. 200.
Masakçılar. 43.
Mastaba-i Sultânî. 148.
Mathias. 224.
Maverâü'n - nehr. 215.
Maximilian. 220. 229. 236. 237. 238. 240.
Mâzenderân. 33. 55.
Medîne. 90. 215. 216. 217.
Mehdî. 95.
Mehd-i Yesû'. 151.
Mehmed Ağa. 19.
Mehmed Ağa (Hazînedârbaşı). 120.
Mehmed Ağa (Korkmazoğlu Mehmed Bey). 152. 209.
Mehmed Bey (Şehzâde Şehinşâhoğlu). 13.
Mehmed Bey (Mihaloğlu). 42. 47.
Mehmed Bey (Trabzon Beyi). 47.
Mehmed Bey (Bayburt Beyi). 146.
Mehmed Bey (Yörgüçoğlu). 61.
Mehmed Bey (Karasi Beyi). 61.
Mehmed Bey (İsâ Beyoğlu). 150. 158.
Mehmed Çelebi (Dizdar). 197.
Mehmed Çelebi (Kulaksız). 205.
Mehmed Gerey Han. 227.
Mehmed Mirzâ. 81.
Mehmed Paşa (Hocaoğlu). 71.
Mehmed Paşa (Nişancı). 194.
Mehmed Paşa/Bey/Ağa (Bıyıklı). 17. 18. 75.
Mehmed Şeybânî. 68.
Mekke. 90. 190. 195. 196. 199. 200. 215. 216.
Memlûk, Memlûklar. (Birçok yerde).
Mengili Gerey. 7. 134. 137. 213. 224. 226. 227.
Memiş (Menteş). 68.
Menteşe. 6. 243.
Merc - i Dâbık. 89. 110. 113. 122. 135. 136. 138. 140. 141. 143. 144. 145. 146. 150. 156. 167. 178. 197. 206. 211. 214. 135.
Merv. 81.
Meryem Ana. 237.
Mescid - i Aksâ. 159. 160.
Mesih Bey. 64.
Mesih - Paşa - Zâde. 63.
Mezopotamya. 109.
Mıdıkoğulları. 9.
Mısr (Birçok yerlerde).
Midilli. 13. 14.
Mihail Plesttcheieff. 225.
Minerva. 237. 239.
Mora. 229.
Moskova. 224. 225. 226. 227. 228.
Mugulbay. 116. 135.
Muhammed. 61.
Muhammed (Hz. Muhammed). 184. 187. 215.
Muhammed Han. 43. 50. 55. 56. 57. 58. 61. 62. 79.
Muhammed İsfahânî. 215.
Muhammed (Seyyidi). 144. 145. 184. 190. 201. 203.
Muhyi'd - din - i Arâbî. 151. 206.
Mukattam Dağı. 165. 166. 168.
Murad (I. Sultan Murad). 212.
Murad (Akkoyunlu Prenslerinden). 78. 79.
Murad (Şehzâde). 5. 9. 32. 38. 98. 99. 100. 245.
Murad (Şeytan Kara Murad). 85.
Muradlı. 247.
Musa. 13.
Musa Durgutoğlu. 32.
Musâ-yi Türkmânî. 208.
Mustafa (Şehzâde Muradoğlu). 19.
Mustafa Bey (Mihaloğlu). 59. 61.
Mustafa Bey (İskender Paşa-Zâde). 42. 150.
Mustafa Bey (Yanya Beyi). 47.
Mustafa Çelebi. 180. 181.
Mustafa Paşa (Davut paşaoğlu). 4. 12.
Mustafa Paşa (Koca Mustafa Paşa). 11. 12. 16.
Mustafa Paşa (Çoban). 64.
Muslihu'd-din. 199.
Musul. 78. 91.
Müstemsik. 211.
Mütevekkil Alallah. 125. 144. 200. 210. 211. 212. 215.
Mzédchabouc. 48.

—N—

Nablus. 138. 180. 204. 216.
Nahcivân. 70. 90.
Nahl-i Hamza. 159.
Napoli. 221. 238.
Nâsır'üd-din (İbn Haneş). 147. 149.
Navarre. 229.
Nicola Giustiniany. 219.
Niksar. 12. 71.
Nil. 90. 165. 171. 172. 175. 177. 179. 181. 182. 184. 185. 191. 192. 194. 203.
Nuh Çelebi. 205.
Nûr Ali Halîfe. 68. 81. 94. 114.
Nurü'd-din Zengi. 151.

—O—

Orhan (Sultan). 16.
Orhan (Şehzâde Mahmud oğlu). 13.
Ortodoks. 228.
Oruç Reis. 190. 191.
Osman (Halîfe). 120.
Osman (Şehzâde Ahmed oğlu). 17. 19.
Osman Ağa. 74.
Osmancık. 17.
Osmanlı (Birçok yerde).
Otlukbeli. 37.
Ovacık. 52.

—Ö—

Ömer (Halîfe). 35. 120. 160.
Özbekler. 27.

—P—

Palu. 15.
Panama. 229.
Papa. 161. 221. 222. 228. 229. 231. 233. 234. 235. 236. 37. 38. 40.
Patrik. 254.
Peter Berislo. 222.
Pietro Bembo. 231.
Pîrî Bey (Ramazanoğlu). 93.
Pîrî Budak Bey. 61.
Pîrî Mehmed Çelebi/Paşa. 52. 53. 64. 67. 68. 70. 71. 73. 93. 95. 119. 120. 129. 192. 204. 205. 242. 245. 247. 249. 251.
Piskopos. 222.
Piskov. 226.
Piyâle. 15.
Portekiz. 228. 243. 238.

—R—

Rafızî, 27. 28.
Rafızîler. 218.
Ramazanoğulları. 4.
Ravza Adası. 191. 192. 194. 195.
Remle. 90. 157. 158. 159. 176.
Reşit. 90. 119. 185. 191. 194. 195.
Reyhanoğulları. 9.
Ridaniyye. 146. 164. 166. 169. 170. 172. 177. 178. 182. 185. 207. 209. 214.
Rodos. 29. 94. 194. 234. 235. 242. 243. 244. 245.
Roma. 226. 230. 232. 239. 245.
Romanya. 223.
Ruha. (Urfa). 79.
Rumeli (Birçok yerde).
Rummân - ı Dâvûd Nebî. 159.
Rus. 224. 225. 226. 227.
Ruslar. 224. 227.

Rusya. 224.
Rüknü'd-din (Zeyrek-Zâde). 18. 130. 131. 132. 134. 197.
Rüstem Kürd beyi). 67. 68. 77. 81.

—S—

Saâdet Gerey Han. 18.
Sa'd Gerey. 134. 137.
Sa'dü'd-din. 212. 248.
Safevî, Sefevîler. 26. 27. 28. 31. 33. 60. 76. 79. 93. 94. 104. 108. 234. 251. 252.
Safed. 204. 206. 207.
Saîd diyârı. 90. 138. 172. 178. 181.
Sakız. 29. 194.
Salâhu'd-din-i Eyyûbî. 151.
Salâhü'd-din Muhammed. 196.
Sâlihiyye. 162. 177. 201.
San Sisto. 237.
Santa Maria. 239.
Santa Maura. 220.
Sardinya. 236. 238.
Sarugürz. 21. 22.
Saruhan. 6.
Saru Pîrî. 61.
Sason. 82.
Sava Nehri. 222.
Savonarola. 230.
Sayda. 207.
Selânik. 31.
Selim (Yavuz Sultan Selim. Birçok yerde
Selman Reis. 243.
Semendire. 21.
Serdâr Bey. 61.
Serkis. 160.
Seyfü'd-din. 78.
Seyyid Bey. 214.
Seyyidgazî. 17. 41.
Sırtköyü. 247.
Sibay. 116. 119. 133. 138.
Sicilya. 238.
Sieben Bürgen. 222.
Silistre. 61.
Sinan Ağa. 15.
Sinan (Bey). 84. 86. 87.
Sinan Bey (Karlıoğlu). 61.
Sinan Bey (Kara). 61.
Sinan Paşa (Yularkıstı). 137. 166.
Sinan Paşa. 53. 56. 57. 66. 72. 86. 88. 105. 106. 107. 121. 124. 125. 127. 128. 130. 131. 138. 143. 157. 158. 159. 166. 166. 167. 168. 169. 170. 195.
Sincar. 82. 85.
Sindbay. 208.
Sis. 146.
Sitâre. 41.
Sivas. 42. 43. 44. 97.
Sivrihisar. 8.
Sofya. 61. 177. 226.
Sofukıran (Sûfî Kıran). 56.
Söğmen. 48.
Sûdûn Acemî (Sûdûn al Acemî). 139. 143.
Sultan Ali. 59.
Sultan Ali Bey. 61.
Sultaniyye. 60.
Sultan Hasan Camii. 174.
Suriye. 109. 112. 131. 146. 148. 149. 150. 168. 178. 205. 206. 221. 239.
Suşehri. 43. 69.
Sülyman (Kanunî Sultan Süleyman). 66. 107. 129. 199. 200. 201.
Süleyman (Şehzâde Ahmed oğlu). 19. 110.
Süleyman Ağa. 249.
Süleyman Bey. (Dulkadıroğlu). 101.
Süleyman Bey (Alaü'd-devle oğlu). 103. 111.
Süleyman Bey (Kara Han'ın kardeşi). 89.
Süleyman Bey (Birizren Sancağı Beyi). 61.
Süli. 101.
Sünnî. 27. 29. 35. 43. 77. 79. 88. 93. 126. 251. 252.
Sürhab. 68.

—Ş—

Şâd Bey. 172. 182. 183. 184. 187. 189. 190. 149. 150. 151. 157. 158. 160. 181. 192. 198. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 221. 223.
Şâdî (Kör). 50.
Şâdî Bey Köprüsü. 97.
Şâdi Paşa. 54. 82. 83. 84. 96. 97. 98.
Şafii. 29. 118.
Şah Ali. 68.
Şah İsmail. 26. 27. 28. 32. 33. 34. 35. 37. 38. 39. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 50. 51. 52. 53. 57. 58. 59. 60. 62. 63. 64. 65. 67. 68. 69. 72. 74. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 85. 88. 90. 91. 94. 95. 96. 98. 99. 102. 105. 106. 108. 111. 113. 115. 120. 121. 124. 125. 126. 127. 129. 130. 131. 134. 154. 156. 221. 239.
Şah-Kulu. (Kara Bıyıkoğlu). 11. 27. 36. 37. 42. 94.
Şah - Kulu (Ayı/Akay). 44.
Şah Veli. 95. 96.
Şam. 10. 29. 90. 91. 110. 117. 119. 124. 126. 128. 138. 140. 142. 145. 146. 147. 148.
Şaphâne. 68.
Şebkülâhlar. 27. 29.
Şehinşah. 13.
Şehsuvar Bey. 103. 137.
Şemsi Bey. 70.
Şerefü'd-din. 78.
Şerif (Kadıasker Seyyid Şerif). 55. 61.
Şeybek. 33.
Şeyh Ahmed. 50. 51.
Şeyh Dâvûd. 142.
Şeyh İbrahim. 125.
Şeyh Muhammed Bedahşî. 151.
Şeyyadlar. 27.
Şiîlik. 26.
Şirvan. 33. 68.
Şükrüllah Muganî. 72.

—T—

Taberistan. 33.
Taberiyye Gölü. 157. 158.
Taçlı Hanım. 62. 63. 65. 72. 81.
Tâcü'd-din Bey. 6.
Tomas Bakocz. 232.
Tarabay. 180. 216.
Tarsus. 146.
Taşili. 15. 18.
Tayışeyh (Dayışeyh). 71.
Tebriz. 46. 47. 50. 60. 67. 68. 69. 72. 76. 77. 215.
Teke. 136. 243.
Tel-Habeş. 136.
Tekirçayırı (Tekfurçayırı). 39.
Tercan. 47. 50.
Tersâne. 242. 243.
Tiber. 228.
Timur (Timurleng). 45. 149.
Timur (Emîr Temir). 108. 142.
Thomas. 226.
Tohma Çayırı. 133. 134.
Topkapı Sarayı. 210.
Toroslar. 11. 109.
Torul. 68.
Tosya. 17. 98.
Tokat. 75.
Trablus. 90. 148. 150. 205. 207. 208. 209. 221.
Trabzon. 20. 43. 44. 68. 101.
Trabzon Rum İmparatorluğu. 27.
Tumanbay. 90. 110. 145. 148. 152. 153. 154. 155. 156. 160. 162. 164. 165. 166. 168. 169. 170. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 196. 198. 206. 209. 214.
Turgut ili. 6.
Turgut Oğulları. 4. 9. 32.
Turmuş Han (Durmuş Han). 79.
Turhal. 64. 95.
Turna Dağı. 105. 113.
Tursun Bey. 61.

—U—

Ubeyd Sultan. 81.
Ulak. 24. 25..
Ulaslo II. (Wladislaus). 222. 229. 232. 235.
Ulrich Von Hutten. 230. 231.
Umman Denizi. 26.
Unna Nehri. 222.
Uzun Hasan. 47. 69.

—Ü—

Üçkilise. 71.
Ümit Burnu. 116. 229.
Ümmü'd-Dinâr. 184. 185.
Üskdar. 2. 39. 86. 100. 122. 124. 127. 129. 249.
Üveys Bey. 61. 96. 97. 98.

—V—

Vasili III. 226. 227.
Vastaniyye. 171. 176.
Velid (Halîfe). 251.
Venedik. 218. 220. 221. 227. 231. 238. 239. 242. 253.
Venedikliler. 218. 20. 21. 229. 238. 243.

—W—

Wycliffe. 230.

—Y—

Yahudiler. 22. 28.
Yahya. 68.
Yahya (Seyyidi). 183.
Yahya Paşa. 35.
Ya'kub Bey. 62.
Yassıçimen. 44. 45.
Yavuz (Birçok yerde).
Yayça (Jajcza). 223.
Yaylacık. 41.
Yediçeşme. 67.
Yedikule. 2. 86. 212.
Yegân Bey. 85.
Yemen. 90. 154. 215.
Yenişehir. 18. 37. 41. 219.
Yenbu'. 90.
Yumlu. 4.
Yunus Bey. 136.
Yunus Paşa. 137. 138. 142. 143. 149. 151. 156. 166. 173. 174. 177. 183. 197. 203. 204. 208.
Yusuf (Peygamber). 176. 216.
Yunanistan. 236. 238.

—Z—

Zanta. 220.
Zengibâr. 90. 215.
Zeynel Paşa. 47. 66. 137. 147. 204.
Zile. 96.
Zimmîler. 24.
Zünnûn Bey. 96.

VESİKALAR